

मेण' परिपाठ्या योगपद्येन योदीर्णान्नधिसहमानाः—परीपहर्भग्ना मोहपरवशतया पुरस्कृतदुर्गतयो मोक्षमार्गं परित्यजन्ति । भोगार्थं त्यक्तवतामपि पापोदयाद्यत्स्यात्तदाह—‘कामान्’ विरूपानपि ‘ममायमाणस्स’त्ति स्वीकुर्वतो भोगाध्यवसायिनोऽन्तरायोदयात् ‘इदानीं’ तत्क्षणमेव प्रव्रज्यापरित्यागानन्तरमेव भोगप्राप्तिसमनन्तरमेव वा अन्तर्मुहूर्त्तेन वा कण्ठरीकस्येवाहोरात्रेण वा ततोऽप्यूर्ध्वं शरीरभेदो भवत्यपरिमाणाय, एवम्भूत आत्मना सार्द्धं विवक्षितशरीरभेदो भवति येनानन्तेनापि कालेन पुनः पद्मेन्द्रियत्वं न प्राप्नोति । एतदेवोपसंज्ञिहीयुराह—‘एवं’ पूर्वोक्तप्रकारेण ‘स’ भोगाभिलाषो आन्तरायिकः कामैः—बहुप्रत्ययार्थैः न केवलमेकैवलं तत्र भवा आर्केवलिकाः—सद्वन्द्वाः सप्रतिपक्षा इतियावत् असम्पूर्णा वा, तैः सद्भिरवतीर्णाः संसारं तान् वा द्वितीयार्थे तृतीया, ‘चः’ समुच्चये, ‘एत’ इति भोगाभिलाषिणः, कामैरतृप्ता एव शरीरभेदमवाप्नुवन्तीति तात्पर्यार्थः ॥ अपरे त्वासन्नतया मोक्षस्य कथञ्चित्कुतश्चित् कदाचिदवाप्त्यर्थं न्यपरिणामं प्रतिक्षणं लघुकर्मतया प्रवर्द्धमानाध्यवसायिनो भवन्तीति’ दर्शयितुमाह—

अहेगे धम्ममायाय आयाणप्पभिइसु पणिहिए चरे, अप्पलीयमाणे दढे सव्वं गिद्धिं
परिन्नाय, एस पणए मंहामुणी, अइअच्च सव्वओ संगं न महं अत्थित्ति इय एगो
अहं, अस्सि जयमाणे इत्थ विरए अणंगारे सव्वओ मुंढे रीयंते, जे अचेले परिबु-
स्सिए संचिक्खइ ओमोयरियांए, से आकुट्टे वा हए पा लुंछिए वा पलियं पकत्थ अ-

दुवा पकथ अतहेहिं सद्दफासेहिं इय संखाए एगथेरे अन्नथेरे अभिन्नाय तितिख-
माणे परिव्वए जे य हिरी जे य अहिरीमाणा (सू० १८३)

‘अथ’ अनन्तरमेके विशुद्धपरिणामतया आसन्नापवर्गतया ‘धम्म’ श्रुतचारित्राख्यं ‘आदाय’ गृहीत्वा वखपतद्गहा-
दिधम्मोपकरणसमन्विता धम्मकरणेषु प्रणिहिताः परीपहसहिष्णवः सर्वज्ञोपदिष्टं धम्मं चरेयुरिति । अत्र च पूर्वोणि
प्रमादसूत्राण्यप्रमादाभिप्रायेण पठितव्यानीति, उक्तं च—“यत्र प्रमादेन तिरोऽप्रमादः, स्याद्वाऽपि यत्नेन पुनः प्रमादः ।
विपर्ययेणापि पठन्ति तत्र, सूत्राण्यधीकारवशाद्विधिज्ञाः ॥ १ ॥” । किम्भूताः पुनर्धम्मं चरेयुरित्याह—‘कामेषु मातापि-
त्रादिके वा लोके न प्रलीयमाना अप्रलीयमाना—अनभिषक्ता धम्मचरणे ‘दृढाः’ तपःसंयमादौ द्रढिमानमालम्बमाना
धम्मं चरन्तीति, किं च—सर्वा ‘गृद्धि’ भोगकाङ्क्षां दुःखरूपतया ज्ञपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया परित्यजेत् ।
तत्परित्यागे गुणमाह—‘एष’ इति कामपिपासापरित्यागी प्रकर्षेण नतः—प्रहूः संयमे कम्मधुननायां वा महामुनिर्भवति
नापर इति । किं च—‘अतिगत्य’ अत्येत्यातिक्रम्य ‘सर्वतः’ सर्वैः प्रकारैः ‘सङ्गं’ सम्बन्धं पुत्रकलत्रादिजनितं कामानु-
पङ्गं वा, किं भावयेदित्याह—न मम किमप्यस्तीति यत्संसारे पतत आलम्बनाय स्यादिति, तदभावाच्च ‘इति’ उक्तक्रमे-
णैकोऽहमस्मिन्—संसारोदरे, न चाहमन्यस्य कस्यचिदिति । एतद्भावनाभावितश्च यत्कुर्यात्तदाह—‘अत्र’ अस्मिन् मौ-
नीन्द्रे प्रवचने विरतः सन् सावधानुष्ठानादशविधचक्रगलसामाचार्या यतमानः, कोऽसौ?—‘अनगरः’ प्रव्रजितः, एक-

त्वभावनां भावयन्नवमौदर्यं संतिष्ठत इत्युत्तरसूत्रेण सम्बन्धः, इयमेव क्रिया अनन्तरसूत्रेष्वपि लगायतव्यात, एक च—
‘सर्वतः’ द्रव्यतो भावतश्च मुण्डो ‘रीयमाणः’ संयमानुष्ठाने गच्छन्, किम्भूत इत्याह—यः ‘अचेलः’ अल्पचेलो जिनकल्पिको
वा ‘पर्युपितः’ संयमे उद्युक्तविहारी अन्तर्प्रान्तभोजी, तदपि न प्रकामतयेत्याह—‘संचिक्खइ’ संतिष्ठते अवमौदर्ये ।
न्यूनोदरतायां वर्त्तमानः सन् कदाचिन्नित्यनीकतया ग्रामकण्टकैस्तुद्येतेत्येतद्वर्शयितुमाह—‘स’ मुनिर्वाग्भिराकुष्टो वा द-
ण्डादिभिर्हतो वा लुब्धितो वा केशोत्पादनतः पूर्वकृतकर्मपरिणत्युदयादेतदवगच्छन् सम्यक्तितिक्षमाणः परित्रजेदिति,
एतच्च भावयेत्, तद्यथा—“पावाणं च खलु भो कडाणं कम्माणं पुब्बिदुच्चिन्नाणं दुप्पडिक्कंताणं वेदयित्ता मुक्खो,
नत्थि अवेयइत्ता, तवसा वा झोसइत्ता” इत्यादि । कथं पुनर्वाग्भिराकुश्यत इत्याह—‘पलिअं’ति कर्म जुगुप्सितमनुष्ठानं
तेन पूर्वाचरितेन कुविन्दादिना प्रकथ्य जुगुप्स्यते, तद्यथा—भो कोलिक ! प्रव्रजित ! त्वमपि मया सार्द्धमेवं जल्पसीति,
अथवा जकारचकारादिभिरपरैः प्रकारैः प्रकथ्य निन्दां विधत्ते, एभिर्वा वक्ष्यमाणैः प्रकारैरित्याह—‘अतथ्यैः’ चित्तैर-
सद्भूतैः शब्दैश्चैरस्तं पारदारिक इत्येवमादिकैः सार्धैश्च असद्भूतैः साधोः कर्तुमयुक्तैः करचरणच्छेदादिभिः स्वकृतादृष्ट-
फलमित्येतत् ‘सङ्ख्याय’ ज्ञात्वा तितिक्षमाणः प्रव्रजेदिति, यदिवा एतत् सङ्ख्याय, तद्यथा—“पंचेहिं ठाणेहिं छउ-

१ पापानां च खलु भो-कृतानां कर्मणां पूर्वं दुधीर्णानां दुष्पराक्रान्तानां वेदयित्वा मोक्षः, नास्त्यवेदयित्वा, तपसा वा क्षपयित्वा-२ पद्मभिः स्थानैश्छद्मस्य
उत्पन्नानुपसर्गान् सहते क्षमते तितिक्षते अध्यासयति, तद्यथा—यथाविष्टोऽयं पुरुषः, तन्मादप्राप्तोऽयं पुरुषः, दत्तचित्तोऽयं पुरुषः मम च तद्भवचेदनीयानि कर्मोण्युदीर्णानि
भवन्ति यदेव पुरुष आक्रोशति यत्राति तेपते पिष्टयति परितापयति, मम च सम्यक् सहमानस्य यावदध्यासीनस्यैकान्ततः कर्मनिर्जरा भवति । पद्मभिः स्थानैः केवली
उदीर्णान् परीपहानुपतर्गान् यावदध्यासयतः बह्वक्षुद्रप्रत्याः श्रमणा निर्ग्रन्था उदीर्णान् परीपहोपसर्गान् सम्यक् सहिष्यन्ते यावदध्यासिष्यन्ते.

मत्थे उप्पन्ने उवसग्गे सहइ खमइ तित्तिक्खइ अहियासेइ, तंजहा-जक्खाइठ्ठे अयं पुरिसे १, उम्मायपत्ते अयं पुरिसे २, दित्तचित्ते अयं पुरिसे ३, ममं च णं तवभववेअणीयाणि कम्माणि उदिट्ठाणि भवंति-जन्नं एस पुरिसे आउसइ वंधइ तिप्पइ पिट्ठइ परितावेइ ४, ममं च णं सम्म सहमाणस्स जाव अहियासेमाणस्स एगंतसो कम्मणिज्जरा हवइ ५ । पंचहिं ठाणेहिं केवली उदिन्ने परीसहे उवसग्गे जाव अहियासेज्जा, जाव ममं च णं अहियासेमाणस्स वहवे छउमत्था समणा निगंथा उदिन्ने परीसहोवसग्गे सम्मं सहिस्संति जाव अहियासिस्संति” इत्यादि, परीपहाथानुकूलप्रतिकूलतया भिन्ना इत्येतदर्थयितुमाह-एकतरान्-अनुकूलान् अन्यतरान्-प्रतिकूलान् परीपहानुदीर्णानभिज्ञाय सम्यक्तिक्षमाणः परिव्रजेत् यदिवाऽन्यथा परीपहाणां द्वैविध्यमित्याह-ये च परीपहाः सत्कारपुरस्कारादयः साधोर्हारिणो-मनआह्लादकारिणो ये तु प्रतिकूलतया अहारिणो-मनसोऽनिष्टा, यदिवा द्वीरूपाः-याचनाऽचेलादयः, अह्रीमनसश्च-अलज्जाकारिणः शीतोष्णादयः इत्येतान् द्विरूपानपि परीपहान् सम्यक् तितिक्षमाणः परिव्रजेदिति ॥ किं च—

चिच्चा सव्वं विसुत्तियं फासे समियदंसणे, एए भो णगिणा वुत्ता जे लोगंसि अणा-
गमणधम्मिणो आणाए मामगं धम्मं एत्त उत्तरवाए इह माणवाणं वियाहिए, इत्थो-
वरए तं झोसमाणे आयाणिज्जं परिन्नाय परियाएण विगिंचइ, इह एगेसिं एगचरिया
होइ तत्थियरा इयरोहिं कुलेहिं सुद्धेसणाए सव्वेसणाए से मेहावी परिव्वए सुद्धिंभ

अदुवा दुर्विभ अदुवा तत्थ भेरवा पाणे फासे पुट्टो धीरे अहिया-
सिजासि त्तिवेमि (सू० १८४) ॥ धूताध्ययने द्वितीयोद्देशकः ॥ ६-२ ॥

त्यक्त्वा सर्व्यां परीपहकृतां विस्त्रोतसिकां परीपहापादितान् स्पर्शान्-दुःखानुभवान् 'स्पृशेत्' अनुभवेत् सम्यगधिस-
हेत, स किम्भूतः ?-सम्यग् इतं-गतं दर्शनं यस्य स समितदर्शनः, सम्यग्दृष्टिरित्यर्थः । तत्सहिष्णवश्च किम्भूताः स्यु-
रित्याह—'भोः' इत्यामन्त्रणे 'एते' परीपहसहिष्णवो निष्किञ्चना निर्ग्रन्था भावनया 'उक्ताः' अभिहिताः, यस्मिन्म-
नुष्यलोके अनागमनं धर्मो येषां तेऽनागमनधर्मर्षिणः, यथाऽऽरोपितप्रतिज्ञाभारवाहित्यान् पुनर्युहं प्रत्यागमनेत्स्य
इति, किं च-आज्ञाप्यतेऽनयेत्याज्ञा तथा मामकं धर्मं सम्यगनुपालयेत् तीर्थकर एवमाहेति, यदिया धर्मानुष्ठाय्येव-
माह-धर्म एवैको मामकः अन्यत्तु सर्वं पारक्यमित्यतस्तमहमाज्ञा-तीर्थकरोपदेशेन सम्यकरोमीति, किमित्याज्ञया
धर्मोऽनुपाल्यत इत्यत आह—'एयः' अनन्तरोक्तः 'उत्तरवाद' उत्कृष्टवाद इह मानयानां व्याख्यात इति । किं च
—'अत्र' अस्मिन् कर्मधुननोपाये संयमे उप-सामीप्येन रत उपरतः तद्-अष्टप्रकारं कर्म 'ज्ञोपयन्' क्षपयन् धर्मं च-
रेदिति, किं चापरं कुर्यादित्याह-आदीयत इत्यादानीयं-कर्म तत्परिज्ञाय मूलोत्तरप्रकृतिभेदतो ज्ञात्वा 'पर्यायेण'
श्रामण्येन विवेचयति, क्षपयतीत्यर्थः । अत्र चाशेषकर्मधुननासमर्थं तपस्तद्धाद्यमधिकृत्योच्यते—'इह' अस्मिन् प्रव-
चने 'एकेषां' शिथिलकर्मर्षणामेकचर्या भवति-एकाकिविहारप्रतिमाऽभ्युपगमो भवति, तत्र च नानारूपाभिग्रहविशे-

पास्तपश्चरणविशेषाश्च भवन्तीत्यतस्तत्तावत्प्राभृति कामधिकृत्याह—‘तत्र’ तस्मिन्नेकाकिविहारे ‘इतरे’ सामान्यसाधुभ्यो विशिष्टतरा ‘इतरेषु’ अन्तर्गतेषु कुलेषु शुद्धैषणया दशैषणादोपरहितेनाहारादिना ‘सर्वैषण्ये’ति सर्वा याऽऽहाराद्युद्गमोत्सादनप्राप्तैषणारूपा तथा सुपरिशुद्धेन विधिना संयमे परिव्रजन्ति, बहुल्वेऽप्येकदेशतामाह—स मेधावी मर्यादाव्यवस्थितः संयमे परिव्रजेदिति, किं च—स आहारस्तेष्वितरेषु कुलेषु सुरभिर्वा स्यात् अथवा दुर्गन्धः, न तत्र रागद्वेषौ विदध्यात्, किं च—अथवा तत्रैकाकिविहारित्ये पितृवनप्रतिमाप्रतिपन्नस्य सतो ‘भैरवा’ भयानका यातुधानादिकृताः शब्दाः प्रादुर्भवेयुः, यदिवा ‘भैरवा’ बीभत्साः ‘प्राणाः’ प्राणिनो दीप्तजिह्वादयोऽपरान् प्राणिनः ‘क्लेशयन्ति’ उपतापयन्ति, त्वं तु पुनस्तैः स्पृष्टस्तान् स्पर्शान् दुःखविशेषान् ‘धीरः’ अक्षोभ्यः सन्नतिसहस्व । इतिरधिकारपरिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् । धूताध्ययने द्वितीयोद्देशकः परिसमाप्तः ॥

उक्तो द्वितीयोद्देशकः, साम्प्रतं तृतीय आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तरोद्देशके कर्मधूननाऽभिहिता, सा च नोपकरणशरीरविधूननामन्तरेण, इत्यतस्तद्विधूननार्थमिदमारभ्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्य सूत्रमुच्चारयितव्यम्, तच्चेदम्—

एयं खु मुणी आयाणं सया सुयक्खायधम्मे विहूयकप्पे निज्झोसइत्ता, जे अच्चेले प-
रिउत्तिए तस्स णं भिक्खुस्स नो एवं भवइ—परिउण्णे मे वत्थे वत्थं जाइस्सामि सुत्तं

जाइस्सामि सूइं जाइस्सामि संधिस्सामि सीविस्सामि उक्कसिस्सामि बुक्कसिस्सामि परिहिस्सामि पाउणिस्सामि, अदुवा तत्थ परिक्कमंतं भुज्जो अचेलं तणफासा फुसंति सीयफासा फुसंति तेउफासा फुसंति दंसमसगफासा फुसंति एगयरे अन्नयरे विरूव-
रूवे फासे अहियासेइ अचेले लाघवं आगममाणे, तवे से अभिसमन्नागए भवइ, जहेयं भगवया पवेइयं तमेव अभिसमिच्चा सव्वओ सव्वत्ताए संमत्तमेव समभिजा-
णिज्जा, एवं तेसिं महावीराणं चिरायं पुव्वाइं वासाणि रीयमाणानं दवियाणं पास
अहियासियं (सू० १८५)

‘एतत्’ यत्पूर्वोक्तं वक्ष्यमाणं वा ‘सुः’ वाक्यालङ्कारे, आदीयते इत्यादानं-कर्म आदीयते वाऽनेन कर्ममेत्यादानं-
कर्मोपादानं, तच्च धर्मोपकरणातिरिक्तं वक्ष्यमाणं वच्चादि तन्मुनिः निज्ञोपयितेति सम्यन्धः, किम्भूतः ?—‘सदा’
सर्वकालं सुषुवाख्यातो धर्मोऽस्येति स्वाख्यातधर्मा-संसारभीरुत्वाद्यथारोपितभारवाहीत्यर्थः, तथा विधूतः-धुण्णः स-
म्यग्स्पृष्टः कल्पः-आचारो येन स तथा, स एवम्भूतो मुनिरादानं ज्ञोपयित्वा आदानमपनेव्यति, कथं पुनस्तदादानं
वच्चादि स्याद्येन तत् ज्ञोपयितव्यं भवेदित्याह-अल्पार्थे नञ्, यथाऽयं पुमानज्ञः, स्वल्पज्ञान इत्यर्थः, यः साधुर्नास्य

चेलं-यस्त्रमस्तीत्यचेलः, अल्पचेल इत्यर्थः, संयमे 'पर्युषितो' व्यवस्थित इति, तस्य भिक्षोः 'नैतद्भवति' नैतत्कल्पते यथा
 परिजीर्णं मे वस्त्रमचेलकोऽहं भविष्यामि न मे त्वक्राणं भविष्यति, ततश्च शीताद्यादितस्य किं शरणं मे स्यादिति वस्त्रं
 विनेत्यतोऽहं कश्चन श्रावकादिकं प्रत्यग्रं वस्त्रं याचिष्ये, तस्य वा जीर्णस्य वस्त्रस्य सन्धानाय सूत्रं याचिष्ये, सूचिं च
 याचिष्ये, अयासाभ्यां च सूचिसूत्राभ्यां जीर्णवस्त्ररन्ध्रं सन्धास्यामि-पाटितं सेविष्यामि, लघु वा सदपरशकललग्नत
 उत्तरुर्पयिष्यामि, दीर्घं वा सत् खण्डापनयनतो व्युत्कर्षयिष्यामि, एवं च कृतं सत्परिधास्यामि तथा प्रावरिष्यामीत्या-
 द्यार्त्तध्यानोपहृता असत्यपि जीर्णादिवस्त्रसद्भावे यद्भवित्वाऽध्यवसायिनो धर्मैकप्रवणस्य न भवत्यन्तःकरणवृत्ति-
 रिति, यदिवा जिनकल्पिकाभिप्रायेणैवैतत्सूत्रं व्याख्येयं, तद्यथा—'जे अचेले' इत्यादि, नास्य चेलं-वस्त्रमस्तोत्यचेलः-
 अच्छिद्रपाणित्वात् पाणिपात्रः, पाणिपात्रत्वात् पात्रादिसप्तविधतद्विर्योगरहितोऽभिग्रहविशेषात् त्यक्तकल्पत्रयः केवलं
 रजोहरणमुखवस्त्रिकासमन्वितस्तस्याचेलस्य भिक्षोर्नैतद्भवति, यथा-परिजीर्णं मे वस्त्रं छिद्रं पाटितं चेत्येवमादि वस्त्रगत-
 मपधानं न भवति, धर्मिणोऽभावाद्धर्माभावः, सति तु धर्मिणि धर्ममन्वेयणं न्याय्यमिति सत्यः, तथेदमपि तस्य
 न भवत्येव यथा-अपरं वस्त्रमहं याचिष्ये इत्यादि पूर्ववन्नेयं, योऽपि छिद्रपाणित्वात् पात्रनिर्योगसमन्वितः कल्पत्रयान्य-
 तरयुक्तोऽसावपि परिजीर्णादिसद्भावे तर्ह्येतमपधानं न विधत्ते, यथाकृतस्याल्पपरिकर्मणो ग्रहणात्सूचिसूत्रान्वेषणं न क-
 रीति । तस्य चाचेलस्याल्पचेलस्य वा तृणादिसर्गसद्भावे यद्विधेयं तदाह-तस्य ह्यचेलतया परिवसतो जीर्णवस्त्रादिकृ-
 तमपधानं न भवति, अथैतत्स्यात्-तत्राचेलत्वे पराक्रममाणं पुनस्तं साधुमचेलं कचिद्भामादौ त्वक्राणाभावात् तृण-

शय्याशायिनं तृणानां स्पर्शाः परुषास्तृणैर्वा जनिताः स्पर्शाः—दुःखविशेषास्तृणस्पर्शास्ते कदाचित् स्पृशन्ति, तांश्च सम्यग्
 अदीनमनस्कोऽतिसहति इति सम्बन्धः, तथा शीतस्पर्शाः स्पृशन्ति—उपतापयन्ति, तेजः—उष्णस्तत्स्पर्शाः स्पृशन्ति, तथा
 दंशमशकस्पर्शाः स्पृशन्ति, एतेषां तु परीपहाणामेकतरेऽविरुद्धा दंशमशकतृणस्पर्शादयः प्रादुर्भवेयुः, शीतोष्णादिपरीप-
 हाणां वा परस्परविरुद्धानामन्यतरे प्रादुष्युः, प्रत्येकं बहुवचननिर्देशश्च तीव्रमन्दमध्यमावस्थासंस्पर्शकः, इत्येतदेव दर्श-
 यति—विरूपं—वीभत्सं मनोऽनाह्लादि विविधं वा मन्दादिभेदाद्रूपं—स्वरूपं येषां ते विरूपरूपाः, के ते?—‘स्पर्शाः’ दुःख-
 विशेषाः, तदापादकास्तृणादिस्पर्शा वा, तान् सम्यक्करणेनापधानरहितोऽधिसहते, कोऽसौ?—‘अचेलः’ अपगतचेलो-
 ऽल्पचेलो वा अचलनस्वरूपो वा सम्यक्तिक्षते, किमभिसन्ध्य परीपहानधिसहति इत्यत आह—लघोर्भावो लाघवं,
 द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो ह्युपकरणलाघवं भावतः कर्मलाघवं ‘आगमयन्’ अवगमयन् बुध्यमान इतियावद् अधिस-
 हते परीपहोपसर्गानिति, नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—“एवं खलु से उवगरणलाघवियं त्वं कम्मवखयकारणं करेइ” ‘ए-
 यम्’ उक्तक्रमेण भावलाघवार्थमुपकरणलाघवं तपश्च करोति इति भावार्थः । किं च—‘से’ तस्योपकरणलाघवेन कम्म-
 लाघवमागमयतः कर्मलाघवेन चोपकरणलाघवमागमयतस्तृणादिसर्शानधिसहमानस्य ‘तपः’ कायक्लेशरूपतया बाल्यम-
 भिसमन्वागतं भवति—सम्यग् आभिमुख्येन सोढं भवति । एतच्च न मयोच्यते इत्येतद्दर्शयितुमाह—‘यथा’ येन प्रकारेण
 ‘इद’मिति यदुक्तं वक्ष्यमाणं चैतद्भगवता—धीरवर्द्धमानस्वामिना प्रकर्षेणादौ वा वेदितं प्रवेदितमिति, यदि नाम भगवता
 प्रवेदितं ततः किमित्याह—तद्—उपकरणलाघवमाहारलाघवं वा ‘अभिसमेत्य’ ज्ञात्वा एवकारोऽवधारणे, तदेव लाघवं

ज्ञात्येत्यर्थः, कथमिति चेत् तदुच्यते—‘सर्वतः’ इति द्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो भावतश्च, तत्र द्रव्यतः आहारोपकरणादौ क्षेत्रतः सर्वत्र ग्रामादौ कालतोऽहनि रात्रौ वा दुर्भिक्षादौ वा सर्वात्मनेति भावतः कृत्रिमकल्पाद्यभावेन, तथा ‘सम्यक्त्व’-मिति प्रदास्तं शोभनं एकं सद्गतं वा तत्त्वं सम्यक्त्वं, यदुक्तम्—“प्रशस्तः शोभनश्चैव, एकः सद्गत एव च । इत्येतैरुप-रुष्टस्तु, भावः सम्यक्त्वमुच्यते ॥ १ ॥” तदेवम्भूतं सम्यक्त्वमेव समत्वमेव वा ‘समभिजानीयात्’ सम्यगाभिमुख्येन जानीयात्—परिच्छिन्द्यात्, तथाहि—अचेलोऽप्येकचेलदिकं नावमन्यते, यत उक्तम्—“जोऽवि दुवत्यतिवत्यो एगेण अचेलगो य संधरइ । ण हु ते हीलंति परं सव्वेऽवि य ते जिणाणाए ॥ १ ॥” तथा—“जे खलु विसरिसकप्पा संधयण-धियादिकारणं पप्प । णऽयमन्नइ ण य हीणं अप्पाणं मन्नइ तेहिं ॥ २ ॥ सव्वेऽवि जिणाणाए जहविहिं कम्मखवणअ-द्दाए । विहरंति उज्जया खलु सम्मं अभिजाणइ एयं ॥ ३ ॥” ति, यदिवा तदेव लाघवमभिसमेत्य सर्वतो द्रव्यादिना सर्वात्मना नामादिना सम्यक्त्वमेव सम्यगभिजानीयात्, तीर्थकरणधरोपदेशात् सम्यक्कुर्यादिति तात्पर्यार्थः । एतच्च नाशक्यानुष्ठानं अरहरतक्षकचूडालङ्कारलोपदेशवद्भवतः केवलमुपन्यस्यते, अपि त्वन्यैर्वहुभिश्चिरकालमासेवितमित्येत-द्वर्शयितुमाह—‘एवम्’ इत्यचेलतया पर्युपितानां तृणादिस्पर्शानघिसहमानानां तेषां महावीराणां सकललोकचमत्कृति-कारिणां ‘चिररात्रं’ प्रभूतकालं यावज्जीवमित्यर्थः, तदेव विशेषतो दर्शयति—‘पूर्वाणि’ प्रभूतानि वर्षाणि ‘रीयमाणानां’

१ योऽपि द्विवत्त्रिवत् एकेन अचेलो वा निर्वहति । नेव हीलयति परं सर्वेऽपि च ते जिगाह्यायाम् ॥ १ ॥ ये खलु विसदृशकल्पाः संहननपृथ्यादिकारणं प्राप्य । नावगम्यते न च हीनमात्मानं गम्यते तेभ्यः ॥ २ ॥ सर्वेऽपि जिनाशयां यथाविधि कर्मक्षपणार्थं । विहरन्त्युद्यताः खलु सम्यगभिजानीयायेवम् ॥ ३ ॥

संयमानुष्ठानेन गच्छतां, पूर्वस्य तु परिमाणं वर्षाणां सप्ततिः कोटिलक्षाः पट्टपञ्चाशच्च कोटिसहस्राः, तथा प्रभूतानि वर्षाणि रीयमाणानां, तत्र नाभेयादारभ्य शीतलं दशमतीर्थकरं यावत्पूर्वसङ्ख्यासम्भवात् पूर्वाणीत्युक्तं, ततः आरतः श्रेयांसादारभ्य वर्षसङ्ख्याप्रवृत्तेर्वषाणीत्युक्तमिति, तथा 'द्रव्याणां' भव्यानां मुक्तिगमनयोग्यानां 'पश्य' अवधारय यत्तृणस्पर्शोदिकं पूर्वमभहितं तदधिसोढव्यमिति सम्यकरणेन स्वर्शतिसहस्रं कृतमेतदवगच्छेति ॥ एतच्चाधिसहमानानां यत्स्यात्तदाह—

आगयपन्नाणानं किंसा वाहवो भवंति पयणुए य मंससोणिए विस्सेणिं कहु परिन्नाय,

एस तिण्णे मुत्ते विरए विगाहिए त्तिवेमि (सू० १८६)

आगतं प्रज्ञानं पदार्थाभिर्भावकं येषां ते तथा तेषामागतप्रज्ञानानां तपसा परीपहातिसहनेन च कृशा 'वाहयः' भुजा भवन्ति, यदिवा सत्यपि महोपसर्गपरीपहादावागतप्रज्ञानत्वाद् 'वाधाः' पीडाः कृशा भवन्ति, कर्मक्षपणायोत्थितस्य शरीरमात्रपीडाकारिणः परीपहोपसर्गान् सहायानिति मन्यमानस्य न मनःपीडोत्पद्यत इति, तदुक्तम्—“णिग्माणेइ परो चिय अप्पाण उ ण वेयणं सररीराणं । अप्पाणो चिय हिअयस्स ण उण दुक्खं परो देइ ॥ १ ॥” इत्यादि, शरीरस्य तु पीडा भवत्येवेति दर्शयितुमाह—प्रतनुके च मांसं च शोणितं च मांसशोणिते द्वे अपि, तस्य हि रूक्षाहार-

१ विदधाति परो नैवात्मनो वेदना शरीराणाम् । आत्मन एव हृदयस्य न पुनर्दुःखं परो ददाति ॥ १ ॥

त्यादल्पाहारात् प्रायशः खल्वेनैवाहारः परिणमति, न रसत्वेन, कारणभावाच्च प्रतन्वेव शोणितं तत्तनुत्वान्मांस-
 मपीति ततो मेदादीन्यपि, यद्वा प्रायशो रुक्षं वातलं भवति, वातप्रधानस्य च प्रतनुतैव मांसशोणितयोः, अचे-
 लतया च तृणस्पशादिप्रादुर्भावेन शरीरोपतापात् प्रतनुके मांसशोणिते भवत इति सम्बन्धः, 'संसारश्रेणी' संसाराव-
 तरणी रागद्वेषकपायसंततिस्तां क्षान्त्यादिना विश्रेणीं कृत्वा, तथा 'परिज्ञाय' ज्ञात्वा च समत्वभावनया, तद्यथा-जि-
 नकल्पिकः कश्चिदेककल्पधारी द्वौ घ्रीन् वा विभक्तिं, स्वविरकल्पिको वा मासार्द्धमासक्षपकः तथा विकृष्टाविकृष्ट-
 तपश्चारी प्रत्यहं भोजी कूरगडुको वा, एते सर्वेऽपि तीर्थकृद्भवाननुसारतः परस्परानिन्दया समत्वदर्शिन इति, उक्तं
 च—“जोवि दुयत्थतिवत्थो एगेण अचेलगो व संथरइ । न हु ते हीलेंति परं सव्वेवि हु ते जिणाणाए ॥ १ ॥” तथा जि-
 नकल्पिकः प्रतिमाप्रतिपन्नो वा कश्चित्कदाचित् पडपि मासानात्मकत्वेन भिक्षां न लभेत तथाऽप्यसौ कूरगडुकमपि
 यथौदनमुण्डस्त्वमित्येवं न हीलयति । तदेवं समत्वदृष्टिप्रज्ञया विश्रेणीकृत्य 'एष' उक्तलक्षणो मुनिः तीर्णः संसारसागरं
 एष एव मुक्तः सर्वसङ्गेभ्यो विरतः सर्वसायद्यानुष्ठानेभ्यो व्याख्यातो नापर इति । ब्रवीमीतिशब्दौ पूर्ववत् ॥ तदेवं सं-
 सारश्रेणीं विश्लेषयित्वा यः संसारसागरतीर्णवत्तीर्णो मुक्तवन्मुक्तो विरतो व्याख्यातः, तं च तथाभूतं किमरतिरभिभवे-
 दित नेति, अचिन्त्यसामर्थ्यात् कर्मणोऽभिभवेदित्येतदेवाह—

विरयं भिक्खुं रीयंतं चिराओसियं अरई तत्थ किं विधारए?, संधेमाणे समुट्टिए,

जहा से दीवे असंदीणे एवं से धम्मे आरियपदेसिए, ते अणवकंखमाणा पाणे अण-
इवाएमाणा जइया मेहाविणो पंडिया, एवं तेसिं भगवओ अणुट्ठाणे जहा से दिया-
पोए एवं ते सिस्सा दिया य राओ य अणुपुब्बेण वाइय त्तिबेमि (सू० १८७) धूता-
ध्ययने तृतीयोद्देशकः ॥ ६-३ ॥

विरतमसंयमाद् भिक्षणशीलं भिक्षुं 'रीयमाणं' निस्सरन्तमप्रशस्तेभ्योऽसंयमस्थानेभ्यः प्रशस्तेष्वपि गुणोत्कर्षादुपयुपरि-
वर्तमानं चिरान्नं-प्रभूतं कालं संयमे उचितश्चिरान्नोपितस्तमेवंगुणयुक्तम् 'अरतिः' संयमोद्विग्नता 'तत्र' तस्मिन्
संयमे प्रवर्तमानं 'किं विधारयेत्' किं प्रतिस्खलयेत्?, किंशब्दः प्रश्ने, किं तथाभूतमपि मोक्षप्रस्थितं प्रणाट्य विषय-
मरतिर्बिधारयेत्, ओमित्युच्यते, तथाहि-दुर्बलान्यविनयवन्ति चेन्द्रियाण्यचिन्त्या मोहशक्तिर्विचित्रा कर्मपरिणतिः
किं न कुर्यादिति, उक्तं च—“कर्माणि पूर्णं घणचिक्कणाइं गरुयाइं वइरसाराइं। णाणद्धिअंपि पुरिसं पंधाओ उप्पहं
णिति ॥१॥” यदिवा किं क्षेपे, किं तथाभूतं विधारयेदरतिः?, नैव विधारयेदित्यर्थः, तथाहि-असौ क्षणे क्षणे विशुद्धतर-
चरणपरिणामतया विष्कम्भितमोहनीयोदयत्वाद्बहुकर्मा भवतीति, कुतस्तमरतिर्वि(र्न)विधारयेदित्याह-क्षणे क्षणेऽन्यवच्छे-
देनोत्तरोत्तरं संयमस्थानकण्डकं संदधानः सम्यगुत्थितः उत्तरोत्तरं गुणस्थानकं वा संदधानो यथाख्यातत्वा-

१ कर्माणि नूनं घनकठोरानि गुरुकानि वज्रसाराणि । ज्ञानस्थितमपि पुण्यं यत्र उत्सर्गं नयन्ति ॥ १ ॥

रित्राभिमुखः समुत्थितोऽसात्रतस्तमरतिः कथं विधारयेदिति ? । स चैवम्भूतो न केवलमात्मनस्त्राता परेषामप्यरतिविधार-
 कत्वात् त्राणायेतददर्शयितुमाह-द्विर्गता आपोऽस्मिन्निति द्वीपः, स च द्रव्यभावभेदात् द्वेधा-तत्र द्रव्यद्वीप आश्वास-
 सद्वीपः, आश्वास्यतेऽस्मिन्नित्याश्वासः आश्वासश्चासौ द्वीपश्चाश्वासद्वीपो, यदिवा आश्वसनमाश्वासः, आश्वासाय द्वीप
 आश्वासद्वीपः, तत्र नदीसमुद्रबहुमध्यप्रदेशे भिन्नवोहितादयस्तमवाप्याश्वसन्ति, असावपि द्वेधा-सन्दीनोऽसन्दीन-
 श्वेति, यो हि पक्षमासादाबुदकेन स्त्राव्यते स सन्दीनो, विपरीतस्त्वसन्दीनः सिंहलद्वीपादिः, यथा हि सांयान्निकास्तं
 द्वीपमसन्दीनमुदन्वदादेरुत्तितीर्षयः समवाप्याश्वसन्ति एवं तं भावसंधानायोत्थितं साधुमवाप्यापरे प्राणिनः समा-
 श्वस्युः, यदिवा दीप इति प्रकाशदीपः, प्रकाशाय दीपः प्रकाशदीपः, स चादित्यचन्द्रमण्यादिरसन्दीनोऽपरस्तु विद्यु-
 दुल्कादिः सन्दीनो, यदिवा प्रचुरेन्धनतया विवक्षितकालायस्यसन्दीनो विपरीतस्तु सन्दीनं इति, यथा ह्यसौ स्थ-
 पुदाद्यावेदनतो हेयोपादेयहानोपादानवतां निमित्तभावमुपयाति तथा क्वचित्समुद्राद्यन्तर्वर्तिनामाश्वसकारी च भ-
 वति एवं ज्ञानसंधानायोत्थितः परीपहोपसर्गाक्षोभ्यतयाऽसन्दीनः साधुर्विशिष्टोपदेशदानतोऽपरेपासुपकारायेति, अ-
 परे भावद्वीपं भावदीपं वा अन्यथा व्याचक्षते-तद्यथा-भावद्वीपः सम्यक्त्वं, तच्च प्रतिपातित्वादौपशमिकं क्षायोपश-
 मिकं च संदीनो भावद्वीपः, क्षायिकं त्वसन्दीन इति, तं द्विविधमवाप्य परीतसंसारत्वात् प्राणिन आश्वसन्ति, भाव-
 दीपस्तु सन्दीनः श्रुतज्ञानम् असंदीनस्तु केवलमिति, तच्चावाप्य प्राणिनोऽयश्चमाश्वसन्त्येवेति, अथवा धर्मं संद-
 धानः समुत्थितः सन्नरतेर्दृष्टप्रघप्यो भवतीत्युक्ते कश्चिच्चोदयेत्-किम्भूतोऽसौ धर्मो ? यत्सन्धानाय समुत्थित इति,

अत्रोच्यते, यथाऽसौ द्वीपोऽसन्दीनः—असलिलच्छुतोऽवरुणवाहनानामितरेषां च बहूनां जन्तूनां शरण्यतयाऽऽश्यासेहे-
 तुर्भवत्येवमसावपि धर्मः 'आर्यप्रदेशितः' तीर्थंकरप्रणीतः कपतापच्छेदनिर्घटितोऽसन्दीनः, यदिया कुतर्काप्रधृष्यत-
 याऽसन्दीनः—अक्षोभ्यः प्राणिनां त्राणायाम्बासभूमिर्भवति । तस्य चार्यदेशितस्य धर्मस्य किं सम्यगनुष्ठायिनः केचन
 सन्ति ? ओमिर्युच्यते, यदि सन्ति किम्भूतास्त इत्यत आह—'ते' साधवो भावसन्धानोद्यताः संयमारतेः प्रणोदका
 मोक्षनेदिष्टा भोगाननयकाङ्क्षन्तो धर्मे सम्यगुत्थानवन्तः स्युरिति, एतदुत्तरत्रापि योज्यम्, तथा प्राणिनोऽनतिपात-
 यन्तः, उपलक्षणार्थमात्रं शेषमहान्नतग्रहणमायोज्यं, तथा कुशलानुष्ठानप्रवृत्तत्वाद्व्यतिताः सर्वलोकानां, तथा 'मेधा-
 यिनो' मर्यादाव्यवस्थिताः 'पण्डिताः' पापोपादानपरिहारितया सम्यक्पदार्थज्ञा धर्मचरणाय समुत्थिता भवन्तीति । ये
 पुनस्तथाभूतज्ञानाभावात् सम्यग्विवेकविकलतया नाद्यापि पूर्वोक्तसमुत्थानवन्तः स्युः ते तथाभूता आचार्यादिभिः स-
 म्यगनुपाल्या यावद्विवेकिनोऽभूवन्नित्यतद्दर्शयितुमाह—'एवम्' उक्तविधिना 'तेषाम्' अपरिक्र्मितमतीनां 'भगवतो'
 वीरवर्द्धमानस्वामिनो धर्मे सम्यगनुत्थाने सति तत्परिपालनतस्तथा सदुपदेशदानेन परिकर्मितमतित्वं विधेयमिति,
 अत्रैव दृष्टान्तमाह—द्विजः—पक्षी तस्य पोतः—शिशुः द्विजपोतः स यथा तेन द्विजेन गर्भप्रसवात् प्रभृत्यण्डकोच्छूनो-
 च्छूनतरभेदादिकास्वस्थ्यासु यावन्निष्पन्नपक्ष्तावत्पाल्यते एवमाचार्येणापि शिक्षकः प्रव्रज्यादानादारभ्य सामाचार्युप-
 देशदानेनाध्यापनेन च तावदनुपाल्यते यावद्दीतार्थोऽभूत्, यः पुनराचार्योपदेशमुल्लङ्घ्य स्वैरित्वाद्यथा कथञ्चित्क-
 यासु प्रवर्त्तते स उज्जयिनीराजपुत्रवद्विनश्येदिति, तद्यथा—उज्जयिन्यां जितशत्रो राज्ञो द्वौ पुत्रौ, तत्र ज्येष्ठो धर्मघो-

पाचार्यसमीपे संसारासाराताम्रवगम्य प्रवव्राज, क्रमेण चाधीताचारादिशास्त्रोऽद्यगततदर्थश्च जिनकल्पं प्रतिपित्सुः द्वि-
तीयां सत्त्वभावनां भावयति, सा च पञ्चधा-तत्र प्रथमोपाश्रये द्वितीया तद्वहिः तृतीया चतुष्के चतुर्थी शून्यगृहे प-
ञ्चमी इमशाने, तत्र पञ्चमी भावनां भावयतः स कनिष्ठो भ्राता तदनुरागादाचार्यान्तिकमागत्योवाच-मम ज्यायान्
भ्राता फास्ते !, साधुभिरभाणि-किं तेन !, स आह-प्रव्रजाम्बहं, आचार्येणोक्तो-गृहाण तावत् प्रव्रज्यां पुनर्ब्रक्ष्यसि, स
तु तथैव चक्रे, पुनरपि पृच्छत आचार्या ऊचुः-किं तेन दृष्टेन !, नासौ कस्यचिदुल्लापमपि ददाति, जिनकल्पं प्रतिप-
त्तुकाम इति, असांयाह-तथाऽपि पश्यामि तावदिति, निर्वन्धे दर्शितः, तूष्णीभावस्थित एव वन्दितः, तदनुरागाच्च नि-
पिद्धोऽप्याचार्येण नियार्यमाणोऽप्युपाध्यायेन ध्रियमाणोऽपि साधुभिरसाम्प्रतमेतद्भवतो दुष्करं दुरध्यवसेयमित्येवं क-
थ्यमानेऽप्यहमपि तेनैव पित्रा जात इत्यवष्टम्भेन मोहात्तथैव तस्यौ यथा ज्येष्ठो भ्रातेति, इतरो देवतयाऽऽगत्य व-
न्दितः, शिक्षकस्तु न वन्दितः, ततोऽसाद्यपरिकर्मितमतिवात्कुपितः, अविधिरितिकृत्वा देवताऽपि तस्योपरि कुपिता
सती तलप्रहारेणाक्षिगोलकौ बहिर्निश्चिक्षेप, ततस्तज्ज्यायान् हृदयेनैव देवतामाह-किमित्ययमज्ञस्तया कदर्थितः, तद-
स्याक्षिणी पुनर्नवीकुरु, सा त्वयादीत्-जीवप्रदेशैर्मुक्ताविमौ गोलकौ न शक्यौ पुनर्नवीकर्तुं इत्युक्त्वा ऋषित्रचनमलङ्घ-
नीयमित्यवधार्य तत्क्षणभ्यपाकव्यापादैर्तलाक्षिगोलकौ गृहीत्वा तदक्ष्णोश्चकार । इत्येवमनुपदेशप्रवर्त्तनं सापायमित्यव-
धार्य शिष्येण सदाऽऽचार्योपदेशवर्त्तिना भाव्यम्, आचार्येणापि सदा स्वपरोपकारवृत्तिना सम्यक् स्वशिष्या यथो-
क्तविधिना प्रतिपालनीया इति स्थितम् । इत्येतदेवोपसंहरन्नाह-यथा द्विजपोतो मातापितृभ्यामनुपाल्यते एवमाचा-

र्थेणापि शिष्या अहर्निशम् 'अनुपूर्वेण' क्रमेण 'वाचिताः' पाठिताः शिक्षां ग्राहिताः समस्तकार्यसहिष्णवः संसारोत्तर-
णसमर्थश्च भवन्ति । इतिरधिकारपरिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववत् । धृताध्ययने तृतीयोद्देशकः परिसमाप्त इति ॥

उक्तस्तृतीयोद्देशकः, साम्प्रतं चतुर्थे आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरोद्देशके शरीरोपकरणधूननाऽ-
भिहिता, सा च परिपूर्णा न गौरवत्रिकसमन्वितस्येत्यतस्तद्धूननार्थमिदमुपक्रम्यत इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशक-
स्यास्वल्लितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

एवं ते सिस्सा दिया य राओ य अणुपुण्वेण वाइया तेहिं महावीरेहिं पन्नाणमन्तेहिं
तेसिमंतिए पन्नाणमुवल्लभ हिच्चा उवसमं फारुसियं समाइयंति, वसित्ता वंभचेरंसि आणं
तं नोत्ति मन्नमाणा आघायं तु सुच्चा निसम्म, समणुच्चा जीविस्सामो एगे निक्ख-
मंते असंभवन्ता विडज्झमाणा कामेहिं गिच्चा अज्झोववन्ना समाहिमाघायमजोसयन्ता
सत्थारमेव फरुसं वयंति (सू० १८८)

'एवम्' इति द्विजपोतसंवर्द्धनक्रमेणैव 'ते शिष्याः' स्वहस्तप्रज्वालिता उपसम्पदागताः प्रातीच्छकाश्च दिवा च रात्रौ च

'अनुपूर्वण' क्रमेण 'वाचिताः' पाठिताः, तत्र कालिकमहः प्रथमचतुर्थपर्योरध्याप्यते उत्कालिकं तु कालवेलावर्जं सकलमप्यहोरात्रमिति, तच्चाध्यापनमाचारादिक्रमेण क्रियते, आचारश्च त्रिवर्षपर्यायोऽध्याप्यत इत्यादिक्रमेणाध्यापिताः शिष्याश्चारित्रं च ग्राहिताः, तद्यथा-युगमात्रदृष्टिना गन्तव्यम् कूर्मवत्सङ्कुचिततद्गेन भाव्यमित्याद्येवं शिक्षां ग्राहिता वाचिताः-अध्यापिताः, कैरिति दर्शयति-तैर्महावीरैः-तीर्थकरैर्गणधराचार्यादिभिः, किम्भूतैः?-प्रज्ञानवद्भिः, ज्ञानिभिरेवोपदेशादि दत्तं लगतीत्यतो विशेषणं, ते तु शिष्याः द्विप्रकारा अपि प्रेक्षापूर्वकारिणस्तेषाम्-आचार्यादीनाम् 'अन्तिके' समीपे प्रकर्षेण ज्ञायते अनेनेति प्रज्ञानं-श्रुतज्ञानं, तस्यैवापरस्मादासिसद्भावादित्यतस्तद्, 'उपलभ्य' लब्ध्या बहुश्रुतीभूताः प्रबलमोहोदयापनीतसदुपदेशोत्कटमदत्वात् त्यक्तवोपशमं, स च द्वेधा-द्रव्यभावभेदात्, तत्र द्रव्योपशमः कतकफलाध्यापादितः कलुषजलादेः भावोपशमस्तु ज्ञानादित्रयात्, तत्र यो येन ज्ञानेनोपशम्यति स ज्ञानोपशमः, तद्यथा-आक्षेपणयादन्यतरया धर्मकथया कश्चिद् उपशम्यतीत्यादि, दर्शनोपशमस्तु यो हि शुद्धेन सम्यग्दर्शनेनापरमुपशमयति, यथा श्रेणिकेनाश्रद्धधानो देवः प्रतिबोधित इति, दर्शनप्रभावकैर्वा सम्मत्यादिभिः कश्चिदुपशम्यति, चारित्र्योपशमस्तु क्रोधाद्युपशमो विनयनश्चेति, तत्र केचन क्षुद्रका ज्ञानोदन्वतोऽद्याप्युपैव ह्रवमानास्तमेवंभूतमुपशमं त्यक्त्वा ज्ञानलवोत्तम्भितगर्वाधमाताः 'पारुष्यं' परुषतां 'समाददति' गृह्णन्ति, तद्यथा-परस्परगुणनिकायां भीमांसायां वा एकोऽपरमाह-त्यं न जानीये न चैषां शब्दानामयमर्थो यो भवताऽभाणि, अपि च-कश्चिदेव मादृशः शब्दार्थनिर्णयायालं, न सर्व इति, उक्तं च-"पृष्टा गुरवः स्वयमपि परीक्षितं निश्चितं पुनरिदम् नः । वादिनि च महामुख्ये च माहगेवान्तरं ग-

च्छेत् ॥ १ ॥” द्वितीयस्त्वाह—नन्यसंदाचार्या एवमाज्ञापयन्तीत्युक्ते पुनराह—सोऽपि वाचिकुण्ठो बुद्धिविकलः किं ज्ञानीते?, त्वमपि च शुक्वत्साठितो निरुहापोह इत्यादीन्यन्यान्यपि दुर्गृहीतकतिचिदक्षरो महोपशमकारणं ज्ञानं विपरीततामापादयन् स्वोद्धृत्यमाधिर्भावयन् भायते, उक्तं च—“अन्यैः स्वेच्छारचितानर्थविशेषान् श्रमेण विज्ञाय । कृत्स्नं वा ज्ञायमित इति स्वादत्यङ्गानि दर्पेण ॥ १ ॥ क्रीडनकमीश्वराणां कुक्कुटलावकसमानवाह्यभ्यः । शाखाण्यपि हास्यकथां लघुतां वा भुङ्क्ते नयति ॥ २ ॥” इत्यादि, पाठान्तरं वा “हेच्छा एवसमं अहेने पारुसियं समारुहंति” त्यक्त्योपशमम् ‘अथ’ अनन्तरं बहुश्रुतीभूताः एके न सर्वे परुषतामालम्बन्ते, ततश्चालम्बाः शब्दिता वा तूष्णीभावं भजन्ते हुङ्कारशिरः-कम्पनादिना वा प्रतिवचनं ददति । किं च—एके पुनर्ब्रह्मचर्य—संयमस्तत्रोपित्वा आचारो वा ब्रह्मचर्यं तदर्थोऽपि ब्रह्मचर्यमेव तत्रोपित्वा आचारार्थानुष्ठायिनोऽपि तन्त्रसिंहास्तामाज्ञा—तीर्थकरोपदेशरूपां ‘नो इति मन्यमानाः’ नोशब्दो देशप्रतिषेधे देशतस्तीर्थकरोपदेशं न घटु मन्यमानाः सातागौरववाहुल्याच्छरीरयाकुशिकतामालम्बन्ते, यदिवा अपवादमालम्ब्य वर्त्तमाना उत्सर्गचोदनाचोदिताः सन्तः नैषा तीर्थकराज्ञेत्येवं मन्यन्ते, दर्शयन्ति चापवादपदानि “कुञ्जा भिक्खू गिलाणस्स, अगिलाए समाहियं” इत्यादि, ततश्च यो येन ग्लायति तस्य तदपनयनार्थमाधाकर्म्मार्थापि कार्यं, स्यादेतत् किं तेषां नाख्याताः कुशीलानां प्रत्यपायाः यथाऽऽज्ञातनावहुलानां दीर्घः संसार इति?, तदुच्यते—‘तुः’ अयधारणे, आख्यातमेवैतत्कुशीलविपाकादिकं श्रुत्वा ‘निशम्य’ अवबुध्य च शास्तरमेव परुषं वदन्तीति सम्यन्धः । किमर्थं तर्हि

शृण्वन्तीति चेत्तदाह—‘समनोज्ञा’ लोकसम्मतता जीविष्याम इतिकृत्वा प्रश्रव्याकरणार्थमेव शब्दशास्त्रादीनि शास्त्रा-
प्यधीयते, यदिवा अनेनोपायेन लोकसम्मतता जीविष्याम इतिकृत्वैके निष्क्रम्य, अथवा समनोज्ञा उद्युक्तविहारिणः सन्तो
जीविष्यामः संयमजीवितेनेत्येवं निष्क्रम्य पुनर्मोहोदयाद् असम्भवन्तः—ते गौरवत्रिकान्यतरदोपात् ज्ञानादिके मोक्षमार्गे
न सम्यग्भवन्तो—नोपदेशे वर्तमाना विविधं दह्यमानाः कर्मगृह्णा गौरवत्रिकेऽध्युपपन्ना विषयेषु ‘समाधि’ इन्द्रियप्रणि-
धानमाख्यातं तीर्थकृदादिभिः यमा(आ)वेदितं(तः)तं ‘अजोपयन्तः’ असेवमाना दुर्विदग्धा आचार्यादिना शास्त्राभिप्रायेण
बोधमाना अपि तच्छास्त्रारमेव परुषं वदन्ति—नास्मिन्विषये भवान् किञ्चिज्ज्ञानाति, यथाऽहं सूत्रार्थं शब्दं गणितं निमित्तं
वा जाने तथा कोऽन्यो जानीते !, इत्येवमाचार्यादिकं शास्त्रारं हीलयन्तः परुषं वदन्ति, यदिवा शास्त्रा—तीर्थकृदादिस्त-
मपि परुषं वदन्ति, तथाहि—क्वचित्सखलिते चोदिता जगदुः—किमन्यदधिकं तीर्थकृद्दृश्यत्यस्मत्प्रलकर्तनादपीति, इत्यादि-
भिरपाचीनैरालापैरलीकविधामदावलेपाच्छास्त्रकृतामपि दूषणानि वदेयुः ॥ न केवलं शास्त्रारं परुषं वदन्त्यपरानपि
साधूनपवदेयुरित्येतदाह—

सीलमंता उवसंता संखाए रीयमाणा असीला अणुवयमाणस्स बिइया मंदस्स वा-

शीलम्-अष्टादशशीलाङ्गसहस्रसङ्ख्यं, यदिवा महाव्रतसमाधानं पञ्चन्द्रियजयः कषायनिग्रहस्त्रिगुप्ता चेत्येतच्छीलं विद्यते येषां ते शीलवन्तः, तथा उपशान्ताः कषायोपशमात्, अत्र शीलवद्गुहणेनैव गतार्थत्वावुपशान्ता इत्येतद्विदो-

पणं कपायनिग्रहप्राधान्यख्यापनार्थं, सम्यक् ख्यायते-प्रकाश्यतेऽनयेति संख्या-प्रज्ञा तथा 'रीयमाणाः' संयमानुष्ठानं पराक्रममाणाः सन्तः कस्यचिद्विश्रान्तभागधेयतया अशीला एत इत्येवमनुवदतोऽनु-पश्चाद्वदतः पृष्ठतो वदतोऽन्येन वा मिथ्यादृष्ट्यादिना कुशीला इत्येवमुक्तेऽनुवदतः पार्श्वस्थादेः द्वितीयया 'मन्दस्य' अज्ञस्य 'बालता' मूर्खता, एकं तावत्स्वतन्त्रारित्रापगमः पुनरपरानुद्युक्तविहारिणोऽपवदत इत्येषा द्वितीया बालता, यदिवा शीलयन्त एते उपशान्ता वेत्येवमन्येनाभिहिते कैषां प्रचुरोपकरणानां शीलवत्तोपशान्तता वा इत्येवमनुवदतो हीनाचारस्य द्वितीया बालता भवतीति ॥ अपरे तु वीर्यान्तरायोदयात् स्वतोऽवसीदन्तोऽप्यपरसाधुप्रशंसान्विता यथावस्थितमाचारमावेदयेयुः, इत्येतद्वर्शयितुमाह—

नियद्वमाणा वेगे आचारगोयरमाइक्खंति, नाणब्भट्टा दंसणल्लुत्तिणो (सू० १९०)

एके-कर्मोदयात् संयमान्विवर्त्तमाना लिङ्गाद्वा, वाशब्दादनिवर्त्तमाना वा, यथावस्थितमाचारगोचरमाचक्षते, वयं तु कर्तुमसहिष्णव आचारस्त्वेवम्भूत इत्येवं वदतां तेषां द्वितीया बालता न भवत्येव, न पुनर्वदन्ति-एवंभूत एवाचारो योऽस्माभिरनुष्ठीयते, साम्प्रतं दुष्पमानुभावेन बलाद्यपगमान्मध्यभूतैव वर्त्तनी श्रेयसी 'नोत्सर्गवित्तर इति, उक्तं हि —“नात्यायतं न शिथिलं, यथा युद्धीत सारथिः । तथा भद्रं वहन्त्यश्वः, योगः सर्वत्र पूजितः ॥ १ ॥” अपि च-जो जत्य होइ भगो, ओवासं सो परं अविदंतो । गंतुं तत्थऽचयंतो, इमं पह्माणंति घोसेति ॥ १ ॥” इत्यादि । किम्भूताः

१ यो यत्र भवति भगोऽवकाशं सोऽपरमविन्दन् । गन्तुं तत्रासमर्थ इदं प्रधानमिति घोषयति ॥ १ ॥

पुनरेतदेवं समर्थयेयुरित्याह—सदसद्विवेको ज्ञानं तस्माद्भ्रष्टा ज्ञानघटाः, तथा 'दंसणलूसिणो'ति सम्यग्दर्शनविध्वंसिनोऽसदनुष्ठानेन स्वतो विनष्टा अपरानपि शङ्कोत्पादनेन सन्मार्गोक्ष्यावयन्ति ॥ अपरे पुनर्वाह्यक्रियोपपेता अप्यात्मानं नाशयन्तीत्याह—

नममाणा वेगे जीवियं विप्परिणामंति पुट्टा वेगे नियद्वंति जीवियस्सेव कारणा, नि-
क्खंतंति तेसिं दुन्निक्खंतं भवइ, बालवयणिज्जा हु ते नरा, पुणो पुणो जाइं पकप्पिंति
अहे संभवन्ता विदायमाणा अहमंसीति विउक्कसे उदासीणे फरुसं वयंति, पलियं प-
कथे अदुवा पकथे अतहेहिं, तं वा मेहावी जाणिज्जा धम्मं (सू० १९१)

नमन्तोऽध्याचार्यादेर्द्रव्यतः श्रुतज्ञानार्थं ज्ञानादिभावविनयाभावात् कर्मोदयाद् एके न सर्वे संयमजीवितं 'विप्परिणामयन्ति' अपनयन्ति, सच्चरितादात्मानं ध्वंसयन्तीत्यर्थः । किं चापरमित्याह—एके—अपरिकर्मितमतयो गौरवत्रिक-
प्रतिवद्धाः स्पृष्टाः परीपहैर्निवर्त्तन्ते संयमात् लिङ्गाद्वेति, किमर्थं ?—जीवितस्यैव—असंयमाख्यस्य कारणात्—निमित्तात् सु-
खेन वयं जीविष्याम इतिकृत्वा सावद्यानुष्ठानतया संयमाच्चिवर्त्तन्ते । तथाभूतानां च यत्स्यात्तदाह—तेषां गृहयासान्नि-
ष्कान्तमपि ज्ञानदर्शनचारित्रमूलोत्तरगुणान्यतरोपघातादुर्निष्कान्तं भवति । तद्धर्मणां च यत्स्यात्तदाह—हुँहँतौ यस्माद-
सम्यगनुष्ठानात् दुर्निष्कान्तास्तस्माद्दालानां—प्राकृतपुरुषाणामपि वचनीयाः—गह्वर्वा बालवचनीयास्ते नरा इति । किं च—

पौनःपुन्येनारहदृष्टदीयन्त्रन्यायेन जातिः—उत्सत्तिस्तां कल्पयन्ति, किम्भूतास्ते इत्याह—अधःसंयमस्थानेषु सम्भवन्तो-
वर्त्तमाना अविद्यया वाऽधो वर्त्तमानाः सन्तो विद्वांसो वयमित्येवं मन्यमाना लघुतयाऽऽत्मानं व्युत्कर्षयेयुरिति—आत्मनः
श्लाघां कुर्वते, यत्किञ्चिज्ज्ञानानोऽपि मानोन्नतत्वाद्रससातागौरवबहुलोऽहमेवात्र बहुश्रुतो यदाचार्यो जानाति तन्मयाऽ-
त्येनैव कालेनाधीतमित्येवमात्मानं व्युत्कर्षयेदिति । नात्मश्लाघतयैवासते, अपरानप्यपवेदयुरित्याह—‘उदासीनाः’ राग-
द्वेषरहिता मध्यस्था बहुश्रुतत्वे सत्युपशान्तास्तान् स्वलितचोदनोद्यतान् परुषं वदन्ति, तद्यथा—स्वयमेव तादृक्कृत्यमकृत्यं
वा जानीहि ततोऽन्येषामुपदेक्ष्यसीति । यथा च परुषं वदन्ति तथा सूत्रेणैव दर्शयितुमाह—‘पलियं’ति अनुष्ठानं तेन
पूर्वाचरितेनानुष्ठानेन तृणहारादिना प्रकथयेद्—एवम्भूतस्त्वमिति, अन्यथा वा कुण्टमण्टादिभिर्गुणैर्मुखविकारादिभिर्वा
प्रकथयेदिति । किम्भूतैः ?—‘अतथ्यैः’ अविद्यमानैरिति । ‘उपसंहरन्नाह—‘तद्’ वाच्यमवाच्यं वा ‘तं’ वा धर्मं श्रुतचा-
रित्राख्यं ‘मेधावी’ मर्यादाव्यवस्थितो ‘जानीयात्’ सम्यक् परिच्छिन्द्यादिति ॥ सोऽसंभवाद्प्रवृत्तो बालो गुर्वोदिना
यथाऽनुशास्यते तथा दर्शयितुमाह—

अहम्मदी तुमंसि नाम बाले आरंभद्वी अनुवयमाणे हण पाणे घायमाणे हणओ
यावि समणुजाणमाणे, घोरे धम्मे, उदीरिए उवेहइ णं अणाणाए, एस विसन्ने वियेइ
वियाहिए त्तिवेमि (सू० ११२)

अर्थोऽस्यास्तीत्यर्थी, अधर्मेणार्थी अधर्मार्थी, यतो नाम त्वमेवम्भूतोऽतोऽनुशास्यसे, कुतोऽधर्मार्थी? यतो 'बालः' अज्ञः, कुतो बालो?, यत 'आरम्भार्थी' सावधारम्भप्रवृत्तः, कुतः आरम्भार्थी?, यतः प्राण्युपमर्दवादाननुवदन्नैतद् ब्रूये, तद्यथा-जहि प्राणिनोऽपरैरेवं घातयन् ध्रुतश्चापि समनुजानासि गौरवत्रिकानुबद्धः पचनपाचनादिक्रियाप्रवृत्तांस्तत्सिण्डु-तर्क्षीं तत्समक्षं ताननुवदसि-कोऽत्र दोषो?, न ह्यशरीरैर्द्धर्मः कर्तुं पार्यते, अतो धर्मधारं शरीरं यत्नतः पालनीय-मिति, उक्तं च—"शरीरं धर्मसंयुक्तं, रक्षणीयं प्रयत्नतः । शरीराज्जायते धर्मो, यथा बीजात्सदङ्कुरः ॥ १ ॥" इति, किं कैयं ब्रवीषि त्वं, तद्यथा-'घोरः' भयानको धर्मः सर्वास्रवनिरोधात् दुरनुचरः उत-प्राबल्येनेरितः-कथितः प्रति-पादितस्तीर्थकरगणधरादिभिरित्येवमध्यवसायी भवांस्तमनुष्ठानत 'उपेक्षते' उपेक्षां विधत्ते, 'णम्' इति वाक्यालङ्कारे, 'अ-नाज्ञया' तीर्थकरगणधरानुपदेशेन स्वेच्छया प्रवृत्त इति, क एवम्भूत इति दर्शयति—"एष" इत्यनन्तरोक्तोऽधर्मार्थी बाल आरम्भार्थी प्राणिनां हन्ता घातयिता मृतोऽनुमन्ता धर्मोपेक्षक इति, विपण्णः कामभोगेषु, विविधं तर्दतीति वितर्दो-हिंसकः 'तर्द हिंसाया'मित्यस्मात् कर्त्तरि पचाद्यच्, संयमे वा प्रतिकूलो वितर्दः इत्येवंरूपस्त्वमेव व्याख्यात इत्यतोऽहं ब्रवीमि-त्वं मेधावी धर्मं जानीया इति ॥ एतच्च वक्ष्यमाणमहं ब्रवीमीत्यत आह—

किमणेण भो ! जणेण करिस्सामित्ति मन्नमाणे एवं एगे वइत्ता मायरं पियरं हिच्चा
नायओ य परिग्गहं वीरायमाणा समुट्ठाए अविहिंसा सुब्बया दंता पस्स दीणे

उत्पद्ये पडिवयमाणे वसद्वा कायरा जणा लूसगा भवति, अहमेगांसे संलॉए पावए भवइ, से समणो भवित्ता विवभंते २ पासहेगे समन्नागएहिं सह असमन्नागए नममाणेहिं अनंसमाणे विरएहिं अवरए दविएहिं अदविए अभिसमिच्चा पंडिए मेहावी निट्टियट्टे वीरे आगमेणं सया परक्कमिज्जासि चिवेमि (सू० १९३) ॥ इति धृताध्ययने चतुर्थ उद्देशकः ६-४ ॥

केचन-विदितवेद्या वीरायमाणाः सम्यगुत्थानेनोत्थाय पुनः प्राण्युपमर्दका भवन्तीति, कथमुत्थाय ?-किमहमनेन 'भो' इत्यामन्त्रणे 'जनेन' मातापितृपुत्रकलत्रादिना स्वार्थपरेण परमार्थतोऽनर्थरूपेण करिष्यामीति, न ममायं कस्यचिदपि कार्यस्य रोगापनयनादेरलसित्यतोऽनेन किमहं करिष्ये?, यदवा प्रविब्रजिषुः केनचिदभिहितः किमनया सिकताकचलसन्निभया प्रब्रज्यया करिष्यति भवान्?, अदृष्टयशायातं तावद्भोजनादिकं भुङ्क्ष्वेत्यभिहितो विरागतामापन्नो ब्रवीति-किमहमनेन भोजनादिना करिष्ये?, भुक्तं मयाऽनेकशः संसारे पर्यटता तथापि दृष्टिर्नाभूत्, तत्किमिदानीमनेन जन्मना भविष्यतीत्येवं मन्यमाना एके विदितसंसारस्वभावा उदित्वाऽप्येवं ततो 'भारं' जननीं 'पितरं' जनयितारं 'हित्वा' त्यक्त्वा 'ज्ञातयः' पूर्वोपरसम्बन्धिनः स्वजनास्तान् परिगृह्यत इति परिग्रहः-धनधान्यहिरण्यद्विपदचतुष्पदादिः तं, किम्भूताः ?-वीरमिवात्मानमाचरन्तो वीरायमाणाः, सम्यक् संयमानुष्ठानेनोत्थाय समुत्थाय विविधैरुपायैर्हसा विहिंसा

न विद्यते विहिंसा येषां तेऽविहिंसाः, तथा शोभनं व्रतं येषां ते सुव्रताः, तथेन्द्रियदमादान्ताः, इत्येवं समुत्थाय, नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—“समणा भविस्सामो अणगारा अकिंचणा अपुत्ता अपसूया अविहिंसगा सुव्वया दंता परदत्तभो-
इणो पावं कम्मं न करेस्सामो समुद्वाए” सुगमत्वान्न विम्रियते, इत्येवं समुत्थाय पूर्वं पश्चात् ‘पश्य’ निभालय ‘दीनान्’ शृगालत्वविहारिणो वान्तं जिघृक्षन् पूर्वमुत्पतितान् संयमारोहणात् पश्चात्सापोदयात् प्रतिपतत इति, किमिति दीना भवन्तीति दर्शयति—यतो ‘वशात्सो’ यथा इन्द्रियविषयकपायाणां तत आर्त्ता वशात्सो, तथाभूतानां च कम्मनिपङ्गः, तदुक्तम्—“सोईदियवसट्ठणं भंते! कइ कम्मपगडीओ बंधइ?, गोयमा! आउअवज्जाओ सत्त कम्मपगडीओ जाय अ-
णुपरिअट्ठइ। कोहवसट्ठणं भंते! जीवे एवं तं चेव” एवं मानादिष्वपीति, तथा ‘कातराः’ परीपहोपसर्गोपनिपाते सति वेपयलोलुपा वा कातराः, के ते?—जनाः, किं कुर्वन्ति?—ते प्रतिभग्नाः सन्तः ‘लूपका भवन्ति’ व्रतानां विध्वंसका भ-
वन्ति। तेषां च पश्चात्कृतलिङ्गानां यत्स्यात्तदाह—‘अथ’ आनन्तर्ये ‘एकेषां’ भग्नप्रतिज्ञानामुत्प्रव्रजितानां तत्समन-
ारमेयान्तर्मुहूर्त्तेन वा पञ्चत्यापत्तिः स्याद्, एकेषां तु ‘श्लोको’ श्लाघारूपः पापको भवेत्, स्वपक्षायरपक्षाद्वा महत्ययशः-
र्त्तिर्भवति, तद्यथा—स एष पितृवनकाष्ठसमानो भोगाभिलाषी व्रजति तिष्ठति वा, नास्य विश्वसनीयं, यतो नास्या-
र्तव्यमस्तीति, उक्तं च—“परलोकविरुद्धानि, कुर्वाणं दूरतस्त्यजेत्। आत्मानं यो न संधत्ते, सोऽन्यस्मै स्यात्कथं

१ श्रोत्रेन्द्रियवशात्सो भदन्त! कति कर्मप्रकृतीर्यथाति?, गौतम! आयुर्वर्जोः षा कर्मप्रकृतीर्यावत् अनुपस्विषंते। श्रोत्रवशात्सो भदन्त! जीवः, एवमेव तत्.

हितः ? ॥ १ ॥” इत्यादि, यदिवा सूत्रेणैवाश्लाघ्यतां दर्शयितुमाह—सोऽयं श्रमणो भूत्वा विविधं भ्रान्तो-भग्नः श्रमण-
विभ्रान्तो, वीप्सयाऽत्यन्तजुगुप्सामाह, किं च—पश्यत यूयं कर्मसामर्थ्यम् ‘एके’ विश्रान्तभागधेयाः समन्वागतैरुद्युक्त-
विहारिभिः सह वसन्तोऽप्यसमन्वागताः—शीतलविहारिणः, तथा ‘नममानैः’ संयमानुष्ठानेन विनयवद्भिः ‘अनममा-
नान्’ निर्दृणतया सावधानुष्ठायिनो, विरतेरविरता द्रव्यभूतैरद्रव्यभूताः पापकलङ्काङ्कितत्वादेवम्भूतैरपि साधुभिः सह
वसन्तोऽपि, एवम्भूतान् ‘अभिसमेत्य’ ज्ञात्वा किं कर्त्तव्यमिति दर्शयति—‘पण्डितः’ त्वं ज्ञातज्ञेयो-‘मेधावी’ मर्यादा-
व्यवस्थितो ‘निष्ठितार्थः’ विषयसुखनिष्पिपासो ‘धीरः’ कर्मविदारणसहिष्णुर्भूत्वा ‘आगमेन’ सर्वज्ञप्रणीतोपदेशानु-
सारेण ‘सदा’ सर्वकालं परिक्रामयेरिति । इतिरधिकारपरिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववद् ॥ धूताध्ययनस्य चतुर्थोद्देशकः
परिसमाप्तः ॥

उक्तश्चतुर्थोद्देशकः, साम्प्रतं पञ्चम आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तरोद्देशके कर्मविधूननार्थं गौरवत्र-
यविधूतनाऽभिहिता, सा च कर्मविधूननोपसर्गविधूननामन्तरेण न सम्पूर्णभावमनुभवति, नापि सत्कारपुरस्कारात्म-
कसन्मानविधूननामन्तरेण गौरवत्रयविधूनना सम्पूर्णतासिवादित्यत उपसर्गसन्मानविधूननार्थसिद्धमुपक्रम्यते, इत्यनेन
सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यास्वलितदिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

से गिहेसु वा गिहंतरेसु वा गामेसु वा गामंतरेसु वा नगरेसु वा नगरंतरेसु वा जण-

वयेसु वा जणवयंतरेसु वा गामनयरंतरे वा गामजणवयंतरे वा नगरजणवयंतरे वा संतेगइया जणा लूसगा भवंति अदुवा फासा फुसंति ते फासे पुट्टे वीरो अहियासए, ओए समियदंसणे, दयं लोगस्स जाणिता पाईणं पडीणं दाहिणं उदीणं आइक्खे, विभए किट्ठे वेयवी, से उट्ठिएसु वा अणुट्ठिएसु वा सुस्सूसमाणेसु पवेयए संतिं विरइं उवत्तमं निव्वाणं सोयं अज्जवियं मइवियं लाघवियं अणइवत्तियं सव्वेसिं पाणाणं सव्वेसिं भूयाणं सव्वेसिं सत्ताणं सव्वेसिं जीवाणं अणुवीइ भिक्खू धम्ममाइ-
क्खिज्जा (सू० १९४)

‘स’ पण्डितो मेधावी निष्ठितार्थो वीरः सदा सर्वज्ञप्रणीतोपदेशानुविधायी गौरवत्रिकाप्रतिबद्धो निर्ममो निष्किञ्चनो नैराश एकाकिविहारितया ग्रामानुग्रामं रीयमाणः क्षुद्रतिर्यग्ग्रामरक्तोपसर्गपरीपहापादितान् दुःखस्पर्शान् निर्जरार्थं म्यगधिसहेत, क पुनर्व्यवस्थितस्य ते परीपहोपसर्गा अभिपतयुरिति दर्शयति—आहारार्थं प्रविष्टस्य गृहेषु वा, उ-
नीचमध्यमावस्थासंसूचकं बहुवचनं, तथा गृहान्तरेषु वा, ग्रसन्ति बुद्ध्यादीन् गुणानिति ग्रामाः तेषु वा तदन्तरालेषु
१, नैतेषु करोऽस्तीति नकराणि तेषु वा तदन्तरालेषु वा, जनानां—लोकानां पदानि—अवस्थानानि येषु ते जनपदाः—

अवनत्यादयः साधुविहरणयोग्याः अर्द्धपद्मिंशतिर्देशास्तेषु तदन्तरालेषु वा, तथा ग्रामनगरान्तरे वा ग्रामजनपदान्तरे वा नगरजनपदान्तरे वा उद्याने वा तदन्तरे वा विहारभूमिगतस्य वा गच्छतो वा, तदेवं तस्य भिक्षोर्ग्रामादीनधिशया-
 नस्य कायोत्सर्गादि वा कुर्वत एके कालुष्योपहतात्मानो ये जना लूपयन्तीति लूपा भवन्ति, 'लूप हिंसाया'मित्य-
 स्मात् लुपुइ, ते 'सन्ति' विद्यन्ते, तत्र नारकास्तावदुपसर्गकरणं प्रत्ययस्तु, तिर्यग्भरयोरपि कादाचित्कत्वान्मानुष्याणा-
 मेवानुकूलप्रतिकूलसद्भावाज्जनग्रहणं, यदिया जायन्त इति जनाः, ते च तिर्यग्भरामरा एव जनशब्दाभिहिताः, ते च
 जना अनुकूलप्रतिकूलान्यतरोभयोपसर्गपादानेनोपसर्गयेयुरिति, तत्र दिव्याश्चतुर्विधाः, तद्यथा-हास्यात् १ प्रद्वे-
 पाद् २ विमर्शात् ३ पृथग्विमात्रातो ४ वा, तत्र केलीकिलः कश्चिद्व्यन्तरो विविधानुपसर्गान् हास्यादेव कुर्यात्, यथा
 भिक्षार्थं प्रविष्टैः क्षुल्लकैर्भिक्षालामार्थं पल्लविकटतर्पणादिनोपयाचितकं व्यन्तरस्य प्रपेदे, भिक्षावाप्तौ च तद्याचमानस्य
 कुतश्चिदुपलभ्य विकटादिकं तैर्दुर्दौके, तेनापि केत्येव ते क्षुल्लकाः क्षीवा इव व्यधायिपत १, प्रद्वेपेण यथा भगवतो
 माघमासरजन्यन्ते तापसीरूपधारिण्या व्यन्तर्योदकजटाभारवल्कलविमुद्भिस्सेचनमकारि २, विमर्शोत्तिकमयं दृढधर्मा न
 वेत्यनुकूलप्रतिकूलोपसर्गः परीक्षयेत्, यथा संविद्यसाधुभावितया कयाचिद्व्यन्तर्या स्त्रीवेषधारिण्या शून्यदेवकुलिकावासितः

१ 'पुरच्छिमेणं कप्पइ निर्गंयाण वा जाव मगहाओ एत्तए, दविरणेणं कप्पइ निर्गंयाण वा निर्गंयीओ एत्तए, पच्छिमेणं
 जाव घृणाविसओ, उत्तरेणं जाव कुणालावितओ, ताप आरिए सित्ते, नो कप्पइ इत्तो यादि'ति, आसो च आर्यभूमिक्कयो सादपघादिदातिर्जनपदा धर्मक्षेत्राण्यहं-

द्विरक्तानि ॥

साधुरनुकूलोपसर्गैरुपसर्गितो हृदयमूर्ति च कृत्वा वन्दित इति ३, तथा पृथग् विविधा मात्रा येषूपसर्गेषु ते पृथग्वि-
 मात्राः—हास्यादित्रयान्यतरारब्धा अन्यतरावसायिनो भवन्ति, तद्यथा भगवति सङ्गमकेनेव विमशारब्धाः प्रद्वेपेण पर्यव-
 सिता इति, मानुषा अपि हास्यप्रद्वेपविमशकुशीलप्रतिसेवनाभेदाच्चतुर्द्धा, तत्र हास्यादेवसेनागणिका क्षुल्लकमुपसर्गयन्ती
 दण्डेन ताडिता राजानमुपस्थिता, क्षुल्लकेन तदाहूतेन श्रीगृहोदाहरणेन राजा प्रतिबोधित इति १, प्रद्वेपाद्भजसुकुमार-
 स्यैव श्वशुरसोमभूतिनेति २, विमशाच्चन्द्रगुप्तो राजा चाणाक्यचोदितो धर्मपरीक्षार्थमन्तःपुरिकाभिर्धर्ममावेदयन्तं सा-
 धुमुपसर्गयति, साधुना च प्रताड्य ताः श्रीगृहोदाहरणं राज्ञे निवेदितमिति ३, तत्र कुत्सितं शीलं कुशीलं तस्य प्रति-
 सेवनं कुशीलप्रतिसेवनं तदर्थं कश्चिदुपसर्गं कुर्यात्, तद्यथा—ईर्ष्यालुगृहपर्युषितः साधुश्चतसृभिः सीमन्तिनीभिः प्रोषि-
 तभर्तृकाभिः सकलां रजनीमैकैकया प्रतियाममुपसर्गितो न चासौ तासु लुलुभे मन्दरवन्निष्प्रकम्पोऽभूदिति ४। तैर्यग्येना-
 ऽपि भयप्रद्वेपाहारापत्यसंरक्षणभेदाच्चतुर्द्धेव, तत्र भयात्सर्पादिभ्यः, प्रद्वेपाद्यथा भगवतश्चण्डकौशिकात्, आहारात् सिं-
 व्याभ्रादिभ्यः, अपत्यसंरक्षणात् काक्यादिभ्य इति । तदेवमुक्तविधिनोपसर्गापादकत्वाज्जना तृपका भवन्ति, अथवा
 पु ग्रामादिषु स्थानेषु तिष्ठतो गच्छतो वा स्पर्शाः—दुःखविशेषा आत्मसंवेदनीयाः स्पृशन्ति—अभिभवन्ति, ते चतुर्विधाः
 —तद्यथा—घट्टनताऽक्षिकणुकादेः पतनता अमिमूर्च्छादिना स्तम्भनता वातादिना श्लेषणता तालुनः पातादङ्गुल्यादेर्वा-
 त्, यदिवा वातपित्तश्लेष्मादिक्षोभात् स्पर्शाः स्पृशन्ति, अथवा निष्किञ्चनतया तृणस्पर्शदंशमशकशीतोष्णाद्यापा-
 ताः स्पर्शाः—दुःखविशेषाः कदाचित्स्पृशन्ति—अभिभवन्ति, तैश्च स्पृष्टः परीपहेस्तान् स्पर्शान्—दुःखविशेषान् ‘धीरः’

अक्षोभ्योऽधिसहेतु नरकादिदुःखभावनयाऽवन्धकर्मोदयापादितं पुनरपि भवैवैतत्सोढव्यमित्याकलय्य सम्यक् तिति-
 क्षेतेति । कीदृक्षोऽधिसहेतुस्तथाह, यद्येवा स एवम्भूतो न केवलमात्मनस्त्राता सदुपदेशदानतः परेषामपीति
 दर्शयितुमाह—‘ओजः’ एको रागादिविरहात् सम्यग् इतं-गतं दर्शनमस्येति समितदर्शनः, सम्यग्दृष्टिरित्यर्थः, यद्येवा
 ‘शमितम्’ उपशमं नीतं ‘दर्शनं’ दृष्टिज्ञानमस्येति शमितदर्शनः, उपशान्ताध्ययसाय इत्यर्थः, अथवा समतामितं-
 गतं दर्शनं-दृष्टिरस्येति समितदर्शनः, समदृष्टिरित्यर्थः, एवम्भूतः स्वर्गानधिसेहत, यद्येवा धर्ममाचक्षीतेत्युत्तरक्रियया
 सह सम्बन्धः, किमभिसन्धाय धर्ममाचक्षीतेति दर्शयति—‘दयां’ कृपां ‘लोकस्य’ जन्तुलोकस्योपरि द्रव्यतो ज्ञात्वा
 क्षेत्रतः प्राचीनं प्रतीचीनं दक्षीणमुदीचीनमपरानपि दिग्भिभागानभिसमीक्ष्य सर्वत्र दयां कुर्वन् धर्ममाचक्षीत, का-
 लतो यावज्जीवं, भावतोऽरकोऽद्विष्टः, कथमाचक्षीत?—तद्यथा—सर्वे जन्तवो दुःखद्विपः सुखलिप्सवः आत्मोपमया
 सदा द्रष्टव्या इति, उक्तं च—“न तत्परस्य संदध्यात्, प्रतिकूलं यदात्मनः । एष सद्भाविको धर्मः, कामादन्यः
 प्रवर्त्तते ॥ १ ॥” इत्यादि, तथा धर्ममाचक्ष्वाणो ‘विभजेत्’ द्रव्यक्षेत्रकालभावभेदैराक्षेपण्यादिकथाविशेषैर्वा प्राणा-
 तिपातमृषावादादत्तादानमैथुनपरिग्रहारात्रीभोजनविरतिविशेषैर्वा धर्मं विभजेत्, यद्येवा कोऽयं पुरुषः कं नतो
 देवताविशेषमभिगृहीतोऽनभिगृहीतो वा? एवं विभजेत्, तथा कीर्त्तयेद्व्रतानुष्ठानफलं, कोऽसौ कीर्त्तयेद्?—वेदविद्, आ-
 गमविदिति । नागार्जुनीयास्तु पठन्ति—“जे खलु समणे बहुसुए वज्झागमे आहरणहेउकुसले धम्मकहालद्धिसम्पन्ने
 खेतं कालं पुरिसं समासज्जा केऽयं पुरिसे कं वा दरिसणमभिसम्पन्नो? एवंगुणजाइए पभू धम्मस्स आघवित्तए” इति,

कण्ठं । स पुनः केतु निमित्तभूतेषु कीर्त्तयेदित्याह—‘स’ आगमवित् स्वसमयपरसमयज्ञः ‘उत्थितेषु वा’ भावोत्थानेन
 यतिषु, याज्ञब्दः उत्तरापेक्षया पक्षान्तरद्योतकः, पार्श्वनाथशिष्येषु चतुर्यामोत्थितेष्वेव वर्द्धमानतीर्थाचार्यादिः पञ्चयामं
 र्म्म प्रवेदयेदिति, स्वशिष्येषु वा सदोत्थितेष्वज्ञातज्ञापनाय धर्मं प्रवेदयेदिति, ‘अनुत्थितेषु वा’ श्रायकादिषु ‘शुश्रूष-
 णेषु’ धर्मं श्रोतुमिच्छत्सु गुर्वादयः पर्युपास्ति कुर्वत्सु वा संसारोत्ताराणाय धर्मं प्रवेदयेत् । किम्भूतं प्रवेदयेदित्याह—श-
 नं शान्तिः, अहिंसेत्यर्थः, तामाचक्षीत, तथा विरतिम्, अनेन च मृषावादादिशेषव्रतसङ्ग्रहः, तथा ‘उपशमं’ क्रोधज-
 त्वाद्, अनेन चोत्तरगुणसङ्ग्रहः, तथा निर्वृतिः निर्वाणं मूलगुणोत्तरगुणयोरैहिकामुष्मिकफलभूतमाचक्षीत, तथा ‘शौचं’
 योपाधिशुचित्यं निर्वोच्यव्रतधारणं, तथा आर्जयं मायायकतापरित्यागात्, तथा मार्दवं मानस्तब्धतापरित्यागात्,
 धा लाघवं सवाह्याभ्यन्तरग्रन्थपरित्यागात्, कथमाचक्षीतेति दर्शयति—‘अनतिपत्य’ यथावस्थितं वस्त्यागमाभिहितं
 धाऽनतिक्रम्येत्यर्थः, केषां कथयति?—‘सर्वेषां प्राणिनां’ दशविधाः प्राणा विद्यन्ते येषां ते प्राणिनस्तेषां सामान्यतः
 ज्ञेयप्रेन्द्रियाणां, तथा ‘सर्वेषां भूतानां’ मुक्तिगमनयोगेन भव्यत्वेन भूतानां—व्यवस्थितानां, तथा ‘सर्वेषां जीवानां’
 यमजीवितेन जीवतां जिजीविषूणां च, तथा ‘सर्वेषां सत्त्वानां’ तिर्यङ्नरामराणां संसारे क्लिश्यमानतया करुणास्पदा-
 मेकार्थिकानि धैतानि प्राणादीनि वचनानि इत्यतस्तेषां क्षान्त्यादिकं दशविधं धर्मं यथायोगं प्रागुपन्यस्तं शान्त्यादिप-
 र्भित्तम् ‘अनुविचिन्त्य’ स्वपरोपकाराय भिक्षणशीलो भिक्षुधर्मकथालब्धिमान् ‘आचक्षीत’ प्रतिपादयेदिति । यथा
 धर्मं कथयेत्तथाऽऽह—

अणुवीड भिक्खू धम्मसाइक्खमाणे नो अत्ताणं आसाइज्जा नो परं आसाइज्जा नो
 अन्नाइं पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं आसाइज्जा से अणासायाए अणासायमाणे व-
 ज्ञसमाणणं पाणाणं भूयाणं जीवाणं सत्ताणं जहा से दीवे असंदीणे एवं से भवइ
 सरणं महामुणी, एवं से उट्टिए ठियप्पा अणिहे अचले चले अवहिल्लेसे परिव्वए सं-
 क्खाय पेसलं धम्मं दिट्ठिमं परिनिब्बुडे, तम्हा संगति पासह गंधेहिं गढिया नरा
 विसन्ना कामक्कंता तम्हा लूहाओ नो परिवित्तसिज्जा, जस्सिमे आरंभा सव्वओ स-
 व्वप्पयाए सुपरिन्नाया भवंति जेस्सिमे लूसिणो नो परिवित्तसंति, से वंता कोहं च माणं
 य मायं च लोभं च एस लुट्ठे वियाहिए त्तिवेमि (सू० १९५)

स भिक्षुर्मुमुक्षुरनुविचिन्त्य-पूर्वापरेण धर्म्मं पुरुषं वाऽऽलोच्य यो यस्य कथनयोग्यस्तं धर्म्ममाचक्ष्माणः आहिति
 मर्यादया यथाऽनुष्ठानं सम्यग्दर्शनादेः शातना आशातना तथा आत्मानं नो आशातयेत्, तथा धर्म्ममाचक्षीत य-
 थाऽऽत्मन आशातना न भवेत्, यदिवाऽऽत्मन आशातना द्विधा-द्रव्यतो भावतश्च, द्रव्यतो यथाऽऽहारोपकरणा-
 देर्द्रव्यस्य कालातिपातादिकृताऽऽशातना-चाद्या न भवति तथा कथयेद्, आहारादिद्रव्यवाधया च शरीरस्यापि पीडा

भावाशातनारूपा स्यात्, कथयतो वा यथा गात्रभङ्गरूपा भावाशातना न स्यात् तथा कथयेदिति, तथा नो परं शु-
 श्रूषुं आशातयेद्-हीलयेद्, यतः परो हीलनया कुपितः सन्नाहारोपकरणशरीरान्यतरपीडायै प्रवर्त्तेतेति, अतस्तदाशातनां
 धर्जयन् धर्मं ब्रूयादिति, तथाऽन्यान् वा सामान्येन प्राणिनो भूतान् जीवान् सत्त्वान्नो आशातयेद्-बाधयेत्, त-
 देवं स मुनिः स्वतोऽनाशातकः परैरनाशातयन् तथाऽपरानाशातयतोऽनुमन्यमानो परेषां वध्यमानानां प्राणिनां
 भूतानां जीवानां सत्त्वानां यथा पीडा नोत्पद्यते तथा धर्मं कथयेदिति, तद्यथा-यदि लौकिककुप्रावचनिकपार्श्वस्था-
 दिदानानि प्रशंसति अवटतटागादीनि वा ततः पृथिवीकायादयो व्यापादिता भवेयुः, अथ दूषयति ततोऽपरेषां अ-
 न्तरायापादनेन तत्कृतो बन्धविषाकानुभवः स्यात्, उक्तं च—“जे लं दाणं पसंसंति, वहमिच्छंति पाणिणं । जे तु णं
 पडिसेहिंति, वित्तिच्छेअं करिंति ते ॥ १ ॥” तस्मात्तद्दानावटतटागादिविधिप्रतिषेधव्युदासेन यथावस्थितं दानं शुद्धं
 प्ररूपयेत् सावधानुष्ठानं चेति, एवं च द्रुवद्रुभयदोषपरिहारी जन्तूनामाभ्यासभूमिर्भवतीति, एतद्वृष्टान्तद्वारेण दर्श-
 यति-यथाऽसौ द्वीपोऽसन्दीनः शरणं भवत्येवमसावपि महामुनिः तद्रक्षणोपायोपदेशतः वध्यमानानां वधकानां च
 तदध्यवसायविनिवर्त्तनेन विशिष्टगुणस्थानापादनाच्छरण्यो भवति, तथाहि-यथोद्दिष्टेन कथाविधानेन धर्मकथां
 कथयन् कांश्चन प्रवाजयति कांश्चन श्रावकान् विधत्ते कांश्चन सम्यग्दर्शनयुजः करोति, केषाञ्चित्प्रकृतभद्रकतामापाद-
 यति । किं गुणश्चासौ द्वीप इव शरण्यो भवतीत्याह—“एवमिति वक्ष्यमाणप्रकारेण ‘स’ शरण्यो महामुनिर्भावोत्थानेन

संयमानुष्ठानरूपेण उद्-प्राचल्येन स्थित उत्थितः, तथा स्थितौ ज्ञानादिके मोक्षाध्वन्यात्मा यस्य स स्थितात्मा, तथा स्निह्यतीति स्निहो न स्निहोऽस्निहः-रागद्वेपरहितत्वात् अप्रतिबद्धः, तथा न चलतीत्यचलः परीपहोपसर्गवातेरितोऽपीति, तथा चलः अनियतविहारित्वात्, तथा संयमाद्धिर्निर्तगा लेख्या-अध्यवसायो यस्य स वहिल्लेख्यः यो न तथा सोऽवहिल्लेख्यः, स एवम्भूतः परि-समन्तात् संयमानुष्ठाने व्रजेत् परिब्रजेत्, न कचिल्लतिवध्यमान इतियावत्, स च किमिति संयमानुष्ठाने परिब्रजेदित्याह-‘संख्याय’ अवधार्य ‘पेशलं’ गोभनं ‘धर्मं’ अपिपरीतार्थं दर्शनं-दृष्टिः सदनुष्ठानं वा सा यस्यास्त्यसौ दृष्टिमान्, स च कपायोपशमात् क्षयाद्धा, परिः-समन्तान्निर्वृतः-शीतीभूतो । यस्त्य-सङ्ख्यातयान् पेशलं धर्मं मिथ्यादृष्टिरसौ न निर्वतीति दर्शयितुमाह-इतिहेतौ यस्माद्विपरीतदर्शनो मिथ्यादृष्टिः सङ्गवान्न निर्वीति-तस्मात् ‘सङ्गं’ मातांपितृपुत्रकलत्रादिजनितं धनधान्यहिरण्यादिजनितं वा सङ्गविपाकं वा पश्यत यूयं विवेकेनावधारयत, सूत्रेणैव सङ्गमाह-त एवं सङ्गिनो नराः सबाह्याभ्यन्तरेर्ग्रन्थैर्ग्रथिता अवबद्धा विपण्णा ग्रन्थसङ्गे नि-मग्नाः कामैः-इच्छामदनरूपैराक्रान्ता अवष्टब्धा न निर्वाति, यद्येवं ततः किं कर्त्तव्यमित्याह-यस्मात्कामाद्यासक्तचे-तसः स्वजनधनधान्यादिमूर्च्छिताः कामजैः शारीरमानसादिभिर्दुःखैरुपतापितास्तस्माद् रुक्षात्-संयमान्निःसङ्गात्मकात् ‘नो परिवित्रसेत्’ न संयमानुष्ठानाद्विभीयात्, यतः प्रभूततरदुःखानुपङ्गिणो हि सङ्गिन इति । कस्य पुनः संयमान्न परि-वित्रसनं सम्भाव्यत इत्याह-यस्य महामुनेरवगतसंसारमोक्षकारणस्यैव सङ्गाः-आरम्भा अनन्तरोक्ता अविगानतः सर्वज-नाचरितत्वात् प्रत्यक्षासन्नवाचिनेदमाऽभिहिताः ‘सर्वतः’ सर्वात्मकतया सुपरिज्ञाता भवन्ति, किम्भूता आरम्भाः ?-ये-

त्रिमे ग्रन्थग्रथिता विपण्णाः कामभराक्रान्ता जना 'लूपिणो' लूणशीलाः हिंसका अज्ञानमोहोदयात् 'न परिवित्रसन्ति'
 न विभ्यति, यो ह्येवम्भूतांश्चारम्भान् जपरिज्ञया परिज्ञाय प्रत्याख्यानपरिज्ञया च परिहरति तस्यैते सुपरिज्ञाता भवन्ति ।
 यश्चारम्भणां परिज्ञाता स किमपरं कुर्यादित्याह—'स' महामुनिः पूर्वव्यावर्णितस्वरूपो 'वान्त्वा' त्यक्त्वा क्रोधं च मानं च
 मायां च लोभं चेति, स्वगतभेदसंसूचनार्थो व्यस्तनिर्देशः, सर्वानुयायित्वात् क्रोधस्य प्रथमोपादानं तत्सम्बद्धत्वान्मा-
 नस्य लोभार्थं मायोपादीयत इत्यतस्तत्कारणत्वान्मायाया लोभस्यादावुपन्यासः ततः सर्वदोषाश्रयत्वात् सर्वगुरुत्वाच्च
 सर्वोपरि लोभस्य, क्षपणाक्रमं वाऽऽश्रित्यायमुपन्यास इति, चकारो हीतरेतरापेक्षया समुच्चयार्थः । स एवं क्रोधादीन्
 यान्त्वा मोहनीयं त्रोटयति, स चैवोऽपगतमोहनीयः संसारसन्ततेस्तुष्टः-अपसृतो व्याख्यातस्तीर्थकृदादिभिरितिरधिकार-
 परिसमाप्तौ, ब्रवीमीत्येतत् पूर्वोक्तं ॥ यदि वैतद्वक्ष्यमाणमित्याह—

कायस्स वियाघाए एस संगमसीसे वियाहिए से हु पारंगमे मुणी, अविहम्ममाणे
 फलगावथट्टी कालोवणीए कंखिज्ज कालं जाव सरीरभेउत्तिवमि (सू० १९६) ६-५॥
 धूताध्ययनम् ॥ ६ ॥

'कायः', औदारिकादित्रयं घातिचतुष्टयं वा तस्य 'व्याघातो' विनाशः, अथवा चीयत इति कायस्तस्य विशेषेणाङ्गम-
 र्यादयाऽऽयुष्कक्षयायधिलक्षणया घातो व्याघातः-शरीरविनाशः एव महाप्राप्तिः

शिरसि परानीकनिशिताकृष्टपाणनिर्यत्प्रभासंवलितोद्यत्सूर्यविविडुद्भूतविद्युन्नयनचमत्कृतिकारिणि कृतकरणोऽपि सुभ-
 दश्चित्तविकारं विधत्ते, एवं मरणकालेऽपि समुपस्थिते परिकर्मितमतेरप्यन्यथाभावः कदाचित्स्याद् अतो यो मरणकाले
 न मुह्यति स पारगामी मुनिः संसारस्य कर्मणो वा उत्क्षिप्तभारस्य वा पर्यन्तयायीति । किं च-विविधं परीपहोपसर्गैः
 न्यमानो विहन्यमानः न विहन्यमानोऽविहन्यमानः न निर्विण्णः सन् वैहानसं गार्ज्यपृष्ठमन्यद्वा चालमरणं प्रतिपद्यत
 इति, यद्विया हन्यमानोऽपि सबाह्याभ्यन्तरतया तपःपरीपहोपसर्गैः फलकवदवतिष्ठते न कातरीभवति, तथा कालेनो-
 पनीतः कालोपनीतो-मृत्युकालेनान्यवसतां प्रापितः सन् द्वादशवर्षसंलेखनयाऽऽत्मानं संलिल्य गिरिगह्वरादित्यण्डिल-
 पादपोपगमनेङ्कितमरणभक्तपरिज्ञान्यतरावस्थोपगतः 'कालं' मरणकालमायुष्कक्षयं यावच्छरीरस्य जीवेन सार्द्धं भेदो भ-
 वति तावदाकाङ्क्षेद्, अयमेव च मृत्युकालो यदुत शरीरभेदो, न पुनर्जीवस्यात्यन्तिको विनाशोऽस्तीति । इतिरधिकारप-
 रित्समाप्तौ, ब्रवीमीत्यादिकं पूर्ववदिति, पञ्चमोद्देशकः, तत्समाप्तौ समाप्तं धूताख्यं पृष्ठमध्ययनमिति ॥ ३०८३५ ॥

अथाष्टमं विमोक्षाध्ययनम् (सप्तमं व्युच्छिन्नम्)

उक्तं पष्ठमध्ययनं, अथ सप्तमाष्टमाध्ययनमारभ्यते, अधुना सप्तमाध्ययनस्य महापरिज्ञाख्यस्यावसरः, तच्च व्यवच्छिन्नमितिकृत्वाऽतिलङ्घ्याष्टमस्य सम्बन्धो वाच्यः, स चायम्—इहानन्तराध्ययने निजकर्मशरीरोपकरणगौरवत्रिकोपसर्गसन्मानविधूनेन निःसङ्गताऽभिहिता, सा वैवं साफल्यमनुभवति यद्यन्तकालेऽपि सम्यग्निर्याणं स्यादित्यतः सम्यग्निर्याणप्रतिपादनायेदमारभ्यते, यदिवा निःसङ्गविहारिणा नानाविधाः परीपहोपसर्गाः सौढव्या इत्येतल्लतिपादितं, तत्र मारणान्तिकोपसर्गनिपाते सति अदीनमनस्केन सम्यग्निर्याणमेव विधेयमित्यस्यार्थस्य प्रतिपादनायेदमारभ्यते इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याध्ययनस्योपक्रमादीनि चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमद्वारायातोऽर्थोधिकारो द्वेधा, तत्राप्यध्ययनार्थोधिकारः प्रागभिहितः, उद्देशार्थोधिकारं तु निर्युक्तिकारो विभणिपुराह—

असमणुन्नस्त विमुक्त्वो पठमे विद्वए अकप्पियविमुक्त्वो । पडिसेहणा य रुद्धस्स चेव सब्भावकहणा य ॥ २५३ ॥
तइयंमि अंगचिट्ठाभासिय आसंकिए य कहणा य । सेसेसु अहीगारो उवगरणसररिमुक्त्वेषु ॥ २५४ ॥
उद्देशंमि चउत्थे वेहाणसगिद्धपिट्ठमरणं च । पंचमए गेलन्नं भत्तपरिन्ना य बोद्धव्वा ॥ २५५ ॥
छट्ठंमि उ एगतं इंगिणिमरणं च होइ बोद्धव्वं । सत्तमए पडिमाओ पायवगमणं च नायव्वं ॥ २५६ ॥

अणुपुण्ड्रविहारीणं भक्तपरिज्ञा य इंगिणीमरणं । पायवगमणं च तथा अहिगारो होह अष्टमए ॥ २५७ ॥

अत्राद्योद्देशकेऽयमर्थोधिकारः, तद्यथा-असमनुज्ञानाम समनोज्ञानां वा त्रयाणां त्रिषष्ट्यधिकानां प्रावादुकशतानां विमोक्षः-परित्यागः कार्यः, तथा तदाहरोपधिशय्यातदृष्टिपरित्यागश्च, पार्श्वस्थादयः पुनश्चारित्र्यतपोविनयेज्यसमनोज्ञाः, यथाच्छन्दस्तु पश्यत्यपि ज्ञानाचारादिष्वसमनोज्ञास्तेषां यथायोगं त्यागो विधेय इति १ । द्वितीये तु अकल्पिकस्य-आधा-कर्मोदेविमोक्षः-परित्यागः कार्यो, यदिचाऽऽधाकर्मणा कश्चिन्निमन्त्रयेत्, ततः प्रतिषेधो विधेयः, तस्मिन्निषेधे च रुष्टस्य सतः सिद्धान्तसम्भावः कथनीयो यथैवभूतं दानं तव मम च न गुणायेति २ । तृतीये तूद्देशकेऽयमर्थोधिकारः, तद्यथा-गोचरगतस्य यतः शीतादिना कम्पनादिकायामङ्गचेष्टायां सत्यां गृहस्थस्येयमारेका स्याद् यथा-ग्रामधर्मैरुद्धाध्यमानस्य शृङ्गारभावावेशादस्य यतः कम्पनमित्येवं भाषिते आशङ्किते वा तदाशङ्कान्वयुदासाय यथावस्थितार्थकथना क्रियत इति ३ । शेषेषु तूद्देशकेषु पश्यत्ययमर्थोधिकारः, तद्यथा-उपकरणशरीराणां विमोक्षः-परित्यागस्तद्विषयः समासतो व्यासतस्तूच्यते-चतुर्थोद्देशके त्वयमर्थोधिकारः, तद्यथा-वैहानसम्-उद्धन्धनं गार्द्धपृष्ठम्-अपरमांसादिहृदयन्यासाद्भुजादिनाऽऽत्मव्यापादनम्, एतत् प्रकारद्वयं मरणं वाच्यं ४ । पञ्चमके तु ग्लानता भक्तपरिज्ञा च बोद्धव्या ५ । षष्ठे त्वेकत्वम्-एकत्वभावना तथे-द्वितीमरणं च बोद्धव्यं ६ । सप्तमकेषु प्रतिमाः-भिक्षुप्रतिमा मासादिका वाच्याः, तथा पादपोषणमनं च ज्ञातव्यमिति ७ । अष्टमके त्वयमर्थोधिकारः, तद्यथा-अनुपूर्वविहारिणां-प्रतिपालितदीर्घसंयमानां शास्त्रार्थग्रहणप्रतिपादनोत्तरकालमवसीदत्-संयमाध्ययनाध्यापनक्रियाणां निष्पादितशिक्षणाणामुत्सर्गतः द्वादशसंवत्सरसंलेखनाक्रमसंलिखितदेहानां भक्तपरिज्ञेज्ञित-

मरणं पादपोषणमनं वा यथा भवति तथोच्यत इति गाथापञ्चकसमासार्थो, व्यासार्थस्तु प्रत्युद्देशकं वक्ष्यते । निक्षेपरतु त्रिधा-ओघनिष्पन्नो नामनिष्पन्नः सूत्रालापकनिष्पन्नश्चेति, तत्रौघनिष्पन्ने निक्षेपेऽध्ययनं, नामनिष्पन्ने तु विमोक्ष इति नाम, तत्र विमोक्षस्य निक्षेपं चिकीर्षुः निर्युक्तिकार आह—

नामन्तवणविमुखो दब्बे स्थितो य काल भावे य । एसो उ विमुक्खस्सा निक्खेवो छव्विहो होइ ॥ २५८ ॥
नामविमोक्षः स्थापनाविमोक्षो द्रव्यविमोक्षः क्षेत्रविमोक्षः कालविमोक्षो भावविमोक्षश्चेत्येवं विमोक्षस्य निक्षेपः षोढा भवतीति गाथासमासार्थः ॥ व्यासार्थप्रतिपादनाय तु सुगमनामस्थापनाव्युदासेन द्रव्यादिविमोक्षप्रतिपादनद्वारेणाह—

दब्बविमुखो नियलाइएस्तु खिसंमि चारयाईसुं । काले चेइयमहिमाइएसु अणघायमाईओ ॥ २५९ ॥
द्रव्यविमोक्षो द्वेधा-आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो ज्ञाता तत्र चानुपयुक्तः, नोआगमतस्तु ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तो निगडादिकेषु विषयभूतेषु यो विमोक्षः स द्रव्यविमोक्षः, सुब्बत्ययेन वा पञ्चम्यर्थे सप्तमी, निगडादिभ्यो द्रव्येभ्यः सकाशाद्विमोक्षो द्रव्यविमोक्षः, अपरकारकवचनसम्भवस्तु स्वयमभ्यूह्यायोज्यः, तद्यथा-द्रव्येण द्रव्यात् सचित्ताचित्तमिश्राद्विमोक्ष इत्यादि, क्षेत्रविमोक्षस्तु यस्मिन् क्षेत्रे चारकादिके व्यवस्थितो विमुच्यते क्षेत्रदानाद्वा यस्मिन्वा क्षेत्रे व्यावर्ण्यते स क्षेत्रविमोक्षः, कालविमोक्षस्तु चैत्यमहिमादिकेषु कालेज्जनाघातादिघोषणापादितो यावन्तं कालं मुच्यते यस्मिन्वा काले व्याख्यायते सोऽभिधीयते इति गाथार्थः ॥ भावविमोक्षप्रतिपादनायाह—

दुविहो भावविमुखो देसविमुखो य सव्वविमुखो साह सव्वविमुखवा भवे सिद्धा ॥ २६० ॥

भावविमोक्षो द्विधा-आगमतो नोआगमतश्च, आगमतो ज्ञाता तत्र चोपयुक्तो, नोआगमतस्तु द्विधा-देहतः सर्व-
तश्च, तत्र देशतोऽविरतसम्यग्दृष्टिनामाद्यक्षयोपशमादेशविरतानामाद्याष्टकपायक्षयोपशमाद्भवति, साभूनां
च द्वांदशकपायक्षयोपशमात् क्षपकश्रेण्यां च यस्य यावन्मात्रं क्षीणं तस्य तत्क्षयादेशविमुक्तेत्यतः साधवो देशविमुक्ता,
भवस्यकेवलिनोऽपि भवोपग्राहिसद्भावादेशविमुक्ता एव, सर्वविमुक्ताश्च सिद्धा भवेयुः इति गार्थार्थः ॥ ननु वन्धपूर्वकत्वा-
न्मोक्षस्य निगडादिमोक्षचदित्याशङ्कान्वयच्छेदार्थं वन्धाभिधानपूर्वकं मोक्षमाह—

कम्मयद्वयेद्दि समं संजोगो होइ जो उ जीवस्स । सो वंधो नाग्रज्यो तस्स विओगो भवे सुखो ॥ २६१ ॥

कर्मद्रव्यैः' कर्मवर्गणाद्रव्यैः 'समं' सार्द्धं यः संयोगो जीवस्य सवन्धः प्रकृतिस्थित्यनुभावप्रदेशरूपो चक्षस्पृष्ट-
निधत्तनिकाचनावस्थश्च ज्ञातव्यः, तर्धेकको ह्यात्मप्रदेशोऽनन्तानन्तेः कर्मपुद्गलैर्वद्धः, यद्यमाना अप्यनन्तानन्ता एव,
शेषाणामग्रहणयोग्यत्वात्, कथं पुनरष्टप्रकारं कर्म वभातीति चेद्, उच्यते, मिथ्यात्योदयादिति, उक्तं च—“कैहं णं
भंते ! जीवा अट्ट कम्मपगडीओ वंधंति?, गोअमा ! णाणावरणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं दरिसणावरणिज्जं कम्मं निअ-
च्छन्ति, दंसणमोहणिज्जस्स कम्मस्स उदएणं मिच्छत्तं णियच्छन्ति, मिच्छत्तेणं उइत्तेणं एवं खलु जीवे अट्टकम्मपगडीओ वं-

१ क्षप्र कपमन्यथा ? इत्येवंह्यथा. २ कथं गदन्त । जीवा अट्टकर्मप्रकृतीर्यप्रन्ति?, गोतम ! ज्ञानावरणीयस्य कर्मण उदयेन दर्शनावरणीयं कर्म प्रप्रन्ति
(उदयते), दर्शनमोहनीयस्य कर्मण उदयेन मिथ्यात्वं प्रप्रन्ति (उदयते), मिथ्यात्वेन उदितेन एवं एतत् जीवोऽष्टकर्मप्रकृतीर्यप्रति.

धइ” यदिवा—“जेहंतुपिअगतस्स रेणुओ लुगई जहा अंगे । तह रागदोसणेहालियस्स कम्मंपि जीवस्स ॥ १ ॥” इत्यादि, तस्यैवभूतस्याष्टप्रकारस्य कर्मणः आस्रवनिरोधात् तपसाऽपूर्वकरणक्षपकश्रेणिप्रक्रमेण शैलेश्यवस्थायां वा योऽसौ वियोगः—क्षयः स मोक्षो भवेदिति गाथार्थः ॥ अस्य च प्रधानपुरुषार्थत्वात् प्रारब्धासिधाराव्रतानुष्ठानफलत्वात् तीर्थिकैः सह विप्रतिपत्तिसद्भावाच्च यथावस्थितमन्यभिचारि मोक्षस्य स्वरूपं दर्शयितुमाह, यदिवा पूर्वं कर्मवियोगोद्देशेन मोक्षस्वरूपमभिहितं, साम्प्रतं जीववियोगोद्देशेन मोक्षस्वरूपं दर्शयितुमाह—

जीवस्स अत्तजणिण्हि चेव कम्मोहिं पुव्वबद्धस्स । सव्वविवेगो जो तेण तस्स अह इत्तिओ मुक्खो ॥ २६२ ॥

जीवस्यासङ्ख्येयप्रदेशात्मकस्य स्वतोऽनन्तज्ञानस्वभावस्यात्मनैव—मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकपाययोगपरिणतेन जनि-
तानि—वद्धानि यानि कर्माणि तैः पूर्ववद्धस्यानादिवन्धवद्धस्य प्रवाहापेक्षया तेन कर्मणा ‘सर्वविवेकः’ सर्वाभायरूपतया यो विश्लेषस्तस्य—जन्तोः ‘अर्थे’त्युपप्रदर्शने एतावन्मात्र एव मोक्षो नापरः परपरिकल्पितो निर्वाणप्रदीपकल्पादिक इति गाथार्थः ॥ उक्तो भावविमोक्षः, स च यस्य भवति तस्यावश्यं भक्तपरिज्ञादिमरणत्रयान्यतरेण मरणेन भाव्यं, तत्र कार्यकारणोपचारात् तन्मरणमेव भावविमोक्षो भवतीत्येतत्प्रतिपादयितुमाह—

भत्तपरिन्ना इंगिणि पायवगमणं च होइ नायव्वं । जो मरइ चरिममरणं भावचिमुक्खं चियाणाहि ॥ २६३ ॥

भक्तस्य परिज्ञा भक्तपरिज्ञाऽनशनमित्यर्थः, तत्र त्रिविधचतुर्विधाहारनिवृत्तिमान् सप्रतिकर्मेशरीरो धृतिसंहननवान्

यथा समाधिर्भवेत्तथाऽनशनं प्रतिपद्यते, तथेक्षिते प्रदेशे मरणमिदं चतुर्विधाहारनिवृत्तिस्वरूपं विशिष्टसंह-
ननवतः स्वत एवोद्धर्तनादिक्रियायुक्तस्यावगन्तव्यं, तथा परित्यक्तचतुर्विधाहारस्यैवाधिकृतचेष्टाव्यतिरेकेण चेष्टान्तरम-
धिकृत्यैकान्तनिष्प्रतिकर्मशरीरस्य पादपस्येयोप-सामीप्येन गमनं-वर्त्तनं पादपोपगमनमेतच्च ज्ञातव्यं भवति, यो हि
भवसिद्धिकश्चरसं-अन्तिमं मरणमाश्रित्य स्थियते स एतत्पूर्वोक्तत्रयान्यतरेण मरणेन स्थियते, नान्येन वेहानसादिना चा-
लमरणेनैतच्चानन्तरोक्तं मरणं चेष्टाभेदोपाधिविशेषात् त्रैविध्यमनुभवद्भावमोक्षं विजानीहीति गार्थार्थः ॥ साम्प्रतमेतदेव
मरणं सपराक्रमेतरभेदाद् द्विविधमिति दर्शयितुमाह—

सपरीक्षमे य अपरीक्षमए य वाधाय आणुपुब्बीए । सुत्तत्थजाणएणं समाहिमरणं तु कायव्वं ॥ २६४ ॥

‘पराक्रमः’ सामर्थ्यं सह पराक्रमेण वर्त्तत इति सपराक्रमस्तसिंश्च मरणं स्यात्, तद्विपर्यये चापराक्रमे-जङ्घावलपरि-
क्षीणे तद्वत्कपरिशेक्षितमरणपादपोपगमनभेदान्निविधमपि मरणं सपराक्रमेतरभेदात् प्रत्येकं द्वैविध्यमनुभवति, तदपि
व्याघातिमेतरभेदात् द्विधा भवेत्, तत्र व्याघातः सिंहव्याघ्रादिकृतोऽव्याघातस्तु प्रव्रज्यासूत्रार्थग्रहणादिकयाऽऽनुपूर्व्या
विपक्रिममायुष्कक्षयमनुभवतो यो भवति सोऽव्याघात इहानुपूर्वीत्युक्तं, तत्र परमार्थोपक्षेपोपसंहरति-व्याघातेनानु-
पूर्व्या वा सपराक्रमस्यापराक्रमस्य वा मरणे समुपस्थिते सति सूत्रार्थज्ञेन कालज्ञतया समाधिमरणमेव कर्त्तव्यं, भक्तप-
रिशेक्षितमरणपादपोपगमनानामन्यतरद् यथासमाधि विधेयं, न वेहानसादिकं वालमरणं कर्त्तव्यमिति गार्थार्थः ॥ तत्र
सपराक्रममरणं दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह—

सपरकममाएसो जह् मरणं होइ अज्जवहराणं । पायवगमणं च तहा एयं सपरकमं मरणं ॥ २६६ ॥
 सह पराक्रमेण वर्त्तत इति सपराक्रमं, किं तत् ?-मरणं आदिश्यते-इत्यादेशः आचार्यपारम्पर्यश्रुत्यायातो वृद्धवादो
 यमेतिह्यमाचक्षते, स आदेशो 'यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थः, यथैतत्तथाऽन्यदप्यनया दिशा द्रष्टव्यं, 'आर्यवैरा'वैरस्वामिनो
 यथा तेषां मरणमभूत् तथा पादपोपगमनं च, एतच्च सपराक्रमं मरणमन्यत्राप्यायोज्यमिति गाथार्थः ॥ भावार्थस्तु कथा-
 नकादवसेयः, तच्च प्रसिद्धमेव यथाऽऽर्यवैरैर्विस्मृतकर्णाहितशृङ्गवैरैः प्रमादादवगतासन्नमृत्युभिः सपराक्रमैरेव रथावर्त्त-
 शिखरिणि पादपोपगमनमकारीति । साम्प्रतमपराक्रमं दर्शयितुमाह—

अपरकममाएसो जह् मरणं होइ उदहिनामाणं । पाओवगमेऽवि तहा एयं अपरकमं मरणं ॥ २६७ ॥
 न विद्यते पराक्रमः-सामर्थ्यमस्मिन्नित्यपराक्रमं, किं तत् ?-मरणं; तच्च यथा जङ्घावलपरिक्षीणानामुदधिनाम्नाम्-आर्यसमु-
 द्राणां मरणमभूद्, अयमादेशो-दृष्टान्तो वृद्धवादायात इति, पादपोपगमनेऽपि तथैवादेशं जानीयाद् यथा पादपोपगमनेन
 तेषां मरणमभूदिति, एतद्-अपराक्रमं मरणं यदार्यसमुद्राणां सज्जातमेवमन्यत्राप्यायोज्यमिति गाथाऽक्षरार्थः ॥ भावार्थस्तु
 कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-आर्यसमुद्रा आचार्याः प्रकृतिकृशा एवासन्, पश्चाच्च तैर्जङ्घावलपरिक्षीणैः शरीराह्वाभमन-
 पेक्ष्य तत्तित्यधुभिर्गच्छस्थैरेवानशनं विधाय प्रतिश्रयैकदेशे निर्हारिमं पादपोपगमनमकारि ॥ साम्प्रतं व्याघातिममाह—

वाघाहयमाएसो अवरद्धो दुज्ज अन्नतरणं । तोसलि महिंसीइ हओ एयं वाघाहयं मरणं ॥ २६७ ॥
 विशेषेणाघातो व्याघातः-सिंहादिकृतः शरीरविनाशस्तेन निर्वृत्तं तत्र वा भवं व्याघातिमं, कश्चित्सिंहाद्यन्यतरेणाप-

राक्षो भवेद्-आरब्धो भवेत् तेन यन्मरणं तद्व्याघातिमं, तत्र वृद्धवादायात आदेशो-दृष्टान्तः, यथा-तासालनामाचार्यो महिष्याऽऽरब्धश्चतुर्विधाहारपरित्यागेन मरणमभ्युपगतवान् एतद्व्याघातिमं मरणमिति गाथाऽक्षरार्थो, भावार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-तोसलिनामाचार्योऽरण्यमहिषीभिः प्रारब्धः, तोसलिदेशे वा बह्व्यो महिष्यः सम्भवन्ति, ताभिश्च कदाचिदेकः साधुरदव्यन्तर्वर्त्यारब्धः, स च ताभिः क्षुद्यमानोऽनिर्वाहमवगम्य चतुर्विधाहारं प्रत्याख्यातवानिति ॥ साम्प्रतमव्याघातिमप्रतिपादनेच्छयाऽऽह—

अणुपुञ्चिगमाएसो पञ्चज्वासुत्तअत्थकरणं च । वीसज्जिओ(य)निन्तो मुक्को तिविहस्स नीयस्स ॥ २६८ ॥
 आनुपूर्वी-क्रमस्तं गच्छतीत्यानुपूर्वीगः, कोऽसौ?—आदेशो-वृद्धवादः, स चायं, तद्यथा-पूर्वमुत्थितस्य प्रग्रज्यादानं, ततः सूत्रकरणं पुनरर्थग्रहणं, ततस्तदुभयनिर्मातः सुपात्रनिक्षिससूत्रार्थः गुर्वादिनाऽनुज्ञातोऽभ्युद्यतो मरणत्रिकान्यतराय-‘निर्यन्’ निर्गच्छन् त्रिविधस्याहारोपधिश्चख्याख्यस्य नित्यपरिभोगान्नित्यस्य मुक्को भवति, तत्र यद्याचार्यस्तदा शिष्यान्निष्पाद्याऽपरमाचार्यं विधायोत्सर्गेण द्वादशसांवत्सरिक्या संलेखनया संलेख्य ततो गच्छविसर्जितो गच्छानुज्ञया स्वस्थापिताचार्यविसर्जितो वा अभ्युद्यतमरणायापराचार्योन्तिकमियात्, एवमुपाध्यायः प्रवर्त्तिः स्थविरो गणवच्छेदकः सामान्यसाधुर्वाऽऽचार्यविसर्जितः कृतसंलेखनापरिकर्मा भक्तपरिज्ञादिकं मरणमभ्युपेयात्, तत्रापि भावसंलेखनां कुर्यात् ॥ द्रव्यसंलेखनायां तु केवलायां दोषसम्भवादित्याह—

पडिचोइओ य कुविओ रणो जह तिवख सीयला आणा । तंवेले य विवेगो घट्टणया जा पसाओ य ॥ २६९ ॥

प्रतिचोदितः सन्नाचार्येण पुनरपि संलिखेत्येवमभिहितः 'कुपितः' क्रुद्धो यथा च राज्ञः पूर्वं तीक्ष्णाज्ञा पश्चाच्छी-
 तलीभवति एवमाचार्यस्यापि, 'तम्बोले' नागवल्लीपत्रे च कुथिते शेषरक्षणाय 'विवेकः' परित्यागः कार्यः, ततः 'घ-
 ट्ना' कदर्थना कार्या, तत्सहिष्णोः पश्चाद्यावत् प्रसाद इति गाथाऽक्षरार्थः, भावार्थस्तु कथानकादवसेयः, तच्चेदम्-ए-
 केन साधुना द्वादशवर्षसंखनयाऽऽत्मानं संलिख्य पुनरभ्युद्यतमरणायाचार्यो विज्ञप्तः, तेनाप्यभाणि-यथाऽद्यापि सं-
 लिख, ततोऽसौ कुपितः त्वगस्थिशेषामङ्गुलीं भङ्गत्वा दर्शयति, किमत्राशुद्धमिति !, आचार्योऽपि येनाभिप्रायेणोक्तवौ-
 स्तमाविष्करोति-अत एवाशुद्धो भवान्, यतो वचनसमनन्तरमेवाङ्गुलीभङ्गद्वारेण भावाशुद्धतामाविष्कृतवानित्युक्त्वा-
 ऽऽचार्यस्तत्प्रतिबोधनाय दृष्टान्तं दर्शयति, यथा-कस्यचिद्राज्ञो नित्यं निष्पन्दिनी लोचने, ते च स्ववैद्योपन्यस्तानुष्ठानव-
 तोऽपि न स्वस्थतामियातां, पुनरागन्तुकेन वैद्येनाभिहितः-स्वस्थीकरोमि भवन्तं यदि मुहूर्त्तं वेदनां तितिक्षसे वेद-
 नार्त्तश्च न मां घातयसीति, राज्ञा चाभ्युपगतं, अञ्जनप्रक्षेपानन्तरोऽतृतीयवेदनार्त्तनापगते ममाक्षिणी इत्येवंवादिना व्या-
 पादयितुमारेभे, ततो राज्ञस्तीक्ष्णाज्ञा, यतश्च पूर्वमव्यापादनमभ्युपगतमतः शीतलेति, मुहूर्त्ताच्चापगतवेदनः पटुनयनश्च
 पूजितवैद्यो मुमुदे राजेति, एवमाचार्यस्यापि तीक्ष्णा प्रतिचोदनादिकाऽऽज्ञा परमार्थतस्तु शीतलेति, यदि पुनरेवं कथितेऽपि
 नोपशाम्यति ततः शेषसंरक्षणार्थं विकृतनागवल्लीपत्रस्येव विवेकः क्रियते, अथाचार्योपदेशं प्रतिपद्यते ततो गच्छ एव ति-
 ष्ठतो घट्टना दुर्वचनादिभिः कदर्थना क्रियते, यदि च तथापि न ज्वलति ततः शुद्ध इतिकृत्वाऽनशनदानेन प्रतिजा-
 गरणेन च प्रसादः क्रियत इति ॥ किम्भूतः पुनः कियन्तं वा कालं कथं वाऽऽत्मानं संलिखेतित्येवम् इति व्यवस्थाऽप्याह—

निष्फार्इया य सीसा सउणी जह अंडगं पयत्तेणं । वारससंवच्छरियं सो संलेहं अह करेइ ॥ २७० ॥
 चत्तारि विचिच्चाइं विगईनिज्जुहियाइं चत्तारि । संवच्छरे य दुन्नि उ एगंतरियं तु आयामं ॥ २७१ ॥
 नाइचिगिट्ठो उ तवो छम्मासे परिमियं तु आयामं । अन्नेऽवि य छम्मासे होइ विगिट्ठं तवोकम्मं ॥ २७२ ॥
 वासं कोडीसहियं आयामं काउ आणुणुब्बीए । गिरिकंदरंमि गंतुं पायवगमणं अह करेइ ॥ २७३ ॥

सूत्रार्थतदुभयैः स्वशिष्याः प्रातीच्छका वा 'निष्पादिता' योग्यतामापादिताः शकुनिनेषाण्डकं प्रयत्नेन, ततोऽसौ 'अथ' अनन्तरं द्वादशसांवत्सरिकीं संलेखनां करोति, तद्यथा-चत्वारि वर्षाणि 'विचित्राणि' विचित्रतपोऽनुष्ठानवन्ति भवन्ति, चतुर्थपष्ठाष्टमदशमद्वादशादिके कृते पारणकं सविकृतिकमन्यथा वेति, पञ्चमादारभ्य संवत्सरादपरानि चत्वारि वर्षाणि निर्विकृतिकमेव पारणकमिति, नवमदशमसंवत्सरद्वयं त्येकान्तरितमाचाम्लमेकस्मिन्नहनि चतुर्थमपरेद्युराचाम्लेन पारणकमिति, तत्त एकादशसंवत्सरं द्विधा विधत्ते-तत्राद्यं पण्मासं नातिविकृष्टं तपः करोति, चतुर्थं पष्ठं वा विधाय परिमितेनाचाम्लेन पारणकं विधत्ते, न्यूनोदरतां करोतीत्यर्थः, अपरपण्मासं तु विकृष्टतपश्चरणवतः पूर्वोक्तमेव पारणकं, द्वादशं तु संवत्सरं कोटीसहितमाचाम्लं करोति, प्रतिदिनमाचाम्लेन भुङ्क्ते, आचाम्लस्य कोट्याः कोटिं मीलयत्यतः कोटीसहितमित्युक्तं, चतुर्मासावशेषे तु संवत्सरे तैलगण्डूपानस्रलितनमस्काराद्यध्ययनायापगतवातमुख्य-न्त्रप्रचारार्थं पौनःपुन्येन करोतीति, तदेवमनयाऽऽनुपूर्व्यां सर्वं विधाय सति सामर्थ्ये गुरुणाऽनुज्ञातो गिरिकन्दरं गत्वा स्थण्डिलं प्रत्युपेक्ष्य 'अथ' अनन्तरं पादपोषगमनं करोति, इङ्गितमरणं वा भक्तप्रत्याख्यानं वा यथासमाधि

विधत्त इति गाथाचतुष्टयार्थः ॥ अनया च द्वादशसंवत्सरसंलेखनाऽऽनुपूर्व्या क्रमेण आहारं परितनुं कुर्वन्त आहाराभिला-
पोच्छेदो भवतीत्येतद्गाथाद्वयेन दर्शयितुमाह—

कह नाम सो तवोकम्मपंडिओ जो न निचुजुत्तप्पा । लहुवित्तीपरिकखेवं वच्चइ जेमंतओ चेव ? ॥ २७४ ॥
आहारेण विरहिओ अप्पाहारो य संवरनिमित्तं । हासंतो एवाहारं निरुंभिज्जा ॥ २७५ ॥

कथं नामासौ तपःकर्मणि पण्डितः स्यात् ? यो न नित्यमुद्युक्तात्मा सन् वर्त्तनं वृत्तिः—द्वात्रिंशत्कवलपरिमाणल-
क्षणा तस्याः परिक्षेपः—संक्षेपो वृत्तिपरिक्षेपः लघुवृत्तिपरिक्षेपोऽस्येति लघुवृत्तिपरिक्षेपः तद्भावं यो भुञ्जान एव न ब्रजति
कथमसौ तपःकर्मणि पण्डितः स्यात् ? तथाऽऽहारेण विरहितो द्वित्रान् पञ्चपान् वा वासरान् स्थित्वा पुनः पारयति त-
त्राप्यल्पाहारोऽसौ भवति, किमर्थः ?—‘संवरनिमित्तम्’ अनशननिमित्तं; एवमसावुपवासैः प्रतिपारणकमल्पाहारतया च
द्वादशयन् ह्रासयन्नाहारमुक्तविधिना पञ्चान्निरुन्ध्याद्—भक्तप्रत्याख्यानं कुर्यादिति गाथाद्वयार्थः ॥ उक्तो नामनिष्पन्नो नि-
क्षेपस्तन्निर्युक्तिश्च, साम्प्रतं सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

से बेमि समणुद्वस्स वा असमणुद्वस्स वा असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा
वतथं वा पडिगहं वा कंवलं वा पायपुंच्छणं वा नो पादेज्जा नो निमंतिज्जा नो कुज्जा
वेयावडियं परं आढायमाणे त्तिवेमि (सू० १९७)

सोऽहं ब्रवीमि योऽहं भगवतः सकाशात् शतज्ञेय इति, किं तद्व्रवीमि ?-वक्ष्यमाणं, तद्यथा—समनाज्ञस्य वा वाशब्द उत्तरापेक्षया पक्षान्तरोद्योतकः, समनोज्ञो दृष्टितो लिङ्गतो न तु भोजनादिभिः तस्य, तद्विपरीतस्त्वसमनोज्ञः-शाक्यादिस्तस्य वा, अद्वयत इत्यशर्नं-शाल्योदनादि, पीयत इति पानं-द्राक्षापानकादि, खाद्यत इति खादिमं-नालिकेरादि, स्वाद्यत इति स्वादिमं-कर्पूरलवङ्गादि, तथा वस्त्रं वा पात्रं वा पतङ्गहं वा कम्बलं वा पादपुञ्छनं वा, नो प्रदद्यात्-प्रासुकमप्रासुकं वा तदन्येषां कुशीलानामुपभोगाय नो वितरेत्, नापि दानार्थं निमन्त्रयेत्, न च तेषां वैयावृत्यं कुर्यात्, परम्-अत्यर्थमाद्रियमाण इति, अत्यर्थमादरवान्न तेभ्यः किमपि दद्यात् नापि तानामन्त्रयेत् न च तेषां वैयावृत्यमुच्चावचं कुर्यादिति, ब्रवीमीत्यधिकारपरिसमाप्तौ ॥ एतच्च वक्ष्यमाणमहं ब्रवीमीत्याह—

ध्रुवं चेयं जाणिजा असणं वा जाव पायपुंछणं वा लभिया नो लभिया भुंजिया नो भुंजिया पथं विउत्ता विउक्कम्म विभत्तं धम्मं जोसेमाणे समेमाणे चलेमाणे पाइज्जा वा निमंतिज्ज वा कुज्जां वेयावडियं परं अणाढायमाणे सिबेमि (सू० १९८)

ते हि शाक्यादयः कुशीला अशनादिकमुपदर्शयन् ब्रूयुः, यथा-ध्रुवं चैतज्जानीयात्-नित्यमस्मदावसथे भवति लभ्यते वाऽतो भवद्भिरेतदशनादिकमन्यत्र लब्ध्वावाऽलब्ध्वा वा भुवत्ता वाऽमुक्त्वा वा अस्मद्भुतयेऽत्रयमागन्तव्यं, अलब्धे

लाभाय लब्धेऽपि विशेषाय भुक्ते पुनः पुनर्भोजनायाभुक्तेऽपि प्रथमालिकार्थमस्मदृतये यथाकथञ्चिदागन्तव्यं, यद्यथा वा भवतां कल्पनीयं भवति तत्तथा दास्याम इति, अनुपथ एवासदावसथो भवतां वर्त्तते, अन्यथाऽप्यस्मत्कृते पन्थानं व्यावर्त्त्यापि वक्रपथेनाप्यागन्तव्यमपक्रम्य वाऽन्यगृहाणि समागन्तव्यं, नात्रागमने खेदो विधेयः, किम्भूतोऽसौ शान्त्यादिरिति दर्शयति—‘विभक्तं’ पृथग्भूतं धर्मं ‘जुपन्’ आचरन्, एतच्च कदाचित्प्रतिश्रयमप्येन ‘समेमाणे’ति समागच्छन् तथा ‘चलेमाणे’ति गच्छन् ब्रूयाद् यदिवाऽशनादि प्रदद्यात् अशनादिदानेन वा निमन्त्रयेदन्यद्वा प्रश्रयवद्ब्रूयात् वृत्त्यं कुर्यात्, तस्य कुशीलस्य नाम्युपेयात् न तेन सह संस्तवमपि कुर्यात्, कथं परम्—अत्यर्थमनाद्रियमाणः—अनादरवान्, एवं हि दर्शनशुद्धिर्भवतीति ब्रवीमीत्येतत्पूर्वोक्तं ॥ यदि चैतद्वक्ष्यमाणमित्याह—

इहमेगेसिं आयारगोयरे नो सुनिस्तंते भवति ते इह आरंभट्टी अणुवयमाणा हण पाणे घायमाणा हणओ यावि समणुजाणमाणा अदुवा अदिन्नमाययंति अदुवा वायाउ विउज्जंति, तंजहा—अत्थि लोए नत्थि लोए धुवे लोए अधुवे लोए साइए लोए अणाइए लोए सपज्जवसिए लोए अपज्जवसिए लोए सुक्खेत्ति वा दुक्खेत्ति वा कल्लाणेत्ति वा पावेत्ति वा साहुत्ति वा असाहुत्ति वा सिद्धिंति वा असिद्धिंति वा नि-

रएत्ति वा अनिरएत्ति वां, जमिणं विप्पडिवद्वा मामगं धम्म पन्नवमाणा इत्थाव जा-
णह अकस्मात् एवं तेसिं नो सुयक्खाए धम्मे नो सुयन्नत्ते धम्मे भवइ (सू० १९९)

‘इह’ अस्मिन्मनुष्यलोके ‘एकेपां’ पुरस्कृताशुभकर्मविपाकानामाचरणमाचारो-मोक्षार्थमनुष्ठानविशेषस्य गोचरो-
विषयः नो सुहु निशान्तः-परिचितो भवति, ते चापरिणताचारगोचरा यथाभूताः स्युः तथा दर्शयितुमाह—‘ते’ अनधी-
ताचारगोचरा भिक्षाचर्याऽस्नानस्वेदमलपरीपहतज्जिताः सुखविहारिभिः शाक्यादिभिरारमसालारिणामिताः ‘इह’ मनुष्य-
लोके आरम्भार्थिनो भवन्ति, ते वा शाक्यादयोऽन्ये वा कुशीलाः सावधारम्भार्थिनः, तथा विहारारामतडागकूपकरणौ-
द्देशिकभोजनादिभिर्धर्मं वदन्तोऽनुवदन्तः, तथा जहि प्राणिन इत्येवमपरैर्यातयन्तो व्रतश्चापि समनुजानन्तः, अथवा
अदत्तं परकीयं द्रव्यमगणितविपाकास्तिरोहितशुभाध्यवसायाः ‘आददति’ गृह्णन्तीति, किं च-तत्र प्रथमतृतीयव्रते अ-
ल्पवक्तव्यत्वात् पूर्वं प्रतिपाद्य ततो बहुतरवक्तव्यत्वात् द्वितीयव्रतोपन्यास इति, ‘अथवेति’ पूर्वस्मात् पक्षान्तरोपक्षेपकः,
तद्यथा अदत्तं गृह्णन्त्यथवा वाचो विविधं-नानाप्रकारा युञ्जन्ति, ‘तद्यथे’त्युपक्षेपार्थः, अस्ति ‘लोकः’ स्यावरजङ्गमात्मकः,
तत्र नवखण्डा पृथ्वी सप्तद्वीपा वसुन्धरेति वा, अपरेपां तु ब्रह्माण्डान्तर्वर्त्ती, अपरेपां तु प्रभूतान्येवम्भूतानि ब्रह्माण्डा-
न्युदकमध्ये पुवमानानि संतिष्ठन्ते, तथा सन्ति जीवाः स्वकृतफलभुजः, अस्ति परलोकः, स्तो वन्धमोक्षौ, सन्ति पञ्च
महाभूतानि इत्यादि, तथाऽपरे चार्वाका आहुः-नास्ति लोको मायेन्द्रजालस्वमकल्पमेवैतत्सर्वं, तथा ह्यपिचारितरमणी-

यतया भूताभ्युपगमोऽपि तेपामतो नास्ति परलोकानुयायी जीवो, न स्तः शुभाशुभे, किण्वादिभ्यो मदशक्तिवद्भूतेभ्य
एव चैतन्यमित्यादिना सर्वं मायाकारगन्धर्वनगरतुल्यम्, उपपत्त्यक्षमत्वादिति, उक्तं च—“यथा यथाऽर्थाश्चिन्त्यन्ते,
विविच्यन्ते तथा तथा । यद्येतत्स्वयमर्थेभ्यो, रोचते तत्र के वयम् ? ॥ १ ॥ भौतिकानि शरीराणि, विषयाः करणानि
च । तथापि मन्दैरन्यस्य, तत्त्वं समुपदिश्यते ॥ २ ॥” इत्यादि, तथा साङ्ख्यादय आहुः—‘ध्रुवो’ नित्यो लोकः;
आविर्भावतिरोभावमात्रत्वादुत्पादविनाशयोः, असतोऽनुत्पादात् सतश्चाविनाशात्, यदिवा ‘ध्रुवः’ निश्चलः, सरि-
त्समुद्रभूभूधराभ्याणां निश्चलत्वात्, शाक्यादयस्त्वाहुः—अध्रुवो लोकोऽनित्यः, प्रतिक्षणं विशरारुस्वभावत्वात्, विनाश-
हेतोरभावात् नित्यस्य च क्रमयौगपद्याभ्यामर्थक्रियायामसामर्थ्यात्, यदिवा ‘अध्रुवः’ चलः, तथाहि-भूगोलः. केषा-
श्चिन्मतेन नित्यं चलन्नेवास्ते, आदित्यस्तु व्यवस्थित एव, तन्नादित्यमण्डलं दूरत्वाच्च पूर्वतः पश्यन्ति तेपामादित्योदयः
आदित्यमण्डलाधो व्यवस्थितानां मध्याह्नः ये तु दूरातिक्रान्तत्वाच्च पश्यन्ति तेपामस्तमित इति, अन्ये पुनः सादिको
लोक इति प्रतिपन्नाः, तथा चाहुः—“आसीदिदं तमोभूतमप्रज्ञातमलक्षणम् । अग्रतर्क्यमविज्ञेयं, प्रसुप्तमिव सर्वतः
॥ १ ॥ तस्मिन्नेकान्तराणीभूते, नष्टस्यावरजङ्गमे । नष्टामरनरे चैव, प्रनष्टोरगराक्षसे ॥ २ ॥ केवलं गह्वरीभूते, महाभूतवि-
वर्जिते । अचिन्त्यात्मा विभुस्तत्र, शयानस्तप्यते तपः ॥ ३ ॥ तस्य तत्र शयानस्य, नाभेः पद्मं विनिर्गतम् । तरुणरवि-
मण्डलनिभं, हृद्यं काञ्चनकर्णिकम् ॥ ४ ॥ तस्मिन् पद्मे तु भगवान् दण्डी, यज्ञोपवीतसंयुक्तः । ब्रह्मा तत्रोत्पन्नस्तेन जग-
न्मातरः सृष्टाः ॥ ५ ॥ अदितिः सुरसङ्घानां दितिरसुराणां मनुर्भनुष्याणाम् । विनता विहङ्गमानां माता विश्वप्रकारा-

णाम् ॥ ६ ॥ कद्रुः सरीसृपाणां सुलसा माता तु नागजातीनाम् । सुराभश्चतुष्पदानामला पुनः सप्तधाजागाम् ॥ ७ ॥
 इत्यादि, अपरे तु पुनरनादिको लोक इत्येवं प्रतिपन्नाः, यथा शाक्या एवमाहुः—अनवदग्रोऽयं भिक्षवः ! संसारः,
 पूर्वा च कोटी न प्रज्ञायते, अविद्या निरावरणानां सत्त्वानां न विद्यते, न च सत्त्वोत्पाद इति, तथा सपर्यवसितो
 लोको, जगत्त्रये सर्वस्य विनाशसद्भावात्, तथाऽपर्यवसितो लोकः, सतः आत्यन्तिकविनाशासम्भवात्, 'न कदा-
 चिदनीहृशं जगदि'ति वचनात्, तत्र येषां सादिकस्तेषां सपर्यवसितो येषां त्वनादिकस्तेषामपर्यवसित इति, केषाञ्चिच्चू-
 यमपीति, तथा चोक्तम्—“द्वावेव पुरुषौ लोके, क्षरश्चाक्षर एव च । क्षरः सर्वाणि भूतानि, कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १ ॥”
 इत्यादि, तदेवं परमार्थमजानानां अस्तीत्याद्यभ्युपगमेन लोकं विवदमानाः नानाभूता वाचो नियुञ्जन्ति, तथाऽऽत्मानमपि
 प्रति विवदन्ते, तद्यथा—सुष्ठु कृतं सुकृतमिति वा दुष्कृतमिति वेत्येवं क्रियावादिनः संप्रतिपद्यन्ते, तथा सुष्ठु कृतं यत् सर्व-
 सङ्गपरित्यागतो महाव्रतमग्राहि, तथाऽपरे दुष्कृतं भवता यदसौ मुग्धमृगलोचना पुत्रमनुत्पाद्योद्भिजेति, तथा य एव
 कश्चिन्नम्रज्योद्यतः कल्याण इत्येवमभिहितः स एवापरेण पाखण्डिकविग्रलब्धः क्लीवोऽयं गृहाश्रमपालनासमर्थोऽनपत्यः
 पाप इत्येवमभिधीयते, तथा साधुरिति वा असाधुरिति वा स्वमतिविकल्पितरुचिभिरभिधीयते, तथा सिद्धिरिति वा अ-
 सिद्धिरिति वा नरक इति वा अनरक इति वा, एवमन्यदप्याश्रित्य स्वाग्रहग्रहिणो विवदन्त इति दर्शयति, 'यदिदं वि-
 प्रतिपन्ना' यत्पूर्वोक्तं लोकादिकं तदिदमाश्रित्य विविधं प्रतिपन्ना विप्रतिपन्नाः, तथा चोक्तम्—“इच्छन्ति कृत्रिमं सृष्टिवा-
 दिनः सर्वमेव मितिलिङ्गम् । कृत्स्नं लोकं माहेश्वरादयः सादिपर्यन्तम् ॥ १ ॥ नारीश्वरजं केचित् केचित्सोमाग्निसम्भवं

लोकम् । द्रव्यादिपङ्क्तिरूपं जगदेतत्केचिदिच्छन्ति ॥ २ ॥ ईश्वरप्रेरितं केचित्केचिद्व्रह्मकृतं जगत् । अव्यक्तप्रभवं सर्वं,
 विश्वमिच्छन्ति कापिलाः ॥ ३ ॥ यादृच्छिकमिदं सर्वं, केचिद्भूतविकारजम् । केचिच्चेनेकरूपं तु, बहुधां संप्रधाविताः
 ॥ ४ ॥” इत्यादि, तदेवमनवगाहितस्याद्वादोदन्वतामेकांशावलम्बिनां मतिभेदाः प्रादुष्यन्ति, तदुक्तम्—“लोकक्रिया-
 ऽऽत्मतत्त्वे विवदन्ते वादिनो विभिन्नार्थम् । अविदितपूर्वं येषां स्याद्वादविनिश्चितं तत्त्वम् ॥१॥” येषां तु पुनः स्याद्वादमतं
 निश्चितं तेषामस्तित्वनास्तित्वादेरर्थस्य नयाभिप्रायेण कथञ्चिदाश्रयणात् विवादाभाव एवेति, अत्र च बहु वक्तव्यं तस्य नो-
 द्यते, ग्रन्थविस्तरभयाद्, अन्यत्र च सूत्रकृतादौ विस्तरेण सुविहितत्वादिति । ते च विवदन्तः परस्परतो विप्रतिपन्नाः
 ‘मामकम्’ इत्यात्मीयं धर्मं प्रज्ञापयन्तः स्वतो नष्टाः परानपि नाशयन्ति, तथाहि—केचित्सुलेन धर्ममिच्छन्ति अपरे
 दुःखेनान्ये ज्ञानादिनेति, तथा मामक एवैको धर्मो मोक्षायानिर्वाच्यश्च नापर इत्येवं वदन्तोऽपुष्टधर्माणोऽविदितपर-
 मार्थान् प्रतारयन्ति, तेषामुत्तरं दर्शयति—‘अत्रापि’ अस्ति लोको नास्ति वेत्यादौ जानीत यूयम् ‘अकस्मादि’ति मागधदेशे
 आगोपालाङ्गनादिना संस्कृतस्यैवोच्चारणादिहापि तथैवोच्चारित इति, कस्मादिति हेतुर्न कस्मादकस्माद् हेतोरभावादित्यर्थः
 तत्रास्ति लोक इत्युक्तेऽत्राप्येवं जानीत यथा न भवत्येवमकस्माद्, हेतोरभावादिति, तथाहि—यद्येकान्तेनैव लोकोऽस्ति
 ततोऽस्तिना सह समानाधिकरण्याद्यदस्ति तल्लोकः स्याद् एवं च तत्प्रतिपक्षोऽप्यलोकोऽस्तीति कृत्वा लोक एवालोकः
 स्याद्, व्याप्यसद्भावे व्यापकस्यापि सद्भावादल्लोकाभावः, तदभावे च तत्प्रतिपक्षभूतस्य लोकस्य प्रागेवाभावः सर्वगतत्वं
 वा लोकस्य स्यादिति, अथवा लोकोऽस्ति, न च लोको भवति, लोकोऽपि नामास्ति, न च लोकोऽल्लोकाभाव इत्येवं

स्याद्, अनिष्टं चैतत्, किं च-अस्तव्यापकत्वे लोकस्य घटपटादेरपि लोकत्वप्राप्तिः, व्याप्यस्य व्यापकसम्भावनान्तरीयक-
 त्वात्, किं च-अस्ति लोकः इत्येवापि प्रतिज्ञा लोक इतिकृत्वा हेतोरप्यस्तित्वात्, प्रतिज्ञाहेत्वोरेकत्वावाप्तिः, तदेकत्वे हेत्व-
 भावः, तदभावे किं केन सिद्ध्यतीति?, उतास्तित्वादन्वो लोक इत्येवं च प्रतिज्ञाहानिः स्यात्, तदेवमेकान्तेनैव लोका-
 स्तित्वेऽभ्युपगम्यमाने हेत्वभावः प्रदर्शितः, एवं नास्तित्वप्रतिज्ञायामपि वाच्यं, तथाहि-नास्ति लोक इति ध्रुवन् वाच्यः-
 किं भवानस्स्युत नेति?, यद्यस्ति किं लोकान्तर्वर्त्ती न वेति, यदि लोकान्तर्गतः कथं नास्ति लोक इति ब्रवीषि?, अथ
 बहिर्भूतस्ततः खरविपाणवदसम्भूत एवेति कस्य मयोत्तरं दातव्यम्, इत्यनया दिशैकान्तवादिनः स्वयमभ्यूह्य प्रतिक्षेप्तव्या
 इति, 'एव' मिति यथाऽस्तित्वनास्तित्ववांस्तत्पामाकस्मिको-निर्युक्तिकः, एवं ध्रुवाद्यवादयोऽपि वादा निर्युक्तिका ए-
 वेति, अस्माकं तु स्याद्वादवादिनां कथञ्चिदभ्युपगमान्न यथोक्तदोषानुपपन्नो, यतः स्वपरसत्ताव्युदासोपादानापाद्यं हि
 वस्तुनो वस्तुत्वम्, अतः स्वद्रव्यक्षेत्रकालस्वभावतोऽस्ति परद्रव्यादिचतुष्टयान्नास्तीति, उक्तं च-"सदेव सर्वं को नेच्छेत्,
 स्वरूपादिचतुष्टयात्? । असदेव विपर्यासान्न चेन्न व्यवतिष्ठते ॥ १ ॥" इत्यादि, अलमतिप्रसङ्गेनाक्षरगमनिकार्थत्वात्
 प्रयासस्य, एवं ध्रुवाद्युवादिष्वपि पञ्चावयवेन दशावयवेन वाऽन्यथा वैकान्तपक्षं विक्षिप्य स्याद्वादपक्षोऽभ्यूह्यायोज्य इति ।
 साम्प्रतमुपसंहरति-"एवं" उक्तनीत्या तेषामेकान्तवादिनां न स्वाह्यातो धर्मो भवति, नापि शास्त्रप्रणयनेन सुप्रज्ञा-
 पितो भवति ॥ किं स्वमनीषिकया भवतेदमभिधीयते?, नेत्याह-यदिवा किम्भूतस्तर्हि सुप्रज्ञापितो धर्मो भवतीत्याह-

से जेहेयं भगवया पवेइयं आसुपन्नेण जाणया पासया अदुवा गुत्ती चओगोयरस्स

त्तिवमि सन्वत्थ संमयं पावं, तमेव उवाइक्कम्म एस मंहं विवेगे वियाहिए, गामे वा
अदुवा रणणे नेव गामे नेव रणणे धम्ममायाणह पवेइयं माहणेण मइमया, जामा
तिन्नि उदाहिया जेसु इमे आयरिया संबुज्झमाणा समुट्ठिया, जे णिब्बुया पवेहिं.
कम्मेहिं अणियाणा ते वियाहिया (सू० २००)

तद्यथा 'इदं' स्याद्वादरूपं वस्तुनो लक्षणं समस्तव्यवहारानुयायि क्वचिदप्यप्रतिवृत्तं 'भगवता' श्रीवर्द्धमानस्वामिना
प्रवेदितम्, एतद्वाऽनन्तरोक्तं भगवता प्रवेदितमिति, किम्भूतेनेति दर्शयति-आशुप्रज्ञेन, निरावरणत्वात् सततोपयुक्ते-
नेत्यर्थः, किं यौगपद्येन ? नेति दर्शयति- 'जानता' ज्ञानोपयुक्तेन, तथा 'पश्यता' दर्शनोपयुक्तेनैतत्प्रवेदितं, यथा नै-
पामेकान्तवादिनां धर्मः स्वाख्यातो भवति, अथवा गुप्तिर्वागोचरस्य-भापासमितिः कार्येत्येतत्प्रवेदितं भगवता, य-
दिया अस्ति नास्ति ध्रुवाध्रुवादियादिनां वादायोत्थितानां त्रयाणां त्रिपष्टाधिकानां प्रावादुकशतानां वादलब्धिमतां प्र-
तिज्ञाहेतुदृष्टान्तोपन्यासद्वारेण तदुपन्यस्तदूषणोपन्यासेन च तत्सराजयापादनतः सम्यगुत्तरं देयम्, अथवा गुप्तिर्वागो-
चरस्य विधेयेत्येतदहं ब्रवीमि, वक्ष्यमाणं चेत्याह-तान् वादिनो वादायोत्थितानेवं ब्रूयाद्-यथा भवतां सर्वेषामपि पृथि-
व्यध्वजोवायुवनस्पत्यारम्भः कृतकारितानुमतिभिरनुज्ञातोऽतः सर्वत्र 'सम्मत्तम्' अभिप्रेतमप्रतिपिद्धं 'पापं' पापानुष्ठानं,
मम तु नैतत्सम्मत्तमित्येतद्वर्धयितुमाह- 'तदेव' एतत्पापानुष्ठानमुप-सामीप्येनातिक्रम्य-अतिक्रम्य यतोऽहं व्यवस्थि-

तोऽत एष मम विवेको व्याख्यातः, तत्कथमहं सर्वाप्रतिषिद्धाद्यद्वारैः संभाषणमापं कारय्यः, आस्ता तावद्वाद इत्य-
वमसंमनुजविवेकं करोतीति, अत्राह चोदकः—कथं तीर्थिकाः सम्मतपाया अज्ञानिनो मिथ्यादृष्टयोऽचरित्रिणोऽतप-
स्विनो वेति?, तथाहि—तेऽप्यकृष्टभूमिवनवासिनो मूलकन्दाहारा वृक्षादिनिवासिनश्चेति, अत्राहाचार्यः—नारण्यवासादिना
धर्मः, अपि तु जीयजीयपरिज्ञानात् तत्पूर्वकानुष्ठानाच्च, तच्च तेषां नास्तीत्यतोऽसमनोज्ञास्ते इति । किं च—सदसद्विवे-
किनो हि धर्मः, स च ग्रामे वा स्यात् अथवाऽरण्ये, नैवाधारो ग्रामो नैवारण्यं धर्मनिमित्तं, यतो भगवता न यस्मि-
मस्मिन्तरद्वाऽऽश्रित्य धर्मः प्रवेदितः, अपि तु जीवादितत्त्वपरिज्ञानात् सम्यगनुष्ठानाच्च, अतस्तं धर्ममाजानीत 'प्रवे-
दितं' कथितं 'माहणेण' स्ति भगवता, किम्भूतेन?—'मतिमता' मननं—सर्वपदार्थपरिज्ञानं मतिस्तद्वता मतिमता केवलिते-
त्यर्थः । किंभूतो धर्मः प्रवेदित इत्याह—'यामा' व्रतविशेषाः त्रय उदाहृताः, तद्यथा—प्राणातिपातो मृषावादः परिग्र-
हश्चेति, अदत्तादानमैथुनयोः परिग्रह एवान्तर्भावात् त्रयग्रहणं, यदिवा यामा—ययोविशेषाः, तद्यथा—अष्टवर्षादात्रि-
ंशतः प्रथमस्तत् ऊर्द्धमापष्टेः द्वितीयस्तत् ऊर्द्धं तृतीय इति अतिबालबृद्धयोर्न्युदासो, यदिवा यम्यते—उपरम्यते' संसार-
भ्रमणादेभिरिति यामाः—ज्ञानदर्शनचारित्राणीति ते 'उदाहृता' व्याख्याताः, यदि नामैवं ततः किमित्याह—'येषु' अ-
वस्थाविशेषेषु ज्ञानादिषु वा इमे देशार्या अपाकृतहेयधर्मा वा सम्युध्यमानाः सन्तः समुत्थिताः, के?—ये 'निर्वृताः' क्रो-
द्याद्यपगमेन शीतीभूताः पापेषु कर्मसु 'अनिदाना' निदानरहिताः ते 'व्याख्याताः' प्रतिपादिता इति ॥ क च पुनः
पापकर्मस्वनिदाना इत्यत आह—

उड्डं अहं तिरियं दिसासु सव्वओ सव्वावंति च णं पाळियक्कं जीवेहिं कम्मसमारम्भे
 णं तं परिन्नाय मेहावी नेव सयं एएहिं काएहिं दंडं समारंभिजा नेवन्ने एएहिं काएहिं
 दंडं समारंभाविजा नेवन्ने एएहिं काएहिं दंडं समारंभंतेऽवि समणुजाणेजा जेवऽन्ने
 एएहिं काएहिं दंडं समारंभंति तेसिं पि वयं लज्जामो तं परिन्नाय मेहावी तं वा दंडं
 अन्नं वा नो दंडमी दंडं समारंभिजासि त्तिवेमि (सू० २०१) ॥ विमोक्षाध्ययनो-
 ददेशकः ८-१ ॥

ऊर्ध्वमधस्तिर्यग्दिधु 'सर्वतः' सर्वैः प्रकारैः सर्वा याः काश्चन दिशः चशब्दादनुदिशश्च 'णम्' इति वाक्यालङ्कारे 'प्रत्येकं
 जीवेषु' एकेन्द्रियसूक्ष्मेतरादिकेषु यः कर्मसमारम्भः—जीवानुद्दिश्य य उपमर्दरूपः क्रियासमारम्भः 'णम्' इति वाक्या-
 लङ्कारे तं कर्मसमारम्भं शपरिज्ञया ज्ञात्वा प्रत्याख्यानपरिज्ञया प्रत्याचक्षीत, कोऽसौ ?—'मेधावी' मर्यादाव्यवस्थित
 इति, कथं प्रत्याचक्षीतेत्याह—नैव स्वयमात्मना 'एतेषु' चतुर्दशभूतग्रामावस्थितेषु 'कायेषु' पृथिवीकायादिषु 'दण्डम्' उ-
 पमर्दं समारभेत, न चापरेण समारम्भयेत्, नैवान्यान् समारभमाणान्, समनुजानीयात्, ये चान्ये दण्डं समारभन्ते,
 सुख्यत्ययेन तृतीयांशं पष्ठी, तैरपि यं लज्जाम इत्येवं कृताध्ययसायः सन् तज्जीवेषु कर्मसमारम्भं महतेऽनर्थाय 'परि-

ज्ञाय' ज्ञात्वा 'मेधावी' मर्यादावान्, तथा पूर्वोक्तं दण्डमन्यद्वा मृषावादादिकं दण्डाद्विभेतीति दण्डभीः सन् नो 'दण्ड' प्राणयुपमदर्शकं समारभेयाः; करणत्रिकयोगत्रिकेण परिहरेदिति, इतिरधिकारपरिसमाप्तौ ब्रवीमीति पूर्ववत् । विमोक्षार्थं प्रथमोद्देशक इति ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकः, साम्प्रतं द्वितीय आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तरोद्देशकेऽनघसंयमप्रतिपालनाय कुशीलपरित्यागोऽभिहितः, स चैतावताऽरूपनीयपरित्यागमृते न सम्पूर्णतामियाद् अतोऽरूपनीयपरित्यागार्थमिदमुपक्रम्यत इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम्—

से भिक्खू परिक्रमिज्ज वा चिट्ठिज्ज वा निसीइज्ज वा तुयट्ठिज्ज वा सुत्ताणंसि वा सु-
 द्वागारंसि वा गिरिगुहंसि वा खखमूलंसि वा कुंभारायणंसि वा हुरत्था वा कहिं-
 चि विहरमाणं तं भिक्खुं उवसंकमिन्तु गाहावई बूया—आउसंतो समणा ! अहं खलु
 तव अट्टाप एसणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा वत्थं वा पडिग्गहं वा कंवलं
 वा पायपुच्छणं वा पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं समारब्भ सम्मिच्चं

अच्छिजं अणिसट्ठं अभिहणं आहट्ठु चेएमि आवसहं वा समुस्सिणोमि से भुंजह व-
सह, आउसंतो समणा! भिक्खू तं गाहावइं समणसं सवयसं पडियाइयखे-आउ-
संतो! गाहावइं नो खलु ते वयणं आढामि नो खलु ते वयणं परिजाणामि, जो तुमं
मम अट्ठाए असणं वा ४ वत्थं वा ४ पाणाइं वा ४ समारम्भ समुद्दिस्स कीयं पा-
मिचं अच्छिजं अणिसट्ठं अभिहणं आहट्ठु चेएसि आवसहं वा समुस्सिणोमि, से
विरओ आउसो गाहावइं! एयस्स अकरणयाए (सू० २०२)

‘स’ कृतसामायिकः सर्वसाध्याकरणतया प्रतिज्ञामन्दरमारूढो भिक्षुः भिक्षार्थमन्यकार्याय वा ‘पराक्रमेत’
विहरेत् तिष्ठेद्वा ध्यानव्यग्रो निपीदेद्वा अध्ययनाध्यापनश्रवणश्रावणादृतः, तथा श्रान्तः क्वचिद्ध्यानादौ त्वग्वर्तनं वा
विदध्यात्, क्वेतानि विदध्यादिति दर्शयति—‘इमशाने वा’ शवानां शयनं इमशानं-पितृवनं तस्मिन् वा, तत्र च त्व-
ग्वर्तनं न सम्भवत्यतो यथासम्भवं पराक्रमणाद्यायोज्यं, तथाहि-गच्छवासिनस्तत्र स्थानादिकं न कल्पते, प्रमादस्खलि-
तादौ व्यन्तराद्युपद्रवात्, तथा जिनकल्पार्थं सत्त्वभावनां भावयतोऽपि न पितृवनमध्ये निवासोऽनुज्ञातः, प्रतिमाप्रति-
पन्नस्य तु यत्रैव सूर्योऽन्तमुपयाति तत्रैव स्थानं, जिनकल्पिकस्य चा, तदपेक्षया इमशानाद्युत्तमं, एवमन्यदपि यथासम्भवं

मायोज्यं, शून्यागारे वा गिरिगुहायां वा 'हुरत्या वंत्ति अन्यत्र वा ग्रामादेवेहितं भिक्षुं कचिद्विहरन्तं गृहपातेरुपसंक्रम्य
 विनेयदेशं गत्वा 'त्रयाद्' वदेदिति, यच्च त्रयात्तदर्थयितुमाह-साधुं समशानादिषु परिक्रमणादिकां क्रियां कुर्वाणमुपस-
 क्रम्य-उपेत्य पूर्वस्थितौ वा गृहस्थः प्रकृतिभद्रकोऽभ्युपेतसम्यक्त्वो वा साध्याचाराकोविदः साधुमुद्दिश्यैतद्ब्रूयात्-यथैते
 लब्धापलब्धभोजिनः त्यक्कारम्भाः सानुक्रोशाः सत्यशुचय एतेषु निक्षिप्तमक्षयमित्यतोऽहमेतेभ्यो दास्यामीत्यभिसन्धाय
 साधुमुपतिष्ठते, वकि च-आयुष्मन् ! भोः श्रमण ! अहं संसारार्णवं समुत्तितीर्षुः 'खलुः' वाक्यालङ्कारे 'तवार्थाय' युष्म-
 त्त्रिमित्तं अशनं वा पानं वा स्वादिमं वा द्रव्या वस्त्रं वा पतद्ब्रह्मं वा कम्बलं वा पादपुञ्छनं वा समुद्दिश्य-
 आश्रित्य किं कुर्यादिति दर्शयति-यच्चेन्द्रियोच्छ्वाससन्निधासादिसमन्विताः प्राणिनस्तान्, अभूवन् भवन्ति भविष्यन्ति
 चेति भूतानि तानि, तथा जीवितवन्तो जीवन्ति जीविष्यन्तीति वा जीवाः तान्, सक्ताः सुखदुःखेज्ज्विति सत्त्वास्तान्
 समारम्य-उपमर्द्य, तथाहि-अशनाद्यारम्भे प्राण्युपमर्दोऽवश्यंभावी, एतच्च समस्तं व्यस्तं वा कश्चित्प्रतिपद्येत, इयं चावि-
 शुद्धिकोदिर्गृहीता, सा चेमा-“आहाकम्मुद्देशिअ मीसज्जा वायरा य पाहुडिआ । पूइअ अज्झोयरगो उगममकोडी अ
 छग्गेआ ॥ १ ॥” विशुद्धिकोटिं दर्शयति-“क्रीतं” मूल्येन गृहीतं 'पामिच्चं'ति अपरस्मादुच्छिन्नमुद्यतकं गृहीतं, वला-
 त्कारितया वाऽन्यस्मादाच्छिद्य राजोपसृष्टो वाऽन्येभ्यो गृहिभ्यः साधोर्दास्यामीत्याच्छिन्द्यात्, तथा 'अनिसृष्टं' परकीयं
 यत्तदन्तिके तिष्ठति न च परेण तस्य निसृष्टं-दत्तं तदनिसृष्टं, तदेवंभूतमपि साधोर्दानाय प्रतिपद्यते, तथा स्वगृहादाहृत्य

१ आथाकमौद्देशिके मिश्रजातं बादरा च प्राथमिका । पृथिव्यवयवपूरक उद्गमकोटी च पट्ठगेदा ॥ १ ॥

‘चेरमि’ति ददामि तुभ्यं चितरामि, एवमशानादिकमुद्दिश्य ब्रूयात्, तथा ‘आवसथं वा’ युष्मदाश्रयं समुच्छृणोमि-आ-
 देतरभ्यापूर्वं करोमि संस्कारं वा करोमीत्येवं प्राञ्जलिरवनतोत्तमाङ्गः सन् अशनादिना निमन्त्रयेत्, यथा-भुङ्क्वाशना-
 दिङ्कं मतसंस्कृतायसथे यसेत्यादि, द्विवचनबहुवचने अप्यायोज्ये । साधुना तु सूत्रार्थविशारदेनादीनमनस्केन प्रतिपेधित-
 व्यमित्याह—आयुष्मन् ! श्रमण ! भिशो ! तं गृहपतिं समनसं संवयसमन्यथाभूतं वा प्रत्याचक्षीत, कथमिति चेद्दर्शयति
 -यथा आयुष्मन् ! भो गृहपते ! न खलु तवैवंभूतं वचनमहमाद्रिये, खलुशब्दोऽपिशब्दार्थे, स च समुच्चये, नापि तवै-
 तद्दर्शनं ‘परिजानामि’ आसेवनपरिज्ञानेन परिविदधेऽहमित्यर्थः, यस्त्वं मम कृतेऽशनादि प्राण्युपमर्देन विदधासि यावदा-
 यतधसमुच्चयं विदधासि, भो आयुष्मन् गृहपते ! विरतोऽहमेवम्भूतादनुष्ठानात्, कथम् ?—एतस्य-भवदुपन्यस्तस्याकरण-
 तयेत्यतो भवदीयमभ्युपगमं न जानेऽहमिति ॥ तदेवं प्रसह्याशनादिसंस्कारप्रतिपेधः प्रतिपादितो, यदि पुनः कश्चिद्विधि-
 तनाच्यभिप्रायः प्रच्छन्नमेव विदध्यात्तदपि कुतश्चिदुपलभ्य प्रतिपेधयेदित्याह—

से भिन्नखुं परिक्रमिंज वा जाव हुरथा वा कर्हिचि विहरमाणं तं भिन्नखुं उवसंकमिचु
 गाहावई आयगयाए पेहाए असणं वा ४ वरथं वा ४ जाव आहट्टु चेएइ आवसहं वा
 समुस्सिणाइ भिक्खू परिघासेउं, तं च भिक्खू जाणिजा सहसम्मइयाए परवागारेणेणं
 अन्नेसिं वा मुच्चा-अयं ग्वलु गाहावई मम अट्टाए असणं वा ४ वरथं वा ४ जाव

आवसहं वा समुस्तिष्णाइ, तं च भिक्खु पडिलेहाए आगामेत्ता आणावेज्जा अणास-
वणाए तिचेमि (सू० २०३)

तं भिक्षुं क्वचित् इमशानादौ विहरन्तमुपसङ्गम्य प्राञ्जलिवर्चन्दित्वा गृहपतिः प्रकृतिभद्रकादिकः कश्चिदात्मगतया प्रेक्ष-
याऽनाविष्कृताभिप्रायः केनचिदलक्ष्यमाणो यथाऽहमस्य दास्यामीत्यशनादिकं प्राण्युपमर्देनारभेत, किमर्थमिति चेदश-
यति-तदशनादिकं भिक्षुं 'परियासयितुं' भोजयितुं, साधुभोजनार्थमित्यर्थः, जावसथं च साधुभिरधियासयितुमिति, त-
दशनादिकं साध्वर्थं निष्पादितं भिक्षुः 'जानीयात्' परिच्छिन्द्यात्, कथमित्याह—स्वसन्मत्या परव्याकरणेन वा तीर्थकरो-
पदिष्टोपायेन वा अन्येभ्यो वा तत्सरिजनादिभ्यः श्रुत्या जानीयादिति वर्त्तते, यथाऽयं खलु गृहपतिर्मदर्थमशनादिकं प्रा-
ण्युपमर्देन विधाय मह्यं ददात्यावसथं च समुच्छृणोति, तद्भिधुः सम्यक् 'प्रत्युपेक्ष्य' पर्यालोच्यावगम्य च ज्ञात्वा 'ज्ञाप-
येत्' तं गृहपतिमनासेधनया यथाऽनेन विधानेनोपकल्पितमाहारादिकं नाहं भुञ्जे एवं तस्य ज्ञापनं कुर्याद्, यद्यसौ श्रा-
वकस्ततो लेशतः पिण्डनिर्युक्तिं कथयेद्, अन्यस्य च प्रकृतिभद्रकस्योद्गमादिदोषानाविर्भावयेत् प्रासुकदानफलं च प्ररू-
पयेत्, यथाशक्तितो धर्मकथां च कुर्यात्, तद्यथा—“काले देशे कल्प्यं श्रद्धायुक्तेन शुद्धमनसा च । सत्कृत्य च दा-
तव्यं दानं प्रयत्नात्मना सन्ध्यः ॥ १ ॥” तथा—“दानं सत्पुरुषेषु स्वल्पमपि गुणाधिकेषु विनयेन । वटकणिकेव महान्तं
न्यग्रोधं सत्फलं कुरुते ॥ २ ॥ दुःखसमुद्रं प्राज्ञास्तरन्ति पात्रार्पितेन दानेन । लघुनेव मकरनिलयं चणिजः सद्यानपा-
त्रेण ॥ ३ ॥” इत्यादि, इतिरधिकारपरिसमाप्तौ, ब्रवीमीत्येतत्पूर्वोक्तं वक्ष्यमाणं चेत्याह—

भिक्षुं च खलु पुट्टा वा अपुट्टा वा जे इमे आहच्च गंधा वा फुसंति, से हंता हणह
 खणह छिंदह दहह पयह आलुंपह विलुंपह सहसाकारेह विप्परामुसह, ते फासे धीरो
 पुट्टो अहियासए अदुवा आथारगोयरसाइक्खे, तक्किया णमणेलिसं अदुवा वइगुत्तीए
 गोयरस्स अणुपुण्वेण संमं पडिलेहए आयतगुत्ते बुद्धेहिं एयं पवेइयं (सू० २०४)

‘चः’ समुच्चये ‘खलुः’ वाक्यालङ्कारे भिक्षुणशीलो भिक्षुस्तं भिक्षुं पट्टा कश्चिद्यथा भो भिक्षो ! भवदर्थमशनाविकमा-
 यसयं वा संस्करिष्येऽननुज्ञातोऽपि तेनासौ तत्करोत्यवश्यमयं चादुर्भिरबलात्कारेण वा ग्राहयिष्यते, अपरस्त्वीपत्सा-
 ध्वाचारविधिज्ञोऽतोऽपट्टैव छद्मना ग्राहयिष्यामीत्यभिसन्धायाशनादिकं विदध्यात्, स च तदपरिभोगे श्रद्धाभङ्गाच्चा-
 दुशताग्रहणाच्च रोपावेशान्निःसुखदुःखतयाऽलोकज्ञा इत्यनुशयाच्च राजानुसृतया च न्यङ्कारभावनातः प्रद्वेषमुपगतो
 हननादिकमपि कुर्यादिति दर्शयति—एकाधिकारे बहुतिदेशाद्य इमे प्रश्नपूर्वकमप्रश्नपूर्वकं वा आहारादिकं ‘ग्रन्थात्’ म-
 हतो द्रव्यव्ययाद् ‘आहृत्य’ ढीकित्वा आहृतग्रन्था वा—व्ययीकृतद्रव्या वा तदपरिभोगे ‘स्पृशन्ति’ उपतापयन्ति, कथ-
 मिति चेद्दर्शयति—‘स’ ईश्वरादिः प्रद्विष्टः सन् हन्ता स्वतोऽपरांश्च हननादौ चोदयति, तद्यथा—हूतं साधुं दण्डाभि-
 ‘क्षणुत’ व्यापादयत छिन्नदस्तपादादिकं दहत अग्न्यादिना पचत वरुमासादिकं आलुम्यत वस्त्रादिकं विलुम्यत सर्वस्वाः

पहारण सहसात् कारयत्—आशु पश्यत्व गयत् तथा । पापच परानृत्यत—नानापाडाकरणवाचयत्, ताव्यवभूतान् 'सं-
 शान्' दुःखविशेषान् 'धीरः' अक्षोभ्यः तैः स्वर्गैः स्पृष्टः सन्नधिसहेत, तथा परैः क्षुत्पिपासापरीपहैः स्पृष्टः सन्नधिसहेत,
 न तु पुनरुपसर्गैः परीपहेर्वा तर्जितो विष्णुवतामापन्नस्तदुद्देशिकादिकमभ्युपेयादनुकूलैर्वा सान्त्वयादादिभिरुपसर्गितो ना-
 दद्याद्, अपि तु सति सामर्थ्ये जिनकल्पिकादन्यः आचारगोचरमाचक्षीतेत्याह—नानाविधोपसर्गजनितान् स्पशानधिस-
 हेत, अथवा साधूनामाचारगोचरम्—आचारानुष्ठानविषयं मूलोत्तरगुणभेदभिन्नमाचक्षीत, न पुनर्नैर्देवद्रव्यविचारं, तत्रापि
 मूलगुणस्यैर्यार्थमुत्तरगुणान् तत्रापि पिण्डेणाविशुद्धिमाचक्षीत, अत्र च पिण्डेणासूत्राणि पठितव्यानि, अपि च—“य-
 स्स्वयमदुःखितं स्यान्न च परदुःखे निमित्तभूतमपि । केवलमुपग्रहकरं धर्मकृते तद्भवेद्देयम् ॥ १ ॥” किं सर्वस्य सर्वं कथ-
 येत्?, नेति दर्शयति—‘तर्कयित्वा’ पर्यालोच्य पुरुषं, तद्यथा—कोऽयं पुरुषः कथं नतोऽभिगृहीतोऽनभिगृहीतो मध्यस्थः
 प्रकृतिभद्रको वेत्येवमुपयुज्य यथाहं यथाशक्ति चावेदयेत्, सत्यां च शक्तौ पञ्चावयेन्नान्यथा वा वाक्येनानीदृशम्—अ-
 नन्यसदृशं स्वपरपक्षस्थापनाव्युदासद्वारेणावेदयेदिति, अथ सामर्थ्यविकलः स्यात् कुप्यति वा कथ्यमानेऽसावनुकूलप्रत्य-
 नीकस्ततो वागुप्तिर्विधेयेत्याह—सति सामर्थ्ये शृण्वति वा दातरि आचारगोचरमाचक्षीत, ‘अथवे’त्यन्यथाभावे तु वा-
 गुह्या व्यवस्थितः सन्नात्महितमाचरन् ‘गोचरस्य’ पिण्डविशुद्ध्यादेराचारगोचरस्य ‘आनुपूर्व्यो’ उद्गमप्रश्नादिरूपया स-
 म्यगगुप्तिं प्रत्युपेक्षेत, किंभूतः?—आत्मगुप्तः सन्, सततोपयुक्त इत्यर्थः, नैतन्मयोच्यत इत्याह—‘युद्धैः’ कल्प्याकल्प्य-
 विधिज्ञैः ‘एतत्’ पूर्वोक्तं प्रवेदितम् ॥ एतद्वा वक्ष्यमाणमित्याह—

से समणुन्ने असमणुन्नस्स असमणं वा जाव नो पाइज्जा नो निमंतिज्जा नो कुज्जा वे-
यावडियं परं आढायमाणे त्तिवेमि (सू० २०५)

न केवलं गृहस्थेभ्यः कुशीलेभ्यो वा अकल्प्यमिति कृत्वाऽऽहारादिकं न गृह्णीयात्, स समनोज्ञोऽसमनोज्ञाय तत् पू-
र्वोक्तमशनादिकं न प्रदद्यात्, नापि परम्-अत्यर्थमाद्रियमाणोऽशनादिनिमन्त्रणतोऽन्यथा वा तेषां वैयावृत्यं कुर्यादिति,
ब्रवीमीति शब्दायधिकारपरिसमाप्त्यर्थः । किम्भूतस्तर्हि किम्भूताय दद्यादित्याह—

धम्ममायाणह पवेइयं माहणेण मइमया समणुन्ने समणुन्नस्स असणं वा जाव कुज्जा
वेयावडियं परं आढायमाणे (सू० २०६) त्तिवेमि ॥ ८-२ ॥

‘धर्म’ दानधर्मं जानीत यूयं ‘प्रवेदितं’ कथितं, केन ?—श्रीवर्द्धमानस्वामिना, किम्भूतेन ?—‘मतिमत्ता’ केवलानां,
किम्भूतं धर्ममिति दर्शयति—यथा समनोज्ञः—साधुर्युक्तविहारी अपरस्मै—समनोज्ञाय चारित्र्यवते संविन्नाय साम्भोगि-
कार्यकसामाचारीप्रविष्टायाशनादिकं चतुर्विधं तथा वस्त्रादिकमपि चतुर्द्धा ‘प्रदद्यात्’ प्रयच्छेत्, तथा तदर्थं च निमन्त्र-
येत्, पेशलमन्यद्वा वैयावृत्यम्—अङ्गमर्दनादिकं कुर्यात्, नैतद्विपर्यस्तेभ्यो गृहस्थेभ्यः कुशीर्धिकेभ्यः पार्श्वस्थादिभ्योऽ-
संविन्नेभ्योऽसमनोज्ञेभ्यो धेत्येतत्पूर्वोक्तं कुर्यादिति, किन्तु समनोज्ञेभ्य एव परम्—अत्यर्थमाद्रियमाणस्तदर्थंसीदने परमु-
त्तप्यमानः सम्पद्वैयावृत्यं कुर्यात्, तदेयं गृहस्थादयः कुशी

याचल्लभ्यते तावद्गृह्यते, केवलमकल्पनीयं प्रतिपिच्यते, असमनोज्ञेभ्यस्तु दानग्रहणं प्रति सर्वनिषेध इति । इतिब्रवीमि-
शब्दो पूर्ववद् । विमोक्षाध्ययने द्वितीयोद्देशकः समाप्तः ॥ ८-२ ॥

उक्तो द्वितीयोद्देशकः, साम्प्रतं तृतीय आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरोद्देशकेऽकल्पनीयाहारादिप्रति-
पेधोऽभिहितस्तत्प्रतिषेधकुपितस्य दानुर्यथावस्थितपिण्डदानप्ररूपणा च, तदिहाप्याहारादिनिमित्तं प्रविष्टेन शरीताद्यङ्गोत्क-
म्पदर्शनान्यथाभाववतो गृहपतेर्यथावस्थितपदार्थावेदनतो गीतार्थेन साधुनाऽसदारेकाऽपनेयेत्यनेन सम्बन्धेनायातस्या-
स्योद्देशकस्य सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारयितव्यं, तच्चेदम्—

मज्झिमेणं वयसावि एगे संबुज्झमाणा समुट्ठिया, सुच्चा मेहावी वयणं पंडियाणं
निसामिया समियाए धम्मे आरिएहिं पवेइए ते अणवकंखमाणा अणइवाएमाणा
अपरिगहेमाणा नो परिगहावंती सव्वावंति च णं लोगंसि निहाय दंडं पाणेहिं पावं
कम्मं अकुव्वमाणे एस महं अगंथे वियाहिए, ओए जुइमस्स खेयन्ने उववायं चवणं
च नच्चा (सू० २०७) •

इह त्रीणि वयांसि-युवा मध्यमवया • वृद्धश्चेति, तत्र मध्यमवयाः परिपक्वबुद्धित्वाद्धर्माह इत्यादौ दर्शयति-मध्यमेन वयसाऽप्येके सम्बुध्यमानाः धर्मचरणाय सम्यगुत्थिताः समुत्थिता इति, सत्यपि प्रथमचरमवयसोरुत्थाने यतो बाहुल्याद्योग्यत्वाच्च प्रायो विनिवृत्तभोगकुतूहल इति निष्प्रत्यूहधर्माधिकारोति मध्यमवयोग्रहणं । कथं सम्बुध्यमानाः समुत्थिता इत्याह-इह त्रिविधाः सम्बुध्यमानका भवन्ति, तद्यथा-स्वयंबुद्धाः प्रत्येकबुद्धाः बुद्धबोधिताश्च, तत्र बुद्धबोधितेनेहाधिकार इति दर्शयति--‘मेधावी’ मर्यादाव्ययस्थितः ‘पण्डितानां’ तीर्थकृदादीनां ‘वचनं’ हिताहितप्राप्तिपरिहारप्रवर्त्तकं ‘श्रुत्वा’ आकर्ण्य पूर्वं पश्चात् ‘निशम्य’ अवधार्य समतामालम्बेत, किमिति ?-यतः समतया-माध्यस्थ्येनार्यैः-तीर्थकृद्भिर्धर्मः--श्रुतचारित्राख्यः ‘प्रवेदितः’ आदौ प्रकर्षेण वा कथित इति, ते च मध्यमे वयसि श्रुत्वा धर्मं सम्बुध्यमानाः समुत्थिताः सन्तः किं कुर्युरित्याह-ते निष्क्रान्ताः मोक्षमभि प्रस्थिताः कामभोगानभिकाङ्क्षन्तः तथा प्राणिनोऽनतिपातयन्तः परिग्रहमपरिगृह्णन्तः, आद्यन्तयोर्ग्रहणे मध्योपादानमपि द्रष्टव्यम्, तथा (तो) मृषावादमवदन्त इत्याद्यपि वाच्यम्, एवम्भूताः स्वदेहेऽप्यममत्वाः ‘सन्वायंति’ति सर्वस्मिन्नपि लोके, चः समुच्चये स च भिन्नक्रमः, ‘णम्’ इति वाक्यालङ्कारे, नो परिग्रहयन्तश्च भवन्तीति यावत्, किं च-प्राणिनो दण्डयतीति दण्डः--परितापकारी तं दण्डं प्राणिषु प्राणिभ्यो वा ‘निधाय’ क्षिप्त्या त्यक्त्या ‘पापं’ पापोपादानं ‘कर्म’ अष्टादशभेदभिन्नं तत् ‘अकुर्वाणः’ अनाचरत्रेषु महान् न विद्यते ग्रन्थः सवाद्याभ्यन्तरोऽस्यैत्यग्रन्थः ‘व्याख्यातः’ तीर्थंकरगणधरादिभिः प्रतिपादित इति । कश्चैवम्भूतः स्यादित्याह--‘ओजः’ अद्वितीयो रागदेपरहितः ‘द्युतिमान्’ संयमो मोक्षो वा तस्य ‘खेदज्ञो’ निपुणो देवलोकैऽप्युपपातं च्यवनं च ज्ञात्वा सर्वस्थानानि-

आहारोपचया देहा परीसहपमंगुरा पासह एगे सव्विदिएहिं परिगिलायमाणेहिं (सू० २०८)

आहारेणोपचयो येषां ते आहारोपचयाः, के ते ?—दिह्यन्त इति देहास्तदभावे तु म्लायन्ते म्रियन्ते वा, तथा 'परी-पहग्रभञ्जिनः' परीपहैः सन्निर्भङ्गुरा देहा भवन्ति, त्रतश्चाहारोपचितदेहा अपि प्राप्तपरीपहा यातादिक्षोभेण वा पश्यत शूयमेकं क्लीबाः सर्वैरिन्द्रियैर्ग्लायमानैः क्लीवतामीयुः, तथाहि—क्षुत्पीडितो न पश्यति न शृणोति न जिघ्रतीत्यादि, तत्र केचलिनोऽप्याहारमन्तरेण शरीरं ग्लानभावं यायाद् आस्तां तावदपरः प्रकृतिभङ्गुरशरीर इति, स्यान्मतं—अकेवल्यकृता-र्थत्वात् क्षुद्धेदनीयसद्भावाच्चाहारयति दयादीनि त्रतान्यनुपालयति, केवली तु नियमात् सेत्स्यतीत्यतः किमर्थं शरीरं धारयति ? तद्धरणार्थं चाहारयतीति ?, अत्रोच्यते, तस्यापि चतुःकर्मसद्भावाच्चैकान्तेन कृतार्थता, तत्कृते शरीरं विभृ-यात्, तद्धरणं च नाहारमन्तरेण, क्षुद्धेदनीयसद्भावाच्चेति, तथाहि—वेदनीयसद्भावात्तत्कृता एकादशापि परीपहाः केव-लिनो व्यस्तसमस्ताः प्रादुष्यन्ति इत्यत आहारयत्येव केवलीति स्थितम्, अत आहारमृते ग्लानतेन्द्रियाणामिति प्रतिपा-दितं ॥ विदितवेद्यश्च परीपहपीडितोऽपि किं कुर्यादित्याह—

ओए दयं दयइ, जे संनिहाणसत्थस्स खेयन्ने से भिक्खू कालन्ने बलन्ने मायन्ने

खणन्ने विणयन्ने समयन्ने परिग्गहं अममायमाणे कालेणुट्ठाइ अपडिन्ने दुहओ छित्ता
नियाइं (सू० २०९)

‘ओजः’ एको रागादिरहितः सन् सत्यपि क्षुत्पिपासादिपरीणहे ‘दयामेव दयते’ कृपां पालयति, न परीपहैः तर्जितो
दयां खण्डयतीत्यर्थः । कः पुनर्दयां पालयतीत्याह—यो हि लघुकर्मा सम्यङ् निधीयते नारकादिगतिषु येन तत्सन्निधानं-
कर्म तस्य स्वरूपनिरूपकं शास्त्रं तस्य खेदज्ञो-निपुणो, यद्विद्या सन्निधानस्य-कर्मणः शस्त्रं-संयमः सन्निधानशस्त्रं तस्य
खेदज्ञः-सम्यक् संयमस्य वेत्ता, यश्च संयमविधिज्ञः स भिक्षुः कालज्ञः-उचितानुचितावसरज्ञः, एतानि च सूत्राणि लो-
कविजयपञ्चमोद्देशकव्याख्यानुसारेण नेतव्यानीति, तथा बलज्ञो मात्रज्ञः क्षणज्ञो विनयज्ञः समयज्ञः परिग्रहसमत्वेन अ-
चरन् कालेनोत्थायी अप्रतिज्ञः उभयतश्छेत्ता, स चैवम्भूतः संयमानुष्ठाने निश्चयेन याति निर्यातीति ॥ तस्य च संयमानु-
ष्ठाने परिव्रजतो यत्स्यात्तदाह—

तं भिक्षुं सीयफासपरिवेवमाणगायं उवसंकमित्ता गाहावई बूया-आउसंतो समणा !
नो खलु ते गामधम्मा उवाहंति ?, आउसंतो गाहावई ! नो खलु मम गामधम्मा
उवाहंति, सीयफासं च नो खलु अहं संचाएमि अहियासित्तए, नो खलु मे कप्पइ

अगणिकायं उज्जालित्तए वा (पज्जालित्तए वा) कायं आयावित्तए वा पयावित्तए वा
 अन्नेसिं वा वयणाओ, सिया स एवं वयंतस्स परो अगणिकायं उज्जालित्ता पज्जालित्ता
 कायं आयाविज्ज वा पयाविज्ज वा, तं च भिक्खू पडिलेहाए आगमिन्ता आणविज्जा
 अणासेवणाए त्तिवमि (सू० २१०) ॥ ८-३ ॥

‘तम्’ अन्तग्रान्ताहारतया निस्तेजसं निष्किञ्चनं भिक्षुणशीलं भिक्षुमतिक्रान्तसोष्मयौवनावस्थं सम्यक्त्वक्राणाभावावतया
 शीतस्पर्शपरिवेपमानगान्त्रं लपसङ्क्रम्य-आसन्नतामेत्य गृहपतिः-ऐश्वर्योष्मानुगतो मृगनाभ्यनुविद्धकश्मीरजवहलरसानुलि-
 सदेहो मीनमदागुरुधनसारधूपितरल्लिकाञ्छादितवपुः प्रौढसीमन्तिनीसन्दोहपरिवृतो वार्तोभूतशीतस्पर्शानुभवः सन्
 किमयं मुनिरुपहसितसुरसुन्दरीरूपसम्पदो मत्सीमन्तिनीरवलोक्य सात्त्विकभावोपेतः कम्पते उत शीतेनेत्येवं संशयानो
 ब्रूयात्-भो आयुष्मन् ! श्रमण ! कुलीनतामात्मन आविर्भावयन् प्रतिषेधद्वारेण प्रश्रयति-नो भवन्तं ग्रामधर्माः-विपया
 उत्त-प्रावत्येन वाधन्ते !, एवं गृहपतिनोके विदिताभिप्रायः साधुराह-अस्य हि गृहपतेरात्मसंघिरियाऽङ्गनावलोकनाऽऽवि-
 प्लुतभावस्यासत्याशङ्काऽभूद् अतोऽहमस्यापनथामीत्येवमभिसन्धाय साधुर्वभाषे-आयुष्मन् ! गृहपते ! ‘नो खलु’ नैव
 ग्रामधर्मा मासुद्वाधन्ते, यत्पुनर्वेपमानगात्रयष्टिं मामीक्षांचकूपे तच्छीतस्पर्शविजृम्भितं, न मनसिजविकारः, शीतस्पर्शमहं
 न खलु शक्नोम्यधिसोढुं, एवमुक्तः सन् भक्तिकरुणारसाक्षिसहृदयो ब्रूयात्-सुप्रज्वलितमाशुशुक्षणिं किमिति न सेवसे ?

महामुनिराह-भो गृहपते ! न खलु मे कल्पतेऽग्निकायं मनाग् ज्वालयितुं (उज्ज्वालयितुं) प्रकर्षेण ज्वालयितुं प्रज्वालयितुं स्वतो ज्वलितादौ 'कायं' शरीरमीयत् तापयितुमातापयितुं वा प्रकर्षेण तापयितुं प्रतापयितुं वा, अन्येषां वा वचनात् ममैतत्कर्तुं न कल्पते, यदिवाऽग्निसमारम्भायान्यो वा वक्तुं न कल्पते ममेति । तं चैवं वदन्तं साधुमवगम्य गृहपतिः कदाचिदेतत्कुर्यादित्याह—स्यात्-कदाचित्स-परो गृहस्थ एवमुक्तनीत्या वदतः साधोरग्निकायमुज्ज्वाल्य प्रज्वाल्य वा कायमातापयेत् प्रतापयेद्वा, तच्चोज्ज्वालनातापनादिकं भिक्षुः 'प्रत्युपेक्ष्य' विचार्य स्वसन्मत्या परव्याकरणेनान्येषां वाऽ-न्तिके श्रुत्या-अवगम्य ज्ञात्वा तं गृहपतिमाज्ञापयेत्-प्रतिबोधयेत्, कया?—अनासेयनया, यथैतत् ममायुक्तमासेवितुं, भवता तु पुनः साधुभक्त्यनुकम्पाभ्यां पुण्यप्राभारोपार्जनमकारीति, ब्रवीमीतिशब्दाबुक्तार्थो । विमोक्षाध्ययनस्य तृतीयोद्देशकः परिसमाप्तः ।

उक्तस्तृतीयोद्देशकः, साम्प्रतं चतुर्थं आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तरोद्देशकै गोचरादिगतेन शीताद्यङ्ग-विकारदर्शनान्यथाभावापन्नस्य गृहस्थस्यासदारेका व्युदस्ता, यदि पुनर्गृहस्थाभावे योषित एवान्यथाभावाभिप्रायेणोप-सर्गयैयुः ततो वैहानसगार्जपृष्ठादिकं मरणमप्यवलम्बनीयं, कारणभावे तु तत्र कार्यमित्येतत्प्रतिपादनार्थमिदमारभ्यत इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम्—

जे भिक्खू तिहिं वत्थेहिं परिखुसिए पायचउत्थेहिं तस्स णं नो एवं भवइ--चउत्थं वत्थं जाइस्सामि, से अहेसणिजाइं वत्थाइं जाइजा अहापरिगहिथाइं वत्थाइं धारिजा, नो धोइजा नो धोयरत्ताइं वत्थाइं धारिजा, अपलिओवमाणे गामंतरेसु ओमचेलिए, एयं खु वत्थधारिस्स सामगियं (सू० २११)

इह प्रतिमाप्रतिपन्नो जिनकल्पको वा अच्छिद्रपाणिः, तस्य हि पात्रनिर्योगसमन्वितं पात्रं कल्पत्रयं चायमेवौघोपधिर्भवति नौपग्रहिकः, तत्र शिशिरादौ क्षौमिकं कल्पद्वयं सार्द्धहस्तद्वयायामविष्कम्भं तृतीयस्त्वौर्णिकः, स च सत्यपि शीते नापरमाकाङ्क्षतीत्येतद्दर्शयति-यो भिक्षुः त्रिभिर्वस्त्रैः 'पर्युपितो' व्यवस्थितः, तत्र शीते पतत्येकं क्षौमिकं प्रावृणोति, ततोऽपि शीतासहिष्णुतया द्वितीयं क्षौमिकं, पुनरपि अतिशीततया क्षौमिककल्पद्वयोपर्यौर्णिकमिति, सर्वथौर्णिकस्य चाद्याच्छादनता विधेया, किम्भूतैस्त्रिभिर्वस्त्रैरिति दर्शयति--'पात्रचतुर्थैः' पतन्तमाहारं पातीति पात्रं, तद्ग्रहणेन च पात्रनिर्योगः सप्तप्रकारोऽपि गृहीतः, तेन चिना तद्ग्रहणाभावात्, स चायम्--'पतं पत्तावंधो पायद्वयं च पायकेसरिआ । पडलाइ रयत्ताणं च गोच्छओ पायणिज्जोगो ॥ १ ॥' तदेवं सप्तप्रकारं पात्रं कल्पत्रयं रजोहरणं १ मुखवस्त्रिका २ चेत्येवं द्वादशधोपधिः, सत्यैवम्भूतस्य भिक्षोः 'णम्' इति वाक्यालङ्कारे 'नैवं भवति' नायमध्यवसायो भवति, तद्यथा-न ममास्मिन्

१ पात्र पात्रश्चन्य. पात्रस्थापनं च पात्रकेशरिका । पटलाणि रजलाणं च गोच्छकः पात्रनिर्योगः ॥ १ ॥

काले कल्पत्रयेण सम्यक् शीतापनोदो भवत्यतश्चतुर्थं वस्त्रमहं याचिष्ये, अध्यवसायनिषेधे च तथाचनं दूरोत्सादितमेव, यदि पुनः कल्पत्रयं न विद्यते शीतकालश्चापतितस्ततोऽसौ जिनकल्पिकादिर्यथैषणीयानि वस्त्राणि याचेत्-उत्कर्षणापकर्षणरहितान्यपरिकर्माणि प्रार्थयेदिति, तत्र “उद्दिष्ट १ पहे २ अंतर ३ उज्झियधम्मा ४ य” चतस्रो वस्त्रेणा भवन्ति, तत्र चाधस्तन्योर्द्वयोरग्रह इतरयोस्तु ग्रहः, तत्राप्यन्यतरस्यामभिग्रह इति, याञ्चावाप्तानि च वस्त्राणि यथापरिगृहीतानि धारयेत्, न तत्रोत्कर्षणधावननादिकं परिकर्म कुर्याद् ॥ एतदेव दर्शयितुमाह—नो धावेत्-प्रासुकोदकेनापि न प्रक्षालयेत्, गच्छवासिनो ह्यप्राप्तवर्षादौ ग्लानावस्थायां वा प्रासुकोदकेन यत्नया धावनमनुज्ञातं, न तु जिनकल्पिकस्येति, तथा-न धौतरकानि वस्त्राणि धारयेत्, पूर्वं धौतानि पश्चाद्रक्तानीति, तथा ग्रामान्तरेषु गच्छन् वस्त्राप्यगोपयन् ब्रजेद्, एतदुक्तं भवति-तथाभूतान्यसावन्तप्रान्तानि विभर्ति यानि गोपनीयानि न भवन्ति, तदेयमसायवमचेलिकः, अयमं च तच्चेलं चायमच्चेलं प्रमाणतः परिमाणतो मूल्यतश्च, तद्यस्यास्त्यसायवमचेलिक इत्येतत्-पूर्वोक्तं ‘खु’ अवधारणे, एतदेव वस्त्रधारिणः सामर्थ्यं भवति-एषैव त्रिकल्पात्मिका द्वादशप्रकारौघिकोपध्यात्मिका वा सामग्री भवति, नापरति ॥ शीतापगमे तान्यपि वस्त्राणि त्याज्यानीत्येतद्दर्शयितुमाह—

अह पुण एवं जाणिजा-उंवाइक्कंते खलु हेमंते गिम्हे पडिवन्ने अहापरिजुन्नाइं वत्थाइं परिट्टविज्जा, अदुवा संतरुत्तरे अदुवा ओमचेले अदुवा एगसाडे अदुवा अचेले (सू० २१२)

यदि तानि वस्त्राण्यपरहेमन्तस्थितिसहिष्णूनि तत उभयकालं प्रत्युपेक्षयन् विभर्ति, यदि पुनर्जीर्णदेश्यानि जीर्णानिती जानीयात् ततः परित्यजतीत्यनेन सूत्रेण दर्शयति, अथ पुनरेवं जानीयाद्यथाऽपक्रान्तः खल्वयं हेमन्तो ग्रीष्मः प्रतिपन्नः अपगता शीतपीडा यथापरिजीर्णान्येतानि वस्त्राणि, एवमवगम्य ततः परिष्ठापयेत्—परित्यजेदिति, यदि पुनः सर्वाण्यपि न जीर्णानि ततो यद्यजीर्णं तत्तत्परिष्ठापयेत्, परिष्ठाप्य च निस्सङ्गो विहरेत्, यदि पुनरतिक्रान्तेऽपि शिशिरे क्षेत्रकालपुरुषगुणाद्भवेच्छीतं ततः किं कर्त्तव्यमित्याह—अपगते शीते वस्त्राणि त्याज्यानि, अथवा क्षेत्रादिगुणां द्विमकणिनि वाते वाति सत्यात्मपरितुलनार्थं शीतपरीक्षार्थं भवेत्—सान्तरमुत्तरं—प्रावरणीयं यस्य स तथा, क्वचित्प्रावृणोति क्वचित्पार्श्ववर्त्तिं विभर्त्ति, शीताशङ्कया नाद्यापि परित्यजति, अथवाऽवमचेत् एककल्पपरित्यागात् द्विकल्पधारीत्यर्थः, अथवा शनैः शनैः शीतेऽपगच्छति सति द्वितीयमपि कल्पं परित्यजेत् तत एकशटकः संवृतः, अथवाऽऽत्यन्तिके शीताभावे तदपि परित्यजेदतोऽचेतो भवति, असौ मुखवस्त्रिकारजोहरणमात्रोपधिः॥ किमर्थमसावैकं वस्त्रं परित्यजेदित्याह—

लाघवियं आगममाणे, तवे से अभिसमन्नागए भवइ (सू० २१३)

लघोर्भावो लाघवं लाघवं विद्यते यस्यासौ लाघविक(स्त)मात्मानमागमयन्—आपादयन् वस्त्रपरित्यागं कुर्यात्, शरीरोपकरणकर्मणि वा लाघवमागमयन् वस्त्रपरित्यागं कुर्यादिति । तस्य चैवम्भूतस्य किं स्यादित्याह—‘से’ तस्य वस्त्रप-

रित्यागं कुर्वतः साधोस्तपोऽभिसमन्यागतं भवति, कायक्लेशस्य तपोभेदत्वात्, उक्तं च—“पंचहिं ठाणेहिं समणाणं नि-
गंथाणं अचेलगत्ते पसत्थे भवति, तंजहा-अप्पा पडिलेहा १ वेसासिए ख्वे २ तवे अणुमए ३ लाघवे पसत्थे ४ विउले
इंदियनिगहे ५” ॥ एतच्च भगवता प्रवेदितमिति दर्शयितुमाह—

जमेयं भगवया पवेइयं तुमेव अभिसमिच्चा सव्वओ सव्वत्ताए सम्मत्तमेव सम-

भिजाणिजा (सू० २१४)

यदेतद्भगवता-धीरवर्द्धमानस्वामिना प्रवेदितं तदेवाभिसमेत्य-ज्ञात्वा ‘सर्वतः’ सर्वैः प्रकारैः सर्वारमतया सम्यक्स्वमेव
समत्वं या-सर्चलाचैलावस्थयोस्तुल्यतां ‘समभिजानीयात्’ आसेवनापरिज्ञया आसेवेतेति ॥ यः पुनरल्पसत्त्वतया भगवदु-
पदिष्टं नैव सम्यग् जानीयात्स एतदध्यवसायी स्यादित्याह—

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-पुट्ठो खलु अहमंसि नालमहमंसि सीयफासं अहिया-
सित्तए, से वसुमं सव्वसमन्नागयपन्नाणेणं अप्पाणेणं केइ अंकरणाए आउट्ठे तव-
स्सिणो हु तं सेयं जमेगे विहमाइए तत्थावि तस्स कालपरियाए, सेऽवि तत्थ

१ पथभिः कारणैः श्रमणानां निर्ग्रन्थानामचेलकृतं ग्रन्थत्वं भवति, तद्यथा—अल्पा प्रतिखेयना १ वैश्वशिकं रूपं २ तपोऽनुमतं ३ लाघवं प्रशस्तं ४ विपुल
इन्द्रियनिग्रहः ५.

विअंतिकारए, इच्चयं विमोहायतणं हियं सुहं खमं निस्सेसं आणुगामियं तिवेमि .

(सू० २१५) ॥ ८-४ ॥ विमोक्षाध्ययने चतुर्थ उद्देशकः ॥”

‘णम्’ इति धाक्यालङ्कारे यस्य भिक्षोर्मन्दसंहननतया एवम्भूतोऽध्यवसायो भवति, तद्यथा-स्पृष्टः खल्वहमस्मि रोगा-
तड्कैः शीतस्पर्शादिभिर्वा ख्याद्युपसर्गैर्वा, ततो ममास्मिन्नवसरे शरीरविमोक्षं कर्तुं श्रेयो ‘नालं’ न समर्थोऽहमस्मि,
‘शीतस्पर्श’ शीतापादितं दुःखविशेषं भावशीतस्पर्शं वा ख्याद्युपसर्गम् ‘अध्यासयितुम्’ अधिसोढुमित्यतो भक्तपरिज्ञेद्वि-
तमरणपादपोषगमनमुत्सर्गतः कर्तुं युक्तं, न च तस्य ममास्मिन्नवसरेऽवसरो यतो मे कालक्षेपासहिष्णुरूपसर्गः समु-
त्थितो रोगवेदनां वा चिराय सोढुं नालमतो वेद्धानसं गार्ज्यपृष्ठं वा आपवादिकं मरणमत्र साम्प्रतं, न पुनरुपसर्गितस्त-
देवाभ्युपेयादित्याह—‘स’ साधुः वसु-द्रव्यं स चात्र संयमः स विद्यते यस्यासौ वसुमान्, सर्वसमन्वागतप्रज्ञानेनारमना
काश्चिदर्द्धकटाक्षनिरीक्षणादुपसर्गसम्भवे सत्यपि तदकरणतया आ-समन्ताद्भूतो-व्यवस्थित आवृत्तो, यद्विया शीतस्पर्श-
वातादिजनितं दुःखविशेषमसहिष्णुस्तच्चिकित्साया अकरणतया वसुमान् सर्वसमन्वागतप्रज्ञानेनारमना आवृत्तो-व्यव-
स्थित इति, स चोपसर्गितो वातादिवेदनां चासहिष्णुः किं कुर्यादित्याह-हुर्हेतौ यस्माच्चिराय वातादिवेदनां सोढुमस्त-
हिष्णुः, यदिवा यस्मात् सीमन्तिनी उपसर्गयितुमुपस्थिता विपभक्ष्णोद्वन्धनाद्युपन्यासेनापि न मुञ्चति ततस्तपस्विनः
प्रभूततरकालानाविधोपायोपार्जिततपोधनस्य तदैव श्रेयो यदैकः कश्चिन्निजैः सपत्नीकोऽपवरके प्रवेशितः आरूढप्रण-

यप्रेयसीप्रांथितस्तन्निर्गमोपायमलभमान आत्मोद्धन्धनाय विहायोगमनं तदाऽऽदद्याद्विपं वा भक्षयेत् पतनं वा कुर्याद् दीर्घकालं वा शीतसर्पादिकमसहिष्णुः सुदर्शनवत् प्राणान् जह्यात् । ननु च वेहानसादिकं बालमरणमुक्तं, तच्चानर्थाय, तत्कथं तस्याभ्युपगमः?, तथा चागमः—“इच्छेएणं बालमरणेणं मरमाणे जीवे अणंतेहिं नेरइयभवगहणेहिं अप्पाणं संजोएइ जाव अणाइयं च णं अणवयगं चाउरंतं संसारकंतारं भुज्जो भुज्जो परियइइ”ति, अत्रोच्यते, नैप दोषोऽत्रास्मा-
कमार्हतानां, नैकान्ततः किञ्चित्प्रतिपिद्धमभ्युपगतं वा मैथुनमेकं विहाय, अपि तु द्रव्यक्षेत्रकालभावानाश्रित्य तदेव प्रति-
पिध्यते तदेव चाभ्युपगम्यते, उत्सर्गोऽप्यगुणायापवादोऽपि गुणाय कालज्ञस्य साधोरिति, एतद्वर्शयितुमाह—दीर्घकालं संय-
मप्रतिपालनं विधाय संलेखनाविधिना कालपर्यायेण भक्तपरिज्ञादिमरणं गुणायेति, एवंविधे त्ववसरे तत्रापि वेहानसगा-
र्द्धमष्ठादिमरणे अपि कालपर्याय एव, यद्धकालपर्यायमरणं गुणाय एवं वेहानसादिकमपीत्यर्थः, बहुनाऽपि कालपर्यायेण
यावन्मात्रं कर्म्मसौ क्षपयति तदसायत्येनापि कालेन कर्म्मक्षयमवाप्नोतीति दर्शयति—‘सोऽपि’ वेहानसादेर्विधाता, न
केवलमानुपूर्व्या भक्तपरिज्ञादेः कर्त्तव्यपिशब्दार्थः, ‘तत्र’ तस्मिन् वेहानसादिमरणे ‘विअंतिकारए’ति विशेषेणान्तिर्व्यन्तिः
—अन्तक्रिया तस्याः कारको व्यन्तिकारकः, तस्य हि तस्मिन्नवसरे तद्वेहानसादिकमौत्सर्गिकमेव मरणं, यतोऽनेनाप्याप-
वादिकेन मरणेनानन्ताः सिद्धाः सेत्स्यन्ति च, उपसञ्जिहीर्षुराह—‘इत्येतत्’ पूर्वोक्तं वेहानसादिमरणं विगतमोहानामाय-
तनम्—आश्रयः कर्त्तव्यतया तथा हितम् अपायपरिहारतया तथा सुखं जन्मान्तरेऽपि सुखहेतुत्वात् तथा ‘क्षमं’ युक्तं

१ इत्येतेन बालमरणेन भ्रियमाणो जीवोऽनन्तैरनैरयिक्कभवमहणेरात्मानं संयोजयति यावदनादिकं चानवदमं चातुरन्तं संसारकान्तारं भयो भूयः परिवर्त्तते.

प्राप्तकालत्वात् तथा निःश्रेयसं कर्मक्षयहेतुत्वात् तथा 'आनुगामिकं' तदज्जितपुण्यानुगमनात्, इतिब्रवीमिशब्दौ पूर्ववद् । विमोक्षाध्ययनस्य चतुर्थोद्देशकः समाप्तः ॥

उक्तचतुर्थोद्देशकः, साम्प्रतं पञ्चम आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तरोद्देशके बालमरणं गार्हपृष्ठादिकमुपन्यस्तम्, इह तु तद्विपर्यस्तं ग्लानभावोपगतेन भिक्षुणा भक्तपरिज्ञाख्यं मरणमभ्युपगन्तव्यमित्येतद्व्रतिपाद्यते, तदनेन समन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम्—

जे भिक्खू दोहिं वरथेहिं परिवुसिए पायतइएहिं तस्स णं नो एवं भवइ-तइयं वरथं जाइस्सामि, से अहेसणिजाइं वरथाइं जाइज्जा जाव एवं खु तस्स भिक्खुस्स सामगियं, अह पुण एवं जाणिज्जा-उवाइकंते खलु हेमन्ते गिम्हे पडिवण्णे, अहापरिजुन्नाइं वरथाइं परिट्ठविज्जा, अहापरिजुन्नाइं परिट्ठविज्जा अदुवा संतरुत्तरे अदुवा ओमचेले अदुवा एगसाडे अदुवा अचेले लाघवियं आगममाणे तवे से अभिसमन्नागए भवइ जमेयं भगवया पवेइयं तमेव अभिसमिच्चा सव्वओ सव्वत्ताए सम्मत्तमेव स-

मभिजाणिआ, जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-पुट्ठो अवलो अहमसि नालमहमंसि
 गिहंतस्संक्रमणं भिक्खायरियं गमणाए, से एवं वयंतस्स परो अभिहणं असणं वा ४
 आहणं दलइज्जा, से पुब्बामेव आलोइज्जा-आउसंतो ! नो खलु मे कप्पइ अभिहणं
 असणं ४ भुत्तए वा पायए वा अन्ने वा प्यप्पगारे (सू० २१६)

तत्र त्रिकल्पपर्युपितः स्थविरकल्पिको जिनकल्पिको वा स्यात्, कल्पद्वयपर्युपितस्तु नियमाजिनकल्पिकपरिहारविशु-
 द्धिकयथालन्दिकप्रतिमाप्रतिपक्षानामन्यतमः, अस्मिन् सूत्रेऽपदिष्टो यो मिथुर्जिनकल्पिकादिद्वीभ्यां यस्त्राभ्यां पर्युपितो
 यस्त्रशब्दस्य सामान्यवाचित्वादेकः क्षौमिकोऽपर और्णिक इत्याभ्यां कल्पाभ्यां पर्युपितः-संयमे व्यवस्थितः, किम्भूताभ्यां
 कल्पाभ्यां ?-पात्रतृतीयाभ्यां पर्युपित इत्याद्यनन्तरोद्देशकवन्नेयं यावत् 'नालमहमंसि'ति स्पृष्टोऽहं वातादिभी रोगैः 'अ-
 चलः असमर्थः 'नालं' न समर्थोऽस्मि गृहादृहान्तरं सङ्क्रमिषुं, तथा भिक्षार्थं चरणं चर्या भिक्षाचर्या तद्वमनाय 'नालं' न
 समर्थ इति, तमेवम्भूतं मिथुमुपलभ्य स्यादृहस्य एवम्भूताभात्मीयामवस्थां वदतः साधोरवदतोऽपि परो गृहस्थादिरनु-
 कम्पाभक्तिरसार्द्रहृदयोऽभिहृतं-जीवोपमर्दनिर्वृत्तं, किं तद् ?-अंशानं पानं खादिसं स्वादिसं चेत्यारादाहृत्य तस्मै साधवे
 'दलण्ण'ति दद्यादिति । तेन च ग्लानेनापि साधुना सूत्रार्थमनुसरता जीवितनिष्पिपासुनाऽवश्यं मर्त्तव्यमित्यध्यवसा-
 यिना किं विधेयमित्याह-स जिनकल्पिकादीनां चतुर्णामप्यन्यतमः पूर्वमेव-आदावेव 'आलोचयेत्' विचारयेत्, कतरे-

णोद्गमादिना दोषेण दुष्टमेतत् १, तत्राभ्याहृतमिति ज्ञात्वाऽभ्याहृतं च प्रतिषेधयेत्, तद्यथा-आयुष्मन् गृहपते ! न खल्वेत-
तन्ममाभिहृतमभ्याहृतं च कल्पते अशनं भोक्तुं पानं पातुमन्यद्वैतलकारमाधांकर्मादिदोषदुष्टं न कल्पते, इत्येवं तं गृह-
पतिं दानायोद्यतमाज्ञापयेदिति, पाठान्तरं वा “तं भिक्खुं केइ गाहावई उवसंकमिच्चु वूया-आउसंतो समणा ! अहन्नं
तव अट्ठाए असणं वा ४ अभिहडं दलामि, से पुब्बामेव जाणेज्जा-आउसंतो गाहावई ! जन्नं तुमं मम अट्ठाए असणं
वा ४ अभिहडं चेत्तेसि, णो य खलु मे कप्पइ एयप्पगारं असणं वा ४ भोत्तए वा पायए वा, अन्ने वा तहप्पगारे”ति,
कण्ठ्यं, तदेवं प्रतिपिद्धोऽपि श्रावकसंज्ञिप्रकृतिभद्रकमिश्यादृष्टीनामन्यतम एवं चिन्तयेत्, तद्यथा-एष तावत् ग्लानो
न शक्नोति भिक्षामटितुं न चापरं कञ्चन ब्रवीति तदस्मै प्रतिपिद्धोऽप्यहं केनचिच्छन्नना दास्यामीत्येवमभिसन्धायाहा-
रादिकं ढीकयति, तत्साधुरनेपणीयमितिकृत्वा प्रतिषेधयेत् ॥ किं च—

जस्त णं भिक्खुस्त अयं पगप्पे-अहं च खलु पडिन्नत्तो अपडिन्नत्तेहिं गिलाणो अ-
गिलाणेहिं अभिक्ख साहम्मिएहिं कीरमाणं वेयावडियं साइज्जिस्सामि, अहं वावि
खलु अप्पडिन्नत्तो पडिन्नत्तस्स अगिलाणो गिलाणस्स अभिक्ख साहम्मियस्स कुज्जा
वेयावडियं करणाए आहहु परिन्नं अणुक्खिस्सामि आहडं च साइज्जिस्सामि १, आ-
हहु परिन्नं आणक्खिस्सामि आहडं च नो साइज्जिस्सामि २, आहहु परिन्नं नो आण-

विखस्सामि आहडं च साइज्जिस्सामि ३, आहडु परिन्नं नो आणविखस्सामि आहडं
 च नो साइज्जिस्सामि ४ एवं से अहाकिट्ठियमेव धम्मं समभिजाणमाणे संते विरए
 सुसमाहियेलेसे तत्थावि तस्स कालपरियाए से तत्थ विअंतिकारए, इच्चेयं विमोहाय-
 यणं हियं सुहं खमं निस्सेसं आणुगामियं तिवेमि (सू० २१७) ८-५। विमोक्षाध्य-
 यत्ते पञ्चम उद्देशकः ॥

'णम्' इति वाक्यालङ्कारे यस्य भिक्षोः परिहारविशुद्धिकस्य यथालन्दिकस्य वाऽयं-यक्ष्यमाणः 'प्रकल्पः' आचारो भ-
 यति, तद्यथा-अहं च खलु 'च' समुच्चये 'खलुः' वाक्यालङ्कारे अहं क्रियमाणं वैयावृत्त्यमपरैः 'स्वादयिष्यामि' अभिल-
 पिष्यामि, किम्भूतोऽहं?—प्रतिज्ञतो-वैयावृत्त्यकरणायापरैरुक्तः-अभिहितो यथा तव वयं वैयावृत्त्यं यथोचितं कुर्म इति,
 किम्भूतैः परैः?—अप्रतिज्ञतैः-अनुक्तैः, किम्भूतोऽहं-ग्लानो-विकृष्टतपसा कर्त्तव्यताऽशक्तो वातादिक्षोभेण वा ग्लान
 इति, किम्भूतैरपरैः?—अग्लानैः-उचितकर्त्तव्यसहिष्णुभिः, तत्र परिहारविशुद्धिकस्यानुपारिहारिकः करोति कल्पस्थितो
 वा परो, यदि पुनस्तेऽपि ग्लानास्ततोऽन्ये न कुर्वन्ति, एवं यथालन्दिकस्यापीति, केवलं तस्य स्थविरा अपि कुर्वन्तीति
 दर्शयति-निर्जराम् 'अभिकादक्ष्य' उद्दिश्य 'साधर्मिकैः' सदृशकल्पिकैरेककल्पस्थैरपरसाधुभिर्वा क्रियमाणं वैयावृत्त्यमहं
 'स्वादयिष्यामि' अभिकाङ्क्षयिष्यामि यस्यायं भिक्षोः प्रकल्पः-आचारः स्यात् स तमाचारमनुपालयन् भक्तपरिज्ञयाऽपि

जीवितं जह्यात्, न पुनराचारखण्डनं कुर्यादिति भावार्थः । तदेवमन्येन साधर्मिकेण वैयावृत्यं क्रियमाणमनुज्ञातं, साम्रतं स एवापरस्य कुर्यादिति दर्शयितुमाह—‘चः’ समुच्चये अपिशब्दः पुनःशब्दार्थः, स च पूर्वस्माद्विशेषदर्शनार्थः, ‘खलुः’ वाक्यालङ्कारे, अहं च पुनरप्रतिज्ञप्तः—अनभिहितः प्रतिज्ञप्तस्य—वैयावृत्यकरणायाभिहितस्य अगलानो ग्लानस्य निर्जराभिकाङ्क्ष्य साधर्मिकस्य वैयावृत्यं कुर्या, किमर्थं?—‘करणाय’ तदुपकरणाय तदुपकारायेत्यर्थः, तदेवं प्रतिज्ञां परिरुह्यापि भक्तपरिज्ञया प्राणान् जह्यात्, न पुनः प्रतिज्ञामिति सूत्रभावार्थः । इदानीं प्रतिज्ञाविशेषद्वारेण चतुर्भङ्गिकामाह—एकः कश्चिदेवम्भूतां प्रतिज्ञां गृह्णाति, तद्यथा—ग्लानस्यापरस्य साधर्मिकस्याहारादिकमन्येपयिष्यामि, अपरं च वैयावृत्यं यथोचितं करिष्यामि, तथाऽपरेण च साधर्मिकेणाहृतमानीतमाहारादिकं स्वादयिष्यामि—उपभोक्ष्ये, एवम्भूतां प्रतिज्ञामाहृत्य—गृहीत्वा वैयावृत्यं कुर्यादिति १, तथाऽपर आहृत्य—प्रतिज्ञां गृहीत्वा यथाऽपरनिमित्तमन्वीक्षिष्ये आहारादिकमाहृतं चापरेण न स्वादयिष्यामीति २, तथाऽपर आहृत्य प्रतिज्ञामेवम्भूतां, तद्यथा—नापरनिमित्तमन्वीक्षिष्याम्याहारादिकमाहृतं चान्येन स्वादयिष्यामीति ३, तथाऽपर आहृत्य प्रतिज्ञामेवम्भूतां, तद्यथा—नान्वीक्षिष्येऽपरनिमित्तमाहारादिकं नाप्याहृतमन्येन स्वादयिष्यामीति ४, एवम्भूतां च नानाप्रकारां प्रतिज्ञां गृहीत्वा कुतश्चिद् ग्लायमानोऽपि जीवितपरित्यागं कुर्यात्, न पुनः प्रतिज्ञालोपमिति । अमुमेवार्थमुपसंहारद्वारेण दर्शयितुमाह—‘एवम्’ उक्तविधिना ‘स’ भिक्षुरवगततत्त्वः शरीरादिनिष्पिपासुः यथाकीर्तितमेव धर्मम्—उक्तस्वरूपं सम्यग्भिजानन्—आसेवनापरिज्ञया आसेवमानः, तथा लाघविकमागमयन्नित्यादि यच्चतुर्थोद्देशकेऽभिहितं तदत्र वाच्यमिति, तथा ‘शान्तः’ कपायोपशमानश्चान्तो वा अ-

नादिसंसारपर्यटनाद् विरतः सावधानुष्ठानात् शोभनाः समाहृता-गृहीता लेश्याः-अन्तःकरणवृत्तयस्तैजसीप्रभृतयो वा येन स सुसमाहृतलेश्यः, एवम्भूतः सन् पूर्वगृहीतप्रतिज्ञापालनासमर्थो ग्लानभावोपगतस्तपसा रोगातङ्केन वा प्रतिज्ञालोप-मकुर्वन् शरीरपरित्यागाय भक्तप्रत्याख्यानं कुर्यात्, 'तत्रापि' भक्तपरिज्ञायामपि 'तस्य' कालपर्यायेणानागतायामपि कालपर्याय एव निष्पादितशिष्यस्य संलिखितदेहस्य यः कालपर्यायो-मृत्योरवसरोऽत्रापि ग्लानावसरेऽसावेव कालपर्याय इति, कर्मनिर्जराया उभयत्र समानत्वात्, स भिक्षुस्तत्र-ग्लानतयाऽनशनविधाने व्यन्तिकारकः-कर्मक्षयविधायीति । उद्देशकार्यमुपसङ्ग्रहीरपुराह-सर्वं पूर्ववद् । विमोक्षाध्ययनस्य पञ्चमोद्देशकः परिसमाप्तः ॥

उक्तः पञ्चमोद्देशकः, साम्प्रतं पठ आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके ग्लानतया भक्तप्रत्याख्यान-मुक्तम्, इह धृतिसंहननादिवलोपेत एकत्वभावनां भावयन्निश्चितमरणं कुर्यादित्येतत्प्रतिपाद्यत इत्यनेन सम्बन्धेनायात-स्यास्योद्देशकत्वादी सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्-

जे भिक्खू एगेण वत्थेण परिवुसिए पायविईएण, तस्स णं नो एवं भवइ-विइयं वत्थं जाइस्सामि, से अहेसणिज्जं वत्थं जाइज्जा अहापरिगग्हियं वत्थं धारिज्जा जाव गिम्हे

पडिवन्ने अहांपरिजुन्नं चत्थं परिट्ठविज्जा २ त्ता अदुवा एगसाडे अदुवा अचेले लाघ-
वियं आगममाणे जाव सम्मत्तमेव समभिजाणीया (सू० २१८)

गतार्थं ॥ तस्य च भिक्षोरभिग्रहविशेषात् सपात्रमेकं वस्त्रं धारयतः परिकर्मितमतेर्लघुकर्मतया एकत्वभावनाऽध्यव-
सायः स्यादिति दर्शयितुमाह—

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ—एगे अहमंसि न मे अत्थि कोइ न याहमवि कस्सवि,
एवं से एगागिणमेव अप्पाणं समभिजाणिज्जा, लाघवियं आगममाणे तवे से अभि-
समन्नागए भवइ जाव समभिजाणिया (सू० २१९)

‘णम्’ इति वाक्यालङ्कारे, यस्य भिक्षोः ‘एवं’मिति वक्ष्यमाणं भवति, तद्यथा—एकोऽहमस्मि संसारे पर्यटतो न मे
पारमार्थिक उपकारकर्तृत्वेन द्वितीयोऽस्ति, न चाहमन्यस्य दुःखापनयनतः कस्यचिद् द्वितीय इति, स्वकृतकर्मफलेश्व-
रत्वात्प्राणिनां, एवमसौ साधुरेकाकिनमेवात्मानम्—अन्तरात्मानं सम्यगभिजानीयात्, नास्यात्मनो नरकादिदुःखत्राणात्तया
शरण्यो द्वितीयोऽस्तीत्येवं संदधानो यद्यद्रोगादिकमुपतापकारणमापद्यते तत्तदपरशरणनिरपेक्षो मयैवैतत्कृतं मयैव सोढव्य-
मित्येतदध्यवसायी सम्यगधिसहते । कुत एतदधिसहत इत्यत आह—लाघवियमित्यादि, चतुर्थोद्देशक्यद्गतार्थं, यावत्
‘सम्मत्तमेव समभि जाणिय’त्ति ॥ इह द्वितीयोद्देशके उद्गमोत्सादनपणा प्रतिपादिता, तद्यथा—‘आउसंतो रामणा !’ अहं खलु

तव अष्टाए असणं वा ४ वयं वा पडिग्गहं वा कंवलं वा पायपुंछणं वा पाणाइं भूयाइं जीवाइं सत्ताइं समारंभ समुद्दिस्स
 कीयं पामिघं अच्छेज्जं अणिसिद्धं आहट्टुं चेएमि' इत्यादिना ग्रन्थेनेति, तथाऽनन्तरोद्देशके 'ग्रहणैपणा प्रतिपादिता,
 "सिया य से एवं वयंतस्सवि परो अभिहट्टं असणं वा ४ आहट्टुं दलएज्जा" इत्यादिना ग्रन्थेन, ततो ग्रसैपणाऽवशिष्यते,
 अतस्तत्प्रतिपादनायाह—

से भियखू वा भियखुणी वा असणं वा ४ आहारमाणे नो वामाओ हणुयाओ दा-
 हिणं हणुयं संचारिज्जा आसाएमाणे, दाहिणाओ वामं हणुयं नो संचारिज्जा आसाए-
 माणे, से अणासायमाणे लाघवियं आगममाणे तवे से अभिस्समन्नागए भवइ, ज-
 मेयं भगवया पवेइयं तमेवं अभिस्समिच्चा सव्वओ सव्वत्ताए सम्मत्तमेव अ(स्सम)भि-
 जाणिया (सू० २२०)

• 'स' पूर्वव्यावर्णितो 'भिक्षुः' साधुः साध्वी वा अशनादिकमाहारमुद्गमोत्पादनैपणाशुद्धं प्रत्युत्पन्नं ग्रहणैपणाशुद्धं च
 गृहीतं सदङ्गारिताभिधूमितवर्जमाहारयेत्, तयोश्चाङ्गारिताभिधूमितयो रागद्वेषौ निमित्तं, तयोरपि सरसनीरसोपलब्धिः,
 कारणाभावे च कार्याभाव इतिकृत्या रसोपलब्धिनिमित्तपरिहारं दर्शयति—स भिक्षुराहारमाहारयन्नो वामतो हनुतो द-
 क्षिणां हनुं रसोपलब्धये सञ्चारयेदास्वादयन्ननादिकं, नापि दक्षिणतो वामां सञ्चारयेदास्वादयन्, तत्सञ्चारास्वादनेन

हि रसोपलब्धौ रागद्वेपनिमित्ते अङ्गारितत्वाभिधूमितत्वे स्यातामतो यत्किञ्चिदप्यास्वादनीयं नास्वादयेत्, पाठान्तरं वा 'आढायमाणे' आदरयानाहारे मूर्च्छितो गृह्यो न सञ्चारयेदिति, हन्वन्तरसङ्क्रमवदन्यत्रापि नास्वादयेदिति दर्शयति—स ह्याहारं चतुर्विधमप्याहारयन् रागद्वेपौ परिहरन्नास्वादयेदिति, तथा कुतश्चिन्निमित्ताद्धन्वन्तरं सञ्चारयन्नप्यनास्वादयन् सञ्चारयेदिति। किमिति यत् आह—आहारलाघवमागमयन् नो आस्वादयेदित्यास्वादनिषेधेन चान्तप्रान्ताहाराभ्युपगमोऽभिहितो भवति, एवं च तपः 'से' तस्य भिक्षोरभिसमन्वागतं भवतीत्यादि गतार्थं यावत् 'सम्मत्तमेव समभिजाणिय'त्ति॥ तस्य चान्तप्रान्ताशितयाऽपचितमांसशोणितस्य जरदस्थिसन्ततेः क्रियाऽयसीदत्कायचेष्टस्य शरीरपरित्यागबुद्धिः स्यादित्याह—

जस्त णं भिक्खुस्स एवं भवइ—से गिलामि च खलु अहं इमंमि समए इमं सरी-
रं अणुपुब्बेण परिवहित्तए, से अणुपुब्बेण आहारं संवट्टिजा, अणुपुब्बेण आहारं
संवट्टित्ता कसाए पयणुए किच्चा समाहियच्चे फलगावयट्ठी उट्ठाय भिक्खू अभिनि-
वुड्ढच्चे (सू० २२१)

'णम्' इति वाक्यालङ्कारे यस्यैकत्वभावनाभावितस्य भिक्षोराहारोपकरणलाघवं गतस्य 'एव'मिति वक्ष्यमाणोऽभिप्रायो भवति, 'से' इति तच्छब्दार्थे तच्छब्दोऽपि वाक्योपन्यासार्थे, 'चः' शब्दसमुच्चये 'खलुः' अवधारणे, अहं चास्मिन् 'समये'

अधसरे संयमावसरे ग्लायामि ग्लानिमेव गतो रूक्षाहारतया तत्समुत्थेन वा रोगेण पीडितोऽतो न शक्नोमि रूक्षतपो-
 भिरभिनिष्टं शरीरकमानुपूर्व्या-यथेष्टकालावश्यकक्रियारूपया परिवोदुं-नालमहं क्रियासु व्यापारयितुम्, अस्मिन्नवसरे
 इदं प्रतिक्षणं शीर्यमाणत्वाच्छरीरकमिति मत्वा स भिक्षुरानुपूर्व्या-चतुर्थपष्ठाचाम्लादिकया आहारं 'संवर्त्तयेत्' संक्षिपेत्
 न पुनर्द्वादशसंवत्सरसंलेखनाऽऽनुपूर्वीह गृह्यते, ग्लानस्य तावन्मात्रकालस्थितेरभावाद्, अतस्तत्कालयोग्ययाऽऽनुपूर्व्या
 द्रव्यसंलेखनार्थमाहारं निरुन्ध्यादिति । द्रव्यसंलेखनया संलिख्य च यदपरं कुर्यात्तदाह-पष्ठाष्टमदशमद्वादशादिकयाऽऽनु-
 पूर्व्याऽऽहारं संयत्य कपायान् प्रतनून् कृत्वा सर्वकालं हि कपायतानयं विधेयं विशेषतस्तु संलेखनावसरे इत्यतस्तान् प्रतनून्
 कृत्वा सम्यगाहिता-व्यवस्थापिता अर्चा-शरीरं येन स समाहितार्चः, नियमितकायव्यापार इत्यर्थः, यदिया अर्चा-
 लेदया सम्यगाहिता-जनिता लेदया येन स समाहितार्चः, अतिविशुद्धाध्यवसाय इत्यर्थः, यदियाऽर्चा-क्रोधाद्यध्यवसाया-
 रिमका ज्वाला समाहिता-उपशमिताऽर्चा येन स तथा, 'फलं' कर्मक्षयरूपं तदेव फलकं तेनापदि-संसारभ्रमणरूपाया-
 मर्थः-प्रयोजनं फलकापदर्थः स विद्यते यस्यासौ फलकापदर्थी, यदिया फलकवद्वास्यादिभिरुभयतो बाह्यतोऽभ्यन्तर-
 तश्चावकृष्टः फलकावकृष्ट इत्येवं विगृह्यार्पत्वात् 'फलगावयद्वी' इत्युक्तं, यदिया तक्ष्यमाणोऽपि दुर्वचनवास्यादिभिः क-
 पायाभावतया फलकवदवतिष्ठते तच्छीलश्चेति फलकावस्थायी, वासीचन्दनकल्प इत्यर्थः, स एवम्भूतः प्रतिदिनं सा-
 कारभक्तप्रत्याख्यायी चलवति रोगावेगे उत्थाय-अभ्युद्यतमरणोद्यमं विधायामिनिर्वृत्तार्चः-शरीरसन्तापरहितो धृतिसं-
 हननाद्युपेतो महापुरुषाचीर्णमार्गानुविधायीङ्गितमरणं कुर्यात् ॥ कथं कुर्यादित्याह-

अणुपविसित्ता गामं वा नगरं वा खेडं वा कव्वडं वा मडवं वा पट्टणं वा दोणमुहं
वा आगरं वा आसमं वा सन्निवेसं वा नेगमं वा रायहाणिं वा तणाइं जाइज्जा तणाइं
जाइत्ता से तमायाए एंगंतमवक्कमिज्जा, एंगंतमवक्कमिज्जा अप्पडे अप्पपाणे अप्प-
धीए अप्पहरिए अप्पोसे अप्पोदए अप्पुत्तिगपणगदगमद्वियमक्कडासंताणए पडि-
लेहिय २ पमज्जिय २ तणाइं संथरिज्जा, तणाइं संथरित्ता इरथवि समए इत्तरियं
कुज्जा, तं सच्चं सच्चवाई ओए तित्ते छिन्नकहंकहे आइयट्ठे अणाईए चिच्चाण भेउरं
कायं संविहूय विरूवरूवे परीसहोवसगो अस्सि विस्संभणयाए भेरवमणुचिन्ने त-
त्थावि तस्स कालपरियाए जाव अणुगामियं तिवेमि (सू० २२२) ८-६ ॥ विमो-
क्षाध्ययने पठ उद्देशकः ॥ ८ ॥

मसति बुद्धादीन् गुणानिति गम्यो वाऽष्टादशानां करणामिति ग्रामः, सर्वत्र चाशब्दः पक्षान्तरदर्शनार्थः, नात्र
करो विद्यत इति नकरं, पांशुप्राकारवद्धं खेदं, क्षुल्लकप्राकारवेष्टितं कर्वटं, अर्द्धतृतीयगव्यूतान्तर्ग्रामरहितं मडग्नं, पत्तनं

तु द्विधा-जलपत्तनं स्थलपत्तनं च, जलपत्तनं यथा काननद्वीपः, स्थलपत्तनं यथा मथुरा, 'द्रोणमुखं' जलस्थलनिर्गम-
 प्रवेशं यथा भरुकच्छं तामलिषी वा, 'आकरो' हिरण्याकरादिः, 'आश्रमः' तापसावसथोपलक्षित आश्रयः, 'सन्निवेशः' यात्रा-
 समागतजनावासो जनसमागमो वा 'नैगमः' प्रभूततरवणिग्वर्गवासः 'राजधानी' राजाधिष्ठानं राज्ञः पीठिकास्थानमि-
 त्यर्थः, एतेऽप्येतानि या प्रविश्य तृणानि याचेत्, ततः किमित्याह-संस्तारकाय प्रासुकानि दर्भवीरणादिकानि क्वचिद्भामादौ
 तृणस्वामिनमशुपिराणि तृणानि याचित्या स तान्यादायैकान्ते-गिरिगुहादायपक्रामेद्-गच्छेदेकान्तं-रहोऽपक्रम्य च प्रासुकं
 महास्थण्डिलं प्रत्युपेक्षते, किम्भूतं तद्दर्शयति-अल्यान्यण्डानि कीटिकादीनां यत्र तदल्पाण्डं तस्मिन्, अल्पशब्दोऽत्राभावे
 वर्सते, अण्डकरहित इत्यर्थः, तथाऽल्पाः प्राणिनो-द्वीन्द्रियादयो यस्मिन् तत्तथा, तथा अल्यानि वीजानि नीवारइयामा-
 कादीनां यत्र तत्तथा, तथा अल्यानि हरितानि-दूर्वाप्रवालादीनि यत्र तत्तथा, तथाऽल्पावक्याये-अधस्तनोपरितनावइय-
 यिमुद्भवजिते, तथाऽल्पोदके-भौमान्तरिक्षोदकरहिते, तथोत्तिङ्गपनकोदकमृत्तिकामर्कटसन्तानरहिते, तत्रोत्तिङ्गः-पिपी-
 लिकासन्तानकः पनको-भूम्यादाबुद्धिविशेषः उदकमृत्तिका-अचिराप्कायाद्रीकृता मृत्तिका मर्कटसन्तानको-लूतातन्तु-
 जालं, तदेवम्भूते महास्थण्डिले तृणानि संस्तेरत्, किं कृत्वा!-तत् स्थण्डिलं चक्षुषा प्रत्युपेक्ष्य २, वीप्सया भृशभावमाह,
 एवं रजोहरणादिना प्रमृज्य २, अत्रापि वीप्सया भृशार्थता सूचिता, संस्तीर्य च तृणान्युच्चारप्रस्त्रवणभूमिं च प्रत्युपेक्ष्य पूर्वा-
 भिमुखसंस्तारकगतः करतलललाटस्पर्शिघुतरजोहरणः कृतसिद्धनमस्कारः आवर्तितपञ्चनमस्कारोऽत्रापि समये अपिश-
 द्वादन्यत्र वा समये 'इत्तर'मिति पादपोपगमनापेक्षया नियतदेशप्रचाराभ्युपगमादिङ्कितमरणमुच्यते, न तु पुनरित्तरं

साकारं प्रत्याख्यानं, साकारप्रत्याख्यानस्यान्यस्मिन्नपि काले जिनकल्पिकादेरसम्भवात्, किं पुनर्यावत्कथिकभक्तप्रत्याख्या-
नावसर इति, इत्वरं हि रोगानुरः श्रावको विधत्ते, तद्यथा-यद्यहमस्माद्रोगात् पश्यपरहोर्भिर्मुक्तः स्यां ततो भोक्ष्ये, ना-
न्यथेत्यादि, तदेवमित्यरम्-इद्विमतमरणं धृतिसंहननादिवलोपेतः स्वकृतत्वग्वर्त्तनादिक्रियो यावज्जीवं चतुर्विधाहारनियमं
कुर्यादिति, उक्तं च—“पञ्चकखड्ग आहारं चउब्बिहं णियमओ गुरुसमीवे । इंगियदेसंमि तहा चिद्धंपि हु नियमओ कु-
णइ ॥ १ ॥ उब्बत्तइ परिअत्तइ काङ्गमाईडवि अप्पणा कुणइ । सन्वमिह अप्पणच्चिअ ण अन्नजोगेण धितिवलिओ
॥ २ ॥” तच्चोद्विमतमरणं किम्भूतं किम्भूतश्च प्रतिपद्यत इत्याह—‘तद्’ इद्विमतमरणं सद्भूतं हितं सत्यं,—सुगतिगमनावि-
संवादनात्सर्वज्ञोपदेशाच्च सत्यं-तथ्यं, तथा स्वतोऽपि सत्यं यदितुं शीलमस्येति सत्यवादी, यावज्जीवं यथोक्तानुष्ठानाद्य-
थाऽऽरोपितप्रतिज्ञाभारनिर्वहणादित्यर्थः, तथा ‘ओजः’ रागद्वेषरहितः, तथा ‘तीर्णः’ संसारसागरं, भाविनि भूतवदुपचा-
रात्तीर्णवत्तीर्ण इत्यर्थः, तथा ‘छिन्ना’ अपनीता ‘कथं’ कथमपि या ‘कथा’ रागकथादिका विकथारूपा येन स छिन्नक-
थंकथः, यदिवा कथमहमिद्विमतमरणप्रतिज्ञां निर्वहिये इत्येवरूपा या कथा सा छिन्ना येन स छिन्नकथंकथः, दुष्क-
रानुष्ठानविधायी हि कथंकथी भवति, स तु पुनर्महापुरुषतया न व्याकुलतामियादिति, तथा आ-समन्तादतीव इता-
ज्ञाता परिच्छिन्ना जीवादयोऽर्था येन सोऽयमातीतार्थः आदत्तार्थो वा, यदिवाऽतीताः—सामस्येनातिक्रान्ताः अर्थाः—

१ प्रत्याख्याति आहारं चतुर्विधं नियमाद् गुरुसमीवे । इद्विमतदेशे तत्रा चेष्टामपि नियमतः करोति ॥ १ ॥ उद्वृत्ते परित्यजेते कथियक्याद्यपि आत्मना करोति ।
सर्वमिहानेनैव नान्ययोगेन धृतिमल्लिक ॥ २ ॥

प्रयोजनानि यस्य स तथा, उपरतव्यापार इत्यर्थः, तथा आ-समन्तादतीव इतो-गतोऽनाद्यनन्ते संसारे आतीतः न आतीतः अनातीतः, अनादत्तो वा संसारो येन स तथा, संसारार्णवपारगामीत्यर्थः, स एवम्भूत इङ्गितमरणं प्रतिपद्यते, विधिना 'त्यक्त्या' प्रोज्झ्य स्वयमेव भिद्यते इति भिदुरं-प्रतिक्षणविशारुं 'कार्यं' कर्मवशाद्गृहीतमौदारिकं शरीरं त्यक्त्वा, तथा 'संचिधूय' परीपहोपसर्गान् प्रमथ्य 'विरूपरूपान्' नानाप्रकारान् सोढ्वा 'अस्मिन्' सर्वज्ञप्रणीत आगमे 'विस्वम्भ-
णतया' विश्वासास्पदे तदुक्तार्थाविसंवादाध्यवसायेन भैरवं-भयानकमनुष्ठानं क्लीवैर्दुरध्यवसमिङ्गितमरणाख्यमनुचीर्णवान्-
अनुष्ठितवानिति, तच्च तेन यद्यपि रोगातुरतया व्यधायि तथापि तत्कालपर्यायागततुल्यफलमिति दर्शयितुमाह—'त-
त्रापि' रोगपीडाऽऽहिंसेङ्गितमरणाभ्युपगमेऽपि, न केवलं कालपर्यायेणेत्यपिशब्दार्थः, 'तस्य' कालज्ञस्य भिक्षोरसावेव
कालपर्यायः, कर्मक्षयस्योभयत्र समानत्वादिति, आह च—'सेवि तत्थ वियंतिकारए' इत्यादि पूर्ववद्गतार्थम्, इतिब्रवी-
मिशब्दावपि क्षुण्णार्थाविति विमोक्षाध्ययनस्य पष्ठोद्देशकः समाप्तः ॥

उक्तः पष्ठोद्देशकः, साम्प्रतं सप्तमव्याख्या प्रतन्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः, इहानन्तरोद्देशके एकत्वभावनाभावि-
तस्य धृतिसंहननाद्युपेतस्येङ्गितमरणमभिहितम्, इह तु सैवैकत्वभावना प्रतिमाभिर्निष्पाद्यत इतिकृत्वाऽतस्ताः प्रतिपा-
द्यन्ते, तथा विशिष्टतरसंहननोपेतश्च पादपोषगमनमपि विदध्यादित्येतच्चेत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम्—
जे भिक्खु अचेले परितुसिए तस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-चाएमि अहं तणफासं

अहियासित्तए सीयफासं अहियासित्तए तेउफासं अहियासित्तए दंसमसगफासं अ-
हियासित्तए एगरे अन्नतरे विरूवरूवे फासे अहियासित्तए, हिरिपडिच्छायणं चऽहं
नो संचाएमि अहिआसित्तए, एवं से कप्पेइ कडिबंधणं धारित्तए ॥ (सू० २२३)

यो भिक्षुः प्रतिमाप्रतिपन्नोऽभिग्रहविशेषादचेलो-दिग्वासाः 'पर्युपितः' संयमे व्यवस्थितो 'णम्' इति वाक्यालङ्कारे
'तस्य' भिक्षोः 'एव'मिति वक्ष्यमाणोऽभिप्रायो भवति, तद्यथा-शक्कोम्यहं तृणस्पर्शमपि सोढुं घृतिसंहननाद्युपेतस्य
धैराग्यभावनाभावितान्तःकरणस्यागमेन प्रत्यक्षीकृतनारकतिर्यगेदनाऽनुभवस्य न मे तृणस्पर्शो महति फलविशेषेऽभ्युद्य-
तस्य किञ्चित् प्रतिभासते, तथा शीतोष्णदंशमशकस्पर्शमधिसोढुमिति, तथा एकतरान् अन्यतरांश्चानुकूलप्रत्यनीकान्
विरूपरूपान् 'स्पर्शान्' दुःखविशेषानध्यासयितुं-सोढुमिति, किं त्वहं ह्री-लज्जा तथा गुह्यप्रदेशस्य प्रच्छादनं ह्रीप्रच्छा-
दनं, तच्चाहं त्यक्तुं न शक्नोमि, एतच्च प्रकृतिलज्जालुकतया साधनविकृतरूपतया वा स्यात्, एवमेभिः कारणैः 'से' तस्य
'कल्पते' युज्यते 'कटिवन्धनं' बोलपट्टकं कर्तुं, स च विस्तरेण चतुरङ्गुलाधिको हस्तो दैर्घ्येण कटिप्रमाण इति गणनाप्र-
माणनैकः, पुनरेतानि कारणानि न स्युः ततोऽचेल एव पराक्रमेत, अचेलतया शीतादिसर्शं सम्यगधिसहेतेति ॥ एतद्व-
त्तिपादयितुमाह—

अदुवा तत्थ परक्कमंतं भुज्जो अचेलं तणफासा फुसन्ति सीयफासा फुसन्ति तेउफासा ।

फुसन्ति दंसमसगफासा फुसन्ति एगयरे अन्नयरे विरूवरूवे फासे अहियासेइ, अ-
चेले लाघवियं आगममाणे जाव समभिजाणिया (सू० २२४)

स एवं कारणसद्भावे सति यत्नं विभ्रयादथवा नैवासौ जिह्मेति, ततोऽचेल एव पराक्रमेत, तं च तत्र संयमेऽचेलं
पराक्रममाणं भूयः-पुनरुत्तुणस्पर्शाः स्पृशन्ति-उपतापयन्ति, तथा शीतोष्णदंशमशकस्पर्शाः स्पृशन्तीति, तथैकतरान-
न्यतरांश्च विरूपरूपान् स्पर्शानुदीर्णानधिग्रहते असावचेलोऽचेलाघवमागमयन्नित्यादि गतार्थं यावत् 'सन्मत्तमेव समभि-
जाणिय'ति ॥ किं च-प्रतिमाप्रतिपक्ष एव विशिष्टमभिग्रहं गृहीयात्, तद्यथा-अहमन्येषां प्रतिमाप्रतिपन्नानामेव किञ्चिद्वा-
स्यामि, तेभ्यो वा ब्रहीप्यामीत्येवमाकारं चतुर्भङ्गिकयाऽभिग्रहविशेषमाह-

जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-अहं च खलु अन्नेसिं भिक्खूणं असणं वा ४ आहहु
दलइस्सामि आहडं च साइजिस्सामि १ जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-अहं च
खलु अन्नेसिं भिक्खूणं असणं वा ४ आहहु दलइस्सामि आहडं च नो साइस्सामि २
जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-अहं च खलु असणं वा ४ आहहु नो दलइस्सामि
आहडं च साइजिस्सामि ३ जस्स णं भिक्खुस्स एवं भवइ-अहं च खलु अन्नेसिं

भिवयूणं असणं वा ४ आहदु नो दलइस्सामि आहडं च नो साइज्जिस्सामि ४,
 अहं च खलु तेण अहाइरित्तेण अहेसणिज्जेण अहापरिगहिणं असणेण वां ४ अ-
 भिकइ साहम्मियस्स कुज्जा वेयावडियं करणाए, अहं वावि तेण अहाइरित्तेण अहे-
 सणिज्जेण अहापरिगहिणं असणेण वा पाणेण वा ४ अभिकइ साहम्मिएहिं कीर-
 माणं वेयावडियं साइज्जिस्सामि लाघवियं आगममाणे जाव सम्मत्तमेव समभि-

जाणिथा (सू० २२५)

एतच्च पूर्वं व्याख्यातमेव, केवलमिह संस्कृतेनोच्यते-यस्य भिक्षोरेवं भवति-वक्ष्यमाणम्, तद्यथा-अहं च खल्वन्येभ्यो-
 भिक्षुभ्योऽशनादिकमाहृत्य दास्याम्यपराहृतं च स्वादयिष्यामीत्येको भद्रकः १, तथा यस्य भिक्षोरेवं भवति, तद्यथा-अहं
 च खल्वन्येभ्योऽशनाविकमाहृत्य दास्याम्यपराहृतं च नो स्वादयिष्यामीति द्वितीयः २ यस्य भिक्षोरेवं भवति, तद्यथा-
 अहं च खल्वन्येभ्योऽशनादिकमाहृत्य नो दास्याम्यपराहृतं च स्वादयिष्यामीति तृतीयः ३ तथा यस्य भिक्षोरेवं भवति,
 तद्यथा-अहं च खल्वन्येभ्यो भिक्षुभ्योऽशनादिकमाहृत्य नो दास्याम्यपराहृतं च नो स्वादयिष्यामीति चतुर्थः ४ । इत्येवं
 चतुर्णामभिग्रहाणामन्यतरमभिग्रहं गृहीयात्, अथवा एतेषामेवाद्यानां त्रयाणां भद्रानामेकपदेनैव कश्चिदभिग्रहं गृही-

यादिति दर्शयितुमाह-यस्य भिक्षोर्येवंभूतोऽभिग्रहविशेषो भवति, तद्यथा-अहं च खलु तेन यथाऽतिरिक्तेन-आत्मपरि-
भोगाधिकेन यथैपणीयेन यत्तेषां प्रतिमाप्रतिपन्नानामेपणीयमुक्तम्, तद्यथा-पद्मसु प्राभृतिकासु अग्रहः द्वयोरभिग्रहः
तथा यथापरिगृहीतेनात्मार्थं स्वीकृतेनाशनादिना निर्जरामभिकाङ्क्ष्य साधर्मिकस्य वैयावृत्यं कुर्याद्, यद्यपि ते प्रतिमा-
प्रतिपन्नत्वादेकत्र न भुञ्जते तथाप्येकाभिग्रहापादितानुष्ठानत्वात्साग्भोगिका भण्यन्ते, अतस्तस्य समनोज्ञस्य करणाय-
उपकरणार्थं वैयावृत्यं कुर्यामित्येवंभूतमभिग्रहं कश्चिद्गृह्णाति । तथाऽपरं दर्शयितुमाह-गशब्दः पूर्वस्मात्पक्षान्तरमाह-
अपिशब्दः पुनःशब्दार्थे, अहं वा पुनस्तेन यथातिरिक्तेन यथैपणीयेन यथापरिगृहीतेनाशनेन ४ निर्जरामभिकाङ्क्ष्य
साधर्मिकैः क्रियमाणं वैयावृत्यं स्वादयिष्यामि-अभिलषिष्यामि, यो वाऽन्यः साधर्मिकोऽन्यस्य करोति तं चानुमो-
दयिष्यामि-यथा सुष्ठु भवता कृतमेवंभूतया वाचा, तथा कार्येन च प्रसन्नदृष्टिमुखेन तथा मनसा चेति, किमित्येवं क-
रोति ?-लाघविकमित्यादि, गतार्थं ॥ तदेवमन्यतराभिग्रहवान् भिक्षुरचेलः सचेलो वा शरीरपीडायां सत्यामसत्यां वा
आयुःशेषतामवगम्योद्यतमरणं विदध्यादिति दर्शयितुमाह-

जस्त णं भिक्षुस्स एवं भवइ-से गिलामि खलु अहं इमम्मि समए इमं सरीरं
अणुपुण्वेणं परिवहित्तए, से अणुपुण्वेणं आहारं संवट्ठिज्जा २ कसाए पयणुए किच्चा
समाहियच्चे फलगावयट्ठी उट्ठाय भिक्खू अभिनिवुडच्चे अणुपविसित्ता गामं वा नगरं

वा जाव रायहाणिं वा तणाई जाइजा जाव सन्थरिजा, इत्थवि समए कायं च
जोगं च ईरियं च पच्चक्खाइजा, तं सच्चं सच्चावाई ओए तिन्ने छिन्नकहंकेह आइयट्टे
अणाईए चिच्चाणं भेउरं कायं संविहुणिय विरूवरूवे परीसहोवसगे अस्सि विस्संभणाए
भेरचमणुचिन्ने तत्थवि तस्स कालपरियाए, सेवि तत्थ विअन्तिकारए, इच्चेयं विमोहाय-
यणं हियं सुहं खमं निस्सेत्तं आणुगामियं तिबेमि (सू० २२६) ८-७ ॥

णमिति वाक्यालङ्कारे, यस्य भिक्षोरेवंभूतो-यक्ष्यमाणोऽभिप्रायो भवति, तद्यथा-ग्लायामि खल्वहमित्यादि यावन्तृ-
णानि संस्तेरत्, संस्तीर्य च तृणानि यदपरं कुर्यात्तदाह-अत्रापि समये-अवसरे न केवलमन्यत्रानुज्ञाप्य संस्तेरकमारुह्य
सिद्धसमक्षं स्वत एव पञ्चमहाव्रतारोपणं करोति, ततश्चतुर्विधमप्याहारं प्रत्याचष्टे, ततः पादपोषगमनाय कार्यं च-शरीरं
प्रत्याचक्षीत, तद्योगं च-आकुञ्चनप्रसारणेन्मेनिपमेयादिकम्, तथेरणमीर्या तां च सूक्ष्मां काययागतां मनोगतां वाऽ-
प्रज्ञां प्रत्याचक्षीत, तच्च सत्यं सत्यवादीत्याद्यनन्तरोद्देशकवज्ज्ञेयम् । इतिव्रगीमिशब्दावपि क्षुण्णार्थविति विमोक्षा-
ध्ययनस्य सप्तमोद्देशकः समाप्तः ८-७ ॥

उक्तः सप्तमोद्देशकः, साम्प्रतमष्टम आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरोद्देशकेषु रोगादिसम्भवे कालपर्यायागतं परिज्ञेद्विस्तमरणपादपोषगमनविधानमुक्तम्, इह तु तदेवानुपूर्वीविहारिणां कालपर्यायागतमुच्यते इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रमुच्यते—

अनुष्टुप् ॥ अणुपुण्ड्रेण विमोहाइं, जाइं धीरा समासज्ज । वसुमन्तो मइमन्तो, सव्वं नच्चा अणेलित्त्सं ॥ १ ॥ दुविहंपि विइत्ता णं, बुद्धा धम्मस्स पारगा । अणुपुण्वीइ स-
ज्जाए, आरम्भाओ(य)तिउट्ठई ॥ २ ॥ कसाए पयणू किच्चा, अप्पाहारे तित्तिक्खए । अह
भिक्खू गिलाइज्जा, आहारस्सेव अन्तियं ॥ ३ ॥ जीवियं नाभिकङ्खिज्जा, मरणं नोवि
पत्थए । दुहओज्जि न सज्जिज्जा, जीविए मरणे तहा ॥ ४ ॥

आनुपूर्वी—क्रमः, तद्यथा—प्रव्रज्याशिक्षासूत्रार्थग्रहणपरिनिष्ठितस्यैकाकिविहारित्वमित्यादि, यदिया आनुपूर्वी—संलेख-
नाक्रमश्चत्वारि विकृष्टानीत्यादि तथा आनुपूर्व्या यान्यभिहितानि, कानि पुनस्तानि ?—‘विमोहानि’ विगतो मोहो येषु येषां
या येभ्यो वा तानि तथा—भक्तपरिज्ञेद्विस्तमरणपादपोषगमनानि यान्येवंभूतानि यथाक्रममायातानि धीराः—अक्षोभ्याः
समासाद्य—प्राप्य वसु-द्रव्यं संयमस्तद्धन्तो वसुमन्तः, तथा मननं मतिः—हेयोपादेयहानोपादानाध्यवसायस्तद्धन्तो मति-
मन्तः, तथा ‘सर्व’ कृत्यमकृत्यं च ज्ञात्वा यद्यस्य वा भक्तपरिज्ञानादिकं मरणविधानमुचितं धृत्तिसंहननाद्यपेक्षयाऽनन्यस-

दृशम्-अद्वितीयम्, सर्वं ज्ञात्वा समाधिमनुपालयेदिति ॥ १ ॥ किं च-हे विधे प्रकारावसेति द्विविधं तपो ब्राह्मण-
 न्तरं च, तद्विदित्वा-आसेव्य यदिवा मोक्षाधिकारे विमोक्तव्यं द्विविधं, तदपि बाह्यं शरीरोपकरणादि आन्तरं रागादि,
 तज्जेयतया विदित्वा त्यक्त्वेत्यर्थः, हेयपरित्यागफलत्वात् ज्ञानस्य, 'ण'मिति वाक्यालङ्कारे, के विदित्वा ?—'बुद्धा' अव-
 गततत्त्वा धर्मस्य-श्रुतचारित्राख्यस्य पारगाः-सम्यग्चेत्तारः, ते बुद्धा धर्मस्वरूपवेदिनः 'आनुपूर्व्या' प्रव्रज्यादिप्रमेण
 संयममनुपाल्य मम जीवतः कश्चिद्बुद्धो नास्तीत्यतः शरीरमोक्षावसरः प्राप्तः तथा कस्मै मरणायालमहमित्येवं 'संख्याय'
 ज्ञात्वा, आरम्भणमारम्भः-शरीरधारणायाश्चपानाद्यन्येपणात्मकस्तस्मात् द्रुयति-अपगच्छतीत्यर्थः, सुब्वत्ययेन पञ्चम्यर्थे
 चतुर्थी, पाठान्तरं वा 'कम्मुणाओ तिअट्ठई' कर्माष्टभेदं तस्मात् द्रुयति 'वर्त्तमानसामीप्ये वर्त्तमानयद्धे'-
 (पा० ३-३-१३१)त्यनेन भविष्यत्कालस्य वर्त्तमानता ॥२॥ स चाभ्युद्यतमरणाय संलेखनां कुर्वन् प्रधानभूतां भावसंलेखनां
 कुर्यादित्येतद्दर्शयितुमाह-कपः-संसारस्तस्यायाः कपायाः-क्रोधादयश्चत्वारस्तान् प्रतनून् कृत्वा ततो यत्किञ्चनाश्रीयत्,
 तदपि न प्रकाममिति दर्शयति-'अल्पाहारः' स्लोकाशी पष्ठाष्टमादि संलेखनाक्रमायातं तपः कुर्वन् यत्रापि पारयेत्तत्राप्यल्प-
 मित्यर्थः, अल्पाहारतया च क्रोधोद्भवः स्यादतस्तदुपशमो विधेय इति दर्शयति-तितिक्षते-असदृशजनादपि दुर्भोपि-
 तादि क्षमते, रोगातङ्गं वा सम्यक् सहत इति, तथा च संलेखनां कुर्वन्नाहारस्याल्पतया 'अथे'त्यानन्तर्ये 'भिक्षुः' मु-
 मुधुः 'ग्लयेत्' आहारेण विना ग्लानतां प्रजेत्, क्षणे मूर्च्छन्नाहारस्यैवान्तिकं-पर्ययसानं प्रजेदिति, चत्वारि विकृष्टानी-
 त्यादि संलेखनाङ्गानि विहायाशनं विदध्यादित्यर्थः, यदिवा ग्लानतामुपगतः सन्नाहारस्यान्तिकं-समीपं न प्रजेत्, तथाहि-

आहारयामि तावत्कतिचिद्दिनानि पुनः संलेखनाशेषं विधास्येऽहमित्येवं नाहारान्तिकमियादिति ॥३॥ किं च-तत्र संलेख-
नायां व्यवस्थितः सर्वदा या साधुजीवितं-प्राणधारणलक्षणं नाभिकाङ्क्षेत्, नापि धुद्रेदनापरीपहमनधिसहमानो मरणं
मार्थयेद् 'उभयतोऽपि' जीविते मरणे वा न सङ्गं विदध्यात् जीविते मरणे तथा ॥४॥ किं भूतस्तर्हि स्यादित्याह—

मज्झरथो निज्जरापेही, समाहिमणुपालए । अन्तो वहिं विज्जस्सिज्ज, अज्झरथं सुद्धमे-
सए ॥ ५ ॥ जं किंचुवक्कमं जाणे, आज्जेमस्समप्पणो । तस्सेव अन्तरद्वाए, खिप्पं
सिखिखल्ल पण्डिए ॥ ६ ॥ गामे वा अदुवा रणे, थंडिलं पडिलेहिया । अप्पपाणं तु
विन्नाय, तणाइं संथरे सुणी ॥ ७ ॥ अणाहारो तुयट्ठिज्जा, पुट्ठो तत्थऽहियासए ।
नाइवेलं उवचरे, माणुस्सेहि विपुट्ठवं ॥ ८ ॥

रागद्वेषयोर्मध्ये तिष्ठतीति मध्यस्थः, यदिया जीवितमरणयोर्निराकाङ्क्षतया मध्यस्थो निर्जरामपेक्षितुं शीलमस्येति
निर्जरापेक्षी, स एवंभूतः समाधि-मरणसमाधिमनुपालयेत्-जीवितमरणाशंसारहितः कालपर्यायेण यन्मरणमापद्यते
तत् समाधिस्योऽनुपालयेदिति भावः । अन्तः कपायान् वहिरपि शरीरोपकरणादिकं व्युत्थय्यात्मन्यध्य-
ध्यातमम्-अन्तःकरणं तच्छुद्धं सकलद्वन्द्वोपरमाद्विज्ञोतसिकारहितमन्येपयेत्-प्रार्थयेदिति ॥ ५ ॥ किं च—
उपक्रमणमुपक्रमः-उपायस्तं यं कथनं जानीत, कस्योपक्रमः ?—'आयुःक्षेमस्य' आयुषः क्षेमं-सम्यक्पालनं तस्य,

कस्य सम्बन्धि तदायुः ?—आत्मनः, एतदुक्तं भवति—आत्मायुषो यं क्षेमप्रतिपालनोपायं जानीत तं क्षिप्रमेव शिक्षेत्—व्या-
 पारयेत् पण्डितो—बुद्धिमान्, 'तस्यैव' संलेखनाकालस्य 'अन्तरद्वाए'ति अन्तरकालेऽर्द्धसंलिखित एव देहे देही यदि
 कश्चित् यातादिक्षोभात् आतङ्क आशुजीवितापहारी स्यात् ततः समाधिमरणमभिकाङ्क्षन् तदुपशमोपायमेपणीयविधि-
 नाऽभ्यङ्गादिकं विदध्यात्, पुनरपि संलिखेत्, यदिवाऽऽत्मनः आयुःक्षेमस्य—जीवितस्य यत्किमप्युपक्रमणम्—आयुःपुङ्ग-
 लानां संवर्त्तनं समुपस्थितं तज्जानीत, ततस्तस्यैव संलेखनाकालस्य मध्येऽव्याकुलितमतिः क्षिप्रमेव भक्तपरिज्ञानादिकं शिक्षेत
 —आसेवेत पण्डितो—बुद्धिमानिति ॥ ६ ॥ संलेखनाशुद्धकायश्च मरणकालं समुपस्थितं ज्ञात्वा किं कुर्यादित्याह—ग्रामः—
 प्रतीतो, ग्रामशब्देन चात्र प्रतिश्रय उपलक्षितः, प्रतिश्रय एव स्थण्डिलं—संस्तारकभुवं प्रत्युपेक्ष्य, तथा अरण्ये वेल्यनेन चो-
 पाश्रयाद्बहिरित्येतदुपलक्षितम्, उद्याने गिरिगुहायामरण्ये वा स्थण्डिलं प्रत्युपेक्ष्य विज्ञाय चारुप्राणं—प्राणिरहितम्, ग्रामा-
 दियाचित्तानि प्रासुकानि दर्भादिमयानि तृणानि संस्तरेत् 'मुनिः' यथोचितकालस्य वेत्तेति॥७॥ संस्तीर्य च तृणानि यत्कुर्या-
 त्त्तदाह—न विद्यते आहारोऽस्मैत्यनाहारः तत्र यथाशक्ति यथासमाधानं च त्रिविधं चतुर्विधं वाऽऽहारं प्रत्याख्यायारोपित-
 पञ्चमहाव्रतः क्षान्तः—क्षामितसमस्तप्राणिगणः समसुखदुःखः आवर्जितपुण्यप्राग्भारतया मरणादविभ्यत् संस्तारके त्वगवर्त्तनं
 कुर्यात्, तत्र च स्पृष्टः परीपहोपसर्गैस्त्यक्तेदेहतया सम्यक्ज्ञानध्यासयेद्—अधिसहेत, तत्र मानुष्यैरनुकूलप्रतिकूलैः परीपहो-
 पसर्गैः स्पृष्टो—व्याप्तो नातिवेलमुपचरेत्—न 'मर्यादोलङ्घनं कुर्यात्, पुत्रकलत्रादिसम्बन्धान्नातर्द्धानवशगो भूयात्, प्र-
 तिकूलैर्वा परीपहोपसर्गेर्न क्रोधनिम्नः स्यादिति ॥ ८ ॥ एतदेव दर्शयितुमाह—

संसप्पगा य जे पाणा, जे य उड्डमहाचरा । भुञ्जन्ति मंससोणियं, न छणे न पम-
 जए ॥ ९ ॥ पाणा देहं विहिंसन्ति, ठाणाओ नवि उव्वमे । आसवेहिं विविच्चेहिं,
 तिप्पमाणोऽहियासए ॥ १० ॥ गन्थेहिं विविच्चेहिं, आउकालस्स पारए । पग्गहियतरंगं
 चेयं, दवियस्स वियाणओ ॥ ११ ॥ अयं से अवेर धम्मं, नायपुत्तेण साहिए । आयवज्जं
 पडीयारं, विजहिजा तिहा तिहा ॥ १२ ॥

संसर्पन्तीति संसर्पकाः—पिपीलिकाक्रोष्ट्रादयो ये प्राणाः—प्राणिनो ये चोर्द्ध्वचरा—गृध्रादयो ये चाधश्चराः विलवासि-
 त्यात्सर्प्यादयस्त एवंभूता नानाप्रकाराः ‘भुञ्जन्ते’ अभ्यवहरन्ति मांसं सिंहव्याघ्रादयः तथा शोणितं मशकादयः, तांश्च
 प्राणिन आहारार्थिनः समागतानवन्ति सुकुमारवद्धस्तादिभिर्नरैः क्षणुयात्—न हन्यात् न च भक्ष्यमाणं शरीरावयवं
 रजोहरणादिना प्रमार्जयेदिति ॥ ९ ॥ किं च—प्राणाः—प्राणिनो देहं मम (वि)हिंसन्ति, न तु पुनर्ज्ञानदर्शनचारित्राणी-
 त्यतस्त्यक्ते देहाशिनस्तानन्तरायभयाच्च निषेधेयत्, तस्माच्च स्थानान्नाप्युद्गमेत्—नान्यत्र यायात्, किंभूतः सन् ?—
 आश्रयैः—प्राणातिपातादिभिर्विषयकपायादिभिर्वा ‘विविक्तैः’ पृथग्भूतैरविद्यमानैः शुभाध्यवसायी तैर्भक्ष्यमाणोऽ-
 प्यमृतादिना तृप्यमाण इव सम्यक्तत्कृतां वेदनां तैस्तप्यमानो वाऽध्यासयेद्—अधिसहेत ॥ १० ॥ किं च—
 ग्रन्थैः सवाद्याभ्यन्तरैः शरीररागादिभिः ‘विविक्तैः’ त्यक्तैः सद्भिर्ग्रन्थैर्वा—अज्ञानज्ञप्रविष्टैरात्मानं भावयन् धम्मं शुक्ल-

ध्यानान्यतरोपेतः 'आयुःकालस्य' मृत्युकालस्य 'पारगः' पारगामी स्यात्-यावदन्या उच्छ्वासनिश्वासास्तायत्तद्विदध्याद्, एतन्मरणविधानकारी सिद्धिं त्रिविष्टपं वा प्राप्नुयादिति गतं भक्तपरिज्ञामरणं । साम्प्रतमिद्विज्ञितमरणं श्लोकाद्वर्दिनोच्यते-तद्यथा—'प्रगृहीततरकं चेदं' प्रकर्षेण गृहीततरं प्रगृहीततरं तदेव प्रगृहीततरकम्, 'इदं'मिति वक्ष्यमाणमिद्विज्ञितमरणम्, एतद्धि भक्तप्रत्याख्यानसत्ताशान्तिभेन चतुर्विधाहारप्रत्याख्यानादिद्विज्ञितप्रदेशसंस्कारकमात्रविहाराभ्युपगमाच्च विशिष्ट-तरधृतिसंहननाद्युपेतं प्रकर्षेण गृह्यत इति, कस्यैतद्वदति ?-द्रव्यं-संयमः स विद्यते यस्यासौ द्रविकस्तस्य 'विज्ञानतो' गीतार्थस्य जघन्यतोऽपि नवपूर्वविशारदस्य भवति, नान्यस्येति, अत्रापीद्विज्ञितमरणे यत्संलेखनावृणसंस्कारा-दिकमभिहितं तत्सर्वं वाच्यम् ॥ ११ ॥ अयमपरो विधिरित्याह—'अयं स' इति सोऽयम् 'अपरः' अन्यो भक्तप्रत्याख्यानान्निष्ठ इद्विज्ञितमरणस्य 'धर्मो' विशेषो 'ज्ञातपुत्रेण' वीरवर्द्धमानस्वामिना सुष्वाहितः-उपलब्धः स्वाहितः, अस्य चानन्तरं वक्ष्यमाणत्वात्प्रत्याख्यानसन्निधानं, अत्रापीद्विज्ञितमरणे प्रब्रज्यादिको विधिः संलेखना च पूर्व-यद्गृह्यत्वा, तथोपकरणादिकं हित्वा स्थण्डिलं प्रत्युपेक्ष्यालोचितप्रतिक्रान्तः पञ्चमहाव्रतारूढश्चतुर्विधमाहारं प्रत्याख्याय संस्कारके तिष्ठति, अयमत्र विशेषः-आत्मवर्जं प्रतिचारम्-अङ्गव्यापारं विशेषेण जह्यात्-त्यजेत् 'त्रिविधत्रिविधेने'ति मनोवाक्कायैः कृतकारितानुमतिभिः स्वव्यापारव्यतिरेकेण परित्यजेत्, स्वयमेव चोद्वर्त्तनपरिवर्त्तनं कायिकायोगादिकं विधत्ते ॥ १२ ॥ सर्वथा प्राणिसंरक्षणं पौनःपुन्येन विधेयमिति दर्शयितुमाह—

हरिएसु न निवज्जिआ, थण्डिलं मुणिया सए । विओसिज अणाहारो, पुद्रे तत्थऽ-

हियासए ॥ १३ ॥ इन्द्रिहं गिलायन्तो, समियं आहरे मुणी । तहावि से अगरिहं,
अचले जे समाहिए ॥ १४ ॥ अभिक्कमे पडिक्कमे, सङ्कुचए पसारए । कायसाहार-
णट्टाए, इत्थं वावि अचेयणो ॥ १५ ॥ परिक्कमे परिकिलन्ते, अदुवा चिट्ठे अहायए ।
ठाणे ण परिकिलन्ते, निसीइज्जा य अंतसो ॥ १६ ॥

हरितानि-दूर्वाङ्कुरादीनि तेषु नं शयीत स्थण्डिलं मत्वा शयीत तथा सवाद्याभ्यन्तरमुपधिं व्युत्सृज्य-त्यक्त्वाऽनाहारः
सन् स्पृष्टः परीपहोपसर्गैः 'तत्र' तस्मिन् संस्तारके व्यवस्थितः सन् सर्वमध्यासयेद्-अधिसहेत ॥ १३ ॥ किं च—
स ह्यनाहारतया मुनिर्ग्लायमान इन्द्रियैः शमिनो भावः शमिता-समता तां साम्यं वा आत्मन्याहारयेद्-व्यवस्था-
पयेत् नार्त्तध्यानोपगतो भूयादिति, यथासमाधानमास्ते, तद्यथा-सङ्कोचननिर्विण्णो हस्तादिकं प्रसारयेत् तेनापि निर्विण्ण
उपविशेत् यथेङ्गितदेशे सञ्चरेद्वा, तथाप्यसौ स्वकृतचेष्टत्वादगर्ह्य एव, किंभूत इति दर्शयति-अचलो यः समाहितः,
यद्यप्यसाविङ्गितप्रदेशे स्वतः शरीरमात्रेण चलति तथाप्यभ्युद्यतमरणान्न चलतीत्यचलः सम्यगाहितं-व्यवस्थापितं धर्म-
ध्याने शुक्लध्याने वा मनो येन स समाहितः, भावाचलितश्चेङ्गितप्रदेशे चङ्क्रमणादिकमपि कुर्यादिति ॥ १४ ॥ एतद्वर्शयितुमाह
—प्रज्ञापकापेक्षयाऽभिमुखं क्रमणमभिक्रमणं, संस्तारकाहमनमित्यर्थः, तथा प्रतीपं-पश्चादभिमुखं क्रमणं प्रतिक्रमण-
मागमनमित्यर्थः, नियतदेशे गमनागमने कुर्यादितियावत्, तथा निष्पन्नो निष्पन्नो वा यथासमाधानं भुजादिकं सङ्कोच-

चयेत्प्रसारयेद्वा, किमर्थमेतदिति चेद्दर्शयति-कायस्य-शरीरस्य प्रकृतिपेलवस्य साधारणार्थं, कायसाधारणाच्च तत्सीडाकृ-
तायुष्कोपक्रमपरिहारेण स्वायुःस्थितिक्षयान्मरणं यथा स्यात्, न पुनस्तेषां महासत्त्वतया शरीरपीडोत्थापितचित्तस्यान्य-
थाभावः स्यादिति भावः, ननु च निरुद्धसमस्तकायचेष्टस्य शुष्ककाष्ठवदचेतनतया पतितस्य प्रचुरतरपुण्यप्राग्भारोऽभि-
हित इति, नायं नियमः, संविगुद्धाध्यवसायतया यथाशक्त्यारोपितभारनिर्वाहिणः तत्तुल्य एव कर्मक्षयः अत्राप्यसौ वा-
शब्दात्तत्र वा पादपोषगमनेऽचेतनवत्सक्रियोऽपि निष्क्रिय एव, यदिवा 'अत्रापि' इल्लितमरणेऽचेतनवच्छुष्ककाष्ठवत्स-
र्वक्रियारहितो यथा पादपोषगमने तथा सति सामर्थ्यं तिष्ठेद् ॥ १५ ॥ एतत्सामर्थ्याभावे चैतत्कुर्यादित्याह—यदि
निपण्णस्यानिपण्णस्य वा गात्रमङ्गः स्यात्, ततः परिक्रामेत्-चङ्क्रम्याद् यथानियमिते देशेऽकुटिलया गत्या गतांगतानि
कुर्यात्, तेनापि श्रान्तः सन् अधवोपविष्टिष्ठेत्, 'यथायतो' यथाप्रणिहितगात्र इति, यदा पुनः स्थानेनापि परिक्रम-
मियात् तद्यथा-निपण्णो वा पर्यङ्केण वा अर्द्धपर्यङ्केण वोत्कुडुकासनो वा परिताम्यति तदा निपण्णः स्यात्, तत्राप्यु-
त्तानको वा पार्श्वशायी वा दण्डायतो वा लगण्डशायी वा यथा समाधानमवतिष्ठेत् ॥ १६ ॥ किं च—

आसीणेऽणेलिसं मरणं, इन्दियाणि समीरए । कोलावासं समासज्ज, वितहं पाउरे
साए ॥ १७ ॥ जओ वज्जं समुप्पज्जे, न तत्थ अवलम्बए । तउ उक्कसे अत्थाणं, फासे
तत्थऽहियासए ॥ १८ ॥ अयं चाययतरे सिया, जो एवमणुपालए । सव्वगायनिरो-

हेऽवि, ठाणाओ नवि उब्भमे ॥ १९ ॥ अयं से उत्तमे धम्मे, पुब्बट्टाणस्स पग्गहे ।
अचिरं पडिलेहिता, विहरे चिट्ठ माहणे ॥ २० ॥

‘आसीनः’ आश्रितः किं तत्?—मरणम्, किंभूतम्?—‘अनीदृशम्’ अनन्यसदृशमितरजनदुरध्यवसेयम्, तथाभू-
तञ्च किं कुर्यादिति दर्शयति—इन्द्रियाणीष्टानिष्टस्वविषयेभ्यः सकाशाद्रागद्वेषाकरणतया सम्यगीरयेत्—प्रेरयेदिति, कोला-
घुणकीदृकास्तेषामावासः कोलावासस्तन्मन्तुर्घुणक्षतमुद्देहिकानिचितं वा ‘समासाद्य’ लब्ध्वा तस्माद्यद्वितथम्—आगन्तु-
कतदुत्थजन्तुरहितमवष्टम्भनाय प्रादुरेपयेत्—प्रकटं प्रत्युपेक्षणयोग्यमशुपिरमन्वेपयेत् ॥ १७ ॥ इङ्गितमरणे चोदनामभिधाय
यन्निषेध्यं तदर्शयितुमाह—‘यतो’ यस्मादनुष्ठानादवष्टम्भनादेर्वज्रवज्रं—गुरुत्वात्कर्म अवद्यं वा—पापं वा तत्समुत्पद्येत—
प्रादुर्ग्यात्, न तत्र घुणक्षतकाष्ठादावलम्बेत—नावष्टम्भनादिकां क्रियां कुर्यात्, तथा ‘ततः’ तस्मादुत्क्षेपणापक्षेपणादेः का-
ययोगाहुष्प्रणिहितवाग्योगादार्त्तध्यानदिमनोयोगाच्चावद्यसमुत्पत्तिहेतोराल्मानमुत्कर्षेद्—उत्क्रामयेत्, पापोपादानादात्मानं
निवर्त्तयेदितियावत्, तत्र च धृतिसंहननाद्युपेतोऽप्रतिकर्मशरीरः प्रवर्धमानशुभाध्यवसायकण्डकोऽपूर्वापूर्वपरिणामारोही
सर्वज्ञप्रणीतागमानुसारेण पदार्थस्वरूपनिरूपणाहितमतिः अन्यदिदं शरीरं त्याज्यमित्येवंकृताध्यवसायः सर्वान् स्पर्शान्-
दुःखविशेषाननुकूलप्रतिकूलोपसर्गपरीषहापादितान् तथा वातपित्तश्लेष्मद्वन्द्वेतरप्रोद्भूतान् कर्मक्षयायोद्यतो मयैवैतदवद्यं
कृतं सोढव्यं चेत्येतदध्यवसायी अध्यासयेद्—अधिसहेत, यतो यन्मया त्यक्तं शरीरकमेतदेवोपद्रवन्ति न पुनर्जिघृक्षितं

धर्म्मचरणमित्याकलय्य सर्वपीडासहिष्णुर्भवेदिति ॥ १८ ॥ गत इद्वितमरणाधिकारः, सास्त्रतं पादपोपगमनमाश्रित्याह—
 अनन्तरमभिधास्यमानत्वाद्योऽयं प्रत्यक्षो मरणविधिः, स चाऽऽयततरो, न केवलं भक्तपरिज्ञाया इद्वितमरणविविधिराय-
 ततरः, अयं च तस्मादायततर इति चशब्दार्थः, आयततर इत्याहभिविधौ सामस्येन यत आयतः, अयमनयोरति-
 शयेनायत आयततरः, यदिवाऽयमनयोरतिशयेनाचो-गृहीत आचतरः, यत्नेनाध्यवसित इत्यर्थः, तदेवमयं पाद-
 पोपगमनमरणविविधिराचतरो-दृढतरः स्याद्भवेत्, अत्रापि यदिद्वितमरणे प्रव्रज्यासंलक्षणदिकमुक्तं तत्सर्वं द्रष्टव्यमिति,
 यद्यसावायततरः ततः किमिति दर्शयति-यो भिक्षुः 'एवम्' उक्तविधिनैव पादपोपगमनविधिमनुपालयेत् 'सर्वगान्नि-
 रोधेऽपि' उत्तप्यमानकायोऽपि मूर्च्छन्नपि मरणसमुद्घातगतो वा भक्ष्यमाणमांसशोणितोऽपि क्रोष्टुगृह्णपिपीलिकादि-
 भिर्महासत्त्वतयाऽऽशंसितमहाफलविशेषः संस्तस्मात्स्थानात्-प्रदेशात् द्रव्यतो भावतोऽपि शुभाध्यवसायस्थानान्न व्युद्भ-
 मेत्-न स्थानान्तरं यायात् ॥ १९ ॥ किं च—'अय' मित्यन्तःकरणनिष्पन्नत्वात्प्रत्यक्षः 'उत्तमः' प्रधानो मरणविधिः सर्वो-
 त्तरत्वाद्धर्म्मो-विशेषः पादपोपगमनरूपो मरणविशेष इति, उत्तमत्वे कारणं दर्शयति—'पूर्वस्थानस्य प्रग्रह' इति पञ्चम्यर्थे
 पृष्ठी पूर्वस्थानाद्भक्तपरिज्ञेद्वितमरणरूपालम्कार्येण ग्रहोऽत्र पादपोपगमने, प्रगृहीततरमेतदित्यर्थः, तथाहि-अत्र यदिद्वि-
 तमरणानुमतं कायपरिस्पन्दनं तदपि निषेध्यते अच्छिन्नमूलपादपवन्निश्चेदो निष्क्रियो दह्यमानदिच्छदमानो वा विपमप-
 तितो वा तथैवास्ते न तस्मात्स्थानाच्चलति, चिलातपुत्रवत्, एतदेव दर्शयति-अचिरं स्थानं, तच्च स्थण्डिलं तत्पूर्वविधिना
 प्रत्युपेक्ष्य तस्मिन् प्रत्युपेक्षिते स्थण्डिले विहरेदिति, अत्र पादपोपगमनाधिकाराद्विहरणं तद्विधिपालनमुक्तं, तच्च स्थाना-

तत्थानान्तरसंक्रमणम्, एतदेव च दर्शयति-तिष्ठेत् सर्वगात्रनिरोधेऽपि, स्थानान्तरासङ्क्रमणं कुर्यादित्यर्थः, कोऽसौ ?—
 ‘माहणे’ति साधुः, स हि निषण्णो निषण्ण ऊर्ध्वस्थितो वा निष्पतिकर्मा यद्यथानिक्षिप्तमङ्गमचेतन इव न चालयेदितियावत्
 ॥ २० ॥ एतदेव प्रकारान्तरेण दर्शयितुमाह—

अचित्तं तु समासज्ज, ठावए तत्थ अप्पगं । वोसिरे सव्वसो कायं, न मे देहे परी-
 सहा ॥ २१ ॥ जावज्जीवं परीसहा, उवसग्गा इति सङ्ख्या । संबुडे देहभेयाए, इय
 पन्नेऽहियासए ॥ २२ ॥ भेउरेसु न रज्जिज्जा, कामेसु बहुतरेसुवि । इच्छा लोभं न
 सेविज्जा, धुववन्नं सपेहिया ॥ २३ ॥ सासएहिं निमन्तिज्जा, दिव्वमायं न सदेहे । तं
 पडिबुज्ज माहणे, सव्वं नूढं विहूणिया ॥ २४ ॥

न विद्यते चित्तमस्मित्यचित्तम्-अचेतनं जीवरहितमित्यर्थः, तच्च स्थण्डिलं फलकादि वा ‘समासाद्य’ लब्ध्वा फल-
 केऽपि समर्थः कश्चित्काष्ठे वाऽवष्टभ्य तत्रात्मानं स्थापयेत्, व्यवस्थाप्य च त्यक्तचतुर्विधाहारो मेरुरिव निष्प्रकम्पः कृता-
 लोचनादिपरिकर्मा गुरुभिरनुज्ञातो व्युत्सृजेत्, ‘सर्वशः’ सर्वात्मना ‘कार्यं’देहं, व्युत्सृष्टदेहस्य च यदि केचन परी-
 पहोपसर्गाः स्युस्ततो भावयेत्—‘न मे देहे परीपहा’ मत्सम्बन्धी देह एव न भवति, परित्यक्तत्वात्, तदभावे कुतः
 परीपहाः?, यदिवानमम देहे परीपहाः, सम्यकरणेन सहमानस्य तत्कृतपीडयोद्धेगाभावात्, अतः परीपहान्

कर्मशत्रुजयसहायानितिकृत्वाऽपरीपह्नानेव मन्यते ॥ २१ ॥ ते पुनः कियन्तं कालं सोढव्या इत्याशङ्कान्वुदासार्थमाह—
 ‘यावज्जीवं’ यावत्प्राणधारणं तावत्परीपह्ना उपसर्गाश्च सोढव्या इत्येतत् ‘सङ्ख्याय’ ज्ञात्वा तानध्यासयेदिति, यदि-
 वा न मे यावज्जीवं परीपहोपसर्गा इत्येतत्सङ्ख्याय-ज्ञात्वाऽधिसहेत, यदिवा यावज्जीवमिति—यावदेव जीवितं तावत्प-
 रीपहोपसर्गजनिता पीडेति, तत्पुनः कतिपयनिमेषाऽवस्थायि एतदवस्थस्य ममात्यन्तमल्पमेवेत्यत एतत्सङ्ख्याय-ज्ञात्वा
 संवृतौ यथानिक्षिप्तत्यक्कात्रो ‘देहभेदाय’ शरीरत्यागायोत्थित इतिकृत्वा ‘प्राज्ञः’ उचितविधानवेदी, यद्यत्कायपीडाकार्यु-
 पतिष्ठते तत्तत्सम्यगधिसहेत ॥ २२ ॥ एवंभूतं च साधुमुपलभ्य कश्चिद्राजादिभोगैरुपनिमन्त्रयेत्, तं त्रतिविधानार्थमाह—
 भेदनशीला भिदुराः—शब्दादयः कामगुणास्तेषु प्रभूततरेष्वपि ‘न रज्येत्’ न रागं यायात्, पाठान्तरं वा ‘कामेषु
 बहुलेशुवि’ इच्छामदनरूपेषु कामेषु बहुलेशु—अनल्पेष्वपीत्यर्थः, यद्यपि राजा राज्यकन्यादानादिनोपप्रलोभयेत् तथापि
 तत्र न गार्थ्यमियात्, तथा इच्छारूपो लोभ इच्छालोभः—चक्रवर्तीन्द्रत्वाद्यभिलाषादिको निदानविशेषस्तमसौ निर्जरा-
 पेक्षी न सेवेत, सुरर्द्धिदर्शनमोहितो वह्नदत्तवन्निदानं न कुर्यादित्यर्थः, तथा चाग्नः—‘इहलोगासंसर्पओगे १ पर-
 लोगासंसर्पओगे २ जीवियासंसर्पयोगे ३ मरणासंसर्पयोगे ४ कामभोगासंसर्पयोगे ५ इत्यादि; ‘वर्णः’ संयमो मोक्षो
 वा स च सूक्ष्मो दुर्ज्ञेयत्वात्, पाठान्तरं वा—‘ध्रुववन्नमि’त्यादि, ध्रुवः—अव्यभिचारी स चासौ वर्णश्च ध्रुववर्णस्तं संग्रह्य
 ध्रुवां वा शाश्वतीं यशःकीर्तिं पर्यालोच्य कामेच्छालोभविक्षेपं कुर्यादिति ॥ २३ ॥ किं च—शाश्वता—यावज्जीवमपरिक्षया-

अतिदिनदानाद्धार्तास्तैस्तथाभूतैर्विभवैः कश्चिन्निमज्जयेत् तत्प्रतिबुध्यस्व यथा शरीरार्थं धनं मृग्यते तदेव शरीरमशाश्व-
तमिति, तथा दिव्यां मायां न श्रद्धीत, तद्यथा—यदि कश्चिद्देवो मीमांसया प्रत्यनीकतया वा भक्त्या वाऽन्यथा वा
कौतुकादिना नानद्धिदानतो निमज्जयेत्, तां च तत्कृतां मायां न श्रद्धीत, तथा बुध्यस्व यथा देवमायैषा, अन्यथा
कुतोऽयमाकस्मिकः पुरुषो दुर्लभमेतद्रव्यं प्रभूततरमेवंभूते क्षेत्रे काले भावे च दद्यात्, एवं द्रव्यादिनिरूपणया देवमायां
बुध्यस्व इति, तथा देवाङ्गना वा यदि दिव्यं रूपं विधाय प्रार्थयेत् तामपि बुध्यस्वेति, 'माहणे'ति साधुः 'सर्वम्' अशेषं
'नूनं'ति कर्म मायां वा तत् तां वा 'विधूय' अपनीय देवादिमायां बुध्यस्वेति क्रिया ॥ २४ ॥ किं च—

सर्वदेहिं अमुच्छिष्ट, आउकालस्त पारए । तितिवस्वं परमं नच्चा, विमोहन्नयरं हियं

॥ २५ ॥ तिवेमि ॥ विमोक्षाध्ययनमष्टमं समाप्तम् । उद्देशः ॥ ८-८ ॥

सर्वे च तेऽर्थाश्च सर्वार्थाः—पञ्चप्रकाराः कामगुणास्तत्सम्पादका वा द्रव्यनिचयास्तैस्तेषु वा अमूर्च्छितः—अनध्युपपन्नः
आयुःकालस्य यावन्मात्रं कालमायुः संतिष्ठते असौ आयुःकालस्तस्य पारम्—आयुष्कपुद्गलानां क्षयो मरणं तद्गच्छतीति
पारगः, यथोक्तविधिना पादपोपगमनव्यवस्थितः प्रवर्द्धमानशुभाध्यवसायः स्वायुःकालान्तगः स्यादिति । तदेवं पादपो-
पगमनविधिं परिसमाप्योपसंहारद्वारेण त्रयाणामपि मरणानां कालक्षेत्रपुरुषावस्थाश्रयणाचुल्यकक्षतां पश्चार्द्धेन दर्शयति—
तितिक्षा—परीपहोपसर्गापादितदुःखविशेषसहनं तत्रयाणामपि परमं—प्रधानमस्तीति 'ज्ञात्वा' अवधार्य 'विमोहान्यतरं

हित'मिति विगतो मोहो येषु तानि विमोहानि-भक्तपरिज्ञेद्विमतमरणपादपोषगमनानि तेषामन्यतरत्कालक्षेत्रादिकमाश्रित्य
तुल्यफलत्वाद्धितं अभिप्रेतार्थसाधनादतो यथाशक्ति त्रयाणामन्यतरचुल्यबलत्वाद्यथावसरं विधेयं, इति अधिकारपरिसमाप्तौ
ब्रवीमीति पूर्ववत्, नयविचारादिकमनुगतं वक्ष्यमाणं च द्रष्टव्यमिति विमोक्षाध्ययनस्याष्टमोद्देशकः समाप्तः । समाप्तं
च विमोक्षाध्ययनमष्टममिति ॥ ग्रन्थाग्रम् ॥ १०२० ॥

अथोपधानश्रुताख्यं नवममध्ययनम्

उक्तमध्ययनमष्टमं, साम्प्रतं नवममारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययनेष्वष्टसु योऽर्थोऽभिहितः स तीर्थकृता वीरवर्द्धमानस्वामिना स्वत एवाचीर्ण इत्येतन्नवमेऽध्ययने प्रतिपाद्यते, अनन्तराध्ययनसम्बन्धस्त्वयम्—इहाम्युद्यतमरणं त्रिप्रकारमभिहितं, तत्रान्यतरस्मिन्नपि व्यवस्थितोऽष्टाध्ययनार्थविधायिनमतिघोरपरीपहोपसर्गसहिष्णुमाविष्कृतसन्मार्गवितारं तथा घातितयातिचतुष्टयाविभूतानन्तातिसयाप्रमेयमहाविषयस्वपरावभासककेवलज्ञानं भगवन्तं श्रीवर्द्धमानस्वामिनं समवसरणस्थं सत्त्वहिताय धर्मदेशनां कुर्वाणं ध्यायेदित्येतत्प्रतिपादनार्थमिदमध्ययनमुच्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याध्यायनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमेऽर्थोधिकारो द्वेधा—अध्ययनार्थोधिकार उद्देशार्थोधिकारश्च, तत्राध्ययनार्थोधिकारो लेशतोऽभिहितस्तमेव निर्युक्तिकारः स्पष्टतरं विभणिपुराह—

जो जहया तित्थयरो सो तइया अप्पणो य तित्थम्मि । वण्णेइ तवोकम्मं ओहाणसुयंमि अज्झयणे ॥२७६॥
यो यदा तीर्थकृदुत्पद्यते स तदाऽऽत्मीये तीर्थे आचारार्थप्रणयनावसानाध्ययने स्वतःपःकर्म व्यावर्णयतीत्ययं सर्वतीर्थकृतां कल्पः, इह पुनरुपधानश्रुताख्यं चरममध्ययनमभूत् अत उपधानश्रुतमित्युक्तमिति ॥ किमेकाकारं केवलज्ञानवत्सर्वतीर्थकृतां तपःकर्मोतान्यथेत्यारेकान्युदासार्थमाह—

सन्वोसिं तवोकम्मं निरुवसग्गं तु वणिणय जिणणं । नवरं तु चद्धमाणस्स सोवसग्गं मुणंयव्वं ॥ २७७ ॥
 तित्थयरो चडनाणी सुरमहिओ सिज्झयव्वय धुवम्मि । अणिगूहियवलविरिओ तवोविहाणंमि उज्जमह ॥
 किं पुण अवसेसेहिं दुक्खक्खयकारणा सुविहिएहिं । होइ न उज्जमियव्वं सपचवायंमि माणुस्से ? ॥ २७९ ॥

गाथात्रयमप्युत्तानार्थम् ॥ अध्ययनार्थाधिकारं प्रतिपाद्यन्नाह—

चरिया १ सिज्जा य २ परीसहा य ३ आपंकिया (ए) चिमिच्छा ४ य । तत्तचरणेण ऽहिगारो चडसुहेसेसु नायव्वो ॥ २८० ॥
 चरणं चर्यत इति वा चर्या—श्रीवीरवर्द्धमानस्वामिनो विहारः, अयं प्रथमोद्देशके ऽर्थाधिकारः १, द्वितीयोद्देशके त्वयम-
 र्थाधिकारः, तद्यथा—शय्या—यसतिः सा च याहग्भगवत् आसीत् तादृग्वक्ष्यते २, तृतीये त्वयमर्थ्याधिकारः—मार्गच्यवन-
 निर्जरार्थं परिपोढव्याः परीपहाः, उपलक्षणार्थत्वादुपसर्गाध्वानुकूलप्रतिकूला वर्द्धमानस्वामिनो ये ऽभूवन् ते ऽत्र प्रतिपा-
 द्यन्ते ३, चतुर्थे त्वयमर्थ्याधिकारः, तद्यथा—‘आतङ्किते’ क्षुत्पीडायामातङ्कोत्तौ विशिष्टाभिग्रहावासाद्वारेण चिकित्से-
 दिति ४, तपश्चरणाधिकारस्तु चतुर्व्यप्युद्देशकेष्वनुयायीति गार्थार्थः ॥ निक्षेपस्त्रिधा—ओघनिष्पन्नो नामनिष्पन्नः सूत्रालाप-
 कनिष्पन्नश्च, तत्रौघनिष्पन्ने निक्षेपे ऽध्ययनं, नामनिष्पन्ने तूपधानश्रुतमिति द्विपदं नाम, तत्रोपधानस्य श्रुतस्य च यथा-
 क्रमं निक्षेपः कर्तव्य इति न्यायादुपधाननिक्षेपचिकीर्षया ऽऽह—

नामंठवणुवहाणं दव्वे भावे य होइ नायव्वं । एमेव य सुत्तस्सवि निक्खेवो चउव्विहो होइ ॥ २८१ ॥

नामोपधानं स्थापनोपधानं द्रव्योपधानं भावोपधानं च, श्रुतस्याप्येवमेव चतुर्द्धा निक्षेपः, तत्र द्रव्यश्रुतमनुपयुक्तस्य

यत् श्रुतं द्रव्यार्थं वा यत् श्रुतं कुभावचनिकश्रुतानि चेति द्रव्यश्रुतम्, भावश्रुतं त्वङ्गानङ्गप्रविष्टश्रुतविषयोपयोगः ॥ तत्र सुगमनामस्यापनाव्युदासेन द्रव्याद्युपधानप्रतिपादनायाह—

दब्बुवहाणं सयणे भावुवहाणं तवो चरित्तस्स । तम्हा उ नाणदंसणतवचरणेहिं इहाहिगयं ॥ २८२ ॥
उप-सामीप्येन धीयते-व्यवस्थाप्यत इत्युपधानं द्रव्यभूतमुपधानं द्रव्योपधानं, तत्पुनः शब्दादौ सुखशयनार्थं शिरो-
ऽद्यष्टम्भनवस्तु, 'भावोपधान'मिति भावंस्योपधानं भावोपधानं, तत्पुनर्ज्ञानदर्शनचारित्राणि तपो वा सवाह्याभ्यन्तरं, तेन
हि चारित्रपरिणतभावस्योपष्टम्भनं क्रियते, यत् एवं तस्मात् ज्ञानदर्शनतपश्चरणैरिहाधिकृतमिति गाथार्थः ॥ किं पुनः
कारणं चारित्रोपष्टम्भकतया तपो भावोपधानमुच्यते इत्याह—

जह खलु मइलं वत्थं सुज्झइ उदगाइएहिं दब्बेहिं । एवं भावुवहाणेण सुज्झए कम्ममट्ठविहं ॥ २८३ ॥
'यथे'त्युदाहरणोपन्यासार्थः यथैतत्तथाऽन्यदपि द्रष्टव्यमित्यर्थः, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारे, यथा मलिनं वस्त्रमुदका-
दिभिर्निर्द्वयैः शुद्धिमुपयति एवं जीवस्यापि भावोपधानभूतेन सवाह्याभ्यन्तरेण तपसा अष्टप्रकारं कर्म शुद्धिमुपयतीति ॥
अस्य च कर्मक्षयहेतोस्तपस उपधानश्रुतत्वेनात्रोपात्तस्य 'तत्त्वभेदपर्यायैर्व्याख्ये'तिकृत्वा पर्यायदर्शनायाह-यदिचा
तपोऽनुष्ठानेनापादिता अवधूतनादयः कर्मापगमविशेषाः सम्भवन्तीत्यतस्तान् दर्शयितुमाह—
ओभूणण धुणण नात्तण विणासणं झवण खवण सोहिकरं । छेयण भेयण केटण डहणं धुवणं च कम्माणं ॥ २८४ ॥
तत्रायधूननम्-अपूर्वकरणेन कर्मग्रन्थेर्भेदापादनं, तच्च तपोऽन्यतरभेदनामर्थ्यान्वतीत्येवा क्रिया शेषेऽप्येकादश-

सु पदेष्वायीज्या, तथा 'धूननं' भिन्नग्रन्थेरनिवृत्तिकरणेन सम्यक्त्वावस्थानं, तथा 'नाशनं' कर्मप्रकृतैः स्तिवुकसङ्क्रमेण
 प्रकृत्यन्तरगमनं, तथा 'विनाशनं' शैलेक्ष्यवस्थायां सामस्येन कर्माभावापादनं, तथा ध्यापनम्-उपशमश्रेण्यां कर्मा-
 नुदयलक्षणं विध्यापनं, तथा 'क्षपणम्' अप्रत्याख्यानादिप्रक्रमेण क्षपकश्रेण्यां मोहाद्यभावापादनं, तथा 'शुद्धिकर' मि-
 त्यनन्तानुवन्धिद्वयप्रक्रमेण क्षायिकसम्यक्त्वापादनं, तथा 'छेदनम्' उत्तरोत्तरशुभाध्यवसायारोहणातिस्थितिहासजननं,
 तथा 'भेदनं' वादरसम्परायावस्थायां सङ्ख्यलनलोभस्य खण्डशो विधानं, तथा 'फेडण'न्ति अपनयनं चतुःस्थानिकादी-
 नामशुभप्रकृतीनां रसतरुयादिस्थानापादनं, तथा 'दहनं' केवलिसमुद्धातध्यानाग्निना वेदनीयस्य भस्मसात्करणं,
 शेषस्य च दग्धरज्जुतुल्यत्वापादनं, तथा 'धावनं' शुभाध्यवसायाग्निमथ्यात्वपुद्गलानां सम्यक्त्वभावसंजननमिति, एताश्च
 कर्मणोऽवस्थाः प्रायश उपशमश्रेणिक्षपकश्रेणिकेवलिसमुद्धातशैलेक्ष्यवस्थाप्रकटनेन प्रभूता आविर्भविता भवन्ती-
 त्यतस्तत्प्रकटनाय प्रक्रम्यते, तत्रोपशमश्रेण्यामादावेधानन्तानुवन्धिनामुपशमना तावत्कथ्यते, इहासंयतसम्यग्दृष्टिदे-
 शधिरतप्रमत्ताप्रमत्तानामन्यतरोऽन्यतरयोगे वर्तमान आरम्भको भवति, तत्रापि दर्शनसप्तकमेकेनोपशमयति,
 तद्यथा-अनन्तानुवन्धिनश्चतुरः, उपरितनलेक्ष्यात्रिके च विशुद्धे साकारोपयोग्यन्तःकोटीकोटीस्थितिसत्कर्म परिर्वर्त्त-
 मनाः शुभप्रकृतीरेव बध्नन् प्रतिसमयमशुभप्रकृतीनामनुभागमनन्तगुणहान्या हासयन् शुभानां चानन्तगुणवृद्ध्याऽनु-
 भागं व्यवस्थापयन् पल्योपमासङ्ख्येयभागहीनमुत्तरोत्तरं स्थितिवन्धं कुर्वन् करणकालापि पूर्वमन्तर्मुहूर्त्तं विशुध्य-
 मानः करणत्रयं विधत्ते, तच्च प्रत्येकमान्तर्मौहूर्त्तिकं, तद्यथा-यथाप्रवृत्तकरणमपूर्वकरणमनिवृत्तिकरणं चेति, चतुर्थ्युप-

दान्ताद्धा, तत्र यथाप्रवृत्तकरणे प्रतिसमयमनन्तगुणवृद्ध्या विशुद्धिमनुभवति, न तत्र स्थितिघातरसघातगुणश्रेणीगुण-
 सङ्गमाणामन्यतमोऽपि विद्यते, तथा द्वितीयमपूर्वकरणं, किमुक्तं भवति ?-अपूर्वमपूर्वा क्रियां गच्छतीत्यपूर्वकरणं, तत्र
 च प्रथमसमय एव स्थितिघातरसघातगुणश्रेणिगुणसङ्क्रमा अन्यश्च स्थितिवन्ध इत्येते पञ्चाप्यधिकारा योगपद्येन पूर्वम-
 प्रवृत्ताः प्रवर्तन्त इत्यपूर्वकरणं, तथाऽनिवृत्तिकरणमित्यन्योऽन्यं नातिवर्तन्ते परिणामा अस्मिन्नित्यनिवृत्तिकरणं, एत-
 दुक्तं भवति-प्रथमसमयप्रतिपद्धानां तत्करणमसुमतां सर्वेषां तुल्यः परिणामः, एवं द्वितीयादिष्वप्यायोज्यं, अत्रापि पू-
 र्वोक्ता एव स्थितिघातादयः पञ्चाप्यधिकारा युगपत्प्रवर्तन्त इति, तत एभिस्त्रिभिरपि करणैर्यथोक्तक्रमेणानन्तानुबन्धिनः
 कपायानुपदामयति, उपशमनं नाम यथा धूलिरुदकेन सिक्ता द्रुघणादिभिर्हिता न वाय्वादिभिः प्रसर्प्यणादिविकारभा-
 भयति, एवं कर्मधूल्यपि विशुद्ध्युदकाद्रिीकृता अनिवृत्तिकरणक्रियाहता सत्युदयोदीरणसङ्क्रमनिधत्तनिकाचनाकरणा-
 नामयोग्या भवति, तत्रापि प्रथमसमयोपशान्तं कर्मदलिकं स्तोकं द्वितीयादिषु समयेष्वसङ्ख्येयगुणवृद्ध्योपशम्यमान-
 न्तर्मुहूर्त्तेन सर्वमप्युपशान्तं भवति, एवमेकीयमतेनानन्तानुबन्धिनानुपशमोऽभिहितः, अन्ये त्वनन्तानुबन्धिनां विसं-
 योजनार्थेनाभिदधति, तद्यथा-क्षायोपशमिकसम्यग्दृष्ट्यश्चतुर्गतिका अप्यनन्तानुबन्धिनां विसंयोजकाः, तत्र नारका देवा
 विरतसम्यग्दृष्ट्यस्तिर्यगोऽविरतदेशविरता मनुष्या अविरतदेशविरतप्रमत्ताप्रमत्ताः, एते सर्वेऽपि यथासम्भवं विदो-
 धेयिणेन परिणता अनन्तानुबन्धिविसंयोजनार्थं प्रागुक्तं करणत्रयं कुर्वन्ति, तत्राप्यनन्तानुबन्धिनां स्थितिमपवर्त्तय-
 न्नपवर्त्तयन् यावत्सत्योपमासङ्ख्येयभागं तावद्विधत्ते, तमपि पत्योपमासङ्ख्येयभागं यथ्यमानासु मोक्षप्रकृतिषु

प्रतिसमयं सङ्ग्रामयति, तत्रापि प्रथमसमये स्लोकं द्वितीयादिष्वसङ्ख्येयगुण एव यावच्चरमसमयं सर्वसङ्क्रमेणावलंका-
 गतं मुक्त्या सर्वं सङ्ग्रामयति, आवलंकागतमपि स्तिबुकसङ्क्रमेण वेद्यमानास्वपरप्रकृतिषु सङ्ग्रामयति, एवमनन्तानुबन्धिनो
 विसंयोजिता भवन्ति । इदानीं दर्शनत्रिकोपशमना भण्यते-तत्र मिथ्यात्वस्योपशमको मिथ्यादृष्टिवेदकसम्यग्दृष्टिर्वा
 सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्वयोस्तु वेदक एवोपशमकः, तत्र मिथ्यात्वस्योपशमं कुर्वतस्यान्तरं कृत्वा प्रथमस्थितिं विपाके-
 नानुभूयोपशान्तमिथ्यात्वः सन्नुपशमसम्यग्दृष्टिर्भवतीति । साम्प्रतं वेदकसम्यग्दृष्टिरुपशमश्रेणिं प्रतिपद्यमानोऽनन्ता-
 नुबन्धिनो विसंयोज्य संयमे वर्तमानो दर्शनत्रिकमुपशमयत्यनेन विधिना, तत्र यथाप्रवृत्तादीनि प्राग्वचीणि करणानि
 कृत्वाऽन्तरकरणं कुर्वन् वेदकसम्यक्त्वस्य प्रथमस्थितिमान्तमौहर्त्तिकीं करोति, इतरां त्वावलंकामात्रां, ततः किञ्चिन्न्यून-
 मुहूर्त्तमात्रां स्थितिं खण्डयित्वा वध्यमानानां प्रकृतीनां स्थितिवन्धमात्रेण कालेन तत्कर्मदलिकं सम्यक्त्वप्रथमस्थितौ प्र-
 क्षिपन्नेत्येवमनया प्रक्रियया सम्यक्त्वबन्धाभावादन्तरं क्रियमाणं कृतं भवति, मिथ्यात्वसम्यग्मिथ्यात्वप्रथमस्थितिदलिकमाय-
 लंकामात्रपरिमाणं सम्यक्त्वप्रथमस्थितौ स्तिबुकसङ्क्रमेण सङ्ग्रामयति, तस्यामपि सम्यक्त्वप्रथमस्थितौ क्षीणायां सत्यामु-
 पशान्तदर्शनत्रिको भवतीति । तदनन्तरं चारित्रमोहनीयमुपशमयन् पूर्ववत् करणत्रयं करोति, नवरं यथाप्रवृत्तकरण-
 मप्रमत्तगुणस्थान एव भवति, द्वितीयं त्वपूर्वकरणमष्टममेव गुणस्थानकं, तस्य च प्रथमसमय एव स्थितिघातरसघातगुण-
 श्रेणिगुणसङ्क्रमापूर्वस्थितिवन्धा यौगपदेन पञ्चाप्यधिकाराः प्रवर्त्तन्ते, तत्रापूर्वकरणसङ्ख्येयभागे गते निद्राप्रचल-
 योर्वन्धव्यवच्छेदो भवति, ततोऽपि बहुषु स्थितिकण्डकसहस्रेषु गतेषु सत्षु परभविकनाम्नां चरमसमये त्रिंशतो नाम-

प्रकृतीनां घनपव्यवच्छेदं विधत्ते, ताश्चेमाः-देवगतिस्तदानुपूर्वीं पथेन्द्रियजातिर्वैक्रियाँहारकेशरीरतदङ्गोपाङ्गानि तेजस-
 कामणदीरीरे चतुरस्रसंस्थानं धर्मेगन्धर्सेस्पर्शागुल्फधूपधार्तपरार्थातोच्छ्वासप्रशस्तविहायोगेति त्रिसंवादरपयासिकप्रत्येक-
 स्थिरशुभेगुभंगमुख्यरादेयनिर्माणेतीर्थकरेनामानि चेति, ततोऽपूर्वकरणचरमसमये हास्यरतिभयजुगुप्सानां वन्धव्यवच्छेदः,
 हास्यादिपट्टकस्य तूदयव्यवच्छेदश्च, सर्वकर्मणाप्रशस्तो (णां देशो) पशमनानिघत्तनिकाचनाकरणानि च व्यवच्छि-
 द्यन्ते, तदेवमसंयतसम्यग्दृष्ट्यादिव्यपूर्वकरणान्तेषु. सप्त कर्माण्युपशान्तानि लभ्यन्ते, तत ऊर्ध्वमनिवृत्तिकरणं, स च
 नयमो गुणः, तत्र व्यवस्थित एकविंशतीनां मोहप्रकृतीनामन्तरं कृत्वा नपुंसकवेदमुपशमयति, तदनन्तरं स्त्रीवेदं, ततो
 हास्यादिमसकं (पट्टं), पुनः पुंवेदस्य वन्धोदयव्यवच्छेदः, तत ऊर्ध्वं समयोनावलिकाद्वयेन पुंवेदोपशमः, ततः क्रोधद्वयस्य
 पुनः सज्जलनक्रोधस्वीयं मानत्रिकस्य मायात्रिकस्य च, ततः सज्जलनलोभं सूक्ष्मखण्डानि विधत्ते, तत्करणकालचरम-
 समये लोभद्वयमुपशमयति, एवं चानिवृत्तिकरणान्ते सप्तविंशतिरुपशान्ता भवति, ततः सूक्ष्मखण्डान्यनुभवन् सूक्ष्मस-
 म्परायो भवति, तदन्ते ज्ञानान्तरायदशकदर्शनावरणचतुष्कयशःकीर्त्युच्चैर्गोत्राणां वन्धव्यवच्छेदः, तदेवमष्टाविंशति-
 मोहप्रकृत्युपशमे सत्युपशान्तवीतरागो भवति, स च जघन्यत एकं समयमुत्कृष्टतोऽन्तर्मुहूर्त्तं, तद्वतिपातश्च भवक्षये-
 णाभ्यासधयेण वा स्यात्, स च यथाऽऽरूढो घन्धादिव्यवच्छेदं च यथा कृतवांस्तथैव प्रतिपत्तन्यधत्ते, कश्चिच्च मिथ्या-
 रामपि गच्छेदिति, यस्तु भयधयेण प्रतिपत्तति तस्य प्रथमसमय एव सर्वकरणानि प्रवर्त्तन्ते, एकमेव एव कश्चित् वारद्वय-
 गुपनामं विद्वस्यादिति । माग्नप्रतं क्षपकश्रेणिचर्याग्न्यते-अस्याश्च मनुष्य एवाप्यवर्गेणपि वर्त्तमान आरम्भाको भवति, न च

प्रथममेव करणत्रयपूर्वकमनन्तानुबन्धिनो विसंयोजयति, ततः करणत्रयपूर्वकमेव मिथ्यात्वं तच्छेपं च सम्यग्मिथ्यात्वे
 प्रक्षिपन् क्षपयति, एवं सम्यग्मिथ्यात्वं, नवरं तच्छेपं सम्यक्त्वे प्रक्षिपति, एवं सम्यक्त्वमपि, तच्चरमसमये च वेदक-
 सम्यग्दृष्टिर्भवति, तत ऊर्ध्वं क्षायिकसम्यग्दृष्टिरिति, एताश्च सप्तपि कर्मप्रकृतीरसंयतसम्यग्दृष्ट्याद्यप्रमत्तान्ताः क्षपयन्ति,
 वज्रायुष्कश्चात्रैवावतिष्ठते, श्रेणिकवद्, अपरस्तु कपायाष्टकं क्षपयितुं करणत्रयपूर्वकमारभते, तत्र यथाप्रवृत्तकरणम-
 प्रमत्तस्यैव, अपूर्वकरणे तु स्थितिघातादिकं प्राग्वन्निद्रादिकस्य देवगत्यादीनां च त्रिशतां हास्यादिचतुष्कस्य (च) यथाक्रमं
 बन्धव्यवच्छेद उपशमश्रेणिकक्रमेण वक्तव्यः, अनिवृत्तिकरणे तु स्यानाद्धित्रिकस्य नरकतिर्यगतितादानुपूर्व्येकेन्द्रियादिजा-
 तिचतुष्टयातपोद्योतस्यावरसूक्ष्मसाधारणानां षोडशप्रकृतीनां क्षयः, ततः कपायाष्टकस्यापि, अन्येषां तु मतं-पूर्वं कपायाष्टकं
 क्षप्यते, पश्चात् षोडशेति, ततो नपुंसकवेदं, तदनन्तरं हास्यादिपट्टकं, पुनः पुंवेदं, ततः स्त्रीवेदं, ततः क्रमेण क्रोधादीन्
 सप्तगलनान् क्षपयति, लोभं च खण्डशः कृत्वा क्षपयति, तत्र वादरखण्डानि क्षपयन्ननिवृत्तिवादरः सूक्ष्मानि तु सूक्ष्म-
 सम्पराय इति, तदन्ते च ज्ञानावरणीयादीनां षोडशप्रकृतीनां बन्धव्यवच्छेदं विधत्ते, ततः क्षीणमोहोऽन्तर्मुहूर्त्तं स्थित्या
 तदन्ते द्विचरमसमये निद्राद्वयं क्षपयति, अन्तसमये च ज्ञानान्तरायदशकं दर्शनावरणचतुष्कं च क्षपयित्वा निरा-
 वरणज्ञानदर्शनसमन्वितः कैवली भवति, स च सातावेदनीयमेवैकं वध्नाति यावत्सयोग इति, स चान्तर्मुहूर्त्तं देशानां
 पूर्वकोटिं वा यावद्भवति, ततोऽसावन्तर्मुहूर्त्तावशेषमायुर्ज्ञात्वा वेदनीयं च प्रभूततरमतस्तयोः स्थितिसाम्यापादनार्थं
 समुद्घातमेतेन क्रमेण करोति, तद्यथा-औदारिककाययोगी आलोकान्तादूर्ध्वधःशरीरपरिणाहप्रमाणं प्रथमसमये

दण्डं करोति, पुनर्द्वितीयसमये तिरश्चीनमालोकान्तात्कायप्रमाणमेवौदारिककर्मणशरीरयोगी कपाटवत्कपाटं विधत्ते, तृतीयसमये त्वपरदिकिरश्चीनमेव कर्मणशरीरयोगी मन्थानवन्मन्थानं करोति, अनुश्रेणिगमनाच्च लोकस्य प्रायशो बहु पूरितं भवति, ततश्चतुर्थसमये कर्मणकाययोगेनैव मन्थान्तरालव्यापनात्सह निष्कुटलोकः पूरितो भवति, पुनरनेनैव क्रमेण पश्चानुपूर्व्यां समुद्घातावस्थां चतुर्भिरेव समयैरुपसंहरंस्तद्व्यापारावांस्तत्तद्योगो भवति, केवलं पष्ठसमये मन्थानमुपसंहरन्तौदारिकमिश्रयोगी स्यादिति, तदेवं केवली समुद्घातं संहृत्य प्रत्यर्प्य च फलकादिकं ततो योगनिरोधं विधत्ते, तद्यथा-पूर्व मनोयोगं वादरं निरुणद्धि, पुनर्वाग्योगं काययोगं च वादरमेवेति, पुनरनेनैव क्रमेण सूक्ष्ममनोयोगं निरुणद्धि, ततः सूक्ष्मवाग्योगं निरुणद्धि, ततः सूक्ष्मकाययोगं निरुन्धन् सूक्ष्मक्रियमप्रतिपाति तृतीयं शुक्लध्यानभेदमारोहति, तन्निरोधे च व्युपरतक्रियमनियत्ति चतुर्थं शुक्लध्यानमारोहति, तदारूढश्चायोगिकेवलिभावमुपगतः सन्नन्तमुहूर्त्तं यावत्कालमजयन्योरकृष्टमास्ते, तत्र चासौ येषां कर्मणामुदयो नास्ति तानि स्थितिक्षयेण क्षपयन् वेद्यमानासु चापरप्रकृतिषु सङ्क्रामयन् क्षपयंश्च तावद्गतो यावद्विचरमसमयं, तत्र च द्विचरमसमये देवगतिसहगताः कर्मप्रकृतीः क्षपयति, ताश्चेमाः-देवगतिस्तदानुपूर्व्यां वैक्रियाहारकशरीरतदङ्गोपाङ्गचतुष्टयमेतद्वन्धनसङ्घाताविति च, तथा तत्रैवापरा इमाः क्षपयति, तद्यथा-औदारिकतैजसकर्मणानि शरीराणि एतद्वन्धनानि त्रीणि सङ्घातांश्च पट् संस्थानानि पट् संहननानि औदारिकशरीराङ्गोपाङ्गं वर्णगन्धरसस्पर्शा मनुष्यानुपूर्व्यगुरुलघूपघातपराधातोच्छ्वासप्रशस्ताप्रशस्तविहायोगतयस्तथाऽपर्यासकप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभशुभगदुर्भगसुखरदुःस्वरानादेयायशःकीर्त्तिनिर्म्मणानि तथा नीचैर्गोत्रमन्यतरद्वेदनीयमिति,

चरमसमये तु मनुष्यगतिपञ्चेंद्रियजातित्रसवादरपर्याप्तकमुभागादेययशःकीर्त्तितीर्थकरत्वान्यतरद्वेदनीयायुक्तोच्चैर्गोत्राण्येता
द्वादश तीर्थकृत् केषांचिन्मतेनानुपूर्वीसहितास्त्रयोदश अतीर्थकृच्च द्वादशैकादश वा क्षपयति, अशेषकर्मक्षयसमनन्तरमेव
चास्यशर्वज्ञत्या ऐकान्तिकात्यन्तिकानानाबाधलक्षणं सुखमनुभवन् सिद्धा(द्व्या)ख्यं लोकाग्रमुपैतीत्ययं गाथातात्पर्यार्थः ॥
साम्प्रतमुपसंहरंस्तीर्थकरासेवनतः प्ररोचनतां दर्शयितुमाह—

एवं तु समणुच्चिन्नं वीरवरेणं महाणुभावेणं । जं अणुचरित्तु धीरा सिवमचलं जन्ति निव्वाणं ॥ २८४ ॥

‘एवम्’ उक्तविधिना भावोपधानं-ज्ञानादि तपो वा वीरवर्द्धमानस्वामिना स्वतोऽनुष्ठितमतोऽन्येनापि मुमुक्षुणैस्तद-
नुष्ठेयमिति गाथार्थः ॥ संमाप्ता ब्रह्मचर्याध्ययननिर्युक्तिः ॥ साम्प्रतं सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

अहासुयं ब्रह्मस्वामि जहा से समणे भगवं उट्टाए । संखाए तंसि हेमंते अहुणो पव्व-
इए रीइत्था ॥ १ ॥ णो चेविमेण वत्थेण पिहिस्सामि तंसि हेमंते । से पारंए आव-
कहाए, एयं खु अणुधम्मियं तस्स ॥ २ ॥ चत्तारि साहिए मासे, बहवे पाणजाइया
आगम्म । अभिरुज्झ कायं विहरिसु, आरुसिया णं तत्थ हिंसिसु ॥ ३ ॥ संवच्छरं साहियं
मासं जं न रिक्कासि वत्थगं भगवं । अचेलए तओ चाइ तं वोसिज्ज वत्थमणगारे ॥ ४ ॥

आर्यसुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिने पृच्छते कथयति, यथाश्रुतं यथासूत्रं वा वदित्वामि, तद्यथा-स श्रमणो भगवान्
 धीरवर्चमानस्वाम्युत्थाय-उद्यतविहारं प्रतिपद्य सर्वालङ्कारं परित्यज्य पञ्चमुष्टिकं लोचं विधायैकेन देवदूत्येणेन्द्रशिक्षेन
 युक्तः कृतसामायिकप्रतिज्ञा आधिर्भूतमनःपर्यायज्ञानोऽष्टप्रकारकर्मक्षयार्थं तीर्थप्रवर्त्तनार्थं चोत्थाय 'संख्याय' ज्ञात्वा
 तस्मिन् हेमन्ते मार्गशीर्षदेशभ्यां प्राचीनगामिन्यां छायायां प्रव्रज्याग्रहणसमनन्तरमेव 'रीयते स्म' विजहार, तथा च
 फिड कुण्डग्रामान्मुहूर्तशेषे दिवसे कर्मराराममाप, तत्र च भगवानित्त आरम्य नानाविधाभिग्रहोपेतो घोरान् परीपहो-
 पसर्गानिधिसहमानो महासत्त्वतया म्लेच्छानप्युपशमं नयन् द्वादश वर्षाणि साधिकानि छद्मस्थो मौनव्रती तपश्चचार, अत्र
 च सामायिकारोपणसमनन्तरमेव सुरपतिना भगवदुपरि देवदूत्यं चिक्षिपे, तत् भगवताऽपि निःसङ्गाभिप्रायेणैव धर्मोपकरण-
 मृते न धर्मोऽनुष्ठातुं मुमुक्षुभिरपरैः शक्यत इति कारणोपेक्षया मध्यस्थवृत्तिना तथैवावधारितं, न पुनस्तस्य तदुपभोगे-
 च्छाऽस्तीति ॥ एतद्वर्शयितुमाह-न चैवाहमनेन वस्त्रेणेन्द्रप्रक्षिप्तेनात्मानं पिधास्यामि-स्थगयिष्यामि' तस्मिन् हेमन्ते
 तदा यत्वं त्यक्त्राणीकरिष्यामि, लज्जाप्रच्छादनं वा विधास्यामि, किंभूतोऽसाविति दर्शयति-'स' भगवान् प्रतिज्ञायाः
 परीपहाणां संसारस्य वा पारं गच्छतीति पारगः, कियन्तं कालमिति दर्शयति-यावत्कथं यावज्जीवमित्यर्थः, किमर्थं पुनरसौ
 येभर्त्सीति चेद्वर्शयति-सुरयधारणे स च भिन्नक्रमः, एतद्वस्त्रावज्ञावधारणं तस्य भगवतोऽनु-पश्चाद्दार्मिकमनुधार्मि-
 क्रमेयेति, अपरैरपि तीर्थरुद्धिः समाचीर्णमित्यर्थः, तथा चागमः-“से वेमि जे य अईया जे य पडुप्पन्ना जे य आग-
 मेस्सा अरहंता भगवन्तो जे य पच्चयन्ति जे ज पच्चइस्सन्ति सच्च्ये ते सोयदी धम्मो देसिजब्बोत्तिकट्टु तिरथपम्मयाप

एसाऽपुमिगति एगं देयदूसमायाए पव्वइंसु वा पव्वयंति वा पव्वइस्सन्ति व'त्ति, अपि च- 'गरीयस्त्वात्स च' ॥
धम्मस्यान्यैस्तथागतैः । शिष्यस्य प्रत्ययाच्चैव, वखं दप्पे न लज्जया ॥ १ ॥" इत्यादि ॥ तथा भगवतः प्रव्रजतो ये दिव्याः
सुगन्धिपटवासा आसंसद्गन्धकाकृष्टाश्च भ्रमरादयः समागत्य शरीरमुपतापयन्तीति, एतद्दर्शयितुमाह- चतुरः समधि-
कान् मासान् बहवः प्राणिजातयो- भ्रमरादिकाः समागत्य आरुह्य च 'कायं' शरीरं 'विजहुः' काये प्रविचारं चक्रुः, तथा
मांसशोणितार्धितयाऽऽरुह्य 'तत्र' काये 'ण' मिति वाक्यालङ्कारे, 'हिंसिंसु' इतश्चेतश्च विलुम्पन्ति स्मेत्यर्थः ॥ कियन्मात्रं
कालं तदेयदूष्यं भगवति स्थितमित्येतद्दर्शयितुमाह- तदिन्द्रोपाहितं वखं संवत्सरमेकं साधिकं मासं 'जं ण रिक्कासि' ति
यत्त त्यफयान् भगवान् तत्स्थितकल्प इतिकृत्या, तत ऊर्ध्वं तद्वत्प्रपरित्यागी, व्युत्सज्य च तदनगारो भगवानचेलोऽ-
भूविति, तच्च सुवर्णवालुकानदीपूराहृतकण्टकावलग्नं धिग्जातिना गृहीतमिति ॥ किं च-

अदु पोरिसिं तिरियं भित्तिं चक्खुमासज्ज अन्तसो ज्ञायइ । अह चक्खुभीया सं-
हिया ते हन्ता हन्ता बहवे कंदिंसु ॥ ५ ॥ सयणेहिं वित्तिमिस्सेहिं इत्थिओ तत्थ
से परिन्नाय । सागारियं न सेवेइ य, से सयं पवेसिया ज्ञायइ ॥ ६ ॥ जे के इमे अ-
गात्था मीसीभावं पहाय से ज्ञायइ । पुट्ठोवि नाभिभासिंसु गच्छइ नाइवत्तइ अंजू

॥ ७ ॥ णो सुकरमेयमेगेसि नाभिभासे य अभिवायमाणे । हयपुण्वे तत्थ दण्डेहिं
 लूसियपुण्वे अप्पपुण्णेहिं ॥ ८ ॥

‘अथ’ आनन्तर्यं पुरूपप्रमाणा पौरुषी-आत्मप्रमाणा धीधी तां गच्छन् ध्यायतीर्यासमितो गच्छति, तदेव चान्न ध्यानं यदीर्यासमितस्य गमनमिति भावः, किञ्चतां तां-तिर्यग्भित्ति-शकटोर्द्धिवदादौ सङ्कटामग्रतो विस्तीर्णीमित्यर्थः, कथं ध्यायति?,—‘चधुरासाद्य’ चधुर्दत्त्वाऽन्तः-मध्ये दत्तावधानो भूत्वेति, तं च तथा रीयमाणं हृद्वा कदांचिदव्यक्तव-यसः कुमारदय उपसर्गयेयुरिति दर्शयति—‘अथ’ आनन्तर्यं चधुःशब्दोऽत्र दर्शनपर्यायो, दर्शनादेव भीता दर्शनभीताः संहिता-मिलितास्ते बहवो हिम्मादयः पांसुमुष्ट्यादिभिर्हत्वा हत्वा चक्रन्दुः, अपरांश्च चुक्रुशुः-पश्यत यूयं नमो मुण्डितः, तथा कोऽयं कुतोऽयं किमीयो या अयमित्येयं हलबोलं चक्रुरिति ॥ किं च-शक्यत एष्विति शयनानि-यसतयस्तेषु कुतश्चिन्नि-मिच्छाव्यतिमिश्रेषु गृहस्थतीर्थिकैः, तत्र व्यवस्थितः सन् यदि स्त्रीभिः प्रार्थ्यते ततस्ताः शुभमार्गागर्गला इति ज्ञात्वा ज्ञप-रिज्ञया प्रत्याख्यानपरित्यागं परित्यजन् सागारिकं-मैषुनं न सेवेत, शून्येषु च भावमैषुनं न सेवेत, इत्येवं स भगवान् स्वय-म्-आत्मना वैराग्यमार्गमात्मानं प्रवेक्ष्य धर्मध्यानं शुक्रध्यानं वा ध्यायति ॥ तथा-ये केचन इमेऽगारं-गृहं तत्र तिष्ठन्तीति अगारस्याः-गृहस्यास्तीर्मिश्रीभाषमुपगतोऽपि द्रव्यतो भावतश्च तं मिश्रीभाषं प्रदाय-त्यस्त्या न भगवान् धर्मध्यानं ध्या-यति, तथा कुतश्चिन्निमिच्छागृहस्थैः गृहोऽगृहो वा न पक्वि, स्वकार्याय गच्छत्येव, न सेरुको मोक्षपथमस्तिवर्त्तते श्यामे वा,

‘अंजु’त्ति ऋजुः ऋजोः संयमस्यानुष्ठानात्, नागाजुनायास्तु पठान्त-‘पुडा’ व सा अयुडा व या अयुडा इ पापन
कण्ठ्यम् ॥ किं च-नैतद्वक्ष्यमाणमुक्तं वा एकैषाम्-अन्येषां सुकरमेव, नान्यैः प्राकृतपुरुषैः कर्तुमलं, किं तत्तेन कृतमिति
दर्शयति-अभिवादयतो नाभिभाषते, नाप्यनभिवादयन्त्यः कुच्यति, नापि प्रतिकूलोपसर्गैरन्यथाभावं यातीति दर्शयति
-दण्डैर्दहतपूर्यः ‘तत्र’ अनार्यदेशादौ पर्यटन् तथा ‘दूषितपूर्वो’ हिंसितपूर्वः केशलुब्धनादिभिरपुण्यैः-अनार्यैः पापचारैरिति ॥

॥

फरुसाइं दुत्तितिव्खाइ अइअच्च मुणी परक्कममाणे । आघायनट्टगीयाइं दण्डजुद्धाईं
मुट्टिजुद्धाईं ॥ ९ ॥ गळिए मिट्टुकहासु समयंमि नायंसुए विसोणे अदक्खु । एयाइ
से उरालाईं गच्छइ नायपुत्ते असरणयाए ॥ १० ॥ अवि साहिए दुवे वासे सीओदं
अमुच्चा निक्खन्ते । एगतंगए पिहियच्चे से अहिन्नायदंसणे सन्ते ॥ ११ ॥

‘पुरुषाणि’ कर्कशानि वाग्वुष्टानि तानि चापरैर्दुःखेन तितिक्ष्यन्त इति दुस्सतिक्षाणि तान्यतिगत्य-अविगणय्य ‘मुनिः’ भगवान् विदितजगत्स्वभावः पराक्रममाणः सम्यक्तितिक्षते, तथा आख्यातानि च तानि नृत्यगीतानि च आख्यातनृत्यगीतानि तानि उद्दिश्य न कौतुकं विदधाति, नापि दण्डयुद्धमुष्टियुद्धान्याकर्ण्य विस्मयोत्फुल्लोचन उज्ज्वलितरोमकपो भवति, तथा ‘ग्र-

धितः अवयवो 'मिथः' अन्योऽन्यं 'कथासु' स्वैरकथासु समये वा कश्चिदववद्धस्तं स्त्रीद्वयं वा परस्य कथायां गृह्यमपेक्ष्य तस्मि-
 न्नवसरे 'ज्ञातपुत्रो' भगवान् विशोको विगतहर्षश्च तान्मिथः कथाऽववद्धान् मध्यस्थोऽद्राक्षीत्, एतान्यन्यानि चानुकूलप्रति-
 कूलानि परीपहोपसर्गरूपाण्युरालानि दुष्प्रघृष्याणि दुःखान्यस्मरन् 'गच्छति' संयमानुष्ठाने पराक्रमते, ज्ञाताः-क्षत्रियास्तेषां
 पुत्रः-अपत्यं ज्ञातपुत्रः-धीरवर्द्धमानस्वामी स भगवान्नतद्दुःखस्मरणाय पराक्रमत इति सम्बन्धः, यद्विवा शरणं-
 गृहं नात्र शरणमस्तीत्यशरणः-संयमस्तस्मै अशरणाय पराक्रमत इति, तथाहि-किमत्र चित्रं यद्भगवानपरिमितबलपराक्रमः
 प्रतिज्ञामन्दरमारुढः पराक्रमते इति?, स भगवानप्रव्रजितोऽपि प्रासुकाहारानुवर्त्यासीत्, श्रूयते च किल पञ्चत्वमुपगते
 मातापितरि समाप्तप्रतिज्ञोऽभूत्, ततः प्रविव्रजिषुः ज्ञातिभिरभिहितो, यथा-भगवन्! मा कृथाः क्षते क्षारावसेचनमित्ये-
 वमभिहितेन भगवताऽवधिना व्यज्ञायि, यथा-मय्यस्मिन्नवसरे प्रव्रजति सति बहवो नृपचित्ता विगतासवश्च स्युरित्यव-
 धार्य तानुवाच-कियन्तं कालं पुनरत्र मया स्थातव्यमिति?, ते ऊचुः-संवत्सरद्वयेनास्माकं शोकापगमो भावीति, भट्टार-
 कोऽप्योमित्युवाच, किं त्वांहारादिकं मया स्वेच्छया कार्यं, नेच्छाविघाताय भवद्भिरुपस्थातव्यं, तैरपि यथाकथञ्चिदयं!
 तिष्ठत्विति मत्वा तैः संवत्सथैव प्रतिपेदे ॥ ततो भगवांस्तद्वचनमनुवर्त्यात्मीयं च निष्क्रमणावसरमवगम्य संसारासारतां
 विज्ञाय तीर्थप्रवर्तनायोद्यत इति दर्शयितुमाह-अपि साधिके द्वे वर्षे शीतोदकमभुत्तया-अनभ्यवहृत्यापीत्स्वेत्यर्थः, अपरा
 अपि पादधायनादिकाः क्रियाः प्राप्तुर्केनैव प्रकृत्यं ततो निष्क्रान्तो, यथा च प्राणातिपातं परिहृतवान् एवं शेषव्रतान्यपि
 पालितवानिति, तथा 'एकत्व'मिति तत एकत्वभावजनभाषितान्तःकरणः विद्विता-व्यगिताऽर्जुन-कोपलग्ना येन स तथा,

यदिवा पिहिताचो-गुप्ततनुः स भगवान् छद्मस्थकालेऽभिज्ञातदर्शनः-सम्यक्त्वभावनया भावतः शान्तः शान्द्रियन-
इन्द्रियैः ॥ स एवंभूतो भगवान् गृहवासेऽपि सावधारम्भत्यागी, किं पुनः प्रव्रज्यायामिति दर्शयितुमाह—

पुढविं च आउकायं च तेउकायं च वाउकायं च । पणगाइं वीयहरियाइं तसकायं च
सव्वसो नच्चा ॥ १२ ॥ एयाइं सन्ति पडिलेहे, चित्तमन्ताइ से अभिन्नाय । परिवज्जिय
विहरित्था इय सङ्गाय से महावीरे ॥ १३ ॥ अदु थावरा य तसत्ताए, तसा य थावर-
त्ताए । अदुवा सव्वजोणिया सत्ता कम्मुणा कप्पिया पुढो चाला ॥ १४ ॥ भगवं च
एवमन्नेसिं सोवहिए हु लुप्पई चाले । कम्मं च सव्वसो नच्चा तं पडियाइक्खे पावंगं
भगवं ॥ १५ ॥ दुविहं समिच्च मेहावी किरियमक्खायऽणेलिसं नाणी । आयाणसो-
यमइवायसोयं जोगं च सव्वसो णच्चा ॥ १६ ॥

श्लोकद्वयस्याप्ययमर्थः—एतानि पृथिव्यादीनि चित्तमन्त्यभिज्ञाय तदारम्भं परिवर्ज्य विहरति स्म, क्रियाकारकसम्बन्धः,
तत्र पृथिवी सूक्ष्मवादरभेदेन द्विधा, सूक्ष्मा सर्वगा, चादराऽपि श्लक्ष्णकठिनभेदेन द्विधैव, तत्र श्लक्ष्णा शुक्लादिपञ्चवर्णा,

कठिना तु पृथ्वीशर्करावालुकादि पदत्रिंशद्भेदा शस्त्रपरिज्ञानुसारेण द्रष्टव्या, अक्कायोऽपि सूक्ष्मवादरभेदाद्विधा, तत्र सूक्ष्मः पूर्वगद्गादरस्तु शुद्धोदकादिभेदेन पञ्चधा, तेजःकायोऽपि पूर्ववत् नवरं वादरोऽङ्गारादि पञ्चधा, वायुरपि तथैवं नवरं चादर उत्कलिकादिभेदेन पञ्चधा, वनसतिरपि सूक्ष्मवादरभेदेन द्विधा, तत्र सूक्ष्मः सर्वगो वादरोऽप्यग्रमूलस्कन्ध-पर्ववीजसम्पूर्णभेदात्सामान्यतः षोढा, पुनर्द्विधा-प्रत्येकः साधारणश्च, तत्र प्रत्येको वृक्षगुच्छादिभेदाद्वादशधा, साधारणस्त्रनेकविध इति, स एवं भेदभिन्नोऽपि वनसतिः सूक्ष्मस्य सर्वगतत्वादतीन्द्रियत्वाच्च तद्व्युदासेन वादरो भेदत्वेन संगृहीतः, तद्यथा-पनकग्रहणेन वीजाङ्कुरभावरहितस्य पनकादेरुल्यादिविशेषापन्नस्य ग्रहणं, वीजग्रहणेन त्वग्रवीजादेरुपादानं, हरितशब्देन शेषस्येत्येतानि पृथिव्यादीनि भूतानि 'सन्ति' विद्यन्त इत्येवं प्रत्युपेक्ष्य तथा 'चित्तवन्ति' सचेतनान्यभिधाय-ज्ञातां 'इति' एतत्सङ्ख्याय-अवगम्य स भगवान्महावीरस्तदारम्भं परिवर्ज्य विहृतयानिति ॥ पृथिवीकाया-दीनां जन्तूनां त्रसस्थावरत्वेन भेदमुपदर्श्य साम्प्रतमेपां परस्परतोऽनुगमनमप्यस्तीत्येतद्दर्शयितुमाह-“अथ' आनन्तर्धे 'स्थानराः' पृथिव्यप्तेजोवायुवनस्यतयः ते 'त्रसतया' द्वीन्द्रियादितया 'विपरिणमन्ते' कर्मवशाद् गच्छन्ति, चशब्द उत्तरापेक्षया समुच्चयार्थः, तथा 'त्रसजीवाश्च' कृम्यादयः 'स्थावरतया' पृथिव्यादित्वेन कर्मनिष्ठाः समुत्पद्यन्ते, तथा चान्यत्राप्युक्तम्-“अयणं भन्ते ! जीवे पुढविक्काइयत्ताए जाव तसकाइयत्ताए उवयणपुन्ने ? हन्ता गोअमा ! अ-सदे अदुयाऽणंतपुत्तो जाय उवयणपुन्ने”ति, अथवा सर्वा योनयः-उत्पत्तिस्थानानि येषां सत्त्वानां ते सर्वयोनिकाः

सत्त्वाः सर्वगतिभाजः, ते च 'बाला'रागद्वेपाकलिताः स्वकृतेन कमेणा पृथक्कया सवयानभाक्त्यन च कालपताः व्यवस्थिता इति, तथा चोक्तम्—“येति किर सो पण्यो लोए बालगकोडिमित्तोडवि । जम्मणमरणावाहा अणेगसो जत्थ णवि पत्ता ॥ १ ॥” अपि च—“रद्धभूमिर्न सा काचिच्छुद्धा जगति विद्यते । विचित्रैः कर्मनेपथ्यैर्यत्र सत्त्वेर्न नाटितम् ॥ २ ॥” इत्यादि ॥ किं च-भगवांश्च-असौ वीरवर्द्धमानस्याभ्येवमन्यत-ज्ञातवान् सह उपधिना वर्त्तत इति सोपधिकः-द्रव्यभावोपधियुक्तः, दुरवधारणे, लुप्यत एव-कर्मणा क्लेशमनुभवत्येव 'अज्ञो' घाल इति, यदिवा हुहेतो यस्मात्सोपधिकः कर्मणा लुप्यते बालस्तस्मात्कर्म च सर्वसो ज्ञात्या तत्कर्म प्रत्याख्यातवांस्तदुपादानं च पापकमनुष्ठानं भगवान् वर्द्धमानस्वामीति ॥ किं च-द्वे विधे-प्रकारावस्येति द्विविधं, किं तत्-कर्म, तद्येयोप्रत्ययं साम्प्रत्यिकं च, तद्विविधमपि 'समेत्य' ज्ञात्या 'मेधावी' सर्वभावज्ञः, 'क्रियां' संयमानुष्ठानरूपां कर्माञ्छेन्नीमनीदृशीम्-अनन्यसदृशीमाख्यातवान्, किंभूतो?-ज्ञानी, केवलज्ञानवानित्यर्थः, किं चापरमाख्यातवानिति दर्शयति-आदीयते कर्ममनेनेति आदानं-दुष्प्रणिहितमिन्द्रियमादानं च तत् स्रोतश्चादानस्रोतस्तत् ज्ञात्या तथाऽतिपातस्रोतश्च उपलक्षणार्थत्यादस्य मृपावादादिकमपि ज्ञात्या तथा 'योगं च' मनोवाक्यलक्षणं दुष्प्रणिहितं 'सर्वशः' सर्वैः प्रकारैः कर्मवन्धायेति ज्ञात्या क्रियां संयमलक्षणाभाख्यातवानिति स्वम्वन्धः ॥ किं च—

अइवत्तियं अणाउटिं सयमन्नेसिं अकरणयाए । जस्सित्थिओ परिन्नाया सव्वकम्मावहा-

१ नास्ति किल ॥ प्रदेशो लोके बालप्रवेदीमात्रोऽपि । जन्ममरणबाधा भवेवसो यत्र नेव प्राप्तः ॥ १ ॥

उ से अदक्खु ॥ १७ ॥ अहांकडं न से सेवे सव्वसो कम्म अदक्खु । जं किञ्चि
 पावणं भगवं तं अकुब्बं वियडं भुञ्जित्था ॥ १८ ॥ णो सेवइ य परवत्थं परपाएवी से
 न भुञ्जित्था । परिवज्जियाण उमाणं गच्छइ संखडिं असरणयाए ॥ १९ ॥ मायणो
 असणपाणस्स नाणुगिञ्जे रसेसु अपडिन्ने । अचिञ्छपि नो पमजिज्जा नोवि य कंठूयए
 मुणी गायं ॥ २० ॥

आकुट्टिः—हिंसा नाकुट्टिरनाकुट्टिरहिंसेत्यर्थः, किंभूताम् ?—अतिक्रान्ता पातकादतिपातिका—निर्दोषा तामाश्रित्य,
 स्वतोऽन्येषां चाकरणतया—अव्यापारतया प्रवृत्त इति, तथा यस्य स्त्रियः स्वरूपतस्तद्विपाकतश्च परिज्ञाता भवन्ति, सर्वे
 कर्म्मनिवहन्तीति सर्वकर्म्मनिवहाः—सर्वपापोपादानभूताः स एवाद्राक्षीत्—स एव यथावस्थितं संसारस्वभावं ज्ञातवानिति,
 एतदुक्तं भवति—स्त्रीस्वभावपरिज्ञानेन तत्परिहारेण च स भगवान् परमार्थदर्शयभूदिति ॥ मूलगुणानाख्यायोत्तरगुण-
 (शान्)प्रचिकटयिपुराह—‘यथा’ येन प्रकारेण पृष्ट्वा वा कृतं यथाकृतम्—आधाकर्म्ममिति नासौ सेवते, किमिति ?
 —यतः ‘सर्वेशः’ सर्वैः प्रकारैस्तदासेवनेन कर्म्मणाऽष्टप्रकारेण बन्धमद्राक्षीत्—दृष्टवान्, अन्यदप्येवंजातीयकं न सेवत
 इति दर्शयति—यत्किञ्चित्पापकं—पापोपादानकारणं तद्भगवानकुर्वन् ‘विकटं’ प्रासुकमभुङ्क्त—उपभुक्तवान् ॥ किं च—नो से-

घते च नोपभुङ्क्ते च परवस्त्रं-प्रधानं वस्त्रं परस्य वा वस्त्रं परवस्त्रं नासेवते, तथा परपात्रेऽप्यंशौ न भुङ्क्ते, तथा परिवर्ज्यापमानम्-अवगणय्य गच्छति असावाहाराय सङ्गृह्यन्ते प्राणिनोऽस्यामिति सङ्गृह्णित्वा माहारपाकस्थानभूतामशरणाय शरणमनालम्बमानोऽदीनमनस्कः कल्प इतिकृत्वा परीपहविजयार्थं गच्छतीति ॥ किं च-आहारस्य मात्रां जानातीति मात्राज्ञः, कस्य?-अद्वयत इत्यशनं-शाल्योदनादि पीयत इति पानं-द्राक्षापानकादिः तस्य च, तथा नानुगृह्यो 'रसेषु' विकृतिषु, भगवतो हि गृहस्थभावेऽपि रसेषु गृह्णिर्नासीत्, किं पुनः प्रम्रजितस्येति?, तथा रसेष्वेव ग्रहणं प्रत्यप्रतिज्ञो, यथा-मयाऽद्य सिंहकेसरा मोदका एव ग्राह्या इत्येवंरूपप्रतिज्ञारहितोऽन्यत्र तु कुल्मापादौ सप्रतिज्ञ एव, तथाऽप्यपि रजःकणुकाद्यपनयनाय नो प्रमार्जयेन्नापि च गात्रं मुनिरसौ कण्डूयते-काष्ठादिना गात्रस्य कण्डूव्यपनोदं न विधत्त इति ॥ किं च-

अप्यं तिरियं पेहाए अप्पि पिटुओ पेहाए । अप्पं बुइएऽपडिभाणी पंथपेहि चरे जयमाणे ॥ २१ ॥ सिसिरंसि अद्धपडिवन्ने तं वोसिज्ज वत्थमणगारे । पसारित्तु बाहुं परक्कमे नो अवलम्बियाण कंधंमि ॥ २२ ॥ एस विही अणुक्कन्तो माहणेण मंईमया । बहुसो अपडिन्नेण भगवया एवं रियंति ॥ २३ ॥ तिबेमि ॥ उपधानश्रुताध्ययनोद्देशः ॥ १-१॥

अल्पशब्दोऽभावे वर्तते, अल्पं तिर्यक्-तिरश्चीनं गच्छन् प्रेक्षते, तथाऽल्पं पृष्ठतः स्थित्वोत्प्रेक्षते, तथा मार्गादि केनचित्पृष्ठः सन्नप्रतिभाषी सन्नल्पं वृत्ते, मौनेन गच्छत्येव केवलमिति दर्शयति-पथिप्रेक्षी 'चरेद्' गच्छेद्यतमानः-प्राणिविषये यत्नवानिति ॥ किं च-अध्वप्रतिपन्नो शिशिरे सति तदेवदूष्यं वस्त्रं व्युत्सृज्यानगारो भगवान् प्रसार्य बाहू पराक्रमते, न तु पुनः शीतार्दितः सन् सङ्कोचयति, नापि स्कन्धेऽथलम्ब्य तिष्ठतीति ॥ साम्प्रतमुपसञ्जिहीर्षुराह-एष चर्याविधिरनन्तरोक्तोऽनुक्रान्तः-अनुचीर्णः 'माहणेण'सि श्रीवर्द्धमानस्वामिना 'मतिमता' विदितवेद्येन 'यहुशः' अनेकप्रकारमप्रतिज्ञेन-अनिदानेन 'भगवता' ऐश्वर्यादिगुणोपेतन, 'एवम्' अनेन पथा भगवदनुचीर्णेनान्ये मुमुक्षवोऽशेषकर्मक्षयाय साधवो 'रीयन्ते' गच्छन्तीति । इतिरधिकारपरिसमाप्तौ, ब्रवीमीति पूर्ववद्, उपधानश्रुताध्ययनस्य प्रथमोद्देशक इति ॥ उक्तः प्रथमोद्देशकः, साम्प्रतं द्वितीय आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके भगवतश्चर्याऽभिहिता, तत्र चावश्यं कयाचिच्छ्रद्धया-यसत्या भाव्यमतस्तत्प्रतिपादनायायमुद्देशकः प्रक्रम्यते इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादि सूत्रम्-

चरियासणां सिजाओ एगइयाओ जाओ बुइयाओ । आइक्ख ताइं सयणासणां जाइं सेवित्था से महावीरे ॥ १ ॥ आवेसणसभापवासु पणियसालासु एगया वासो । अदुवा पलियठाणेसु पलालपुञ्जेसु एगया वासो ॥ २ ॥ आगन्तारे आरा-

मागारे तह य नगरे व एगया वासो । सुसाणे सुणणगारे वा रुक्खमूले व एगया वासो
॥ ३ ॥ एषहिं मुणी सयणेहिं समणे आसि पतेरसवासे । राइं दिवंपि जयमाणे अ-

पमत्ते समाहिए झाइ ॥ ४ ॥

चर्यायामवश्यंभावितया यानि शय्यासनान्यभिहितानि सामर्थ्यायातानि तानि शयनासनानि-शय्याफलकादीन्या-
चक्ष्य सुधर्मस्वामी जम्बूनाग्राऽभिहितो यानि सेवितवान् महंवीरो-वर्द्धमानस्वामीति, अयं च श्लोकश्चिरन्तनदीका-
कारेण न व्याख्यातः, तत्र किं सुगमत्वादुताभावात्, सूत्रपुस्तकेषु तु दृश्यते, तदभिप्रायं च वयं न विद्म इति ॥ प्रश्नप्रति-
वचनमाह-भगवतो ह्याहाराभिग्रहवत् प्रतिभाव्यतिरेकेण प्रायशो न शय्याऽभिग्रह आसीत्, नवरं यत्रैव चरमपौरुषी
भवति तत्रैवानुज्ञाप्य स्थितवान्, तद्वर्शयति-आ-समन्ताद्विशन्ति यत्र तदावेदानं-शून्यगृहं सभा नाम ग्रामनगरादीनां
तद्वासिलोकास्थायिकार्थमागन्तुकक्षयनार्थं च कुड्याद्याकृतिः क्रियते, 'प्रपा' उदकदानस्थानम् आवेशनं च संभा च प्रपा
च आवेशनसमाप्नोत्तासु, तथा 'पण्यशालासु' आपणेषु 'एकदा' कदाचिद्वासो भगवतोऽधवा 'पलिय'न्ति, कर्म तस्य
स्थानं कर्मस्थानं-अयस्कारवर्द्धकिकुड्यादिकं, तथा पलालपुञ्जेषु मञ्चोपरि व्यवस्थितेष्वधो, न पुनस्तेष्वधो, झुपिरत्या-
दिति ॥ किं च-प्रसङ्गायाता आगत्य वा यत्र तिष्ठन्ति तदागन्तारं तत्पुनर्ग्रामान्नगराद्वा बहिः स्थानं तत्र, तथा आरा-
मेऽगारं-गृहमारामागारं तत्र वा तथा नगरे वा एकदा वासः, तथा इमंशाने शून्यागारे वा, आवेशनशून्यागारयोर्भेदः

सकुल्याकुल्यकृतो, दृक्षमूले वा एकदा वास इति ॥ किं च—‘एतेषु’ पूर्वोक्तेषु ‘शयनेषु’ वसतिषु स ‘मुनिः’ जगन्नयवेत्ता ऋतुवज्रेषु वर्षासु वा ‘श्रमणः’ तपस्युद्युक्तः समना वाऽऽसीत् निश्चलमना इत्यर्थः, कियन्तं कालं यावदिति दर्शयति—‘पतेलसवासे’ति प्रकरणेन त्रयोदशं वर्षं यावत्समस्तां रात्रिं दिनमपि यतमानः संयमानुष्ठान उद्युक्तवान् तथाऽप्रमत्तो—निद्रादिप्रमादरहितः ‘समाहितमनाः’ विस्त्रोतसिकारहितो धर्मध्यानं शुक्लध्यानं वा ध्यायतीति ॥ किं च—

णिङ्पि नो पगामाए, सेवइ भगवं उट्टाए । जग्गावइ यं अप्पाणं इसिं साई य अप-
डिन्ने ॥ ५ ॥ संवुज्झमाणे पुणरवि आसिसु भगवं उट्टाए । निक्खम्म एगयां राओ
वहि चंकमिया मुहुत्तागं ॥ ६ ॥ सयणेहिं तत्थुवसंगा भीमा आसी अणेगरूवा य ।
संसप्पगा य जे पाणा अदुवा जे पक्खिणो उवचरन्ति ॥ ७ ॥ अदु कुचरा उवंचरन्ति
गामरक्खा य सत्तिहत्था य । अंदु गंमिया उवसंगा इत्थी एगइया पुरिसा य ॥ ८ ॥

निद्रामप्यसावपरप्रमादरहितो न प्रकामतः सेवते, तथा च किल भगवतो द्वादशसु संवत्सरेषु मध्येऽस्थिकग्रामे व्यन्तरोपसर्गान्ते कायोत्सर्गव्यवस्थितस्यैवान्तर्मुहूर्त्तं यावत्स्वप्नदर्शनाध्यासिनः सकृन्निद्राप्रमाद आसीत्, ततोऽपि चोत्थायात्मानं ‘जागरयति’ कुशलानुष्ठाने प्रवर्त्तयति, यत्रापीपच्छय्याऽऽसीत् तत्राप्यप्रतिज्ञः—प्रतिज्ञारहितो, न त-

त्रापि स्वापान्धुपगमपूर्वकं शयित इत्यर्थः ॥ किं च-स मुनिर्निद्राप्रमादाद् व्युत्थितचित्तः 'संबुध्यमानः' संसारपातायायं प्रमाद इत्येवमवगच्छन् पुनरप्रमत्तो भगवान् संयमोत्थानेनोत्थाय यदि तत्रान्तर्व्यवस्थितस्य कुतश्चिद्राप्रमादः स्यात् ततस्तस्मान्निष्क्रम्यैकदा शीतकालरात्रादौ वहिश्चङ्क्रम्य मुहूर्तमात्रं निद्राप्रमादापनयनार्थं ध्याने स्थितवानिति ॥ किं च-शय्यते-स्थीयते उत्कुटुकांसनादिभिर्येष्विति शयनानि-आश्रयस्थानानि तेषु तैर्वा तस्य भगवत उपसर्गा 'भीमा' भयानका आसन् अनेकरूपाश्च शीतोष्णादिरूपतयाऽनुकूलप्रतिफलरूपतया वा, तथा संसर्पन्तीति संसर्पकाः-शून्यगृहादावहिन-कुलादयो ये प्राणिनः 'उपचरन्ति' उप-सामीप्येन मांसादिकमश्नन्ति अथवा श्मशानादौ पक्षिणो गृध्रादय उपचरन्तीति वर्तते ॥ किं च-'अथ' अनन्तरं कुत्सितं चरन्तीति कुचराः-चौरपारदारिकादयस्ते च क्वचिच्छून्यगृहादौ 'उपचरन्ति' उपसर्गयन्ति, तथा ग्रामरक्षादयश्च त्रिकचत्तरादिव्यवस्थितं शक्तिकुन्तादिहस्ता उपचरन्तीति, अथ 'ग्रामिका' ग्रामधर्म्मार्थिता उपसर्गा एकाकिनः स्युः, तथाहि-काचित्स्त्री रूपदर्शनाध्युपपन्ना उपसर्गयेत् पुरुषो वेति ॥ किं च-

इहलोइयाइं परलोइयाइं भीमाइं अणेगरूवाइं । अवि सुभि दुब्भिगन्धाइं सदाइं
अणेगरूवाइं ॥ ९ ॥ अहियासए सया समिए फासाइं विरूवरूवाइं । अरइं रइं अ-
भिभूय रीयइ माहणे अबहुवाई ॥ १० ॥ स जणेहिं तत्थ पुच्छिसु एगंचरावि ए-
गया राओ । अब्वाहिए कसाइत्था पेहमाणे समाहिं अपडिन्ने ॥ ११ ॥ अयमंतरंस्ति-

को इत्थ ? अहमंसिस्ति भिक्खु आहंहु । अयमुत्तमे से धम्मे तुसिणीए कसाइए झाइ ॥१२॥
 इहलोके भवा ऐहलौकिकाः-मनुष्यकृताः के ते ?-‘स्पर्शाः’ दुःखविशेषा दिव्यास्तैरश्वाश्च पारलौकिकास्तानुपसर्गापादि-
 तान् दुःखविशेषानध्यासयति-अधिसहते, यदिवा इहैव जन्मनि ये दुःखयन्ति दण्डप्रहरादयः प्रतिकूलोपसर्गास्त ऐहलौ-
 किकाः, तद्विपर्यस्तास्तु पारलौकिकाः, ‘भीमा’ भयानका ‘अनेकरूपाः’ नानाप्रकाराः, तानेव दर्शयति-अपि सुरभि-
 गन्धाः-स्रक्चन्दनादयो दुर्गन्धाः-कुथितकडेवरादयः, तथा शब्दाधानेरूपा वीणावेणुमृदङ्गादिजनिताः, तथा क्र-
 मेलकरसिताद्युत्थापितास्तांश्चाविकृतमना ‘अध्यासयति’ अधिसहते, ‘सदा’ सर्वकालं सम्यगितः समितः-पञ्चभिः स-
 मितिभिर्युक्तः, तथा स्पर्शान्-दुःखविशेषानरतिं संयमे रतिं चोपभोगाभिष्वङ्गेऽभिभूय-तिरस्कृत्य ‘रीयते’ संयमानुष्ठाने
 प्रजति, ‘माहणे’ति पूर्ववद् ‘अबहुवादी’ अबहुभाषी, एकद्विव्याकरणं कचिन्निमित्ते कृतवानिति भावः ॥ ‘स’ भग-
 वानर्द्धत्रयोदश पक्षाधिकाः समा एकाकी विचरन् तत्र शून्यगृहादौ व्यवस्थितः सन् ‘जनैः’ लोकैः पृष्टः, तद्यथा-को
 भवान् ? किमत्र स्थितः ? कुतरस्यो वेत्येवं पृष्टेऽपि तूष्णींभावमभजत्, तथोपपत्त्याद्या अथेकचरा-एकाकिन एकदा-क-
 दाचिद्रात्रायहि वा पप्रच्छुः, अव्याहते च भगवता कपायिताः ततो ज्ञानावृतहृष्टयो दण्डमुध्यादिताडनतोऽनार्थत्वमा-
 चरन्ति, भगवांस्तु तत्समाधिं प्रेक्षमाणो धर्मध्यानोपगतचित्तः सन् सम्यक्तितिक्षते, किंभूतः ?-‘अप्रतिज्ञो’ नास्य वैरनि-
 र्यातनप्रतिज्ञा विद्यत इत्यप्रतिज्ञः ॥ कथं ते पप्रच्छुरिति दर्शयितुमाह-अयमन्तः-मध्ये कोऽत्र व्यवस्थितः ? एवं सङ्केतागता
 दुधारिणः पृच्छन्ति कर्मकरादयो वा, तत्र नित्यवासिनो दुष्प्रणिहितमानसाः पृच्छन्ति, तत्र चैवं पृच्छतामेपां भगवां-

स्तूष्णीभावमेव भजते, कांचेद्बहुतरदोषापनयनाय जल्पत्यापि, कथमिति दशयातं-अहं भिक्षुरस्मीति, एवमुक्ते यदि ते-
 श्वधारयन्ति ततस्तिष्ठत्येव, अथाभिप्रेतार्थव्याघातात् कपायिता मोहान्धाः साम्प्रतेक्षितयेवं ब्रूयुः, यथा-तूर्णमस्मा-
 त्स्थानान्निर्गच्छ, ततो भगवानचियत्तावग्रह इतिकृत्वा निर्गच्छत्येव, यदिया न निर्गच्छत्येव भगवान् किंतु सोऽयमुत्तमः
 प्रधानो धर्म आचार इतिकृत्वा स कपायितेऽपि तस्मिन् गृहस्थे तूष्णीभावव्यवस्थितो यद्भविष्यत्तया ध्यायत्येव-न ध्या-
 नात्प्रच्यवते ॥ किं च-

जंसिप्येगे पवेयन्ति सिसिरे मारुए पवायन्ते । तंसिप्येगे अणंगारा हिमवाए नि-
 वायमेसन्ति ॥ १३ ॥ संघाडीओ पवेसिस्तसमो एहा य समादहमाणा । पिहिया व
 सखलामो अइदुक्खे हिमगसंफासा ॥ १४ ॥ तंसि भगवं अपडिन्ने अहे विगडे अही-
 यासए । दविए निक्खम्म एगया राओ ठाइए भगवं समियाए ॥ १५ ॥ एस चिही
 अणुक्कन्तो माहणेण मईमया । बहुसो अपडिण्णेण भगवया एवं रीयन्ति ॥ १६ ॥
 त्तिवेमि ॥ नवमस्य द्वितीय उद्देशकः ९-२ ॥

यस्मिन् शिशिरादावप्येके त्वक्त्राणाभावतया 'प्रवेपन्ते' दन्तवीणादिसमन्विताः कम्पन्ते, यदिया 'प्रवेदयन्ति'

शीतजनितं दुःखस्पर्शमनुभवन्ति, आर्त्तध्यानवशगा भवन्तीत्यर्थः, तस्मिंश्च शिशिरे हिमकणिनि मारुते च प्रवाति स-
 त्येके न सर्वे 'अनगराः' तीर्थिकप्रव्रजिता हिमवाते सति शीतपीडितास्तदपनोदाय पावकं प्रज्वालयन्ति-अङ्गारशक-
 टिकामन्वेययन्ति, प्राचारादिकं याचन्ते, यदिवाऽनगरा इति-प्रार्थनाथतीर्थप्रव्रजिता गच्छवासिन एव शीतादिता
 निवातमेयन्ति-घङ्गुशालादिकावसतीर्थातायनादिरहिताः प्रार्थयन्ति ॥ किं च-इह सङ्घाटीशब्देन शीतापनोदक्षमं कल्प-
 द्वयं त्रयं वा गृह्यते, ताः सङ्घाटीः शीतादिता वयं प्रवेक्ष्यामः, एवं शीतादिता अनगरा अपि विदधति, तीर्थिकप्रव्रजि-
 तास्तत्वेधाः-समिधः काष्ठानीतियावद् एताश्च समादहन्तः शीतस्पर्शं सोढुं शक्यामः, तथा संघाट्या वा पिहिताः-स्थ-
 गिताः कम्बलाद्यावृतशरीरा इति, किमर्थमेतत्कुर्वन्तीति दर्शयति-यतोऽतिदुःखमेतद्-अतिदुःसहमेतद्यदुत हिमसंस्पर्शः-
 शीतस्पर्शवेदना दुःखेन सह्यन्त इतियावत् ॥ तदेवमेवंभूते शिशिरे यथोक्तानुष्ठानवत्सु च स्वयूथ्येतेरेज्वनगारेषु यद्भ-
 गवान् व्यधात्तद्दर्शयितुमाह-'तस्मिन्' एवंभूते शिशिरे हिमवाते शीतस्पर्शं च सर्वकपे 'भगवान्' ऐश्वर्याविगुणोपेतस्तं
 शीतस्पर्शमध्यासयति-अधिसहते, किंभूतोऽसौ?-'अप्रतिज्ञो' न विद्यते निवातवसतिप्रार्थनादिका प्रतिज्ञा यस्य स तथा,
 क्काध्यासयति?-'अधो विकटे' अधः-कुल्यादिरहिते छन्दोऽप्युपरि तदभावेऽपि चेति, पुनरपि विशिनष्टि-रागद्वेषविर-
 हाद्रव्यभूतः कर्मग्रन्थिद्रावणाद्वा द्रवः-संयमः स विद्यते यस्यासौ द्रविकः, स च तथाऽध्यासयन् यद्यत्यन्तं शीतेन वा-
 ध्यते ततस्तस्मात् छन्नाग्निष्क्रम्य बहिरैकदा-रात्रौ मुहूर्तमात्रं स्थित्वा पुनः प्रविश्य स भगवान् शमितया सम्यग्वा सम-
 तथा वा व्यवस्थितः सन् तं शीतस्पर्शं रासभट्टान्तेन सोढुं शक्नोति-अधिसहत इति ॥ एतेदेवोद्देशकार्थमुपसंजिहीर्षु-

राह-एस विही इत्याद्यनन्तरोद्देशकवन्नेयमिति । इतिब्रवीमीतिशब्दौ पूर्वोक्तौ । उपध्यानश्रुतस्य द्वितीयोद्देशकः परि-
समाप्त इति ॥

उक्तो द्वितीयोद्देशकः, साम्प्रतं तृतीय आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके भगवतः शय्याः प्रतिपा-
दिताः, तासु च व्यवस्थितेन ये यथोपसर्गाः परीपहाश्च सोढास्तत्प्रतिपादनार्थमिदमुपक्रम्यत इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्या-
स्योद्देशकस्यादिसूत्रम्—

तणफासे सीयफासे य तेउफासे य दंसमसगे य । अहियासए सया समिए फासाइं
विरूवरूवाइं ॥ १ ॥ अह दुच्चरलाढमचारी बज्जभूमिं च सुब्भभूमिं च । पंतं सिज्जं
सेविसु आसणगाणि चैव पंताणि ॥ २ ॥ लाढेहिं तस्सुवसगा बहवे जाणवया लू-
सिसु । अह लूहदेसिए भत्ते कुक्कुरा तत्थ हिंसिसु निवइंसु ॥ ३ ॥ अप्पे जणे निवा-
रेइ लूसणए सुणए दसमाणे । लुच्छुकारिति आहंसु समणं कुक्कुरा दसंतुत्ति ॥ ४ ॥

तृणानां-कुशादीनां सर्शास्तृणसर्शाः तथा शीतसर्शाः तथा तेजःसर्शाः-उष्णसर्शाश्चातापनादिकाले आसन् यदिवा
गच्छतः किल भगवतस्तेजःकाय एवासीत्, तथा दंशमशकादयश्च, एतान तणसर्शादीन् ‘विरूपरूपान्’ नानाभूतान्

भगवानध्यासयति, सम्यगितः-सम्यग्भावं गतः समितिभिः समितो वेति ॥ किं च—‘अथ’ आनन्तर्यं दुःखेन चर्यतेऽस्मिन्निति दुश्चरः स चासौ लाढश्च-जनपदविशेषो दुश्चरलाढस्तं चीर्णवान्-विहृतवान्, स च द्विरूपो-वज्रभूमिः शुभ्रभूमिश्च, तं द्विरूपमपि विहृतवान्, तत्र च प्रान्तां ‘शय्यां’ वसतिं शून्यगृहादिकामर्नेकोपद्रवोपद्रुता सेवितवान्, तथा प्रान्तानि चासनानि-पांशूत्करशर्करालोष्टाद्युपचितानि च कांष्ठानि च दुर्घटितान्यासेवितवानिति ॥ किं च-लाढा नाम जनपदविशेषास्तेषु च द्विरूपेष्वपि लाढेषु ‘तस्य’ भगवतो बहव उपसर्गाः प्रायशः प्रतिकूला आक्रोशश्चभक्षणादय आसन्, तानेव दर्शयति-जनपदे भवा जानपदा-अनार्याऽऽचारिणो लोकाः ते भगवन्तं लूणितवन्तो-दन्तभक्षणोल्लसुकदण्डप्रहारादिभिर्जिहिंसुः, अथशब्दोऽपिशब्दार्थे, स चैवं द्रष्टव्यः, भक्तमपि तत्र ‘रुक्षेदयं’ रुक्षकल्पमन्तप्रान्तमितियाद्यत्, ते चानार्यतया प्रकृतिक्रोधनाः कर्पासाद्यभावत्वाच्च तृणप्रावरणाः सन्तो भगवति विरूपमाचरन्ति, तथा तत्र ‘कुर्कुराः’ श्वानस्ते च जिहिंसुः, उपरि च निपेतुरिति ॥ किं च—‘अल्पः’ स्लोकः स जनो यदि परं सहस्राणामेको यदिवा नास्त्येवासाविति यस्मान् शुनो लूपकान् दशतो ‘निवारयति’ निपेधयति, अपि तु दण्डप्रहारादिभिर्भगवन्तं हत्वा तत्क्षेरणाय सीकुवन्ति, कथं नार्मेनं श्रमणं कुर्कुराः श्वानो दशन्तु-भक्षयन्तु !, तत्र चैवंविधे जनपदे भगवान् षण्मासावधिं कालं स्थितवानिति ॥ किं च—

एलिव्वए जणां भुज्जो बहवे वज्जभूमिं फरुसांसी । लुट्ठिं गहाय नालियं समणा तत्थ य .

विहरिंसु ॥ ५ ॥ एवंपि तत्थ विहरन्ता पुट्टपुव्वा अहेसिं सुणिएहिं । संलुच्चमाणा
सुणएहिं दुच्चराणि तत्थ लाढेहिं ॥ ६ ॥ निहाय दण्डं पाणेहिं तं कायं वोसज्जम-
णगारे । अह गामकण्टए भगवन्ते अहिआसए अभिसमिच्चा ॥ ७ ॥ नागो संग-
मसीसे वा पारए तत्थ से महावीरे ! एवंपि तत्थ लाढेहिं अलद्धपुव्वोवि एगया
गामो ॥ ८ ॥

‘इहृक्षः’ पूर्वोक्तस्वभावो यत्र जनस्तं तथाभूतं जनपदं भगवान् ‘भूयः’ पीनःपुन्येन विहृतवान्, तस्यां च वज्रभूमौ
बहवो जनाः परुषादिनो-रूक्षाशिनो रूक्षाशितया च प्रकृतिकोधनास्ततो यतिरूपमुपलभ्य कदर्थयन्ति, ततस्तत्रान्ये श्रमणाः
शाक्यादयो यष्टि-देहप्रमाणां चतुरङ्गुलाधिकप्रमाणां वा नालिकां गृहीत्या श्वादितिपेधनाय विजहुरिति ॥ किं च-एवमपि
यथादिकया सामग्र्या श्रमणा विहरन्तः ‘स्पृष्टपूर्वा’ आरब्धपूर्वाः श्वभिरासन्, तथा ‘संलुच्चमाना’ इतश्चेतश्च भक्ष्यमाणाः
श्वभिरासन्, दुर्निवारत्वात्तेषां, ‘तत्र’ तेषु लाढेष्वायलोकानां दुःखेन चर्यन्त इति दुश्चराणि-ग्रामादीनीति ॥ तदेवंभूतेष्वपि
लाढेषु कथं भगवान् विहृतवानिति दर्शयितुमाह-प्राणिषु यो दण्डनाहण्डो-भनोवाक्कायादिकस्तं भगवान् ‘निधाय’
त्यक्त्वा, तथा तच्छरीरमप्यनगारो व्युत्सृज्याथ ‘ग्रामकण्टकान्’ नीचजनरूक्षालापानपि भगवांस्तांस्तान् सम्यक्करणतया
निर्जंरामभिसमेत्य-ज्ञात्वाऽध्यासयति-अधिसहते ॥ कथमधिसहते इति दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह-‘नागो’हस्ती य-

थाऽसौ संग्राममूर्द्धनि परानीकं जित्वा तत्पारगो भवति, एवं भगवानपि महावीरस्तत्र लढेषु परीपहानीकं विजित्य पारगोऽभूत्, किं च-‘तत्र’ लढेषु विरलत्वाद्ग्रामाणां कचिदेकदा वासायालब्धपूर्वो ग्रामोऽपि भगवता ॥ किं च—

उवसंकमन्तमपडिन्नं गामंतियम्मि अप्पत्तं । पडिनिक्खमिच्चु ल्हसिंसु एयाओ परं
पलेहिस्ति ॥ ९ ॥ हयपुव्वो तत्थ दण्डेण अदुवा मुट्ठिणा अदु कुन्तफलेण । अदु ले-
लुणा कवाल्लेण हन्ता हन्ता बहवे कन्दिंसु ॥ १० ॥ मंसाणि छिन्नपुव्ववाणि उट्ठं-
भिया एगया कायं । परीसहाइं लुंविंसु अदुवा पंसुणा उवकरिंसु ॥ ११ ॥ उच्चा-
लइय निहणिंसु अदुवा आसणाउ खलइंसु । वोसट्ठकायपणयाऽसी दुक्खसहे भगवं
अपडिन्ने ॥ १२ ॥

‘उपसङ्ग्रामन्तं’ भिक्षायै वासाय वा गच्छन्तं, किंभूतम्?—‘अप्रतिज्ञं’ नियतनिवासादिप्रतिज्ञारहितं ग्रामान्तिकं प्राप्त-
मग्राप्तमपि तस्माद्ग्रामात्प्रतिनिर्गत्य ते जना भगवन्तमल्लपिपुः, एतच्चोचुः—इतोऽपि स्थानात्परं दूरतरं स्थानं ‘पर्येहि’ ग-
च्छेति ॥ किं च—तत्र ग्रामादेर्वहिव्यवस्थितः पूर्वं हतो हतपूर्वः, केन?—दण्डेनाथवा मुष्टिनाऽथवा कुन्तादिफलेनाथवा
लेष्टुना कपालेन—घटखर्परदिना हत्वा हत्वा बहवोऽनार्याश्चक्रन्दुः—पश्यत ध्रुयं किंभूतोऽयमित्येवं कलकलं चक्रुः ॥ किं

च-मांसानि च तत्र भगवत्च्छिन्नपूर्वाणि एकदा कायमवष्टभ्य-आक्रम्य तथा नानाप्रकाराः प्रतिकूलपरीपहाश्च भगवन्तमलुच्छिपुः, अथवा पांसुनाऽऽयकीर्णवन्त इति ॥ किं च-भगवन्तमूर्ध्वमुत्क्षिप्य भूमौ 'निहतवन्तः' क्षिप्तवन्तः, अथवा 'आसनात्' गोदोहिकोत्कुडुकासनवीरासनादिकात् 'स्खलितवन्तो' निपातितवन्तः, भगवांस्तु पुनर्व्युत्सृष्टकायः परीपहसहनं प्रति प्रणत आसीत्, परीपहोपसर्गकृतं दुःखं सहत इति दुःखसहो भगवान्, नास्य दुःखचिकित्साप्रतिज्ञा विद्यत इत्यप्रतिज्ञः ॥ कथं दुःखसहो भगवानित्येतद्दृष्टान्तद्वारेण दर्शयितुमाह—

सूरो सङ्गमसीसे वा संवुडे तत्थ से महावीरे । पडिसेवमाणे फरुसाइं अचले भगवं रीयित्था ॥ १३ ॥ एस विही अणुक्कन्तो० जाव रीयं ॥ १४ ॥ तिबेमि १-३ ॥

यथा हि संग्रामशिरसि 'शूरः' अक्षोभ्यः परैः कुन्तादिभिर्भिद्यमानोऽपि वर्मणा संवृताङ्गो न भङ्गमुपयातीति, एवं स भगवान्महावीरः 'तत्र' लाढादिजनपदे परीपहानीकुतुघमानोऽपि प्रतिसेवमानश्च 'परुषान्' दुःखविशेषान् मेरुरिवाचलो-निष्प्रकम्पो धृत्या संवृताङ्गो भगवान् 'रीयते स्म' ज्ञानदर्शनचारित्रात्मके मोक्षाध्यनि पराक्रमते स्मेति ॥ उद्देशकार्थमुपसंजिहीर्षुराह—'एस विही'त्यादि पूर्ववद् । उपधानश्रुताध्ययनस्य तृतीयोद्देशकः परिसमाप्तः ॥

उक्तस्तृतीयोद्देशकः, साम्प्रतं चतुर्थं आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरोद्देशके भगवतः परीपहोपसर्गा-
धिसहनं प्रतिपादितं, तदिहापि रोगातङ्कपीडाचिकित्साव्युदासेन सम्यगधिसहते तदुत्पत्तौ च नितरां तपश्चरणायोद्य-
च्छतीत्येतत्प्रतिपाद्यते, तदनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकत्वादिसूत्रम्—

ओमोयरियं चाएइ अपुट्टेऽवि भगवं रोगेहिं । पुट्टे वा अपुट्टे वा नो से साइज्जई ते-
इच्छं ॥ १ ॥ संसोहणं च वमणं च गायब्भंगणं च सिणाणं च । संवाहणं च न से
कप्पे दन्तपक्खालणं च परिन्नाए ॥ २ ॥ विरए गामधम्महिं रीयइ माहणे अबहुंवाई ।
सिसिरंमि एगया भगवं छायाए झाइ आसीय ॥ ३ ॥ आयावइ य गिम्हाणं अच्छइ
उक्कुडुए अभित्तावे । अदु जाव इत्थ लूहेणं ओयणमंथुकुम्मासेणं ॥ ४ ॥

अपि शीतोष्णदंशमशकाक्रोशताडनाद्याः शक्याः परीपहाः सोढुं न पुनरवमोदरतां, भगवांस्तु पुना रोगैरस्पृष्टोऽपि
वातादिक्षोभाभावेऽप्यवमौदर्यं न्यूनोदरतां शक्नोति कर्तुं, लोको हि रोगैरभिद्रुतः संस्तदुपशमनायावमोदरतां विधत्ते
भगवांस्तु तदभावेऽपि विधत्त इत्यपिशब्दार्थः, अथवाऽस्पृष्टोऽपि कासश्वासादिभिर्द्रव्यरोगैः अपिशब्दात्स्पृष्टोऽप्यसद्वेदनी-
यादिभिर्भाविरोगैर्न्यूनोदरतां करोति, अथ किं द्रव्यरोगातङ्का भगवतो न प्रादुष्यन्ति येन भावरोगैः स्पृष्ट इत्युक्तं?,
तदुच्यते, भगवतो हि न प्राकृतस्येव देहजाः कासश्वासादयो भवन्ति, आगन्तृकास्तु सखप्रहारजा भवेयुः, इत्येतदेव

दर्शयति—स च भगवान् स्पृष्टो वा श्वभक्षणादिभिरस्पृष्टो वा कासश्वासादिभिर्नासौ चिकित्सामभिलपति, न द्रव्यौषधाद्यु-
 पयोगतः पीडोपशमं प्रार्थयतीति ॥ एतदेव दर्शयितुमाह—गात्रस्य सम्यक् शोधनं संशोधनं—विरेचनं निःसोत्रादिभिः तथा
 वमनं मदनफलादिभिः, चक्षुर्दृष्टं उत्तरपदसमुच्चयार्थो, गात्राभ्यङ्गनं च सहस्रपाकतैलादिभिः स्नानं चोद्धर्त्तनादिभिः संवाधनं
 च हस्तपादादिभिस्तस्य—भगवतो न कल्पते, तथा सर्वमेव शरीरमशुभ्यात्मकमित्येवं ‘परिज्ञाय’ ज्ञात्वा दन्तकाष्ठादिभि-
 र्दन्तप्रक्षालनं च न कल्पत इति ॥ किं च—‘विरतो’ निवृत्तः केभ्यो?—‘ग्रामधर्मेभ्यो’ यथास्वमिन्द्रियाणां शब्दादिभ्यो वि-
 पर्येभ्यो ‘रीयते’ संयमानुष्ठाने पराक्रमते, ‘माहणे’ति, किंभूतो भगवान्? असाववहुवादी, सकृद्व्याकरणभावाद्वहुशब्दोपा-
 दानम्, अन्यथा हि अवादीत्येव ब्रूयात्, तथैकदा शिशिरसमये स भगवांश्छायायां धर्मशुक्लध्यानध्यायसीचेति ॥ किं
 च—सुव्यत्ययेन सप्तम्यर्थे पष्ठी, ग्रीष्मेष्वातापयति, कथमिति दर्शयति—तिष्ठत्युत्कुडुकासनोऽभितापं—तापाभिमुखमिति;
 ‘अथ’ आनन्तर्ये धर्मधारं देहं यापयति स्म रूक्षेण—स्नेहरहितेन केन?—‘ओदनमन्थुकुल्मापेण’ ओदनं च—कोद्रवौदनदि
 मन्यु च—चदरचूर्णादिकं कुल्मापाश्च—माषविशेषा एवोत्तरापथे धान्यविशेषभूताः पर्युपितमाषा वा सिद्धमाषा वा ओदनम-
 न्युकुल्मापमिति समाहारद्वन्द्वः तेनात्मानं यापयतीति सम्यन्ध इति ॥ एतदेव कालावधिं विशेषणतो दर्शयितुमाह—

एयाणि तिन्नि पडिसेवे अट्ट मासे अ जावयं भगवं । अपि इत्थ एगया भगवं अद्ध-
 मासं अदुवा मासंपि ॥ ५ ॥ अवि साहिए दुवे मासे छप्पि मासे अदुवा विहः

रिस्था । राओवरायं अपडिन्ने अन्नगिलायमेगया भुञ्जे ॥ ६ ॥ छट्टेण एगया भुञ्जे
 अट्टुवा अट्टुमेण दसमेणं । दुवालसमेण एगया भुञ्जे पेहमाणे समाहिं अपडिन्ने ॥ ७ ॥
 णच्चा णं से महावीरे नोऽकिय पावगं सयमकासी । अन्नेहिं वा ण कारिस्था कीरंतं पि
 नाणुजाणिस्था ॥ ८ ॥

‘एतानि’ ओदनादीन्यनन्तरोक्तानि प्रतिसेवते, तानि च समाहारद्वन्द्वेन तिरोहितावयवसमुदायप्रधानेन निर्देशा-
 त्कस्यचिन्मन्दबुद्धेः स्यादारेका यथा-त्रीण्यपि समुदितानि प्रतिसेवत इति, अतस्तद्व्युदासाय त्रीणीत्यनया सङ्ख्यया
 निर्देश इति, त्रीणि समस्तानि व्यस्तानि वा यथालाभं प्रतिसेवत इति, कियन्तं कालमिति दर्शयति-अष्टौ मासान् ऋतुवद्ध-
 संज्ञकानात्मानं अयापयद्-वर्त्तितवान् भगवानिति, तथा पानमप्यद्धमासमथवा मासं भगवान् पीतवान् ॥ अपि च-
 मासद्वयमपि साधिकम् अथवा पडपि मासान् साधिकान् भगवान्यानकमपीत्वाऽपि ‘रात्रोपरात्र’मित्यहर्निशं विहृत-
 वान्, किंभूतः?—‘अप्रतिज्ञः’ पानाभ्युपगमरहित इत्यर्थः, तथा ‘अन्नगिलाय’न्ति पर्युपितं तदेकदा भुक्तवानिति ॥
 किं च-पष्ठेनैकदा भुङ्क्ते, पष्ठं हि नामैकस्मिन्नहन्त्येकभक्तं विधाय पुनर्दिनद्वयमभुक्त्वा चतुर्थेऽह्नेकभक्तमेव विधत्ते,
 ततश्चाद्यन्तयोरेकभक्तदिनयोर्भक्तद्वयं मध्यदिवंसयोश्च भक्तचतुष्टयमित्येवं पण्णां भक्तानां परित्यागात्पष्ठं भवति, एवं
 दिनादिवृद्ध्याऽष्टमाद्यायोज्यमिति, अथाष्टमेन दशमेनाथवा द्वादशमेनैकदा कदाचिदुक्तवान्, ‘समाधिं’ शरीरसमा-

धानं 'प्रेक्षमाणः' पर्यालोचयन् न पुनर्भगवतः कथंचिद्दोर्मनस्यं समुत्पद्यते, तथाऽप्रतिज्ञः—अनिदान इति ॥ किं च—ज्ञात्वा हेयोपादेयं स महावीरः कर्मप्रेरणसहिष्णुर्नोपि च पापकं कर्म स्वयमकार्षीत् न चाप्यन्यैरचीकरत् न च क्रियमाणमपरैरनुज्ञातवानिति ॥ किं च—

गामं पविसे नगरं वा घासमेसे कण्डं परट्टाए । सुविसुद्धमेसिया भगवं आयतजोग-
याए सेवित्था ॥ ९ ॥ अटु वायसा दिगिंछत्ता जे अन्ने रसेसिणो सत्ता । घासेस-
णाए चिट्टन्ति सययं निवइए य पेहाए ॥ १० ॥ अटुवा माहणं च समणं वा गाम-
पिण्डोलगं च अतिहिं वा । सोवागमूसियारिं वा कुकुरं वावि विट्ठियं पुरओ ॥ ११ ॥
वित्तिच्छेयं वज्जन्तो तेसिमप्पत्तियं परिहरन्तो । मन्दं परक्कमे भगवं अहिंसमाणो
घासमेसित्था ॥ १२ ॥

ग्रामं नगरं वा प्रविश्य भगवान् आसमन्वेपयेत्, परार्थाय कृतमित्युद्गमदोपरहितं, तथा सुविशुद्धमुत्पादनादोपरहितं, तथैषणादोपरिहारेणैपित्वा—अन्वेप्य भगवानायतः—संयतो योगो—मनोवाक्कायलक्षणः आयतश्चासौ योगश्चायतयोगो—ज्ञानचतुष्टयेन सम्यग्योगप्रणिधानमायतयोगस्य भाव आयतयोगता तथा सम्यगाहारं शुद्धं आसैषणादोपरिहारेण से-

वितवानिति ॥ किं च—अथ भिक्षां पर्यटतो भगवतः पथि वायसाः—काका ‘दिगिच्छ’ति बुभुक्षा तथाऽऽर्त्ता बुभुक्षार्त्ता ये चान्ये रसैपिणः—पानार्थिनः कपोतपारापतादयः सत्त्वाः तथा ग्रासस्यैपणार्थम्—अन्वेपणार्थं च ये तिष्ठन्ति तान् सत-
तम्—अनवरतं निपतितान् भूमौ ‘प्रेक्ष्य’ दृष्ट्वा तेषां वृत्तिव्यवच्छेदं वर्जयन्मन्दमाहारार्थी पराक्रमते ॥ किं च—अथ ब्रा-
ह्मणं लाभार्थमुपस्थितं दृष्ट्वा तथा श्रमणं शाक्याजीवकपरिव्राट्तापसनिर्ग्रन्थानामन्यतमं ‘ग्रामपिण्डोलक’ इति भिक्ष-
योदरभरणार्थं ग्राममाश्रितस्तुन्दपरिमृजो द्रमक इति, तथाऽतिथिं वा—आगन्तुकम् तथा श्वपाकं—चाण्डालं मार्जारी-
वा कुकुरं वापि—श्वानं विविधं स्थितं—‘पुरतः’ अग्रतः समुपलभ्य तेषां वृत्तिच्छेदं वर्जयन् मनसो दुष्प्रणिधानं च वर्जयन्
मन्दं—मनाक् तेषां ब्रासमकुर्वन् भगवान् पराक्रमते, तथा परांश्च कुन्थुकादीन् जन्तून् अहिंसन् ग्रासमन्वेपितवा-
निति ॥ किं च—

अवि सूइयं वा सुकं वा सीयं पिंडं पुराणकुम्भासं । अदु बुक्कसं पुलगं वा लद्धे पिंडे
अलद्धे दविए ॥ १३ ॥ अवि झाइ से महावीरे आसणत्थे अकुक्खुए झाणं । उड्डं अहे
तिरियं च पेहमाणे समाहिमपडिन्ने ॥ १४ ॥ अकसाई विगयगेही य सदरूवेसु अ-
मुच्छिण्ण झाई । छउमत्थोऽवि परक्कममाणो न पमायं सइपि कुव्वित्था ॥ १५ ॥ सय-
मेव अभिसमागम्म आयतजोगमायसोहीए । अभिनिव्वुडे अमाइल्ले आवकहं भगवं

समियासी ॥ १६ ॥ एस विही अणु० रीयइ ॥ १७ ॥ तिवेमि ९-४ ब्रह्मचर्यश्रुतस्कन्धे

नवमाध्ययने चतुर्थ उद्देशकः ॥ ९ ॥

‘सूइयं’ति दध्यादिना भक्तमार्द्रांकृतमपि तथाभूतं शुष्कं वा-यल्लचनकादि शीतपिण्डं वा-पर्युषितभक्तम् तथा ‘पुराण-कुलमापं वा’ बहुदियससिद्धस्थितकुलमापं, ‘बुक्कसं’ति चिरन्तनधान्यौदनं, यदिवा पुरातनसत्पुण्डं, यदिवा बहुदिवस-सम्भृतगोरसं गोधूममण्डकं वेति, तथा ‘पुलकं’ यत्रनिष्पावादि, तदेवम्भूतं पिण्डमवाप्य रागद्वेषविरहाद् द्रविको भगवान् तथाऽन्यस्मिन्नपि पिण्डे लब्धेऽलब्धे वा द्रविक एव भगवानिति, तथाहि-लब्धे पर्याप्तं शोभने वा नोत्कर्ष-याति, नाप्यलब्धेऽपर्याप्तेऽशोभने वाऽऽत्मानमाहारदातारं ॥ जुगुप्सते ॥ किं च-तस्मिंस्तथाभूत आहारे लब्ध उप-भुक्तेऽलब्धे चापि ध्यायति स महावीरो, दुष्प्रणिधानादिना नापध्यानं विधत्ते, किमवस्यो ध्यायतीति दर्शयति-आसनस्थः-उत्कुटुकगोदोहिकार्योरासनाद्यवस्थोऽकौत्सुचः सन्-मुखविकारादिरहितो ध्यानं-धर्मशुक्रयोरन्यतरदारोहति, किं पुनस्तत्र ध्येयं ध्यायतीति दर्शयितुमाह-ऊर्ध्वमधस्तिर्यग्लोकस्य ये जीवपरमाणवादिका भावा व्यवस्थितास्तान् द्रव्यपर्यायनित्यानि-त्यादिरूपतया ध्यायति, तथा समाधिम्-अन्तःकरणशुद्धिं च प्रेक्षमाणोऽप्रतिज्ञो ध्यायतीति ॥ किं च-न कपादयक-पायी तदुदयापादितभ्रुकुट्यादिकार्याभावात्, तथा विगता गृद्धिः-गार्ध्वं यस्यासौ विगतगृद्धिः, तथा शब्दरूपादिवि-न्द्रियार्थेष्वमूर्च्छितो ध्यायति, मनोऽनुकूलेषु न रागमुषयाति नापीतरेषु द्वेषवशगोऽभूदिति, तथा छद्मनि-ज्ञानदर्शना-

वरणीयमोहनीयान्तरायात्मके तिष्ठतीति छद्मस्य इत्येवंभूतोऽपि विविधम्-अनेकप्रकारं सदनुष्ठाने पराक्रममाणो न प्रमादं
 -कपायादिकं सकृदपि कृतवानिति ॥ किं च-स्वयमेव-आत्मना तत्त्वप्रभिसमागम्य विदितसंसारस्वभावः स्वयंबुद्धः सं-
 स्तीर्थप्रवर्त्तनायोद्यतवान्, तथा चोक्तम्—“आदित्यादिविंबुधविसरः सारमस्यां त्रिलोक्यामास्कन्दन्तं पदमनुपमं यच्छिवं
 त्यामुवाच । तीर्थं नाथो लघुभवभयच्छेदि तूर्णं विधत्स्वेत्येतद्वाक्यं त्वदधिगतये नो किमु स्यान्नियोगः ? ॥ १ ॥” इत्यादि,
 कथं तीर्थप्रवर्त्तनायोद्यत इति दर्शयति—‘आत्मशुद्ध्या’ आत्मकर्मक्षयोपशमोपशमक्षयलक्षणयाऽऽयतयोगं-सुप्रणिहितं म-
 नोवाक्कायात्मकं विधांय विपयकपायाद्युपशमादिभिर्निर्दृत्तः-शीतीभूतः, तथा अमायावी-मायारहित उपलक्षणार्थत्वाद-
 स्याक्रोधाद्यापि द्रष्टव्यं, ‘यावत्कथ’मिति यावज्जीवं भगवान् पञ्चभिः समितिभिः तथा तिसृभिर्गुप्तिसिभिर्गुप्तश्चा-
 सीदिति ॥ श्रुतस्कन्धाध्ययनोद्देशकार्थमुपसंजिहीर्षुराह-एषः-अनन्तरोक्तः शस्त्रपरिज्ञादेरारभ्य योऽभिहितः सोऽनुक्रान्तः-
 अनुष्ठित आसेवनापरिज्ञया सेवितः, केन ?-श्रीवर्द्धमानस्वामिना ‘मतिमता’ ज्ञानचतुष्टयान्वितेन बहुशः-अनेकशोऽप्रति-
 ज्ञेन-अनिदानेन भगवता-ऐश्वर्यादिगुणोपेतेन, अतोऽपरोऽपि मुमुक्षुरनेनैव भगवदाचीर्णेन मोक्षप्रगुणेन पथाऽऽत्महित-
 माचरन् रीयते-पराक्रमते, इतिरधिकारपरिसमाप्तौ, ब्रवीमीति सुधर्मस्वामी जम्बूस्वामिने कथयति-सोऽहं ब्रवीमि येन
 मया भगवद्भदरविन्दादर्थंजातं निर्यातमवधारितमिति ॥ उक्तोऽनुगमः सूत्रालापकनिष्पन्ननिक्षेपश्च ससूत्रस्पर्शनिर्यु-
 क्तिकः, साम्प्रतं नयाः, ते च नैगमसङ्ग्रहव्यवहारं कजुसूत्रशब्दसमभिरूढेवंभूतभेदभिन्नाः सामान्यतः सप्त, ते चान्यत्र
 सम्मत्यादौ लक्षणतो विधानतश्च न्यक्षेणाभिहिता इति, इह पुनस्त एव ज्ञानक्रियानयान्तर्भावद्वारेण समासतः प्रो-

च्यन्ते, अधिकृताचाराद्गस्य ज्ञानक्रियात्मकतयोभयरूपत्वात् ज्ञानक्रियाधीनतयान्मोक्षस्य तदर्थं च शास्त्रप्रवृत्तेरिति
 भावः, अत्र च परस्परतः सव्यपेक्षावेव ज्ञानक्रियानयौ विवक्षितकार्यसिद्ध्येऽलं नान्योऽन्यनिरपेक्षावित्येतत्प्रपञ्च्यते,
 तत्र ज्ञाननयाभिप्रायोऽयम्—यथा ज्ञानमेव प्रधानं न क्रियेति, समस्तहेयोपादेयहानोपादानप्रवृत्तेर्ज्ञानाधीनत्वात्, तथा
 हि—सुनिश्चितात् सम्भगज्ञानाभ्रवृत्तोऽर्थक्रियार्थो न विसंवाद्यते, तथा चोक्तम्—“विज्ञप्तिः फलदा पुंसां, न क्रिया फलदा
 मत्ता । मिथ्याज्ञानात् प्रवृत्तस्य, फलासंवाददर्शनाद् ॥ १ ॥” इत्यादि, संविनिष्ठत्वाच्च विषयव्यवस्थितानां तत्पूर्वकसक-
 लदुःखप्रहीणत्वाच्चान्यव्यवस्थितैरेकदर्शनाच्च ज्ञानस्य प्राधान्यं, तथा हि—ज्ञानाभावेऽनर्थपरिहाराय प्रवर्तमानोऽपि तत्करोति
 येन नितरां पतङ्गवदनर्थेन संयुज्यते, ज्ञानसद्भावे च समस्तानप्यर्थानर्थसंशयांश्च यथाशक्तिः परिहरति, तथा चागमः
 —‘पढमं नाणं तओ’ इत्यादि, एवं तावत्क्षायोपशमिकं ज्ञानमाश्रित्योक्तं, क्षायिकमप्याश्रित्य तदेव प्रधानं, यस्माद्भगवतः
 प्रणतसुरासुरमुकुटकोटिवेदिकाङ्कितचरणयुगलपीठस्य भवाम्भोधितदस्थस्य प्रतिपन्नदीक्षस्य त्रिलोकवन्धोस्तपश्चरणव-
 तोऽपि न तावदपवर्गप्राप्तिः सञ्जायते यावज्जीवाजीवाद्यखिलयस्तुपरिच्छेदरूपं धनधातिकर्मसंहतिक्षयात्केवलज्ञानं
 नोत्पन्नमित्यतो ज्ञानमेव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणं, युक्तियुक्तत्वादिति । अधुना क्रियानयाभिप्रायोऽभि-
 धीयते, तद्यथा—क्रियैव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणं, युक्तियुक्तत्वात्, यस्माद्वर्शितेऽपि ज्ञानेनार्थक्रियास-
 मर्थेऽर्थे प्रमाता प्रेक्षापूर्वकारी यदि हानोपादानरूपां प्रवृत्तिक्रियां न कुर्यात् ततो ज्ञानं विफलतामियात्, तदर्थत्वात्त-
 स्येति, यस्य हि यदर्थं प्रवृत्तिस्तत्तस्य प्रधानमितरदप्रधानमिति न्यायात्, संविदा विषयव्यवस्थानस्याप्यर्थक्रियार्थत्वात्क्रि-

यायाः प्राधान्यम्, अन्यथव्यतिरेकावपि क्रियायां समुपलभ्येते, यतः—सम्यक्चिकित्साविधिज्ञोऽपि यथाथापधावाप्ता-
 वपि उपयोगक्रियारहितो नोद्घाघतामेति, तथा चोक्तम्—“शास्त्राण्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खा, यस्तु क्रियावान् पुरुषः
 स विद्वान् । संचिन्त्यतामौपधमातुरं हि, किं ज्ञानमात्रेण करोत्यरोगम् ? ॥ १ ॥” तथा “क्रियैव फलदा पुसां, न ज्ञानं
 फलदं मतम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो, न ज्ञानात्सुखितो भवेत् ॥ १ ॥” इत्यादि, तत्क्रियायुक्तस्तु यथाऽभिलषितार्थ-
 भागभवत्यपि, कुत इति चेत् न हि दृष्टेऽनुपपन्नं नाम, न च सकललोकप्रत्यक्षसिद्धेऽर्थेऽन्यत्प्रमाणान्तरं मृग्यत इति,
 तथाऽऽमुष्मिकफलप्राप्त्यर्थेनाऽपि तपश्चरणादिका क्रियैव कर्तव्या, मौनीन्द्रं प्रवचनमप्येवमेव व्यवस्थितं, यत उक्तं—
 ‘चेदयकुलगणसङ्घे आयरियाणं च पवयण सुए य । सन्वेसुऽवि तेण कयं तवसञ्जममुज्जमन्तेणं ॥ १ ॥” इतश्चैतदेव-
 मङ्गीकर्तव्यं, यतस्तीर्थकृदादिभिः क्रियारहितं ज्ञानमप्यफलमुक्तं, उक्तं च—‘सुबहुं पि सुअमधीतं किं काहि चरण-
 विप्पहूण(मुक्क)स्स ? । अंधस्स जह पलित्ता दीवसंतसहस्सकोडीवि ॥ १ ॥” दृशिक्रियापूर्वकक्रियाविकलत्वात्तस्येति
 भावः, न केवलं क्षायोपशमिकाज्ञानात्क्रिया प्रधाना, क्षायिकादपि, यतः सत्यपि जीवाजीवाद्यखिलवस्तुपरिच्छेदके ज्ञाने
 समुल्लसिते न व्युपगतक्रियानिवर्तिध्यानक्रियामन्तरेण भवधारणीयकर्मोच्छेदः, तदच्छेदाच्च न मोक्षावाप्तिरित्यतो न
 ज्ञानं प्रधानं, चरणक्रियायां पुनरैहिकामुष्मिकफलावाप्तिरित्यतः सैव प्रधानभावमनुभवतीति, तदेवं ज्ञानमृते सम्य-
 क्रियाया अभावः, तदभावाच्च तदर्थप्रवृत्तस्य ज्ञानस्य वैफल्यम् । एवमादीनां युक्तीनामुभयत्राप्युपलब्धेर्व्याकुलितमतिः

१ चैत्यकुलगणसङ्घे आचार्ये च प्रवक्तने श्रुते च । सर्वेऽपि तेन कृतं तपःसयमयोक्ष्यच्छता ॥ १ ॥ २ सुबह्वपि श्रुतमधीतं किं करिष्यति विप्रहीणचरणस्य ? ।
 अन्धस्य यथा प्रदीप्ता दीपघाततसहस्सकोट्यपि ॥ १ ॥

शिष्यः पृच्छति-किमिदानीं तत्त्वमस्तु?, आचार्य आह-नन्वभिहितमेव विस्मरणशीलो देवानांप्रियो यथा ज्ञानक्रिया-
 नयौ परस्परसव्यपेक्षौ सकलकर्मकन्दोच्छेदात्मकस्य मोक्षस्य कारणभूताविति, प्रदीप्तसमस्तनगरान्तर्वर्तिपरस्परपकार्यो-
 पकारकभावावाप्तानावाधस्थानौ पङ्ग्वन्धाविवेति, तथा चोक्तम्—“संजोयसिद्धीष्टं फलं वदन्ती”त्यादि, स्वतन्त्रप्रवृत्तौ तु
 न विवक्षितकार्यं सापद्यत इत्येतच्च प्रसिद्धमेव, यथा ‘ह्यं णाण’मित्यादि, आगमेऽपि सर्वनयोपसंहारद्वारेणायमेवाधोऽ-
 भिहितो, यथा—‘संव्योसिंपि णयाणं बहुविहवत्तवयं णिसामेत्ता । तं सव्वणयविसुद्धं जं चरणगुणद्धिओ साह् ॥ १ ॥
 त्ति’, तदेतदाचाराङ्गं ज्ञानक्रियात्मकं अधिगतसम्यक्पथानां कुश्रुतसरित्कपायझपकुलाकुलं प्रियविप्रयोगाप्रियसंप्रयो-
 गाद्यनेकव्यसनोपनिपातमहावर्त्तं मिथ्यात्वपवनेरणोपस्थापितभयशोकहास्यरत्यरत्यादितरङ्गं विश्रसावेलाचितं व्याधि-
 शतनक्रचक्रालयं महागम्भीरं भयजननं पश्यतां ब्राह्मसादकं महासंसारार्णवं साधूनामुत्तिर्तीर्यतां तदुत्तरणसमर्थ-
 सव्याहृतं यानपात्रमिति, अतो मुमुक्षुणाऽऽत्यन्तिकैकान्तिकानावाधं शाश्वतमनन्तमजरमरमक्षयमव्याबाधमुपरतसम-
 स्तद्वद्दं सम्यग्दर्शनज्ञानव्रतचरणक्रियाकलापोपेतेन परमार्थपरमकार्यमनुत्तमं मोक्षस्थानं लिप्सुना समालम्बनीयमिति
 तदात्मकस्य ब्रह्मचर्याख्यश्रुतरस्कन्धस्य निर्वृत्तिकुलीनश्रीशीलाचार्येण तत्त्वादित्यापरनान्ना बाहरिसाधुसहायेन कृता
 टीका परिसमाप्तेति ॥ श्लोकतो ग्रन्थमानम् ॥ ९७६ ॥

१ सयोगसिद्धेः फलं वदन्ति (नैवैकचक्रेण रथः प्रयाति । अन्धस्य पशुस्य बने समेल्य तौ संप्रयुक्तौ नगरं प्रविष्टौ ॥ १ ॥) २ हतं ज्ञानं क्रिया हीनं. ३ सर्वे-
 पामपि नयानां बहुविधव्यवहारां निर्दिशन्त्यः । तत्सर्वनयविशुद्धं यवरणगुणस्थितः साधुः ॥ १ ॥

द्वाससत्यधिकेषु हि शतेषु सससु गतेषु गुसानाम् । संवत्सरेषु मासि च भाद्रपदं शुक्लपञ्चम्याम् ॥ १ ॥
 शीलाचार्येण कृता गम्भृतायां स्थितेन दीकेषा । सम्यगुपयुज्य शोध्यं मात्सर्यविनाकृतैरायैः ॥ २ ॥
 कृत्वाऽऽचारस्य मया दीकां यत्किमपि संचितं पुण्यम् । तेनाभुयाज्जगदिदं निर्वृतिमतुलां सदाचारम् ॥ ३ ॥
 वर्णः पदमथ वाक्यं पद्यादि च यन्मया परित्यक्तम् । तच्छोधनीयमत्र च व्यामोहः कस्य नो भवति ? ॥ ४ ॥

तत्त्वादित्यापराभिधानश्रीमच्छीलाचार्यविहिता वृत्तिव्रह्मचर्यश्रुतस्कन्धस्य आचाराङ्गस्य समाप्ता ॥

इति श्रीमद्भद्रबाहुस्वामिसंहन्धनिर्युक्तिसंकलिताचाराङ्गप्रथमश्रुतस्कन्धस्य

वृत्तिः श्रीवाहरिगणिविहितसाहाय्यकेन श्रीशीलाङ्काचार्येण तत्त्वा-

दित्यापराभिधानेन विहिताऽऽयाता संपूर्तिम् ।

॥ अहम् ॥

जयत्यनादिपर्यन्तमेकगुणरत्नभृत् । न्यत्कृताशेषतीर्थं तीर्थं तीर्थार्थिपेनुतम् ॥ १ ॥
नमः श्रीवैर्द्धमानाय, सदाचारविधायिने । प्रणताशेषगीर्वाणचूडारत्नार्चिताङ्गये ॥ २ ॥

आचारमेरोगेर्द्वितस्य लेशतः, प्रवृत्तिं तच्छेषिकचूलिकागतम् ।

आरिप्सितेऽर्थे गुणवान् कृती सदां, जायेत निःशेषमशेषितक्रियः ॥ ३ ॥

उक्तो नवब्रह्मचर्याध्ययनात्मक आचारश्रुतस्कन्धः, साम्प्रतं द्वितीयोऽग्रश्रुतस्कन्धः समारम्भ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—उक्तं प्रागाचारपरिमाणं प्रतिपादयता, तद्यथा—“नवैवंभचेरमइओ अट्टारसपयसहस्सिओ वेओ । हयइ य संपंबचूलो बहुवहुअयरो पयगेणं ॥ १ ॥” तत्राद्ये श्रुतस्कन्धे नवब्रह्मचर्याध्ययनानि प्रतिपादितानि, तेषु च न समस्तोऽपि विवक्षितोऽर्थोऽभिहितः अभिहितोऽपि सङ्क्षेपतोऽतोऽनभिहितार्थाभिधानाय सङ्क्षेपोक्तस्य च प्रपञ्चाय तदग्रभूताश्चतस्रश्चूडा उक्तानुक्तार्थसङ्ग्रहाहिकाः प्रतिपाद्यन्ते, तदाल्मकश्च द्वितीयोऽग्रश्रुतस्कन्धः, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्य व्याख्या प्रतन्यते, तत्र नामस्थापने अनाहृत्य द्रव्याग्रनिक्षेपार्थं निर्युक्तिक्वदाह—

१ ० तविशेष. २ ० र्नातम् ३ वीरनाथाय ४ ० द्वाये ५ नवब्रह्मचर्यमयोऽष्टादशपदगहस्तको वेदः । भवति च सपथचूलो बहुवहुतरः पदमेण ॥ १ ॥

द्व^(१)र्वागाह^(२)ण आप^(३)स काल^(४) कमगण^(५)संच^(६)ए भवि^(७) । अगं^(८) भावे उ प^(९)हार्णव^(१०)हुय उवगार^(११)ओ तिविहं ॥ ४ ॥

तत्र द्रव्याग्रं द्विधा-आगमतो नोआगमत इत्यादि भणित्वा व्यतिरिक्तं त्रिधा-सच्चित्ताचित्तमिश्रद्रव्यस्य वृक्षकुन्ता-
देर्यदग्रमिति, अवगाहनग्रं यद्यस्य द्रव्यस्याधस्तादवगाढं तदवगाहनग्रं, तद्यथा-मनुष्यक्षेत्रे मन्दरवर्जानां पर्वतानामु-
च्छ्रयचतुर्भंगो भूमाववगाढ इति मन्दराणां तु योजनसहस्रमिति, आदेशाग्रम् आदिश्यत इत्यादेशः-व्यापारनियोजना,
अग्रशब्दोऽत्र परिमाणवाची, ततश्च यत्र परिमितानामादेशो दीयते तदादेशाग्रं, तद्यथा-त्रिभिः पुरुषैः कर्म कारयति
तान् वा भोजयतीति, कालाग्रम्-अधिकमासकः, यदिवाऽग्रशब्दः परिमाणवाचकस्तत्रातीतकालोऽनादिरनागतोऽनन्तः
सर्वाङ्गा वा, क्रमाग्रं तु क्रमेण-परियाव्याऽग्रं क्रमाग्रं, एतद् द्रव्यादि चतुर्विधं, तत्र द्रव्याग्रंमेकाणुकाद् ह्यणुकं द्रव्यणुकाद्
न्यणुकमित्येवमादि । क्षेत्राग्रम्-एकप्रदेशावगाढाद् द्विप्रदेशावगाढं, द्विप्रदेशावगाढात्रिप्रदेशावगाढमित्यादि । काला-
ग्रमेकसमयस्थितिकाद् द्विसमयस्थितिकं, द्विसमयस्थितिकमिति, भावाग्रमेकगुणकृष्णाद् द्विगुण-
कृष्णं द्विगुणकृष्णात्रिगुणकृष्णमित्यादि, गणनाग्रं तु सङ्ख्याधर्मस्थानात्स्थानं, दशगुणमित्यर्थः, तद्यथा-एको दश
शतं सहस्रमित्यादि, सञ्चयाग्रं तु सञ्चितस्य द्रव्यस्य यदुपरि तत्सञ्चयाग्रं, यथा ताम्रोपस्करस्य सञ्चितस्योपरि शङ्खः,
भावाग्रं तु त्रिविधं-प्रधानाग्रं १ प्रभूताग्रम् २ उपकाराग्रं ३ च, तत्र प्रधानाग्रं सच्चित्तादि त्रिधा, सच्चित्तमपि द्विपदा-
दिभेदात्रिधैव, तत्र द्विपदेषु तीर्थकरंश्चतुष्पदेषु सिंहः अपदेषु कल्पवृक्षः, अचित्तं वैडूर्यादि मिश्रं तीर्थकर एवालङ्कृत

इति, प्रभूताग्रं त्वापेक्षिकं, तद्यथा—“जीवा पोगल समया दब्ब पप्सा य पज्जवा चेव । थोवाऽणंताणंता विसेसमहिया दुये णंता ॥ १ ॥” अत्र च यथोत्तरमग्रं, पर्यायिग्रं तु सर्वोग्रमिति, उपकाराग्रं तु यत्पूर्वोक्तस्य विलंरतोऽनुक्तस्य च प्रतिपादनादुपकारे वर्तते तद् यथा दशवैकालिकस्य चूडे, अयमेव वा श्रुतस्कन्ध आचारस्येत्यतोऽत्रोपकाराग्रेणाधिकार इति ॥ आह च निर्युक्तिकारः—

उवयारेण उ पगयं आयारस्सेव उवरिमाइं तु । रुक्खस्स य पव्वयस्स य जह् अग्गाइं तहेयाइं ॥ ५ ॥

उपकाराग्रेणात्र प्रकृतम्—अधिकारः, यस्मादेतान्याचारस्यैवोपरि वर्तन्ते, तदुक्तविशेषवादितया तत्संचद्धानि, यथा वृक्ष-पर्वतादेरग्राणीति । शेषाणि त्वग्राणि शिष्यमतिव्युत्पत्त्यर्थमस्य चोपकाराग्रस्य सुखप्रतिपत्त्यर्थमिति, तदुक्तम्—“उच्चारि-अस्स सरिसं जं केणइ तं परुवण विहिणा । जेणऽहिगारो तंमि उ परुविण् होइ सुहजेज्झं ॥ १ ॥” तत्रेदमिदानीं धाच्यं—केनैतानि निर्यूढानि ? किमर्थं ? कुतो वेति ? अत आह—

धेरेहिऽणुगगहद्दा सीसहिअं होउ पागडत्थं च । आयाराओ अत्थो आयारंगेसु पविमत्तो ॥ ६ ॥

‘स्यविरैः’ श्रुतवृद्धैश्चतुर्दशपूर्वविभिन्निर्यूढानीति, किमर्थं ? शिष्यहितं भवत्वितिकृत्वाऽनुग्रहार्थं, तथाऽप्रकटोऽर्थः

१ जीवाः पुद्गलाः समयः (वैकालिकाः) द्रव्याणि प्रदेशाश्च पर्ययाश्चैव । सोकाः अनन्तगुणा अनन्तगुणा विसेयाधिकाः द्वयेऽनन्ताः (अनन्तगुणाः अनन्तगुणाः) ॥ १ ॥ २ गाथार्या पज्जवा इत्यनेनोपात्तं. ३ उच्चारितस्य सदृशं यत्केनचित् तत् प्ररूप्यते विधिना । येनाधिकारत्वासिस्तु ग्रहणिते भवति सुखमाश्रयम् ॥ १ ॥

प्रकटो यथा स्यादित्येवमर्थं च, कुतो निर्यूढानि?, आचारात्सकाशात्समस्तोऽप्यर्थ आचाराग्रेषु विस्तरेण प्रविभक्त इति ॥ साम्प्रतं यद्यस्मान्निर्यूढं तद्विभागेनाचष्ट इति—

विहअस्स य पंचमए अट्ठमगस्स विइयंमि उद्देसे । भणिओ पिंडो सिज्जा वत्थं पाउग्गहो चेव ॥ ७ ॥

पंचमगस्स चउत्थे इरिया चण्णिज्जई समासेणं । छट्ठस्स य पंचमए भासज्जायं वियाणाहि ॥ ८ ॥

सत्तिक्काणि सत्तवि निज्जूढाई महापरिन्नाओ । सत्थपरिन्ना भावण निज्जूढा उ धुय विमुत्ती ॥ ९ ॥

आयारपकप्पो पुण पच्चक्खाणस्स तइयवत्थूओ । आयारनामधिज्जा वीसइमा पाहुडच्चेया ॥ १० ॥

ब्रह्मचर्याध्ययनानां द्वितीयमध्ययनं लोकविजयाख्यं, तत्र पञ्चमोद्देशक इदं सूत्रम्—“सव्वामगंधं परिन्नाय निरा-
मगंधो परिब्बए” तत्रामग्रहणेन हननाद्यास्तिस्रः कोट्यो गृहीता गन्धोपादानादपरास्तिस्रः, एताः पडप्यविशोधि कोट्यो
गृहीताः, ताश्चेमाः—स्वतो हन्ति घातयति म्रन्तमन्यमनुजानीते, तथा पचति पाचयति पचन्त (मन्य) मनुजानीत इति, तथा
तत्रैव सूत्रम्—“अदिस्समाणो कयविक्कएहि”ति, अनेनापि तिस्रो-विशोधिकोट्यो गृहीताः, ताश्चेमाः—क्रीणाति कापयति
क्रीणन्तमन्यमनुजानीते, तथाऽष्टमस्य-विमोहाध्ययनस्य द्वितीयोद्देशक इदं सूत्रम्—“भिवस्सू परक्कमेज्जा चिट्ठेज्ज वा
निसीएज्ज वा तुयट्ठिज्ज वा सुसाणंसि वे”त्यादि यावद् “वहिया विहरिज्जा तं भिवस्सुं गाहावती उयसंकमिस्सु यएज्जा-
अहमाउसंतो समणा ! तुब्भहाए असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पाणाइं भूयाइं जीयाइं सत्ताइं समारब्भ

समुद्दिस्त कीयं पामिच्च"मित्यादि, एतानि सर्वाण्यपि सूत्राण्याश्रित्यैकादश पिण्डैपणा निर्यूढाः, तथा तस्मिन्नेव द्वितीयाध्ययने पञ्चमोद्देशके सूत्रम्—"से वत्थं पडिगहं कंयलं पायपुंछणं उगहं च कडासण"मिति, तत्र वस्त्रकम्बलपादपुच्छनग्रहणादु वस्त्रैपणा निर्यूढा, पतम्ब्रह्मपदात् पात्रैपणा निर्यूढा, अवग्रह इत्येतस्मादवग्रहप्रतिमा निर्यूढा, कटासनमिलेतस्मान्छयेति, तथा पञ्चमाध्ययनावन्त्याख्यस्य चतुर्थोद्देशके सूत्रम्—"गामाणुगामं दूइजमाणस्स दुज्जायं दुप्परिषेत्त" इत्यादिनेर्या सङ्क्षेपेण व्यावर्णितेत्यत एव र्थ्याध्ययनं निर्यूढम्, तथा षष्ठाध्ययनस्य धूताख्यस्य पञ्चमोद्देशके सूत्रम्—"आइररइ विइयइ किइइ धम्माकामी"लेतस्माद्भाषाजाताध्ययनमाकृष्टमित्येवं विजानीयास्त्वमिति । तथा महापरिशाध्यगने सप्तोद्देशकालेभ्यः प्रत्येकं सप्तापि सप्तैकज्ञ निर्यूढाः, तथा शस्त्रपरिज्ञाध्ययनाद्भावनानि निर्यूढा, तथा भूताध्ययनस्य द्वितीयापचतुर्थोद्देशकाभ्यां त्रिमुक्त्याध्ययनं निर्यूढमिति, तथा 'आचारप्रकल्पः'निशीथः, स च प्रत्याख्यानपूर्वस्य अपर्यायं यस्तु तस्यापि चपाचाराख्यं विंशतितमं प्राभृतं ततो निर्यूढ इति ॥ ब्रह्मचर्याध्ययनेभ्य आचाराग्राणि निर्यूढान्यतो निर्यूढनाधिकारादेव तान्यपि शस्त्रपरिज्ञाध्ययनान्निर्यूढानीति दर्शयति—

अन्नोपगयो उ भणिओ सत्थपरिणाय वंडनिक्खेवो । सो पुण विभज्जमाणो तहा तहा होइ नायव्वो ॥ ११ ॥
 'भग्याहूता' अव्यक्तोऽपरिस्फुट इतियावत् 'भणितः' प्रतिपादितः, कोऽसौ?—"दण्डनिक्षेपः" दण्डः—प्राणिपीडालक्षण-
 भाग निक्षेपा-परिणामः संयम इत्यर्थः, स च शस्त्रपरिज्ञायामव्यक्तोऽभिहितो यतस्तेन पुनः विभज्यमानः अष्टस्वप्न-
 भाग विभज्यमानः तथा तथा-अनेकप्रकारो ज्ञातव्यो भवतीति ॥ कथं पुनरयं संयमः सङ्क्षेपाभिहितो विस्तार्यते ? इत्याह—

एगविहो पुण सो संजमुत्ति अज्झत्थ चाहिरो य दुहा । मणवयणकाय तिविही चउव्विहो चाउजामो उ ॥ १२ ॥
 पंच य महव्वयाइं तु पंचहा राइभोअणे छट्ठा । सीलंगसहस्साणि य आयांरस्सप्पीभागा ॥ १३ ॥
 अविरतिनिवृत्तिलक्षण एकविधः संयमः, स एवाध्यात्मिकवाद्यभेदाद् द्विधा भवति, पुनर्मनोवाक्काययोगभेदान्नि-
 विधः, स एव चतुर्यामभेदाच्चतुर्धा, पुनः पञ्चमहाव्रतभेदात्पञ्चधा, रात्रीभोजनविरतिपरिग्रहाच्च षोढा, इत्यादिकया
 प्रक्रियया भिद्यमानो यावदष्टादशशीलाङ्गसहस्रपरिमाणो भवतीति ॥ किं पुनरसौ संयमस्तत्र तत्र प्रवचने पञ्चमहाव्रत-
 रूपतया भिद्यते ? इत्याह—

आइक्खिखंडं विभइडं विन्नाडं चेव सुहतरं होइ । एएण कारणेणं महव्वया पंच पन्नत्ता ॥ १४ ॥

संयमः पञ्चमहाव्रतरूपतया व्यवस्थापितः सन्नाख्यातुं विभक्तुं विज्ञातुं च सुखेनैव भवतीत्यतः कारणात्पञ्चमहाव्र-
 तानि प्रज्ञाध्यन्ते ॥ एतानि च पञ्च महाव्रतानि अरखलितानि फलवन्ति भवन्त्यतो रक्षायत्नो विधेयस्तदर्थमाह—
 तेसिं च रक्खणट्ठा य भावणा पंच पंच इक्किक्के । ता सत्थपरिच्चाए एसो अहिंमतरो होई ॥ १५ ॥
 'तेषां च' महाव्रतानामेकैकस्य तद्वृत्तिकल्पाः पञ्च पञ्च भावना भवन्ति; ताश्च द्वितीयाग्रश्रुतस्कन्धे प्रतिपाद्यन्तेऽ-
 तोऽयं शस्त्रपरिज्ञाध्ययनाभ्यन्तरो भवतीति ॥ साम्प्रतं चूडानां यथास्वं परिमाणमाह—
 जावोएगहपडिमाओ पढमा सत्तिक्कगा विइअचूला । भावण विमुत्ति आयारपक्कप्पा तिन्नि इअ पंच ॥ १६ ॥

पिण्डपणाध्ययनादारभ्यावग्रहप्रतिमाध्ययनं यावदेतानि सप्ताध्ययनानि प्रथमा चूडा, सप्तसप्तैकका द्वितीया, भावना तृतीया, विमुक्तिश्चतुर्थी, आचारप्रकल्पो निशीथः, सा च पयसी चूडेति । तत्र चूडाया निक्षेपो नामादिः पङ्क्तिः, नाम-
स्थापने क्षुण्णे, द्रव्यचूडा व्यतिरिक्ता सचिक्ता कुर्कुटस्य अचिक्ता मुकुटस्य चूडामणिः मिश्रा मयूरस्य, क्षेत्रचूडा-
लोकनिकुटुरूपः, कालचूडाऽधिकमासकस्त्रभावा, भावचूडा त्वियमेव, क्षायोपशमिकभाववर्त्तित्यात् । इयं च सप्ताध्य-
यनारम्भिका, तत्राद्यमध्ययनं पिण्डपणा, तस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, यावन्नामनिष्पन्ने निक्षेपे पिण्डपणाऽध्ययनं, तस्य
निक्षेपद्वारेण सर्वं पिण्डनिर्युक्तिरत्र भवनीयेति ॥ साम्प्रतं सूत्रानुगमेऽस्खलितदिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

से भिषखू वा भिषखुणी वा गाहावदकुलं पिण्डयायपडियाण अणुपविट्टे सगणे से जं पुण जाणिज्जा—असणं वा पाणं वा
रयाइमं वा साइमं वा पाणेहिं वा पण्णेहिं वा धीप्पाहिं वा हरिपदिं वा संसत्तं उम्मिस्सं सीओवण्ण वा ओसित्तं रयसा वा
परिचांसियं वा तहप्पगारं असणं वा पाणं वा रयाइमं वा साइमं वा परहत्थंसिं वा परपायंसि वा अक्कासुयं अणेसणि-
ज्जंति मत्तमाणे लभेऽवि संते नो पडिग्गाहिज्जा ॥ से व आइण पडिग्गाहे सिया से तं जायाय एगंतमवपाणिज्जा, एगंतमव-
पणिक्ता ओहे आरामंसि वा ओहे उवस्सयंसि वा अपण्डे अल्लपणे अल्लपीण अल्लहरिण अल्लोसे अप्पुवण अप्पुत्तिगवणगद-
गगट्टियमफडासंताणए विगिगिय २ उम्मीसं विसोहिय २ तओ संजयामेव गुंजिज्जा वा पीइज्जा वा, जं च नो संभाइज्जा
मुत्तए वा पायए वा से तमायाय एगंतमवपाणिज्जा, ओहे ज्ञामयंखिलंसि वा अट्टिरासिसि वा अट्टिरासिसि वा तुसर-

सिसि वा गोमयरासिसि वा अन्नयरंसि वा तहृत्पगारंसि थंडिलंसि पडिलेहिय पमलिय पमलिय तओ संज-
यामेव परिट्टविज्जा ॥ (सू० १)

‘से’ इति मागधदेशीवचनतः प्रथमान्तो निर्देशो वर्तते, यः कश्चिद्विषणशीलो भावभिधुर्मूलोत्तरगुणधारी विवि-
धाभिग्रहरतः ‘भिधुणी वा’ साध्वी, स भावभिधुर्वेदनादिभिः कारणैराहारग्रहणं करोति, तानि चामूनि—“वेअणं १
वेआवच्चे २ इरियट्ठाए य ३ संजमट्ठाए ४ । तह पाणवत्तियाए ५ छट्ठं पुण धम्मचित्ताए ६ ॥ १ ॥” इत्यादि, अमीपां
मध्येऽन्यतमेनापि कारणेनाहारार्थी सन् गृहपतिः—गृहस्थस्तस्य कुलं—गृहं तदनुप्रविष्टः, किमर्थः?—‘पिण्डवायपडियाए’ति
पिण्डपातो—भिक्षालाभस्तत्प्रतिज्ञया—अहमत्र भिक्षां लप्स्य इति, स प्रविष्टः सन् यत्पुनरशनादि जानीयात्, कथमिति
दर्शयति—‘प्राणिभिः’ रसजादिभिः ‘पनकैः’ उल्लीजीवैः संसक्तं ‘बीजैः’ गोधूमादिभिः ‘हरितैः’ दुर्वाऽङ्कुरादिभिः
‘उन्मिश्रं’ शबलीभूतं, तथा शीतोदकेन वा ‘अवसिक्तम्’ आर्द्रीकृतं ‘रजसा वा’ सञ्चितेन ‘परिधासियं’ति परिगुण्डितं,
‘अप्रासुकं’ सञ्चितम् ‘अनेपणीयम्’ आधाकर्मादिदोषदुष्टम् ‘इति’ एवं मन्यमानः ‘स’ भावभिधुः सत्यपि लाभे
न प्रतिगृह्णीयादित्युत्सर्गतः, अपवादतस्तु द्रव्यादि ज्ञात्वा प्रतिगृह्णीयादपि, तत्र द्रव्यं दुर्लभद्रव्यं क्षेत्रं साधारण-
द्रव्यलाभरहितं सरजस्कादिभावितं वा कालो दुर्भिक्षादिः भावो ग्लानतादिः, इत्यादिभिः कारणैरुपस्थितैरल्पबहुत्वं

१ वेदना वैयाकरणे ईयार्थं च संयमार्थं च । तथा प्राणप्रत्ययाय षष्ठं पुनर्धर्मनिन्ताये ॥ १ ॥

पर्यालोच्य गीतार्थो गृहीयादिति ॥ अथ कथञ्चिदनाभोगात्संस्कृतागामिसत्त्वोन्मिश्रं वा गृहीतं तत्र विधिमाह—
‘से आहञ्चे’त्यादि स च भावभिधुः ‘आहञ्चे’ति सहसा संसृतादिकमाहारजातं कदाचिदनाभोगात्प्रतिगृहीयात्, स
चानाभोगो दातृप्रतिगृहीतृपदद्वयाच्चतुर्धा योजनीय इति, ‘तम्’ एवंभूतमशुद्धमाहारमादायैकान्तम् ‘अपक्रामेत्’
गच्छेत्, तं ‘अपक्रम्य, गत्वेति । यत्र सागारिकाणामनालोकमसम्पातं च भवति तदेकान्तमनेकधेति दर्शयति—
अथारामे वा अथोपाश्रये वा अथशब्दोऽनापातविशिष्टप्रदेशोपसङ्गहार्यः, वाशब्दो विकल्पार्थः शून्यगृहाद्युपसङ्ग-
हार्थो वा, तद्विशिनष्टि—‘अल्पाण्डे’ अल्पशब्दोऽभाववचनः, अपगताण्ड इत्यर्थः, एवमल्पबीजेऽल्पहरिते ‘अल्पाव-
श्याये’ अवश्याय उदकसूक्ष्मतुषारः, अल्पोदके, तथा ‘अल्पोत्तिङ्गपनकदगमृत्तिकामर्कटसन्तानके’ तत्रोत्तिङ्गस्तृणा-
ग्रउदकविन्दुः, [भुञ्जीतेत्युत्तरक्रियया सम्बन्धः] पनकः—उल्लीविशेषः, उदकप्रधाना मृत्तिका उदकमृत्सिकेति, मर्कटः—सू-
क्ष्मजीवविशेषस्तेषां सन्तानः, यदिवा मर्कटकसन्तानः—कोलियकः, तदेवमण्डादिदोषरहिते आरामादिके स्थण्डिले गत्वा
प्रागृहीताहारस्य यत्संसक्तं तद् ‘विविच्य विविच्य’ त्यक्त्वा त्यक्त्वा, क्रियाऽभ्यावृत्त्याऽशुद्धस्य परित्यागनिःशेषता-
माह, ‘उन्मिश्रं वा’ आगामुकसत्त्वसंबलितं सक्तुकादि ततः प्राणिनः ‘विशोध्य विशोध्य’ अपनीयापनीय ‘ततः’ तद-
नन्तरं शेषं शुद्धं परिज्ञाय सम्यग्यत एव भुञ्जीत पिवेद्वा रागद्वेषविप्रमुक्तः सन्निति, उक्तञ्च—“वायालीसेसणसंकडंमि

१ द्वाचत्वारिशिदेषणासवटे गहने जीव ! नैव छलितः । इदानीं यथा न छल्यसे शुभन् रागद्वेषाभ्यां (तथा प्रवर्तेष्व) ॥ १ ॥ रागेण साक्षार- द्वेयेण सधूमक
विजानीहि । रागद्वेषविमुक्तो भुञ्जीत वा निर्बराप्रेक्षी ॥ २ ॥

गहणंमि जीव ! ण हु छलिओ ! इण्हि जह न छलिज्जसि भुंजतो रागदोसेहि ॥ १ ॥ रागेण सइंगलं दोसेण सधूमणं
 वियाणाहि । रागदोसविमुक्को भुंजेज्जा निज्जरापेही ॥ २ ॥” यच्चाहारादिकं पातुं भोक्तुं वा न शक्नुयात्मात्रुयादिशुद्ध-
 पृथक्करणासम्भवाद्वा स.भिक्षुः ‘तद्’ आहारजातमादायैकान्तमपक्रामत्, अपक्रम्य च तदाहारजातं ‘परिष्ठापयेत्’ त्यजे-
 दिति सम्बन्धः, यत्र च परिष्ठापयेत्तद्वर्शयति—‘अथ’ आनन्तर्यार्थे वाशब्द उत्तरापेक्षया विकल्पार्थः ‘ज्ञामे’ति दग्धं
 तस्मिन् वा स्थण्डिलेऽस्थिराशौ वा किट्टो-लोहादिमलस्तद्राशौ वा तुपराशौ वा गोमयराशौ वा, कियद्वा वक्ष्यते इत्यु-
 पसंहरति-अन्यतरराशौ वा ‘तथाप्रकारे’ पूर्वसदृशे प्रासुके स्थण्डिले गत्वा तत् प्रत्युपेक्ष्य प्रत्युपेक्ष्य अक्षया प्रमृज्य २
 रजोहरणादिना, अत्रापि द्विर्वचनमादरख्यापनार्थमिति, प्रत्युपेक्षणप्रमार्जनपदार्थ्यां सप्त भङ्गका भवन्ति, तद्यथा-अ-
 प्रत्युपेक्षितमप्रमार्जितम् १, अप्रत्युपेक्षितं प्रमार्जितं २, प्रत्युपेक्ष्यप्रमार्जनपदार्थ्यां सप्त भङ्गका भवन्ति, तद्यथा-अ-
 नसङ्क्रमणेन त्रसान् विराधयति, प्रत्युपेक्ष्याप्यप्रमृजन्नागन्तुकपृथ्वीकायादीन् विराधयतीति, चतुर्थभङ्गके तु चत्वारोऽमी,
 तद्यथा-दुष्प्रत्युपेक्षितं दुष्प्रमार्जितं ४, दुष्प्रत्युपेक्षितं सुप्रमार्जितं ५, सुप्रत्युपेक्षितं दुष्प्रमार्जितं ६, सुप्रत्युपेक्षितं सुप्र-
 मार्जितमिति ७, स्थापना । तत्रैवंभूते सप्तमभङ्गायाते स्थण्डिले ‘संयत एव’ सम्यगुपयुक्त एव शुद्धाशुद्धपुञ्जभागपरिक-
 ल्पनया ‘परिष्ठापयेत्’ त्यजेदिति ॥ साम्प्रतमौपधिविषयं विधिमाम्—

से भिक्खू वा भिक्खूणी वा गाहावइ० जाव पविट्ठे समणे से जाओ पुण ओसहीओ जाणिज्जा-कसिणाओ सासियाओ
 अविदलकडाओ अतिरिच्छच्छिन्नाओ अनुच्छिन्नाओ तरुणियं वा छिवाडि अणमिक्कंतमज्जियं पेहाए अफासुयं अणेसणि-

जति मन्त्रमाणे लाभे संते नो पडिगाहिजा ॥ से भिक्खू वा० जाव पविट्ठे समाने से जाओ पुण जोसहीओ जाणिजा-अ-
कंसिणाओ असासियाओ विदलकडाओ तिरिच्छन्निन्नाओ वुन्निन्नाओ तरुणियं वा छिवाडिं अभिक्कंतं भजियं पेहाए
फासुयं एसणिजंति मन्त्रमाणे लाभे संते पडिगाहिजा ॥ (सू० २)

त भावभिधुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् याः पुनः “औषधीः” शालिबीजदिकाः एवंभूता जानीयात्, तद्यथा—‘कसि-
णाओ’ति ‘कृत्स्नाः’ सम्पूर्णा अनुपहताः, अत्र च द्रव्यभावाभ्यां चतुर्भङ्गिका, तत्र द्रव्यकृत्स्ना अशस्त्रोपहताः, भाव-
कृत्स्नाः सचित्ताः, तत्र कृत्स्ना इत्यनेन चतुर्भङ्गकेवाद्यं भङ्गत्रयमुपात्तं, ‘सासियाओ’ति, जीवस्य स्वाम्-आत्मीयासु-
त्पत्तिं प्रत्याश्रयो यासु ताः स्वाश्रयाः, अचिनट्योनय इत्यर्थः, आगमे च कासाश्चिदौषधीनामविनष्टो योनिकालः पठ्यते,
तदुक्तम्—“एतेसि णं मंते ! सालीणं केवइअं कालं जोणी संचिट्ठइ !” इत्याद्यालापकाः, ‘अविदलकडाओ’ति न द्विद-
लकृताः अद्विदलकृताः, अनूर्ध्वपाटिता इत्यर्थः, ‘अतिरिच्छच्छिन्नाओ’ति तिरश्चीनं छिन्नाः-कन्दलीकृतास्तत्प्रतिषेधाद्-
तिरश्चीनच्छिन्नाः, एताश्च द्रव्यतः कृत्स्ना भावतो भाज्याः, ‘अव्योच्छिन्नाओ’ति व्यवच्छिन्ना-जीवरहिता न व्यवच्छिन्नाः
अव्यवच्छिन्नाः, भावतः कृत्स्ना इत्यर्थः, तथा ‘तरुणियं वा छिवाडिं’ति, ‘तरुणीम्’ अपरिपक्वां ‘छिवाडि’न्ति मुद्गादेः
फलं, तामेव विशिनष्टि—‘अणभिक्कंतं भजिय’न्ति, नाभिक्रान्ता जीविताद् अनभिक्रान्ता, सचेतनेत्यर्थः, ‘अभजियं’
अभग्नम्-अमर्दितामविराधितामित्यर्थः, इति ‘प्रेक्ष्य’ दृष्ट्वा तदेवंभूतमाहारजातमासुकमनेपणीयं वा मन्यमानो लाभे

१ एतेषा भदन्त ! शालीनो क्रियन्तं कालं योनिः संविष्टति.

सति न प्रतिगृहीयात् । सम्प्रतमेतदेव सूत्रं विपर्ययेणाह-स एव भावभिधुर्याः पुनरौषधीरेवं जानीयात्, तद्यथा-‘अ-
 रुत्त्राः’ असम्पूर्णा द्रव्यतो भावतश्च पूर्ववच्चर्चः, ‘अस्वाश्रयाः’ विनष्टयोनयः, ‘द्विदलकृताः’ ऊर्ध्वपाटिताः ‘तिर-
 श्चीनच्छिन्नाः’ कन्दलीकृताः तथा तरुणिकां वा फलीं जीवितादपक्रान्तां भग्नां चेति, तदेवंभूतमाहारजातं प्रासुक-
 मेपणीयं च मन्यमानो लाभे सति कारणे गृहीयादिति ॥ ग्राह्याग्राह्याधिकार एवाहारविशेषमधिकृत्याह-

से भिस्तू वा० जाव समाणे से जं पुण जाणिज्जा-पिहुयं वा बहुरयं वा भुजियं वा मंथुं वा चाडलं वा चाडलपलं वा सइ
 संभजिय अफामुयं जाव नो पडिगाहिज्जा ॥ से भिस्तू वा० जाव समाणे से जं पुण जाणिज्जा-पिहुयं वा जाव चाडलपलं
 वा असइ भजियं दुक्खुत्तो वा तिक्खुत्तो वा भजियं फामुयं एसणिजं जाव पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ३)

स भागभिधुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् इत्यादि पूर्ववद्यावत् ‘पिहुयं वा’स्ति पृथुकं जातायेकवचनं नवस्य शालिब्रीह्या-
 देरग्निना ये लाजाः क्रियन्ते त इति, बहु रजः-तुपादिकं यस्मिंस्तद्वहुरजः, ‘भुजिय’न्ति अश्वर्द्धपक्वं गोधूमादेः शीर्षक-
 मन्यद्वा तिलगोधूमादि, तथा गोधूमादेः ‘मन्थुं’ चूर्णं तथा ‘चाडलाः’ तन्दुलाः शालिब्रीह्यादेः त एव चूर्णीकृता-
 स्तरुणिका वा चाडलपलंचति, तदेवंभूतं पृथुकाद्याहारजातं सकृद् एकवारं ‘संभजियं’ति आमर्दितं किञ्चिदग्निना
 क्रियिदपरशखेणामासुकमनेपणीयं मन्यमानो लाभे सति न प्रतिगृहीयात् ॥ एतद्विपरीतं ग्राह्यमित्याह-पूर्ववत्,
 नारं यदसकृद्-अनेकतोऽश्यादिना पक्वमामर्दितं वा दुष्पक्वादिदोषरहितं प्रासुकं मन्यमानो लाभे सति गृहीयादिति ॥
 सम्प्रतं गृहपतिकुलप्रवेशविधिमाह-

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गाहावइकुलं जाव पविसिउकामो नो अन्नउत्थिएण वा गारत्थिएण वा पारहारओ वा अप्परि-
हारिएणं सद्धिं गाहावइकुलं पिडवायपडियांए पविसिज्ज वा निक्खमिज्ज वा ॥ से भिक्खू वा० वहिया वियारभूमिं वा विहार-
भूमिं वा निक्खममाणे वा पविसमाणे वा नो अन्नउत्थिएण वा गारत्थिएण वा परिहारओ वा अपरिहारिएण सद्धिं वहिया
वियारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खमिज्ज वा पविसिज्ज वा ॥ से भिक्खू वा० गामाणुगामं दूइज्जमाणे नो अन्नउत्थिएण
वा जाव गामाणुगामं दूइज्जिजा ॥ (सू० ४)

स भिक्षुर्यावद्दृहपतिकुलं प्रवेष्टुकाम एभिर्वध्यमाणैः सार्द्धं न प्रविशेत् प्राक् प्रविष्टो वा न निष्क्रामेदिति सम्बन्धः ।
तैः सह न प्रवेष्टव्यं तान् स्वनामग्राहमाह-तत्रान्यतीर्थिकाः-सरजस्कादयः 'गृहस्थाः' पिण्डोपजीविनो धिगूजातिप्रभृ-
तयः, तैः सह प्रविशतामसी दोषाः, तद्यथा-ते पृष्ठतो वा गच्छेयुरग्रतो वा, तत्राग्रतो गच्छन्तो यदि साध्यदुष्टस्या गच्छे-
युस्ततस्तत्कृत ईर्याप्रत्ययः कर्मबन्धः प्रवचनलाघवं च, तेषां वा स्वजात्याद्युत्कर्ष इति, अथ पृष्ठतस्ततस्तत्पदेनो दातुर्या-
ऽभद्रकस्य, लाभं च दाता संविभज्य दद्यात्तेनावमौदर्यादौ दुर्भिक्षादौ प्राणवृत्तिर्न स्यादित्येवमादयो दोषाः, तथा
परिहरणं-परिहारस्तेन चरति-पारिहारिकः-पिण्डदोषपरिहरणादुद्युक्तविहारी साधुरित्यर्थः, स एवंगुणकलितः साधुः
'अपरिहारिकेण' पार्श्वस्थावसन्नकुशीलसंसक्त्यथाच्छन्दरूपेण न प्रविशेत्, तेन सह प्रविष्टानामनेपणीयभिक्षाग्रहणा-
ग्रहणकृता दोषाः, तथाहि-अनेपणीयग्रहणे तत्पवृत्तिरनुज्ञाता भवति, अग्रहणे तैः सहसङ्गडादयो दोषाः, तत एतान्
दोषान् ज्ञात्वा साधुर्यदृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया तैः सह न प्रविशेन्नपि निष्क्रामेदिति ॥ तैः सह प्रसङ्गतोऽन्य-

त्रापि गमन प्रतिषेधमाह-स भिक्षुर्वहिः 'विचारभूमिं' सञ्ज्ञाव्युत्सर्गभूमिं तथा 'विहारभूमिं' स्वाध्यायभूमिं तैरन्यती-
र्थिकादिभिः सह दोपसंभवाच्च प्रविशेदिति . सम्बन्धः, तथाहि-विचारभूमौ प्रासुकोदकस्वच्छास्वच्छवह्वल्पनिर्लेपनकृतो-
पधातसद्भावाद्, विहारभूमौ वा सिद्धान्तालापकविकथनभयात्सेहाद्यसहिष्णुकलहसद्भावाच्च साधुतां तेः सह न
प्रविशेन्नापि ततो निष्कामेदिति ॥ तथा-स भिक्षुर्ग्रामाद्रामो ग्रामान्तरमुपलक्षणार्थत्वाच्चगरादिकमपि 'दूइज्जमाणो'स्ति
गच्छन्नेभिरन्यतीर्थिकादिभिः सह दोपसंभवान्न गच्छेत्, तथाहि-कायिक्यादिनिरोधे सत्यात्मविराधना, व्युत्सर्गे च
प्रासुकाप्रासुकप्रहणादावुपधातसंयमविराधने भवतः, एवं भोजनेऽपि दोपसंभवो भावनीयः सेहादिविप्रतारणादिदोष-
श्चेति ॥ साम्प्रतं तद्वानप्रतिषेधार्थमाह—

से भिक्खू वा भिक्खूणी वा० जाय पविट्ठे समणे नो अन्नजलियस्स वा गारस्थियंस्स वा परिहारिओ वा अपरिहारियस्स
अंसणं वा पाणं वा दाहमं वा साहमं वा दिज्जा वा अणुपइज्जा वा ॥ (सू० ५)

स भिक्षुर्यावद्वहपतिकुलं प्रविष्टः सन्नुपलक्षणत्यादुपाश्रयस्थो वा तेभ्योऽन्यतीर्थिकादिभ्यो दोपसंभवादशनादिकं ४
न दद्यात् स्वतो नाप्यनुप्रदापयेदपरेण गृहस्थादिनेति, तथाहि-तेभ्यो दीयमानं दृष्ट्वा लोकोऽभिमन्यते-एते ह्येवंचि-
धानामपि दक्षिणार्हाः, अपि च-तदुपटम्भादसंयमप्रवर्तनादयो दोषा जायन्त इति ॥ पिण्डाधिकार एवानेपणीयविशेष-
प्रतिषेधमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा० जाय समणे असणं वा ४ अस्सिपडियाण एगं साहम्मियं समुद्धिस्स पाणादं भूयादं जीयादं सत्तादं समा-

रन्म समुद्दिस्त कीयं पामिचं अंच्छिजं अणिसट्ठं अभिहणं आहट्टु चेएइ, तं तहप्पगारं असणं वा ४ पुरिसंतरेकणं वा अपुरिसंतरेकणं वा पहिया नीहणं वा अनीहणं वा अत्तट्ठियं वा अणत्तट्ठियं वा परियुत्तं वा अपरियुत्तं वा आसेवियं वा अणासेवियं वा अफाडुयं जाव नो पडिगाहिज्जा, एवं यहवे साहम्मिया एगं साहम्मिणि यहवे साहम्मिणीओ समुद्दिस्त चत्तारि आलायगा भाणियव्वा ॥ (सू० ६)

स-भिधुर्यावद्दहपतिकुलं प्रविष्टः सन्नेवंभूतमाहारजातं नो प्रतिगृहीयादिति सम्यन्धः, 'अरसंपडियाए'ति, न विद्यते स्व-द्रव्यमस्य सोऽयमस्यो-तिग्रन्थ इत्यर्थः, तत्प्रतिज्ञया कश्चिद्गृहस्थः प्रकृतिभद्रक एकं 'साधर्मिकं' साधु 'समुद्दिश्य' अस्वोऽयमित्यभिसन्धाय 'प्राणिनो भूतानि जीवाः सत्त्वाश्च' एतेषां किञ्चिद्देवाद्देदः, तान् समारभ्येत्यनेन मध्यग्रहणात्संरम्भसमारम्भा गृहीताः, एतेषां च स्वरूपमिदम्—“संरूपो संरभो परियावकरो भवे समारंभो । आरंभो उदवओ सुद्धनयाणं तु सव्वेसिं ॥ १ ॥” इत्येवं समारम्भादि 'समुद्दिश्य' अधिकृत्याधाकर्म कुर्यादिति, अनेन सर्वाऽविशुद्धिकोटिर्गृहीता, तथा 'क्रीतं' मूल्यगृहीतं 'पामिचं' उच्छिन्नकम् 'आच्छेद्यं' परस्माद्वलादाच्छिन्नम् 'अणिसिट्ठं'ति 'अनिसट्ठं' तत्त्वामिनाऽनुत्सुकूलितं चोद्धकादि 'अभ्याहृतं' गृहस्थेनानीतं, तदेवंभूतं क्रीताद्याहृत्य 'चेएइ'ति ददाति, अनेनापि समस्ता विशुद्धिकोटिर्गृहीता, 'तद्' आहारजातं चतुर्विधमपि 'तथाप्रकारम्' आधाकर्मादिदोषदुष्टं यो ददाति तस्मात्पुरुषादपरः पुरुषः पुरुषान्तरं तत्कृतं वा अपुरुषान्तरकृतं वा—तथा तेनेव दात्रा कृतं. तथा गृहान्नि-

र्गतमनिर्गतं वा, तथा तेनैव दात्रा स्वीकृतमस्वीकृतं वा, तथा तेनैव दात्रा तस्माद्बहुपरिभुक्तमपरिभुक्तं वा, तथा स्तोत्र-
माख्यादितमनास्वादितं वा, तदेवमप्रासुकमनेपणीयं च मन्यमानो लाभे सति न प्रतिगृहीयादिति । एतच्च प्रथमच-
रमतीर्थकृतोरकल्पनीयं, मध्यमतीर्थकराणां चान्यस्य कृतमन्यस्य कल्पत इति । एवं बहून् साधर्मिकान् समुद्दिश्य प्राग्ब-
धार्चः । तथा साध्वीसूत्रमप्येकत्वबहुत्वाभ्यां योजनीयमिति ॥ पुनरपि प्रकारान्तरेणाविशुद्धिकोटिमधिकृत्याह—

से भिक्त्वा वा० जाव समारणे से जं पुण जाणिज्जा असणं वा ४ बह्वे समणा माहणा अतिहि किण्ववणीमए पगणिय २
समुदिस्सं पाणाइं वा ४ समारब्भ जाव नो पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ७) .

स भावभिधुर्याधिदृढपतिकुलं प्रविष्टस्तद्यत्पुनरेवंभूतमशनादि जानीयात्, तद्यथा-बहून् श्रमणानुद्दिश्य, ते च
पयविधाः-निर्ग्रन्थशाक्यतापसगैरिकजीविका इति, ब्राह्मणान् भोजनकालोपस्थाव्यपूर्वो वाऽतिथिस्तानिति कृपणा-
दरिद्रास्तान् वणीमका-चन्दिप्रायास्तानपि श्रमणादीन् बहून् 'उद्दिश्य' प्रगणय्यं प्रगणय्योद्दिशति, तद्यथा-द्वित्राः
श्रमणाः पययाः ब्राह्मणा इत्यादिना प्रकारेण श्रमणादीन् परिसङ्ख्यातानुद्दिश्य, तथा प्राण्यादीन् समारभ्य यदशनादि
संस्कृतं तदामेवितमनासेवितं वाऽप्रासुकमनेपणीयमाधाकर्म, एवं मन्यमानो लाभे सति न प्रतिगृहीयादिति ॥ विशोधिको-
टमधिकृत्याह—

से भिक्त्वा वा भिरलूणी वा० जाव पविट्ठे समणे से जं पुण जाणिज्जा-असणं वा ४ बह्वे समणा माहणा अतिहिं किवण-
यणीमाए ममुदिस्स जाव चेणइं तं तहएणगारं अमणं वा ४ अपुरिसंतरकडं वा अउदियानीइहं अणत्तट्ठियं अपरिभुत्तं

अंगासेवियं अफामुयं अंगेसणिज्जं जाव नो पडिगाहिज्जा । अह पुण एवं जाणिज्जा पुरिसंतरकडं वहियानीइडं अत्तट्ठियं परिभुत्तं आसेवियं फामुयं एसणिज्जं जाव पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ८)

स भिक्षुर्यपुनरशनादि जानीयात्, किंभूतमिति दर्शयति—बहून् श्रमणब्राह्मणातिथिकृपणवणीमकान् समुद्दिश्य श्रमणाद्यर्थमिति यावत्, प्राणादींश्च समारभ्य यावदाहत्य कश्चिद् गृहस्थो ददाति, तत्तथाप्रकारमशनाद्यपुरुषान्तरकृत-मवहिर्निर्गतमात्मीकृतमपरिभुक्तमनासेवितमप्रासुकमनेपणीयं मन्यमानो लाभे सति न प्रतिगृहीयात् ॥ इयं च “जावं-तिया भिक्ख”ति, एतद्व्यत्ययेन ग्राह्यमाह—अथशब्दः पूर्वोपेक्षी पुनःशब्दो विशेषणार्थः, अथ स भिक्षुः पुनरेवं जा-नीयात्, तद्यथा—‘पुरुषान्तरकृतम्’ अन्यार्थं कृतं वहिर्निर्गतमात्मीकृतं परिभुक्तमासेवितं प्रासुकमेपणीयं च ज्ञात्वा लाभे सति प्रतिगृहीयात्, इदमुक्तं भवति—अविशोधिकोटिर्यथा तथा न कल्पते, विशोधिकोटिस्तु पुरुषान्तरकृतात्मीय-कृतादिविशिष्टा कल्पत इति ॥ विशुद्धिकोटिमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा भिक्खुणी वा गाहावइकुलं पिडवायपडियाए पविसिडकामे से जाइ पुण कुलाइं जाणिज्जा—इमेसु खलु कुलेसु निइए पिंडे दिज्जइ अगगिंडे दिज्जइ नियए भाए दिज्जइ नियए अबडुभाए दिज्जइ, तहएणगाराइं कुलाइं निइयाइं निइउमाणाइं नो भत्ताए वा पाणाए वा पविसिज्ज वा निक्खमिज्ज वा ॥ एयं खलु वरस भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा साम-ग्गियं जं सब्बट्ठेहिं समिए सहिए सया जए (सू० ९) त्तिवेमि ॥ पिण्डैपणाध्ययन आद्योदेशकः ॥ १-१-१ ॥

स भिक्षुर्यावद्वृत्तिकुलं प्रवेष्टुकामः से-तच्छब्दार्थे स च वाक्योपन्यासार्थः, यानि पुनरेवंभूतानि कुलानि जानीयात्, तद्यथा-इमेषु कुलेषु 'खलु' वाक्यालङ्कारे 'नित्यं' प्रतिदिनं 'पिण्डः' पोषो दीयते, तथा अग्रपिण्डः-शाल्योदनादेः प्रथम-मुत्पत्य भिक्षार्थं व्यवस्थाप्यते सोऽग्रपिण्डो नित्यं भागः-अर्धपोषो दीयते, तथा नित्यमुपाङ्गभागः-पोषचतुर्थभागः, तथाप्रकाराणि कुलानि 'नित्यानि' नित्यदानयुक्तानि नित्यदानादेव 'निइउमाणाइ'न्ति नित्यम् 'उमाणं'ति प्रवेशः स्वप-क्षपरपक्षयोर्येषु तानि तथा, इदमुक्तं भवति-नित्यलाभात्तेषु स्वपक्षः-संयतवर्गः परपक्षः-अपरभिक्षाचरवर्गः सर्वो भिक्षार्थं प्रविशेत्, तानि च बहुभ्यो दातव्यमिति तथाभूतमेव पाकं कुर्युः, तत्र च पट्टायवधः, अल्पे च पाके तदन्तरायः कृतः स्यादित्यतस्तानि नो भक्तार्थं पानार्थं वा प्रविशेन्निक्रामेद्वेति ॥ सर्वोपसंहारार्थमाह—

'एतदि'ति यदादेरारभ्योक्तं खलुशब्दो वाक्यालङ्कारार्थः, एतत्तस्य भिक्षोः 'सामग्र्यं' समग्रता यदुद्गमोत्पादनग्रहणै-

पणासंयोजनाप्रमाणेद्गालधूमकारणैः सुपरिशुद्धस्य पिण्डस्योपादानं क्रियते तज्ज्ञानाचारसामग्र्यं दर्शनचारित्रतपोवीर्या-चारसंपन्नता चेति, अर्धवेतत्सामग्र्यं सूत्रेणैव दर्शयति-यत् 'सर्वार्थः' सरसविरसादिभिराहारगतैः यदिया रूपरस-गन्धस्पर्शगतैः सम्यगितः समितः, संयत इत्यर्थः, पञ्चभिर्वा समितिभिः समितः शुभेतेषु रागद्वेषविरहित इतियावत्, एवंभूतश्च सह हितेन वर्त्तत इति सहितः, सहितो वा ज्ञानदर्शनचारित्रैः, एवंभूतश्च सदा 'यतेत' संयमयुक्तो भवे-दित्युपदेशः, ब्रवीमीति जम्बूनामानं सुधर्मस्वामीदमाह-भगवतः सकाशाच्छ्रुत्वाऽहं ब्रवीमि, न तु स्वेच्छयेति । शेषं पूर्व-वदिति ॥ पिण्डेपणाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकः, साम्प्रतं द्वितीय आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरोद्देशके पिण्डः प्रतिपादितस्तद्वि-
हापि तद्वतामेव विशुद्धकोटिमधिकृत्याह—

से भिम्बू वा भिम्बुणी वा गाहावद्गुलं पिण्डवायपथिवाणः अणुपविष्टे समाणे से जं पुण जाणिज्जा—अत्तणं वा ४ अट्ठमि-
पोसहिप्पसु वा अद्धमासिप्पसु वा मासिप्पसु वा दोमासिप्पसु वा तेमासिप्पसु वा पाउम्मासिप्पसु वा पंचमासिप्पसु वा छम्मा-
सिप्पसु वा उउसु वा उउसंधीसु वा उउपरियेद्वेसु वा वध्वे समणगाहणअविहिक्खिणवणीमणे पग्गाओ उक्कंओ परिण-
सिज्जमाणे पेद्दाण दोहि उक्कंवाहि परिणसिज्जमाणे पेद्दाण विहि उक्कंवाहि परिणसिज्जमाणे पेद्दाण कुंभीगुहाओ पां कलोवा-
द्वओ वा संनिहिमंनिचयाओ वा परिणसिज्जमाणे पेद्दाण तहप्पगारं अत्तणं वा ४ अपुरिसंतत्तकडं जाव अणासेवियं अक्कासुयं
जाव नो पडिग्गाहिज्जा ॥ अह पुण एवं जाणिज्जा पुरिसंतत्तकडं जाव आसेवियं फासुयं पडिग्गाहिज्जा ॥ (सू० १०)

स भावभिधुर्यत्पुनरशनादिकमाहारमेवंभूतं जानीयात्, तद्यथा—अष्टम्यां पौषधः—उपयासादिकोऽष्टमीपौषधः स
विद्यते येषां तेऽष्टमीपौषधिका—उत्सवाः तथाऽर्द्धमासिकादयश्च ऋतुसन्धिः—ऋतोः पर्यवसानम् ऋतुपरिवर्त्तः—ऋत्यन्त-
रम्, इत्यादिषु प्रकरणेषु बहून् श्रमणब्राह्मणातिथिकृपणवणीमगानेकस्मात्पिठरकाद् गृहीत्वा कूरादिकं 'परिएसिज्जमा-
णे'ति तदीयमानाहारेण भोज्यमानान् 'प्रेक्ष्य' दृष्ट्वा, एवं द्विकादिकादपि पिठरकाद् गृहीत्वेत्यायोजनीयमिति, पिठरक
एव सङ्कटमुराः कुम्भी, 'कलोवाइओ व'त्ति विन्ची पिठकं वा तस्माद्वैकस्मादिति, सन्निधेः—गोरसादेः संनिचयस्तस्मा-
द्वेति, [तओ एवंविहं जावंतियं पिंढं समणादीणं परिणसिज्जमाणं पेद्दाण'चि,] एवंभूतं पिण्डं दीयमानं दृष्ट्वा अपुरुषा-

न्तरकृतादिविशेषणमप्राप्तुकर्मनेपणीयमिति मन्यमानो लाभे सति न प्रतिगृह्णीयादिति ॥ एतदेव सविशेषणं ग्राह्यमाह—
अथ पुनः ॥ भिक्षुरेवंभूतं जानीयात्ततो गृह्णीयादिति सम्बन्धः, तद्यथा—पुरुषान्तरकृतमित्यादि ॥ साम्प्रतं येषु कुलेषु
भिक्षार्थं प्रवेष्टव्यं तान्यधिकृत्याह—

ते भिक्षू वा २ जाव समणे से जाइं पुण कुलाइं जाणिज्जा, तंजाहा—उगगकुलाणि वा भोगकुलाणि वा राइन्नकुलाणि
वा गत्तिथकुलाणि वा इक्कमागकुलाणि वा हरिवंसकुलाणि वा एसियंकुलाणि वा वेसियंकुलाणि वा गंडागकुलाणि वा कोट्टा-
गकुलाणि वा गामरक्खकुलाणि वा बुक्कासकुलाणि वा अन्नयेरेसु वा तहप्पगारेसु कुलेसु अदुगुंछिएसु अगरहिएसु असणं
वा ४ कामुयं जाव पडिग्गाहिज्जा ॥ (सू० ११)

स भिक्षुभिक्षार्थं प्रवेष्टुकामो यानि पुनरेवंभूतानि कुलानि जानीयात्तेषु प्रविशेदिति सम्बन्धः, तद्यथा—उग्रा-आर-
क्षिकाः, भोगा-राज्ञः पूज्यस्थानीयाः, राजन्याः—सखिस्थानीयाः, क्षत्रिया-राष्ट्रकूटादयः, इक्ष्वाकवः—ऋषभस्वामिवं-
प्राम उद्योपयति, कोट्टागाः—क्राष्टतक्षका यद्धकिन इत्यर्थः, वौक्कशालियाः—तन्तुवायाः, कियन्तो वा वक्ष्यन्ते इत्युपसं-
हरति—अन्यतरेषु वा तथाप्रकारेष्वजुगुप्सितेषु कुलेषु, नानादेशविनेयसुखप्रतिपत्त्यर्थं पर्यायान्तरेण दर्शयति—अगह्येषु,
यदिचा जुगुप्सितानि चर्मकारकुलादीनि गह्याणि—दास्यादिकुलानि तद्विपर्ययभूतेषु कुलेषु लभ्यमानमाहारादिकं प्राप्तुक-
र्मेपणीयमिति मन्यमानो गृह्णीयादिति ॥ तथा—

से भिक्खू वा २ जाव समाणे से जं पुण जाणिज्जा-असणं वा ४ समवाणसु वा पिण्डनियरेसु वा इंदमहेसु वा सवभाएसु वा एवं रुद्धमहेसु वा मुग्गंदमहेसु वा भूयमहेसु वा जल्लमहेसु वा नागंमहेसु वा भूभमहेसु वा चेइयमहेसु वा रुक्कसमहेसु वा गिरिमहेसु वा दरिमहेसु वा अगडमहेसु वा तलगमहेसु वा दहमहेसु वा नइमहेसु वा सरमहेसु वा सागरमहेसु वा आगरमहेसु वा अन्नयरेसु वा सहप्पगारेसु विरूवरूवेसु महामहेसु. वट्टमाणेसु यहवे समणगाहणअतिहिक्खिवणवणीमगे एगाओ उफलाओ परिणसिज्जमाणे पेहाण दोहि जाव संनिहिंसनिचयाओ वा परिणसिज्जमाणे पेहाण तहप्पगारं असणं वा ४ अपुरिसंतरेफण्डं जाव नो पडिग्गाहिज्जा ॥ अह पुण एवं जाणिज्जा दिन्नं जं तेसिं दायव्वं, अह तत्थ भुंजमाणे पेहाण गाहावइमारियं वा गाहावइभगिणिं वा गाहावइपुत्तं वा धूयं वा सुण्हं वा घाई वा दासं वा दासिं वा फम्मकरं वा फम्मकरिं वा से पुब्बामेव आलोइज्जा-आउसिति वा भगिणिति वा दाहिस्सि मे इत्तो अन्नयरं भोयणजायं, से सेवं वयंतस्स परो असणं वा ४ आहुट्ठु दलइज्जा तहप्पगारं असणं वा ४ सयं वा पुण जाइज्जा परो वा से दिज्जा फासुयं जाव पडिग्गाहिज्जा ॥ (सू० १२)

स भिक्षुर्यत्पुनरेवंभूतमाहारादिकं जानीयात्तदपुरुषान्तरकृतादिविशेषणमप्राप्तुकमनेषणीयमिति मन्यमानो नो गृहीयादिति सम्वन्धः, तत्र समवायो-मेलकः शङ्खच्छेदश्रेण्यादेः पिण्डनिकरः-पितृपिण्डो मृतकभक्तमित्यर्थः, इन्द्रोत्सवः-प्रतीतः स्कन्दः-स्वामिकार्त्तिकेयस्तस्य महिमा-पूजा विशिष्टे काले क्रियते, रुद्रादयः-प्रतीताः नवरं मुकुन्दो-चलदेवः, तदेवंभूतेषु नानाप्रकारेषु प्रकरणेषु सत्सु तेषु च यदि यः कश्चिच्छ्रमणब्राह्मणातिथिकृपणवणीमगादिरापतति तस्मै स-

र्वस्म दीयत इति मन्यमानोऽपुरुषान्तरकृतादिविशेषणविशिष्टमाहारादिकं न गृहीयात्, अथापि सर्वस्मै न दीयते तथा-
ऽपि जनार्णीमिति मन्यमान एवंभूते सङ्घट्टिविशेषे न प्रविशेदिति ॥ एतदेव सविशेषणं ग्राह्यमाह—

अथ पुनरेवंभूतमाहारादिकं जानीयात्, तद्यथा-दत्तं यत्सेभ्यः श्रमणादिभ्यो दातव्यम्, 'अथ' अनन्तरं तत्र स्व-
एव तान् गृहस्थान् भुञ्जानान् 'प्रेक्ष्य' दृष्ट्वाऽऽहारार्थं तत्र यायात्, तान् गृहस्थान् स्वनामग्राहमाह, तद्यथा-गृहप-
तिभार्यादिकं भुञ्जानं पूर्वमेव 'आलोकयेत्' पश्येत् प्रभुं प्रभुसंदिष्टं वा व्रूयात्, तद्यथा-आयुष्मति ! भगिनि ! इत्यादि,
दास्यसि मामन्यतरन्नोजनजातमिति, एवं वदते साधवे परो-गृहस्थ आहृत्याशनादिकं दद्यात्, तत्र च जनसङ्कुल-
त्वात्नति वाऽन्यस्मिन् कारणे स्वत एव साधुर्याचेत्, अयाचितो वा गृहस्थो दद्यात्, तस्मात्सुकमेपणीयमिति मन्यमानो
गृहीयादिति ॥ अन्यग्रामचिन्तामधिकृत्याह—

से भिक्षू वा २ परं अद्विजोयणमेराणं संस्रष्टिं नशा-संव्यष्टिपट्टियाणं नो अभिसंधारिजा गमणाण ॥ से भिक्षू
वा २ पार्श्वं संस्रष्टिं नशा पटीणं गच्छे अणाढायमाणे, पटीणं संस्रष्टिं नशा पार्श्वं गच्छे अणाढायमाणे, दाहिणं
संस्रष्टिं नशा उदीणं गच्छे अणाढायमाणे, उदीणं संस्रष्टिं नशा दाहिणं गच्छे अणाढायमाणे, जत्थेव सा संस्रष्टि
सिया, नजहा—गामंसि वा नगरंसि वा मेढंसि वा कन्धडंसि वा मढंसि वा पट्टंसि वा आगरंसि वा दोणमुहंसि वा
नेगमंसि वा आसमंसि वा मंभितेमंसि वा जाव रायहणंसि वा संस्रष्टिं संग्रष्टिपट्टियाणं नो अभिसंधारिजा गमणाण, केवली
पूया—आयाणमेयं संस्रष्टिं संग्रष्टिपट्टियाणं अभियारेमाणे आहाकमियं वा न्नेसिणं वा मीगजायं वा परियगढं वा गा-

स भिक्षुः 'परं' प्रकर्षणार्द्धयोजनमात्रे क्षेत्रे संखण्ड्यन्ते-विराध्यन्ते प्राणिनो यत्र सा सङ्गडिस्तां ज्ञात्वा तत्प्रतिज्ञया 'नाभिसंधारयेत्' न पर्यालोचयेत्तत्र गमनमिति, न तत्र गच्छेदितियावत् ॥ यदि पुनर्प्रमिषु परिपाठ्या पूर्वप्रवृत्तं गमनं तत्र च सङ्गडिं परिज्ञाय यद्विधेयं तद्दर्शयितुमाह—

स भिक्षुर्यत्रि 'प्राचीनां' पूर्वस्यां दिशि संखडिं जानीयात्ततः 'प्रतीचीनम्' अपरविभागं गच्छेत्, अथ प्रतीचीनां जानीयात्ततः प्राचीनं गच्छेत्, एवमुत्तरत्रापि व्यत्ययो योजनीयः, कथं गच्छेत्?—'अनाद्रियमाणः' . सङ्गडिमनादर-यन्नित्यर्थः, एतदुक्तं भवति—यत्रैवासी सङ्गडिः स्यात्तत्र न 'गन्तव्यमिति, क चासी स्यादिति दर्शयति, तद्यथा—ग्रामे वा प्रानुर्येण ग्रामधर्मोपेतत्वात्, करादिगम्यो वा ग्रामः, नास्मिन् करोऽस्तीति नकरं, धूलिप्राकारोपेतं खट्वं, कर्णदं—हुन-गरं, सर्वतोऽर्द्धयोजनाखरेण स्थितग्रामं मङ्गलं पत्तनं—यस्य जलस्थलपथयोरन्यतरेण पर्याहारप्रवेशः, आकरः—ताम्रा-देरुलसत्स्थानं, त्रेणमुखं—यस्य जलस्थलपथाभ्यामपि, निगमा—गणिजस्तेषां स्थानं नैगमम्, आश्रमं—यत्तीर्थस्थानं, राज-धानी—यत्र राजा स्वयं तिष्ठति, सन्निवेशो यत्र प्रभूतानां भाण्डानां प्रवेश इति, तत्रैतेषु स्थानेषु सङ्गडिं ज्ञात्वा सङ्ग-डिप्रतिज्ञया न गमनम् 'अभिसंधारयेत्' न पर्यालोचयेत्, किमिति?, यतः केवली ब्रूयात् 'आदानमेतत्' कर्मोपादान-मेतदिति, पाठान्तरं वा 'आययणमेयं'ति आयतनं—स्थानमेतद्दोषाणां यत्सङ्गडीगमनमिति, कथं दोषाणामायतनमिति दर्शयति—'संखडिं संखडिपडियाप'त्ति, या या सङ्गडिस्तां ताम् 'अभिसन्धारयतः' तत्प्रतिज्ञया गच्छतः साधोरवश्यमे-

तेषां मध्येऽन्यतमो दोषः स्यात्, तद्यथा-आधाकर्म वा औद्देशिकं वा मिश्रजातं वा क्रीतकृतं वा उद्यतकं वा आच्छेदं वा अनिसृष्टम (घं वाऽ)भ्याहृतमि(तं वेति,) एतेषां दोषाणामन्यतमदोषदुष्टं भुञ्जीत, स हि प्रकरणकर्त्तव्यमभिसंधारयत्-यथाऽयं यतिर्मन्त्रकरणमुद्दिश्येहायातः, तदस्य मया येन केनचित्प्रकारेण देयमित्यभिसन्धायाधाकर्मादि विदध्यादिति, यदिया यो हि लोलुपतया सहृदिप्रतिज्ञया गच्छेत् स तत एवाधाकर्माद्यपि भुञ्जीतेति ॥ किञ्च-सहृदिनिमित्तसमागच्छतः साधूनुद्दिश्य गृहस्य एवंभूता वसतीः कुर्यादित्याह—

अस्मिंज्जग भिक्खुपडियाए बुद्धियदुवारियाओ महाहियदुवारियाओ कुज्जा, महहियदुवारियाओ बुद्धियदुवारियाओ कुज्जा, समाओ सिज्जाओ विसमाओ कुज्जा, विसमाओ सिज्जाओ समाओ कुज्जा, पवायाओ सिज्जाओ निवायाओ कुज्जा, निवायाओ विलुंगयामो सिज्जाए, तम्हा से संजए नियंठे तहप्पगारं पुरेसंसखिं वा पच्छासंसखिं वा संखिं संखिपडियाए नो अभिसंधारिज्जा गमणाए, एयं एल्लु तस्स भिक्खुस्स जाव सया जए (सु० १३) सियेमि ॥ पिण्डैपणाध्ययने द्वितीयः १-१-२

‘असंयतः’ गृहस्यः स च श्रायकः प्रकृतिभद्रको वा स्यात्, तत्रासौ साधुप्रतिज्ञया धुद्रद्वाराः-सङ्कटद्वाराः सत्यस्ता महाद्वाराः कुर्यात्, व्यत्ययं वा कार्यापेक्षया कुर्यात्, तथा समाः शय्या-वसतयो विपमाः सागारिकापातभयात् कुर्यात्, साधुसमाधानार्थं वा व्यत्ययं कुर्यात्, तथा प्रवाताः शय्याः शीतभयान्निवाताः कुर्यात्, ग्रीष्मकालापेक्षया वा व्यत्ययं विदध्यादिति, तथाऽन्तः-मध्ये उपाश्रयस्य बहिर्गो हरितानि छित्त्वा छित्त्वा विदार्य विदार्य संस्कुर्यात्, संस्ता-

रकं वा संस्तारयेत्, गृहस्थश्चानेनाभिसन्धानेन संस्कार्याद्-यथैषः-साधुः शय्यायाः संस्कारे विधातव्ये 'विभुगयोमा'। स निर्ग्रन्थः अकिञ्चन इत्यतः स गृहस्थः कारणे संयतो वा स्वयमेव संस्कारयेदित्युपसंहरति-तस्मात् 'तथाप्रकाराम्' अने- कदोषदुष्टां सङ्घटिं विज्ञाय सा पुरःसङ्घटिः पश्चात्सङ्घटिर्वा भवेत्, जातनामकरणविवाहादिका पुरःसङ्घटिः तथा मृतकसङ्घटिः पश्चात्सङ्घटिरिति, यदिवा पुरः-अग्रतः सङ्घटिर्भविष्यति अतोऽनागतमेव यायात्, वसतिं वा गृहस्थः संस्कार्यात्, वृत्ता वा सङ्घटिरतोऽत्र तच्छेषोपभोगाय साधयः समागच्छेयुरिति, सर्वथा सर्वां सङ्घटिं सङ्घटिप्रतिज्ञया 'नोऽभिसंधारयेत्' न पर्यालोचयेद्गमनक्रियामिति, एवं तस्य भिक्षोः सामर्थ्यं-सम्पूर्णतां भिक्षुभावस्य यत्सर्वथा सङ्घ- टिवर्जनमिति ॥ प्रथमस्य द्वितीयः समाप्तः ॥

उक्तो द्वितीयः, साम्प्रतं तृतीय आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके दोषसंभवात्सङ्घटिगमनं नि- पिङ्गं, प्रकारान्तरेणापि तद्वतानेव दोषानाह-

से एगइओ अन्नयं संघटिं आसित्ता पिचिन्ना छट्ठिज्ज वा वमिज्ज वा भुत्ते वा से नो सम्मं परिणमिज्जा अन्नयरे वा से दुक्खे रोगायंके समुण्णजिज्जा केवली बूया आयाणमेयं ॥ (सू० १४) इह एतलु भिक्खु गाहावईहिं वा गाहावईणीहिं वा परिवायएहिं वा परिवाईयाहिं वा एगज्जं सद्धि सुंढं पाउं भो वइमिस्सं इरत्था वा उवस्सयं पडिलेहेमाणो नो लभिज्जा तमेव उवस्सयं संसिस्सीभावमावज्जिज्जा, अन्नमणे वा से मत्ते विण्णरियासियमूण इत्थिविमाहे वा कि्लीवे वा तं भिक्खुं

उपसंक्रमितुं वृथा—आउसंतो समणा ! अहे आरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा राजो वा वियाले वा गामधम्मनियंतियं
 कटु रहसियं मेहुणधम्मपरियारणाए आउट्टामो, तं चेवेगईओ सातिल्लिज्जा—अकरणिज्जं चेयं संखाए एए आयाणा
 (आयतणाणि) संति संविल्लमाणा पचवाया भवंति, तम्हा से संजए नियंठे तेहणगारं पुरेसंखडिं वा पच्छासंखडिं वा
 संसडिं संसडिपडियाए नो अभिसथारिज्जा गमणाए ॥ (सू० १५)

स भिक्षुः 'एकदा' कदाचिद् एकचरो वा 'अन्यतरां' काश्चित्पुरःसङ्घडिं पश्चात्सङ्घडिं वा 'सङ्घडि'मिति सङ्घडिभ-
 रम् 'जात्वाद्य' भुक्त्वा तथा पीत्वा शिखरिणीदुग्धादि, तच्चातिलोलुपतया रसगृह्याऽऽहारितं सत् 'छुडुज्ज वा' छडिं
 विदध्यात्, कदाचिच्चापरिणतं सद्विशूचिकां कुर्यात्, अन्यतरो वा रोगः—कुष्ठादिकः आतङ्कस्वाशुजीवितापहारी शूला-
 दिकः समुत्पद्येत, केवली—सर्वज्ञो ब्रूयात्, यथा 'एतत्' सङ्घडीभक्तम् 'आदानं' कर्मोपादानं वर्त्तत इति । यथैतदा-
 दानं भवति तथा दर्शयति—'इहे'ति सङ्घडिस्थानेऽस्मिन् वा भवेऽमी अपायाः आमुष्मिन्नास्तु दुर्गतिगमनादयः, खलु-
 शब्दो वाक्यालङ्कारे, भिक्षणशीलो भिक्षुः स गृहपतिभिस्तद्भार्याभिर्वा परिग्राजकैः परिग्राजिकाभिर्वा सार्द्धमेकद्यम्—एक-
 वाक्यतया संप्रधार्य 'भो' इत्यामन्त्रणे एतानामन्त्र्य चैतद्दर्शयति—सङ्घडिगतस्य लोलुपतया सर्वं संभाव्यत इत्यतस्तेर्व्य-
 तिमिश्रं 'सोडं'ति सीधुमन्यद्वा प्रसन्नादिकं 'पातुं' पीत्वा ततः 'हुरयत्था वा' वहिर्वा निर्गत्योपाश्रयं यांचेत, यदा च
 प्रत्युपेक्षमाणो विवक्षितमुपाश्रयं न लभेत ततस्तमेवोपाश्रयं यत्रासौ सङ्घडिस्तत्रान्यत्र वा गृहस्थपरिग्राजिकादिभिर्भि-
 श्रीभायमापद्येत, तत्र चासावन्यमना मत्तो गृहस्थादिको विपर्ययासीयुल आत्मानं न स्मरति, स वा भिक्षुरात्मानं न स्मरेत्.

अस्मरणाच्चैवं चिन्तयेद्-यथाऽहं गृहस्थः ५८५, यापया-ज्जापनम् सप्तः ६०१, यत्प्रवचनं ७३४
वा, सा च स्त्री. तपुंसको वा, तं भिक्षुम् 'उपसङ्क्रम्य' आसनीभूय ब्रूयात्, तद्यथा-आयुष्मन् ! श्रमण ! त्वया सहै-
कान्तमहं प्रार्थयामि, तद्यथा-आरामे वोपाश्रये वा कालतश्च रात्रौ वा विकाले वा, तं भिक्षुं ग्रामधर्मैः-विषयोपभोगगते-
र्व्यापारैर्नियन्त्रितं कृत्वा, तद्यथा-मम त्वया विप्रियं न विधेयं, प्रत्यहमहमनुसर्पणीयेति, एवमादिभिर्नियम्य ग्रामासन्ने
वा कुत्रचिद्रहसि मिथुनं-दाम्पत्यं तत्र भवं मैथुनम्-अब्रह्मेति तस्य धर्माः-तद्गता व्यापारास्तेषां परियारणा-आसेवना
तया 'आलङ्घामो'ति प्रवर्त्तामहे, इदमुक्तं भवति-साधुमुद्दिश्य रहसि मैथुनप्रार्थनां काचित्कुर्यात्, तां चैकः कश्चिदे-
काकी वा 'साइजेज्ज'ति अभ्युपगच्छेत्, अकरणीयमेतद् एवं 'सङ्ख्याय' ज्ञात्वा सङ्खडिगमनं न कुर्याद्, यस्मादेतानि
'आयतनानि' कर्मोपादानकारणानि 'सन्ति' भवन्ति 'संचीयमानानि' प्रतिक्षणमुपचीयमानानि, इदमुक्तं भवति-अ-
न्यान्यपि कर्मोपादानकारणानि भवेयुः, यत एवमादिकाः प्रत्यपाया भवन्ति तस्मादसौ संयतो निर्ग्रन्थस्तथाप्रकारं स-
ङ्खडिं पुरःसङ्खडिं पश्चात्सङ्खडिं वा सङ्खडिं ज्ञात्वा सङ्खडिप्रतिज्ञया 'नाभिसंधारयेद् गमनाय' गन्तुं न पर्यालोचयेदि-
त्यर्थः ॥ तथा—

से भिक्खू वा २ भद्रयरिं संवडिं सुआ निसम्म संपहावइ उस्तुयभूएण अप्पाणेणं, धुवा संखडी, नो संचाएइ तत्थ इयरेयेरेहिं कुलेहिं सामुदाणियं एसियं वेसियं पिंडवायं पडिगाहिंत्ता आहारं आहारित्तए, माइट्ठाणं संप्फासे, नो एवं करिज्जा ॥ से तत्थ कालेण अणुपविसिंत्ता तत्थियरेयेरेहिं कुलेहिं सामुदाणियं एसियं वेसियं पिंडवायं पडिगाहिंत्ता आहारं आहारिज्जा ॥ (सू. १६)

स भिक्षुरन्यतरां पुरःसङ्घडिं पश्चात्सङ्घडिं वा श्रुत्वाऽन्यतः स्वतो वा 'निशम्य' निश्चित्य कुतश्चिद्धेतोस्ततस्तदभिमुखं संप्रधावत्युत्सुकभूतेनात्मना—यथा ममात्र भविष्यत्यद्भुतभूतं भोज्यं, यतस्तत्र 'धृवा' निश्चिता सङ्घडिरस्ति, 'नो संचाए-इ'त्ति न शक्नोति. 'तत्र' सङ्घडिग्रामे इतरेतरेभ्यः कुलेभ्यः सङ्घडिरहितेभ्यः 'सामुयाणियं'ति भैक्षं, किम्भूतम्?—'एपणी-यम्' आधाकर्मादिदोपरहितं 'वेसियं'ति केवलरजोहरणादिवेपाङ्गधमुत्पादनादिदोपरहितम्, एवंभूतं पिण्डपातम्—आहारं परिगृह्याभ्यवहर्तुं न शक्नोतीति सम्बन्धः, तत्र चासौ मातृस्थानं संस्पृशेत्, तस्य मातृस्थानं संभाव्येत, कथं?—यद्यपी-तरकुलाहारप्रतिज्ञया गतो, न चासौ तमभ्यवहर्तुमलं पूर्वोक्तया नीत्या, ततोऽसौ सङ्घडिमेव गच्छेत्, एवं च मातृस्थानं तस्य संभाव्येत, तस्मान्नैवं कुर्याद्—ऐहिकामुष्मिकापायभयात् सङ्घडिग्रामगमनं न विदध्यादिति ॥ यथा च कुर्यात्तथाऽऽह—'सः' भिक्षुः 'तत्र' सङ्घडिनिवेशो 'कालेनानुप्रविश्य तत्रेतरेतरेभ्यो गृहेभ्यः उग्रकुलादिभ्यः 'सामुदानिकं' समुदानं—भिक्षा तत्र भवं सामुदानिकम् 'एपणीयं' प्राप्तुकं 'वैपिकं' केवलवेपावाप्तं धात्रीपिण्डादिरहितं पिण्डपातं प्रतिगृह्याहारमाहारये-दिति ॥ पुनरपि सङ्घडिविशेषमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा २ से जं पुण जाणिञ्जा गामं वा जाव रायहाणिं वा इमंसि खलु गामंसि वा जाव रायहाणिंसि वा संख-
 डी सिया तंपि य गामं वा जाव रायहाणिं वा संखडिं संखडिपडियाए नो अभिसंधारिञ्जा गमणाए ॥ केवली बूया
 आयाणमेयं आइत्ताऽवमा णं संखडिं अणुपविस्समाणस्स—याएण वा पाए अक्कंतपुण्वे भवइ, इत्थेण वा हत्थे संचालि-
 यपुण्वे भवेइ, पाएण वा पाए आवडियपुण्वे भवइ, सीसेण वा सीसे संधट्ठियपुण्वे भवइ, काएण वा काए संखोभियपुण्वे

भवद्, दंडेण वा अट्टीण वा मुट्टीण वा लेखुणा वा कवलेण वा अभिहयपुब्बेण वा भवद्, सीओवण वा उस्सित्तपुब्बे भवद्, रयसा वा परिघासियपुब्बे भवद्, अणेसणिजे वा परिशुत्तपुब्बे भवद्, अनेसिं वा दिज्जमाणे पडिग्गाहियपुब्बे भवद्, तम्हा से संजए नियंठे तहप्पगारं आइन्नावमा णं संसडिं संखडिपडियाए नो अभिसंधारिज्जा गमणाए ॥ (सू. १७)

स भिधुर्यदि पुनरेवंभूतं ग्रामादिकं जानीयात्, तद्यथा-ग्रामे वा नगरे वा यावद्राजधान्यां वा सङ्घडिर्भविष्यति, तत्र च चरकादयोऽपरे वा भिक्षाचराः स्युरतस्तदपि ग्रामादिकं सङ्घडिप्रतिज्ञया 'नाभिसन्धारयेद्गमनाय' न तत्र गमनं कुर्यादित्यर्थः ॥ तद्वत्तांश्च दोषान् सूत्रेणैवाह—केवली ब्रूयाद् यथैतदादानं-कर्म्मोपादानं वर्त्तत इति दर्शयति-सा च सङ्घडिः आकीर्णा वा भवेत्-चरकादिभिः सङ्कुला 'अवमा'हीना शतस्योपस्कृते पञ्चशतोपस्थानादिति, तां चाकीर्णमिवमां चानुप्रविशतोऽमी दोषाः, तद्यथा-पादेनापरस्य पाद आक्रान्तो भवेत्, हस्तेन गा हस्तः संचालितो भवेत्, 'पात्रेण वा' भाजनेन वा 'पात्रं' भाजनमापतितपूर्वं भवेत्, शिरसा वा शिरः सङ्घट्टितं भवेत्, कार्येनापरस्य-चरकादेः कायः सङ्घोभितपूर्वो भवेदिति, स च चरकादिरारुपितः कलहं कुर्यात्, कुपितेन च तेन दण्डेनारुणा वा मुष्टिना वा कपालेन वा साधुरभिहतपूर्वो भवेत्, तथा शीतोदकेन वा कश्चित्सिखेत्, रजसा वा परिघर्षितो भवेत् । एते तावत्सङ्कीर्णदोषाः, अवमदोषाश्चामी-अने-पणीयपरिभोगो भवेत्, स्तोकस्य संस्कृतत्वात्प्रभूतत्वाच्चार्थिनां, प्रकरणकारस्यायमाशयः स्याद्-यथा मत्प्रकरणमुद्दिश्यैते समायातास्तत एतेभ्यो मया यथाकथञ्चिद्देयमित्यभिसन्धिनाऽऽधाकर्माद्यपि कुर्याद्, अतोऽनेपणीयपरिभोगः स्यादिति, कदाचिद्वा दात्राऽन्यस्मै दातुमभिवान्छितं, तच्चान्यस्मै दीयमानमन्तराले साधुर्गृहीयात्, तस्मादेतान् दोषानभिसंप्रधार्य

संयतो निर्ग्रन्थस्तथाप्रकारामाकीर्णमवसा वा सद्बुद्धिप्रतिज्ञया नाभिसंधारयेद् गमनायेति ॥ साम्प्रतं सामान्येन पिण्डशङ्कामधिकृत्याह—

से भिक्खू वा २ जाव समाने से जं पुण जाणिज्जा असणं वा ४ मसणिज्जे सिया अणेसणिज्जे सिया वितिगिंछसमाव-
 क्षेण अप्पाणेण असमाहडाए लेसाए सहप्पगारं असणं वा ४ लाभे सति नो पडिगाहिज्जा ॥ (सू. १८)

स भिक्षुर्दृष्टिकुलं प्रविष्टः सन् यत्पुनराहारजातमेपणीयमध्येवं शङ्केत, तद्यथा—विचिकित्सां—जुगुप्सा वाऽनेपणी-
 याशङ्का तथा समापन्नः—शङ्कागृहीत आत्मा यस्य स तथा तेन शङ्कासमापन्नेनात्मना ‘असमाहडाए’ अशुद्धया ले-
 इया—उद्गमादिदोषदुष्टमिदमित्येवं चित्तविधुल्याऽशुद्धा लेइया—अन्तःकरणरूपोपजायते तथा सत्या ‘तथाप्रकारम्’ अने-
 पणीयं शङ्कादोषदुष्टमाहारादिकं सति लाभे “जं संके तं समावज्जे” इति वचनाच्च प्रतिगृहीयादिति ॥ साम्प्रतं गच्छनि-
 र्गतानधिकृत्य सूत्रमाह—

से भिक्खू ० गाहावइकुलं पविसिउक्कामे सव्वं भंडगमायाए गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविसिज्ज वा निपलमिज्ज वा ॥

से भिक्खू वा २ वहिया विहारभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खममाणे वा पविसमाणे वा सव्वं भंडगमायाए वहिया विहा-
 रभूमिं वा विहारभूमिं वा निक्खमिज्ज वा पविसिज्ज वा ॥ से भिक्खू वा २ गामाणुगामं दूइज्जमाणे सव्वं भंडगमायाए
 गामाणुगामं दूइज्जिज्जा ॥ (सू. १९)

स भिक्षुर्गच्छनिर्गतो जिनकल्पिकादिगृहपतिकुलं प्रवेष्टुकामः 'सर्व' निरवशेषं 'भण्डकं' धर्मोपकरणम् 'आदाय' गृहीत्वा गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया प्रविशेद्वा ततो निष्क्रामेद्वा । तस्य चोपकरणमनेकधेति, तद्यथा—“दुग्ग तिग्ग चउक्क पंचग नव दस एक्कारसेव चारसहे”त्यादि । तत्र जिनकल्पिको द्विविधः—छिद्रपाणिरच्छिद्रपाणिश्च, तत्राच्छिद्रपाणेः शतस्यनुरूपामिग्रहविशेषाद् द्विविधमुपकरणं, तद्यथा—रजोहरणं मुखयस्त्रिका च, कस्यचित्त्वक्त्राणार्थं क्षौमपटपरिग्रहान्निविधम्, अपरस्योदकविन्दुपरितापादिरक्षणार्थमौर्णिकपटपरिग्रहाच्चतुर्द्धा, तथाऽसहिष्णुतरस्य द्वितीयक्षौमपटपरिग्रहासञ्चधेति । छिद्रपाणेस्तु जिनकल्पिकस्य सप्तविधपात्रनिर्योगसमन्वितस्य रजोहरणमुखयस्त्रिकादिग्रहणक्रमेण यथायोगं नवविधो दशविध एकादशविधो द्वादशविधश्चोपधिर्भवति, पात्रनिर्योगश्च—“पत्तं १ पत्तावंधो २ पायद्ववणं ३ च पाय-केसरिया ४ । पडलाइ ५ रयत्ताणं ६ च गोच्छओ ७ पायनिजोगो” ॥ १ ॥” अन्यत्रापि गच्छता सर्वमुपकरणं गृहीत्वा गन्तव्यमित्याह—स भिक्षुर्ग्रामादेर्वहिविहारभूमिं स्वाध्यायभूमिं वा तथा 'विचारभूमिं' विष्टोत्सर्गभूमिं सर्वमुपकरणमादाय प्रविशेन्निष्क्रामेद्वा, एतद्वितीयं, एवं ग्रामान्तरेऽपि तृतीयं सूत्रम् ॥ साम्प्रतं गमनाभावे निमित्तमाह—

से भिक्षूः० अह पुण एवं जाणिजा—तिव्वदेसियं वासं वासेमाणं पेहाए तिव्वदेसियं महियं संनिचयमाणं पेहाए महवा-एण वा रयं समुद्धयं पेहाए तिरिच्छसंपाइमा वा तसा पाणा संथडा संनिचयमाणा पेहाए से एवं तथा तो सज्वं भंडग-

१ पात्रं पात्रबन्धः पात्रस्थापनं च पात्रवेष्टारिका । पटलानि रजवस्त्राणि च गोच्छरुः पात्रनिर्योगः ॥ १ ॥

मायाए गाहावइकुलं पिंडवायपडियाए पविसिज्ज वा 'निकरमिज्ज वा बहिया विहारभूमिं वा विहारभूमिं वा निकरमिज्ज वा पविसिज्ज वा गामाणुगामं दूइज्जिआ ॥ (सू० २०)

स भिक्षुरथ पुनरेवं विजानीयात्, तद्यथा-तीव्रं-बृहद्धारोपेतं देशिकं-बृहत्क्षेत्रव्यापि तीव्रं च तं देशिकं चेति समासः, बृहद्धारं महति क्षेत्रे वर्षन्तं प्रेक्ष्य, तथा तीव्रदेशिकां-महति देशेऽन्धकारोपेतां 'महिकां वा' धूमिकां संनिपंतन्तीं 'प्रेक्ष्य' उपलभ्य, तथा महावातेन वा समुद्भूतं रजः प्रेक्ष्य तिरश्चीनं वा संनिपततो-गच्छतः 'प्राणिनः' पतङ्गादीन् 'संस्कृ(स्त)-तान्' घृतान् प्रेक्ष्य स भिक्षुरेवं ज्ञात्वा गृहपतिकुलादौ सूत्रत्रयोदिष्टं सर्वमादाय न गच्छेन्नापि निष्कामेवेति, इदमुक्तं भवति-सामाचार्येवैषा यथा गच्छता साधुना गच्छनिर्गतेन तदन्तर्गतेन वा उपयोगो दातव्यः, तत्र यदि वर्षमहिकादिकं जानीयात्ततो जिनकल्पिको न गच्छत्येव, यतस्तस्य शक्तिरेषा यया षण्मासं यावत्पुरीयोत्सर्गनिये(रो)धं विदध्यात्, इतरस्तु सति कारणे यदि गच्छेत् न सर्वमुपकरणं गृहीत्वा गच्छेदिति तात्पर्यार्थः ॥ अधस्ताज्जुगुप्सितेषु दोषदर्शनात्मन्येवशप्रति-पेध उक्तः, साम्प्रतमज्जुगुप्सितेष्वपि केषुचिदोषदर्शनात्मन्येवशप्रतिपेधं दर्शयितुमाह-

से भिक्खू वा २ से जाइं पुणं कुलाइं जाणिज्जा तंजहा-एत्तियाण वा राईण वा कुराईण वा रायेसियाण वा रायवंस-ट्टियाण वा अंतो वा वाहिं वा गच्छंवाण वा संनिविट्ठण-वा निमंतेमाणं वा अनिमंतेमाणं वा असणं वा ४ छाभे संते नो पडिगाहिज्जा (सू० २१) ॥ १-१-३-॥ पिण्डैपणायां च्छतीय उदेसकः ॥

स भिक्षुर्यानि पुनरेवंभूतानि कुलानि जानीयात्, तद्यथा-क्षत्रियाः-चक्रवर्त्तिवासुदेववलदेवप्रभृतयस्तेषां कुलानि,

राजानः-क्षत्रियेभ्योऽन्ये, कुराजानः-प्रत्यन्तराजानः, राजप्रेष्याः-दण्डपाशिकंप्रभृतयः, राजवंशे स्थिता-राज्ञो मातु-
लभागिनेयादयः, एतेषां कुलेषु संपातभयाच्च प्रवेष्टव्यं, तेषां च गृहान्तर्बहिर्वा स्थितानां 'गच्छतां' पथि वहतां 'संनिवि-
ष्टानाम्' आवासितानां निमन्त्रयतामनिमन्त्रयतां वाऽशनादि सति लाभे न गृहीयादिति ॥ प्रथमस्याध्ययनस्य तृतीय
उद्देशकः समाप्तः ॥ १-१-३ ॥

उक्तस्तृतीयोद्देशकः, साम्प्रतं चतुर्थ आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके सङ्गडिगतो विधिरभिहि-
तस्तदिहापि तच्छेषविधेः प्रतिपादनार्थमाह-

से भिक्खू वा० जाव समाणे से जं पुण जाणेज्जा मंसाइयं वा मच्छाइयं वा मंसंरलं वा मच्छरलं वा ओहेणं वा पहेणं
वा हिंगोलं वा संमेलं वा हीरमाणं पेहाए अंतरा से मग्गा बहुपाणा बहुवीया बहुहरिया बहुओसा बहुउदया बहुउत्तिग-
पणगदगमदीयमक्कडासंताणया यहवे तत्थ समणमाहणअतिहिकिवणवणीमग्गा उवागया उवागमिरसंति (उवागच्छंति)
तत्थाइन्ना वित्ती नो पन्नस्स निक्खमणपवेसाए नो पन्नस्स वायणपुच्छणपरियट्ठणानुत्पेहधम्मोणुओगचिंताए, से
एवं नग्गा तहप्पगारं पुरेसंरडिं वा पच्छासंखडिं वा संरडिं संखडिपडिआए नो अभिसंधारिज्जा गमणाए ॥ से
भिक्खू वा० से जं पुण जाणिज्जा मंसाइयं वा मच्छाइयं वा जाव हीरमाणं वा पेहाए अंतरा से मग्गा अप्पा पाणा जाव
संताणग्गा नो जत्थ यहवे समण० जाव उवागमिरसंति अप्पाइन्ना वित्ती पन्नस्स निक्खमणपवेसाए पन्नस्स वायणपुच्छणप-
रियट्ठणानुत्पेहधम्मोणुओगचिंताए, सेवं नग्गा तहप्पगारं पुरेसंखडिं वा० अभिसंधारिज्ज गमणाए ॥ (स० २२)

स भिक्षुः क्वचिद्रामादौ भिक्षार्थं प्रविष्टः सन् यद्येवंभूता सङ्घर्षि जानीयात् तत्प्रतिज्ञया नाभिसंधारयेद् गमनाये-
त्यन्ते क्रिया, यादृग्भूतां च सङ्घर्षि न गन्तव्यं तां दर्शयति-मांसमादौ प्रधानं यस्यां सा मांसदिका तामिति, इद-
मुक्तं भवति-मांसनिवृत्तिं कर्तुंकामाः पूर्णार्थां वा निवृत्तौ मांसप्रचुरां सङ्घर्षिं कुर्युः, तत्र कश्चित्स्वजनादिस्तदनुरूपमेव
किञ्चिन्नयेत्, सच्च नीयमानं दृष्ट्वा न तत्र गन्तव्यं, तत्र दोषान् वक्ष्यतीति, तथा मत्स्या आदौ प्रधानं यस्यां सा तथा,
एवं मांसखलमिति, यत्र सङ्घर्षिनिमित्तं मांसं छित्त्वा शोष्यते शुष्कं वा पुञ्जीकृतमास्ते तत्तथा, क्रिया पूर्ववत्,
एवं मत्स्यखलमपीति, तथा 'आहेणं'ति यद्विवाहोत्तरकालं बधून्प्रवेशे चरगृहे भोजनं क्रियते, 'पहेणं'ति वध्या नीयमा-
नाया यत्पितृगृहभोजनमिति, 'हिगोलं'ति मृतकभक्तं यक्षादियान्नाभोजनं वा, 'संमेलं'ति परिजनसन्मानभक्तं गोष्ठीभक्तं
वा, तदेवंभूतां सङ्घर्षिं ज्ञात्वा तत्र च केनचित्स्वजनादिना तन्निमित्तमेव किञ्चिद् 'ह्रियमाणं' नीयमानं प्रेक्ष्य तत्र भिक्षार्थं
न गच्छेद्, यतस्तत्र गच्छतो गतस्य च दोषाः संभवन्ति, तांश्च दर्शयति-गच्छतस्तावदन्तरा-अन्तराले 'तस्य' भिक्षोः
'मार्गाः' पन्थानो बहवः प्राणाः-प्राणिनः-पतङ्गादयो येषु ते तथा, तथा बहुबीजा बहुहरिता बहुवश्याया बहूदका
बहूत्तिङ्गपनकौदकमृत्तिकामर्कटसन्तानकाः, प्रांसस्य च तत्र सङ्घर्षिस्थाने बहवः श्रमणब्राह्मणातिथिकृपणयणीमगा उपा-
गता उपागमिष्यन्ति तथोपागच्छन्ति च, तत्राकीर्णा चरकादिभिः 'वृत्तिः' वर्तनम् अतो न तत्र प्राज्ञस्य निष्क्रमण-
प्रवेशाय वृत्तिः कल्पते, नापि प्राज्ञस्य वाचनाप्रच्छनापरिवर्तनाऽनुप्रेक्षाधर्मानुयोगचिन्तायै वृत्तिः कल्पते, न तत्र
जनाकीर्णे गीतवादित्रसम्भवात् स्वाध्यायादिक्रियाः प्रवर्तन्त इति भावः, स भिक्षुरेवं गच्छगतापेक्षया बहुदोषां तथाप्रकारां

मांसप्रधानादिकां पुरःसङ्गिं पश्चात्सङ्गिं वां ज्ञात्वा तत्प्रतिज्ञया नाभिसन्धारयेद्गमनायेति ॥ साम्प्रतमपवादमाह—
 स भिक्षुरध्वानक्षीणो ग्लानोत्थितस्तपश्चरणकर्षितो दाऽन्नमौदर्यं वा प्रेक्ष्य दुर्लभद्रव्यार्थी वा स यदि पुनरेवं जानी-
 यात्—मांसादिकमित्यादि पूर्ववदालापका यावदन्तरा—अन्तराले 'से' तस्य भिक्षोर्गच्छतो मार्गां अल्पप्राणा अल्पबीजा
 अल्पहरिता इत्यादि व्यत्ययेन पूर्ववदालापकः, तदेवमल्पदोषां सङ्गिं ज्ञात्वा मांसादिदोषपरिहरणसमर्थः सति कारणे
 तत्प्रतिज्ञयाऽभिसंधारयेद्गमनायेति ॥ पिण्डाधिकारेऽनुवर्तमाने भिक्षागोचरविशेषमधिकृत्याह—

‘से भिक्षू वा २ जाव पविसिउकामे से जं पुण जाणिज्जा क्षीरिणियाओ गावीओ क्षीरिज्जमाणीओ पेहाए असणं वा ४
 उवंसंखडिज्जमाणं पेहाए पुरा अप्पजूहिए सेवं नञा नो गाहायइणुलं पिंइवायपडियाए निक्खमिज्ज वा पविसिज्ज वा ॥
 से तमादाय एगंतमयफमिज्जा अणावायमंसंलोए चिट्ठिज्जा, अह पुण एयं जाणिज्जा—क्षीरिणियाओ गावीओ क्षीरियाओ
 पेहाए असणं वा ४ उवक्खडियं पेहाए पुराए जूहिए सेवं नञा तओ संजयामेव गाहा० निक्खमिज्ज वा ॥ (सू० २३)

सं भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रवेष्टुकामः सन्नथ पुनरेवं विजानीयाद्, यथा क्षीरिण्यो गावोऽत्र दुह्यन्ते, ताश्च दुह्यमानाः प्रेक्ष्य
 तथाऽशनादिकं चतुर्विधमप्याहारमुपसंस्क्रियमाणं प्रेक्ष्य तथा ‘अप्पजूहिए’ति सिद्धेऽप्योदनादिके ‘पुरा’ पूर्वमन्येषाम-
 दत्ते सति प्रवर्त्तमानाधिकरणापेक्षी पूर्वत्र च प्रकृतिभद्रकादिः कश्चिद्यतिं दृष्ट्वा श्रद्धावान् बहुतरं दुग्धं ददामीति वत्स-
 कपीडां कुर्यात् त्रसेयुर्वा दुह्यमाना गावस्तत्र संयमात्मविराधना, अर्द्धपक्वौदने च पार्कार्थं त्वरयाऽधिकं यत्नं कुर्यात्

ततः संयमविराधेनति, तदेवं ज्ञात्वा स भिक्षुर्गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया न प्रविशेन्नपि निष्क्रामेदिति ॥ यच्च कुर्या-
त्तद्वर्शयितुमाह—

‘सः’ भिक्षुः ‘तम्’ अर्थं गोदोहनादिकम् ‘आदाय’ गृहीत्वाऽवगम्येत्यर्थः, तत एकान्तमपक्रामेद्, अपक्रम्य च गृह-
स्थानामनापातेऽसंलोके च तिष्ठेत्, तत्र तिष्ठन्नथ पुनरेवं जानीयाद् यथा क्षीरिण्यो गायो दुग्धा इत्यादि पूर्वव्यत्ययेना-
लापका नेया यावन्निष्क्रामेत्प्रविशेद्वेति ॥ पिण्डाधिकार एवेदमाह—

मिक्षराणा नामेगे एवमाहंसु—समाणा वा वसमाणा वा गामाणुगामं दूइजमाणे खुइए एल्लु अयं गामे संनिरुद्धाए नो
महालए से हंता भयंतारो वाहिरगाणि गांमाणि-मिक्षरायारियाए वयह, संति तत्थेगइयस्स भिक्षुस्स पुरेसंथुया वा पच्छा-
संथुया वा परिवसंति, तंजहा—गाहावई वा गाहावइणीओ वा गाहावइपुत्ता वा गाहावइधूयाओ वा गाहावईसुण्हाओ वा
धाइओ वा दासा वा दासीओ वा कम्मकरा वा कम्मकरीओ वा, तहप्पगाराइं कुलाइं पुरेसंथुयाणि वा पच्छासंथुयाणि वा
पुब्बामेव भिक्षरायारियाए अणुपविसिस्सामि, अविय इत्थ लभिस्सामि पिंडं वा लोयं वा खीरं वा दहिं वा नवणीयं वा
घयं वा गुलं वा तिलं वा महुं वा मज्जं वा मंसं वा सक्कुलिं वा फाणियं वा पूयं वा सिहिरिणिं वा, तं पुब्बामेव भुञ्जा पिञ्चा-
पडिगाहं च संलिहिय संमज्जिय तओ पच्छा भिक्षूहिं सद्धिं गाहा० पविसिस्सामि वा भिक्षुमिस्सामि वा, माइट्ठाणं
संफासे, तं नो एवं करिञ्जा ॥ से तत्थ भिक्षूहिं सद्धिं कालेण अणुपविसित्ता तत्थियरेयरेहिं कुलेहिं सामुदाणियं पसियं

वेसियं पिंडवायं पडिगादिचा आहारं आहारिज्जा, एयं यल्लु तस्स भिक्खुस्स वां भिक्खुणीए वा सामग्गियं० (सू० २४) ॥

१-१-४ ॥ पिण्डैपणायां चतुर्थे उद्देशकः ॥

भिक्षुणशीला भिक्षुका नामकं साधवः केचनैवमुक्तवन्तः, किम्भूतास्ते इत्याह—‘समानाः’ इति जह्वावलपरिक्षीणतयै-
कस्मिन्नेव क्षेत्रे तिष्ठन्तः, तथा ‘वसमानाः’ मासकल्पविहारिणः, त एवंभूताः प्राधूर्णकान् समायातान् ग्रामानुग्रामं द्यू-
मानान्-गच्छत एवमूचुः—यथा धुल्लकोऽयं ग्रामोऽल्पगृहभिक्षादो वा, तथा संनिरुद्धः—सूतकादिना, नो महानिति पुन-
र्वचनमादरल्यापनार्थम्, अतिशयेन धुल्लक इत्यर्थः, ततो हन्त ! इत्यामन्त्रणं, यूयं भवन्तः—पूज्या बहिर्ग्रामेषु भिक्षाचर्यार्थं
व्रजतेत्येवं कुर्यात्, यदिवा तत्रैकस्य वास्तव्यस्य भिक्षोः ‘पुरःसंस्तुताः’ भ्रातृव्यादयः ‘पश्चात्संस्तुताः’ श्वशुरकुलसंवद्धाः
परिवसन्ति, तान् स्वनामग्राहमाह, तद्यथा—गृहपतिर्वेत्यादि सुगमं यावत्तथाप्रकाराणि कुलानि पुरःपश्चात्संस्तुतानि पूर्व-
मेव भिक्षाकालादहमेतेषु भिक्षार्थं प्रवेक्ष्यामि, अपि चैतेषु स्वजनादिकुलेष्वभिप्रेतं लाभं लप्स्ये, तदेव दर्शयति—‘पिण्डं’
शाल्योदनादिकं ‘लोचम्’ इतीन्द्रियानुकूलं रसाद्युपेतमुच्यते, तथा क्षीरं वेत्यादि सुगमं यावत्सिहरिणीं वेति, नवरं
मद्यमांसं छेदसूत्राभिप्रायेण व्याख्येये, अथवा कश्चिदतिप्रमादावष्टब्धोऽत्यन्तगृधृतया मधुमद्यमांसान्यप्याश्रयेदतस्त-
दुपादानं, ‘फाणियं’ति उदकेन द्रवीकृतो गुडः कथितोऽकथितो वा शिखरिणी मार्जिता, तल्लब्धं पूर्वमेव भुक्त्वा पेयं
च पीत्वा पतद्ग्रहं संलिह्य निरवयवं कृत्वा संमृज्य च वस्त्रादिनाऽऽद्रतामपनीय ततः पश्चादुपागते भिक्षाकालेऽविकृत-

वदनः प्राघूर्णकभिक्षुभिः सार्द्धं गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया प्रवेक्ष्यामि निष्क्रमिष्यामि चेत्यभिसन्धिना मातृस्थानं संस्पृशेदसावित्यतः प्रतिपिध्यते-नैवं कुर्यादिति ॥ कथं च कुर्यादित्याह—

‘सः’ भिक्षुः ‘तत्र’ ग्रामादौ प्राघूर्णकभिक्षुभिः सार्द्धं ‘कालेन’ भिक्षावसरेण प्राप्तेन गृहपतिकुलमनुप्रविश्य तत्र ‘इतरेतरेभ्यः’ उच्चावचेभ्यः कुलेभ्यः ‘सामुदानिकं’ भिक्षापिण्डम् ‘एषणीयम्’ उद्गमादिदोपरहितं ‘वैपिकं’ केवलवेपावासं धात्रीदूतनिमित्तादिपिण्डदोपरहितं ‘पिण्डपातं’ भक्षं प्रतिगृह्य प्राघूर्णकादिभिः सह ग्रसैपणादिदोपरहितमाहारमाहारयेद्, एतत्तस्य भिक्षोः ‘सामग्र्यं’ संपूर्णं भिक्षुभाव इति ॥ प्रथमस्य चतुर्थः समाप्तः १-१-४ ॥

उक्तश्चतुर्थोद्देशकः, अधुना पञ्चमः समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरोद्देशके पिण्डग्रहणविधिरभिहितः, अत्रापि ॥ एवाभिधीयत इत्याह—

से भिक्खू वा २ जाव पविट्ठे समाणे से जं पुंण जाणिज्जा-अग्गपिंडं उविसखप्पमाणं पेहाए अग्गपिंडं निविसखप्पमाणं पेहाए अग्गपिंडं हीरमाणं पेहाए अग्गपिंडं परिभाइज्जमाणं पेहाए अग्गपिंडं परिमुंजमाणं पेहाए अग्गपिंडं परिट्ठविज्जमाणं पेहाए पुरा असिणाइ वा अवहाराइ वा पुरा जत्थइण्णे समणं वणीमगा खद्धं २ उवसंक्रमंति से इत्ता अहमवि खद्धं २ उवसंक्रमामि, माइट्ठाणं संपासे, नो एवं करेज्जा ॥ (सू० २५)

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् यत्पुनरेवं जानीयात्तद्यथा—अग्रपिण्डो—निष्पन्नस्य शाल्योदनादेराहारस्य देवताद्यर्थं

स्तोकस्तोकोद्धारस्तमुक्षिप्यमाणं दृष्ट्वा, तथाऽन्यत्र निक्षिप्यमाणं, तथा 'ह्रियमाणं' नीयमानं देवतायतनादौ, तथा 'परिभज्यमानं' विभज्यमानं स्तोकं स्तोकमन्येभ्यो दीयमानं, तथा परिभुज्यमानं, तथा परित्यज्यमानं-देवायतनाच्चतुर्दिक्षु क्षिप्यमाणं, तथा 'पुरा अस्तिणाइ च'ति--'पुरा'पूर्वमन्ये श्रमणादयो येऽमुमग्रपिण्डमक्षितवन्तः, तथा पूर्वमपहतवन्तो-व्यवस्थाऽन्यथस्या या गृहीतवन्तः, तदभिप्रायेण पुनरपि. पूर्वमिव वयमत्र लप्स्यामह इति यत्राग्रपिण्डादौ श्रमणादयः 'खड्गं खड्गं'ति त्वरितं त्वरितमुपसंक्रामन्ति, स भिक्षुरेतदपेक्ष्य कश्चिदेवं 'कुर्याद्' आलोचयेद्, यथा 'हन्त' इति वाक्योपन्यासार्थः अहमपि त्वरितमुपसंक्रामामि, एवं च कुर्वन् भिक्षुर्मातृस्थानं संस्पृशेदित्यतो नैवं कुर्यादिति ॥ साम्प्रतं भिक्षादनविधिप्रदर्शनार्थमाह—

से सिक्खू वा० जाव समाणे अंतरा से धप्पाणि वा फलिहाणि वा पागाराणि वा तोरणानि वा अगालाणि वा अगालपा-
सगानि वा तति परफमे संजयामेव परिकमिज्जा, नो उज्जुयं गच्छिज्जा, केवली दूया आयागमेयं, से तत्थ परफममाणे
पयलिज्ज वा पक्खलेज्ज वा पवहिज्ज वा, से तत्थ पयलमाणे वा पक्खलेज्जमाणे वा पवडमाणे वा, तत्थ से काए उच्चारणे
वा पासवयेणे वा देलेण वा सिंघणेण वा वंतेण वा पित्तेण वा पूरणे वा सुफेण वा सोणिण्ण वा उन्नलिसे सिया, तह-
प्पगारं कायं नो अणंतरहियाए पुढवीए नो ससिणिद्धाए पुढवीए नो ससरक्खाए पुढवीए नो चित्तमंताए सिलाए नो
चित्तमंताए लेल्लए कोलावांससि वा दाहए जीवपइट्ठिए सअंठे सपाणे जाव ससंताणए नो आमज्जिज्ज वा पमज्जिज्ज वा
संलिहिज्ज वा निलिहिज्ज वा उव्वलेज्ज वा उव्वट्ठिज्ज वा आयाविज्ज वा पयाविज्ज वा, से पुब्बामेव अप्पसरस्सरं तणं वा

पत्तं वा कटुं वा सकरं वा आइला, जाइचा से तमायाय एगंवमवकमिजा २ अहे श्यामथंडिलंसि वा जाव अन्नयंसि वा तहपगारंसि पडिलेहिय पडिलेहिय पमजिय पमजिय तबो संजयामेव आमजिज वा जाव पयाविज वा ॥ (सू० २६)

स भिक्षुभिर्भार्यै गृहपतिकुलं—पाटकं रथां ग्रामादिकं वा प्रविष्टः सन् मार्गं प्रत्युपेक्षत, तत्र यदि 'अन्तरा' अन्तराले 'से' तस्य भिक्षोर्गच्छत एतानि स्युः, तद्यथा—'वप्राः' समुन्नता भूभागा ग्रामान्तरे वा केदाराः, तथा परिखा वा प्राकारा वा गृहस्य पत्तनस्य वा, तथा तोरणानि वा, तथाऽर्गला वाऽर्गलपाशका वा—यत्रार्गलाऽग्राणि निक्षिपन्ते, एतानि चान्तराले ज्ञात्वा प्रक्रम्यतेऽनेनेति प्रक्रमो—मार्गस्तस्मिन्नन्यस्मिन् सति संयत एव तेन 'परक्रमेत' गच्छेत्, नैवर्जुना गच्छेत्, किमिति?, यतः 'केवली' सर्वज्ञो ब्रूयाद् 'आदानं' कर्मदानमेतत्, संयमात्मविराधनातः, तामेव दर्शयति—'स' भिक्षुः 'तत्र' तस्मिन् वप्रादियुक्ते मार्गे 'पराक्रममाणः' गच्छन् विपमत्यान्मार्गस्य कदाचित् 'प्रचलेत्' कर्मेत् प्रस्खलेद्वा तथा प्रपतेद्वा, स तत्र प्रस्खलन् प्रपतन् वा पण्णां कायानामन्यतमं विराधयेत्, तथा तत्र 'से' तस्य काय उच्चारेण वा प्रस्ववणेन वा श्लेष्मणा वा सिद्धानकेन वा वान्तेन वा पिप्तेन वा शुक्रेण वा शोणितेन वा उपलिप्तः स्यादित्यत एवं भूतेन पथा न गन्तव्यम्, अथ मार्गान्तराभावार्त्तेनैव गतः प्रस्खलितः सन् कर्दमाद्युपलिसकायो नैवं कुर्यादिति दर्शयति—स यतिस्तथाप्रकारम्—अशुचिकर्दमाद्युपलिप्तं कायमनन्ताहृतया—अव्यवहितया पृथिव्या तथा 'सस्त्रिगध्या' आर्द्रया एवं सरजस्कया वा, तथा 'चित्तवत्या' सचित्तया शिलाया, तथा चित्तवता 'लेलुना' पृथिवीशकलेन वा, एवं कोला—घुणास्तदावासभूते दारुणि जीवप्रतिष्ठिते साण्डे सप्राणिनि यावत्ससन्तानके 'नो' नैव सकृदामृज्यान्नापि पुनः पुनः

प्रमृज्यात्, कर्दमादि शोधयेदित्यर्थः, तथा तत्रस्थ एव 'न संलिहेज्जा' न संलिखेत्, नोद्धर्त्तनादिनोद्धरेत्, नापि तदेवप-
च्छुक्कमुद्धर्त्तयेत्, नापि तत्रस्थ एव सकृदातापयेत्, पुनः पुनर्वा प्रतापयेत्, यत्कुर्यात्तदाह-स भिक्षुः 'पूर्वमेव' तदनन्त-
रमेवाल्परजस्कं तृणादि याचेत, तेन चैकान्तस्थण्डिले स्थितः सन् गात्रं 'प्रमृज्यात्' शोधयेत्, शेषं सुगममिति ॥ किञ्च—
से भिक्खू वा० से जं पुण जाणिज्जा गोणं वियालं पडिपहे पेहाए महिसं वियालं पडिपहे पेहाए, एवं मणुस्सं आसं हत्थि
सीहं वग्यं विगं दीवियं अच्छं तरच्छं परिसरं सियालं निरालं सुणयं कोलसुणयं कोकतियं चित्ताचिह्ण्डयं वियालं पडि-
पहे पेहाए सइ परक्कमे संजयामेव परक्कमेज्जा, नो उज्जुयं गच्छिज्जा । से भिक्खू वा० समाणे अंतरा से उवाओ वा
खाणुए वा कंटए वा घसी वा भिछुगा वा विसमे वा विज्जले वा परियावज्जिज्जा, सइ परक्कमे संजयामेव, नो उज्जुयं
गच्छिज्जा ॥ (सू० २७)

स भिक्षुर्भिक्षार्थं प्रविष्टः सन् पथ्युपयोगं कुर्यात्, तत्र च यदि पुनरेवं जानीयाद् यथाऽत्र किञ्चिद्गयादिकमास्त इति
तन्मार्गं रुन्धानं 'गां' बलीवर्दं 'ब्यालं' हस्तं दुष्टमित्यर्थः, पन्थानं प्रति प्रतिपथस्तस्मिन् स्थितं प्रत्युपेक्ष्य, शेषं सुगमं, या-
वत्सति पराक्रमे-मार्गान्तरे ऋजुना पथाऽऽत्मविराधनासम्भवाच्च गच्छेत्, नवरं 'विगं'ति घृकं 'द्वीपिनं' चित्रकम् 'अ-
च्छं'ति ऋक्षं 'परिसर'न्ति सरभं 'कोलसुणयं' महासूकरं 'कोकतिय'न्ति शृगालाकृतिलोमटको रात्रौ को को इत्येवं रार-
दीति, 'चित्ताचिह्ण्डयं'ति आरण्यो जीवविशेषस्तमिति ॥ तथा—स भिक्षुर्भिक्षार्थं प्रविष्टः सन् मार्गोपयोगं दद्यात्,
तत्रान्तराले यद्येतत्पर्यापद्येत-स्यात्, तद्यथा—'अवपातः' गर्त्तः स्थाणुर्वा कण्टको वा घसी नाम-स्थलादधस्तादवतरणं

‘भ्रुग’सि स्फुटितकृष्णभूराजिः विषमं-निम्नोन्नतं विजलं-कर्मः तत्रात्मसंयमविराधनासम्भवात् ‘पराक्रमे’ मार्गान्तरे सति ऋजुना पथा न गच्छेदिति ॥ तथा—

से भिक्खू वा० गाहावइल्लस्स दुवारवाहं कंटगुंदियाए परिभिहियं पेहाए तेसिं पुब्बामेव उगगं अणुअविय अपडिलेहिय
अप्पमज्जिय नो अबंगुणिज्ज वा पविसिज्ज वा निक्खमिज्ज वा, तेसिं पुब्बामेव उगगं अणुअविय पडिलेहिय पडिलेहिय
पमज्जिय पमज्जिय तओ संजयामेव अबंगुणिज्ज वा पवित्तेज्ज वा निक्खमेज्ज वा ॥ (सू० २८)

स भिक्षुर्भिक्षार्थं प्रविष्टः सन् गृहपतिकुलस्य ‘दुवारवाहं’ति द्वारभागस्तं कण्टकशाखया ‘पहितं’ स्थगितं प्रेक्ष्य येषां तद्गृहं तेषामवग्रहं पूर्वमेव ‘अननुज्ञाप्य’ अयाचित्वा, तथा अप्रत्युपेक्ष्य चक्षुषाऽप्रमृज्य च रजोहरणादिना ‘नोऽवंगुणे-
ज्ज’सि नैवोद्घाटयेद्, उद्घाट्य च न प्रविशेन्नापि निष्क्रामेत्, दोषदर्शनात्, तथाहि-गृहपतिः प्रद्वेपं गच्छेत्, नष्टे च
वस्तुनि साधुविपया शङ्कोसद्येत, उद्घाटद्वारे चान्यत् पश्चादि प्रविशेदित्येवं च संयमात्मविराधनेति । सति कारणेऽप-
वादमाह—स भिक्षुर्येषां तद्गृहं तेषां सम्बन्धिनमवग्रहम् ‘अनुज्ञाप्य’ याचित्वा प्रत्युपेक्ष्य प्रमृज्य च गृहोद्घाटनादि कुर्या-
दिति, एतदुक्तं भवति-स्वतो द्वारमुद्घाट्य न प्रवेष्टव्यमेव, यदि पुनर्गर्लानाचार्यादिप्रायोग्यं तत्र लभ्यते वैद्यो वा त-
त्रास्ते दुर्लभं वा द्रव्यं तत्र भविष्यति अवमौदर्ये वा सत्येभिः कारणैरुपस्थितैः स्थगितद्वारि व्यवस्थितः सन् शब्दं कुर्यात्,
स्वयं वा यथाविध्युद्घाट्य प्रवेष्टव्यमिति ॥ तत्र प्रविष्टस्य विधिं दर्शयितुमाह—

से भिक्खू वा २ से जं पुण जाणिज्जा समणं वा माहणं वा गामपिडोलगं वा असिहिं वा पुब्बपचिट्ठं पेहाए नो सेसिं सं-

लोए सपडिदुवारे चिद्विज्ञा, से तमायाय पंगंतमवकमिज्ञा २ अणावायमसंलोए चिद्विज्ञा, से से परो अणावायमसंलोए चिद्विज्ञा, से ४ आहट्टु दलइज्ञा, से य एवं वइज्ञा—आउसंतो समणा ! इमे भे असणे वा ४ सव्वजणाए नि-
सट्ठे तं भुंजह वा णं परिभाएह वा णं, तं वेगइओ पडिगाहिचा तुसिणीओ उवेहिज्ञा, अवियाइं एयं मममेव सिया, माइ-
ट्ठणं संकासे, नो एवं फरिज्ञा, से तमायाए तत्थ गच्छिज्ञा २ से पुब्बामेव आलोइज्ञा—आउसंतो समणा ! इमे भे असणे वा
४ सव्वजणाए निसिट्ठे तं भुंजह वा णं जाव परिभाएह वा णं, सेणमेवं वयंतं परो वइज्ञा—आउसंतो समणा ! तुमं चेव
णं परिभाएहि, से तत्थ परिभाएमाणे नो अप्पणो सद्धं २ डायं २ ऊसद्धं २ रसियं २ मणुन्नं २ निद्धं २ छुप्पयं २,
से तत्थ अमुच्छिण्ण अगिद्धे अग(ना)दिह अणज्झोववन्ने बहुसममेव परिभाइज्ञा, से णं परिभाएमाणं परो वइज्ञा—आउसंतो
समणा ! मा णं तुमं परिभाएहि सब्बे वेगइआ ठिया उ भुक्कगमो वा पाक्कामो वा, से तत्थ भुंजमाणे नो अप्पणा सद्धं
सद्धं जाय छुप्पयं, से तत्थ अमुच्छिण्ण ४ बहुसममेव भुंजिज्ञा वा पाइज्ञा वा ॥ (सू० २९)

स भिक्षुर्मासादौ भिक्षार्थं प्रविष्टो यदि पुनरेयं विजानीयाद् यथाऽत्र गृहे श्रमणादिः कश्चिन्नविष्टः, तं च पूर्वप्रविष्टं
प्रेक्ष्य दातृप्रतिग्राहकासमाधानान्तरायभयाच्च तदालोके तिष्ठेत्, नापि तन्निर्गमद्वारं प्रति दातृप्रतिग्राहकासमाधा-
नान्तरायभयात्, किन्तु स भिक्षुस्तं श्रमणादिकं भिक्षार्थमुपस्थितम् 'आदाय' अवगम्यैकान्तमपक्रामेत्, अपक्रम्य
चान्येषां चानापते-विजनेऽसंलोके च संतिष्ठेत्, तत्र च तिष्ठतः स गृहस्थः 'से' तस्य भिक्षोश्चतुर्विधमप्याहारमाहृत्य
दधात्, प्रयच्छंश्चैतद्ब्रूयाद्—यथा यूयं बहवो भिक्षार्थमुपस्थिता अहं च व्याकुलत्वाच्चाहारं विभाजयितुमलमतो हे

आयुष्मन्तः ! श्रमणाः ! अयमाहारश्चतुर्विधोऽपि 'भे' युष्मभ्यं सर्वजनार्थं मया निखटो-दत्तस्तत्साम्प्रतं स्वरुच्या तमा-
 हारमेकत्र वा भुङ्क्त्वा परिभजध्वं वा-विभज्य वा गृहीतेत्यर्थः, तदेवंविध आहार उत्सर्गतो न ग्राह्यः, दुर्भिक्षे वाऽ-
 ध्याननिर्गतादौ वा द्वितीयपदे कारणे सति गृहीयाद्, गृहीत्वा च नैवं कुर्याद् यथा तमाहारं गृहीत्वा तूष्णीको गच्छ-
 नेवमुखेक्षेत-यथा ममैवायमेकस्य दत्तोऽपि चायमल्पत्वान्ममैवैकस्य स्याद्, एवं च मातृस्थानं संस्पृशेद्, अतो नैवं
 कुर्यादिति, यथा च कुर्यात्तथा च दर्शयति-स भिक्षुस्तमाहारं गृहीत्वा तत्र श्रमणाद्यन्तिके गच्छेद्, गत्वा च सः 'पू-
 र्वमेव' आदावेव तेषामाहारम् 'आलोकयेत्' दर्शयेत्, इदं च ब्रूयाद्-यथा भो आयुष्मन्तः ! श्रमणादयः ! अयमश-
 नादिक आहारो युष्माकं सर्वजनार्थमविभक्त एव गृहस्थेन निखटो-दत्तस्तद्युमेकत्र भुङ्क्त्वा विभजध्वं वा, 'से' अथैनं
 साधुमेवं हुवाणं कश्चिच्छ्रमणादिरेवं ब्रूयाद्-यथा भो आयुष्मन् ! श्रमण ! त्वमेवास्माकं परिभाजय, नैवं तावत्कुर्यात्,
 अथ सति कारणे कुर्यात् तदाऽनेन विधिनेति दर्शयति-स भिक्षुर्विभाजयन्नात्मनः 'खट्वं २' प्रचुरं २ 'डागं'ति शाकम्
 'ऊसढं'ति उच्छ्रितं वर्णादिगुणोपेतं, शेषं सुगमं यावद्रक्षमिति न गृहीयादिति । अपि च-'सः' भिक्षुः 'तत्र' आहारे-
 ऽमूर्छितोऽगृहोऽनाहतोऽनध्युपपन्न इति, एतान्यादरख्यापनार्थमेकार्थिकान्युपात्तानि कथञ्चिद्भेदाद्वा व्याख्यातव्या-
 नीति, 'बहुसम'मिति सर्वमत्र समं किञ्चित्सिक्थादिना यद्यधिकं भवेदिति, तदेवं प्रभूतसमं परिभाजयेत्, तं च साधुं
 परिभाजयन्तं कश्चिदेवं ब्रूयाद्, यथा-आयुष्मन् ! श्रमण ! मा त्वं परिभाजय, किन्तु सर्व एव चैकत्र व्यवस्थिता
 वयं भोक्ष्यामहे पास्यामो वा, तत्र परतीर्थिकैः सार्द्धं न भोक्तव्यं, स्वयूथैश्च पार्श्वस्थादिभिः सह सम्भोगिकैः सहोधा-

लोचनां दत्त्वा भुञ्जानानामयं विधिः, तद्यथा-नो आत्मन इत्यादि, सुगममिति ॥ इहानन्तरसूत्रे वहिरालोकस्थानं निषिद्धं; साम्प्रतं तत्प्रवेशप्रतिपेधार्थमाह—

से भिक्खू वा से जं पुण जाणिज्जा समणं वा माहणं वा गामपिडोलगं वा अतिहिं वा पुण्वपविट्ठं पेहाए नो ते उवाइक्कम्म पविसिज्ज वा ओभासिज्ज वा, से तमायाय एगंतमवक्कमिज्जा २ अणावायमसंलोए चिट्ठिज्जा, अह पुणेवं जाणिज्जा-पडिसे-हिए वा दिन्ने वा, तओ तंमि नियत्तिए संजयामेव पविसिज्ज वा ओभासिज्ज वा एयं० सामगियं० (सू० ३०)

॥ २-१-१-५ ॥ पिण्डैकण्यां पञ्चम उद्देशकः ॥

स भिक्षुर्भिक्षार्थं ग्रामादौ प्रविष्टः सन् यदा पुनरेयं विजानीयात्, तद्यथा-अत्र गृहपतिकुले श्रमणादिकः प्रविष्टः, तं न पूर्वप्रविष्टं श्रमणादिकं प्रेक्ष्य ततो न तान् श्रमणादीन् पूर्वप्रविष्टानतिक्रम्य प्रविशेत्, नापि तत्स्थ एव 'अवभापेत' दातारं याचेत्, अपि च-स तम् 'आदाय' अवगम्यैकान्तमपक्रामेद् अनापातासंलोकं च तिष्ठेत् तावद्यावच्छ्रमणादिके प्रतिपिद्धे पिण्डे वा तस्मै दत्ते, ततस्तस्मिन् 'निवृत्ते' गृहान्निर्गते सति ततः संयत एव प्रविशेदवभापेत वेति, एवं च तस्य भिक्षोः 'सामग्र्यं' सम्पूर्णे भिक्षुभावे इति ॥ प्रथमस्य पञ्चमोद्देशकः समाप्तः ॥

पञ्चमोद्देशकानन्तरं पष्ठः समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके श्रमणाद्यन्तरायभयाद्गृहप्रवेशो निषिद्धः, तदिहाप्यपरप्राण्यन्तरायप्रतिपेधार्थमाह—

से भिम्बू वा० से जं पुणं जाणिज्जा-रसेसिणो वहवे पाणा घासेसणाए संथडे संनिवइए पेहाए, तंजहा-कुक्कुडजाइयं वा
सूररजाइयं वा अगापिंडंसि वा वायसा संथडा संनिवइया पेहाए सइ परक्कमे संजया नो उज्जुयं गच्छिज्जा ॥ (सू० ३१)

स भिक्षुभिक्षार्थं प्रविष्टः सन् यदि पुनरेवं विजानीयात्, तद्यथा-बहवः 'प्राणाः' प्राणिनः रस्यते-आस्वाद्यत इति रस-
स्तमेष्टुं शीलमेपां ते रसेषिणः, रसान्वेषिण इत्यर्थः, ते तदर्थिनः सन्तः पश्चाद् आसार्थं कचिद्रथ्यादौ संनिपतितास्तां-
श्चाहारार्थं संस्कृ(स्त)तान्-घनान् संनिपतितान् प्रेक्ष्य ततस्तदभिमुखं न गच्छेदिति सम्बन्धः, तांश्च प्राणिनः स्वनामग्राह-
माह-कुक्कुडजातिकं वेत्यनेन च पक्षिजातिरुद्दिष्टा, सूकरजातिकमित्यनेन च चतुष्पदजातिरिति, 'अग्रपिण्डे वा' काक-
पिण्ड्यां वा बहिः क्षितायां वायसाः संनिपतिता भवेयुः, तांश्च दृष्ट्वाऽग्रतः, ततः सति पराक्रमे-अन्यस्मिन् मार्गान्तरे
'संयतः' समयगुपयुक्तः संयतामन्त्रणं वा ऋजुस्तदभिमुखं न गच्छेद्, यतस्तत्र गच्छतोऽन्तरायं भवति, तेषां चान्यत्र
संनिपतितानां वधोऽपि स्यादिति ॥ साम्प्रतं गृहपतिकुलं प्रविष्टस्य साधोर्विधिमाह-

से भिम्बू वा २ जाव नो गाहावइकुलस्स वा दुवारसाहं अवलंविय २ चिद्धिज्जा, नो गा० दगच्छइणमत्तए चिद्धिज्जा,
नो गा० चंदणिउयए चिद्धिज्जा, नो गा० सिणाणस्स वा वच्चस्स वा संलोए सपडिदुवारे चिद्धिज्जा, नो० आलोयं वा
धिगगलं वा संधिं वा दगभवणं वा वाहाओ पगिज्जिय २ अंगुलियाए वा उदिसिय २ उण्णमिय २ अवनमिय २ निज्जा-
इज्जा, नो गाहावइअंगुलियाए उदिसिय २ जाइज्जा, नो गा० अंगुलिए चालिय २ जाइज्जा, नो गा० अं१ तज्जिय २

जाइजा, नो गा० अं० उम्बुलुंषिय [उम्बुलुंषिय] २ जाइजा, नो गाहावइ वंदिय २ जाइजा नो वयणं फरुसं
वइजा ॥ (सू० ३२)

स भिक्षुभिक्षार्थं गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन्नैतत्कुर्यात्, तद्यथा-नो गृहपतिकुलस्य द्वारशाखाम् 'अवलम्ब्यावलम्ब्य'
पौनःपुन्येन भृशं वाऽवलम्ब्य तिष्ठेद्, यतः सा जीर्णत्वात्पतेद् दुष्प्रतिष्ठितत्वाद्वा चलेत् ततश्च संयमात्मविराधनेति,
तथा 'उदकप्रतिष्ठापनमात्रके' उपकरणधावनोदकप्रक्षेपस्थाने प्रवचनजुगुप्साभयान्न तिष्ठेत्, तथा 'चंदणिउदय'सि
आचमनोदकप्रवाहभूमौ न तिष्ठेद्, दोषः पूर्वोक्त एव, तथा स्नानवर्चःसंलोकं तत्प्रतिद्वारं वा न तिष्ठेत्, एतदुक्तं भवति-
यत्र स्थितैः स्नानवर्चःक्रिये कुर्वन् गृहस्थः समवलोक्यते तत्र न तिष्ठेदिति, दोषश्चात्र दर्शनाशङ्कया निःशङ्कतक्रियाया
अभावेन निरोधप्रद्वेषसम्भव इति, तथा नैव गृहपतिकुलस्य 'आलोकम्' आलोकस्थानं-गवाश्वादिकं, 'धिगल्ल'ति प्रदे-
शपतितसंस्कृतं, तथा 'संधि'सि चौरखालं भित्तिसन्धिं वा, तथा 'उदकभवनम्' उदकगृहं, सर्वाण्यप्येतानि भुजां 'प्रगृह्य
प्रगृह्य' पौनःपुन्येन प्रसार्य तथाऽङ्गुल्योद्दिश्य तथा कायमवनम्योन्नम्य च न निध्यापयेत्-न प्रलोकयेन्नाप्यन्यस्यै प्रदर्श-
येत्, सर्वत्र द्विर्वचनमादरल्यापनार्थं, तत्र हि हृतनष्टादौ सङ्कोत्यद्यत इति ॥ अपि च-स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन्नैव
गृहपतिमङ्गुल्याऽत्यर्थमुद्दिश्य तथा, चालयित्वा तथा 'तर्जयित्वा' भयमुपदर्श्य तथा कण्डूयनं कृत्वा तथा गृहपतिं
'वन्दित्वा' वाग्भिः स्तुत्वा प्रशस्य नो याचेत, अदत्ते च नैव तद्गृहपतिं परुषं वदेत्, तद्यथा-यक्षस्त्वं परगृहं रक्षसि, कुतस्ते

दानं?, वात्तैव भद्रिका भवतो न पुनरनुष्ठानम्, अपि च—“अक्षरद्वयमेतद्धि, नास्ति नास्ति यदुच्यते । तदिदं देहि देहीति, विपरीतं भविष्यति ॥ १ ॥” अन्यच्च—

अह तत्थ कंचि भुंजमाणं पेहाए गाहावइं वा० जाव कम्मकरिं वा से पुब्बामेव आलोइज्जा—आउसोत्ति वा भइणित्ति वा दाहिसि मे इत्तो अन्नयरं भोयणजायं?, से सेवं वयंतस्स परो हत्थं वा मत्तं वा दळ्ळिं वा भायणं वा सीओदगवियेइण वा उस्सिणोदगवियेइण वा उच्छोल्लिज्जा वा पहोइल्ल वा, से पुब्बामेव आलोइज्जा—आउसोत्ति वा भइणित्ति वा! मा एयं तुमं हत्थं वा० ४ सीओदगवियेइण वा २ उच्छोल्लेहि वा २, अभिकंखसि मे दाउं एवमेव दलयाहि, से सेवं वयंतस्स परो हत्थं वा ४ सीओ० जसि० उच्छोल्लित्ता पहोइत्ता आहट्टु दलइज्जा, तहप्पगारेणं पुरेकम्मकएणं हत्थेण वा ४ असणं वा ४ अफासुयं जाव नो पडिगाहिज्जा । अह पुण एवं जाणिज्जा नो पुरेकम्मकएणं उदउल्लेणं तहप्पगारेणं वा उदउल्लेण वा हत्थेण वा ४ असणं वा ४ अफासुयं जाव नो पडिगाहिज्जा । अह पुणेवं जाणिज्जा—नो उदउल्लेण ससिणिद्वेण सेसं तं चेव एवं—मसरक्खे उदउल्ले, ससिणिद्वे मट्टिया ऊत्ते । हरियाले हिं गुल्ल, मणोसिला अंजणे लोणे ॥ १ ॥ गेरुय वन्निय सेडिय सोरट्टिय पिट्ट कुकुस उकुट्टसंसट्टेण । अह पुणेवं जाणिज्जा नो असंसट्टे संसट्टे तहप्पगारेण संसट्टेण हत्थेण वा ४ असणं वा ४ फासुयं जाव पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ३३)

अथ भिक्षुस्तत्र गृहपतिकुले प्रविष्टः सन् कञ्चन गृहपत्यादिकं भुञ्जानं प्रेक्ष्य स भिक्षुः पूर्वमेवालोचयेद्—यथाऽयं गृहपतिस्तद्भार्या वा यावत्कर्मकरी वा भुङ्क्ते, पर्यालोच्य च सनामग्राहं याचेत्, तद्यथा—“आउसेत्ति वे”ति, अमुक इति

धारयते ! अगिति ! इति वा इत्याद्यागम्य पात्यसि मेऽस्यादाहारजातादन्यतरज्जीवनजातमित्येवं याचेत, तच्च न वर्त्तते
 कर्तुं, कारणे वा सत्येन गतेत्-अथ 'ये' तस्य गिशोरेन गप्यो यागमानस्य परो गृहस्थः कदाचिद्धस्तं मात्रं दर्वी भा-
 लनं वा 'शीतोत्कण्ठिकेन' लण्कागेन 'लण्कागेन' कुर्वात. 'यतोपज'सि प्रकर्षेण वा हस्तादर्शयनं कुर्यात्, स भिक्षुर्हस्तादिकं पूर्व-
 मेव प्रक्षाल्यमानमात्रोच्यते, न तानमानो भवेदित्यर्थः, तच्च प्रक्षाल्यमानमात्रोच्ययागुक्त इत्येवं स्वनाममाहं निवारयेद्,
 यथा मेऽहं क्रमास्तमिति, यदि पुनरस्यो पक्षस्यो हस्तादिकं सन्निहोदकेन प्रक्षाल्य दद्यात्तदमाहुकमिति ज्ञात्वा न प्रतिगृ-
 ह्येमावेति ॥ किञ्च-अमातो भिक्षुर्भुजयति इति मन्त्रिणः सन् यदि पुनरेवं शिजानीयात्, तद्यथा- 'नो' नैव साधुभि-
 क्षारानाम् पुनराग्रहता कुत प्रक्षाल्यारिकं कर्म-किञ्चा यस्य हस्तादेः स तथा तेनोदकेनार्जेति-गलद्विन्दुनेति,
 पुनरपि भवेति-साधुभिक्षारानाम् नैव हस्तादिकं प्रक्षालितं किन्तु तथामन्त्रार एव स्वतः कुतोऽप्यनुष्ठानाबुदकाद्रो-
 मन्त्रागेन, एवं मानारिना इति मन्त्रिणस्यैव सीमामात्रं अन्विष्यन्त्यावारमात्रं भोगणीयमिति मत्या नो गृह्णीयादिति ॥
 ननु पुनरेव निजानीयात्, तस्या-नैव 'बुदकादेन' मन्त्रिणस्यैव हस्तादिना दद्यात्, किन्तु 'सस्त्रिगधेन' शीतोदक-
 मन्त्रागेन निजानीयात्, सीमामात्रं न प्रतिगृह्णीयात्, 'यव'मिति प्राप्तं श्यावमस्त्रिगधेन, यथोदकस्त्रिगधेन दृष्टेन न
 मन्त्रागेन निजानीयात्, ननु यस्मिन्नाद्यथाभोगमिति, ततोऽथ-आरगुस्त्रिका हस्तितापहिम्नकमनःशिलाऽऽनल-
 मन्त्रागेन निजानीयात्, मन्त्रागेन निजानीयात्, मन्त्रिका-पीतगुस्त्रिका, सेडिका-सडिका, सौराष्ट्रिका-बुवरिका, पि-

ष्टम्-अच्छदिततन्दुलचूर्णः, कुकुसाः-प्रतीताः, 'उक्कुट्ट'ति पीलुपर्णिकादेरुखलचूर्णितामार्द्रपर्णमित्येवमादिना सस्निग्धेन हस्तादिना दीयमानं न गृहीयात्, इत्येवमादिना तु असंसृष्टेन तु गृहीयादिति । अथ पुनरेवं जानीयान्नोऽसंसृष्टः किं तर्हि?-संसृष्टस्तज्जातीयनाहारादिना तेन संसृष्टेन हस्तादिना प्रासुकमेपणीयमिति गृहीयात्, अत्र चाष्टौ भङ्गाः, तथा—“असंसृष्टे हृत्ये असंसृष्टे भस्ते निरवसेसे दब्बे” इत्येकैकपदव्यभिचारान्नेयाः, स्थापना चैयम्—अथ पुनरसौ भिक्षुरेवं जानीयात्, तद्यथा-उदकादिनाऽसंसृष्टो हस्तादिस्ततो गृहीयात्, यदिवा तथाप्रकारेण दातव्यद्रव्यजातीयेन संसृष्टो हस्तादिस्तेन तथा प्रकारेण हस्तादिना दीयमानमाहारादिकं प्रासुकमेपणीयमिति कृत्वा प्रतिगृहीयादिति ॥ किञ्च—

से भिक्षुर वा २ से जं पुण जाणिज्जा पिहुयं वा बहुरयं वा जाव चाउलपलंयं वा असंजए भिक्खुपडियाए चित्तमंताए सिलाए जाव संताणाए कुट्टिसु वा कुट्टिति वा कुट्टिस्संति वा उत्फणिसु मा ३ तहप्पगारं पिहुयं वा० अण्णासुयं नो पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ३४)

स भिक्षुर्भिक्षार्थं गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् यदि पुनरेवं विजानीयात्, तद्यथा—‘पृथुकं’ शाल्यादिलाजान् ‘बहुरयं’ति पृथुकं ‘चाउलपलंयं’ति अर्द्धपक्वशाल्यादिकणादिकमित्येवमादिकम् ‘असंयतः’ गृहस्थः ‘भिक्षुप्रतिज्ञया’ भिक्षुमुद्दिश्य चित्तमत्स्यां शिलायां तथा सत्रीजायां सहरितायां साण्डायां यावन्मर्कटसन्तानोपेतायाम् ‘अकुट्टिपुः’ कुट्टितवन्तः तथा पुट्टन्ति कुट्टिप्यन्ति वा, एकवचनाधिकारेऽपि छान्दसत्वात्तिद्व्यत्ययेन बहुवचनं द्रष्टव्यं, पूर्वत्र वा जातावेकवचनं,

तच्च पृथुकादिकं सचित्तमचित्तं वा चित्तमत्यां शिलायां कुट्टयित्वा 'उष्णिसु'त्ति साधर्थं वाताय दत्तवन्तो ददति दा-
स्यन्ति वा, तदेवं तथाप्रकारं पृथुकादि ज्ञात्वा लाभे सति नो प्रतिगृहीयादिति ॥ किञ्च—
से भिक्खू वा २ जाव समाणे से जं० विलं वा लोणं उब्भियं णां लोणं अस्संजए जाव संताणाए भिदिसु ३ रुचिसु

वा ३ विलं वा लोणं उब्भियं वा लोणं अफासुयं० नो पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ३५)

स भिक्षुर्यदि पुनरेवं विजानीयात्, तद्यथा—विलमिति खनिविशेषोत्पन्नं लवणम्; अस्य चोपलक्षणार्थत्वात्सैन्धवसौ-
वर्चलादिकमपि द्रष्टव्यं, तथोद्भिज्जमिति समुद्रोपकण्ठे क्षारोदकसम्पर्काद् यदुद्भिद्यते लवणम्, अस्याप्युपलक्षणार्थत्वा-
त्क्षारोदकसैकाद्यद्भवति रुमकादिकं तदपि ग्राह्यं, तदेवंभूतं लवणं पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टायां शिलायामभेत्सुः—रुणि-
काकारं कुर्युः, तथा साध्वर्थमेव भिन्दन्ति भेत्स्यन्ति वा तथा श्लक्ष्णतरार्थं 'रुचिसुव'त्ति पिष्टवन्तः पिंपन्ति पेक्षयन्ति
वा, तदपि लवणमेवंप्रकारं ज्ञात्वा नो (प्रति) गृहीयात् ॥ अपि च—

से भिक्खू धा० से जं० असणं वा ४ अगणिनिक्खित्तं तहप्पगारं असणं वा ४ अफासुयं नो०, केयली यूया आयाणमेयं,
अस्संजए भिक्खुपडियाए उरिसिचमाणे वा निरिसिचमाणे वा आमज्जमाणे वा ओयरेमाणे वा उव्वत्तमाणे
वा अगणिजीवे हिसिज्जा, अह भिक्खूणं पुव्वोवइद्धा एस पइन्ना एस देऊ एस फारणे एसुवएसे जं तहप्पगारं असणं वा ४
अगणिनिक्खित्तं अफासुयं नो० पडि० एयं० सामगियं ॥ (सू० ३६) ॥ पिण्डैपणायां पट्ट उदेसकः २-१-१-६ ॥

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टश्चतुर्विधमप्याहारमग्नावुपरि निक्षिप्तं तथाप्रकारं ज्वालासंबद्धं लाभे सति न प्रतिगृही-

यात् । अत्रैव दोषमाह-केवली ब्रूयात् 'आदानं' कर्मादानमेतदिति, तथाहि 'असंयतः' गृहस्थो भिक्षुप्रतिज्ञया तत्रा-
 द्युपरिव्यवस्थितमाहारम् 'उत्तिष्ठन्' आक्षिपन् 'निःसिञ्चन्' दत्तोद्धरितं प्रक्षिपन्, तथा 'आमर्जयन्' सकृच्चस्तादिना
 शोधयन्, तथा प्रकर्षेण मार्जयन्-शोधयन्, तथाऽवतारयन्, तथा 'अपवर्तयन्' तिरश्चीनं कुर्वन्नग्निजीवान् हिंस्या-
 दिति । 'अथ' अनन्तरं 'भिक्षूणां' साधूनां पूर्वोपदिष्टा एषा प्रतिज्ञा एष हेतुरेतत्कारणमयमुपदेशः यत्तथाप्रकारमग्निसं-
 चक्ष्मशनाद्यग्निक्षिप्तमप्रासुकमनेपणीयमिति ज्ञात्वा लाभे सति न प्रतिगृहीयात्, एतत्खलु भिक्षोः 'सामर्थ्यं' समग्रो
 भिक्षुभाव इति ॥ प्रथमाध्ययनस्य षष्ठ उद्देशकः समाप्तः ॥ २-१-१-६ ॥

षष्ठोद्देशकानन्तरं सप्तमः समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके संयमविराधनाऽभिहिता, इह तु
 संयमात्मदातृविराधना तथा च विराधनया प्रवचनकुत्सेत्येतदत्र प्रतिपाद्यते इति-

ते भिक्षू वा २ से जं० असणं वां ४ खंधंसि वा यंधंसि वा मंचंसि वा मालंसि वा पासायंसि वा हम्मियतलंसि वा
 अन्नयंसि वा तहप्पगारंसि अंतलिव्वजायंसि उवनिक्खित्ते सिया तहप्पगारं मालोहडं असणं वा ४ अफासुयं नो०, केवली
 यूया आयाणमेयं, अस्संजए भिक्खुपडियाए पीढं वा फलणं वा निस्सेणि वा उदूहलं वा आहट्टु उस्सविय दुरुहिज्जा, से
 तत्थ दुरुहमाणे पयल्लिज्ज वा पवडिज्ज वा, से तत्थ पयलमाणे वा २ हत्थं वा पायं वा बाहुं वा ऊरुं वा उदरं वा सीसं

वा अन्नयरं वा कायंसि इन्द्रियजालं लूसिज वा पाणाणि वा ४ अभिहणिज वा विचांसिज वा लेसिज वा संघसिज वा संघट्टिज वा परियाविज वा किलामिज वा ठाणाओ ठाणं संकामिज वा, तं तहप्पगारं मालोहहं असणं वा ४ लामे संते नो पडिगाहिज्जा, से भिक्खू वा २ जाव समणे से जं० असणं वा ४ कुट्टियाओ वा कोलेज्जाड वा असंजए भिक्खुपडियाए उकुज्जिय अंवउज्जिय ओहरिय आहट्टु दलइज्जा, तहप्पगारं असणं वा ४ लामे संते नो पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ३७) ॥

स भिक्षुर्भिक्षार्थं प्रविष्टः सन् यदि पुनरेवं चतुर्विधमप्याहारं जानीयात्, तद्यथा—‘स्कन्धे’ अर्द्धप्राकारे ‘सम्भे वा’ शैलदारुमयादौ, तथा मञ्चके वा माले वा प्रासादे वा हर्म्यतले वा अन्यतरस्मिन् वा तथाप्राकारेऽन्तरिक्षजाते स आहारः ‘उपनिक्षिप्तः’ व्यवस्थापितो भवेत्, तं च तथाप्राकारमाहारं मालाहृतमिति मत्वा लामे सति न प्रतिगृहीयात्, केवली ब्रूयाद्यत् आदानमेतदिति, तथाहि—असंयतो भिक्षुप्रतिज्ञया साधुदानार्थं पीठकं वा फलकं वा निश्रेणिं वा उदूखलं वाऽऽहृत्य—ऊर्ध्वं व्यवस्थाप्यारीहेत्, स तन्नारोहन् प्रचलेद्वा प्रपतेद्वा, स तत्र प्रचलन् प्रपतन् वा हस्तादिकमन्यतरद्वा काये इन्द्रियजातं ‘लूसेज्ज’ति विराधयेत्, तथा प्राणिनो भूतानि जीवान् सत्त्वानभिहन्याद्वित्रासयेद्वा, लेपयेद्वा—संश्लेषं वा कुर्यात् तथा संघर्षं वा कुर्यात् तथा सङ्घट्टं वा कुर्यात्, एतच्च कुर्वेत्तान् परितापयेद्वा क्लामयेद्वा स्थानात्स्थानं सङ्ग्रामयेद्वा, तेदेतज्ज्ञात्वा यदाहारजातं तथाप्राकारं मालाहृतं तद्वामे सति नो प्रतिगृहीयादिति ॥ स भिक्षुर्यदि पुनरेवं भूतमाहारं जानीयात्, तद्यथा—‘कोष्ठिकातः’ मृन्मयकुशूलसंस्थानायाः तथा ‘कोलेज्जाओ’त्ति अधोवृत्तखाताकाराद् असंयतः ‘भिक्षुप्रतिज्ञया’ साधुमुद्दिश्य कोष्ठिकातः ‘उकुज्जिय’त्ति ऊर्ध्वकायमुन्नम्य ततः कुञ्जीभूय, तथा कोलेज्जाओ

‘अवज्जिअ’त्ति अधोऽवन्म्य, तथा ‘ओहरिय’त्ति तिरश्चीनो भूत्वाऽऽहारमाहृत्य दद्यात्, तच्च भिक्षुस्तथाप्रकारमधो-
मालाहृतमितिकृत्वा लाभे सति न प्रतिगृह्णीयादिति ॥ अधुना पृथिवीकायमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा० से जं० असणं वा ४ मट्ठियाउलित्तं तहप्पगारं असणं वा ४ लाभे सं०, केवली०, अस्संजए भि० म-
ट्ठिओलित्तं असणं वा० उन्निभइमाणं पुढविकायं समारंभिज्जा तह तेउवाउवणस्सइत्तसकायं समारंभिज्जा, पुणरवि उल्लिपमाणे
पच्छाकम्मं करिज्जा, अह भिक्खूणं पुब्बो० जं तहप्पगारं मट्ठिओलित्तं असणं वा लाभे० । से भिक्खू० से जं० असणं
वा ४ पुढविकायपइट्ठियं तहप्पगारं असणं वा० अफासुयं० । से भिक्खू० जं० असणं वा ४ आउकायपइट्ठियं चेव, एवं
अगणिकायपइट्ठियं लाभे० केवली०, अस्संज० भि० अगणि उस्सकिय निस्सकिय ओहरिय आहट्ठु वलइज्जा अह भिक्खूणं०
जाव नो पडि० ॥ (सू० ३८) ॥

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् यदि पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा-पिठरकादौ मृत्तिकयाऽवलित्तमाहारं ‘तथाप्रकार’-
मित्यवलित्तं केनचित्सरिज्ञाय पश्चात्कर्मभयाच्चतुर्विधमप्याहारं लाभे सति न प्रतिगृह्णीयात्, किमिति?, यतः केवली ब्रू-
यात्कर्मदानमेतदिति, तदेव दर्शयति—‘असंयतः’ गृहस्थो भिक्षुप्रतिज्ञया मृत्तिकोपलिसमशनादिकम्-अशनादिभाजनं
तच्चोद्दिन्दन् पृथिवीकायं समारभेत, स एव केवल्यह, तथा तेजोवायुवनस्पतिव्रसकायं समारभेत, दत्ते सत्युत्तरकालं
पुनरपि शेषरक्षार्थं तद्भाजनमवलम्बन् पश्चात्कर्म कुर्यात्, अथ भिक्षूणां पूर्वोपदिष्टा एषा प्रतिज्ञा एष हेतुरेतत्कारणमय-
मुपदेशः यत्तथाप्रकारं मृत्तिकोपलिशमशनादिजातं लाभे सति नो प्रतिगृह्णीयादिति ॥ स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन्

यदि पुनरेवंभूतमशनादि जानीयात्, तद्यथा—‘सच्चित्तपृथिवीकायप्रतिष्ठितं’ पृथ्वीकायोपरिव्यवस्थितमाहारं विज्ञाय पृथिवीकायसद्गुह्यनादिभयाह्लाभे सत्यप्रासुकमनेपणीयं च ज्ञात्वा न प्रतिगृह्णीयादिति ॥ एवमन्कायप्रतिष्ठितमग्निकायप्रतिष्ठितं लाभे सति न प्रतिगृह्णीयाद्, यतः केवली त्रयादादानमेतदिति । तदेव दर्शयति—असंयतो भिक्षुप्रतिज्ञयाऽग्निकायमुत्सुकादिना ‘ओसक्रिय’ति प्रज्वाल्य (निषिच्य), तथा ‘ओहरिय’ति अग्निकायोपरि व्यवस्थितं पिठरकादिकमाहारभाजनमपवृत्त्य तत् आहत्य—गृहीत्वाऽऽहारं दद्यात्, तत्र भिक्षूणां पूर्वोपदिष्टा एषा प्रतिज्ञा यदेतत्तथाभूतमाहारं नो प्रतिगृह्णीयादिति ॥

से भिक्षू वा २ से जं० असणं वा ४ अबुसिणं असंजए भि० सुप्पेण वा विहुयेण वा तालियटेण वा पत्तेण वा साहाए वा साहाभगेण वा पिहुणेण वा पिहुणहत्येण वा चेलेण वा चेलकणेण वा हत्थेण वा मुद्देण वा फुमिज्ज वा वीइज्ज वा, से पुब्बामेव आलोइज्जा—आउसोत्ति वा भइणित्ति वा । मा एतं तुमं असणं वा अबुसिणं सुप्पेण वा जाव फुमाहि वा वीयाहि वा अभिकंखसि मे दाउं, एमेव दलयाहि, से सेवं वयंतस्स परो सुप्पेण वा जाव वीइत्ता आहट्टु दलइज्जा तहप्पगार असणं वा ४ अफासुयं वा नो पडि० ॥ (सू० ३९) ॥

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् यदिपुनरेवं जानीयाद् यथाऽऽयुष्णमोदनादिकमसंयतो भिक्षुप्रतिज्ञया शीतीकरणार्थं सूर्पेण वा वीजनेन वा तालवृन्तेन वा मयूरपिच्छकृतव्यजनेनेत्यर्थः, तथा शाखया शाखाभङ्गेन पल्लवेनेत्यर्थः, तथा वर्हेण वा वर्हकलापेन वा, तथा वस्त्रेण वस्त्रकर्णेन वा हस्तेन वा मुखेन वा तथाप्रकारेणान्येन वा केनचित् ‘कुमेज्जा वे’ति

मुखवायुना शीतीकुर्याद् वस्त्रादिभिर्वा वीजयेत्, स भिक्षुः पूर्वमेव 'आलोकयेद्' दत्तोपयोगो भवेत्, तथाकुर्याणं च दद्वैतददेत्, तद्यथा-अमुक ! इति वा भगिनि ! इति वा इत्यामन्त्र्य मैवं कृथा यद्यभिकाङ्क्षसि मे दातुं तत एवंस्थितमेव ददस्व, अथ पुनः स परो-गृहस्थः 'से' तस्य भिक्षोरेवं वदतोऽपि सूर्येण वा यावन्मुखेन वा वीजयित्वाऽऽहृत्य तथाप्रकार-मशनादिकं दद्यात्, स च साधुरनेपणीयमिति मत्वा न परिगृहीयादिति ॥ पिण्डाधिकारं एवैपणादोपमधिकृत्याह—

से भिक्षू वा २ से जं० असणं वा ४ वणस्सइकायपइट्ठियं तहप्पगारं असणं वा ४ वण० लाभे संते नो पडि० । एवं

तसकाएवि ॥ (सू० ४०) ॥

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् यत्पुनरेवं जानीयाद्-वनस्पतिकायप्रतिष्ठितं, तं चतुर्विधमप्याहारं न गृहीयादिति ॥ एवं त्रसकायसूत्रमपि नेयमिति । अत्र च वनस्पतिकायप्रतिष्ठितमित्यादिना निक्षिप्ताख्य एपणादोपोऽभिहितः, एवमन्ये-ऽव्येपणादोपा यथासम्भवं सूत्रेज्येवायोज्याः । ते चामी—“संकीर्य १ मक्खिय २ निक्खित्त ३ पिहिय ४ साहरिय ५ दायगु ६ म्मीसं ७ । अपरिणय ८ लिच्च ९ छड्डिय १० एसणदोसा दस हवन्ति ॥ १ ॥” तत्र शङ्कितमाधाकर्मोदिना १, अक्षितमुदकादिना २, निक्षिप्तं पृथिवीकायावौ ३, पिहितं बीजपूरकादिना ४, 'साहरियं'ति मात्रकादेस्तुपाद्येयमन्यत्र सचित्तपृथिव्यादौ संहृत्य तेन मात्रकादिना यद्ददाति तत्संहृतमित्युच्यते ५, 'दायग'ति दाता बालवृद्धाद्ययोग्यः ६, उ-न्मिश्रं-सचित्तमिश्रम् ७, अपरिणतमिति यद्दयं न सम्यगचिचीभूतं दातव्याहकयोर्वा न सम्यग्भावोपेतं ८, लिप्तं वसा-दिना ९, 'छड्डियं'ति परिशटव १० दिलेपणादोपाः ॥ साम्प्रतं पानकाधिकारमुद्दिश्याह—

१ शङ्कित पृथित निक्षिप्त पिहितं सहृतं दायकदोषदुष्टं उन्मिश्रम् । अपरिणत लिप्तं छर्दितं एपणादोपा दस भवन्ति ॥ १ ॥

से भिक्खु वा २ से जं पुण पाणगजायं जाणिज्जा, तंजहा-उस्सेइमं वा १ संसेइमं वा २ चाउलोदगं वा ३ अन्नयरं वा तहप्पगारं पाणगजायं अहुणाधोयं अणविलं अण्वुक्कंतं अपरीणयं अविद्धत्थं अफासुयं जाव नो पडिगाहिज्जा । अहं पुण एवं जाणिज्जा चिराधोयं अंविळं वुक्कंतं परिणयं विद्धत्थं फासुयं पडिगाहिज्जा । से भिक्खु वा ० से जं पुण पाणगजायं जाणिज्जा, तंजहा-तिलोदगं वा ४ तुसोदगं वा ५ जवोदगं वा ६ आयमं वा ७ सोवीरं वा ८ सुद्धवियहं वा ९ अन्नयरं वा तहप्पगारं वा पाणगजायं पुब्बामेव आलोइज्जा-आउसोत्ति वा भइणित्ति वा ! दाहिसि मे इत्तो अन्नयरं पाणगजायं ? , से सेव वयंतस्स परो वइज्जा-आउसंतो समणा ! तुमं चेवेयं पाणगजायं पडिगाहेण वा उस्सिचिया णं उयत्तिया णं गिण्हहि, तहप्पगारं पाणगजायं सयं वा गिण्हिज्जा परो वा से दिज्जा, फासुयं लाभे सतं पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ४१)

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं पानकार्थं प्रविष्टः सन् यत्पुनरेवं जानीयात् तद्यथा—‘उस्सेइमं वे’ति पिष्टोत्स्वदनार्थमुदकं १ ‘संसेइमं वे’ति तिलधावनोदकं, यदिवाऽरणिकादिसंस्निग्धावनोदकं २, तत्र प्रथमं द्वितीयोदके प्रासुके एव, तृतीयचतुर्थे तु मिश्रे, कालान्तरेण परिणते भवतः, ‘चाउलोदयं’ति तन्दुलधावनोदकम् ३, अन्नं च त्रयोऽनादेशाः, तद्यथा—सुद्धुद-विगमो वा १ भाजनलघ्विन्दुशोषो वा २ तन्दुलपाको वा ३, आदेशास्वयम्-उदकस्वच्छीभायः, तदेवमाद्युदकम् ‘अ-नाम्लं’ स्वस्वादादचलितम् अन्युत्क्रान्तमपरिणतमविध्वस्तमप्रासुकं यावन्न प्रतिगृहीयादिति ॥ एतद्विपरीतं तु ग्राह्यमि-त्याह-अहेत्यादि सुगमम् । पुनः पानकाधिकार एव विशेषार्थमाह—स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टो यत्पुनः पानकजातमेवं

जानीयात्, तद्यथा—‘तिलोदकं’ तिलैः केनचित्प्रकारेण प्रासुकीकृतमुदकम् ४, एवं तुर्यैर्वैर्वा ५-६, तथा ‘आचाम्लम्’ अवश्यानं ७, ‘सौवीरम्’ आरनालं ८ ‘शुद्धविकटं’ प्रासुकमुदकम् ९, अन्यद्वा तथाप्रकारं द्राक्षापानकादि ‘पानकजातं’ पानीयसामान्यं पूर्वमेव ‘अवलोकयेत्’ पश्येत्, तच्च दृष्ट्वा तं गृहस्थम् अमुक! इति वा भगिनि! इति वेत्यामन्त्रयैवं ब्रूयाद्—यथा दास्यसि मे किञ्चित्पानकजातं?, स परस्त्वं भिक्षुमेवं वदन्तमेवं ब्रूयाद्—यथा आयुष्मन्! श्रमण! त्वमेवेदं पानकजातं स्वकीयेन पतद्गृहेण दोषपरिकया कटाहकेन योत्सिञ्चयापवृत्त्य वा पानकभाण्डकं गृहाण, स एवमभ्यनुज्ञातः स्वयं गृहीयात् परो वा तस्मै दद्यात्, तदेवं लाभे सति प्रतिगृहीयादिति ॥ किञ्च—

से मिक्खू वा० से जं पुण पाणां जाणिज्जा—अणंतरहिंयाए पुढवीए जाव संताणए उद्धट्टु २ निक्खित्ते सिया, असंजए मिक्खुपडियाए उवउहेण वा ससिणिञ्चेण वा सकसाएण वा मत्तेण वा सीओदगेण वा संभोइत्ता आहट्टु दलइज्जा, तहप्पगारं पाणगजायं अफासुयं० षयं सलु सामगियं० ॥ (सू० ४२) ॥ पिण्डैपणायां सप्तमः २-१-१-७ ।

स भिक्षुर्यदि पुनरेवं जानीयात् तत्पानकं सचित्तेष्वव्यवहितेषु पृथिवीकायादिषु तथा मर्कटकादिसन्तानके वाऽन्यतो भाजनावुद्धृत्योद्धृत्य ‘निक्षिप्तं’ व्यवस्थापितं स्यात्, यदिवा स एव ‘असंयतः’ गृहस्थः ‘भिक्षुप्रतिज्ञया’ भिक्षुमुद्दिश्य ‘उद-
काद्रिणं’ गलद्विन्दुना ‘सस्तिग्धेन’ गलदुदकविन्दुना ‘सकपायेण’ सचित्तपृथिव्याद्यवयवगुण्ठितेन ‘मात्रेण’ भाजनेन शीतोदकेन वा ‘संभोएत्ता’ मिश्रयित्वाऽऽहृत्य दद्यात्, तथाप्रकारं पानकजातमप्रासुकमनेपणीयमिति मत्वा न परिगृही-
यात्, एतत्तस्य भिक्षोर्भिक्षुण्या वा ‘सामग्र्यं’ समग्रो भिक्षुभाव इति ॥ प्रथमस्य सप्तमः समाप्तः ॥ २-१-१-७ ॥

ह्यपि तद्वत्तमेव विशेषमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा २ से जं पुण पाणगजायं जाणिज्जा, तंजहा—अंवपाणगं वा १० अंवाडगपाणगं वा ११ कविट्टपाण० १२
मावलिंमपा० १३ मुदियापा० १४ दालिमपा० १५ सज्जूरपा० १६ नालियेरपा० १७ करीरपा० १८ कोलपा० १९
आमलपा० २० बिंचापा० २२ अन्नयरं वा तहप्पगारं पाणसज्जातं सअट्टियं सकणुयं सवीयगं अस्संजए भिक्खुपडि-
याए छव्वेण वा दूसेण वा बालगेण वा आविलियाण परिवीलियाण परिसावियाण आहट्टु दलइज्जा तहप्पगारं पाणगजायं
अफा० लाभे संते नो पडिगाहिज्जा ॥ (सू० ४३) ॥

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् यत्पुनरेवंभूतं पानकजातं जानीयात्, तद्यथा—‘अंवगपाणगं वे’त्यादि सुगमं, नवरं
‘मुदिया’ द्राक्षा कोलानि-वदराणि, एतेषु च पानकेषु द्राक्षावदराभिलिकादिकतिचित्तानकानि-तत्क्षणमेव संमर्द्य क्रि-
यन्ते अपराणि त्याज्यान्वाडकादियानकानि द्वित्रादिदिनसन्धानेन विधीयन्त इत्येवंभूतं पानकजातं तथाप्रकारमन्यदपि
‘सास्थिकं’ सहास्थिना कुलकेन यद्वर्त्तते, तथा सह कणुकेन-त्वगाद्यवयेन यद्वर्त्तते, तथा बीजेन सह यद्वर्त्तते, अस्थि-
बीजयोश्चामलकादौ प्रतीतो विशेषः, तदेवंभूतं पानकजातम् ‘असंयतः’ गृहस्थो भिक्षुमुदिश्य-साध्वर्थं द्राक्षादिकमामर्द्य
पुनर्ब्रशत्वशिष्पादितच्छब्दकेन वा, तथा दूंसं-वखं तेन वा, तथा ‘वालगेण’ति गयादिवालधिवालनिष्पन्नचालनकेन सुघ-
रिकागृहेकेन वा इत्यादिनोपकरणेनारथ्याद्यपनयनार्थं सकृदापीड्य पुनः पुनः परिपीड्य, तथा परिस्राव्य निर्गाल्याहृत्य

च साधुसमीपं दद्यादिति, एवंप्रकारं पानकजातमुद्गमदोषदुष्टं सत्यपि लाभे न प्रतिगृहीयात्, ते चामी उद्गमदोषाः—
 “आहाकम्मु १ देसिअ २ पूतीकम्मे ३ अ मीसजाए अ ४ । ठवणा ५ पाहुडियाए ६ पाओअर ७ कीय ८ पामिच्चे ९
 ॥ १ ॥ परियट्टिए १० अभिहडे ११ उम्भिन्ने १२ मालोहडे १३ इज । अच्छेज्जे १४ अणिसट्ठे १५ अज्झोअए १६ अ
 सोलसमे ॥ २ ॥” साध्वर्थं यत्सचित्तमचित्तीक्रियते अचित्तं वा यत्पच्यते तदाधार्कम् १ । तथाऽऽत्सार्थं यत्पूर्वसिद्धमेव
 लङ्गुकचूर्णकादि साधुमुद्दिश्य पुनरपि [संत] गुडादिनां संस्क्रियते तदुद्देशिकं सामान्येन, विशेषतो विशेषसूत्रादवगन्तव्य-
 मिति २ । यदाधाकर्माद्यवयवसम्भिन्नं तत्पूतीकम् ३ । संयतासंयताद्यर्थमादेरारभ्याहारपरिपाको मिश्रम् ४ । साध्वर्थं
 क्षीरादिस्थापनं स्थापना भण्यते ५ । प्रकरणस्य साध्वर्थमुत्सर्पणमवसर्पणं वा प्राभृतिका ६ । साधूनुद्दिश्य गवाक्षादिप्रका-
 शकरणं वहिर्या प्रकारो आहारस्य व्यवस्थापनं प्रादुष्करणम् ७ । द्रव्यादिविनिमयेन स्वीकृतं क्रीतम् ८ । साध्वर्थं यदन्य-
 स्मादुच्छिन्नकं गृह्यते तत्सामिचंति ९ । यच्छाल्योदनादि कौद्रवादिना प्रातिवेशिकगृहे परिचर्य ददाति तत्परिवर्तितम्
 १० । यद्गृहादेः साधुवसतिमानीय ददाति तदाहृतम् ११ । गोमयाद्युपलिप्तं भाजनमुद्दिद्य ददाति तदुद्भिन्नम् १२ ।
 मालाद्यवस्थितं निश्रेण्यादिनाऽवतार्य ददाति तन्मालाहृतम् १३ । भृत्यादेराच्छिद्य यदीयते तदाच्छेद्यम् १४ । सामान्यं
 श्रेणीभक्तकायेकस्य ददतोऽनिसृष्टम् १५ । स्वार्थमधिश्रयणादौ कृते पश्चात्तन्दुलादिप्रसृत्यादिप्रक्षेपादध्यवपूरकः १६ ।
 तदेयमन्यतमेनापि दोषेण दुष्टं न प्रतिगृहीयादिति ॥ पुनरपि भक्तपानविशेषमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा० २ आगतारेसु वा आरामागारेसु वा गाहावईगिहेसु वा परियावसहेसु वा अन्नगंधाणि वा पाणंगंधाणि वा सुर-
 भिगंधाणि वा आघाय २ से सत्थआसायपडियाए मुच्छिण गिद्धे गलिण अज्झोववज्जे अहो गंधो २ नो गंधमाघाइज्जा (सू० ४४)
 'आगतारेसु व'त्ति पत्तनाद्धिर्गहेसु, तेसु त्यागत्यागत्य पथिकादयस्तिष्ठन्तीति, तथाऽऽरामगृहेषु वा गृहपतिगृहेषु वा 'प-
 र्यावसथेषु' इति भिक्षुकादिमठेषु वा, इत्येवमादिष्वन्नपानगन्धान् सुरभीनाम्रायाप्राय स भिक्षुस्तेष्वस्वादानप्रतिज्ञया मूर्च्छितो
 गृह्णी म्रियितोऽद्युपपन्नः सन्नहो ! गन्धः अहो ! गन्ध इत्येवमादरवान् न गन्धं जिघ्रेदिति ॥ पुनरप्याहारमधिकृत्याह—
 से भिक्खू वा २ से जं० सालुयं वा यिरालियं वा सासवनालियं वा अन्नयरं वा तहप्पगारं आमगं असत्थपरिणयं अ-
 फासु० । से भिक्खू वा० से जं पुण० पिप्पलं वा मिरियचुण्णं वा मिरियचुण्णं वा सिंगवेरं वा सिंगवेरचुण्णं
 वा अन्नयरं वा तहप्पगारं वा आमगं वा असत्थ प० । से भिक्खू वा० से जं पुण पलंबजायं जाणिज्जा, तंजहा—
 अन्नपलं वा अंबाडगपलं वा तालप० शिज्जिरिप० सुरहि० सद्धरप० अन्नयरं तहप्पगारं पलंबजायं आमगं असत्थप० ।
 से भिक्खू ५ से जं पुण पवालजायं जाणिज्जा, तंजहा—आसोद्धपवालं वा निमोद्धप० पिळुबुप० निपूरप० सल्लइप०
 अन्नयरं वा तहप्पगारं पलालजायं आमगं असत्थपरिणयं० । से भि० से जं पुण० सरडुयजायं जाणिज्जा, तंजहा—सरडुयं
 वा कविट्टसर० दाडिमसर० विट्ठस० अन्नयरं वा तहप्पगारं सरडुयजायं आमं असत्थ परिणयं० । से भिक्खू वा० से जं पु०
 तंजहा—उंवरमंधुं वा भग्गोद्धमं० पिळुबुमं० आसोत्थमं० अन्नयरं वा तहप्पगारं वा मंयुजायं आमयं दुरुकं साणुवीयं
 अफासुयं० ॥ (सू० ४५) ॥

सुगमं, 'सालुकम्' इति कन्दको जलजः, 'विरालियं' इति कन्द एव स्थलजः, 'सासवणालिअ'न्ति सर्पपकन्दस्य इति ॥
 किञ्च-पिप्पलीमरिचे-प्रतीते 'शृङ्गवेरम्' आर्द्रकं तथाप्रकारमामलकादि आमम्-अशस्त्रोपहतं न प्रतिगृहीयादिति ॥

सुगमं, नवरं पलम्नजातमिति फलसामान्यं झिझिरी-बल्ली पलाशः सुरभिः-शतश्रुरिति ॥

गतार्थः, नवरम् 'आसोद्वे'त्ति अभ्यतथः 'पिलुंखु'त्ति पिप्परी णिपूरो-नन्दीवृक्षः ॥ पुनरपि फलविशेषमधिकृत्याह—

सुगमं, नवरं 'सरडुअं वे'त्ति अबद्धास्थफलं, तदेव विशिष्यते कपित्थादिभिरिति ॥

स्पष्टं, नवरं 'मंथु'न्ति चूर्णः 'दुरुकं'ति ईपत्विष्टं 'साणुवीय'न्ति अविध्यस्तयोनिबीजमिति ॥

से भिक्खू वा० से जं पुण० आमडागं वा महुं वा मज्जं वा सर्पिं वा सोलं वा पुराणं वा इत्थ पाणा अणु-
 प्सूयाइं जायाइं संडुडुइं अब्बुक्ताइं अपरिणया इत्थ पाणा अविद्धत्था नो पडिगाहिज्जा । (सू० ४६) ॥

स मिधुर्यपुनरेयं जानीयत्, तद्यथा—'आमडागं वे'ति 'आमपत्रम्' अरणिकतन्दुलीयकादि तच्चाञ्जपक्कमपकं वा,
 'पूतिपिन्नाग'न्ति कुधितखलं मधुमये-प्रतीते 'सर्पिः' द्रुतं 'खोलं' मद्याधःकर्दमः, एतानि पुराणानि न ग्राह्याणि, यत ए-
 तेषु प्राणिनोऽनुप्रसूता जाताः संवृद्धा अन्युत्कान्ता अपरिणताः-अविध्वस्ताः, नानादेशजविनेयानुग्रहार्थमेकार्थिकान्यैव-
 तानि किञ्चिद्भेदाद्वा भेदः ॥

से भिक्खू वा० से जं० उन्धुमेरुं वा अंक्करेलुगं वा कसेरुगं वा सिंघालुगं वा पूइयालुगं वा अन्नयरं वा० । से भिक्खू
 वा० से जं० उप्पलं वा उप्पलनालं वा मिसं वा मिसमुणालं वा पुक्खलं वा पुक्खलविगं वा अन्नयरं वा अन्नयरं वा० । (सू० ४७)

‘उच्छुमेरंगं’ति अपनीतत्वगिधुगण्डिका ‘अंककरोलुअं वा’ इत्येवमादीन् वनस्पतिविशेषान् जलजान् अन्यद्वा तथाप्रकारमामम्-अशखोपहतं नो प्रतिगृह्णीयादिति ॥ स भिक्षुर्यत्पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा—‘उत्सलं’ नीलोत्पलादिनालं-तस्यैवाधारः, ‘भिसं’ पद्मकन्दमूलं ‘भिसमुणालं’ पद्मकन्दोपरिवर्तिनी लता ‘पोक्खलं’ पद्मकेसरं ‘पोक्खलविभंगं’ पद्मकन्दः अन्यद्वा तथाप्रकारमामम्-अशखोपहतं न प्रतिगृह्णीयादिति ॥

से भिक्खू वा २ से जं पु० अगवीयाणि वा मूलवीयाणि ॥ खंघवीयाणि वा पोरवी० अगजायाणि वा मूलजा० खंघजा० पोरजा० नन्नत्थ तफ़लित्थए ण वा तफ़लिसीसे ण वा नालियेरत्थएण वा खज्जरित्थएण वा तालम० अन्नयरं वा तह० । से भिक्खू वा २ से जं उच्छुं वा फ़ाणगं वा अंगारियं वा संमिस्सं विगदूमियं वित्त(त्त)गंगं वा कंदलीऊसुगं अन्नयरं वा तहप्पगा० । से भिक्खू वा० से जं लसुणं वा लसुणपत्तं वा ल० नालं वा लसुणकंदं वा ल० चोयंगं वा अन्नयरं वा० । से भिक्खू वा० से जं अच्छियं वा कुंभिफ़ं तिंदुगं वा वेळुगं वा फ़ासवनालियं वा अन्नयरं वा तहप्पगारं आमं असत्थ-प० । से भिक्खू वा० से जं कणं वा कणकुंडगं वा कणपूयलियं वा चाउलं वा चाउलपिट्ठं वा तिलं वा तिलपिट्ठं वा तिलपप्प-डगं वा अन्नयरं वा तहप्पगारं आमं असत्थप० लाभे संते नो प०, एवं एलु तस्स भिक्खुस्स सामगियं ॥ (सू० ४८) २-१-१-८ ॥ पिण्डैपणायामट्ठम उदेशकः ॥

स भिक्षुर्यत्पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा—‘अग्रवीजानि’ जपाकुसुमादीनि ‘मूलवीजानि’ जात्यादीनि ‘स्कन्धवीजानि’ सल्लव्यादीनि ‘पर्ववीजानि’ इक्ष्वादीनि, तथा अग्रजातानि मूलजातानि स्कन्धजातानि पर्वजातानीति, ‘गन्नत्थ’त्ति नान्य-

स्मादग्रादेरानीयान्यत्र प्ररोहितानि किन्तु तत्रैवाग्रादौ जातानि, तथा 'तकली-कन्दली-कन्दली-कन्दली' इति वा-
क्यालङ्कारे तन्मस्तकं-तन्मध्यवर्ती गर्भः, तथा 'कन्दलीचीर्य' कन्दलीस्तवकः, एवं नालिकेरादेरपि द्रष्टव्यमिति, अथवा
कन्दल्यादिमस्तकेन सहस्रमन्यद्यच्छिन्नानन्तरमेव ध्वंसमुपयाति तत्तथाप्रकारमन्यदामम्-अशस्त्रपरिणतं न प्रतिगृहीयादि-
ति ॥ स भिक्षुर्यत्पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा-इक्षुं वा 'काणगं'ति व्याधिविशेषेपात्सच्छिद्रं, तथा 'अंगारकितं' विवर्णीभूतं,
तथा 'सम्मिश्रं' स्फुटितत्वक् 'विगटूमियं'ति धूकैः शृगालैर्वा ईपक्षितं, न ह्येतावता रन्धाद्युपद्रवेण तन्मासुकं भवतीति
सूत्रोपन्यासः, तथा चेन्नाग्रं 'कन्दलीकसुयं'ति कन्दलीमध्यं, तथाऽन्यदप्येवंप्रकारमामम्-अशस्त्रोपहृतं न प्रतिगृहीयादिति ॥
एवं लघुनसूत्रमपि सुगमं, नवरं 'चोअगं'ति कोशिकाकारा लघुनस्य बाह्यत्वक्, सा च यावत्सार्द्रा तावत्सचिचेति ॥ 'अ-
च्छियं'ति पृथिविशेषफलं 'तैदुयं'ति देम्बरूयं 'वेलुयं'ति विल्वं 'कासवनालियं'ति श्रीपर्णीफलं, कुम्भीपक्षशब्दः प्रत्येकम-
भिसंवध्यते, एतदुक्तं भवति-यदच्छिकफलादिगर्तादावप्राप्तपाककालमेव चलात्पाकमानीयते तदामम्-अपरिणतं न प्रति-
गृहीयादिति ॥ 'कणम्' इति शाल्यादेः कणिकास्तत्र कदाचिन्नाभिः संभवेत् 'कणिककुण्डं' कणिकाभिर्मिश्राः कुक्कुसाः
'कणपूयलिअं'ति कणिकाभिर्मिश्राः पूपलिकाः कणपूपलिकाः, अत्रापि मन्दपक्कादौ नाभिः संभाव्यते, शेषं सुगमं यावत्तस्य
भिक्षोः 'सामग्र्यं' सम्पूर्णं भिक्षुभाव इति ॥ प्रथमस्याष्टमोद्देशकः समाप्तः ॥

उक्तोऽष्टमोद्देशकः, साम्प्रतं नवम आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरमनेपणीयपिण्डपरिहार उक्तः, इहापि प्रकारान्तरेण स एवाभिधीयते—

इदं खलु पार्शनं वा ४ संतेगइया सङ्गा भवंति, गाहावई वा जाव कम्मकरी वा, तेसिं च जं एवं युत्तपुब्बं भवइ—जे इमे भवंति समणा भगवंता सीलवंतो वयवंतो गुणवंतो संजया संबुद्धा वंभयारी उवरया मेहुणाओ धम्माओ, नो खलु एएसिं कप्पइ आहाकम्मिए असणे वा ४ सुत्तए वा पायए वा, से जं पुण इमं अम्हं अप्पणो अट्टाए निट्ठियं तं असणं ४ सब्बमेयं समणाणं निसिरामो, अवियाइ वयं पच्छा अप्पणो अट्टाए असणं वा ४ चेइस्सामो, एयप्पगारं निग्घोसं सुखा निसम्म तहप्पगारं असणं वा ४ अफासुयं० ॥ (सू० ४९)

‘इहे’ति वाक्योपन्यासे प्रज्ञापकक्षेत्रे वा, खलुशब्दो वाक्यालङ्कारे प्रज्ञापकाद्यपेक्षया प्राच्यादौ दिशि सन्ति-विद्यन्ते पुरुषाः तेषु च केचन श्रद्धालवो भवेयुः ते च श्रावकाः प्रकृतिभद्रका वा, ते चामी—गृहपतिर्यावत्कर्मकरी वेति, तेषां चेदमुक्तपूर्वं भवेत्—‘णम्’ इति वाक्यालङ्कारे, ये इमे ‘श्रमणाः’ साधवो भगवन्तः ‘शीलवन्तः’ अष्टादशीलाङ्गसहस्रधारिणः ‘व्रतवन्तः’ रात्रिभोजनविरमणपष्टपञ्चमहाव्रतधारिणः ‘गुणवन्तः’ पिण्डविशुद्ध्याद्युत्तरगुणोपेताः ‘संयताः’ इन्द्रियोन्द्रियसंयमवन्तः ‘संवृताः’ पिहितास्त्रवद्वाराः ‘ब्रह्मचारिणः’ नवविधब्रह्मगुणसिगुप्ताः ‘उपरता मैथुनाद्धर्मात्’ अष्टादशविकल्पब्रह्मोपेता(संयताः); एतेषां च न कल्पते आधाकर्मिकमशनादि भोक्तुं पातुं वा, अतो यदात्मार्थमस्माकं निष्ठितं सिद्धमशनादि ४ तत्सर्वमेतेभ्यः श्रमणेभ्यः ‘णिसिरामो’ति प्रयच्छामः, अपि च—वयं पञ्चादात्मार्थमशनाद्यन्यत् ‘चेत-

यिष्यामः' सङ्कल्पयिष्यामो निर्यत्तयिष्याम इतियावत्, तदेवं साधुरेवं 'निर्घोषं' ध्वनिं स्वत एव श्रुत्वाऽन्यतो वा कुत-
श्चित् 'निशम्य' ज्ञात्वा तथाप्रकारमशनादि पश्चात्कर्मभयादप्राप्तुकमित्यनेयणीयं मत्वा लाभे सति न प्रतिगृहीयादिति ॥
किञ्च—

से भिक्खू वा० वसमाने वा गामाणुगामं वा दूइल्लमाणे से जं० गामं वा जाव रायहाणि वा इमंसि खल्लु गामंसि वा राय-
हाणिंसि वा संतेगइयस्स भिक्खुस्स पुरेसंथुया वा पच्छासंथुया ॥ परिवसंति, तंजहा—गाहावई वा जाव फम्म० तहप्पगा-
राइं कुलाइं नो पुब्बामेव भत्ताए वा निक्खलमिज्ज वा पविसेज्ज वा २, केवली बूया—आयाणमेयं, पुरा पेहाए तस्स परो अट्ठाए
असणं वा ४ उव्वकरिज्ज वा उव्वक्खडिज्ज वा, अह भिक्खूणं पुब्बोवइट्ठा ४ जं नो तहप्पगाराइं कुलाइं पुब्बामेव भत्ताए
वा पाणाए वा पविसिज्ज वा निक्खलमिज्ज वा २, से तमायाय एगंतमवक्कमिज्जा २ अणावायमसंलोए चिट्ठिज्जा, से तत्थ
कालेणं अणुपविसिज्जा २ तत्थियेयेरोहिं कुलेहिं सामुदाणिं एसियं वेसियं पिडवायं एसित्ता आहारं आहारिज्जा,
सिया से परो कालेण अणुपविट्ठस्स आहाकम्मियं असणं वा उव्वकरिज्ज वा उव्वक्खडिज्ज वा तं चेगइओ तुसिणीओ उवे-
हेज्जा, आहइमेव पसाइक्खिस्सामि, माइट्ठाणं संफासे, नो एवं करिज्जा, से पुब्बामेव आलोइज्जा—आउसोत्ति वा भइ-
णित्ति वा ! नो खल्लु मे कप्पइ आहाकम्मियं असणं वा ४ भुत्ताए वा पायए वा, मा उव्वकरोहि मा उव्वक्खडेहि, से सेवं वयं-
तस्स परो आहाकम्मियं असणं वा ४ उव्वक्खडविज्जा आहट्ठु दलइज्जा तहप्पगारं असणं वा० अफासुयं० ॥ (सू० ५०)
स भिक्षुर्यत्पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा—ग्रामं वा यावद्राजधानीं वा, अस्मिंश्च ग्रामादौ 'सन्ति' विद्यन्ते कस्यचिद्भिक्षोः

'पूर्वसंस्तुताः' पितृव्यादयः 'पथ्यात्संस्तुता वा' श्वशुरादयः, ते च तत्र वज्रगृहाः प्रबन्धेन प्रतिवसन्ति, ते चामी-गृहप-
 तिर्यो यावत्कर्मकरी वा, तथाप्रकाराणि च कुलानि भक्षपानाद्यर्थं न प्रविशेत् नापि निष्क्रामेत्, स्वमनीषिकापरिहारा-
 र्थमाह-केवली ब्रूयात्कर्मोपादानमेतत्, किमिति?, यतः पूर्वमेवैतत् 'प्रत्युपेक्षेत' पर्यालोचयेत्, तथा 'एतस्य' भिक्षोः कृते
 'परः' गृहस्योऽशनाद्यर्थम् 'उपकुर्यात्' दौक्येदुपकरणजातम्, 'उपखण्डेज्ज'त्ति तदशनादि पचेद्वेति, 'अथ' अनन्तरं भि-
 क्षूणां पूर्वोपदिष्टमेतत्प्रतिज्ञादि, यथा-नो तथाप्रकाराणि स्वजनसम्बन्धीनि कुलानि पूर्वमेव-भिक्षाकालादारत एव भक्षा-
 द्यर्थं प्रविशेद्वा निष्क्रामेद्वेति । यद्विधेयं तद्वर्शयति--'से तमादाये'ति 'सः' साधुः 'एतत्' स्वजनकुलम् 'आदाय' ज्ञात्वा
 केनचित्स्वजनेनाज्ञात एवैकान्तमपक्रामेद्, अपक्रम्य च स्वजनाधनापातेऽनालोके च तिष्ठेत्, स च तत्र स्वजनसम्बद्ध-
 ग्रामादौ 'कालेन' भिक्षाऽग्रसरेणानुप्रविशेत्, अनुप्रविश्य च 'इतरेतरेभ्यः कुलेभ्यः' स्वजनरहितेभ्यः 'एसियं'ति पयणी-
 यम्-उद्गमादिदोपरहितं 'वेसियं'ति वेपमात्रादवासयुत्पादनादिदोपरहितं 'विण्डपातं' भिक्षाम् 'एपित्वा' अन्विष्य एवं-
 भूतं ग्रसैपणादोपरहितमाहारमाहारयेदिति । ते चामी उत्पादनादोपाः, तथा--"धार्ई १ दूइ २ निमित्ते ३ आजीव ४
 वणीमगे ५ तिगिच्छा ६ य । कोहे ७ माणे ८ माया ९ लोभे १० य ह्यन्ति दस पण ॥ १ ॥ पुल्लिपच्छासंथव ११ विज्जा
 १२ मंते १३ अ चुण्ण १४ जोगे १५ य । उप्पायणाय दोसा सोलसमे मूलकम्मे य १६ ॥ २ ॥" तत्राशनाद्यर्थं दातु-
 रपत्योपकारे वर्त्तत इति धात्रीविण्डः १, तथा कार्यसङ्ग्रहाय दौल्यं विधत्ते इति द्रुतीविण्डः २, निमित्तम्-अङ्गुष्ठप्रश्नादि
 तदवाप्तौ निमित्तविण्डः ३, तथा जाल्याद्याजीवनादवाप्त आजीविकाविण्डः ४, दातुर्यस्मिन् भक्तिस्तत्राशं सयाऽयाप्तौ च-

णीमगपिण्डः ५, सूक्ष्मेतरचिकित्स्याऽवाप्तश्चिकित्सापिण्डः ६, एवं क्रोधमानमायालोभैरवाप्तः क्रोधादिपिण्डः १०, भिक्षादानात्पूर्वं पञ्चाद्वा दानुः 'कर्णायते भवानि'त्येवं संस्तवादवाप्तः पूर्वपञ्चात्संस्तवपिण्डः ११, विद्ययाऽवाप्तो विद्यापिण्डः १२, तथैव मन्त्रजापावाप्तो मन्त्रपिण्डः १३, वशीकरणाद्यर्थं द्रव्यचूर्णादवाप्तश्चूर्णपिण्डः १४, योगाद्-अञ्जनादेरवाप्तो योगपिण्डः १५, यदनुष्ठानाहर्भशतनादेर्मूलमवाप्यते तद्विधानादवाप्तो मूलपिण्डः १६, तदेवमेते साधुसमुत्थाः षोडशोत्पादनादोपाः । आसैपणादोपाश्चामी—“संजोअणा १ पमाणे २ इंगाले ३ धूम ४ कारणे ५ चेव ।” तत्राहारलोलुपतया दधिगुहादेः संयोजनां विदधतः संयोजनादोपाः १, द्वात्रिंशत्कवलप्रभाणातिरिक्तमाहारमाहारयतः प्रमाणदोपाः २, तथाऽऽहाररागाद्वाद्भ्यां बुद्धानस्य चारित्राङ्गारत्वापादनादङ्गारदोपाः ३, तथाऽन्तप्रान्तादावाहारद्वेषाच्चारित्रस्याभिधूमनाद्भ्रदोपाः ४, वेदनादिकारणमन्तरंण बुद्धानस्य कारणदोपाः ५, इत्येवं वेपमानावाप्तं आसैपणादिदोपरहितः सन्नाहारमांहारयेदिति । अथ कदाचिदेवं स्यात्, सः 'परः' गृहस्थः कालेनानुप्रविष्टस्यापि भिक्षोराधाकर्मिकमशनादि विदध्यात्, तच्च कश्चित्साधुस्तूष्णीभावेनोत्प्रेक्षत, किमर्थम्?, आहृतमेव प्रत्याख्यास्यामीति, एवं च मातृस्थानं संस्पृशेत्, न चैवं कुर्यात्, यथा च कुर्यात्तद्वशयति—स पूर्वमेव 'आलोकयेत्' दत्तोपयोगो भवेत्, दृष्ट्वा चाहारं संस्क्रियमाणमेवं घटेदन् यथा अमुक! इति वा भगिनि ! इति वा न खलु मम कल्पत आधाकर्मिक आहारो भोक्तुं वा पातुं वाऽतस्तदर्थं यत्नो न

से भिक्खू वा से जं० मंसं वा मच्छं वा भज्जिज्जमाणं पेहाए तिल्लपूयं वा आपसाए उवक्खवडिज्जमाणं पेहाए नो रत्थं २
उवसं कमिदु ओभासिज्जा, नत्तय गिलाणणीसाए ॥ (सू० ५१)

स पुनः साधुर्यदि पुनरेयं जानीयात्, तद्यथा-मांसं वा मत्स्यं वा 'भज्यमान'मिति पच्यमानं तैलप्रधानं वा पूपं, तच्च
किमर्थं क्रियते इति दर्शयति-यस्मिन्नायाते कर्मण्यादिश्यते परिजनः स आदेशः-प्राघूर्णकस्तदर्थं संस्क्रियमाणमाहारं प्रेक्ष्य
लोडुपतया 'नो' नैव 'खद्धं २'ति शीघ्रं २, द्विर्वचनमादरख्यापनार्थमुपसंक्रम्यावभाषेत-याचेत, अन्यत्र ग्लानादिका-
र्यादिति ॥

से मिप्फू वा० अन्नयरं भोयणजायं पडिगाहित्ता सुन्नि सुन्नि शुवा दुन्नि २ परिद्ववेइ, माइद्वाणं संफासे, नो एवं
करिज्जा । सुन्नि वा दुन्नि वा सव्वं गुंजिज्जा नो किंचि वि परिद्वविज्जा ॥ (सू० ५२)

स मिधुरन्यतरद् भोजनजातं परिगृह्य सुरभि सुरभि भक्षयेत् दुर्गन्धं २ परित्यजेत्, वीप्सायां द्विर्वचनं, मातृस्थानं
चैवं संस्पृशेत्, तच्च न कुर्यात्, यथा च कुर्यात् तद्दर्शयति-सुरभि वा दुर्गन्धं वा सर्वं भुञ्जीत न परित्यजेदिति ॥

से मिक्खू वा २ अन्नयरं पाणगाजायं पडिगाहित्ता पुल्लं २ आविइत्ता कसायं २ परिद्ववेइ, माइद्वाणं संफासे, नो एवं
करिज्जा । पुल्लं पुल्लेइ वा कसायं कसाइ वा सव्वेयं गुंजिज्जा, नो किंचि वि परि० ॥ (सू० ५३)

एवं पानकसूत्रमपि, नवरं वर्णगन्धोपेतं पुष्पं तद्विपरीतं कषायं, वीप्सायां द्विर्वचनं, दोषश्चानन्तरसूत्रयोराराहगा-
द्भ्यां सूत्रार्थहानिः कर्मवन्धश्चेति ॥

से भिक्खू या० बहुपरियावन्नं भोयणजायं पडिगाहिता वहवे साहम्मिया तत्थ वसंति संभोइया समणुत्ता अपरिहारिया अदूरगया, तेसि अणालोइया अणामते परिट्ठवेइ, माइट्ठाणं संपासे, नो एवं करेज्जा, से तमायाए तत्थ गच्छिज्जा २ से पुव्यामेव अलोइज्जा—आउसंतो समणा ! इमे मे असणे वा पाणे वा ४ बहुपरियावन्ने तं भुंजइ णं, से सेवं वयंतं परो व-इज्जा—आउसंतो समणा ! आहारमेयं असणं वा ४ जावइयं २ सरइ तावइयं २ भुक्खामो वा पाहामो वा सव्वमेयं परिस-डइ सव्वमेयं भुन्तामो वा पाहामो वा ॥ (सू० ५४)

स भिक्षुर्वहशनादि पर्यापन्नं-लब्धं परिगृह्य बहुभिर्वा मकरैराचार्यग्लानप्राघूर्णकाद्यर्थं दुर्लभद्रव्यादिभिः पर्यापन्नमाहारजातं परिगृह्य तद्बहुत्वान्नोक्तुमसमर्थः, तत्र च सार्धमिकाः सम्भोगिकाः समनोज्ञा अपरिहारिका एकार्थाश्चालापकाः, इत्येतेषु सत्स्वदूरगतेषु वा ताननापृच्छ्य प्रमादितया 'परिष्ठापयेत्' परित्यजेत्, एवं च मातृस्थानं संस्पृशेत्, नैवं कुर्यात्, यच्च कुर्यात्तद्दर्शयति-स भिक्षुस्तदधिकमाहारजातं परिगृह्य तत्समीपं गच्छेद्, गत्वा च पूर्वमेव 'आलोकयेत्' दर्शयेत्, पर्यं च ब्रूयाद्-आयुष्मन् ! श्रमण ! ममैतदशनादि बहु पर्यापन्नं नाहं भोक्तुमलमतो यूयं किञ्चिद् भुङ्क्ष्वं, तस्य चैवं वदतः स परो ब्रूयाद्-यावन्मात्रं भोक्तुं शक्नुमस्तावन्मात्रं भोक्ष्यामहे पास्यामो वा, सर्वं वा 'परिशदति' उपयुज्यते तत्सर्वं भोक्ष्यामहे पास्याम इति ॥

से भिक्खू या २ से जं० असणं वा ४ परं समुत्तिस्स वहिया नीदहं जं० परोहि असमणुत्तायं अणिसिद्धं अका० जाव नो

पङ्क्तिगहिजा जं परोहिं समणुणायं समं णिसिद्धं फामुयं जाव पङ्क्तिगहिजा, एवं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामगियं (सू० ५५) ॥ २-१-१-९ ॥ पिण्डैपणायां नवम उदेशकः ।

स पुनर्यदेवंभूतमाहारजातं जानीयात्, तद्यथा—‘परं’ चारभटादिकमुद्दिश्य गृहाश्रिज्ज्जान्तं यच्च परैर्यदि भवान् क-
स्मैचिद्वदति ददात्वित्येवं समनुज्ञातं नेतुर्दातुर्वा स्वामित्वेनानिसृष्टं वा तद् बहुदोषपुष्टत्वादप्राप्तुकमनेपणीयमिति मत्वा
न प्रतिगृहीयात्, तद्विपरीतं तु प्रतिगृहीयादिति, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ प्रथमाध्ययनस्य नवमोद्देशकः परि-
समाप्तः ॥

इत्थो नवमोऽधुना दशम आरभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरं पिण्डग्रहणविधिः प्रतिपादितः, इह तु
साधारणादिपिण्डायास्तौ वसती गतेन साधुना यद्विधेयं तद्वर्शयितुमाह—

से एगइओ साहारणं वा पिण्डवायं पङ्क्तिगहिजा ते साहम्भिए अणापुच्छित्ता जस्स जस्स इच्छइ तस्स तस्स खद्धं दद्धं
दद्धं, माइद्धाणं संफासे, नो एवं करिज्जा । से तमायाय तत्थ गच्छिज्जा २ एवं वइज्जा—आउसंतो समणा ! संति मम
पुरेसंधुया वा पच्छा० तंजहा—आयरिए वा १ उवज्जाए वा २ पविच्छी वा ३ थेरे वा ४ गणी वा ५ गणहरे वा ६
गणावच्छेइए वा ७ अविद्यांद एएसि सद्धं सद्धं दाहामि, सेणेवं वयंतं परो वइज्जा—कामं खलु आउसो ! अहापज्जंतं
निसिराहि, जावइयं २ परो वदइ तावइयं २ निसिरिज्जा, सब्बमेवं परो वयइ सब्बमेवं निसिरिज्जा ॥ (सू० ५६)

‘सः भिक्षुः ‘एकतरः’ कश्चित् ‘साधारणं’ बहूनां सामान्येन दत्तं वाशब्दः पूर्वोत्तरापेक्षया पक्षान्तरद्योतकः पिण्डपातं परिगृह्य तान् साधर्मिकाननापृच्छ्य यस्यै तस्मै रोचते तस्मै तस्मै स्वमनीषिकया ‘खट्वं खट्वं’ति प्रभूतं प्रभूतं प्रयच्छति, एवं च मातृस्थानं संस्पृशेत् तस्मान्नैवं कुर्यादिति ॥ असाधारणपिण्डवासावपि यद्विधेयं तद्वर्शयति—

‘सः’ भिक्षुः ‘तम्’ एषणीयं केवलवेपावासं पिण्डमादाय ‘तत्र’ आचार्याद्यन्तिके गच्छेत्, गत्वा चैवं वदेद्, यथा—
 आयुष्मन् ! श्रमण ! ‘सन्ति’ विद्यन्ते मम ‘पुरःसंस्तुताः’ यदन्तिके प्रव्रजितस्तस्मिन्निधनः ‘पश्चात्संस्तुता वा’ यदन्तिके-
 ऽधीतं श्रुतं वा तस्मिन्निधनो वाऽन्यत्रावासिताः, तांश्च स्वनामग्राहमाह, तद्यथा—‘आचार्यः’ अनुयोगधरः १ ‘उपा-
 ध्यायः’ अध्यापकः २ प्रवृत्तिर्यथायोगं वेद्यावृत्त्यादौ साधूनां प्रवर्त्तकः ३, संयमादौ सीदतां साधूनां स्थिरीकरणास्थ-
 विरः ४, गच्छाधिपो गणी ५, यस्याचार्यदेशीयो गुर्वदिशात् साधुगणं गृहीत्वा पृथग्विहरति स गणधरः ६, गणावच्छे-
 दकस्तु गच्छकार्यचिन्तकः ७, ‘अवियाइ’ति इत्येवमादीनुद्दिश्यैतद्वदेद्—यथाऽहमेतैभ्यो युष्मदनुज्ञया ‘खट्वं खट्वं’ति प्र-
 भूतं प्रभूतं दास्यामि, तदेवं विज्ञप्तः सन् ‘परः’ आचार्यादिर्यावन्मात्रमनुजानीते तावन्मात्रमेव ‘निसृजेत्’ दद्यात् सर्वा-
 नुज्ञया सर्वं वा दद्यादिति ॥ किञ्च—

से परादो मणुभ्रं भोयणजायं पडिगाहिच्चा पंतेण भोयणेण पलिच्छापइ मा मेयं दाइयं संतं दट्ठणं सयमाइए आयरिए
 या जाव गणावन्तेप वा, नो रसु मे कस्संद किंचि वायव्यं सिया, माइहाणं संफासे, नो एवं करिज्जा ! से तमाथाए

तथ गच्छिञ्जा २ पुब्बामेव उच्चाण हत्ये पडिग्गहं कट्टु इमं एल्लु इमं खलुत्ति आलोइञ्जा, नो किञ्चि वि णिगूहिञ्जा ।
से एगइओ अन्नयरं भोयणजायं पडिगाहिच्चा भइयं २ सुवा विवन्नं विरसमाहरइ, माइ०, नो एवं० ॥ (सू० ५७)

सुगमं, यावसैवं कुर्यात्, यच्च कुर्यात्तदर्शयति—‘सः’ भिक्षुः ‘तं’ पिण्डमादाय ‘तत्र’ आचार्याद्यन्तिके गच्छेद्, गत्वा
च सर्वं यथाऽवस्थितमेव दर्शयेत्, न किञ्चित् ‘अवगूहयेत्’ प्रच्छादयेदिति ॥ साम्प्रतमदतो मातृस्थानप्रतिपेधमाह—

‘सः’ भिक्षुः ‘एकतरः’ कश्चित् ‘अन्यतरत्’ वर्णाद्युपेतं भोजनजातं परिगृह्यादन्नेव रसगृप्तया भद्रकं २ भुक्त्वा यद्
‘विवर्णम्’ अन्तःप्रान्तादिकं तस्मतिश्रये ‘समाहरति’ आनयति, एवं च मातृस्थानं संस्पृशेत्, न चैवं कुर्यादिति ॥ किञ्च—

से भिक्खू वा० से ज० अंतरुच्छियं वा उच्छुगडियं वा उच्छुचोयगं वा उच्छुसालगं वा उच्छुडालगं वा
सिक्खिं वा सिक्खलयालगं वा अस्सि एल्लु पडिग्गहिंयंसि अल्ले भोयणजाए यहुउज्झियधम्मिए तहप्पगारं अंतरुच्छुयं वा०
अफा० ॥ से भिक्खू वा २ से जं० यहुअट्ठियं वा मंसं वा मच्छं वा यहुकंटयं अस्सि खल्लु० तहप्पगार यहुअट्ठियं वा मंसं०
लाभे संतो० । से भिक्खू वा० सिया णं परो यहुअट्ठिएणं मंसेण वा मच्छेण वा उवनिमंतिञ्जा—आउसंतो समणा ! अभि-
कंरसि यहुअट्ठियं मंसं पडिगाहिच्चाए ? एयप्पगारं निग्घोसं सुवा निसम्म से पुब्बामेव आलोइञ्जा—आउसोत्ति वा २
नो एल्लु मे कप्पइ यहु० पडिगा०, अभिक्कंरसि मे दाउं जावइयं तावइयं पुग्गलं दलयाहि, मा य अट्ठियाइं, से सेवं
वयंतस्स परो अभिहट्टु अंतो पडिग्गहगंसि यहु० परिभाइत्ता निहट्टु दलइञ्जा, तहप्पगारं पडिग्गहं परहत्थंसि वा पर-
पायसि वा अफा० नो० । से आहइ पडिगाहिप सिया तं नोहिस्ति वइञ्जा नो अणिहिस्ति वइञ्जा, से तमायाय एगंतम-

वफमिज्जा २ अहे आरामंसि वा अहे उवस्सयंसि वा अप्पे जाव संताणए मंसगं मच्छगं भुत्ता अट्ठियाइं कंटाए गहाय
 से तमायाय एंगंतमवक्कमिज्जां २ अहे श्मभयंहिलंसि वा जाव पमजिय पमजिय पट्टविज्जा ॥ (सू० ५८)

स भिक्षुर्यपुनरेयंभूतमाहारजातं जानीयात्, तद्यथा—‘अंतरुच्छुअं व’त्ति इधुपर्वमध्यम् ‘इधुगंडियं’ति सपर्वेशुशकलं
 ‘चोयगो’ पीलितेशुच्छोदिका ‘मेरुकं’ त्यग्रं ‘सालगं’ति दीर्घशाखा ‘डालगं’ति शाखिकदेशः ‘सिंवलि’न्ति मुद्गादीनां विध्वस्ता
 फलिः ‘सिंवलियालगं’ति बहयादिफलीनां स्थाली फलीनां वा पाकः, अत्र चैवंभूते परिगृहीतेऽप्यन्तरिक्षादिकेऽल्पमश-
 नीयं बहुपरित्यजनधर्मकमिति मत्वा न प्रतिगृहीयादिति ॥ एवं मांससूत्रमपि नेयम्, अस्य चोपादानं क्वचिद्भूताद्युपश-
 मनार्थं सदैद्योपदेशतो बाह्यपरिभोगेन स्वेदादिना ज्ञानाद्युपकारकत्वात्फलवद्दृष्टं, भुजिश्चान्न बहिःपरिभोगार्थं नाभ्यव-
 हारार्थं पदातिभोगवदिति ॥ एवं गृहस्थामन्त्रणादिविधिषु त्रलसूत्रमपि सुगममिति, तदेवमादिना छेदसूत्राभिप्रायेण ग्रहणे
 सत्यपि कण्टकादिप्रतिष्ठापनविधिरपि सुगम इति ॥

से मिस्सू० सिया से परो अभिदट्ठ अंतो पडिग्गे विलं वा लोणं उन्निभयं वा लोणं परिभाइत्ता नीदट्ठ दलइज्जा, तहप्प-
 गादं पडिग्गहं परइत्थांसि वा २ अफासुयं नो पडि०, से आदश्च पडिगादिए सिया तं च नाइदूरए जाणिज्जा, से तमायाए
 ततय गच्छिज्जा २ पुब्बामेव आलोइज्जा—आउसोत्ति वा २ इमं किं ते जाणया दिन्नं उयाहु अजाणया ?, से य भगिज्जा—
 नो रलु मे जाणया दिन्नं, अजाणया दिन्नं, कामं रलु आउसो ! इयाणि निसिरामि, तं मुंजह वा णं परिभाएह वा णं तं
 परेदिं समणुप्रायं समणुमहं तओ संजयोमेव मुंजिज्जा वा पीइज्जा वा, जं च नो संचाएइ भोत्तए वा पायए वा साहम्मिया

तथ वसंति संभोइया सपणुन्ना अपरिहारिया अदूरगया, तेसिं अणुण्णयायवणं सिया, नो जत्थ साहम्मिया जहेव धहुप-
रियावणं कीरइ तेदेव फापट्ठं सिया, एवं खलु० ॥ (सू० ५९) ॥ २-१-१-१० ॥ पिण्डैयणायां दशम उदेशकः ॥

स भिक्षुर्गृहादौ प्रविष्टः, तस्य च स्यात्-कदाचित् 'परः' गृहस्थः 'अभिहृष्टु अंतो' इति अन्तः प्रविश्य पतद्गृहे-काष्ठ-
च्छदयकादौ भूतानाद्यर्थं खण्डादियाचने सति 'विडं वा लयणं' खनिविशेषोत्पन्नम् 'उद्भिज्जं वा' लयणाकराद्युत्पन्नं 'परि-
भापत्त'ति दातव्यं विभज्य दातव्यद्रव्यात्कश्चिदंशं गृहीत्येत्यर्थः, ततो निःसृत्य दद्यात्, तथाप्रकारं परहस्तादिगतमेव
प्रतिपेधयेत्, तच्च 'आहचे'ति सहसा प्रतिगृहीतं भवेत्, तं च दातारमदूरगतं ज्ञात्वा स भिक्षुस्तद्वचनादिकमादाय त-
त्समीपं गच्छेद्, गत्वा च पूर्वमेव तद्वचनादिकम् 'आलोकयेत्' दर्शयेद्, एतच्च द्रूयाद्-अमुक! इति वा भगिनि! इति
वा, एतच्च लयणादिकं किं त्यया जानता दत्तमुताजानता?, एवमुक्तः सन् पर एवं वदेद्-यथा पूर्वं मयाऽजानता दत्तं,
साम्प्रतं तु यदि भवतोऽनेन भयोजनं ततो दत्तम्, एतत्परिभोगं कुरुध्वं, तदेवं परैः समनुज्ञातं समनुसृष्टं सत्प्राप्तुकं
कारणवशादप्राप्तुकं वा भुञ्जीति पिबेद्वा, यच्च न शक्नोति भोक्तुं पातुं वा तत्साधर्मिकादिभ्यो दद्यात्, तदभावे बहुपर्या-
प्तविधिं प्राक्तनं विदध्यात्, एतत्तस्य भिक्षोः सामर्थ्यमिति ॥ प्रथमस्य दशमः समाप्तः ॥ २-१-१-१० ॥

उक्तो दशमः, अधुनैकादशः समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके लब्धस्य पिण्डस्य विधिरुक्तः,
तदिहापि विशेषतः स एवोच्यते-

भिवत्ताग नामेने एवमाहंस्तु समाणे वा वसमाणे वा गमाणुगामं वा दूइज्जमाणे मणुन्नं भोयणजायं लभित्ता से भिव्खू गिलाइ, से इंदइ णं तरसाइरह, से य भिव्खू नो भुंजिज्जा तुमं चेव णं भुंजिज्जासि, से एगइओ भोक्खामित्तिकट्टु पलिउं- चिय २ आलोइज्जा, तंजहा—इमे पिंढे इमे लोए इमे तित्ते इमे कडुयए इमे कसाए इमे अंविळे इमे मधुरे, नो खल्लु इत्तो किंचि गिलाणस्स सयइत्ति माइट्ठाणं संफासे, नो एवं करिज्जा, तहाठियं आलोइज्जा जहाठियं गिलाणस्स सयइत्ति, तं तित्तयं तित्तणत्ति वा कडुयं कडुयं कसायं कसायं अंविळं मधुरं मधुरं ॥ (सू० ६०)

भिक्षामटन्ति भिक्षादाः भिक्षणशीलाः साधव इत्यर्थः, नामशब्दः सम्भावनायां, वक्ष्यमाणमेपां संभाव्यते, 'एके' के- चन एवमाहुः—साधुसमीपमागत्य वक्ष्यमाणमुक्तवन्तः, ते च साधवः 'समाना वा' साम्भोगिका भवेयुः, वाशब्दादसा- म्भोगिका वा, तेऽपि च 'वसन्तः' वास्तव्या अन्यतो वा ग्रामादेः समागता भवेयुः, तेषु च कश्चित्साधुः 'ग्लायति' ग्लानि- निमनुभवति, तत्कृते तान् सम्भोगिकादींस्ते भिक्षादा मनोज्ञंभोजनलाभे सत्येवमाहुरिति सम्बन्धः, 'से' इति एतन्मनो- ज्ञमाहारजातं 'हन्दह' गृहीत पूयं 'णम्' इति वाक्यालङ्कारे 'तस्य' ग्लानस्य 'आहरत' नयतः तस्मै प्रयच्छत इत्यर्थः, ग्लानश्चेन्न भुङ्क्ते ग्राहक एवाभिधीयते—स्वमेव भुङ्क्तेति, स च भिक्षुर्भिक्षोर्हस्ताद् ग्लानार्थं गृहीत्वाऽऽहारं तत्राध्युपपन्नः सन्नैक एवाहं भोक्ष्य इतिकृत्वा तस्य ग्लानस्य 'पलिउंचिय पलिउंचिय'त्ति मनोज्ञं गोपित्वा गोपित्वा वातादिरोगमु- द्दिश्य तथा तस्य 'आलोकेयत्' दर्शयति यथाऽपथ्योऽयं पिण्ड इति बुद्धिरुत्पद्यते, तद्यथा—अग्रतो ढौकयित्वा वदति —अयं पिण्डो भवदर्श साधुना दत्तः, किन्त्ययं 'लोए'त्ति रूक्षः, तथा तिकः कटुः कपायोऽम्लो मधुरो वेत्यादि दोषदुष्ट-

त्यान्नातः किञ्चिद् ग्लानस्य 'स्वदतीति' उपकारे न वर्तत इत्यर्थः, एवं च मातृस्थानं संस्पृशेत्, न चैतत्कुर्यादिति । यथा च कुर्यात्तद्दर्शयति-तथाऽवस्थितमेव ग्लानस्यालोकेयथाऽवस्थितमिति, एतदुक्तं भवति-मातृस्थानपरित्यागेन यथाऽवस्थितमेव द्रूयादिति, शेषं सुगमम् ॥ तथा—

मिक्खत्ताणं नामेते एवमाहं दु—समाणे वा वसमाणे वा गमाणुगां वूइज्जमाणे वा मणुअं भोयणजायं लभित्ता से य मिक्खू गिलाइ से इंदद णं तस्स आहरह, से य मिक्खू नो भुंजिज्जा आहारिज्जा, से णं नो खलु मे अंतराप आहरिस्सामि, इयेयाइं आयत्तणाइं उवाइफम्म ॥ (सू० ६१)

'भिक्षादाः' साधवो मनोज्ञमाहारं लब्ध्वा समनोज्ञांस्तान् वास्तव्यान् प्राघूर्णकान् वा ग्लानमुद्दिश्यैवमूचुः—एतन्मनोज्ञमाहारजातं गृह्णीत यूयं ग्लानाय नयत, स चेन्न भुङ्क्ते ततोऽस्मदन्तिकर्मव ग्लानाद्यर्थम् 'आहरेत्' आनयेत्, स चैवमुक्तः सन्नेयं वदेद्—यथाऽन्तरायमन्तरेणाहरिष्यामीति प्रतिशयाऽऽहारमादाय ग्लानान्तिकं गत्वा प्राक्तनान् भक्तादिरूक्षादिदोषानुद्घाव्य ग्लानायादस्या स्वत एव लौल्याभुक्त्वा ततस्तस्य साधोर्निवेदयति, यथा मम शूलं दैयाघृत्यकालापूर्यास्यादिकमन्तरायिकमभूदतोऽहं तद् ग्लानभक्तं गृहीत्वा नायात इत्यादि मातृ[सं]स्थानं संस्पृशेत्, एतदेव दर्शयति—इत्येतानि—पूर्वोक्तान्यायतनानि—कर्मोपादानस्थानानि 'उपातिकम्य' सम्यक् परिहृत्य मातृस्थानपरिहारेण ग्लानाय वा दद्याद्वात्साधुसमीपं वाऽऽहरेदिति ॥ विण्ढाधिकार एव सप्तविण्ढेपणा अधिकृत्य सूत्रमाह—

अहं मिक्खू जाणिज्जा सत्त विण्ढेसणाओ सत्त पाणेसणाओ, तत्थ खलु इमा पढमा विण्ढेसणा—असंसद्वे इत्थे असंसद्वे

मत्ते, तहप्पगारेण असंसट्ठेण हत्थेण वा मत्तेण वा असणं वा ४ सयं वा णं जाइज्जा परो वा से दिज्जा फासुयं पडिगा-
हिज्जा, पढमा पिंडेसणा १ ॥ अहावरा दुच्चा पिंडेसणा—संसट्ठे हत्थे संसट्ठे मत्ते, तहेव दुच्चा पिंडेसणा २ ॥ अ-
हावरा तथा पिंडेसणा—इह खलु पाईणं वा ४ संतेगइया सडा भवंति—गाहावई वा जाव कम्मकरी वा, तेसिं च णं
अन्नयेसु विरुवरूवेसु भायणजाएसु उवनिक्खित्तपुन्वे सिया, तंजहा—थांलंसि वा पिढरंसि वा सरगंसि वा परगंसि वा
वरगंसि वा, अह पुणेवं जाणिज्जा—असंसट्ठे हत्थे संसट्ठे मत्ते, संसट्ठे वा हत्थे असंसट्ठे मत्ते, से य पडिगाहधारी सिया
पाणिपडिगाहिण वा, से पुब्बामेव—आउसोत्ति वा ! २ एएण तुमं असंसट्ठेण हत्थेण संसट्ठेण मत्तेणं संसट्ठेण वा हत्थेण
असंसट्ठेण मत्तेण अरिस पडिगाहगंसि वा पाणिसि वा निहट्ठु उचिचु दलयाहि तहप्पगारं भोयणजायं सयं वा णं जा-
इज्जा २ फासुयं० पडिगाहिज्जा, तहया पिंडेसणा ३ ॥ अहावरा चउत्था पिंडेसणा—से भिक्खू वा० से जं० पिडुयं
वा जाव चाउलपलंयं वा अरिसि खलु पडिगाहियंसि अत्थे पन्हाकम्मे अत्थे पज्जवजाए, तहप्पगारं पिडुयं वा जाव
चाउलपलंयं वा सयं वा णं० जाव पडि०, चउत्था पिंडेसणा ४ ॥ अहावरा पंचमा पिंडेसणा—से भिक्खू वा २
उगगहियमेव भोयणजायं जाणिज्जा, तंजहा—सरावंसि वा डिंडिमंसि वा कोसगंसि वा, अह पुणेवं जाणिज्जा बहुपरिया-
वन्ने पाणीसु दगलेवे, तहप्पगारं असणं वा ४ सयं० जाव पडिगाहि०, पंचमा पिंडेसणा ५ ॥ अहावरा छट्ठा पिंडेसणा—
से भिक्खू वा २ पग्गहियमेव भोयणजायं जाणिज्जा, जं च सयट्ठाए पग्गहियं, जं च परट्ठाए पग्गहियं, तं पायपरिया-
वन्नं तं पाणिपरियावन्नं फासुयं पडि०, छट्ठा पिंडेसणा ६ ॥ अहावरा सत्तमा पिंडेसणा—से भिक्खू वा० बहुउज्झि-

यधम्मियं भोयणजायं जाणिज्जा, जं चउत्ते वहवे दुपयचउपयसमणमाहणअतिहिक्खिणवणीमगा नावकंउंति, तहप्पगारं उज्झियधम्मियं भोयणजायं सयं वा णं जाइज्जा परो वा से दिज्जा जाव पडि०, सत्तमा पिंडेसणा ७ ॥ इधेयाओ सत्त पिंडेसणाओ, अहावराओ सत्त पाणेसणाओ, तत्थ खलु इमा पढमा पाणेसणा—असंसट्ठे हत्थे असंसट्ठे मत्ते, तं धेव भाणियन्वं, नवरं चउत्थाए नाणत्तं । से सिक्खू वा० से जं० पुण पाणगजायं जाणिज्जा, तंजहा—तिलोदगं वा ६, अस्सि खलु पडिग्गहिंयसि अत्ते पच्छांकम्मे तहेव पडिग्गहिज्जा ॥ (सू० ६२)

अथशब्दोऽधिकारान्तरे, किमधिकुरुते?, सप्त पिण्डैपणाः पानैपणाश्चेति, 'अथ' अनन्तरं मिधुर्जानीयात्, काः?—सप्त-पिण्डैपणाः पानैपणाश्च, ताश्चेमाः, तद्यथा—“असंसट्ठा १ संसट्ठा २ उद्धडा ३ अप्पलेवा ४ उग्गहिआ ५ पग्गहिया ६ उज्झियधम्मे”ति, अत्र च द्वये साधवो—गच्छान्तर्गता गच्छविनिर्गताश्च, तत्र गच्छान्तर्गतानां सप्तानामपि ग्रहणमनुज्ञातं, गच्छनिर्गतानां पुनराद्ययोर्द्वयोरग्रहः पञ्चस्वभिग्रह इति, तत्राद्यां तावद्दर्शयति—‘तत्र’ तासु मध्ये ‘खलु’ इत्यलङ्कारे, इमा प्रथमा पिण्डैपणा, तद्यथा—असंसट्ठो हस्तोऽसंसट्ठं च मानं, द्रव्यं पुनः सावशेषं वा स्यान्निरवशेषं वा, तत्र निरवशेषे पश्चात्कर्मदोषस्तथाऽपि गच्छस्य बालाद्याकुलत्वात्तन्निषेधो नास्ति, अत एव सूत्रे तच्चिन्ता न कृता, शेषं सुगमम् ॥ तथाऽपरा द्वितीया पिण्डैपणा, तद्यथा—संसट्ठो हस्तः संसट्ठं मात्रकमित्यादि सुगमम् ॥ अथापरा तृतीया पिण्डैपणा, तद्यथा इह खलु प्रज्ञापकोपेक्षया प्राच्यादिषु दिक्षु सन्ति केचित् श्रद्धालवः, ते चामी—गृहपत्यादयः कर्मकरीपर्यन्ताः, तेषां च गृहेष्वन्यतरेषु नानाप्रकारेषु भाजनेषु पूर्वमुत्क्षिप्तमशनादि स्यात्, भाजनानि च स्थालादीनि सुनोध्यानि नवरं ‘सरगम्’ इति

शरिकाभिः कृतं सूर्पादि 'परगं' वंशनिष्पन्नं छब्बकादि 'वरगं' मण्यादि महार्धमूल्यं, शेषं सुगमं यावत्परिगृहीयादिति,
 अत्र च संसृष्टासंसृष्टसावशेषद्रव्यैरष्टौ भङ्गाः, तेषु चाष्टमो भङ्गः संसृष्टो हस्तः संसृष्टं मात्रं सावशेषं द्रव्यमित्येष गच्छ-
 निर्गतानामपि कल्पते, शेषास्तु भङ्गा गच्छान्तर्गतानां सूत्रार्थहान्यादिकं कारणमाश्रित्य कल्पन्त इति ॥ अपरा चतुर्थी
 पिण्डैपणाऽल्पलेपा नाम, सा यत्पुनरेवमल्पलेपं जानीयात्, तद्यथा—'पृथुकम्' इति भुग्नशाल्याद्यपगतनुपं यावत् 'तन्दु-
 लपलम्बं' इति भुग्नशाल्यादितन्दुलानिति, अत्र च पृथुकादिके गृहीतेऽप्यल्पं पश्चात्कर्मणि, तथाऽल्पं पर्यायजातमल्पं
 तुपादि त्यजनीयमित्येवंप्रकारमल्पलेपम्, अन्यदपि यहचनकादि यावत्परिगृहीयादिति ॥ अथापरा पञ्चमी पिण्डैपणाऽ-
 वगृहीता नाम, तद्यथा—स भिक्षुर्यावदुपहतमेव भोक्तुकामस्य भाजनस्थितमेव भोजनजातं ढोकितं जानीयात्, तत्पुनर्भा-
 जनं दर्शयति, तद्यथा—'शरावं' प्रतीतं 'डिण्डिमं' कंश (कांस्य) भाजनं 'कोशकं' प्रतीतं, तेन च दात्रा कदाचित् पूर्वमे-
 वोदकेन हस्तो मात्रकं वा धौतं स्यात्, तथा च निषिद्धं ग्रहणम्, अथ पुनरेवं जानीयाद्धुपर्यापन्नः—परिणतः पाण्यादिपू-
 दकलेपः, तत एव ज्ञात्वा यावद् गृहीयादिति ॥ अथापरा षष्ठी पिण्डैपणा प्रगृहीता नाम—स्वार्थं परार्थं वा पिठरकादेरु-
 च्य चट्टुकादिनोत्क्षिप्ता परेण च न गृहीता प्रव्रजिताय वा दापिता सा प्रकर्षेण गृहीता तां तथाभूतां प्राभृ-
 तिकां 'पात्रपर्यापन्नां वा' पात्रस्थितां 'पाणिपर्यापन्नां वा' हस्तस्थितां वा यावत्परिगृहीयादिति ॥ अथापरा सप्तमी पिण्डै-
 पणा उज्जितधर्मिका नाम, सा च सुगमा ॥ आसु च सप्तस्वपि पिण्डैपणासु संसृष्टाद्यष्टभङ्गका भणनीयाः, नवरं चतु-
 र्थी नानात्वमिति, तस्या अलेपत्वात्संसृष्टाद्यभाव इति ॥ एवं पानैपणा अपि नेया भङ्गकाश्चाप्योज्याः, नवरं चतुर्थी

नानात्वं, स्वच्छत्वाच्च तस्या अल्पलेपत्वं, ततश्च संसृष्टाद्यभाव इति, आसां चैषणाना यथोत्तरं विशुद्धितारतम्यादेय एव क्रमो न्याय्य इति ॥ साम्प्रतमेताः प्रतिपद्यमानेन पूर्वप्रतिपन्नेन वा यद्विधेयं तद्वर्शयितुमाह—

इषेयासिं सत्तण्हं पिंडेसण्णं सत्तण्हं पाणेसण्णं अन्नयरं पडिमं पडिवज्जमाणे नो एवं वइज्जा—मिच्छापडिवज्जा खलु एए भयंतारो, अहमेगे सम्मं पडिवज्जे, जे एए भयंतारो एयाओ पडिमाओ पडिवज्जित्ता णं विहरति जो य अहमंसि एयं पडिमं पडिवज्जित्ताणं विहरामि सब्बेऽवि ते उ जिणाणए उवड्डिया अशुभ्रसमाहीए, एवं च णं विहरति, एयं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामगियं ॥ (सू० ६३) २-१-१-११ पिण्डैपणायामेकादश उद्देशकः ॥

इत्येतासां सप्तानां पिण्डैपणानां पानैपणानां वाऽन्यतरां प्रतिमां प्रतिपद्यमानो नैतद्वदेत्, तद्यथा—‘मिध्याप्रतिपन्ना’ न सम्यक् पिण्डैपणाद्यभिग्रहवन्तो भगवन्तः—साधवः, अहमेवैकः सम्यक्प्रतिपन्नो, यतो मया विशुद्धः पिण्डैपणाभिग्रहः कृत एमिश्च न, इत्येवं गच्छनिर्गतेन गच्छान्तर्गतेन वा समदृष्ट्या द्रष्टव्याः, नापि गच्छान्तर्गतेनोत्तरोत्तरपिण्डैपणाभिग्रहवता पूर्वपूर्वतरपिण्डैपणाभिग्रहवन्तो द्रूष्या इति, यच्च विधेयं तद्वर्शयति—य एते भगवन्तः—साधव एताः ‘प्रतिमाः’ पिण्डैपणाद्यभिग्रहविशेषान् ‘प्रतिपद्य’ गृहीत्वा ग्रामानुग्रामं ‘विहरन्ति’ यथायोगं पर्यटन्ति, यां चाहं प्रतिमां प्रतिपद्य विहरामि, सर्वेऽप्येते जिनाज्ञायां जिनाज्ञया वा ‘समुत्थिताः’ अभ्युद्यतविहारिणः संवृत्ताः, ते चान्योऽन्यसमाधिना यो यस्य गच्छान्तर्गतादेः समाधिरभिहितः, तद्यथा—सप्तपि गच्छवासिनां, तन्निर्गतानां तु द्वयोरग्रहः पञ्चस्वभिग्रहः

इत्यनेन 'विहरन्ति' यतन्त इति, तथाविहारिणश्च सर्वेऽपि ते जिनाज्ञां नातिलङ्घन्ते, तथा चोक्तम्—“जोऽपि” दुवत्थ-
 त्तिरत्थो बहुवत्थ” अचेत्तओच्च संधरइ । न हु ते हीलंति परं सन्नेवि अ ते जिणाणाए ॥ १ ॥” एतत्तस्य भिक्षोर्भिक्षुण्या
 वा ‘सामग्र्यं’ सम्पूर्णं भिक्षुभायो यदात्मोत्कर्षवर्जनमिति २-१-१-११ ॥ द्वितीयश्रुतस्कन्धे प्रथमाध्ययनटीका परिसमाप्ता ॥

अथ द्वितीयं शय्यैषणाख्यमध्ययनम्

उक्तं प्रथममध्ययनं, साम्प्रतं द्वितीयमारभ्यते, अस्य चांयमभिसम्बन्धः—इहानन्तराध्ययने धर्माधारशरीरपरिपालनार्थमादावेव पिण्डग्रहणविधिरुक्तः, स च गृहीतः सन्नवश्यमल्पसागारिके प्रतिश्रये भोक्तव्य इत्यतस्तद्गतगुणदोषनिर्लपणार्थं द्वितीयमध्ययनम्, अनेन च सम्बन्धेनायातस्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि व्यावर्णनीयानि, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे शय्यैषणेति, तस्या निक्षेपविधानाय पिण्डैषणानिर्युक्तिर्यत्र संभवति तां तत्रातिदिश्य प्रथमगाथया अपरासां च निर्युक्तीनां यथायोगं संभवं द्वितीयगाथया आविर्भाव्य निक्षेपं च तृतीयगाथया शय्यापट्टनिक्षेपे प्राप्ते नामस्थाने अनाहत्य निर्युक्तिकृदाह—

दब्धे खित्ते काले भावे सिज्जां य जा तहिं पगयं । केरिसिया सिज्जा खल्लु संजयजोगत्ति नायव्वा ? ॥ २९८ ॥
द्रव्यशय्यां क्षेत्रशय्या कालशय्या भावशय्या, अत्र च या द्रव्यशय्या तस्यां प्रकृतं, तामेव च दर्शयति—कीदृशी सा द्रव्यशय्या ? संयतानां योग्येत्वेवं ज्ञातव्या भविष्यति ॥ द्रव्यशय्याव्याचिख्यासयाऽऽह—

तिथिहां य दब्बसिज्जा सचित्ताऽचित्त मीसगा चेव । खित्तंमि जंमि खित्ते काले जा जंमि कालंमि ॥ २९९ ॥
त्रिविधा द्रव्यशय्या भवति, तद्यथा—सचित्ता अचित्ता मिश्रा चेति, तत्र सचित्ता पृथिवीकायादौ, अचित्ता तत्रैव प्रा-

सुके, मिश्राऽपि तत्रैवाद्धपरिणते, अथवा सचित्तामुत्तरगाथया स्वत एव निर्युक्तिऋद् भावयिष्यति । 'क्षेत्र'मिति तु क्षेत्र-
नय्या, सा च यत्र ग्रामादिके क्षेत्रे क्रियते, कालशय्या तु या यस्मिन्नृतुवद्धादिके काले क्रियते ॥ तत्र सचित्तद्रव्यशय्यो-
दाहरणार्थमाह—

उत्कलकलिंग गोअम वग्गुमई चेव होइ नायब्बा । एयं तु उदाहरणं नायब्बं दब्बसिज्जाए ॥ ३०० ॥

अस्या भावार्थः कथानकादयसेयः, तच्चेदम्—एकस्यामदव्यां द्वौ भ्रातरावुत्कलकलिङ्गाभिधानौ विषमप्रदेशे पङ्क्तिं निवेदय
चौर्येण वर्त्तते, तयोश्च भगिनी वल्गुमती नाम, तत्र कदाचिद् गौतमाभिधानो नैमित्तिकः समायातः, ताभ्यां च प्रति-
पन्नः, तया च वल्गुमत्योक्तं—यथा नायं भद्रकः, अत्र वसन् यदा तदाऽयमस्माकं पङ्क्तिविनाशाय भविष्यत्यतो निर्द्वाल्यते,
ततस्ताभ्यां तद्वचनान्निर्द्वादितः, स तस्यां प्रद्वेपमापन्नः प्रतिज्ञामग्रहीद्, यथा—नाहं गौतमो भवामि यदि वल्गुमत्युदरं
विदार्यं तत्र न स्वपिमीति, अन्ये तु भणन्ति—सैव वल्गुमत्यपत्यानां लघुत्वात्पङ्क्तिस्वामिनी, उत्कलकलिङ्गौ नैमित्तिकौ,
सा तयोर्भक्त्या गौतमं पूर्वनैमित्तिकं निर्द्वादितवती, अतस्तत्प्रद्वेपात्मतिज्ञामादाय सर्पपान् वपन्निर्गतः, सर्पपाश्च वर्षाकालेन
जाताः, ततस्तदनुसारेणान्यं राजानं प्रवेदय सा पङ्क्ती समस्ता लुण्ठिता दग्धा च, गौतमेनापि वल्गुमत्या उदरं पाटयित्वा
सावशेषजीवितदेहाया उपरि सुप्तमित्येषा वा सचित्ता द्रव्यशय्येति ॥ भावशय्याप्रतिपादनार्थमाह—

दुविहा य भावसिज्जा कायगए छन्विहे य भावंमि । भावे जो जत्थ जया सुहदुहगब्भाइसिज्जासु ॥ ३०१ ॥
द्वे विधे—प्रकारावस्याः सा द्विविधा, तद्यथा—कायविषया पद्मावविषया च, तत्र यो जीवः 'धन्त्र' औदयिकादौ भावे

‘यदा’ यस्मिन् काले वर्तते सा तस्य पद्मावरूपा भावशय्या, शयनं शय्या स्थितिरितिकृत्वा, तथा रुद्यादिकायंगतो गर्भ-
त्वेन स्थितो यो जीवस्तस्य रुद्यादिकाय एव भावशय्या, यतः रुद्यादिकाये सुखिते दुःखिते वा तादृगवस्थ
एव तदन्तर्वर्त्ती जीवो भवति, अतः कायविषया भावशय्या द्वितीयेति ॥ अध्ययनार्थाधिकारः सर्वोऽपि शय्याविषयः,
उद्देशार्थाधिकारप्रतिपादनाय निर्युक्तिकृदाह—

सन्वेचि य सिज्जविसोहिंकारगा तहवि अत्थि उ विसेसो । उद्देशे उद्देशे बुच्छामि समासओ किंचि ॥३०२॥
‘सर्वेऽपि’ त्रयोऽप्युद्देशका यद्यपि शय्याविशुद्धिकारकास्तथाऽपि प्रत्येकमस्ति विशेषस्तमहं लेशतो वक्ष्य इति ॥ एत-
देवाह—

उग्गमदोसां पढमिह्युयंमि संसत्तपच्चयाया य १ । धीयंमि सोअवाइं बह्विविहसिज्जाचिवेगो २ य ॥ ३०३ ॥
तत्र प्रथमोद्देशके वसतेरुहमदोषाः—आधाकर्मादयस्तथा गृहस्थादिसंसक्तप्रत्यपायश्च चिन्त्यन्ते १, तथा द्वितीयोद्देशके
शौचवादिदोषा बहुप्रकारः शय्याविवेकश्च—त्यागश्च प्रतिपाद्यत इत्यवमर्थाधिकारः २ ॥

तद्वत् जयंतच्छलणा सज्झांयस्सणुवरोहि जइयव्वं । समविसमाइंएसु य समणेणं निज्जरट्ठाए ३ ॥ ३०४ ॥
तृतीयोद्देशके यतमानस्य—उद्गमादिदोषपरिहारिणः साधोर्था छलना स्यात्तत्परिहारे यतितव्यं, तथा स्वाध्यायानुपरोधिनि
समविषमादौ प्रतिश्रये साधुना निर्जरार्थिना स्यात्तव्यमित्यवमर्थाधिकारः ३ ॥ गतो निर्युक्त्यनुगमः, अधुना सूत्रानुगमे
सूत्रमुचारयितव्यं, तच्चेदम्—

से भिक्खू वा० अभिकंखिज्जा उधस्सयं एसित्तए अणुपविसित्ता गामं वा जाव रायहाणिं वा, से जं पुण उवस्सयं जा-
 णिज्जा सअंढं जाव ससंताणयं तहप्पगारे उवस्सए नो ठाणं वा सिज्जं वा निसीहिं वा चेइज्जा ॥ से भिक्खू वा० से जं
 पुण उवस्सयं जाणिज्जा अप्पंडं जाव अप्पसंताणयं तहप्पगारे उवस्सए पडिलेहिता पमज्जित्ता तओ संजयमेव ठाणं वा
 ३ चेइज्जा ॥ से जं पुण उवस्सयं जाणिज्जा अस्सि पडियाए एणं साहम्मियं समुद्दिस्स पाणाइं ४ समारब्भ समुद्दिस्स
 कीयं पामिच्चं अञ्चिज्जं अणिसट्ठं अभिहं आहट्ठु चेएइ, तहप्पगारे उवस्सए पुरिसंतरकडे वा जाव अणासेविए वा नो
 ठाणं वा ३ चेइज्जा । एवं यहवे साहम्मिया एणं साहम्मिणिं यहवे साहम्मिणीओ ॥ से भिक्खू वा० से जं पुण उ०
 यहवे समणयणीमए पणिय २ समुद्दिस्स तं चेव भाणियन्वं ॥ से भिक्खू वा० से जं यहवे समण० समुद्दिस्स
 पाणाइं ४ जाव चेएति, तहप्पगारे उवस्सए अपुरिसंतरकडे जाव अणासेविए नो ठाणं वा ३ चेइज्जा ३, अह पुणेवं
 जाणिज्जा पुरिसंतरकडे जाव सेविए पडिलेहिता २ तओ संजयमेव चेइज्जा ॥ से भिक्खू वा० से जं पुण अस्संजए
 भिक्खुपडियाए कडिए वा उक्कविए वा छेत्रे वा लिच्चे वा घट्टे वा मट्टे वा संमट्टे वा संपधूमिए वा सहप्पगारे उवस्सए
 अपुरिसंतरकडे जाव अणासेविए नो ठाणं वा सेज्जं वा निसीहिं वा चेइज्जा, अह पुण एवं जाणिज्जा पुरिसंतरकडे जाव
 आसेविए पडिलेहिता २ तओ चेइज्जा ॥ (सू० ६४)

स भिक्षुः 'उपाश्रयं' वसतिमेषिणुं यद्यभिक्षांश्चेत्ततो ग्रामादिकमनुप्रविशेत्, तत्र च प्रविश्य साधुयोग्यं प्रतिश्रयम-
 न्येषयेत्, तत्र च यदि साण्डादिकमुपाश्रयं जानीयात्ततस्तत्र स्थानादिकं न विदध्यादिति दर्शयति-सुगमं, नवरं

'स्थानं' कायोत्सर्गः 'शय्या' संस्तरकः 'निषीधिका' स्वाध्यायभूमिः 'गो चेइज्ज'ति नो चेतयेत्-नो कुर्यादित्यर्थः ॥
 एतद्विपरीते तु प्रत्युपेक्ष्य स्थानादीनि कुर्यादिति ॥ साम्प्रतं प्रतिश्रयगतानुद्गमादिदोषान् विभणिपुराह-'सः' भाव-
 भिक्षुर्यत्पुनरेवंभूतं प्रतिश्रयं जानीयात्, तद्यथा—'अस्सिपडियाए'ति एतत्प्रतिज्ञया एतान् साधून् प्रतिज्ञाय-उद्दिश्य
 प्राण्युपमर्देन साधुप्रतिश्रयं कश्चिच्छ्राद्धः कुर्यादिति । एतदेव दर्शयति-एकं साधर्मिकं 'साधुम्' अर्हत्प्रणीतधर्मानुष्ठापिनं
 सम्यगुद्दिश्य-प्रतिज्ञाय प्राणिनः 'समारभ्य' प्रतिश्रयार्थमुपमर्द्य प्रतिश्रयं कुर्यात्, तथा तमेव साधुं सम्यगुद्दिश्य 'क्रीतं'
 मूल्येनायातं, तथा 'पामिच्चं'ति अन्यस्मादुच्छिन्नं गृहीतम् 'आच्छेद्यमि'ति भृत्यादेर्यत्तादाच्छिद्य गृहीतम् 'अनिसृष्टं'
 स्वामिनाऽनुत्सङ्कलितम् 'अभ्याहृतं' निष्पन्नमेवान्यतः समानीतम्, एवंभूतं प्रतिश्रयम् 'आहृत्य' उपेत्य 'चेएइ'ति
 साधये ददाति, तथाप्रकारे चोपाश्रये पुरुषान्तरकृतादौ स्थानादि न विदध्यादिति ॥ एवं बहुवचनसूत्रमपि नेयम् ॥
 तथा साध्वीसूत्रमप्येकवचनबहुवचनाभ्यां नेयमिति ॥ किञ्च-सूत्रद्वयं पिण्डैपणानुसारेण नेयं, सुगमं च ॥ तथा-
 स भिक्षुर्यत्पुनरेवंभूतं प्रतिश्रयं जानीयात्, तद्यथा-भिक्षुप्रतिज्ञया 'असंयतः' गृहस्थः प्रतिश्रयं कुर्यात्, स चैवंभूतः
 स्यात्, तद्यथा—'कटकितः' काष्ठादिभिः कुड्यादौ संस्कृतः 'उक्कंविओ'ति वंसादिकम्बाभिरववद्धः 'छन्ने व'ति दर्भो-
 दिभिरश्छादितः लिप्तः गोमयादिना घृष्टः सुषादिखरपिण्डेन मृष्टः स एव लेवनिकादिना समीकृतः 'संसृष्टः' भूमिकर्मो-
 दिना संस्कृतः 'संप्रधूपितः' दुर्गन्धापनयनार्थं घृषादिना धूपितः, तदेवंभूते प्रतिश्रयेऽपुरुषान्तरस्वीकृते यावदनासेविते
 स्थानादि न कुर्यात्, पुरुषान्तरकृतासेवितादौ प्रत्युपेक्ष्य स्थानादि कुर्यादिति ॥

से भिक्खू वा० से जं० पुण उवस्सयं जा० अस्संजए भिक्खुपडियाए खुडियाओ दुवारियाओ महडियाओ कुज्जा, जहा पिडेसणाए जांव संथारगं संथारिज्जा वहिया वा निन्नक्खु तहप्पगारे उवस्सए अपु० नो ठाणं० ३ अह पुणेवं० पुरिसंतरकडे असेविए पडिलेहिच्चा २ तओ संजयामेव आव चेइज्जा ॥ से भिक्खू वा० से जं० अस्संजए भिक्खुपडियाए उदगगप्पसूयाणि कंदाणि वा मूलानि वा पत्ताणि वा पुष्पाणि वा फलानि वा वीयाणि वा हरियाणि वा ठाणाओ ठाणं साहरइ वहिया वा निण्णक्खू त० अपु० नो ठाणं वा चेइज्जा, अह पुण० पुरिसंतरकडं चेइज्जा ॥ से भिक्खू वा से जं० अस्संज० भि० पीढं वा फलगं वा निस्सेणि वा उदूखलं वा ठाणाओ ठाणं साहरइ वहिया वा निण्णक्खू तहप्पगारे उव अपु० नो ठाणं वा चेइज्जा, अह पुण० पुरिसं० चेइज्जा ॥ (सू० ६५)

स भिक्षुर्यं पुनरेवभूतं प्रतिश्रयं जानीयात्, तद्यथा—‘असंयतः’ गृहस्थः साधुप्रतिज्ञया लघुद्वारं प्रतिश्रयं महाद्वारं विदध्यात्, तत्रैवभूते पुरुषान्तरास्वीकृतादौ स्थानादि न विदध्यात्, पुरुषान्तरस्वीकृतासेवितादौ तु विदध्यादिति, अत्र सूत्रद्वयेऽप्युत्तरगुणा अभिहिताः, एतदोपदृष्टाऽपि पुरुषान्तरस्वीकृतादिकां कल्पते, मूलगुणदुष्टा तु पुरुषान्तरस्वीकृताऽपि न कल्पते, ते चामी मूलगुणदोषाः—“पट्टी वंसो दो धारणाउ चत्तारि मूलवेलीओ” एतैः पृष्ठवंशादिभिः साधुप्रतिज्ञया या वसतिः क्रियते न्ना मूलगुणदुष्टा ॥ स भिक्षुर्यं पुनरेवभूतं प्रतिश्रयं जानीयात्, तद्यथा—गृहस्थः साधुप्रतिज्ञया उदकप्रसूतानि कन्दादीनि स्थानान्तरं सङ्ग्रामयति वहिर्वा ‘निण्णक्खु’त्ति निस्सारयति तथाभूते प्रतिश्रये पुरुषा-

न्तरास्वीकृते स्थानादि न कुर्यात्, पुरुषान्तरस्वीकृते तु कुर्यादिति ॥ एवमचित्तनिःसारणसूत्रमपि नेयम्, अत्र च त्रसा-
दिविराधना स्यादिति भावः ॥ किञ्च—

से भिक्खू वा० से जं० तंजहा—खंधंसि वा भंचंसि वा मालंसि वा पासा० हम्मि० अन्नयरंसि वा तहप्पगारंसि अंतलि-
क्खजायंसि, नन्नत्थ आगांडाणागाडेहिं कारणेहिं ठाणं वा नो चेइज्जा ॥ से आहृय चेइए सिया नो तत्थ सीओदगंवि-
यडेण वा २ हत्थाणि वा पायाणि वा अच्छीणि वा दंतानि वा सुहं वा उच्छोलिज्ज वा पडोइज्ज वा, नो तत्थ ऊसहं पक्क-
रेज्जा, तंजहा—उचारं वा पा० खे० सिं० वंतं वा पिचं वा पूयं वा सोणियं वा अन्नयरं वा सरीरावयवं वा, केवली चूया
आयाणमेयं, से तत्थ ऊसहं पगरेमाणे पयलिज्ज वा २, से तत्थ पयलमाणे वा पवडमाणे वा हत्थं वा जाव सीसं वा
अन्नयरं वा कायंसि इंदियजाळं लूसिज्ज वा पाणिं ४ अभिहणिज्जं वा जाव ववरोविज्ज वा, अथ भिक्खूणं पुण्णोवइहा ४
जं तहप्पगारं उवत्सए अंतलियक्खजाए नो ठाणंसि वा ३ चेइज्जा ॥ (सू० ६६)

स मिथुर्यं पुनरेवंभूतमुपाश्रयं जानीयात्, तद्यथा—स्कन्धः—एकस्य स्तम्भस्योपर्याश्रयः, मध्यमालौ—प्रतीतौ, प्रासादो-
द्वितीयभूमिका, हर्म्यतलं—भूमिगृहम्, अन्यस्मिन् वा तथाप्रकारे प्रतिश्रये स्थानादि न विदध्यादन्यत्र तथाविधप्रयोज-
नादिति, स चैवंभूतः प्रतिश्रयस्तथाविधप्रयोजने सति यद्याहृत्य—उपेत्य गृहीतः स्यात्तदानीं यत्तत्र विधेयं तद्दर्शयति—न
तत्र शीतोदंकादिना हस्तादिधावनं विदध्यात्, तथा न च तत्र व्यवस्थितः ‘उत्सृष्टम्’ उत्सर्जनं—त्यागमुच्चारणं कुर्यात्,
केवली त्रयात्कर्मोपादानमेतदात्मसंयमविराधनात्, एतदेव दर्शयति—स तत्र त्यागं कुर्वन् पतेद्वा पतंश्चान्यतरं शरीराव-

ययमिन्द्रियं वा विनाशयेत्, तथा प्राणिनश्चाभिहन्याद्यावज्जीविताद् ‘व्यपरोपयेत्’ प्रच्यावयेदिति, अथ भिक्षूणां पूर्वोप-
दिष्टमेतत्प्रतिज्ञादिकं यत्तथाभूतेऽन्तरिक्षजाते प्रतिश्रये स्थानादि न विधेयमिति ॥ अपि च—

से भिक्षु वा० से जं० सदृत्थियं सखुट् सपसुभत्तपाणं तहप्पगारे सागारिए उवस्सए नो ठाणं वा ३ चेइज्जा । आ-
‘याणमेयं भिक्षुस्स गादाघइधुलेण सद्धिं संवसमाणस्स अलसगे वा विसूइया वा छट्ठी वा उब्बाहिज्जा अन्नयरे वा से
दुक्खे रोगायंके समुपज्जिज्जा, अस्संजए कलुणपडियाए तं भिक्षुस्स गायं तिहेण वा घण्ण वा नवणीएण वा वसाए वा
अन्नंगिज्जा वा मक्खिज्जा वा सिणाणेण वा कक्केण वा लुद्धेण वा घण्णेण वा पउमेण वा आधंसिज्जा वा पधंसिज्जा
वा उट्ठलिज्जा वा उब्बट्ठिज्जा वा सीओदगवियडेण वा एसिणोदगवियडेण वा उच्छोलिज्जा वा पक्खालिज्जा वा सिणाविज्जा वा
सिचिज्जा वा दारुणा वा दारुपरिणामं कट्ठु अगणिकायं उज्जालिज्जा वा पज्जालिज्जा वा उज्जालिच्चा कायं आयाविज्जा वा प०
अह भिक्षवूणं पुब्बोवइडा० जं तहप्पगारे सागारिए उवस्सए नो ठाणं वा ३ चेइज्जा ॥ (सू० ६७)

स भिक्षुर्यं पुनरेवंभूतमुपाश्रयं जानीयात् तद्यथा—यत्र खियं तिष्ठन्तीं जानीयात्, तथा ‘सखुट्ठु’न्ति सवालं, यदि-
वा सह धुद्वैरववद्धः—सिंहश्वमार्जारादिभिर्यो वर्तते, तथा पशवश्च भक्तपाने च, यदिवा पशूनां भक्तपाने तद्युक्तं, तथा-
प्रकारे सागारिके गृहस्याकुलप्रतिश्रये स्थानादि न कुर्याद्, यतस्तत्रामी दोषाः, तद्यथा—आदानं कर्मोपादानमेतद्, भिक्षो-
र्गृहपतिकुटुम्बेन सह संवसतो यतस्तत्र भोजनादिक्रिया निःशङ्का न संभवति, व्याधिविशेषो वा कश्चित्संभवेदिति दर्श-
यति—‘अलसगे’त्ति हस्तपादादिस्तम्भः श्वयथुर्वा, विशूचिकाछर्दी प्रतीते, एते व्याधयस्तं साधुमुद्वाधेरन्, अन्यतरद्वा

दुःखं 'रोगः' ज्वरादिः 'आतङ्कः' सद्यः प्राणहारी शूलादिस्तत्र समुत्पद्येत, तं च तथाभूतं रोगातङ्कपीडितं दृष्ट्वाऽसंयतः कारुणेन भक्त्या वा तद्भिक्षुगानं तैलादिनाऽभ्यज्यात् तथेष्टपञ्चक्षयेद्वा पुनश्च स्नानं-सुगन्धिद्रव्यसमुदयः, कल्कः-कपायद्रव्यकाथः, लोधं-प्रतीतं, वर्णकः-कम्पिहृकादिः, चूर्णौ यवादीनां पद्मकं-प्रतीतम्, इत्यादिना द्रव्येण ईप्सुपुनः पुनर्वा घर्षयेत्, घृष्टा चाभ्यङ्गार्पणयनार्थमुद्धर्त्तयेत्, ततश्च शीतोदकेन वा उष्णोदकेन वा 'उच्छोलेज्ज'स्ति ईप्सुच्छोलेन विदध्यात् प्रक्षालयेत्, पुनः पुनः स्नानं वा-सोत्तमाङ्गं कुर्यात्सिग्रेद्वेति, तथा दारुणा वा दारूणां परिणामं कृत्वा-संघर्षं कृत्वाऽमिमुज्ज्वालयेत्प्रक्षालयेद्वा, तथा च कृत्वा साधुकायम् 'आतापयेत्' सकृत् प्रतापयेत्पुनः पुनः । अथ साधूनां पूर्वोपदिष्टमेतस्मिन्नादिकं यद्यथाभूते ससागारिके प्रतिश्रये स्थानादिकं न कुर्यादिति ॥

आयाणमेयं भिक्खुस्त सागारिए उवस्सए उवस्सए संवसमाणस्स इह खलु गाहावई या जाव कम्मकरी वा अन्नमन्नं अफोसंति वा पचंति वा रंभंति वा उद्विंति वा, अह भिक्खूणं उवावयं मणं तिर्यंछिज्जा, एए खलु अन्नमन्नं अफोसंतु वा मा वा अफोसंतु जाव मा वा उद्विंतु, अह भिक्खूणं पुव्वं जं तहप्पगारे सां तो ठाणं ॥ (सू० ६८)

कर्मोपादानमेतद्भिक्षोः ससागारिके प्रतिश्रये वसतो, यतस्तत्र बहवः प्रत्यपायाः संभवन्ति, तानेव दर्शयति-'इह' इत्थं-भूते प्रतिश्रये गृहपत्यादयः परस्परत आक्रोशादिकाः क्रियाः कुर्युः, तथा च कुर्वतो दृष्ट्वा स साधुः कदाचिदुच्चावचं मनः कुर्यात्, तत्रोच्चं नाम मैवं कुर्वन्तु, अवचं नाम कुर्वन्त्विति, शेषं सुगममिति ॥

आयाणमेयं भिक्खुस्त गाहावईहि सद्धिं संवसमाणस्स, इह खलु गाहावई अप्पणो सयद्वाए अगणिकायं उज्जालिज्जा वा

पञ्चालिञ्ज वा विज्झविज्ज वा, अह भिक्खू उच्चावयं मणं नियंछिज्जा, एए सल्लु अगणिकायं उ० वा २ मा वा उ० पज्जा लिंतु वा मा वा प०, विज्झवित्तु वा मा वा वि०, अह भिक्खूणं पु० जं तहप्पगारे उ० नो ठाणं वा ३ चेइज्जा ॥ (सू० ६९)

एतदपि गृहपत्यादिभिः स्वार्थमग्निसमारम्भे क्रियमाणे भिक्षोरुच्चावचमनःसम्भवप्रतिपादकं सूत्रं सुगमम् ॥ अपि च—

आयाणमेयं भिन्नुस्स गाहावईहिं सद्धिं संवसमाणस्स, इह सल्लु गाहावइस्स कुंडले वा गुणे वा मणी वा मुत्तिए वा हिरण्णेसु वा सुवण्णेसु वा कडगाणि वा तुडियाणि वा तिसराणि वा पांलवाणि वा हारे वा अद्धहारे वा एगावली वा कणागावली वा मुत्तागली वा रयणावली वा तरुणीयं वा कुमार्दि अलंकियविभूसियं पेहाए, अह भिक्खू उच्चाव० एरिसिया वा सा नो वा एरिसिया इय वा णं धूया इय वा णं मणं साइज्जा, अह भिक्खूणं पु० ४ जं तहप्पगारे उवस्सए नो० ठा० ॥ (सू० ७०)

गृहस्थैः सह संवसतो भिक्षोरेते च वक्ष्यमाणा दोषाः, तद्यथा—अलङ्कारजातं दृष्ट्वा कन्यकां वाऽलङ्कृतां समुपलभ्य ईदृशी सादृशी वा दोभनाऽशोभना वा मन्द्रार्थासदृशी वा तथाऽलङ्करो वा शोभनोऽशोभन इत्यादिकां वाचं ब्रूयात्, तथोच्चावचं शोभनाशोभनादौ मनः कुर्यादिति समुदायार्थः, तत्र गुणो-रसना हिरण्यं-दीनारादिद्रव्यजातं द्रुतितानि-मृणालिकाः प्रालम्बः-आम्रदीपन आभरणविशेषः, शेषं सुगमम् ॥ किञ्च—

आयाणमेयं भिक्खुस्स गाहावईहिं सद्धिं संवसमाणस्स, इह सल्लु गाहावइणीओ वा गाहावइधूयाओ वा गा० सुण्हाओ वा गा० धाईओ वा गा० दासीओ वा गा० कम्मकरीओ वा तासिं च णं एवं वुत्तपुणं भवइ—जे इमे भवंति समणा

भगवंतो जाव उवरया मेहुणाओ धम्माओ, नो खलु एसिं कप्पइ मेहुणधम्मं परियारणाए आउट्ठिए, जा य खलु एए-
हिं सद्धि मेहुणधम्मं परियारणाए आउट्ठविज्जा पुत्तं खलु सा लभिज्जा उयस्सि तेयस्सि वक्कास्सि जसस्सि संपराइयं आलो-
यणदरसणिज्जं, एयप्पगारं निग्घोसं सुच्चा निसम्म तासिं च णं अन्नयरी सद्धी तं तवस्सि भिक्खुं मेहुणधम्मपडियारणाए आ-
उट्ठविज्जा, अह भिक्खूणं पु० जं तंहप्पगारे सा० उ० नो ठा ३ चेइज्जा एयं खलु तरस० ॥ (सू० ७१) पढमा सिज्जा
सम्मत्ता २-१-२-१ ॥

पूर्वोक्ते गृहे वसतो भिक्षोरमी दोषाः, तद्यथा—गृहपतिभार्यादय एवमालोचयेयुः—यथैते श्रमणा मैथुनादुपरताः, तदे-
तेभ्यो यदि पुत्रो भवेत्ततोऽसौ ‘ओजस्वी’ बलयांन् ‘तेजस्वी’ दीप्तिमान् ‘वर्चस्वी’ रूपवान् ‘यशस्वी’ कीर्त्तिमान्, इत्येवं
संप्रधार्य तासां च मध्ये एवंभूतं शब्दं काचित्पुत्रश्रद्धालुः श्रुत्वा तं साधुं मैथुनधर्म(स्य) ‘पडियारणाए’ति आसेवनार्थम्
‘आउट्ठयेज्ज’ति अभिमुखं कुर्यात्, अत एतद्दोषभयात्साधूनां पूर्वोपदिष्टमेतत्प्रतिज्ञादिकं यत्तथाभूते प्रतिश्रये स्थानादि
न कार्यमिति, एतत्तस्य भिक्षोर्भिधुण्या वा ‘सामग्र्यं’ सम्पूर्णं भिक्षुभाव इति ॥ द्वितीयाध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः
समाप्तः ॥ २-१-२-१ ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकः, अधुना द्वितीयः समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरोद्देशके सागारिकप्रतिबद्धवस-
तिदोषाः प्रतिपादिताः, इहापि तथाविधवसतिदोषविशेषप्रतिपादनायाह—

गाहावई नामेगे मुद्दसमायारा भवति, से भिक्खू य असिणाणए मोयसमायारे से तगंघे दुग्गंघे पडिकूले पडिलोमे यावि भवइ, जं पुब्बं कम्मं तं पच्छा कम्मं तं पुरे कम्मं, तं भिक्खुपडियाए वट्टमाणा करिजा वा नो करिजा वा, अह भिक्खुणं पु० जं तहप्पगारे उ० नो ठाणं० ॥ (सू० ७२)

‘एके’ केचन गृहपत्यः शुचिः समाचारो येषां ते तथा, ते च भागवतादिभक्ता भवन्ति भोगिनो वा-चन्दनागुरुकुङ्कु-मकर्पूरादिसैयिनः, भिक्षुश्चास्त्रानतया तथाकार्यवशात् ‘मोया’त्ति कायिका तत्समाचरणात्स भिक्षुस्तद्गन्धो भवति, तथा च दुर्गन्धः, एवंभूतश्च तेषां गृहस्थानां ‘प्रतिकूलः’ नानुकूलोऽनभिमतः, तथा ‘प्रतिलोमः’ तद्गन्धाद्विपरीतगन्धो भवति, एकार्थिकी वैतानतिशयानभिमतत्वव्यापनाधुपात्ताविति, तथा ते गृहस्थाः साधुप्रतिज्ञया यत्तत्र भोजनस्वाध्यायभूमी स्नानादिकं पूर्वं कृतवन्तस्तत्तेषामुपरोधात्पश्चात्कुर्वन्ति यद्वा पश्चात्कृतवन्तस्तत्पूर्वं कुर्वन्ति, एवमवसर्पणोत्सर्पणक्रियया साधूनामधिकरणसम्भवः, यद्विद्या ते गृहस्थाः साधूपरोधात्प्राप्तकालमपि भोजनादिकं न कुर्युः, ततश्चान्तरायमनःपीडा-दिदोषसम्भवः, अथवा त एव साधवो गृहस्थोपरोधाद्यत्पूर्वं कर्म-प्रत्युपेक्षणादिकं तत्पश्चात्कुर्युर्विपरीतं वा कालातिक्रमेण कुर्युर्न कुर्युर्वा, अथ भिक्षूणां पूर्वोपदिष्टमेतत्प्रतिज्ञादिकं यत्तथाविधे प्रतिश्रये स्थानादिकं न कार्यमिति ॥ किञ्च—

आयाणमेयं भिक्खुस्स गाहावईहिं सद्धिं सं०, इह खलु गाहावइस्स अण्णो सयद्वाए विरूक्खत्वे भोगणजाए उक्कय-डिए सिया, अह पच्छा भिक्खुपडियाए असणं वा ४ उक्कखडिज्ज वा उक्करिज्ज वा, तं च भिक्खू अभिकंरिज्जा मु-त्तए वा पायए वा विपट्ठित्तए वा, अह भि० जं नो तह० ॥’ (सू० ७३) आयाणमेयं भिक्खुस्स गाहावइणा सद्धिं संव०

इह रज्जु गाहावदस्म अण्णो सयट्ठाए विरुत्तरूवाइं भवंति, अह पंछा भिक्खुपडियाए विरुत्तरू-
वाइं दारुयाइं भिदिन्न वा किण्णिज्ज वा पामिघेज्ज वा दारुणा वा दारुपरिणामं कट्ठु अगणिकायं उ० प०, तत्थ भिक्खु
अभिकंठिरिजा आयायित्तए वा पयावित्तए वा वियट्ठित्तए वा, अह भिक्खु० जं नो तहप्पगारे० ॥ (सू० ७४)

कर्मोपादानमेतद्भिक्षोर्यद्गृहस्थाग्रवद्धे प्रतिश्रये स्थानमिति, तद्यथा—‘गाहावदस्म अण्णो’ति, तृतीयार्थे पष्ठी, गृहप-
तिना आत्मना स्वार्थं ‘विरूपरूपः’ नानाप्रकार आहारः संस्कृतः स्यात्, ‘अथ’ अनन्तरं पश्चात्साधूनुद्दिश्याशनानादिपाकं
वा कुर्यात्, तदुपकरणादि वा ढीकयेत्, तं च तथाभूतमाहारं साधुभोक्तुं पातुं वाऽभिकाक्षेत्, ‘विअट्ठित्तए व’त्ति तत्रै-
वाहारगृह्या वियत्तित्तुम्—आसितुमाकाक्षेत्, शेषं पूर्ववदिति ॥ एवं काष्ठाग्निग्रज्वालनसूत्रमपि नेयमिति ॥ किय—

से भिक्खू वा० उचारपासयणेण उव्याहिज्जमाणे राओ वा वियाले वा गाहावदंठुलस्स दुवारवाहं अवंगुणिज्जा, तेणे य
तत्संथिचारी अणुपविसिजा, तस्सं भिक्खुस्स नो कप्पइ म्मं वडत्तए—अयं तेणो पविसइ वा नो वा पविसइ उवहियइ

वा नो वा० आग्रयइ वा नो वा० वयइ वा नो वा० तेण हवं अन्नेण हवं तस्स हवं अन्नस्स हवं अयं तेणे अयं उवव-

एण अयं दंता अयं इत्थमक्कासी तं तवस्सि भिम्मं अत्तेणं तेणंति संकइ, अह भिक्खुणं पु० जाव नो ठा० ॥ (सू० ७५)

स भिक्षुस्तत्र गृहस्थसंसर्के प्रतिश्रये वसन्तुचारादिना बाध्यमानो विकालादौ प्रतिश्रयद्वारभागमुद्घाटयेत्, तत्र च
‘स्तेनः’ चौरः ‘तत्सन्धिचारी’ छिद्रान्वेपी अनुप्रविशेत्, तं च दृष्ट्वा तस्य भिक्षोर्नैवं वक्तुं कल्पते—यथाऽयं चौरः प्रविशति
न वेति, तथोपलीयते न वेति, तथाऽयमतिपतति न वेति, तथा वदति वा न वदति वा, तेनामुकेनापहतम् अन्येन वा,

तस्यापहृतमन्यस्य वा, अयं स स्तेनस्तदुपचारको वा, अयं गृहीतायुधोऽयं हन्ता अयमत्राकार्षीदित्यादि न वदनीयं, यत एवं तस्य चौरस्य व्यापत्तिः स्यात्, स वा मद्धिष्टस्तं साधुं व्यापादयेदित्यादिदोषाः, अभणने च तमेव तपस्विनं भिक्षुमस्तेन स्तेनमित्याशङ्केतेति, शेषं पूर्ववदिति ॥ पुनरपि वसतिदोषाभिधित्सयाऽऽह—

सै निम्खू या सै जं० तणपुंजैसु वा पलालपुंजैसु वा सअंडे जाच ससंताणए तह्णगारे उ० नो ठाणं वा० ॥ ३ ॥ सै

भिस्सू वा० से जं० तणपुं० पलाल० अपंडे जाव चेइला ॥ (सू० ७६)

सुगमम्, एतद्विपरीतसूत्रमपि सुगमं, नवरमल्पशब्दोऽभाववाची ॥ साम्प्रतं वसतिपरित्यागमुद्देशकार्थीधिकारनिर्दिष्ट-
मधिकृत्याह—

से अतंगतारेसु आरामागारेसु वा गाक्षानइसुलेसु वा परियायसहेसु वा अभिक्खणं साहम्मिएहि उवयमाणेहि नो उवइज्जा ॥ (सू० ७७)

यत्र ग्रामार्देर्वहिरागत्यागत्य पथिकादयस्तिष्ठन्ति तान्यागन्तागाराणि, तथाऽऽराममध्यगृहाण्यारामागाराणि, पर्याय-
सथा-मठाः, इत्यादिषु प्रतिश्रयेषु 'अभीक्षणम्' अनवरतं 'साधर्मिकैः' अपरसाधुभिः 'अवपतद्भिः' आगच्छद्भिर्मोसादि-
विहारिभिश्चर्दितेषु 'नावपतेत्' नागच्छेत्-तेषु मासकल्पादि न कुर्यादिति ॥ साम्प्रतं कालातिक्रान्तवसतिदोषमाह—

से आगंतोरिषु वा ४ ले भयंतारो उडुयद्वियं वा चासावासियं वा कपं उग्रइणित्ता तत्थेव भुज्जो संवसंति, अयमाउत्तो ।

वालाद्वयं तन्निर्याति भवति १ ॥ (सू० ७८)

तेष्वगन्तागारादिषु ये भगवन्तः 'ऋतुवद्धम्' इति शीतोष्णकालयोर्मसिरूपम् 'उपनीय' अतिवाह्य वर्षासु या चतु-

रो मासान्तियाह्य तत्रैवं पुनः कारणमन्तरेणासते, अयमायुष्मन् ! कालातिक्रमदोषः संभवति, तथा च ख्यादिप्रतिबन्धः स्नेहादुक्तमादिदोषसम्भवो वेत्यतस्तथा स्थानं न कल्पत इति, १ ॥ इदानीमुपस्थानदोषमभिधित्सुराह—

से आगतोरेषु वा ४ जे भयंतारो उडु० वासा० कपं उवाइणावित्ता तं दुगुणा दु(ति)गुणेण वा अपरिहरित्ता तत्थेव मुज्जो० अयमाउसो ! उवहाणकि० २ ॥ (सू० ७९)

ये 'भगवन्तः' साधव आगन्तागारादिषु ऋतुवद्धं वर्षा वाऽतिवाह्यान्यत्र मासमेकं स्थित्वा 'द्विगुणत्रिगुणादिना' मास- (सादि)कल्पेन अपरिहृत्य—द्वित्रैमासैर्व्यवधानमकृत्वा पुनस्तत्रैव वसन्ति, अयमेवंभूतः प्रतिश्रय उपस्थानक्रियादोषदुष्टो भवत्यतस्तत्रावस्थातुं न कल्पत इति २ ॥ इदानीमभिक्रान्तवसतिप्रतिपादनायाह—

इह एल्लु पाईणं वा ४ संतेगइया सड्ढा भवंति, तंजहा—गाहावई वा जाव कम्मकरीओ वा, तेसिं चंणं आयागोयेरे नो सुनिंसंते भवइ, तं सइहमाणेहिं पत्तियमाणेहिं रोयमाणेहिं यइवे समण माहण अतिहिकिवणवणीमए ससुइस्स तत्थ २ अगारीहिं अगाराइं चेइयाइं भवंति, तंजहा—आएसणाणि वा आयतणाणि वा देवकुलाणि वा सहाओ वा पवाणि वा पणियगिहाणि वा पणियसालाओ ॥ जाणगिहाणि वा जाणसालाओ वा सुहाकम्मंताणि वा दब्भकम्मंताणि वा वड्ढकं० वक्खयकं० इंगा- लकम्मं० कट्ठक० सुसाणक० सुणागारगिरिकंदरसंतिसेलोवट्ठाणकम्मंताणि वा भवणगिहाणि वा, जे भयंतारो तहएणगाराइं आएसणाणि वा जाव गिहाणि वा तेहिं उवयमाणेहिं उवयंति अयमाउसो ! अभिपंतकिरिया यावि भवइ ३ ॥ (सू० ८०)

इह प्रज्ञापकाद्यपेक्षया प्राच्यादिषु दिक्षु श्रावकाः प्रकृतिभद्रका वा गृहपत्यादयो भवेयुः, तेषां च साध्याचारगोचरः 'जो

गुणिसंतो भवइ'त्ति न सुष्ठु निशान्तः--श्रुतोऽवंगतो भवति, साधूनामेवंभूतः प्रतिश्रयः कल्पते नैवंभूत इत्येवं न ज्ञातं
 भवतीत्यर्थः, प्रतिश्रयदानफलं च स्वर्गादिकं तैः कुतश्चिदवगतं, तच्छ्रद्धार्थः प्रतीयमानै रोचयद्भिरित्येकार्थो एते किञ्चि-
 न्नेदाद्वा भेदः, तदेवंभूतैः 'अगारिभिः' गृहस्थैर्वहन् श्रमणादीन् उद्दिश्य तत्र तन्नारामादौ यानशालादीनि स्वार्थं कुर्वन्निः-
 श्रमणाद्यकाशार्थं 'चेइयाइ' महान्ति कृतानि भवन्ति, तानि चागाराणि स्वनामग्राहं दर्शयति, तद्यथा--'आदेशनानि'
 लोहकारादिशालाः 'आयतनानि' देवकुलपार्थ्यापवरकाः 'देवकुलानि' प्रतीतानि 'सभाः' चातुर्वेद्यादिशालाः 'प्रपाः' उद-
 कदानस्थानानि 'पण्यगृहाणि वा' पण्यापणाः 'पण्यशालाः' घट्टशालाः 'यानगृहाणि' रथादीनि यत्र यानानि तिष्ठन्ति
 'यानशालाः' यत्र यानानि निष्पाद्यन्ते 'सुधाकर्मान्तानि' यत्र सुधापरिकर्म क्रियते, एवं दर्भवर्धवल्कजाङ्गारकाष्ठकर्म[का-
 ष्ट]गृहाणि द्रष्टव्यानि, 'श्मशानगृहं' प्रतीतं (शून्यागारं-विविक्तगृहं) शान्तिकर्मगृहं-यत्र शान्तिकर्म क्रियते गिरिगृहं-पर्व-
 तोपरिगृहं कन्दरं-गिरिगुहा संस्कृता शैलोपस्थापनं-पापाणमण्डपः, तदेवंभूतानि गृहाणि तैश्चरकब्राह्मणादिभिरभिका-
 न्तानि पूर्य पश्चाद् 'भगवन्तः' साधवः 'अवपतन्ति' अवतरन्ति, इयमायुष्मन् ! विनेयामन्त्रणम्, अभिक्कान्तक्रिया वस-
 तिर्भवति, अल्पदोषा चेयम् ३ ॥

इह सल्लु पार्दणं वा जाव रोयमाणेहिं घहवे समणमाहणअतिहिक्किवणवणिमए समुदिस्स तत्थ तत्थ अगारिहिं अगाराइं
 चेइयाइं भवंति, तं० --आएसणाणि वा जाव भवणगिहाणि वा, जे भयंतारो तहण्ण० आएसणाणि जाव गिहाणि वा
 तेहिं अणोवयमाणेहिं उवयंति अयमाउसो ! अणभिकंतकिरिया यावि भवइ ॥ (सू० ८१)

सुगमं, नवरं चरकादिभिरनयसेवितपूर्वा अनभिक्रान्तक्रिया वसतिर्भवति, इयं ध्यानभिक्रान्तत्वादेवाकल्पनीयेति ४ ॥
साम्प्रतं वर्ज्याभिधानां वसतिमाह—

इह खलु पार्श्वे वा ४ जाव कम्मकरीओ वा, तेसिं च णं एवं वुत्तपुब्बं भवइ—जे इमे भवंति समणा भगवंतो जाव
उवरया मेहुणाओ धम्माओ, नो खलु एसिं भयंताराणं कप्पइ आहाकंमिए उवस्सए वत्थए, से जाणिमाणि अम्हं अप्पणो
सयद्दाए चेइयाइं भवंति, तं०—आएसणाणि वा जाव . गिहाणि वा, सब्बाणि साणि समणाणं निसिरामो, अवियाइं वयं
पच्छा अप्पणो सयद्दाए चेइस्सामो, तं०—आएसणाणि वा जाव०, एयप्पगां निग्घोसं सुवा निसम्म जे भयंतारो तहप्प०
आएसणाणि वा जाव गिहाणि वा उवागच्छंति इयराइयेहिं पाहुडेहिं वट्ठति, अयमाउसो ! वज्जकिरियावि भवइ ५ ॥ (सू० ८२)

इह खल्वित्यादि प्रायः सुगमं, समुदायार्थस्वयम्—गृहस्थैः साध्याचाराभिज्ञैर्यन्यात्मार्थं गृहाणि निर्वर्त्तितानि तानि
साधुभ्यो दत्त्वाऽऽत्मार्थं त्वन्यानि कुर्वन्ति, ते च साधवस्तेष्वितरेतरेषूच्चावचेषु ‘पाहुडेहिं’ति प्रदत्तेषु गृहेषु यदि वर्त्तन्ते
ततो वर्ज्यक्रियाभिधाना वसतिर्भवति, सा च न कल्पत इति ५ ॥ इदानीं महावज्र्याभिधानां वसतिमधिकृत्याह—
इह खलु पार्श्वे वा ४ संतेगइआ सङ्गा भवंति, तेसिं च णं आयागोयेरे जाव तं रोयमाणेहिं बहवे समणमाहुण जाव
वणीमगे पगणिय २ समुदिस्स तंत्य २ अगारीहिं अगाराइं चेइयाइं भवंति, तं०—आएसणाणि वा जाव गिहाणि वा,
जे भयंतारो तहप्पगाराइं आएसणाणि वा जाव गिहाणि वा उवागच्छंति इयराइयेहिं पाहुडेहिं०, अयमाउसो ! महावज्र-
किरियावि :

इहेत्यादि प्रायः सुगममेव, नवरं श्रमणाद्यर्थं निष्पादिताया योवन्तिकवसतौ स्थानादि कुर्वतो महावज्याभिधाना वसतिर्भवति, अतः अकल्प्या चेयं विशुद्धकोटिश्चेति ६ ॥ इदानीं सावद्याभिधानामधिकृत्याह—

इह खलु पार्शनं वा ४ संतेगइया जाव तं सदहमाणेहिं तं पत्तियमाणेहिं तं रोयमाणेहिं बहवे समणमाहणअतिहिक्किण-
वणीमणे पणिय २ समुदिस्स तत्थ २ अंगाराइं चेइयाइं भवंति तं०—आएसणाणि वा जाव भवणंगिहाणि वा, जे भ-
यंतारो तहप्पगाराणि आएसणाणि वा जाव भवणंगिहाणि वा उवागच्छंति इयराइयेरेहिं पाहुडेहिं, अयमाउत्तो ! सावज्जकि-
रिया यावि भवइ ७ ॥ (सू० ८४)

इहेत्यादि प्रायः सुगमं, नवरं पञ्चविधश्रमणाद्यर्थमेवैया कल्पिता, ते चामी श्रमणाः—“निगंधं १ सक्क २ तावस ३ ने-
रुअ ४ आजीव ५ पंचहा समणा ।” इति, अस्यां च स्थानादि कुर्वतः सावद्यक्रियाऽभिधाना वसतिर्भवति, अकल्पनीया,
चेयं विशुद्धकोटिश्चेति ७ ॥ महासावद्याभिधानामधिकृत्याह—

इह खलु पार्शनं वा ४ जाव तं रोयमाणेहिं एगं समणजायं समुदिस्स तत्थ २ अगारीहिं अगाराइं चेइयाइं भवन्ति, तं०
आएसणाणि जाव गिहाणि वा महया पुढुविकायसमारंभेणं जाव महया तसकायसमारंभेणं महया विरुवरूवेहिं पावकम्म-
किंशेहिं, तंजहा—छायणओ लेवणओ संथारदुवारपिहणओ सीवोदए वा परट्ठवियपुन्वे भवइ अगणिकाए वा उज्जालियपुन्वे

भवद्, जे भयंतारो तह० आपसणाणि वा० उवागच्छंति इयराइयेहिं पाहुडेहिं दुपक्खं ते कम्मं सेवन्ति, अयमाउसो ! महासावज्जकिरिया याचि भवद् ८ ॥ (सू० ८५)

इह कश्चिद्गृहपत्यादिरेकं साधर्मिकमुद्दिश्य गृथिवीकायादिसंरम्भसमारम्भैरन्यतरेण वा महता तथा 'विरूपरूपैः' नानारूपैः पापकर्मकृत्यैः—अनुष्ठानैः, तद्यथा—छादनतो लेपनतस्तथा संस्कारकार्यं द्वारदफनार्थं च, इत्यादीनि प्रयोजनान्युद्दिश्य शीतोदकं त्यक्तपूर्वं भवेत् अग्निर्वा प्रज्वालितपूर्वो भवेत्, तदस्यां वसती स्थानादि कुर्वन्तस्ते द्विपक्षं कर्मासेवन्ते, तद्यथा—प्रग्रज्याम् आधार्कर्मिकवसत्यासेवनाद्गृहस्थत्वं च रागद्वेषं च ईर्यापथं सम्परायिकं च, इत्यादिदोषान्महासावद्यक्रियाऽभिधाना वसतिर्भवतीति ८ ॥ इदानीमल्पक्रियाऽभिधानामधिकृत्याह—

इह खलु पाईणं वा० रोयमाणेहिं अप्पणो सयट्ठाणं तस्य २ अगारीहिं जाय उज्जालिंयुव्वे भवद्, जे भयंतारो तहप्प० आपसणाणि वा० उवागच्छंति इयराइयेहिं पाहुडेहिं एगपक्खं ते कम्मं सेवन्ति, अयमाउसो ! अप्पसायज्जकिरिया याचि भवद् ९ ॥ एवं खलु तस्स० (सू० ८६) ॥ २-१-२-२ ॥ शय्यैपणायां द्वितीयोद्देशकः ॥

सुगमं, नवरमल्पशब्दोऽभावावाचीति ९ । एतत्तस्यं भिक्षोः 'सामग्र्यं' संपूर्णो भिक्षुभाव इति ॥ "कालाङ्कंतु १ व-
ठाण २ अभिकंता ३ चेव अणभिकंता ४ य । वज्जा य ५ महावज्जा ६ सावज्जा ७ मह ८ उप्पकिरिआ ९ य ॥ १ ॥"

१ कालातिमान्ता उपस्थाना अभिकान्ता नैधानधिकान्ता च । वज्जा च महावज्जा सायसा महासावया अप्पकिरिया च ॥ १ ॥

एताश्च नव वसतयो यथाक्रमं नवभिरनन्तरसूत्रैः प्रतिपादिताः, आसु चाभिक्रान्ताल्पक्रिये योग्ये शेषास्त्वयोग्या इति ॥
द्वितीयाध्ययनस्य द्वितीयः ॥ २-१-२-२ ॥

उक्तो द्वितीयोद्देशकोऽधुना तृतीयः समारभ्यते, अस्य चायमभिसंबन्धः, इहानन्तरसूत्रेऽल्पक्रिया शुद्धा वसतिर-
भिहिता, इहाप्यादिसूत्रेण तद्विपरीतां दर्शयितुमाह—

से य नो सुलभे फासुणं उच्छे अहेसणिज्जे नो य रत्तु सुद्धे इमेहि पाहुवेहि, तंजहा—छायणओ लेवणओ संधारदुवारपिहणओ
पिडवाएसणाओ, से य भिक्खू चरियारए ठाणए निसीहियारए सिज्जासंधारपिडवाएसणाए, संति भिक्खुणो एवमक्खा-
इणो उग्गुया नियणपड्विक्खा अमायं कुब्बमाणा वियाहिया, संतेगइया पाहुडिया उक्खित्तपुब्बा भवइ, एवं निक्खित्तपुब्बा
भवइ, परिभाइयपुब्बा भवइ, परिमुत्तपुब्बा भवइ, एवं वियागरेमाणे समियाए वियागरेइ?,
इंता भवइ ॥ (सू० ८७)

अत्र च कदाचित्कश्चित्सार्धसत्यन्वेपणार्थं भिक्षार्थं वा गृहपतिकुलं प्रविष्टः सन् केनचिच्छृद्धालुनैवमभिधीयते, त-
द्यथा-प्रचुरान्नपानोऽयं ग्रामोऽतोऽत्र भवतां वसतिमभिगृह्य स्थातुं युक्तमित्येवमभिहितः सन्नेवमाचक्षीत-न केवलं पि-
ण्डपातः प्राप्तुको दुर्लभस्तदवाप्तावपि यत्रासौ भुज्यते स च प्राप्तुकः-आधाकर्मादिरहितः प्रतिश्रयो दुर्लभः, 'लंछ' इति
छादनाद्युत्तरगुणदोषरहितः, एतदेव दर्शयति—'अहेसणिज्जे'ति यथाऽसौ मूलोत्तरगुणदोषरहितत्वेनैवणीयो भवति तथा-

भूतो दुर्लभ इति, ते चामी मूलोत्तरगुणाः—“पंढी वंसो दो धारणाओ चत्तारि मूलवेलीओ । मूलगुणेहिं विमुद्धा एसा आहागडा वसही ॥ १ ॥ वंसगकडणोकंपण छायण लेवण दुवारभूमीओ । परिकम्मविप्पमुफा एसा मूलुत्तरगुणेषु ॥ २ ॥ दूमिअधूमिअवासिअउज्जोवियबलिकडा अ घत्ता य । सित्ता सम्मद्दवि अ विसोहिकोडीगया वसही ॥ ३ ॥” अत्र च प्रायशः सर्वत्र सम्भवित्यादुत्तरगुणानां तानेव दर्शयति, न चासौ शुद्धा भवत्यंभीभिः कर्मोपादानकर्मभिः, तथा—‘छादनतः’ दर्भादिना, ‘लेपनतः’ गोमयादिना संस्तारकम्—अपवर्तकमाश्रित्य, तथा द्वारमाश्रित्य बृहद्व्युत्पापादानतः, तथा द्वारस्थगर्न—कपाटमाश्रित्य, तथा पिण्डपतैपणामाश्रित्य, तथाहि—कस्मिंश्चित्प्रतिश्रये प्रतिवसतः साधून् शय्यातरः पिण्डेनोपनिमन्त्रयेत्, तद्वहे निषिद्धाचरणमग्रहे तत्प्रदेपादिसम्भव इत्यादिभिरुत्तरगुणैः शुद्धः प्रतिश्रयो दुरापः, शुद्धे च प्रतिश्रये साधुना स्थानादि विधेयं, यत् उक्तम्—“मूलुत्तरगुणसुद्धं धीपसुपंडगविवज्जियं वसहिं । सेवेज्ज सब्बकालं वियज्जाए हुंति दोसा उ ॥ १ ॥” मूलोत्तरगुणशुद्धावाप्तावपि स्वाध्यायादिभूमीसमन्वितो विविक्तो दुराप इति दर्शयति—‘से’ इत्यादि, तत्र च भिक्षवः चर्यारताः—निरोधासहिष्णुत्वाद्यध्ममणशीलाः, तथा ‘स्थानरताः’ कायेरसर्गकारिणः ‘निपीधिकारताः’ स्वाध्यायध्यायिनः शय्या—सर्वाङ्गिकी संस्तारकः—अर्द्धरुतीयहस्तप्रमाणः, यदिवा शयनं शय्या

१ टुष्ठिर्वशो द्वे धारणे चतस्रो मूलगुण्यः । मूलगुणैर्विशुद्धा एषा यथावृत्ता परतिः ॥ १ यंशकवटनोरकम्पनच्छादनलेनं द्वारभूमेः । परिकर्माभिप्रमुक्ता एषा मूलोत्तरगुणैः ॥ २ ॥ पयलिता धूपिता पातिता उयोतिता नृतयलिका च व्यक्ता च । शिष्वा यंगुष्टाडणि च विषोपिषोदीगता परतिः ॥ ३ ॥ २ मूलोत्तरगुणशुद्धा श्रीपद्मपण्डकविर्जिता परतिम् । रोयेत यदाकालं विपकेये नु गवन्ति दोषाः ॥ १ ॥

तदर्थं संस्कारकः शय्यासंस्कारकस्तत्र केचिद्रताः ग्लानादिभावात्, तथा लब्धे पिण्डपाते- आसैपणारतास्तदेवं 'सन्ति' भवन्ति केचन भिक्षवः 'एवमाख्यायिनः' यथाऽवस्थितवसतिगुणदोषाख्यायिनः ऋजुवो नियागः-संयमो मोक्षो वा तं प्रतिपन्नाः; तथा अमायाविनः, एवंविशिष्टाः साधवः 'व्याख्याताः' प्रतिपादिताः, तदेवं वसतिगुणदोषानाख्याय गतेषु तेषु तैश्च श्रावकैरेवंभूतपणीयवसत्यभावे साध्वर्थमादेरारभ्य वसतिः कृता पूर्वकृता वा छादनादिना संस्कृता भवेत्, पुनश्च तेष्वन्येषु वा साधुषु समागतेषु 'सन्ति' विद्यन्ते तथाभूताः केचन गृहस्थाः य एवंभूतां छलनां विदधुः, तथा—प्राभृतिकेव प्राभृतिका-दानार्थं कल्पिता वसतिरिह गृह्यते, सा च तैर्गृहस्थैः 'उत्क्षिप्तपूर्वा' तेषामादौ दर्शिता यथाऽस्यां वसत यूयमिति, तथा 'निक्षिप्तपूर्वा' पूर्वमेव अस्माभिरात्मकृते निष्पादितां, तथा 'परिभाइयपुञ्च' ति पूर्वमेवास्माभिरियं भ्रातृव्यादेः परिकल्पितेत्येवंभूता भवेत्, तथाऽन्यैरपीयं परिभुक्तपूर्वा, तथा पूर्वमेवास्माभिरियं परित्यजेति, यदि च भगवतां नोपयुज्यते ततो वयमेनामपनेष्यामः, इत्येवमादिका छलना पुनः सम्यग् विज्ञाय परिहर्तव्येति, ननु किमेवं छलनासम्भवेऽपि यथाऽवस्थितवसतिगुणदोषादिकं गृहस्थेन गृष्टः साधुर्व्याकुर्वन्-कथयन् सम्यगेव व्याकरोति?, यदि- वैयं व्याकुर्वन् सम्यग् व्याकर्त्ता भवति?, आचार्य आह-हन्त इति शिष्यामन्त्रेण सम्यगेव व्याकर्त्ता भवतीति ॥ तथा- विधकार्यवशाच्चरककार्पटिकादिभिः सह संवासे विधिमाह—

से भिक्षू वा० से जं पुण उवस्सयं जाणिज्जा खुडियाओ सुइडुवारियाओ निययाओ संनिग्घाओ भवन्ति, तहप्पगा० उवस्सए राओ वा वियाले वा निवस्सममाणे वा प० पुण हत्थेण वा पच्छा पाएण वा तज्जो संजयामेव निक्खमिज्ज वा २;.

केवली धूया आयाणमेयं, जे तत्थ समणाण वा माहणाण वा छत्तए वा मत्तए वा दंडए वा लट्ठिया वा भिसिया वा नालिया वा चेलं वा चिलिमिली वा चम्माए वा चम्माकोसए वा चम्मेयणए वा दुब्बद्धे दुब्बिक्खित्ते अणिकंये चलाचले भिक्खू य राओ वा वियाले वा निक्खरममाणे वा २ पयल्लिज्ज वा २, से तत्थ पयलमाणे वा० हत्थं वा० ल्सिज्ज वा पाणाणि वा ४ जाव ववरोविज्ज वा, अह भिक्खूणं पुब्बोवद्दं जं तहए उवस्सए पुण हत्थेण भिक्ख० वा पच्छा पाएणं तओ संज-यामेव नि० पविसिज्ज वा ॥ (सू० ८८)

स भिद्ध्यं पुनरेयंभूतं प्रतिश्रयं जानीयात्, तद्यथा—‘क्षुद्रिकाः’ लब्धयः तथा क्षुद्रद्वाराः ‘नीचाः’ उच्चैस्त्वरहिताः ‘संनिरुद्धाः’ गृहस्थाकुला वसतयो भवन्ति, ताश्चैवं भवन्ति-तस्यां साधुवसतौ शय्यातरेणान्येषामपि कतिपयदिवसस्यायिनां चरकादीनामयंकाशो दत्तो भवेत्, तेषां वा पूर्वस्थितानां पश्चात्साधूनामुपाश्रयो दत्तो भवेत्, तत्र कार्यवशाद्धसत्ता रात्र्यादौ निर्गच्छता प्रविशता वा यथा चरकाद्युपकरणोपघातो न भवति तदवयवोपघातो वा तथा पुरो हस्तकरणादिकया गमनागमनादिक्रियया यतितव्यं, शेषं कण्ठ्यं, नयरं ‘चिलिमिली’ यमनिका ‘चर्मकोशः’ पाणित्रं लङ्ककविः ॥ इदानीं वसतियात्राविधिमधिकृत्याह—

से आगंतोरु वा. अणुवीय उवस्सयं जाइज्जा, जे तत्थ ईसरे जे तत्थ समहिट्ठाए ते उवस्सयं अणुअपिज्जा—कामं रंलु आउसो ! अहालंदं अहापरिआयं वसिस्सामो जाव आउसंतो ! जाव आउसंतस्सा उवस्सए जाव साहम्मियाइं ततो उवस्सयं निणिहस्सामो तेण पं विहरिस्सामो ॥ (सू० ८९)

स भिक्षुरागन्तागारादीनि गृहाणि पूर्वोक्तानि तेषु प्रविश्यानुविचिन्त्य च-किंभूतोऽयं प्रतिश्रयः ? कश्चात्रेश्वरः ? इ-
त्येवं पर्यालोच्य च प्रतिश्रयं याचेत्, यस्तत्र 'ईश्वरः' गृहस्वामी यो वा तत्र 'समधिष्ठाता' प्रभुनियुक्तस्तानुपाश्रयमनु-
ज्ञापयेत्, तद्यथा--'कामं' तवेच्छया आयुष्मन् ! त्वया यथापरिज्ञातं प्रतिश्रयं कालतो भूभागतश्च तथैवाधिवत्स्यामः,
एवमुक्तः स कदाचिद् गृहस्य एवं ब्रूयाद्-यथा कियत्कालं भवतामत्रावस्थानमिति ? एवं गृहस्थेन पृष्टः साधुः--वसति-
प्रत्युपेक्षक एतद् ब्रूयाद्-यथा कारणमन्तरेण ऋतुवद्धे मासमेकं वर्षासु चतुरो मासानवस्थानमिति, एवमुक्तः कदाचि-
त्परो ब्रूयात्--नैतावन्तं कालं ममात्रावस्थानं वसतिर्वा, तत्र साधुस्तथाभूतकारणसद्भावे एवं ब्रूयाद्-यावत्कालमि-
हायुष्मन्त आसते यावद्वा भवत उपाश्रयस्तावत्कालमेवोपाश्रयं गृहीष्यामः, ततः परेण विहरिष्याम इत्युत्तरेण सम्बन्धः,
साधुप्रमाणप्रश्ने चोत्तरं दद्याद् यथा समुद्रसंस्थानीयाः सूरयो, नास्ति परिमाणं, यतस्तत्र कार्यार्थिनः केचनागच्छन्ति
अपरे कृतकार्या गच्छन्त्यतो यावन्तः साधर्मिकाः समागमिष्यन्ति तावतामयमाश्रयः, साधुपरिमाणं न कथनीयमिति
भाषार्थः ॥ किञ्च--

ते भिक्षू वा० जस्सुवस्सए संबसिज्जा तस्स पुब्बागेव नामगुत्तं जाणिज्जा, तओ पच्छा तस्स गिद्धे निमंतेमाणस्स वा .
अनिमंतेमाणस्स वा असणं वा ४ अफासुयं जाव नो पडिगाहेज्जा ॥ (सू० १०)

सुगमं, नवरं साधूनां सामाचार्येणा, यदुत शय्यातरस्य नामगोत्रादि ज्ञातव्यं, तत्परिज्ञानाच्च सुखेनैव प्राधूर्णिका-
दयो भिक्षामटन्तः शय्यातरगृहप्रवेशं परिहरिष्यन्तीति ॥ किञ्च--

से भिक्खू वा० से जं० ससागारियं सागणियं सददयं नो पन्नस्स निक्खमणपवेसाए जावऽणुचिताए तहप्पगारे उवस्सए नो ठा० ॥ (सू० ९१)

स भिद्युर्यं पुनरेवंभूतं प्रतिश्रयं जानीयात्, तद्यथा--ससागारिकं सामिकं सोदकं, तत्र स्वाध्यायादिकृते स्थानादि न विधेयमिति ॥ तथा—

से भिक्खू वा० से जं० गाहावइकुलस्स मज्झमज्जेणं गंतुं पंथए पडिवडं वा नो पन्नस्स जाव धिताए तह उ० नो ठा० ॥ (सू० ९२)

यस्योपाश्रयस्य गृहस्थगृहमध्येन पन्थास्तत्र बहुपायसम्भवात्तत्र न स्यातव्यमिति ॥ तथा—

से भिक्खू वा० से जं०, इह खलु गाहावई वा० कम्मकरीओ वा अन्नमन्नं अणोसंति वा जाव उदवंति वा नो पन्नस्स०, सेवं नचा तहप्पगारे उ० नो ठा० ॥ (सू० ९३) से भिक्खू वा० से जं पुण० इह खलु गाहावई वा कम्मकरीओ वा अन्नमन्नस्स गायं तिहेण वा नव० प० वसाए वा अन्नमेति वा मक्खेति वा नो पणस्स जाव तहप्प० उव० नो ठा० (सू० ९४) से भिक्खू वा० से जं पुण०—इह खलु गाहावई वा जाव कम्मकरीओ अन्नमन्नस्स गायं सिणाणेण वा क० लु० चु० प० आपंसंति वा पपंसंति वा उव्वलंति वा उव्वट्ठिंति वा नो पन्नस्स० (सू० ९५) से भिक्खू० से जं पुण उवस्सयं जाणिज्जा, इह खलु गाहावती वा जाव कम्मकरी वा अणमणस्स गायं सीओदग० उसिणो० उच्छो० पडोयंति सिंचंति सिणावंति वा नो पन्नस्स जाव नो ठाणं० ॥ (सू० ९६)

सुगमं, नवरं यत्र प्रातिवेशिकाः प्रत्यहं कलहायमानास्तिष्ठन्ति तत्र स्वाध्यायाद्युपरोधान्न स्थेयमिति ॥ एवं तैलाद्य-
भ्यद्भक्त्याद्युद्धर्त्तनोदकप्रक्षालनसूत्रमपि नेयमिति ॥ किञ्च—

से भिक्खू वा० से जं० इह खलु गाहावई वा जाव कम्मकरीओ वा निगिणा ठिया निगिणा उहीणा मेहुणधम्मं विन्नवि-
ति रहस्सियं वा मंतं मंतंति नो पन्नस्स जाव नो ठाणं वा ३ चेइज्जा ॥ (सू० ९७)

यत्र प्रातिवेशिकस्त्रियः 'निगिणाउ'ति मुक्तपरिधाना आसते, तथा 'उपलीनाः' प्रच्छन्ना मैथुनधर्मविषयं किञ्चिद्ब्रह्मस्य
रात्रिसम्भोगं परस्परं कथयन्ति, अपरं वा रहस्यमकार्यसंबद्धं मन्त्रं मन्त्रन्यते, तथाभूते प्रतिश्रये न स्थानादि विधेयं,
यतस्तत्र स्वाध्यायक्षितिचित्तविपुल्यादयो दोषाः समुपजायन्त इति ॥ अपि च—

से भिक्खू वा से जं पुण उ० आइप्पसंलिक्खं नो पन्नस्स० ॥ (सू० ९८)

कण्ठ्यं, नवरं, तत्रायं दोषः—चित्रभित्तिदर्शनात्स्वाध्यायक्षितिः, तथाविधचित्रस्थख्यादिदर्शनात्पूर्वक्रीडिताक्रीडित-
स्मरणकौतुकादिसम्भव इति ॥ साम्प्रतं फलहंकादिसंस्तारकमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा० अभिकंरिज्जा संथारगं एसित्ताए, से जं० संथारगं जाणिज्जा सअंढं जाव संसंताणयं, तहप्पगारं संथारं
लाभे संते नो पडि० १ ॥ से भिक्खू वा से जं० अण्णं जाव संताणगरुयं तहप्पगारं नो प० २ ॥ से भिक्खू वा० अण्णं
लहुयं अपाडिहारियं तह० नोप० ३ ॥ से भिक्खू वा० अण्णं जाव अण्णसंताणगं लहुअं पाडिहारियं नो अहावअं

तह्पगारं लाभे सते नो पडिगाहिजा ४ ॥ स भिक्खू वा २ स ज पुण सथारग जाणजा अप्पड जाव सताणग लहुअ पडिहारिअं अहायद्धं, तह्पगारं संधारगं लाभे सते पडिगाहिजा ५ ॥ (सू० १९)

स भिक्षुर्यदि फलहकादिसंस्तरकमेपितुमभिकाङ्क्षयेत्, तच्चैवंभूतं जानीयात्, तद्यथा-प्रथमसूत्रे साण्डादित्वात्संयमविराधनादोषः १, द्वितीयसूत्रे गुरुत्वादुत्क्षेपणादावात्मविराधनादिदोषः २, तृतीयसूत्रेऽप्रतिहारकत्वात्तत्परित्यागादिदोषः ३, चतुर्थसूत्रे त्वयच्छत्वात्तद्वन्धनादिपलिमन्यदोषः ४, पञ्चमसूत्रे त्वल्पाण्डं यावदल्पसन्तानकलधुमातिहारिकायवच्छ्रुतात्सर्वदोषविप्रमुक्तत्वात्संस्तरको ग्राह्य इति सूत्रपञ्चकसमुदायार्थः ५ ॥ साम्प्रतं संस्तरकमुद्दिश्याभिग्रहविशेषानाह—
इथेयाइं आयतणाइं उगइक्कम—अह भिक्खू जाणिजा इमाइं चउहिं पडिमाहिं संधारगं एसित्तए, तत्थ एल्लु इमा पढमा पडिमा—से भिक्खू वा २ उदिसिय २ संधारगं जाइजा, तंजहा—इक्कडं वा कडिणं वा जंतुयं वा परगं वा मोरगं वा तणगं वा सोरगं वा कुसं वा कुशगं वा पिप्पलगं वा पलालगं वा, से पुब्बामेव आलोइजा—आउसेति वा भ० दाहिसि मे इत्तो अन्नयरं संधारगं ? तह० संधारगं सयं वा णं जाइजा परो वा देजा फासुयं एसणिज्जं जाव पडि०, पढमा पडिमा ॥ (सू० १००)

‘इत्येतानि’ पूर्वोक्तानि ‘आयतनादीनि’ दोषरहितस्थानानि वसतिगतानि संस्तरकगतानि च ‘उपातिक्रम्य’ परिहृत्य ग्रथ्यमाणानांश्च दोषान् परिहृत्य संस्तरको ग्राह्य इति दर्शयति—‘अथ’ आनन्तर्ये स भावभिक्षुर्जानीयात् ‘आभिः’ करणभूर्ताभिश्चतसृभिः ‘प्रतिमाभिः’ अभिग्रहविशेषभूताभिः संस्तरकमन्वेष्टुं, ताश्चेमाः—उद्दिष्ट १ प्रेक्ष्य २ तस्यैव ३

ततो ग्रहीष्यामि नान्यदिति द्वितीया प्रतिमा २, तदपि यदि तस्यैव शय्यातरस्य गृहे भवति ततो ग्रहीष्यामि नान्यत आनीय तत्र शयिष्य इति तृतीया ३ तदपि फलहकादिकं यदि यथासंस्तुतमेवास्ते ततो ग्रहीष्यामि नान्यथेति चतुर्थी प्रतिमा ४ । आसु च प्रतिमास्वाद्ययोः प्रतिमयोर्गच्छनिर्गतानामग्रहः, उत्तरयोरन्यतरस्यामभिग्रहः, गच्छान्तर्गतानां तु चतस्रोऽपि कल्पन्त इति, एताश्च यथाक्रमं सूत्रदर्शयति—तत्र खल्विमा प्रथमा तद्यथा—उद्दिश्योद्दिश्येकडादी- नामन्यतमद्ग्रहीष्यामीत्येवं यस्याभिग्रहः सोऽपरलाभेऽपि न प्रतिगृहीयादिति, 'शेषं कण्ठं नवरं 'कठिनं' वंशकटादि 'जन्तुकं' तृणविशेषोत्पन्नं 'परकं' येन तृणविशेषेण पुष्पाणि ग्रथयन्ते 'मोरगं'ति मयूरपिच्छनिष्पन्नं 'कुच्चगं'ति येन कूर्चकाः क्रियन्ते, एते चैवंभूताः संस्तारका अनूपदेशे साद्रोदिभूम्यन्तरणार्थमनुज्ञाता इति ॥

अहावरा दुषा पडिमा—से मिक्खू वा० पेहाए संधारगं जाइला, तंजहा—गाहावइं वा से पुब्बामेव आ-
लोइला—आड० ! भइ० ! दाहिसि मे ? जीवं पडिगाहिंला, दुषा पडिमा २ ॥ अहावरा तवा पडिमा—से मिक्खू वा०
जस्सुवस्सए संवसिंजां जे तत्थ अहासमन्नाए, तंजहा—इक्कडे इ वा जाव पलले इ वा तस्स लाभे संवसिंजा तस्सालाभे
उकुडुए वा नेसजिए वा विहरिंजा तवा पडिमा ३ ॥ (सू० १०१)

अत्रापि पूर्ववत्सर्वं भगनीयं, यदि परं तमिक्कडादिकं संस्तारकं हृष्टा याचते नादृष्टमिति ॥ एवं तृतीयाऽपि नेया,

इयंस्तु विशेषः—गच्छान्तर्गतो निर्गतो वा यदि वसतिदातैव संस्तारकं प्रयच्छति ततो गृह्णाति, तदभावे उत्कटुको वा निपण्णो वा पद्मासनादिना सर्वरात्रमास्त इति ॥

अहावरा चउत्था पडिमा—से भिक्खू वा अहासंधमेव संधारणं जाइजा, तंजहा—पुढविसिलं वा कट्टसिलं वा अहासं-
यडमेव, तस्स लाभे संते प्रंवसिज्जा, तस्स अलाभे उक्कडुए वा २ विहरिज्जा, चउत्था पडिमा ४ ॥ (सू० १०२)

एतदपि सुगमं, केवलमस्यामयं विशेषः—यदि शिलादिसंस्तारकं यथासंस्तृतं शयनयोग्यं लभ्यते ततः शैते नान्य-
थेति ॥ किञ्च—

इरीयाणं चउण्हं पडिमाणं अन्नयरं पडिमं पडियज्जमाणे तं चेव जाव अन्नोऽन्नसमाहीए एवं च णं विहरति ॥ (सू० १०३)

आसां चतसृणां प्रतिमानामन्यतरां प्रतिपद्यमानोऽन्यमपरप्रतिमाप्रतिपन्नं साधुं न हीलयेद्, यस्मात्ते सर्वेऽपि जिना-
ज्ञामाश्रित्य समाधिना वर्त्तन्त इति ॥ साम्प्रतं प्रातिहारकसंस्तारकप्रत्यर्पणे विधिमाह—

से भिक्खू वा० अभिकंठिज्जा संधारणं पणप्पिणित्तए, से जं पुणं संधारणं जाणिज्जा सअंठं जाव ससंताणयं तहृप्प० सं-
धारणं नो पणप्पिणिज्जा ॥ (सू० १०४)

स भिक्षुः प्रातिहारिकं संस्तारकं यदि प्रत्यर्पयितुमभिकाङ्क्षेदेवंभूतं जानीयात तद्यथा—ग्रहकोकिलकाद्यण्डकसंचद्धमप्रत्यु-
पेक्षणयोग्यं ततो न प्रत्यर्पयेदिति ॥ किञ्च—

से भिक्खू० अभिकंठिज्जा सं० से जं० अण्हं० तहण्णारं० संधारणं पडिलेहियं २ ५० २ आयाविय २ विहुणिय २ सओ संजयामेव पचप्पिणिज्जा ॥ (सू० १०५)

सुगमम् । साम्प्रतं वसतौ विधिमधिकृत्याह—

से भिक्खू या० समाणे वा वसमाणे चा गमाणुगमं दूइज्जमाणे वा पुब्बामेव पन्नस्स उच्चारपासवणभूमिं पडिलेहिज्जा, केवली वूया आयाणमेयं—अपडिलेहियाए उच्चारपासवणभूमीए, से भिक्खू वा० राओ वा वियाले वा उच्चारपासवणं परिट्ठवेमाणे पयलिज्जा वा २, से तत्थ पयलमाणे वा २ हत्थं वा पायं वा जाव लुसेज्ज व पाणाणि वा ४ ववरोविज्जा, अह भिक्खू णं पु० जं पुब्बामेव पन्नस्स उ० भूमिं पडिलेहिज्जा ॥ (सू० १०६)

सुगमं, नवरं साधूनां सामाचार्येया, यदुत-विकाले प्रश्रवणादिभूमयः प्रत्युपेक्षणीया इति ॥ साम्प्रतं संस्तरकभूमिमधिकृत्याह—

से भिक्खू या २ अभिकंठिज्जा सिज्जासंधारणभूमिं पडिलेहत्तए नन्नस्थ आयरिएण वा उ० जाव गणावच्छेएण वा बालेण वा पुट्ठेण वा सेहेण वा गिलाणेण वा आएसेण वा अतेण वा मग्गेण वा समेण वा विसमेण वा पवाएण वा निवाणए वा, तओ संजयामेव पडिलेहियं २ पमज्जिय २ तओ संजयामेव दहुफासुयं सिज्जासंधारणं संथरिज्जा ॥ (सू० १०७)

स भिक्षुराचार्योपाध्यायादिभिः स्वीकृतां भूमिं मुक्त्वाऽन्यां स्वसंस्तरणाय प्रत्युपेक्षेत, शेषं सुगमं, नवरमादेशः—प्राघूर्णक इति, तथाऽन्तेन वेत्यादीनां पदानां तृतीया सप्तम्यर्थ इति ॥ इदानीं शयनविधिमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा० यहु० संधरित्ता अभिकंखिज्जा यहुफासुए सिज्जासंधारए दुरुद्धित्तए ॥ से भिक्खू० यहु० दुरुद्धमाणे पुब्बाभेव-
ससीसोवरियं कायं पाए य पमज्जिय २ तओ संजयामेव यहु० दुरुद्धित्ता तओ संजयामेव वहु० सइज्जा ॥ (सू० १०८)

से इत्यादि स्पष्टम् । इदानीं सुप्तविधिमधिकृत्याह—

से भिक्खू वा० यहु० सयमाणे नो अन्नमभस्स हत्थेण हत्थं पाएण पायं काएण कायं आसाइज्जा, से अणासायमाणे तओ
संजयामेव यहु० सइज्जा ॥ से भिक्खू वा उत्सासमाणे वा नीसासमाणे वा कासमाणे वा छीयमाणे वा जंभायमाणे वा
उड्ढोए वा वायनिसगं वा करेमाणे पुब्बाभेव आसयं वा पोसयं वा पाणिणा परिपेहित्ता तओ संजयामेव ऊससिज्जा वा
जाव वायनिसगं वा करेज्जा ॥ (सू० १०९)

नेगदसिद्धम्, इयमन्न-भायना-स्वपद्भिर्हस्तमात्रच्यवहितसंस्कारैः स्वसव्यमिति ॥ एवं सुप्तस्य निःश्वसितादिविधि-
नुत्तानार्थं, नवरम् 'आसयं व'त्ति आस्यं 'पोसयं वा' इत्यधिष्ठानमिति ॥ साम्प्रतं सामान्येन शय्यामङ्गीकृत्याह—

से भिक्खू वा० समा वेगया सिज्जा भविज्जा विसमा वेगया सि० पवाया वे० निवाया वे० ससरस्सा वे० अप्पसरस्सा
वे० सदंसमसगा वेगया अप्पदंसमसगा० सपरिसाढा वे० अपरिसाढा० सत्तवसगा वे० निरुवसगा वे० तहप्पगाराहिं
सिज्जाहिं संविज्जमाणहिं पग्गाहियतरागं विहारं विहरिज्जा नो किंचिवि गिलाइज्जा, एवं खलु० जं सव्वहेहिं सहिए

सुखोन्नेयं, यावत्तथाप्रकारासु वसतिषु विद्यमानासु 'प्रगृहीततर'मिति यैव काचिद्विषयसमादिका वसतिः संपन्ना
तामेव समचित्तोऽधियसेत्—न तत्र व्यलीकादिकं कुर्यात्, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यं यत्सर्वार्थैः सहितः सदा यतेतेति ॥
द्वितीयमध्ययनं शक्याख्यं समाप्तम् ॥ २-१-२-२ ॥

उक्तं द्वितीयमध्ययनं, साम्प्रतं तृतीयमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहाद्येऽध्ययने धर्मशरीरपरिपालनार्थं
पिण्डः प्रतिपादितः, स चावश्यमैहिकामुष्मिकापायरक्षणार्थं वसती भोक्तव्य इति द्वितीयेऽध्ययने वसतिः प्रतिपादिता,
साम्प्रतं तयोरन्वेषणार्थं गमनं विधेयं, तच्च यदा यथा विधेयं यथा च न विधेयमित्येतत्प्रतिपाद्यम्, इत्यनेन सम्बन्धेना-
यातस्यास्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्र निक्षेपनिर्युक्त्यनुगमे नामनिक्षेपणार्थं निर्युक्तिकृदाह—
नामं १ ठवणाहरिया २ वृन्वे ३ खिसे ४ यकाल ५ भावे ६ य। एसो खलु हरियाए निक्खेवो छविहो होइ ॥ ३०५ ॥

कण्ठ्यं । नामस्थापने क्षुण्णत्वादानाहत्य द्रव्येयाप्रतिपादनार्थमाह—

वृन्वहरियाओ तिचिहा सचित्ताचित्तमीसगा चेव । खित्तंमि जंमि खिसे काले कालो जहिं होइ ॥ ३०६ ॥
तत्र द्रव्येया सचित्ताचित्तमिश्रभेदान्निविधा, ईरणमीया गमनमित्यर्थः, तत्र सचित्तस्य—त्रायुपुरुषादेर्द्रव्यस्य यद्गमनं
सा सचित्तद्रव्येया, एवं परमाणवादिद्रव्यस्य गमनमचित्तद्रव्येया, तथा मिश्रद्रव्येया रथादिगमनमिति, क्षेत्रेया यस्मिन्
क्षेत्रे गमनं क्रियते ईया वा वर्ण्यते, एवं कालेयाऽपि द्रष्टव्येति ॥ भावेयाप्रतिपादनायाह—

भावहरियाओ दुचिहा चरणरिया चेव संजमरिया य । समणस्स कहं गमणं निद्दोसं होइ परिसुद्धं ? ॥ ३०७ ॥
 भावविषयेयां द्विधा-चरणेयां संयमेयां च, तत्र संयमेयां सप्तदशविधसंयमानुष्ठानं, यद्विवाऽसङ्ख्येयेषु संयमस्थाने-
 प्वेकस्मात्संयमस्थानादपरं संयमस्थानं गच्छतः संयमेयां भवति, चरणेयां तु 'अत्र वत्र मत्र चर गत्यर्थाः' चरतेभ्ये
 ल्युट् चरणं तद्रूपेयां चरणेयां, चरणं गतिर्गमनमित्यर्थः, तच्च श्रमणस्य 'कथं' केन प्रकारेण भावरूपं गमनं निर्दोषं
 भवति ? इति ॥ आह—

आलंबणे य फाले मग्गे जयणाइ चेव परिसुद्धं । भंगेहिं सोलसविहं जं परिसुद्धं पसत्थं तु ॥ ३०८ ॥

'आलम्बनं' प्रवचनसङ्गच्छाचार्यादिप्रयोजनं 'कालः' साधूनां विहरणयोग्योऽवसरः 'मार्गः' जनैः पन्थां क्षुण्णः
 पन्थाः 'यतना' उपयुक्तस्य युगमात्रहृष्टित्वं, तदेवमालम्बनकालमार्गयतनापदैरेकैकपदव्यभिचाराद् ये भङ्गास्तैः षोडश-
 विधं गमनं भवति ॥ तस्य च यत्परिशुद्धं तदेव प्रशस्तं भवतीति दर्शयितुमाह—

चउकारणपरिसुद्धं अहवावि (हु)होन्न कारणज्जाणए । आलंबणजयणाए काले मग्गे य जइयव्वं ॥ ३०९ ॥

चतुर्भिः कारणैः साधोर्गमनं परिशुद्धं भवति, तद्यथा-आलम्बनेन दिवा मार्गेण यतनया गच्छत इति, अथवाऽका-
 लेऽपि ग्लानाद्यालम्बनेन यतनया गच्छतः शुद्धमेव गमनं भवति, एवंभूते च मार्गे साधुना यतितव्यमिति ॥ उक्तो नाम-
 निष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतमुद्देशार्थाधिकारमधिकृत्याह—

सन्वेचि ईरियचिसोहिकारगा तहवि अत्थि उ विसेसो । उद्दसे उद्दसे वुच्छामि जहक्कमं किंचि ॥ ३१० ॥

‘सर्वेऽपि’ त्रयोऽपि यद्यपीर्याविशुद्धिकारकास्त्रयाऽपि प्रत्युद्देशकमस्ति विशेषः, तं च यथाक्रमं किञ्चिद्वक्ष्याम इति ॥
यथाप्रतिज्ञातमाह—

पदमे उवागमण निगमो य अद्वाण नावजयणा य । विहए आरूढ छलणं जंघासंतार पुच्छा य ॥ ३११ ॥
प्रथमोद्देशके वर्षाकालादाबुपागमनं—स्थानं तथा निर्गमश्च शरत्कालादौ यथा भवति तदत्र प्रतिपाद्यमध्वनि यतना चेति, द्वितीयोद्देशके नायादायारूढस्य छलनं—प्रक्षेपणं व्यावर्ण्यते, जङ्घासन्तारे च पानीये यतना, तथा नानाप्रकारे च प्रश्ने साधुना यद्विधेयमेतच्च प्रतिपाद्यमिति ॥

तद्वयंमि अदापणया अप्पडियंघो य होइ उवाहिंमि । वज्जेयव्वं च सया संसारियरायगिहगमणं ॥ ३१२ ॥
तृतीयोद्देशके यदि कश्चिदुदकादीनि पृच्छति, तस्य जानताऽप्यदर्शनता विधेयेत्ययमधिकारः, तथोपधावप्रतिबन्धो विधेयः, तदपहरणे च स्वजनराजगृहगमनं च वर्जनीयं, न च तेपामाख्येयमिति ॥ साम्प्रतं सूत्रानुगमेऽस्त्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

अब्बुवगए खलु वासावांसे अभिपवुढे वहवे पाणा अमिसंभूया वहवे वीया अहुणाभिन्ना अंतरा से मग्गा बहुपाणा बहु-
वीया जाव ससंताणगा अणभिफंता पंथा नो विन्नाया मग्गा सेवं नच्चा नो गामाणुगामं दूइज्जिन्ना, तओ संजयामेव वासा-
वासं उवहिइन्ना ॥ (सू० १११)

अभिमुख्येनोपगतासु वर्षासु अभिप्रवृष्टे च पयोमुचि, अत्र वर्षाकालवृष्टिभ्यां चत्वारो भङ्गाः, तत्र साधूनां सामा-

चार्यैषा, यदुत्त-निर्व्याघातेनाप्राप्त एवापादचतुर्मासिके तृणफलकडगलकभसमात्रकादिपरिमहः, किमिति?, यतो जातायां घृष्टौ बहवः 'प्राणिनः' इन्द्रगोपकवीयावकगर्दभकादयः 'अभिसंभूताः' प्रादुर्भूताः, तथा बहूनि 'बीजानि' अभिनवाकु-
रितानि, अन्तराले च मार्गस्तस्य-साधोर्गच्छतो बहुप्राणिनो बहुबीजा यावत्ससन्तानका अनभिक्रान्ताश्च पन्थानः, अत-
एव तृणाकुलत्वाच्च विज्ञाताः मार्गाः, स-साधुरेवं ज्ञात्वा न ग्रामाग्रामान्तरं यायात्, ततः संयत एव वर्षासु यथाऽव-
सरप्राप्तायां पसतायुपलीयेत-उर्पाकालं कुर्यादिति ॥ एतदपवादार्थमाह—

से भिरारू पा० सेजं गामं धा जाव रायहाणि धा इमंसि खलु गामंसि धा जाव राय० नो महर्दं विहारभूमी नो महर्दं
विरारभूमी नो सुलभे पीठफलगसिज्जासंथारो नो सुलभे फासुए उंछे अहेसणिजे जत्थ यहवे समण० धणीमगा उवागया
उवागगिस्संसि य अचाइआ वित्ती नो पन्नस्स निक्खगणे जाव चिताए, सेवं नया सहप्पगारं गामं धा नगरं धा जाव
रायहाणि धा नो वासायासं उवहिइज्जा ॥ से भि० से जं० गामं धा जाव राय० इमंसि खलु गामंसि धा जाव महर्दं
विरारभूमी महर्दं विरार० सुलभे जत्थ पीठ ४ सुलभे फा० नो जत्थ यहवे समण० उवागगिस्संसि धा अप्पाइआ वित्ती
जाव रायहाणि धा तज्जो संजयामेव वासावासं उवहिइज्जा ॥ (सू० ११२)

स भिक्षुर्यत्पुनरेवं राजधान्यादिकं जानीयात्, तद्यथा-अस्मिन् ग्रामे यावद् राजधान्यां धा न विद्यते महती 'विहा-
रभूतिः' स्वाध्यायभूतिः, तथा 'विचारभूतिः' वहिर्गमनभूतिः, तथा नैवात्र सुलभानि पीठफलकशय्यासंस्तारकादीनि,
तथा न सुलभः प्रासुकः पिण्डपातः, 'उंछे'ति एषणीयः, एतदेव दर्शयति—'अहेसणीजे'ति यथाऽसावुत्तमादिदोपर-

हित एषणीयो भवति तथाभूतो दुर्लभ इति, यत्र च ग्रामनगरादौ बहवः श्रमणब्राह्मणकृपणवणीमगादय उपागता अपरे चोपागमिष्यन्ति, एवं च तत्रात्याकीर्णा वृत्तिः, वर्त्तनं-वृत्तिः, सा च भिक्षादनस्वाध्यायध्यानवहिर्गमनकार्येषु जनसङ्कुलत्वादाकीर्णा भवति, सतश्च न प्राज्ञस्य तत्र निष्क्रमणप्रवेशौ यावच्चिन्तनादिकाः क्रिया निरुपद्रवाः संभवन्ति, स साधुरेवं ज्ञात्वा न तत्र वर्षाकालं विदध्यादिति ॥ एवं च व्यत्ययसूत्रमपि व्यत्ययेन नेयमिति ॥ साम्प्रतं गतेऽपि वर्षाकाले यदा यथा च गन्तव्यं तदधिकृत्याह—

अह पुणेवं जाणिज्जा—यत्तारि मासा वासावासाणं वीइकंता हेमंताण य पंचदसरायकप्पे परिवुसिए, अंतरा से मग्गे बहुपाणा जाव ससंताणमा नो जत्थ धह्वे जाव उवागमिस्संति, सेवं नथा नो गमाणुगामं दूइज्जिजा ॥ अह पुणेवं जाणिजा यत्तारि मासा० कप्पे परिवुसिए, अंतरा से मग्गे अप्पंडा जाव ससंताणगा बह्वे जत्थ समण० उवागमिस्संति, सेवं नथा तओ संजयामेव० दूइज्जिजा ॥ (सू० ११३)

अर्थं जानीयाद् यथा चत्वारोऽपि मासाः प्रावृट्कालसम्यन्धिनोऽतिक्रान्ताः, कार्ष्णिकचानुर्मासिकमतिक्रान्तमित्यर्थः, तत्रोत्सर्गतो यदि न वृष्टिस्ततः प्रतिपद्येवान्धत्र गत्वा पारणकं विधेयम्, अथ वृष्टिस्ततो हेमन्तस्य पञ्चसु दशसु वा देनेषु 'पर्युषितेषु' गतेषु गमनं विधेयं, तत्रापि यद्यन्तराले पन्थानः साण्डा यावत्ससन्तानका भवेयुर्न च तत्र बहवः श्रमणब्राह्मणादयः समागताः समागमिष्यन्ति वा ततः समस्तमेव मार्गशिरं यावत्तत्रैव स्थेयं, तत ऊर्ध्वं यथा तथाऽस्तु न स्थेयमिति ॥ एवमेतद्विपर्ययसूत्रमप्युक्तार्थम् ॥ इदानीं मार्गयतनामधिकृत्याह—

से भिक्खू वा० गामाणुगामं दूइज्जमाणे पुरओ जुगमायाए पेहमाणे दट्ठण तसे पाणे उद्धट्टु पादं रीइज्जा साहट्टु पायं रीइज्जा वित्तिरिच्छं वा कट्टु पायं रीइज्जा, सइ परकमे संजयामेव परिकमिज्जा नो उल्लुयं गच्छिज्जा, तओ संजयामेव गामाणुगामं दूइज्जिज्जा ॥ से भिक्खू वा० गामा० दूइज्जमाणे अंतरा से पाणाणि वा वी० हरि० उदए वा मट्टिआ वा अविद्धत्थे सइ परकमे जाव नो उल्लुयं गच्छिज्जा, तओ संजया० गामा० दूइज्जिज्जा ॥ (सू० ११४)

स भिक्षुर्यायिद् ग्रामान्तरं गच्छन् 'पुरतः' अग्रतः 'युगमात्रं' चतुर्हस्तप्रमाणं शकटोर्ध्वसंस्थितं भूभागं पश्यन् गच्छेत्, तत्र च पथि दृष्ट्वा 'त्रसान् प्राणिनः' पतङ्गादीन् 'उद्धट्टु'त्तिं पादमुद्धृत्याग्रतलेन पादपातप्रदेशं वाऽतिक्रम्य गच्छेत्, एवं संहृत्य-शरीराभिमुखमाक्षिप्य पादं विवक्षितपादपातप्रदेशादारत एव विन्यस्य उत्क्षिप्य वाऽग्रभागं पार्श्विकया गच्छेत्, तथा तिरश्चीनं वा पादं कृत्वा गच्छेत्, अयं चान्यमार्गाभावे विधिः, सति त्वन्यस्मिन् पराक्रमे—गमनमार्गे संवतः संसेनैव 'पराक्रमेत्' गच्छेत् न ऋजुनेत्येवं ग्रामान्तरं गच्छेत् सर्वोपसंहारोऽयमिति ॥ से इत्यादि, उत्तानार्थम् ॥ अपि च—

से भिक्खू वा० गामा० दूइज्जमाणे अंतरा से विरुवरूत्ताणि पंचतिगाणि दसुगाययाणि मिलम्बूणि अणायरियाणि दुसन्नप्पाणि दुप्पन्नयणिज्जाणि अकालपडियोदीणि अकालपरिभोईणि सइ लडे विहाराए संथरमाणेहिं जाणवएहिं नो विहारवडियाए पवजिज्जा गमणाए, केवली दूया आयाणमेयं, तेणं वाला अयं तेणे अयं उवचए अयं तेतो आगएत्तिकट्टु तं भिक्खुं अणोसिज्जा वा जाव उदविज्जा वा जाव उद्विज्जा वा भिदिज्जा वा अवहरिज्जा वा परिद्विज्जा

वा, अहं भिक्खुणं पु० जं तहप्पगाराइं विरू० पञ्चतियाणि दस्सुगा० जाव विहारवत्तियाए नो पवज्जिज वा गमणाए तओ संजया गा० दू० ॥ (सू० ११५)

स भिक्षुर्ग्रामान्तरं गच्छन् यत्पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा—‘अन्तरा’ ग्रामान्तराले ‘विरूपरूपाणि’ नानाप्रकाराणि प्रात्यन्तिकानि दसूनां-चौराणामायतनानि-स्थानानि ‘मिलक्खूणि’त्ति बर्बरशवरपुलिन्द्रादिम्लेच्छप्रधानानि ‘अनार्याणि’ अर्द्धपण्डितजनपदवाह्यानि ‘दुःखेनार्यसज्जां ज्ञाप्यन्ते, तथा ‘दुष्प्रज्ञाप्यानि’ दुःखेन धर्मसज्जो-पदेशनानार्यसङ्कल्पाविवर्त्यन्ते ‘अकालप्रतिबोधीनि’ न तेषां कश्चिदपर्यटनकालोऽस्ति, अर्द्धरात्रादावपि मृगयादी गमन-सम्भवात्, तथाऽकालभोजीन्यपीति, सत्यन्यस्मिन् ग्रामादिके विहारे विद्यमानेषु चान्येष्वार्यजनपदेषु न तेषु म्लेच्छ-स्थानेषु विहरिष्यामीति गमनं न प्रतिपद्येत, किमिति?, यतः केवली त्रयात्कर्मोपादानमेतत्, संयमात्मविराधनातः, तत्रा-त्मविराधने संयमविराधनाऽपि संभवतीत्यात्मविराधनां दर्शयति—‘ते’ म्लेच्छाः ‘णम्’ इति वाक्यालङ्कारे एवमूचुः, तद्यथा-अयं स्तेनः, अयमुपचरकः-चरोऽयं तस्मादस्मच्छत्रुग्रामादागत इति कृत्वा वाचाऽऽक्रोशयेयुः, तथा दण्डेन ताडयेयुः यावज्जीविताद्व्यपरोपयेयुः, तथा वस्त्रादि ‘आच्छिन्द्युः’ अपहरेयुः, ततस्तं साधुं निर्द्धाटयेयुरिति । अथ साधूनां पूर्वो-पदिष्टमेतत्प्रतिज्ञादिकं यत्तथाभूतेषु म्लेच्छस्थानेषु गमनार्थं न प्रतिपद्यते, ततस्तानि परिहरन् संयत एव ग्रामान्तरं गच्छेदिति ॥ तथा—

से भिक्खू० दूइज्जमाने अंतरा से अरायाणि वा गणरायाणि वा जुवरायाणि वा दोरजाणि वा वेरजाणि वा विरुद्धरज्जाणि

- वा सह लाटे विहाराए संथ० जण० नो विहारबडियाए०, केवली घूया आयाणसेयं, तेणं घाला तं चेव जात्र गमणाए तओ सं० गा० दू० ॥ (सू० ११६)

कण्ठयं, नवरम् 'अराजानि' यत्र राजा मृतः 'युवराजानि' यत्र नाद्यापि राज्याभिषेको भवतीति ॥ किञ्च—

से भिक्खू वा गा० दूइज्जमाणे अंतरा से विहं सिया, से जं पुण विहं जाणिज्जा एगाहेण वा दुआहेण वा तिआहेण वा चउआहेण वा पंचाहेण वा पाउणिज्ज वा नो पाउणिज्ज वा तहप्पगारं विहं अणेगाहगमणिज्जं सह लाटे जाव गमणाए, केवली घूया आयाणसेयं, अंतरा से वासे सिया पाणेषु वा धीएसु वा हरि० उव० मट्टियाए वा अविद्धत्थाए, अह भिक्खू जं तह० अणेगाह० जाव नो पव०, तओ सं० गा० दू० ॥ (सू० ११७)

स भिक्षुग्रामान्तरं गच्छन् यत्पुनरेवं जानीयात् 'अन्तरा' ग्रामान्तराले सम गच्छतः 'विहं'ति अनेकाहगमनीयः पन्थाः 'स्यात्' भवेत्, तमेवंभूतमध्वानं ज्ञात्वा सत्यन्यस्मिन् विहारस्थाने न तत्र गमनाय सति विदध्यादिति, शेषं सुगम् ॥ साम्प्रतं नौगमनविधिमधिकृत्याह—

से भि० गा० दूइज्जिज्जा० अंतरा से नावासंतारिसे उदए 'सिया, से जं पुण नावं जाणिज्जा असंजए अ भिम्भु- पडियाए किणिज्ज वा पासिगेज्ज वा नावाए वा नावं परिणमं कट्टु थलाओ वा नावं जलंसि ओगाहिज्जा जलाओ वा नावं थलंसि उक्कसिज्जा पुण्णं वा नावं उस्सिचिज्जा सन्नं वा नावं उप्पीलाविज्जा तहप्पगारं नावं उडुगामिणि वा अहे-

गा० तिरियगामि० परं जोयणमेराए अद्धजोयणमेराए अपतरे वा मुज्जतरे वा नो दूरुहिजा गमणाए ॥ से भिवखू वा० पुन्वामेव तिरिच्छसंपाइमं नावं जाणिजा, जाणित्ता से तमायाए एगंतमवक्कमिज्जा २ भण्डगं पडिलेहिजा २ एगओ भो- यणभंडगं करिजा २ ससीसोवरियं कायं पाए पमजिज्जा सागारं मत्तं पक्खस्साइजा, एगं पायं जले किञ्चा एगं पायं थले किञ्चा तओ सं० नावं दूरुहिजा ॥ (सू० ११८)

स भिक्षुप्रार्थमान्तराले यदि नौसंतर्पयमुदकं जानीयात्, नावं चैवंभूतां विजानीयात्, तद्यथा—‘असंयतः’ गृहस्थो भिक्षुप्रतिज्ञया नावं क्रीणीयात्, अन्यस्मादुच्छिन्नां वा गृहीयात्, परिवर्त्तनां वा कुर्यात्, एवं स्थलाद्यानयनादिक्रियो- पेतां नावं ज्ञात्वा नारुहेदिति, संपं सुगमम् ॥ इदानीं कारणजाते नावारोहणविधिमाह—सुगमम् ॥ तथा—

से भिवखू वा० नावं दुरुहमाणे नो नावाओ पुरओ दुरुहिजा नो नावाओ मगओ दुरुहिजा नो नावाओ मज्झओ दुरु- हिजा नो वाहाओ पगिज्झिय २ अंगुलियाए उदिसिय २ ओणमिय २ उन्नमिय २ निज्जाइजा । से णं परो नावागओ नावा- गयं वइजा—आउसंतो ! समणा एयं ता तुमं नावं उक्कसाहिजा वा बुक्कसाहि वा खिवाहि वा खूयाए वा गहाय आका- साहि, नो से तं परित्रं परिजाणिजा, तुसिणीओ उवेहिजा । से णं परो नावागओ नावाग० वइ०—आउसं० नो संचा- एसि तुमं नावं उक्कसित्तए वा ३ खूयाए वा गहाय आकसित्तए वा आहर एयं नावाए खूयं सयं चेव णं वयं नावं उक्कसिस्सामो वा जाव खूए वा गहाय आकसिस्सामो, नो से तं प० तुसि० । से णं प० आउसं० एअं ता तुमं नावं आलित्तेण वा पीढएण ॥ वंसेण वा धेलएण वा अवलुएण वा वाहेहि, नो से तं प० तुसि० । से णं परो० एयं ता तुमं

नावाए उदयं हत्येण वा पाएण वा भत्तेण वा पडिग्गहेण वा नावाउस्सिचणेण वा उस्सिचादि, नो से तं० से णं परो० समणा !
 एयं तुमं नावाए उत्तिंगं हत्येण वा पाएण वा वाहुणा वा ऊरुणा वा उदरेण वा सीसेण वा क्काएण वा उस्सिचणेण वा चेलेण
 वा मट्ठियाए वा कुसपत्तएण वा कुविट्ठएण वा पिदेहि, नो से तं० ॥ से भिक्खू वा २ नावाए उत्तिगेण उदयं आसवमाणं
 पेद्दाए उवरुवर्णि नावं कज्जलावेमाणि पेद्दाए नो परं उवसंकमिच्चु एवं घूया--आउसंतो ! गाहावइ एयं ते नावाए उदयं
 उत्तिगेण आसवइ उवरुवर्णि नावा वा कज्जलावेइ, एयप्पगारं मणं वा वायं वा नो पुरओ कट्ठु विहरिज्जा अप्पुरसुए अय-
 .हिस्से एगंतएण अप्पाणं विउसेज्जा समादीए, तओ सं० नावासंतारिसे व्यउदए आहारियं रीइल्ला, एयं खलु सया जइ-
 ज्जासि'त्तिवेमि ॥ इरियाए पढमो उदेसो (सू० ११९) २-१-३-१ ॥

स्पष्टं, नवरं नो नावोऽग्रभागमारुहेत् निर्यामकोपद्रवसम्भवात्, नावारोहिणां वा पुरतो नारोहेत्, प्रवर्त्तनाधिकर-
 णसम्भवात्, तत्रस्थश्च नौव्यापारं नापरेण चोदितः कुर्यात्, नाप्यन्यं कारयेदिति । 'उत्तिंगं'ति रन्ध्रं 'कज्जलावेमाणं'ति
 स्त्राव्यमानम् 'अप्पुरसुए'त्ति अविमनस्कः शरीरोपकरणादौ मूर्छामकुर्वन् दस्मिन्श्चोदके नावं गच्छन् 'अहारिय'मिति
 यथाऽऽर्यं भवति तथा गच्छेद्, विशिष्टाध्यवसायो चायादित्यर्थः, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ तृतीयस्याध्ययनस्य
 प्रथमोद्देशकः समाप्तः २-१-३-१ ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकोऽधुना द्वितीयः समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरोद्देशके नावि व्यवस्थितस्य विधिरभिहितस्तदिहापि स एवाभिधीयते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम्—

से णं परो णावा० आउसंतो ! समणा एयं ता तुमं छत्तां वा जाव चम्मछेयणं वा गिण्हाहि, एयाणि तुमं विरुवरुवाणि सत्थजायणि धारेहि, एयं ता तुमं दारणं वा पज्जेहि, नो से तं० ॥ (सू० १२०)

सः 'परः' गृहस्थादिर्नावि व्यवस्थितस्तत्स्थमेव साधुमेवं ब्रूयात्, तद्यथा—आयुष्मन् ! श्रमण ! एतन्मदीयं तावच्छत्रकादि गृहाण, तथैतानि 'शस्त्रजातानि' आयुधविशेषान् धारय, तथा दारकाद्युदकं पायय, इत्येतां 'परिज्ञां' पार्थनां परस्य न शृणुयादिति ॥ तदकरणे च परः प्रद्विष्टः सन् यदि नावः प्रक्षिपेत्तत्र यत्कर्त्तव्यं तदाह—

से णं परो नावागए नावागयं वएज्जा—आउसंतो ! एस णं समणे नावाए भंडभारिए भवइ, से णं वाहाए गहाय नावाओ उदगंसि पक्खिविज्जा, एयप्पगारं निग्घोसं सुवा निसम्म से य चीवरधारी सिया सिप्पमेव चीवरणि उव्वेहिज्जा वा निवेहिज्जा वा उप्पेसं वा करिज्जा, अह० अभिर्कतकूरकम्मा खलु वाला वाहाहिं गहाय ना० पक्खिविज्जा से पुब्बामेव वइज्जा—आउसंतो ! -गाहावई मा मेत्तो वाहाए गहाय नावाओ उदगंसि पक्खिवह, सयं चेव णं अहं नावाओ उदगंसि ओगाहिस्सामि, से णेवं वयंतं परो सहसा बलसा वाहाहिं ग० पक्खिविज्जा तं नो सुमणे सिया नो दुम्मणे सिया नो उच्चावयं मणं नियंछिज्जा नो तेसि बालाणं घायाए वहाए 'समुहिज्जा, अप्पुरसुए जाव समाहीए तओ सं० उदगंसि पविज्जा ॥ (सू० १२१)

स परः 'णम्' इति वाक्यालङ्कारे नौगतस्तत्स्थं साधुमुद्दिश्यापरमेयं ब्रूयात्, तद्यथा-आयुष्मन् ! अयमत्र श्रमणो भण्डवन्निश्चेष्टत्वाद् गुरुः भाण्डेन वोपकरणेन गुरुः, तदेनं च बाहुग्राहं नाव उदके प्रक्षिपत यूयमित्येवंप्रकारं शब्दं श्रुत्वा तथाऽन्यतो या कुतश्चित् 'निशम्य' अयगम्य 'सा' साधुर्गच्छगतो निर्गतो वा तेन च चीवरधारिणेतद्विधेयं-क्षिप्रमेव चीवराण्यसाराणि गुरुत्वाच्चिर्वाहितुमशक्यानि च 'उद्रेष्टयेत्' पृथक् कुर्यात्, तद्विपरीतानि तु 'निर्वेष्टयेत्' सुवद्भानि कुर्यात्, तथा 'उष्फेसं वा कुञ्ज'त्ति शिरोवेष्टनं वा कुर्याद् येन संवृतोपकरणो निर्व्याकुलत्वात्सुखेनैव जलं तरति, तांश्च धर्मदेशनयाऽनुकूलयेत्, अथ पुनरेवं जानीयादित्यादि कण्ठ्यमिति ॥ साम्प्रतमुदकं हुवमानस्य विधिमाह—

से भिक्खू वा० उदगंसि पवमाणे नो हत्थेण हत्थं पाएण कायं आसाइज्जा, से अणासायणाए अणासायमाणे तओ सं० उदगंसि पविज्जा ॥ से भिक्खू वा० उदगंसि पवमाणे नो उम्भुग्गनिगुग्गियं करिज्जा, मागेयं उदगं कसेसु वा अच्छीसु वा नफंसि वा गुहंसि वा परियावज्जिज्जा, तओ० संजयामेव उदगंसि पविज्जा ॥ से भिक्खू वा उदगंसि पवमाणे दुब्बलियं पाउणिज्जा सिप्पामेव उवहिं विग्गिचिज्जा वा विसोहिज्जा वा, नो चेव णं साइज्जिज्जा, अह पु० पाए सिया उदगाओ तीरं पाउणिज्जाए, तओ संजयामेव उदउहेण वा ससिण्णेण वा काएण उदगतीरे चिट्ठिज्जा ॥ से भिक्खू वा० उदउहं वा २ कायं नो आमज्जिज्जा वा णो पमज्जिज्जा वा संलिहिज्जा वा निहिहिज्जा वा उव्वलिज्जा वा उव्वट्ठिज्जा वा आयाविज्ज वा पया०, अह पु० विगओदओ मे काए छिअसिणेहे काए तहप्पगारं कायं आमज्जिज्ज वा पयाविज्ज वा तओ सं० गामा० दूइज्जिज्जा ॥ (सू० १२२)

स भिक्षुरुदके हवमानो हस्तादिकं हस्तादिना 'नासादयेत्' न संस्पृशेद्, अप्कायादिसंरक्षणार्थमिति भावः, ततस्तथा कुर्वन् संयत एवोदकं हवेदिति ॥ तथा—स भिक्षुरुदके हवमानो मज्जनोन्मज्जने नो विदध्यादिति (शेषं) सुगममिति ॥ किञ्च स भिक्षुरुदके हवमानः 'दौर्वल्यं' श्रमं प्राप्नुयात् ततः क्षिप्रमेवोपधिं त्यजेत् तदंशं वा विशेषयेत्—त्यजेदिति, नैवोपधावासक्तो भवेत् । अथ पुनरेवं जानीयात् 'पारए सिअ'सि समर्थोऽहमस्मि सोपधिरेवोदकपारगमनाय ततस्तस्मादुदकादुत्तीर्णः सन् संयत एवोदकाद्रेण गलद्विन्दुना कायेन सन्निधेन वोदकतीरे तिष्ठेत्, तत्र चेर्यापधिकां च प्रतिक्लमेत् ॥ न चैतत्कुर्यादित्याह—स्पष्टं, नवरमत्रेयं सामाचारी—यदुदकाद्रि वत्त्वं तत्स्वत एव यावन्निष्प्रगलं भवति तावदुदकतीर एव स्थेयम्, अथ चौरादिभयाद्गमनं स्यात्ततः प्रलम्बमानं कायेनास्पृशता नेयमिति ॥ तथा—

से भिक्खू वा गामाणुगामं दूइज्जमाणे नो परेहिं सद्धिं परिजविय २ गामा० दूइ०, तओ० सं० गामा० दूइ०॥ (सू० १२३) कण्ठ्यं, नवरं 'परिजविय २'सि परैः सार्द्धं भृशमुल्लापं कुर्वन्न गच्छेदिति ॥ इदानीं जह्वासंतरणविधिमाह—

से भिक्खू वा गामा० दू० अंतरा से जंधासंतारिमे उदगे सिया, से पुब्बामेव ससीसोवरियं कायं पाए य पमज्जिज्जा २ एगं पायं जले किच्चा एगं पायं थले किच्चा तओ सं० उदगंसि आहारियं रीएज्जा ॥ से मि० आहारियं रीयमाणे नो हत्थेण हत्थं जाव अणासायमाणे तओ संजयामेव जंधासंतारिमे उदए अहारियं रीएज्जा ॥ से भिक्खू वा० जंधासंतारिमे उदए अहारियं रीयमाणे नो सायावडियाए नो परिदाहपडियाए महइमहालयंसि उदयंसि कायं विउसिज्जा, तओ संजयामेव जंधासंतारिमे उदए अहारियं रीएज्जा, अह पुण एवं जाणिज्जा पारए सिया उदगाओ तीरे पाउणित्ताए, तओ संजयामेव

उदउक्षेण वा २ काएण दगतीए चिट्ठिजा ॥ से मि० उदउक्षे वा कायं ससि० कायं नो आमज्जिज वा नो० अह पु०
विगओदए मे काए छिन्नसिणेहे तहप्पगारं कायं आमज्जिज वा० पयाविज वा तओ सं० गमा० दूइ० ॥ (सू० १२४)

‘तस्य’ भिक्षोग्रामान्तरं गच्छतो यदा अन्तराले जानुदग्गादिकमुदकं स्यात्तत ऊर्ध्वकायं मुखवस्त्रिकया अधःकायं च
रजोहरणेन प्रमृज्योदकं प्रविशेत्, प्रविष्टश्च पादमेकं जले कृत्वाऽपरमुत्क्षिपन् गच्छेत्, न जलमालोडयता गन्तव्यमि-
त्यर्थः, ‘अहारियं रीएज्ज’ति यथा ऋजु भवति तथा गच्छेन्नादयितुं विकारं वा कुर्वन् गच्छेदिति ॥ स भिक्षुर्यथाऽऽर्यमेव
गच्छन् महत्पुदके महाश्रये वक्षःस्थलादिप्रमाणे जह्वातरणीये नदीद्विदादौ पूर्वविधिनेव कायं प्रवेशयेत्, प्रविष्टश्च यद्यु-
पकरणं निर्वाहयितुमसमर्थस्ततः सर्वमसारं वा परित्यजेत्, अथैवं जानीयाच्छकोऽहं पारगमनाय ततस्तथाभूत एव
गच्छेत्, उत्तीर्णश्च कायोत्सर्गादि पूर्ववत्कुर्यादिति ॥ आमर्जनप्रमार्जनादिसूत्रं पूर्ववन्नेयमिति ॥ साम्प्रतमुदकोत्तीर्णस्य
गमनविधिमाह—

से भिक्खू वा० गमा० दूइज्जमाणे नो मट्ठियागएहि पाएहि हरियाणि छिदिय २ विकुल्लिय २ विफालिय २ उम्मग्गेण
हरियवहए गच्छिज्जा, जमेयं पाएहि मट्ठियं रिप्पामेव हरियाणि अवहरंतु, माइट्ठाणं संफासे, नो एवं करिज्जा, से पुब्बा-
मेव अप्पहरियं मगं पडिलेहिज्जा तओ० सं० गमा० ॥ से भिक्खू वा २ गमाणुगामं दूइज्जमाणे अंतरा से वप्पाणि या
फ० पा० तो० अ० अगलपासगाणि वा गट्ठाओ वा दरीओ ता सइ परफमे संजयोमेवं परिफमिज्जा नो उज्जु०, केवली०,
से तत्थ परफममाणे पयलिज वा २, से तत्थ पयलमाणे वा २ रुक्खाणि वा गुच्छाणि वा गुम्माणि वा लयाओ वा बहीओ

वा तणाणि वा गह्णाणि वा हरियाणि वा अवलंबिय २ उत्तरिजा, जे तत्थ पाडिपहिया उवागच्छंति ते पाणी जाइजा २, तओ सं० अवलंबिय २ उत्तरिजा तओ सं० गामा० दू० ॥ से भिक्खू वा० गा० दूइजमाणे अंतरा से जवसाणि वा सगडाणि वा रहाणि वा सचक्काणि वा परचक्काणि वा से णं वा विस्वरूवं संनिरुद्धं पेहाए सइ परक्कमे सं० नो उ०, से णं परो सेणागओ वइजा आउसंतो! एस णं समणे सेणाए अभिनिवारियं करेइ, से णं बाहाए गहाय आगसह, से णं परो बाहाहि गहाय आगसिजा, तं नो सुमणे सिया जाव समाहीए तओ सं० गामा० दू० ॥ (सू० १२५)

स भिक्षुरुदकादुत्तीर्णः सन् कर्दमाविलपादः सन्(नो)हरितानि भृशं छित्त्वा तथा विकुञ्जानि कृत्वा एवं भृशं पाटयित्वोन्मार्गेण हरितवधाय गच्छेद्-यथैनां पादमृत्तिकां हरितान्यपनयेयुरित्येवं मातृस्थानं संस्पृशेत्, न चैतत्कुर्याच्छेपं सुगममिति ॥ स भिक्षुर्यामान्तराले यदि वप्रादिकं पश्येत्ततः सत्यन्यस्मिन् सङ्गमे तेन ऋजुना पथा न गच्छेद्, यतस्तत्र गत्तादौ निपतन् सचित्तं वृक्षादिकमवलम्बेत, तच्चायुक्ताम्, अथ कारणिकस्तेनैव गच्छेत्, कथञ्चित्पतितश्च गच्छगतो बहयादिकमप्यवलम्ब्य प्रातिपथिकं हस्तं वा याचित्वा संयत एव गच्छेदिति ॥ किञ्च-स भिक्षुर्यदि ग्रामान्तराले 'यवसं' गोधूम-दिधान्यं शकटस्कन्धावारनिवेशादिकं वा भवेत् तत्र बहुपायसम्भवात्तन्मध्येन सत्यपरस्मिन् पराक्रमे न गच्छेत्, शेषं सुगममिति ॥ तथा—

• से भिक्खू वा० गामा० दूइजमाणे अंतरा से पाडिपहिया उवागच्छिजा, ते णं पाडिबहिया एवं वइजा—आउ० समणा! केवइए एस गामे वा जाव रायहाणी वा केवइया इत्य आसा इत्थी गामपिडोलगा मणुस्सा परिवसंति! से बहुभन्ते

यहुउदए यहुजणे यहुजवसे से अप्पत्ते अप्पुदए अप्पजणे अप्पजवसे ? , एयप्पगाराणि पसिणाणि पुच्छिज्जा, एयप्प०
पुट्ठो वा अपुट्ठो वा नो चागरिज्जा, एवं यलु० जं सव्वट्ठेहिं० ॥ (सू० १२६) ॥ २-१-३-२

‘से’ तस्य भिक्षोरपान्तराले गच्छतः ‘प्रातिपथिकाः’ संमुखाः पथिका भवेयुः, ते चैवं वदेयुर्यथाऽऽयुष्मन् ! श्रमण !
किम्भूतोऽयं ग्रामः ! इत्यादि पृष्टो न तेपामाचक्षीत, नापि तान् पृच्छेदिति विण्डार्यः, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥
तृतीयस्याध्ययनस्य द्वितीयः ॥ २-१-३-२

उक्तो द्वितीयोद्देशकः साम्प्रतं तृतीयः समारम्भ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरं गंमनविधिः प्रतिपादितः,
इहापि स एव प्रतिपाद्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम्—

से भिक्खू वा गामा० दूइज्जमाणे अंतरा से वण्णाणि वा जाव दरीओ वा जाव कूडागाराणि वा पासायाणि वा नूमग्नि-
हंणि वा रुक्खनिहाणि वा पव्वयग्नि० रुक्खं वा चेइयकडं धूमं वा चेइयकडं आपसणाणि वा जाव भवणगिहाणि वा
नो याहाओ पणिब्बिय २ अंगुलिआए उदिसिय २ ओणमिय २ उन्नमिय २ निज्झाइज्जा, तओ सं० गामा० ॥ से
भिक्खू वा० गामा० दू० माणे अंतरा से कच्छाणि वा दवियाणि वा नूमाणि वा वलयाणि वा गहणाणि वा गहणविदु-
ग्गाणि वणाणि वा वणवि० पव्वयाणि वा पव्वयवि० अगडाणि वा तलागाणि वा दहाणि वा नईओ वा यावीओ वा

पुष्करिणीओ वा दीहियाओ वा गुंजालियाओ वा सरणि वा सरंपतियाणि वा सरसरंपतियाणि वा नो वाहाओ पणि-
 जिय २ जाव निब्बाइज्जा, केवली०, जे तत्थ मिगा वा पसू वा पंखी वा सरीसिवा वा सीहा वा जलचरा वा थलचरा वा
 रहचरा वा सत्ता ते उत्तसिज्ज वा वित्तसिज्ज वा वाढं वा सरणं वा कंखिज्जा, चारिस्ति मे अयं समणे, अह भिक्खू णं पु०
 जं नो वाहाओ पणिज्झिय २ निब्बाइज्जा, सओ संजयामेव आयरिउवग्गाएहिं सद्धि गमाणुगामं दूइज्जिज्जा ॥ (सू० १२७)

स भिक्षुर्ग्रामान्तरं गच्छन् यद्यन्तराले एतत्तदयेत्, तद्यथा-परिखाः प्राकारान् 'कूटागारान्' पर्वतोपरि गृ-
 हाणि, 'नूतमगृहाणि' भूमीगृहाणि, वृक्षप्रधानानि तदुपरि वा गृहाणि वृक्षगृहाणि, पर्वतगृहाणि—पर्वतगुहाः, 'रुक्खं वा
 चेइअकडं'ति वृक्षस्याधो व्यन्तरादिस्थलकं 'स्तूपं वा' व्यन्तरादिकृतं, तदेवमादिकं साधुना भूशं वाहुं 'प्रगृह्य' इत्क्षिप्य
 तथाऽङ्गुलीः प्रसार्य तथा कायमवनम्योन्नम्य वा न दर्शनीयं नाप्यवलोकनीयं, दोषाश्चात्र दग्धमुपितादौ साधुराश-
 ङ्कथेताजितेन्द्रियो वा संभाव्येत तत्स्थः पक्षिगणो वा संत्रासं गच्छेत्, एतदोपभयात्संयत एव 'दूयेत्' गच्छेदिति ॥ तथा-
 स भिक्षुर्ग्रामान्तरं गच्छेत्, तस्य च गच्छतो यद्येतानि भवेयुः, तद्यथा—'कच्छाः' नद्यासन्ननिम्नप्रदेशा मूलकवालु-
 ङ्गादिवाटिका वा 'दवियाणि'सि अटव्यां घासार्थं राजकुलावरुद्धभूमयः 'निम्नानि' गर्त्तादीनि 'वलयाणि' नद्यादिवेष्टि-
 तभूमिभागाः 'गहनं' निर्जलप्रदेशोऽरण्यक्षेत्रं वा 'गुञ्जालिकाः' दीर्घा गम्भीराः कुटिलाः श्लक्षणाः जलाशयाः 'सरःपङ्क्तयः'
 प्रतीताः 'सरःसरःपङ्क्तयः' परस्परसंलग्नानि बहूनि सरांसीति, एवमादीनि बाह्यादिना न प्रदर्शयेद् अवलोकयेद्वा, यतः
 केवली ब्रूयात्कर्मोपादानमेतत्, किमिति?, यतो ये तत्स्थाः पक्षिमृगसरीसृपादयस्ते त्रासं गच्छेयुः, तदावासितानां वा

साधुविषयाऽऽशङ्का समुत्पद्येत, अथ साधूनां पूर्वोपदिष्टमेतत्प्रतिज्ञादिकं यत्तथा न कुर्यात्, आचार्योपाध्यायादिभिश्च
गीतार्थैः सह विहरेदिति ॥ सम्प्रतमाचार्यार्थादिना सह गच्छतः साधोर्विधिमाह—

से भिक्खू वा २ आयरिउवज्झा० गामा० नो आयरियउवज्झायस्स हत्थेण वा हत्थं जावं अणासायमाणे तओ संजयामेवं
आयरिउ० सद्धिं जाव दूइज्जिआ ॥ से भिक्खू वा आय० सद्धिं दूइज्जमाणे अंतरा से पाडिबहिआ उवागच्छिआ, ते णं.
पा० एवं वइआ—आउसंतो ! समणा ! के तुब्भे ? कओ वा एह ? कहिं वा गच्छिहिह ? जे तत्थ आयरिए वा उवज्झाए
वा से भासिआ वा वियागरिज वा, आयरिउवज्झायस्स भासमाणस्स वा नो अंतरा भासं करिआ,
तओ० सं० अहाराइणिए वा० दूइज्जिआ ॥ से भिक्खू वा अहाराइणियं गामा० दू० नो राइणियस्स हत्थेण हत्थं जाव
अणासायमाणे तओ सं० अहाराइणियं गामा० दू० ॥ से भिक्खू वा २ अहाराइणिअं गामाणुगामं दूइज्जमाणे अंतरा से
पाडिबहिआ उवागच्छिआ, ते णं पाडिबहिआ एवं वइआ—आउसंतो ! समणा ! के तुब्भे ? जे तत्थ सव्वराइणिए से
भासिआ वा वागरिज वा, राइणियस्स भासमाणस्स वा वियागेरेमाणस्स वा नो अंतरा भासं भासिआ, तओ संजयामेव
अहाराइणिए गामाणुगामं दूइज्जिआ ॥ (सू० १२८)

स भिक्षुराचार्यादिभिः सह गच्छंस्तावन्मात्रायां भूमौ स्थितो गच्छेद् यथा हस्तादिसंस्पर्शो न भवतीति ॥ तथा—
स भिक्षुराचार्यादिभिः सार्द्धं गच्छन् प्रातिपथिकेन पृष्टः सन् आचार्यादीनतिक्रम्य नोत्तरं दद्यात्, नाप्याचार्यादौ
जल्पत्यन्तरभाषां कुर्यात्, गच्छंश्च संयत एव युगमात्रया दृष्ट्वा यथारत्नाधिकं गच्छेदिति तात्पर्यार्थः ॥ एवमुत्तरसू-

त्रयमप्याचार्योपाध्यायैरिवापरेणापि रत्नाधिकेन साधुना सह गच्छता हस्तादिसङ्घट्टोऽन्तरभाषा च वर्जनीयेति द्रष्टव्यमिति ॥ किञ्च—

● से भिक्खू वा० दूइज्जमाणे अंतरा से पाडिबहिया उवागच्छिज्जा, ते णं पा० एवं वइज्जा—आउ० स०! अविद्याइं इत्तो पडिबहे पासह, तं०—मणुस्सं वा गोणं वा महिसं वा पसुं वा पक्खि वा सिरीसिवं वा जलयरं वा से आइक्खह वंसेह, तं नो आइक्खिज्जा नो वंसिज्जा, नो तस्स तं परित्रं परिजाणिज्जा, तुसिणीए उवेहिज्जा, जाणं वा नो जाणंति वइज्जा, तथो सं० गामा० दू० ॥ से भिक्खू वा० गा० दू० अंतरा से पाडि० उवा०, ते णं पा० एवं वइज्जां—आउ० स०! अविद्याइं इत्तो पडिबहे पासह उदगपसूयाणि कंदाणि वा मूलाणि वा तथा पत्ता पुष्पा फला वीया हरिया उदगं वा संनिद्धियं अगणि वा संनिखित्तं से आइक्खह जाव दूइज्जिज्जा ॥ से भिक्खू वा० गामा० दूइज्जमाणे अंतरा से पाडि० उवा०, ते णं पाडि० एवं आउ० स० अविद्याइं इत्तो पडिबहे पासह जवसाणि वा जाव से णं वा विरूवरूवं संनिविट्ठं से आइक्खह जाव दूइज्जिज्जा ॥ से भिक्खू वा० गामा० दूइज्जमाणे अंतरा पा० जाव आउ० स० केवइए इत्तो गामे वा जाव रायहाणि वा से आइक्खह जाव दूइज्जिज्जा ॥ से भिक्खू वा २ गामाणुगामं दूइज्जिज्जा, अंतरा से पाडिपहिया आउसंतो समणा! केवइए इत्तो गामस्स नगरस्स वा जाव रायहाणीए वा मग्गे से आइक्खह, तहेव जाव दूइज्जिज्जा ॥ (सू० १२९)

‘से’ तस्य भिक्षोर्गच्छतः प्रातिपथिकः कश्चित्संमुखीन एतद्भूयात्, तद्यथा—आयुष्मन्! श्रमण! अपिच किं भवता पथ्यागच्छता कश्चिन्मनुष्यादिरुपलब्धः?, तं चैवं पृच्छन्तं तूष्णीभावेनोपेक्षेत, यदिवा जानन्नपि नाहं जानामीत्येवं

वदेदिति ॥ अपि च-स मिथुर्ग्रामान्तरं गच्छन् केनचित्संमुखीनेन प्रातिपथिकेन पृष्टः सन् उदकप्रसृतं कन्दमूलादि नै-
वाचक्षीत, जानन्नपि नैव जानामीति वा ब्रूयादिति ॥ एवं यवसासनादिसूत्रमपि नेयमिति ॥ तथा कियदूरे ग्रामादिप्रश्र-
सूत्रमपि नेयमिति ॥ एवं कियान् पन्था ? इत्येतदपीति ॥ किय—

से भिक्खू ० गा०. दू० अंतरा से गेणं वियालं पडिबहे पेहाए जाव चित्तचिह्णं वियालं ५० पेहाए नो तेसि भीओ उ-
म्मगेणं गच्छिज्जा नो मग्गाओ उम्मगेणं संकमिज्जा 'नो गहणं वा वणं वा दुग्गं वा अणुपविसिज्जा नो रुक्खंसि दूइहिज्जा
नो महइमहालयंसि उदयंसि कायं विउसिज्जा नो वाडं वा सरणं वा सेणं वा सत्थं वा कंखिज्जा अणुरसुए जाव समा-
हीए तओ संजयामेव गामाणुगामं दूइज्जिज्जा ॥ से भिक्खू ० गामाणुगामं दूइज्जमाने अंतरा से विहं सिया, से जं पुण
विहं जाणिज्जा इमंसि खलु विहंसि यहवे आमोसगा उवगरणपडियाए संपिडिया गच्छिज्जा, नो तेसि भीओ वम्मगेण
गच्छिज्जा जाव समाहीए तओ संजयामेव गामाणुगामं दूइज्जेज्जा ॥ (सू०. १३०) .

स मिथुर्ग्रामान्तरं गच्छन् यद्यन्तराले “गां” वृषभं ‘व्यालं’ दर्पितं प्रतिपथे पश्येत्, तथा सिंहं व्याघ्रं यावच्चित्रकं तदपत्यं
या व्यालं क्रूरं दृष्ट्वा च तद्भयान्नैवोन्मार्गेण गच्छेत्, न च गहनादिकमनुप्रविशेत्, नापि वृक्षादिकमारोहेत्, न चोदकं प्र-
विशेत्, नापि शरणमभिकाङ्क्षेत्, अपि त्वल्योत्सुकोऽविमनस्कः संयत एव गच्छेत्, एतच्च गच्छन्निर्गतेर्विधेयं, गच्छान्तर्ग-
तास्तु व्यालादिकं परिहरत्यपीति ॥ किय—‘से’ तस्य मिथोर्ग्रामान्तराले गच्छतः ‘विहं’ति अंतर्वीप्रायो दीर्घोऽध्वा भवेत्,
तत्र च ‘आमोपकाः’ स्तेनाः ‘उपंकरणप्रतिज्ञया’ उपकरणार्थिनः समागच्छेयुः, न तद्भयादुन्मार्गगमनादि कुर्यादिति ॥

से मिक्खू वा० गा० दू० अंतरा से आमोसगा संपिडिया गच्छिजा, ते णं आ० एवं वइजा—आउ० स० ! आहर
 एयं वर्यं वा ४ देहि निम्मित्तादि, तं नो दिव्वा निम्मित्तविजा, नो वंदिय २ जाइजा, नो अंजलि कट्टु जाइजा, नो कलु-
 णपडियाए जाइजा, धम्मियाए जायणाए जाइजा, दुसिणीयभावेण वा ते णं आमोसगा सयं करणिज्जंतिकट्टु अक्कोसंति
 वा जाव उद्विंति वां वर्यं वा ४ अच्छिदिल्ल वा जाव परिद्विज्ज वा, तं नो गामसंसारियं कुज्जा, नो रायसंसारियं
 कुज्जा, नो परं उवसंक्रमिच्चू यूया—आउसंतो ! गाहावई एए रल्लु आमोसगा उवगरणपडियाए सयं करणिज्जंतिकट्टु अक्को-
 संति वा जाव परिद्वयंति वा, एयप्पगारं मणं वा वायं वा नो पुट्ठो कट्टु बिहरिजा, अप्पुस्सुए जाव समाहीणं तओ संज-
 यामेव गामा० दूइ० ॥ एयं रल्लु० सया जइ० (सू० १३१) च्चियेमि ॥ समाप्पमीर्याद्वयं तृतीयमध्ययनम् ॥ २-१-३-३

स भिक्षुमार्गान्तरे गच्छन् यदि स्तेनरूपकरणं याच्येत तत्तेषां न समर्पयेत्, बलाद्गृह्णतां भूमौ निक्षिपेत्, न च चौर-
 गृहीतमुपकरणं यन्दित्वा दीनं वा वदित्वा पुनर्याचेत, अपि तु धर्मकथनपूर्वकं गच्छान्तर्गतो याचेत तूष्णीभावेन वो-
 पेक्षेत, ते पुनः स्तेनाः स्वकरणीयमितिकृत्यैतत्कुर्युः, तद्यथा—आक्कोशन्ति वाचा ताडयन्ति दण्डेन यावज्जीवितात्त्याज-
 यन्ति, वस्त्रादिकं वाऽऽच्छिन्ध्युर्यावत्तत्रैव 'प्रतिष्ठापयेयुः' त्यजेयुः, तच्च तेषामेवं चेष्टितं न ग्रामे 'संसारणीयं' कथनीयं,
 नापि राजकुलादी, नापि परं—गृहस्थमुपसंक्रम्य चौरचेष्टितं कथयेत्, नाप्येवंप्रकारं मनो वाचं वा सङ्कल्प्यान्यत्र गच्छे-
 दिति, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ तृतीयमध्ययनं समाप्तम् ॥

अथ चतुर्थं भाषाजातमध्ययनम् ।

उक्तं तृतीयमध्ययनं, साम्प्रतं चतुर्थमारभ्यते, अस्य चायमभिमग्नन्धः—इहानन्तराध्ययने पिण्डविशुद्ध्यर्थं गमनविधिरुक्तः, तत्र च गतेन पथि वा यादृग्भूतं वाच्यं न वाच्यं वा, अनेन च समन्धेनायातस्य भाषाजाताध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्र निक्षेपनिर्युक्त्यनुगमे भाषाजातशब्दयोर्निक्षेपार्थं निर्युक्तिकृदाह—

जाह् वफं तद् भासा जाण् छफं च होह नायव्यं । उरूपंतीण् १ तद् पञ्चयं २ तरे ३ जायगहणे ४ य ॥ ३१३ ॥

‘यथा वाक्यशुद्ध्ययने वाक्यस्य निक्षेपः कृतस्तथा भाषाया अपि कर्तव्यः, जातशब्दस्य तु पट्टनिक्षेपोऽयं ज्ञातव्यो-
नाम १ स्थापना २ द्रव्य ३ क्षेत्र ४ काण्ड ५ भाव ६ रूपः, तत्र नामस्थापने धुणो, द्रव्यजातं तु आगमतो नो आग-
मतः, व्यतिरिक्तं निर्युक्तिकारो गाथापश्चाद्धेन दर्शयति—तच्चतुर्विधम्, उत्पत्तिजातं १ पर्ययजातम् २ अन्तरजातं ३
प्रवृण्णजातं ४, तत्रोत्पत्तिजातं नाम यानि द्रव्याणि भाषावर्गणान्तःपातीनि काययोगगृहीतानि वाग्योगेन निरुद्धानि
भाषात्वेनोत्पद्यन्ते तदुत्पत्तिजातं, यद्रव्यं भाषात्वेनोत्पन्नमित्यर्थः १, पर्ययजातं तरेव यान्निरुद्ध्यभाषाद्रव्यैर्योनि विश्रेणि-
स्यानि भाषावर्गणान्तर्गतानि निरुद्ध्यद्रव्यपरापातेन भाषापर्यायत्वेनोत्पद्यन्ते तानि द्रव्याणि पर्ययजातमित्युच्यन्ते २, यानि
त्यन्तराले संमश्रेण्यामेव निरुद्ध्यद्रव्यमिश्रितानि भाषापरिणामं भजन्ते तान्यन्तरजातमित्युच्यन्ते ३, यानि पुनर्द्र-

व्याणि समश्रेणिविश्रेणिस्थानि भाषात्वेन परिणतानि कर्णशण्डकुलीविवरप्रविष्टानि गृह्यन्ते तानि चानन्तप्रदेशिकानि द्रव्यतः क्षेत्रतोऽसङ्ख्येयप्रदेशावगाढानि कालत एकद्वित्र्यादियावदसङ्ख्येयसमयस्थितिकानि भावतो वर्णगन्धरस-स्पर्शवन्ति तानि चैवंभूतानि ग्रहणजातमित्युच्यन्ते ४ । उक्तं द्रव्यजातं, क्षेत्रादिजातं तु स्पष्टत्वान्निर्युक्तिकारेण नोक्तं, तच्चैवंभूतं-यस्मिन् क्षेत्रे भाषाजातं व्यावर्ण्यते यावन्मात्रं वा क्षेत्रं स्पृशति तत्क्षेत्रजातम्, एवं कालजातमपि, भाव-जातं तु तान्येवोत्पत्तिपर्ययान्तरग्रहणद्रव्याणि श्रोतरि यदा शब्दोऽयमिति बुद्धिमुत्पादयन्तीति । इह त्वधिकारो द्रव्यभा-षाजातेन, द्रव्यस्य प्राधान्यविवक्षया, द्रव्यस्य तु विशिष्टावस्था भाव इतिकृत्वा भावभाषाजातेनाप्यधिकार इति ॥ उद्दे-
शार्थाधिकारार्थमाह—

सन्वेऽपि य वयणविसोद्विकारगा तद्वि अत्थि उ विसेसो । वयणविभक्ती पढमे उप्पत्ती वज्जणा बीए ॥ ३१४ ॥

यद्यपि द्वावप्युद्देशकौ वचनविशुद्धिकारकौ तथाऽप्यस्ति विशेषः, स चायं-प्रथमोद्देशके वचनस्य विभक्तिः-वचनवि-
भाद्युत्पत्तिर्यथा न भवति तथा भाषितव्यम् ॥ साम्प्रतं सूत्रानुगमेऽस्त्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—
से मिक्खू वा २ इमाहं वयायाराहं सुवा निसम्म इमाहं अणायाराहं अणारियपुब्बाहं जाणिज्जा—जे कोहा वा वायं विजं-
जंति जे माणा वा० जे मायाए वा० जे लोमा वा वायं विजंजंति जाणओ वा फरुसं वयंति अजाणओ वा फ० सव्वं चेयं
सावजं वज्जिज्जा विवेगमायाए, धुवं चेयं जाणिज्जा अणुवं चेयं जाणिज्जा असणं वा ४ लमिय नो लमिय भुंजिय नो भुं-

जिय अदुवा आंगओ अदुवा नो आगओ अदुवा एइ अदुवा एहिइ अदुवा नो एहिइ इत्यवि आगए इ-
 त्यवि नो आगए इत्यवि एइ इत्यवि नो एति इत्यवि एहिइ ॥ अणुवीइ निट्ठाभासी समियाए संजए
 भासं भासिज्जा, तंजहा—एगवयणं १ दुवयणं २ दधुवणं ३ इत्थि ० ४ पुरि ० ५ नपुसगवयणं ६ अज्झरथव ० ७ उव-
 नीयवयणं ८ अवणीयवयणं ९ उवणीयवणीयव ० १० अवणीयवणीयव ० ११ तीयव ० १२ पडुप्पन्नव ० १३ अणा-
 गयव ० १४ पक्खलवयणं १५ पक्खलव ० १६, से एगवयणं वईस्सामीति एगवयणं वइज्जा जाव पक्खलवयणं वईस्सा-
 मीति पक्खलवयणं वइज्जा, इत्थी वेस पुंसो वेस नपुसगं वेस एयं वा चेयं अन्नं वा चेयं अणुवीइ निट्ठाभासी समियाए
 संजए भासं भासिज्जा, इवेयाइं आययणाइं उवातिकम्म ॥ अह भिक्खू जाणिज्जा चत्तारि भासज्जायाइं, तंजहा—सच्चमेगं
 पउगं भासज्जायं १ भीयं मोसं २ तईयं सच्चामोसं ३ जं नेव सच्चं नेव मोसं नेव सच्चामोसं असच्चामोसं नाम तं चउत्थं
 भासज्जायं ४ ॥ से वेसि जे अईया जे ग पडुप्पन्ना जे अणागया अरहंता भगवंतो सब्बे ते एयाणि चैव चत्तारि भासज्जा-
 नाइं भासितु वा भासंति वा भासिरसंति वा पज्जविसु वा ३, सब्बाइं च णं एयाइं अचिच्चाणि वण्णमंतानि गंधमंतानि
 रसमंतानि फारागंतानि पओग्गइगाइं निप्परिणामग्गमाइं भवंतीति अक्खरायाइं ॥ (सू ० १३२)

रा भावभिद्युः 'इमान्' इत्यन्तःकरणनिष्पन्नान्, इदमः प्रत्यक्षासन्नवाचित्वात्समनन्तरं वक्ष्यमाणान् वाच्याचारा-
 माणापाराः—याग्यापारास्तान् शुल्का, तथा 'निशम्य' ज्ञात्वा भाषासमित्या भाषां भाषेतोत्तरेण सम्वन्ध इति । तत्र
 याग्याभ्यां भाषा न भाषितव्येति तत्तावदर्शयति—'इमान्' वक्ष्यमाणान् 'अनाचारान्' साधनामभाषणयोग्यान् पूर्व-

साधुभिरनाचीर्णपूर्वान् साधुजानीयात्, तद्यथा-ये केचन क्रोधाद्वा वाचं 'विभजन्ति' विविधं व्यापारयन्ति-भाषन्ते
 यथा चौरस्त्वं दासस्त्वमित्यादि तथा मानेन भाषन्ते यथोत्तमजातिरहं हीनस्त्वंमित्यादि तथा मायया यथा ग्लानो-
 ऽहमपरसन्देशकं वा सावद्यकं केनचिदुपायेन कथयित्वा मिथ्यादुष्कृतं करोति सहसा. ममैतदायातमिति तथा लोभे-
 नाहमनेनोक्तेनातः किञ्चिद्वृत्त्य इति तथा कस्यचिदोषं जानानास्तदोपोदघटनेन परुषं वदन्ति अजानाना वा, सर्वं चैत-
 त्क्रोधादिवचनं सहावद्येन-पापेन गर्हणे वा वर्तत इति सावद्यं तद्वर्जयेत् विवेकमादाय, विवेकिना भूत्वा सावद्यं वचनं
 वर्जनीयमित्यर्थः, तथा केनचित्साद्धं साधुना जल्पता नैव सावधारणं वचो वक्तव्यं यथा 'द्युयमेतत्' निश्चितं वृष्ट्या-
 दिकं भविष्यतीत्येवं जानीयाद् अधुवं वा जानीयादिति । तथा कथञ्चित्साधुं भिक्षार्थं प्रविष्टं ज्ञातिकुलं वा गतं चिर-
 यन्तमुद्दिश्यापरे साधव एवं ब्रवीरन् यथा-भुङ्महे वयं स तत्राशनादिकं लब्ध्वैव समागमिष्यति, यदिवा ध्रियते
 तदर्थं किञ्चित् नैवासौ तस्माद्व्यलभः समागमिष्यति, एवं तत्रैव भुक्त्वाऽभुक्त्वा वा समागमिष्यतीति सावधारणं न
 वक्तव्यम्, अथ चैवंभूतां सावधारणां वाचं न ब्रूयाद् यथाऽऽगतः कश्चिद्राजादिर्नो वा समागतः तथाऽऽगच्छति न
 वा समागच्छति एवं समागमिष्यति न वेति, एवमत्र पत्तनमठादावपि भूतादिकालत्रयं योज्यं, यमर्थं सम्यग् न जानी-
 यात्तदेवमैवैतदिति न ब्रूयादिति भावार्थः, सामान्येन सर्वत्रगः साधोरयमुपदेशो, यथा-'अनुविचिन्त्य' विचार्य
 सम्यग्निश्चित्यातिशयेन श्रुतोपदेशेन वा प्रयोजने सति 'निष्ठाभाषी' सावधारणभाषी सन् 'समित्या' भाषासमित्या
 'समतया वा' रागद्वेषाकरणलक्षणया पोडशवचनविधिज्ञो भाषां प्राप्तेन । तव्या तां पोडश-

वचनविधिगतां दर्शयति—‘तद्यथे’त्ययमुपप्रदर्शनार्थः, एकवचनं वृक्षः १, द्विवचनं वृक्षौ २, बहुवचनं वृक्षा इति ३, स्त्रीवचनं वीणा कन्या इत्यादि ४, पुंवचनं घटः पट इत्यादि ५, नपुंसकवचनं पीठं देवकुलमित्यादि ६, अध्यात्मवचनम्, आत्मन्यधि अध्यात्मं—हृदयगतं तत्परिहारेणान्यद्गणित्यतस्तदेव सहसा पतितम् ७, ‘उपनीतवचनं’ प्रशंसायवचनं यथा रूपवती स्त्री ८, तद्विपर्ययेणापनीतवचनं यथेयं रूपहीनेति ९, ‘उपनीतापनीतवचनं’ कश्चिद् गुणः प्रशस्यः कश्चिन्नित्यो, यथा—रूपवतीयं स्त्री किन्त्वसद्वृत्तेति १०, ‘अपनीतोपनीतवचनम्’ अरूपवती स्त्री किन्तु सद्वृत्तेति ११, ‘अतीतवचनं’ कृतवान् १२ ‘वर्तमानवचनं’ करोति १३ ‘अनागतवचनं’ करिष्यति १४ ‘प्रत्यक्षवचनम्’ एष देवदत्तः १५, ‘परोक्षवचनं’ स देवदत्तः १६, इत्येतानि षोडश वचनानि, अमीषां स भिक्षुरेकार्थविवक्षायामेकवचनमेव ब्रूयाद् यावत्परोक्षवचनविवक्षायां परोक्षवचनमेव ब्रूयादिति । तथा ख्यादिके दृष्टे सति ख्येवैषा पुरुषो वा नपुंसकं वा, एवमेवैतदन्यद्वैतत्, एवम् ‘अनुविचिन्त्य’ निश्चित्य निष्ठाभाषी सन् समित्या समतया संयत एव भाषां भाषेत; तथा ‘इत्येतानि’ पूर्वोक्तानि भाषागतानि वक्ष्यमाणानि वा ‘आयतनानि’ दोषस्थानानि ‘उपातिक्रम्य’ अतिलङ्घ्य भाषां भाषेत । अथ स भिक्षुर्जानीयात् ‘चत्वारि भाषाजातानि’ चतस्रो भाषाः, तद्यथा—सत्यमेकं प्रथमं भाषाजातं यथार्थम्—अवितथं, तद्यथा गौरीवाश्वोऽश्व एवेति १, एतद्विपरीता तु मृषा द्वितीया, यथा गौरश्वोऽश्वो गौरिति २, तृतीया भाषा सत्यामृपेति, यत्र किञ्चित्सत्यं किञ्चिन्मृपेति, यथाऽश्वेन यान्तं देवदत्तमुष्ट्रेण यातीत्यभिदधाति ३, चतुर्थी तु भाषा योच्यमाना न सत्या नापि मृषा नापि सत्यामृषा आमन्त्रणाज्ञापनादिका साऽत्रासत्याऽमृपेति ४ ॥ स्वमनीषिकापरिहारार्थमाह—

सोऽहं यदेतद्वयीमि तत्सर्वेव तीर्थकृद्भिरतीतानागतवर्तमानैर्भाषितं भाष्यते भाषिष्यते च, अपि चैतानि-सर्वाण्य-
प्येतानि भाषाद्रव्याण्यचित्तानि च वर्णगन्धरसस्पर्शवन्ति चयोपचयिकानि विविधपरिणामधर्माणि भवन्तीति, एवमाख्यातं
तीर्थकृद्भिरिति, अत्र च वर्णादिमत्त्वाविष्करणेन शब्दस्य मूर्तत्वमावेदितं, न ह्यमूर्तस्याकाशादेर्वर्णादयः संभवन्ति तथा
चयोपचयधर्माणीत्यनेन तु शब्दस्यानित्यत्वमाविष्कृतं, विचित्रपरिणामत्वाच्छब्दद्रव्याणामिति ॥ साम्प्रतं शब्दस्य कृत-
कत्वाविष्करणायाह—

से भिक्खू वा० से जं पुण जाणिज्जा पुंन्वि भासां अभासा भासिज्जभाणी भासा भासा भासासमयवीद्गता च णं भा-
सिया भासा अभासा ॥ से भिक्खू वा० से जं पुण जाणिज्जा जा य भासा सद्या १ जा य भासा भोसा २ जा य भासा
सद्याभोसा २ जा य भासा असद्याभोसा ४, तहण्णगारं भासं सावज्जं सकिरियं कक्कसं कडुयं निडुरं फरुसं अण्हयकरिं
छेयणकरिं भेयणकरिं परियावणकरिं उदवणकरिं भूजोवघाइयं अभिक्कं नो भासिज्जा ॥ से भिक्खू वा भिक्खुणी वा से
जं पुण जाणिज्जा, जा य भासा सद्या सुहुमा जा य भासा असद्याभोसा तहण्णगारं भासं असावज्जं जाव अभूओवघाइयं
अभिक्कंल भासं भासिज्जा ॥ (सू० १३३)

स भिक्षुरेवंभूतं शब्दं जानीयात्, तद्यथा-भाषाद्रव्यवर्णानां वाग्योगनिस्सरणात् 'पूर्वं' प्रागभाषा 'भाष्यमाणैव'
वाग्योगेन निस्तृज्यमानैव भाषा, भाषाद्रव्याणि भाषा भवति, तदनेन तांत्वोष्ठादिव्यापारेण प्रागसतः शब्दस्य निष्पाद-
नात्स्फुटमेव कृतकत्वमावेदितं, मृत्पिण्डे दण्डश्चक्रादित्रेण

पणोत्तरकालमव्य-

भाषैव, यथा कपालवस्यायां घटोऽघट इति, तदनेन प्रागभावप्रच्वंसाभावौ शब्दस्यावेदिताविति ॥ इदानीं चतसृणां भाषाणामभाषणीयामाह—स भिक्षुर्यो पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा—सत्यां १ मृपां २ सत्यामृपाम् ३ असत्यामृपां ४, तत्र मृपा सत्यामृपा च साधूनां तावन्न वाच्या, सत्याऽपि या कर्कशादिगुणोपेता सा न वाच्या, तां च दर्शयति—सहावद्येन वर्त्तत इति सावद्या तां सत्यामपि न भाषेत, तथा सह क्रियया—अनर्थदण्डप्रवृत्तिलक्षणया वर्त्तत इति सक्रिया तामिति तथा ‘कर्कशां’ चर्विताक्षरां तथा ‘कटुकां’ चित्तोद्वेगकारिणीं तथा ‘निष्ठुरां’ हक्काप्रधानां ‘परुषां’ मर्मोद्घाटनपराम् ‘अण्हयकरि’न्ति कर्माश्रयकरिभू, एवं छेदनभेदनकरां यावदपद्रावणकरीमित्येवमादिकां ‘भूतोपघातिनीं’ प्राण्युपसाप-कारिणीम् ‘अभिकाङ्क्ष्य’ मनसा पर्यालोच्य सत्यामपि न भाषेतेति ॥ भाषणीयां त्वाह—स भिक्षुर्यो पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा—या च भाषा सत्यां ‘सूक्ष्मे’ति कुशाग्रीयया बुद्ध्या पर्यालोच्यमाना मृपाऽपि सत्या भवति यथा सत्यपि मृगदर्शने लुब्धकादेरपलाप इति, उक्तञ्च—“अलिङ्गं न भासिअब्धं अत्थि हु सच्चं पि जं न वत्तब्धं । सच्चं पि होइ अलिङ्गं जं परपीडाकरं वयणं ॥ १ ॥” या चासत्यामृपा—आमन्त्रण्याज्ञापनादिका तां तथाप्रकारां भाषामसावद्यामक्रियां यावदभूतो-पघातिनीं मनसा पूर्वम् ‘अभिकाङ्क्ष्य’ पर्यालोच्य सर्वदा साधुर्भाषां भाषेतेति ॥ किञ्च—

सें भिक्खू वा पुमं आमंतेमाणे आमंतिए वा अपडिसुणेमाणे नो एवं वड्ढा—होलिस्ति वा गोलिस्ति वा वसुलेस्ति वा कुप-क्खेस्ति वा घडदासिस्ति वा साणेस्ति वा तेणिस्ति वा चारिएस्ति वा माईस्ति वा गुसावाइस्ति वा, एथाइं तुमं ते जणगा वा,

१ अलीकं न भाषितव्यं अरलेव सत्यमपि यत्र वक्तव्यम् । सत्यमपि भवत्यलीकं यत् परपीडाकरं वचनम् ॥ १ ॥

ॐ यदेतद्वरं भासं सावज्जं सकिरियं जाव भूओवघाइयं अभिकंख नो भासिज्जा ॥ से भिक्खू वा० पुमं आमंतेमाणे आमं-
 तानि भाया अप्पडिसुणेमाणे एवं वइज्जा—अगुणे इ वा आउसोत्ति वा आउसंतारोत्ति वा सावगेत्ति वा उवासगेत्ति वा ध-
 र्थिकृद्दिप्ति वा धम्मपिप्पत्ति वा, एयप्पगार भासं असावज्जं जाव अभिकंख भासिज्जा ॥ से भिक्खू वा २ इत्थि आमंतेमाणे
 वयोपन्नामंति ए य अप्पडिसुणेमाणे नो एवं वइज्जा—होली इ वा गोलीत्ति वा इत्थीगमेणं नेयव्वं ॥ से भिक्खू वा २ इत्थि
 का आमंतेमाणे आमंति ए य अप्पडिसुणेमाणी एवं वइज्जा—आउसोत्ति वा भइणित्ति वा भोईत्ति वा भगवईत्ति वा साविगेत्ति
 वा उवासिप्पत्ति वा धम्मपिप्पत्ति वा, एयप्पगारं भासं असावज्जं जाव अभिकंख भासिज्जा ॥ (सू० १३४)

स भिक्षुः पुमांसमामन्त्रयन्नामन्त्रितं वाऽशृण्वन्तं नैवं भाषेत, तद्यथा—होल इति वा गोल इति वा, एतौ च देशा-
 ऽवज्ञासं सूचकौ, तथा 'वसुले'त्ति वृषलः 'कुपक्षः' कुत्तितान्वयः घटदास इति वा श्वेति वा स्तेन इति वा चारिक
 वा मारपीति वा नृपावादीति वा, इत्येतानि—अनन्तरोक्तानि त्वमसि तव जनकौ वा-मातापितरावेतानीति, एवं-
 रां भाषां यावन्न भाषेतेति ॥ एतद्विपर्ययेण च भाषितव्यमाह—स, भिक्षुः पुमांसमामन्त्रयन्नामन्त्रितं वाऽशृण्वन्तमेवं
 [यथाऽमुक इति वा आयुष्मन्निति वा आयुष्मन्त इति वा तथा श्रावक धर्मप्रिय इति, एवमादिकां भाषां भाषे-
 ॥ एवं स्त्रियमधिकृत्य सूत्रद्वयमपि प्रतिषेधविधिभ्यां नेयमिति ॥ पुनरप्यभाषणीयमाह—
 से मि० नो एवं वइज्जा—नभोदेवित्ति वा गब्बदेवित्ति वा विज्जुदेवित्ति वा पबुद्धे० निवुद्धेवित्तए वा पडउ वा वासं

मा वा पडउ निष्फलउ वा सत्तं मा वा नि० विमाउ वा रयणी मा वा विमाउ उदेउ वा सूरिणं मा वा उदेउ सो वा

राया जयउ वा मा जयउ, नो एयप्पगारं भासं भासिज्जा ॥ पन्नवं से भिक्खू धा २ अंतलिक्खेत्ति वा गुत्ताणुचरिस्सि वा संमुच्छिण वा निवइए वा पओ वइज्जा युट्ठवलाहेगि वा, एयं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामगियं जं स-
ब्बेहिं समिए सहिए सया जइज्जासि त्तिवेमि २-१-४-१ ॥ भापाध्ययनस्य प्रथमः ॥ (सू० १३५)

स भिक्षुरेवंभूतामसंयतभाषां न वदेत्, तद्यथा-नभोदेवं इति वा गर्जति देव इति वा तथा विद्युदेवः प्रवृष्टो देवः निवृष्टो देवः, एवं पततु यथा मा वा, निष्पद्यतां शस्यं मेति वा, विभातु रजनी मेति वा, उदेतु सूर्यो मा वा, जयत्वसौ राजा मा वेति, एवं प्रकारां देवादिकां भाषां न भाषेत ॥ कारणजाते तु प्रज्ञावान् संयतभाषयाऽन्तरिक्षमित्यादिकया भाषेत, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ चतुर्थस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः २-१-४-१ ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकः, साम्प्रतं द्वितीयः समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके वाच्यावाच्यविशेषोऽभिहितः, तद्विहापि स एव शेषभूतोऽभिधीयते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम्-

से भिक्खू वा जहा वेगईयाइं रुवाइं पासिज्जा तहावि ताइं नो एवं वइज्जा, तंजहाँ-गंडी गंडीति वा कुट्टी कुट्टीति वा जाव महुमेहुणीति वा हत्थच्छिन्नं हत्थच्छिन्नेति वा एवं पायछिन्नेति वा नफछिण्णेइ वा कणछिन्नेइ वा उट्ठछिन्नेति वा, जेया-
वन्ने तहप्पगारा एयप्पगाराहिं भासाहिं बुइया २ कुप्पंति माणवा ते यावि तहप्पगाराहिं भासाहिं अभिकंल नो भासिज्जा ॥

से भिस्सू वा० जहा वेगइयाइं रुवाइं पासिज्जा तहावि ताइं एवं वइज्जा—तंजहा—ओयंसी ओयंसिस्ति वा तेयंसी तेयं-
 सीति वा जससी जसंसीइ वा वंशंसी वंशसीइ वा अमिरुयंसी २ पडिरुवंसी २ पासाइयं २ दरिसणिज्जं दरिसणीयस्ति
 वा, जे यावन्ने तहप्पगारा तहप्पगाराहिं भासाइं बुइया २ नो कुप्पति माणवा तेयावि तहप्पगारा एयप्पगाराहिं भासाहिं
 अमिकंय भासिज्जा ॥ से भिस्सू वा० जहा वेगइयाइं रुवाइं पासिज्जा, तंजहा—वप्पाणि वा जाव गिह्हाणि वा, तहावि
 ताइं नो एवं वइज्जा, तंजहा—सुकडे इ वा सुहुकडे इ वा साहुकडे इ वा कल्लणे इ वा करणिज्जे इ वा, एयप्पगारं भासं
 सावज्जं जाव नो भासिज्जा ॥ से भिस्सू वा० जहा वेगइयाइं रुवाइं पासिज्जा, तंजहा—वप्पाणि वा जाव गिह्हाणि वा
 तहावि ताइं एवं वइज्जा, तंजहा—आरंभकडे इ वा सावज्जकडे इ वा पयत्तकडे इ वा पासाइयं पासाइए वा दरिसणीयं
 दरिसणीयंति वा अमिरुवं अमिरुवंति वा पडिरुवं पडिरुवंति वा एयप्पगारं भासं असावज्जं जाव भासिज्जा ॥ (सू० १३६)

स भिक्षुर्यद्यपि 'एगइयाइ'न्ति कानिचिद्रूपाणि गण्डीपदकुष्ठयादीनि पश्येत् तथाप्येतानि स्वनामग्राहं तद्विशेषणविशि-
 ष्टानि नोच्चारयेदिति, तद्यथेत्युदाहरणोपप्रदर्शनार्थः, 'गण्डी' गण्डमस्यास्तीति गण्डी यदिबोच्छूनुगुल्फपादः स गण्डी-
 त्येयं न व्याहर्तव्यः, तथा कुष्ठपि न कुष्ठीति व्याहर्तव्यः, एवमपरव्याधिविशिष्टो न व्याहर्तव्यो यावन्मधुमेहीति
 मधुगर्णमूत्रानवरतप्रश्नातीति, अत्र च घृताध्ययने व्याधिविशेषाः प्रतिपादितास्तदपेक्षया सूत्रे यावदित्युक्तम्, एवं छिन्न-
 हस्तपादनासिकाकर्णोष्ठादयः, तथाऽन्ये च तथाप्रकाराः काणकुण्डादयः, तद्विशेषणविशिष्टाभिर्वाग्भिरुक्ता उक्ताः कु-
 प्यन्ति मानवान्तांस्तथाप्रकारांस्तथाप्रकाराभिर्वाग्भिरभिकाङ्क्ष्य नो भाषेतेति ॥ यथा च भाषेत तथाऽऽह—स भिक्षुर्यद्यपि

गण्डीपदादिव्याधिग्रस्तं पश्येत्तथाऽपि तस्य यः कश्चिद्विशिष्टो गुण ओजस्तज इत्यादिकस्तमुद्दिश्य सति कारणे वदेदिति, केशवत्कृष्णश्वशुकुदन्तगुणोद्घाटनवद्गुणग्राही भवेदित्यर्थः ॥ तथा स भिक्षुर्यद्यप्येतानि रूपाणि पश्येत्तद्यथा—‘वप्राः’ प्राकारा यावद्गृहाणि, तथाऽप्येतानि नैवं वदेत्, तद्यथा—सुकृतमेतत् सुषु कृतमेतत् साधु—शोभनं कल्याणमेतत्, कर्त्तव्यमेवैतदेवंविधं भवद्विधानामिति, एवंप्रकारामन्यामपि आपामधिकरणानुमोदनात् नो भायेतेति ॥ पुनर्भाषणीयामाह—स भिक्षुर्यप्रादिकं दृष्ट्वाऽपि तदुद्देशेन न किञ्चिद् ब्रूयात्, प्रयोजने सत्येवं संयतभाषया ब्रूयात्, तद्यथा—महारम्भकृतमेतत् सायद्यकृतमेतत् तथा प्रयत्नकृतमेतत्, एवं प्रसादनीयदर्शनादिकां आपामसावद्यां भायेतेति ॥

से भिक्षू वा २ असर्गं वा० उवक्खडियं तहाविहं नो एवं वंइज्जा, तं० सुक्कडेत्ति वा सुद्धुक्कडे इ वा साहुक्कडे इ वा क-
ल्लाणे इ वा क्कणिज्जे इ वा, एयप्पगारं भासं सावज्जं जाव नो भासिज्जा ॥ से भिक्षू वा २ असर्गं वा ४ उवक्करडियं
पेहाय एवं वंइज्जा, तं०—आरंभकडेत्ति वा सायज्जाकडेत्ति वा पयत्तकडे इ वा भइयं भवेत्ति वा ऊत्तढं ऊत्तढे इ वा रसियं
२ गणुन्नं २ एयप्पगारं भासं असावज्जं जाव भासिज्जा ॥ (सू० १३७)

एवमशनादिगतप्रतिषेधसूत्रद्वयमपि नेयमिति, नवरम् ‘ऊत्तढ’न्ति उच्छ्रितं वर्णगन्धाद्युपेतमिति ॥ पुनरभाषणीयामाह—
किञ्च—

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा मणुस्सं वा गोणं वा महिसं वा भिगं वा पसुं वा पर्धिर वा सरीसिबं वा जलचरं वा से तं
परियूढकायं पेहाए नो एवं वंइज्जा—यूले इ वा पमेइले इ वा वट्टे इ वा वज्जे इ वा पाइमे इ वा, एयप्पगारं भासं सा-

वज्र जाव नो भासिज्जा ॥ से भिक्खू वा भिक्खुणी वा मणुस्सं वा जाव जलयरं वा सेत्तं परियूढकायं पेहाए एवं वइज्जा
 —परियूढकाएत्ति वा उवचियकाएत्ति वा थिरसंघयेत्ति वा चियमंससोणिएत्ति वा बहुपडिपुत्रइंदिएत्ति वा, एयप्पगारं
 भासं असावजं जाव भासिज्जां ॥ से भिक्खू वा २ विरुवरूवाओ गाओ पेहाए नो एवं वइज्जा, तंजहा—गाओ दुज्झा-
 ओत्ति वा दम्मेत्ति वा गोरहत्ति वा वाहिमत्ति वा रहजोगत्ति वा, एयप्पगारं भासं सावजं जाव नो भासिज्जा ॥ से भि०
 विरुवरूवाओ गाओ पेहाए एवं वइज्जा, तंजहा—जुबंगवित्ति वा धेणुत्ति वा रसवइत्ति वा हस्से इ वा महल्ले इ वा महव्व-
 ए इ वा संवहणित्ति वा, एयप्पगारं भासं असावजं जाव अमिकंख भासिज्जा ॥ से भिक्खू वा० तदेव गंतुमुल्लणाइं पव्व-
 याइं वणाणि वा रुक्खा महल्ले पेहाए नो एवं वइज्जा, तं०—पासायजोगाति वा तोरणजोगाइ वा गिहजोगाइ वा फ-
 लिहजो० अगलजो० नावाजो० उदग० दोणजो० पीढचंगवेरंगलकुलियजंतलट्टीनाभिगंडीआसनजो० सयणजाणउवस्स-
 यजोगाइ वा, एयप्पगार० नो भासिज्जा ॥ से भिक्खू वा० तदेव गंतु० एवं वइज्जा, तंजहा—जाइमंता इ वा दीहवट्ठा इ
 वा महालया इ वा पयायसाला इ वा विडिमसाला इ वा पासाइया इ वा जाव पडिरूवाति वा एयप्पगारं भासं असा-
 वजं जाव भासिज्जा ॥ से भि० बहुसंभूया वणफला पेहाए तहावि ते नो एवं वइज्जा, तंजहा—पक्का इ वा पायखज्जा
 इ वा वेलेइया इ वा टाला इ वा वेहिया इ वा, एयप्पगारं भासं सावजं जाव नो भासिज्जा ॥ से भिक्खू० बहुसंभूया वण-
 फला अंवा पेहाए एवं वइज्जा, तं०—असंथडा इ वा बहुनिवट्टिमफला इ वा बहुसंभूया इ वा भूयरुचिप्ति वा, एयप्पगारं
 भा० असा० ॥ से० बहुसंभूया ओसही पेहाए तहावि ताओ न एवं वइज्जा, तंजहा—पक्का इ वा नीलीया इ वा छवी-

इया इ वा लाइमा इ वा भजिमा इ वा बहुलजा इ वा, एयप्पा० नो भासिजा ॥ से० यहु० पेहाण् तद्वावि एवं यइजा,
 तं०—रुडा इ वा बहुसंभूया इ वा थिटा इ वा ऊसडा इ वा गन्धिया इ वा पसुया इ वा ससाया इ वा, एयप्पागारं
 भातं असायजं जाय भासि० ॥ (सू० १३८)

स भिक्षुर्गवादिकं 'परिवृद्धकायं' पुष्टकायं प्रेक्ष्य नैतद्वदेत्, तद्यथा—स्थूलोऽयं प्रमेदुरोऽयं तथा घृतस्तथा वध्यो वह-
 नयोग्यो वा, एवं पचनयोग्यो देवतादेः पातनयोग्यो वेति, एवमादिकामन्यामप्येवंप्रकारं सावद्यां भाषां नो भायेतेति ॥
 भाषणविधिमाह—स भिक्षुर्गवादिकं परिवृद्धकायं प्रेक्ष्येवं वदेत्, तद्यथा—परिवृद्धकायोऽयमित्यादि सुगममिति ॥ तथा—स भिक्षुः
 'विरूपरूपाः' नानाप्रकारा गाः समीक्ष्य नैतद्वदेत्, तद्यथा—दोहनयोग्या एता गावो दोहनकालो वा वर्त्तते तथा 'दम्यः'
 दमनयोग्योऽयं 'गोरहकः' कल्होदकः, एवं वाहनयोग्यो रथयोग्यो वेति, एवंप्रकारं सावद्यां भाषां नो भायेतेति ॥ सति
 कारणे भाषणविधिमाह—स भिक्षुर्नानाप्रकारा गाः प्रेक्ष्य प्रयोजनं सत्येवं ब्रूयात्, तद्यथा—'जुवंगवे'त्ति युवाऽयं गौः धेनुरिति
 वा रसयतीति वा, (इत्थः महान् महाव्ययो वा) एवं संवहन इति, एवंप्रकारामसावद्यां भाषां भायेतेति ॥ किञ्च—स भिक्षु-
 रुद्यानादिकं गत्या महतो वृक्षान् प्रेक्ष्य नैवं वदेत्, तद्यथा—प्रासादादियोग्या अमी वृक्षा इति, एवमादिकां सावद्यां भाषां
 नो भायेतेति ॥ यत्तु वदेत्तदाह—स भिक्षुस्तथैवोद्यानादिकं गत्वैवं वदेत्, तद्यथा—'जातिमन्तः' सुजातय इति, एवमादिकां
 भाषामसावद्यां संयत एव भायेतेति ॥ किञ्च—स भिक्षुर्बहुसंभूतानि वृक्षफलानि प्रेक्ष्य नैवं वदेत्, तद्यथा—एतानि फलानि
 'पक्वानि' पाकप्राप्तानि, तथा 'पाकस्वाद्यानि' वद्धास्थीनि गत्तोपक्षेपकोद्वपलालादिना विपच्य भक्षणयोग्यानीति, तथा

‘वेलोचितानि’ पाकातिशयतो ग्रहणकालोचितानि, अतः परं कालं न विपहन्तीत्यर्थः, ‘ढालानि’ अनववद्धास्थीनि कोम-
 लास्थीनीति यदुक्तं भवति, तथा ‘द्वैधिकानि’ इति पेशीसम्पादनेन द्वैधीभावकरणयोग्यानि वेति, एवमादिकां भाषां
 फलगतां सावद्यां नो भाषेत ॥ यदभिधानीयं तदाह—स भिक्षुर्बहुसम्भृतफलानाम्वाह प्रेक्ष्यैवं वदेत्, तद्यथा—‘अस-
 मर्थः’ अतिभरेण न शक्नुवन्ति फलानि धारयितुमित्यर्थः, एतेन पक्षार्थ उक्तः, तथा ‘बहुनिर्वर्त्तितफलाः’ बहूनि
 निर्वर्त्तितानि फलानि येषु ते तथा, एतेन पाकत्वाद्यार्थ उक्तः, तथा ‘बहुसम्भूताः’ बहूनि संभूतानि पाकातिशयतो ग्रहण-
 कालोचितानि फलानि येषु ते तथा, अनेन वेलोचितार्थ उक्तः, तथा ‘भूतरूपाः’ इति वा भूतानि रूपाण्यनववद्धास्थीनि
 कोमलफलरूपाणि येषु ते तथा, अनेन ढालाद्यर्थ उपलक्षितः, एवंभूता एते आम्बाः, आम्बग्रहणं प्रधानोपलक्षणम्, एवं-
 भूतामनवद्यां भाषां भाषेतेति ॥ किञ्च—स भिक्षुर्बहुसम्भूता ओषधीर्वीक्ष्य तथाऽप्येता नैतद्वदेत्, तद्यथा—पक्षा नीला
 आर्द्राः छविमत्यः ‘लाइमाः’ लाजायोग्या रोपणयोग्या वा, तथा ‘भज्जिमाओ’ति पचनयोग्या भञ्जनयोग्या वा ‘बहु-
 खज्जा’ बहुभक्ष्याः पृथुककरणयोग्या वेति, एवंप्रकारां सावद्यां भाषां नो भाषेत ॥ यथा च भाषेत तदाह—स भिक्षुर्बहुसं-
 भूता ओषधीः प्रेक्ष्यैतद्व ब्रूयात्, तद्यथा—रूढा इत्यादिकामसावद्यां भाषां भाषेत ॥ किञ्च—

से भिक्खु वां० तहप्पगाराइं सदाइं सुणिज्जा तहावि एथाइं नो एवं, वइज्जा, तंजहा—सुसदेत्ति वा, दुसदेत्ति वा, एयल्ल-
 गारं मासं सावज्जं नो भासिज्जा ॥ से. मि० तदाहि तावं एवं तदल्ला नंजहा—पञ्चभं पञ्चविंशति वा, दुसदेत्ति

वा, एयप्पगांरं असावज्जं जाव भासिज्जा, एवं रुवाइं किण्हेत्ति वा ५ गंगाइं सुरभिगंघित्ति वा २ रसाइं तिच्चाणि वा ५
फासाइं कक्खडाणि वा ८ ॥ (सू० १३९)

स भिक्षुर्यद्यप्येतान् शब्दान् शृणुयात् तथाऽपि नैवं वदेत्, तद्यथा-शोभनः शब्दोऽशोभनो वा माङ्गलिकोऽमाङ्ग-
लिको वा, इत्ययं न व्याहर्त्तव्यः ॥ विपरीतं त्वाह—यथाऽवस्थितशब्दप्रज्ञापनाविषये एतद्वदेत्, तद्यथा—‘सुसङ्गं’ति
शोभनशब्दं शोभनमेव ब्रूयाद्, अशोभनं त्वशोभनमिति ॥ एवं रूपादिसूत्रमपि नेयम् ॥ किञ्च—

से मिक्खू वा० वंता कोहं च माणं च मायं च लोभं च अणुवीइ निट्ठाभासी निसम्मभासी अतुरियभासी विवेगभासी
समियाए संजए भासं भासिज्जा ५ ॥ एवं खलु० सया जइ (सू० १४०) त्तिवेमि ॥ २-१-४-२ ॥ भापाऽध्ययनं
चतुर्थम् ॥ २-१-४ ॥

स भिक्षुः क्रोधादिकं वान्त्सैर्वभूतो भवेत्, तद्यथा-अनुविचिन्त्य निष्ठाभापी निशम्यभापी अत्वरितभापी विवेकभापी
भापासत्तिव्युपेतो भापां भापेत, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ चतुर्थमध्ययनं भापाजाताख्यं २-१-४ समाप्तमिति ॥

अथ वस्त्रैषणाऽध्ययनम् ।

चतुर्थ्याध्ययनानन्तरं पञ्चममारभ्यते, अस्त्रं चाथमभिसम्बन्धः—इहानेन्तराध्ययने भाषासमितिः प्रतिपादिता, तदनन्तरमेपणासमितिर्भवतीति सा वस्त्रगतां प्रतिपाद्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि उपक्रमादीनि भवन्ति, तत्रोपक्रमान्तर्गतोऽध्ययनार्थाधिकारो वस्त्रैषणा प्रतिपाद्यते, उद्देशार्थाधिकारदर्शनार्थं तु निर्युक्ति-
कार आह—

पदमे गहणं धीए धरणं पगयं तु द्रव्यवत्थेणं । एमेव होइ पायं भावे पायं तु गुणधारी ॥ ३१५ ॥

प्रथमे उद्देशके वस्त्रग्रहणविधिः प्रतिपादितः, द्वितीये तु धरणविधिरिति ॥ नामनिष्पञ्चे तु निक्षेपे वस्त्रैषणेति, तत्र वस्त्रस्य नामादिश्चतुर्विधो निक्षेपः, तत्रापि नामस्थापने क्षुण्णे, द्रव्यवस्त्रं त्रिधा, तद्यथा—एकेन्द्रियनिष्पन्नं कार्पासिकादि, विकलेन्द्रियनिष्पन्नं चीनांशुकादि, पञ्चेन्द्रियनिष्पन्नं कम्बलरत्नादि, भाववस्त्रं त्वष्टादशरीलाङ्गसहस्राणीति, इह तु द्रव्य-
वस्त्रेणाधिकारः, तदाह निर्युक्तिकारः—‘पगयं तु द्रव्यवत्थेणं’ति । वस्त्रस्येव पात्रस्यापि निक्षेप इति मन्यमानोऽत्रैव पात्रस्यापि निक्षेपातिनिर्देशं निर्युक्तिकारो गाथापश्चाद्धेनाह—‘एवमेव’ इति वस्त्रवत्पात्रस्यापि चतुर्विधो निक्षेपः, तत्र द्रव्यपात्रमेकेन्द्रियादिनिष्पन्नं, भावपात्रं साधुरेव गुणधारीति ॥ साम्प्रतं सूत्रानुगमेऽस्त्वलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—
से भि० अभिकंमिज्जा यत्थं एसित्थए, से जं पुण यत्थं जाणिज्जा, तंजहा—अंगियं वा भंगियं वा साणियं वा पोत्तगं वा

खोमियं वा तूलकडं वा, तद्वपनारं वत्थं वा जे निगंथे तरुणे जुगवं वलवं अप्पायंके थिरसंधयणे से एगं वत्थं धारिज्जा नो धीयं, जा निगंथी सा चत्तारिसंपाडीओ धारिज्जा, एगं दुहत्थचित्थारं द्रो तिहत्थचित्थाराओ एगं चउहत्थचित्थारं, तद्वपनारोहिं वत्थेहिं असंधिल्लमाणेहिं, अहं पच्छा एगमेगं संसिज्जा ॥ (सू० १४१)

स भिक्षुरभिकाङ्क्षेद्वस्त्रमन्येषुं तत्र यत्पुनरेवंभूतं वस्त्रं जानीयात्, तद्यथा—‘जंगियं’ति जह्ममोष्ट्राद्यूर्णानिष्पन्नं, तथा ‘भंगियं’ति नानाभङ्गिकविकलेन्द्रियलालानिष्पन्नं, तथा ‘साणयं’ति सणयत्कलनिष्पन्नं ‘वोत्तगं’ति ताळ्यादिपत्रसङ्घातनिष्पन्नं ‘खोमियं’ति कार्पासिकं ‘तूलकडं’ति अर्कादितूलनिष्पन्नम्, एवं तथाप्रकारमन्यदपि वस्त्रं धारयेदित्युत्तरेण सम्बन्धः । येन साधुना यावन्ति धारणीयानि तद्दर्शयति—तत्र यस्तरुणो निर्ग्रन्थः—साधुर्योवने वर्त्तते ‘वलवान्’ समर्थः ‘अल्पातङ्कः’ अरोगी ‘स्थिरसंहननः’ दृढकायो दृढधृतिश्च, स एवंभूतः साधुरेकं ‘वस्त्रं’ प्रावरणं त्वक्त्राणार्थं धारयेत् नो द्वितीयमिति, यदपरमाचार्यादिकृते विभक्तिं तस्य स्वयं परिभोगं न कुरुते, यः पुनर्बालो दुर्बलो वृद्धो वा यावदल्पसंहननः स यथासमाधिं ह्यादिकंमपि धारयेदिति, जिनकल्पिकस्तु यथाप्रतिज्ञमेव धारयेत् न तत्रापवादोऽस्ति । या पुनर्निर्ग्रन्थी सा चतस्रः संघाटिका धारयेत्, तद्यथा—एकां द्विहस्तपरिमाणां यां प्रतिश्रये तिष्ठन्ती प्रावृणोति, द्वे त्रिहस्तपरिमाणे, तत्रैकामुज्ज्वलां भिक्षाकाले प्रावृणोति, अपरां वहिर्भूमिगमनावसर इति, तथाऽपरां चतुर्हस्तविल्लरां समवसरणादौ सर्वशरीरप्रच्छादिकां प्रावृणोति, तस्याश्च यथाकृताया अलाभे अथ पश्चादेकमेकेन सार्द्धं सीव्येदिति ॥ किञ्च—

से मि० परं अद्वजोयणमेराए वत्थपडिया० नो अमिसंधारिज्ज गमणाए ॥ (सू० १४२)

स भिक्षुर्वस्त्रार्थमर्द्धयोजनात्परतोः गमनाय मनो न विदध्यादिति ॥

से मि० से ज० अस्तिपडियाए एगं साहम्मियं समुद्दिस्स पाणाइं जहा पिंडेसणाए भाणियब्बं ॥ एवं बहवे साहम्मिया एग साहम्मिणि बहवे साहम्मिणीजो बहवे समणमाहण० तदेव पुरिसंतरकडा जहा पिंडेसणाए ॥ (सू० १४३)

सूत्रद्वयमाधार्कमिकोद्देशेन पिण्डैयणावन्नेयमिति ॥ साम्प्रतमुत्तरगुणानधिकृत्याह—

से मि० से जं० असंजए भिक्खुपडियाए कीयं वा रत्तं वा घट्टं वा मट्ठं वा संपधूमियं वा तहप्पगारं वत्थं अपुरिसंतरकडं जाव नो०, अह पु० पुरिसं० जाव पडिगाहिज्जा ॥ (सू० १४४)

‘साधुप्रतिज्ञया’ साधुमुद्दिश्य गृहस्थेन क्रीतधौतादिकं वस्त्रमपुरुषान्तरकृतं न प्रतिगृहीयात्, पुरुषान्तरस्वीकृतं तु गृहीयादिति पिण्डार्थः ॥ अपि च—

से भिक्खू वा २ से जाइं पुण वत्थाइं जाणिज्जा विरुवरुवाइं महद्धणमुल्लाइं, तं०—आईणगाणि वा सहिणाणि वा सहिंणकल्लाणाणि वा आयाणि वा कायाणि वा खोभियाणि वा दुगुल्लाणि वा पट्ठाणि वा मलयाणि वा पञ्चुन्नाणि वा अंसुयाणि वा चीणंसुयाणि वा देसरागाणि वा अमिलाणि वा गल्लफलाणि वा फालियाणि वा कोयवाणि वा कंबलगाणि वा पावराणि वा, अन्नयराणि वा तह० वत्थाइ महद्धणमुल्लाइं लभे सते नो पडिगाहिज्जा ॥ से मि० आईणपाउरणाणि वत्थाणि जाणिज्जा, तं०—उदाणि वा पेसाणि वा पेसलाणि वा किण्हमिगाईणगाणि वा नीलमिगाईणगाणि वा गोरमि० कणगाणि

वा कणगकंताणि वा कणगपट्टाणि वा कणगखड्डयाणि वा कणगफुसियाणि वा वग्घाणि वा विग्घाणि वा [विग्घाणि वा]

आभरणाणि वा आभरणविचित्राणि वा, अन्नयराणि तद्ध० आईणपांउरणाणि वत्थाणि छाभे संते नो० ॥ (सू० १४५)

स भिक्षुर्यानि पुनर्महाधनमूल्यानि जानीयात्, तद्यथा—‘आजिनानि’ मूषकादिचर्मनिष्पन्नानि श्लक्ष्णानि—सूक्ष्माणि च तानि वर्णच्छब्दादिभिश्च कल्याणानि-शोभनानि वा सूक्ष्मकल्याणानि, ‘आयाणि’त्ति क्वचिद्देशविशेषेऽजाः सूक्ष्मरो-
मवलयो भवन्ति तत्पद्मनिष्पन्नानि आजकानि भवन्ति, तथा क्वचिद्देशे इन्द्रनीलवर्णः कर्पासो भवति तेन निष्पन्नानि कायंकानि, ‘क्षौमिकं’ सामान्यकार्पासिकं ‘दुकूलं’ गौडविषयविशिष्टकार्पासिकं पट्टसूत्रनिष्पन्नानि पट्टानि ‘मलयानि’ मलयजसूत्रोत्पन्नानि ‘पल्लवन्ति’ वल्कलतन्तुनिष्पन्नम् अंशुकचीनांशुकादीनि नानादेशेषु प्रसिद्धाभिधानानि, तानि च महार्घ-
मूल्यानीतिकृत्वा ऐहिकामुष्मिकापायभयाच्छाभे सति न प्रतिगृह्णीयादिति ॥ स भिक्षुर्यानि पुनरेवंभूतानि अजिननिष्प-
न्नानि ‘प्रावरणीयानि’ वस्त्राणि जानीयात्, तद्यथा—‘उद्दाणि व’त्ति उद्दाः—सिन्धुविषये मत्स्यास्तत्सूक्ष्मचर्मनिष्पन्नानि उ-
द्दाणि ‘पेसाणि’त्ति सिन्धुविषय एव सूक्ष्मचर्मणः पशवस्तच्चर्मनिष्पन्नानीति ‘पेसलाणि’त्ति तच्चर्मसूक्ष्मपद्मनिष्पन्नानि कृ-
ष्णनीलगौरमृगाजिनानि-प्रतीतानि ‘कनकानि च’ इति कनकरसञ्छुरितानि, तथा कनकस्येव कान्तिर्येषां तानि कनक-
कान्तीनि तथा कृतकनकरसपट्टानि कनकपट्टानि एवं ‘कनकखचितानि’ कनकरसस्तवकाधितानि कनकस्पृष्टानि तथा
व्याघ्रचर्मणि एवं ‘वग्घाणि’त्ति व्याघ्रचर्मविचित्रितानि ‘आभरणाणि’ आभरणप्रधानानि ‘आभरणविचित्राणि’ गिरिवि-

डकादिविभूषितानि अन्यानि वा तथाप्रकाराण्यजिनप्रावरणानि लाभे सति न प्रतिगृहीयादिति ॥ साम्प्रतं वस्त्रग्रहणा-
भिग्रहविशेषमधिकृत्याह—

इवेदयाइं आयतणाइं उवाइकम्म अहं भिक्खू जाणिज्जा चउहिं पडिमाहिं वत्थं एसित्तेए, तत्थ खलु इमा पढमा पडिमा,
से भि० २ उदेसिय वत्थं जाइज्जा, तं०—जंगियं वा जाव तूलकडं वा, तह० वत्थं सयं वा ण जाइज्जा, परो० फासुयं०
पडि०, पढमा पडिमा १ । अहावरा दुच्चा पडिमा—से भि० पेहाए वत्थं जाइज्जा गाहावई वा० कम्मकरी वा से पुब्बा-
मेव आलोइज्जा—आउसोत्ति वा २ दाहिसि मे इत्तो अन्नयरं वत्थं?, तहप्प० वत्थं सयं वा० परो० फासुयं एस०
लामे० पडि०, दुच्चा पडिमा २ । अहावरा तच्चा पडिमा—से भिक्खू वा० से जं पुण० तं अंतरिज्जं वा उत्तरिज्जं वा
तहप्पगारं वत्थं सयं० पडि०, तच्चा पडिमा ३ । अहावरा चउत्था पडिमा—से० उज्झियधम्मियं वत्थं जाइज्जा जं च-
उत्ते बहवे समण० वणीमगा नावकंखंसि तहप्प० उज्झिय० वत्थं सयं० परो० फासुयं जाव प०, चउत्थापडिमा ४ ॥
इवेयाणं चउण्हं पडिमाणं जहा पिंढेसणाए ॥ सिया णं एताए एसणाए एसमाणं परो वइज्जा—आउसंतो समणा! इज्जाहि
तुमं मासेण वा दूसराएण वा पंचराएण वा सुते सुततरे वा तो ते वयं अन्नयरं वत्थं दाहामो, एयप्पगारं तिग्घोसं सुच्चा
नि० से पुब्बामेव आलोइज्जा—आउसोत्ति वा! २ नो खलु मे कप्पइ एयप्पगारं संगारं पडिसुणित्तेए, अभिकंखसि मे
दाउं इयाणिमेव दलयाहि, से नेवं वयंनं परो वइज्जा—आउ० स०! अणुगच्छाहि तो ते वयं अन्न० वत्थं दाहामो, से
पुब्बामेव आलोइज्जा—आउसोत्ति! वा २ नो खलु मे कप्पइ संगारवयणे पडिसुणित्तेए०, से सेवं वयंतं परो नेया वइज्जा

—आउसोत्ति वा भइणित्ति वा ! आहरेयं वत्थं समणस्स दाहामो, अविथाइं वयं पच्छावि अप्पणो सयट्ठाए पाणाइं ४
समारंभ समुद्दिस्स जाव चेइस्सामो, एयप्पगारं निग्घोसं सुच्चा निसम्भ तहप्पगारं वत्थं अफासुअं जाव नो पडिगाहिज्जा
॥ स्तिआ गं परो नेतां वइज्जा—आउसोत्ति ! वा २ आहर एयं वत्थं सिणणे वा ४ आघंसित्ता वा ५० समणस्स गं दा-
हामो, एयप्पगारं निग्घोसं सुच्चा नि० से पुब्बामेव आउ० भ० ! मा एयं तुमं वत्थं सिणणेण वा जाव पधंसाहि वा,
अभि० एमेव दलयाहि, से सेयं वयंतस्स परो सिणणेण वा पयंसित्ता दलइज्जा, तहप्प० वत्थं अफा० नो ५० ॥ से गं परो
नेता वइज्जा०—भ० ! आहर एयं वत्थं सीओदगवियेणे वा २ उच्छोलेत्ता वा पडोलेत्ता वा समणस्स गं दाहामो०,
एय० निग्घोसं तदेव नवरं मा एयं तुमं वत्थं सीओदग० उस्सि० उच्छोलेहि वा पडोलेहि वा, अभिकंखसि, सेसं तदेव
जाव नो पडिगाहिज्जा ॥ से गं परो ने० आ० भ० ! आहरेयं वत्थं कंदाणि वा जाव हरियाणि वा विसोहित्ता समणस्स
गं दाहामो, एय० निग्घोसं तदेव, नवरं मा एयाणि तुमं कंदाणि वा जाव विसोहेहि, नो खलु मे कप्पइ एयप्पगारे वत्थे
पडिगाहित्तए, से सेवं वयंतस्स परो जाव विसोहित्ता दलइज्जा, तहप्प० वत्थं अफासुअं नो ५० ॥ सिया से परो नेता
वत्थं निसिरिज्जा, से पुब्बा० आ० भ० ! तुमं चेव गं संसियं वत्थं अंतोअतेणं पडिलेहिज्जिस्सामि, केवली दूया आ०,
वत्थंतेण वद्धे सिया कुंहेले चा गुणे वा हिरणे वा सुवणे वा मणी वा जाव रयणावली वा पाणे वा धीए वा हरिए वा,
अहं भिक्खू गं पु० जं पुब्बामेव वत्थं अंतोअतेण पडिलेहिज्जा ॥ (सू० १४६)

‘इत्येतानि’ पूर्वोक्तानि वक्ष्यमाणानि वाऽऽयतनान्यतिक्रम्याथं भिक्षुश्चतसृभिः ‘प्रतिमाभिः’ वक्ष्यमाणैरभिग्रहविशेषै-

र्वस्त्रमन्वेष्टुं जानीयात्, तद्यथा—‘उद्दिष्टं’ प्राक् सङ्कल्पितं वस्त्रं याचिष्ये, प्रथमा प्रतिमा १, तथा ‘प्रेक्षितं’ दृष्टं सद् वस्त्रं याचिष्ये नापरमिति द्वितीया २, तथा अन्तरपरिभोगेन उत्तरीयपरिभोगेन वा शय्यातरेण परिभुक्तप्रायं वस्त्रं ग्रहीष्यामीति तृतीया ३, तथा तदेवोत्सृष्टधार्मिकं वस्त्रं ग्रहीष्यामीति चतुर्थी प्रतिमेति ४ सूत्रचतुष्टयसमुदायार्थः । आसां चतसृणां प्रतिमानां शेषो विधिः पिण्डैषणावज्ञेय इति ॥ किञ्च—‘स्यात्’ कदाचित् ‘णम्’ इति वाक्यालङ्कारे ‘ए-तया’ अनन्तरोक्तया वस्त्रैषणया वस्त्रमन्वेपयन्तं साधुं परो वदेद्, यथा—आयुष्मन् ! श्रमण ! त्वं मासादौ गते समागच्छ ततोऽहं वस्त्रादिकं दास्यामि, इत्येवं तस्य न शृणुयात्, शेषं सुगमं यावदिदानीमेव ददस्वेति, एवं वदन्तं साधुं परो ब्रूयाद्, यथा—अनुगच्छ तावत्पुनः स्लोकवेलायां समागताय दास्यामि, इत्येतदपि न प्रतिशृणुयाद्, वदेच्चेदानीमेव ददस्वेति, तदेवं पुनरपि वदन्तं साधुं ‘परो’ गृहस्थो नेताऽपरं भगिन्यादिकमाहूय वदेद् यथाऽऽनयैतद्, वस्त्रं येन श्रमणाय दीयते, वयं पुनरात्मार्थं भूतोपमर्देनापरं करिष्याम इति, एतत्प्रकारं वस्त्रं पश्चात्कर्मभयाह्लाभे सति न प्रतिगृह्णीयादिति ॥ तथा—स्यात्पर एव वदेद्, यथा—स्नानादिना सुगन्धिद्रव्येणार्घ्यणादिकां क्रियां कृत्वा दास्यामि, तदेतन्निशम्य प्रतिपेधं विदध्यात्, अथ प्रतिपिद्धोऽप्येवं कुर्यात्, ततो न प्रतिगृह्णीयादिति ॥ एवमुदकादिना धावनादिसूत्रमपि ॥ स परो वदेद्याचितः सन् यथा कन्दादीनि वस्त्रादपनीय दास्यामीति, अत्रापि पूर्ववन्निषेधादिकश्चर्च इति ॥ किञ्च—स्यात्परो याचितः सन् कदाचिद्वस्त्रं ‘निसृजेत्’ दद्यात्, तं च ददमानमेवं ब्रूयाद्, यथा—स्वदीयमेवाहं वस्त्रमन्तोषान्तेन प्रत्युपेक्षिष्ये, नैवा-

प्रत्युपेक्षितं गृहीयाद्, यतः केवली त्रयात्मकोपादानमेतत्, किमिति?, यतस्तत्र किञ्चित्कुण्डलादिकमाभरणजातं वज्रं भवेत्, सचिचं वा किञ्चिद् भवेद्, अतः साधूनां पूर्वोपदिष्टमेतत्प्रतिज्ञादिकं यद्वचं प्रत्युपेक्ष्य गृहीयादिति ॥ किञ्च—
 से मि० से जं० सअंडं० संसंताणं तद्वप० कथं अफा० नो प० ॥ से मि० से जं० अपंडं जाव संताणं अनलं अधिरं
 अयुवं अधारणिजं रोइजंतं न रुचइ तद्व अफा० नो प० ॥ से मि० से जं० अपंडं जाव संताणं अलं थिरं धुवं धार-
 णिजं रोइजंतं रुचइ, तद्व० कथं फासु० पडि० ॥ से मि० नो नवप मे कत्येत्तिकट्टु नो बहुदेसिएण सिणाणेण वा जाव
 पयंसिज्जा ॥ से मि० नो नवप मे कत्येत्तिकट्टु नो बहुदे० सीओदगवियंढेण वा २ जाव पयोइज्जा ॥ से भिक्खू वा २
 दुत्तिमंगंथे मे कत्येत्तिकट्टु नो बहु० सिणाणेण तद्व० बहुसीओ० वरिस० आलावओ ॥ (सू० १४७)

स भिक्षुर्यपुनः साण्डादिकं वचं जानीयात् तन्न प्रतिगृहीयादिति ॥ स भिक्षुर्यपुनरेवंभूतं वचं जानीयात्, तद्यथा—
 अल्पाण्डं यावदल्पसन्तानकं किन्तु 'अनलम्' अभीष्टकार्यासमर्थं हीनादित्वात्, तथा 'अस्थिरं' जीर्णम् 'अधुवं' स्व-
 ल्पकालानुज्ञापनात्, तथा 'अधारणीयम्' अग्रशस्तप्रदेशखञ्जनादिकलङ्काङ्कितत्वात्, तथा चोक्तम्—'चत्तारि देविया
 भागा, दो य भागा य माणुसा । आसुरा य दुवे भागा, मज्जे वत्थस्स रक्खसो ॥ १ ॥ देविएसुत्तमो लाभो, माणुसेसु
 अ मज्झिमो । आसुरेसु अ गेल्लं, मरणं जाण रक्खसे ॥ २ ॥" स्थापना चेत्यम् ॥ किञ्च—'लक्येणहीणो उवही उवहणइ

१ चत्वारो दैविका भागा द्वौ च भागौ च माणुजौ । आसुरौ च द्वौ भागौ मध्ये वत्सं राक्षसौ ॥ १ ॥ दैविकेयूत्तमो लाभो मानुषयोऽथ मध्यमः । आसुर-
 योऽथ ग्लानात्वं मरणं जानीहि राक्षसे ॥ २ ॥ २ लक्षणहीन उपधिरूपहन्ति ज्ञानदर्शनचोरीप्राणि.

नाणदंसणचरित्तं” इत्यादि, तदेवंभूतमप्रायोग्यं ‘रोच्यमानं’ प्रशस्यमानं दीयमानमपि वा दात्रा न रोचते, साधवे न कल्पत इत्यर्थः ॥ एतेषां चानलादीनां चतुर्णां पदानां षोडश भङ्गा भवन्ति, तत्राद्याः पञ्चदशाशुद्धाः, शुद्धस्त्वेकः षोडश-स्तमधिकृत्य सूत्रमाह—स मिधुर्यपुनरेवंभूतं वस्त्रं चतुष्पदविशुद्धं जानीयात्तच्च लाभे सति गृहीयादिति पिण्डार्थः ॥ किञ्च—स मिधुः ‘नवम्’ अभिनवं वस्त्रं मम नास्तीतिकृत्वा ततः ‘बहुदेश्येन’ ईषद्बहुना ‘स्नानादिकेन’ सुगन्धिद्रव्येणा-घृण्य प्रघृण्य वा नो शोभन्तवमापादयेदिति ॥ तथा—स मिधुः ‘नवम्’ अभिनवं वस्त्रं मम नास्तीतिकृत्वा ततस्तस्यैव ‘नो’ नैव शीतोदकेन बहुशो न धावनादि कुर्यादिति ॥ अपि च—स मिधुर्यद्यपि मलोपचितत्वादुर्गन्धि वस्त्रं स्यात् तथा-ऽपि तदपनयनार्थं सुगन्धिद्रव्योदकादिना नो धावनादि कुर्याद् गच्छनिर्गतः, तदन्तर्गतस्तु यतनया प्रासुकोदकादिना लोकोपघातसंस्किभयात् मलापनयनार्थं कुर्यादपीति ॥ धौतस्य प्रतापनविधिमधिकृत्याह—

से मिक्खू वा० अमिकंखिज्ज वत्थं आयावित्तए वा प०, तहप्पगारं वत्थं नो अणंतरहियाए जाव पुढवीए संताणए आयाविज्ज वा प० ॥ से मि० अमि० वत्थं आ० प० त० वत्थं धूणंसि वा गिहेलुगंसि वा उसुयालंसि वा कामजलंसि वा अन्नयरे तहप्पगारे अंतलिक्खजाए दुव्वद्धे दुन्निक्खित्ते अणिकंफे चलाचले नो आ० नो प० ॥ से मिक्खू वा० अमि० आयावित्तए वा तह० वत्थं कुकियांसि वा मित्तंसि वा सिलंसि वा लेलुंसि वा अन्नयरे वा तह० अंतलि० जाव नो आयाविज्ज वा प० ॥ से मि० वत्थं आया० प० तह० वत्थं खंधंसि वा मं० मा० पासा० ह० अन्नयरे वा तह० अंतलि० नो आयाविज्ज वा० प० ॥ से० तमायाए एगंतमवक्कमिज्जा २ अहे ज्ञामथंडिहंसि वा जाव अन्नयारंसि वा तहप्पगारंसि थंडिहंसि पडिहं-

६५ ५ पभाज्य ५ ५ सभा ५० वत्य आयावज्ज वा पया०, एय खलु० सया जइजास (सू० १४८) तियमि ॥

२-१-५-१ ॥ वत्येसणत्त पढमो उदेसो सगत्तो ॥

भिक्षुरव्यवहितायां भूमौ वखं नातापयेदिति ॥ किय-स भिक्षुर्यधभिकान्णयेद्वखमातापयितुं ततः स्थूणादौ चलाचले स्थूणाविवखपतनभयाघ्रातापयेत्, तत्र गिहेलुकः-उम्बरः 'उसूयालं' उदूखलं 'कामजलं' खानपीठमिति ॥ स भिक्षुभिस्त्रिशिलादौ पतनादिभयाद्वखं नातापयेदिति ॥ न भिक्षुः स्कन्धमग्रप्रसादादावन्तरिक्षजाते वखं पतनादिभयादेव नातापयेदिति ॥ यथा चातापयेत्तथा चाह-स भिक्षुस्तद्वखमादाय स्थण्डिलादि प्रत्युपेक्ष्य चक्षुषा प्रमृज्य च रजोहरणादिना तत आतापनाविकं कुर्यादिति, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ पयमस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥ २-१-५-१ ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकः, साम्प्रतं द्वितीयः समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तरोद्देशके वस्त्रग्रहणविधिरभिहितस्तदनन्तरं धरणविधिरभिधीयते, इत्यनेन सम्बन्धेनाघ्रातस्यास्योद्देशकस्यादिसूत्रम्—

से भिक्खू वा० अहेसणिजाइं वत्याइं जाइज्जा अहापरिग्गहियाइं वत्याइं धारिज्जा नो धोइज्जा नो रण्ज्जा नो धोयरसाइं वत्याइं धारिज्जा अपलिउं चमाणो गामंतरेसु० ओमचेलिण, एयं खलु वत्यधारिस्स सामगियं ॥ से मि० गाहावइकुलं पविसिउकामे संखं चीवरसायाप गाहावइकुलं निक्खमिज्ज वा पविसिज्ज वा, पयं वट्ठिय विहारगूमिं वा वियारभूमिं वा गामाणुगामं वा

दूश्चिज्जा, अह पु० तिन्वदेसियं वा वासं वासमाणं पेहाए जहा पिंडेसणाए नवरं सब्बं चीवरमायाए ॥ (सू० १४९)

सं भिक्षुः 'यथैपणीयानि' अपरिकर्माणि वस्त्राणि याचेत यथापरिगृहीतानि च धारयेत्, न तत्र किञ्चित्कुर्यादिति दर्शयति, तद्यथा—न तद्वस्त्रं गृहीतं सत् प्रक्षालयेत् नापि रज्जयेत् तथा नापि वाकुशिकतया धौतरकानि धारयेत्, तथाभूतानि न गृहीयादित्यर्थः, तथाभूताधौतारकवस्त्रधारी च ग्रामान्तरे गच्छन् 'अपलिङ्चमाणे'ति अगोपयन् सुखेनैव गच्छेद्, यतोऽसौ—'अवमचेलिकः' असारवस्त्रधारी, इत्येतत्तस्य भिक्षोर्वस्त्रधारिणः 'सामग्र्यं' सम्पूर्णं भिक्षुभावः यदेवंभूतवस्त्रधारणमिति, एतच्च सूत्रं जिनकल्पिकोद्देशेन द्रष्टव्यं, वस्त्रधारित्वविशेषणान् गच्छान्तर्गतेऽपि चाविरुद्धमिति ॥ किञ्च—से इत्यादि पिण्डपणावनेयं, नवरं तत्र सर्वमुपधिमू, अत्र तु स सर्वं चीवरमादायेति विशेषः ॥ इदानीं प्रातिहारिकोपहतवस्त्रविधिमधिकृत्याह—

से एगइओ मुहुत्तंगं २ पाडिहारियं वत्थं जाइज्जा जाव एगहोण वा दु० ति० चउ० पंचाहोण वा विप्पवसिय २ उवागच्छिज्जा, नो तह वत्थं अप्पणो गिण्हिज्जा नो अन्नमन्नस्स दिज्जा, नो पामिच्चं कुज्जा, नो वत्थेण वत्थपरिणामं करिज्जा, नो परं उवंसंकित्ता एवं वइज्जा—आउ० समणा! अमिकंखसि वत्थं धारित्ताए वा परिहरित्ताए वा?, थिरं वा संतं नो पलिच्छिदिय २ परट्ठविज्जा, तहप्पगारं वत्थं ससंधियं वत्थं तस्स चेव निसिरिज्जा नो नं साइज्जिज्जा ॥ से एगइओ एयप्पगारं निग्गोसं सुया नि० ले भयंतारो तहप्पगाराणि वत्थाणि ससंधियाणि मुहुत्तंगं २ जाव एगहोण वा० ५ विप्पवसिय २ उवागच्छंति, तह० वत्थाणि नो अप्पणा गिण्हंति नो अन्नमन्नस्स दलयंति तं चेव जाव नो साइज्जंति, यदुवयणेण भाणि-

यत्नं, से हंता अहमवि मुहुत्तंगं पाडिहारियं वत्यं जाइत्ता जाव एगाहेण वा ५ विप्पवसिय २ उवागच्छिस्सामि, अवियाइं एयं ममेव सिया, माइट्ठाणं संफ़से नो एवं करिज्जा ॥ (सू० १५०)

स कश्चित्साधुरपरं साधुं मुहूर्त्तादिकालोद्देशेन प्रातिहारिकं वस्त्रं याचेत्, याचित्वा चैकाग्र्येव ग्रामान्तरादौ गतः, तत्र चासावेकाहं यावत्तथाहं योषित्वाऽऽगतः, तस्य चैकाग्रित्वात्स्वपतो वस्त्रमुपहतं, तच्च तथाविधं वस्त्रं तस्य समर्पयतोऽपि वस्त्रस्वामी न गृहीयात्, नापि गृहीत्वाऽन्यस्मै दद्यात्, नाप्युच्छिन्नं दद्यात्, यथा गृहाणेदं, त्वं पुनः कतिमिरहो-भिर्ममान्यदद्यात्, नापि तदैव वस्त्रेण परिवर्त्तयेत्, न चापरं साधुमुपसंक्रम्यैतद्वदेत्, तद्यथा-आयुष्मन् ! श्रमण ! 'अभिकाङ्क्षसि' इच्छस्येवंभूतं वस्त्रं धारयितुं परिभोक्तुं चेति ? यदि पुनरेकाकी कश्चिद्गच्छेत्तस्य तदुपहतं वस्त्रं समर्पयेत् न स्थिरं-दृढं सत् 'परिच्छिन्द्य परिच्छिन्द्य' खण्डशः २ कृत्वा 'परिष्ठापयेत्' त्यजेत्, तथाप्रकारं वस्त्रं 'ससंधिय'न्ति उप-हतं स्वतो वस्त्रस्वामी 'नास्वादयेत्' न परिभुञ्जीत, अपि तु तस्यैवोपहनतुः समर्पयेत्, अन्यस्मै वैकाकिनो गन्तुः सम-र्पयेदिति । एवं बहुवचनेनापि नेयमिति ॥ किञ्च—'सः' भिक्षुः 'एकः' कश्चिदेवं साध्वाचारमवगम्य ततोऽहमपि प्रातिहा-रिकं वस्त्रं मुहूर्त्तादिकालमुद्दिश्य याचित्वाऽन्यत्रैकाहादिना वासेनोपहनिष्यामि, ततस्तद्वस्त्रं ममैव भविष्यतीत्येवं मातृ-स्थानं संस्पृशेत्, न चैतत्कुर्यादिति ॥ तथा—

से भि० नो वण्णमंताइं वत्थाइं विवण्णाइं करिज्जा विवण्णाइं न वण्णमंताइं करिज्जा, अन्नं वा वत्यं लमिस्सामित्तिक्कट्टु नो अन्नमन्नस्स दिज्जा, नो पागिचं कुज्जा, नो वत्येण वत्यपरिणामं कुज्जा, नो परं उवसंक्रमित्तु एवं वदेज्जा—आउसो० !

समभिरुत्तरसि मे वत्थं धारित्तए वा परिहदित्तए वा ?, थिरं वा संतं नो पळिच्छिविय २ परिदुविल्ला, जहा मेयं वत्थं पावगं परो मन्नइ, परं च णं अबत्तहारी पडिपहे पेहाए तस्स वत्थस्स नियाणाय नो तेसिं भीओ उम्मगेणं गच्छिल्ला, जाव अपुस्सुए, तओ संजयामेव गामाणुगामं दूइल्लिल्ला ॥ से भिक्खू वा० गामाणुगामं दूइल्लभार्णे अंतरा से विहं सिया, से जं पुण विहं जाणिल्ला इमंसि रल्लु विहंसि बहवे आमोसगा वत्थपडियाए संपिडिया गच्छेल्ला, णो तेसिं भीओ उम्मगेणं गच्छेल्ला जाव गामा० दूइल्लेल्ला ॥ से मि० दूइल्लभार्णे अंतरा से आमोसगा पडियागच्छेल्ला, ते णं आमोसगा एवं वदेज्जा—आउसं० ! आहरेयं वत्थं देहि निक्खित्ताहि जहा रियाए णणत्तं वत्थपडियाए, एयं खल्लु० सया जइल्लासि

(सू० १५१) सिवेमि वत्थेसणा समत्ता ॥ २-१-५-२

स भिक्षुर्वर्णवन्ति वस्त्राणि चौरादिभयान्नो विगतवर्णानि कुर्यात्, उत्सर्गतस्तादृशानि न ब्राह्मण्येव, गृहीतानां वा परिकर्म न विधेयमिति तात्पर्यार्थः, तथा विवर्णानि न शोभनवर्णानि कुर्यादित्यादि सुगममिति ॥ नवरं 'विहं'ति अटवी-प्रायः पन्थाः । तथा तस्य भिक्षोः पथि यदि 'आमोषकाः' चौरा वस्त्रग्रहणप्रतिज्ञया समागच्छेयुरित्यादि पूर्वोक्तं याचदे-तत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ पञ्चममध्ययनं समाप्तम् ॥ २-१-५ ॥

अथ पात्रैपणाख्यं षष्ठमध्ययनम् ।

पद्यसाध्ययनानन्तरं षष्ठमारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इह प्रथमेऽध्ययने पिण्डविधिरुक्तः, स च वसतावागमो-
क्तेन विधिना भोक्तव्य इति द्वितीये वसतिविधिरभिहितः, तदन्वेषणार्थं च तृतीये ईर्यासमितिः प्रतिपादिता, पिण्डाद्यर्थं
प्रवृत्तेन कथं भाषितव्यमिति चतुर्थे भाषासमितिरुक्ता, स च पदलक्षैर्विना न ग्राह्य इति तदर्थं पञ्चमे वक्ष्येपणा प्रति-
पादिता, तदधुना पात्रेणापि विना पिण्डो न ग्राह्य इत्यनेन सम्बन्धेन पात्रैपणाऽध्ययनमायातम्, अस्य च चत्वार्य-
नुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्र नामनिष्पत्ते निक्षेपे पात्रैपणाऽध्ययनम्, अस्य च निक्षेपोऽर्थाधिकारश्चानन्तराध्ययन एव
लाघवार्थं निर्युक्तिक्रूताऽभिहितः, साम्प्रतं सूत्रानुगमेऽस्खलितादिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

से भिक्खू वा अभिक्करिज्जा पायं एसित्थप, से जं पुण पादं जाणिज्जा, तंजहा—अलायपायं वा क्षरुपायं वा मट्टियापायं
वा, घहप्पगारं पायं जे निग्गंधे तरुणे जाव धिरसंययणे से एगं पायं धारिज्जा नो यिइयं ॥ से भि० परं अट्टजोयणेमेराए
पायपडियाए नो अभिसंधारिज्जा गमणाए ॥ से भि० से जं० अस्सि पडियाए एगं साहम्मियं समुदस्स पाणाइं ४ जहा
पिंदेसणाए घत्तारि आलायगा, पंचमे घहवे समण० पगणिय २ तदेव ॥ से भिक्खू वा० अस्संजंमं भिक्खुपडियाए यहवे
समणगाहणे० घत्थेसणाऽऽलावजो ॥ से भिक्खू वा० से जाइं पुण पायाइं जाणिज्जा विरुवस्खाइं महद्वणहुइं, तं०—अयपा-

याणि वा तउपाया० तंवपाया० सीसगपा० हिरण्णपा० सुवण्णपा० रीरिअपाया० हारएउपा० मणिक्कायकंसपाया० सं-
 खसिंगपा० दंतपा० चेलपा० सेलपा० चम्मपा० अन्नयराइं पायाइं महेद्धणमुलाइं पायाइं अफासुयाइं नो० ॥ से
 मि० से जाइं पुण पाया० विरूव० महेद्धणवंघणाइं, तं०—अयवंघणाणि वा जाव चम्मवंघणाणि वा, अन्नयराइं तहप्प०
 महेद्धणवंघणाइं अफा० नो प० ॥ इचेयाइं आयतणाइं उवाइक्कम्म अह भिक्खू जाणिज्जा चउहिं पडिमाहिं पायं एसिस्सए,
 तत्थ खलु इमा पढमा पडिमा—से भिक्खू० उरिसिय २ पायं जाएज्जा, तंजहा—अलाउयपायं वा ३ तह० पायं संयं
 वा णं जाइज्जा जाव पडि० पढमा पडिमा १ । अहावरा० से० पेहाए पायं जाइज्जा, तं०—गाहावइं वा कम्मकरीं वा
 से पुब्बामेव आलोइज्जा, आउ० भ० ! दाहिस्सि मे इत्तो अन्नयरं पादं तं०—लाउयपायं वा ३, तह० पायं संयं वा जाव
 पडि०, दुचा पडिमा २ । अहा० से मि० से जं पुण पायं जाणिज्जा संगइयं वा वेजइयंतियं वा तहप्प० पायं संयं वा
 जाव पडि०, तचा पडिमा ३ । अहावरा चउत्था पडिमा—से मि० उज्झियधम्मियं जाएज्जा जावउन्ने चहवे समणा जाव
 नावकंदाति तह० जाएज्जा जाव पडि०, चउत्था पडिमा ४ । इचेइयाणं चउण्हं पडिमाणं अन्नयरं पडिमं जहा पिंडेसणाए
 ॥ से णं एयाए एसमाणं पासित्ता परो वइज्जा, आउ० स० ! एज्जासि तुमं मासेण वा जहा वत्थेसणाए, से णं परो
 नेत्ता व०—आ० भ० ! आहारेयं पायं तिष्ठेण वा घ० नव० वसाए वा अब्भंगित्ता वा तदेव सिणाणादि तदेव सीओ-
 दगाइं कंदाइं तदेव ॥ से णं परो ने०—आउ० स० ! मुहुत्तगं २ जाव अच्छाहि ताव अम्हे असणं वा उवकरोसु वा
 उवक्खरोसु वा, तो ते वयं आवसो० ! सपाणं सभोयणं पडिग्गहं दाहाभो, तुच्छए पडिग्गहे दिन्ने समणस्स नो सुहु

साधु भवइ, से पुब्बामेव आलोइज्जा—आउ० भइ० ! नो रलु मे कप्पइ आहाकस्मिण असणे वा ४ भुत्ताए वा०, मा उव-
 करेहि मा उवकरडेहि, अभिकंरासि मे दाउं एमेव वलयाहि, से सेयं वयंतस्स परो असणं वा ४ उवकरित्ता उवकल-
 वित्ता सपणं सभोयणं पडिग्गहगं दलइज्जा तह० पडिग्गहगं अफासुयं जाव नो पडिग्गाहिज्जा ॥ सिया से परो उवणित्ता
 पडिग्गहगं निसिरिज्जा, से पुब्बामे० आउ० भ० ! तुगं पेव णं संसियं पडिग्गहगं अतोअतेणं पडिलेहिस्सामि, केयली०
 आयाण०, अतो पडिग्गहगंसि पाणाणि वा यीया० हरि०, अह भिक्खूणं पु० जं पुब्बामेव पडिग्गहगं अतोअतेणं पडि०
 सअंडाइं सव्वे आलाक्का भाणियव्वा जहा यत्थेसणाए, नाणत्तं तिप्पेण वा घय० नव० यत्ताए वा सिण्णाणावि जाव अन्न-
 यरसि वा तहप्पगा० थंडिलंसि पडिलेहिय २ पम० २ तज्जो० संज० आमज्जिज्जा, एवं रलु० सया जएज्जा त्तिवेमि ॥
 (सू० १५२) २-१-६-१

स भिक्षुरभिकाक्षेत् पात्रमन्येष्टुं, तत्पुनरेवं जानीयात्, तद्यथा—अलावुकादिकं तत्र च यः स्थिरसंहननाद्युपेतः स
 एकमेव पात्रं विभृयात् न च द्वितीयं, स च जिनकल्पिकादिः, इतरस्तु मात्रकसद्वितीयं पात्रं धारयेत्, तत्र सद्घाटके
 सत्येकस्मिन् भक्तं द्वितीये पात्रे पानकं, मात्रकं त्वाचार्यादिप्रायोग्यकृतेऽशुद्धस्य वेति ॥ ‘से भिक्खू’ इत्यादीनि सूत्राणि
 सुगमानि यावन्महार्घमूल्यानि पात्राणि लाभे सत्यप्रासुकानि न प्रतिगृहीयादिति, नवरं ‘हारपुडपाय’त्ति लोहपात्रमिति ॥
 एवमयोवन्धनादिसूत्रमपि सुगमं । तथा प्रतिमाचतुष्टयसूत्राण्यपि वस्त्रपणावस्त्रेयानीति, नवरं तृतीयप्रतिमायां ‘संगइयं’ति
 दातुः स्वाद्विकं—परिमुक्तप्रायं ‘वेजयंतियं’ति द्वित्रेषु पात्रेषु पर्यायेणोपभुज्यमानं पात्रं याचेत् ॥ ‘एतया’ अनन्तरोक्त्या

पात्रेणया पात्रमन्विपन्तं साधुं प्रेक्ष्य परो ब्रूयाद् भगिन्यादिकं यथा-तैलादिनाऽभ्यज्य साधवे ददस्वेत्यादि सुगममिति ॥
 तथा-स नेतां तं साधुमेवं ब्रूयाद्, यथा-रिक्तं पात्रं दातुं न वर्त्तत इति मुहूर्त्तकं तिष्ठ त्वं यावदशनादिकं कृत्वा पात्रकं
 भूत्वा ददामीत्येवं कुर्वन्तं निषेधयेत्, निषिद्धोऽपि यदि कुर्यात्ततः पात्रं न गृह्णीयादिति ॥ यथा दीयमानं गृह्णीयात्तथा-
 ऽऽह-न्तेन दात्रा दीयमानं पात्रमन्तोपान्तेन प्रत्युपेक्षेतेत्यादि वस्त्रवस्त्रेयमिति, एतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ यष्टस्या-
 ध्ययनस्य प्रथमोद्देशकः परिसमाप्तः ॥ २-१-६-१ ॥

उद्देशकाभिसम्बन्धोऽयम्-इहानन्तरसूत्रे पात्रनिरीक्षणमभिहितमिहापि तच्छेषमभिधीयते इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्या-
 स्योद्देशकस्येदमादिसूत्रम्—

से भिक्खू वा २ गाहावइकुलं पिण्डं पविट्ठे समाने पुब्बामेव पेहाए पडिग्गहगं अवहट्ठु पाणे पमज्जिय रयं तओ सं०
 गाहावइ० पिण्डं निक्ख० प०, केवली०, आउ० ! अतो पडिग्गहगंसि पाणे वा बीए वा हरि० परियावज्जिजा, अह भिक्खूणं
 पु० जं पुब्बामेव पेहाए पडिग्गहं अवहट्ठु पाणे पमज्जिय रयं तओ सं० गाहावइ० निक्खमिज्ज वा २ ॥ (सू० १५३)
 स भिक्षुर्गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया प्रविशन् पूर्वमेव भृशं प्रत्युपेक्ष्य पतद्ग्रहं, तत्र च यदि प्राणिनः पश्येत्तत-
 स्तान् 'आहृत्य' निष्कुर्य त्यक्त्वेत्यर्थः, तथा प्रमृज्य च रजस्ततः संयत एव गृहपतिकुलं प्रविशेद्वा निष्क्रामेद्वा इत्येयो-
 ऽपि पात्रविधिरेव, यतोऽत्रापि पूर्वं पात्रं सम्यक् प्रत्युपेक्ष्य प्रमृज्य च पिण्डो ग्राह्य इति पात्रगतैव चिन्तेति, किमिति
 पात्रं प्रत्युपेक्ष्य पिण्डो ग्राह्य इति !, अप्रत्युपेक्षिते तु कर्मबन्धो भवतीत्याह-केवली ब्रूयाद् यथा कर्मोपादानमेतत्, यथा

च कर्मोपादानं तथा दर्शयति—‘अन्तः’ मध्ये पतद्गृहकस्य प्राणिनो—द्वीन्द्रियादयः, तथा बीजानि रजो वा ‘पर्यापद्ये-
रन्’ भवेयुः, तथाभूते च पात्रे पिण्डं गृह्यतः कर्मोपादानं भवतीत्यर्थः, साधूनां पूर्वोपदिष्टमेतत्प्रतिज्ञादिकं यत्पूर्वमेव
पात्रप्रत्युपेक्षणं कृत्वा तन्नतप्राणिनो रजश्चापनीय गृहपतिकुले प्रवेशो निष्क्रमणं वा कार्यमिति ॥ किञ्च—

से मि० जाव समाने सिया से परो आहृदु अंतो-पडिगाहंगंसि सीओदंगं परिगाइत्ता नीहृदु दलइज्जा, तहप्प० पडिगाहंगं
परहत्थंसि वा परपायंसि वा अफासुयं जाव नो प०, से य आहृष पडिगाहिए सिया खिप्पामेव उदगंसि साहरिज्जा, से
पडिगाहमायाए पाणं परिहविज्जा, ससिणिट्ठाए वा भूमीए नियमिज्जा ॥ से० उदउल्लं वा ससिणिट्ठं वा पडिगाहं नो आम-
ज्जिज्जा वा २ अह पु० विगओदए मे पडिगाहए छिन्नसिणेहे सह० पडिगाहं तओ० सं० आमज्जिज्जा वा जाव पयाविज्जा
वा ॥ से मि० गाहा० पविसिउकामे पडिगाहमायाए गाहा० पिण्ड० पविसिज्जा वा मि०, एवं बहिया वियारभूमी विहारभूमी
वा गामा० दूइज्जिज्जा, तिव्वदेसीयाए जहा विइयाए वत्थेसणाए नवरं इत्थ पडिगाहे, एयं रउ सस्स० जं सज्जहेहि
सहिए सया जएज्जासि (सू० १५४) त्तिवेमि ॥ पाएसणा सम्मचा ॥ २-१-६-२ ॥

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया प्रविष्टः सन् पानकं याचेत्, तस्य च स्यात्—कदाचित्स परो गृहस्थोऽन्नाभोगेन
प्रत्यनीकतया, तथाऽऽनुकम्पया विमर्षतया वा गृहान्तः—मध्य एवापरसिच पतद्गृहे स्वकीये भाजने आहत्य शीतोदकं
‘परिभाज्य’ विभागीकृत्य ‘णीहृदु’त्ति निःसार्य दद्यात्, स—साधुस्तथाप्रकारं शीतोदकं परहस्तगतं परपात्रगतं वाऽप्रासुक-

भिति मत्या न प्रतिगृहीयात्, तद्यथाऽकामेन विमनस्केन वा प्रतिगृहीतं स्यात् ततः क्षिप्रमेव तस्यैव दातुरुदकभाजने
 प्रक्षिपेत्, अनिच्छतः कूपादौ समानजातीयोदके प्रतिष्ठापनविधिना प्रतिष्ठापनं कुर्यात्, तदभावेऽन्यत्र वा छायागत्तादौ
 प्रक्षिपेत्, सति चान्यस्मिन् भाजने तत् सभाजनमेव निरुपरोधिनि स्थाने मुञ्चेदिति ॥ तथा-स मिधुरुदकाद्रादिः पत-
 द्रहस्यामर्जनादि न कुर्यादीपच्छुष्कस्य तु कुर्यादिति पिण्डार्थः ॥ किञ्च-स मिधुः क्वचिद् गृहपतिकुलादौ गच्छन् स-
 पतद्गृह एव गच्छेदित्यादि सुगमं यावदेतत्तस्य भिक्षोः सामग्र्यमिति ॥ पष्ठमध्ययनं समाप्तम् ॥ २-१-६ ॥

अथ सप्तममवग्रहप्रतिमाख्यमध्ययनम् ।

उक्तं पष्ठमध्ययनमधुना सप्तममारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—पिण्डशय्यावस्त्रपात्रादयोऽवग्रहमाश्रित्य भवन्तीत्यतोऽसावेय कतिविधो भवतीत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याध्यायनस्य चत्वार्थनुर्योगद्वाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमान्तर्गतोऽर्थाधिकारोऽयं—यथा साधुना विशुद्धोऽवग्रहो ग्राह्य इति, नामनिष्पन्ने तु निक्षेपेऽवग्रहप्रतिमिति नाम, तत्रावग्रहस्य नामस्थापने क्षुण्णत्वादानादृत्य द्रव्यादिचतुर्विधं निक्षेपं दर्शयितुकामो निर्युक्तिकार आह—

एवमेव खित्तो काले भावेऽपि य उग्राहो चउद्धा उ । देविंद १ रायउग्राह २ गिहवह ३ सागरिय ४ साहम्मी ॥ ३१६ ॥

द्रव्यावग्रहः क्षेत्रावग्रहः कालावग्रहो भावावग्रहश्चैत्येवं चतुर्विधोऽवग्रहः, यद्विया सामान्येन पञ्चविधोऽवग्रहः, तासां—येवेन्द्रस्य लोकमध्यवर्तिरुचकदक्षिणार्द्धमवग्रहः १, राज्ञश्चक्रवर्त्यादेर्भरतादिक्षेत्रं २, गृहपतेर्ग्राममहत्तरादेर्ग्रामपाटनारिक्तमवग्रहः ३, तथा सागारिकस्य—शय्यातरस्य घट्टशालादिकं ४, साधर्मिकाः—साधवो ये मासकल्पेन तत्रावस्थितास्तेषां यसत्पादिरयग्रहः सपादं योजनमिति ५, तदेवं पञ्चविधोऽवग्रहः, वसत्यादिपरिग्रहं च कुर्वता सर्वेऽप्येते यथाऽवसरमनुशास्या इति ॥ साम्प्रतं द्रव्याद्यवग्रहप्रतिपादनायाह—

एवमुग्राहो उ तिविहो सचित्ताचित्तमीसंओ चेव । खित्तुग्राहोऽपि तिविहो दुविहो कालुग्राहो होइ ॥ ३१७ ॥

द्रव्याण्यवग्रहस्त्रिविधः, शिष्यादेः सचित्तो रजोहरणादेरचित्तः शिष्यरजोहरणादेर्मिश्रः, क्षेत्रावग्रहोऽपि सचित्तादि-

स्त्रिविध एव, यदिवा ग्रामनगरारण्यभेदादिति, कालावग्रहस्तु ऋतुवद्धर्षाकालभेदाद्विधेति ॥ भावावग्रहप्रतिपादनार्थमाह—
मइउगगहो य गहणुगहो य भावुगहो दुहा होइ । इंदिय नोइंदिय अत्यवंजणे उगगहो उगगहो ॥ ३१८ ॥
भावावग्रहो द्वेधा, तद्यथा—मत्यवग्रहो ग्रहणावग्रहश्च, तत्र मत्यवग्रहो द्विधा—अर्थावग्रहो व्यञ्जनावग्रहश्च, तत्रार्थाव-
ग्रह इन्द्रियनोइन्द्रियभेदात् पोढा, व्यञ्जनावग्रहस्तु चक्षुरिन्द्रियमनोवर्जश्चतुर्धा, स एष सर्वोऽपि मतिभावावग्रहो दश-
धेति ॥ ग्रहणावग्रहार्थमाह—

गहणुगहम्मि अपरिगहस्स समणस्स गहणपरिणामो । कह पाडिहारियाऽपाडिहारिए होइ ? जइयन्वं ३१९ ॥

अपरिग्रहस्य साधोर्यदा पिण्डवसतिवस्त्रपात्रग्रहणपरिणामो भवति तदा स ग्रहणभावावग्रहो भवति, तस्मिंश्च सति 'कथं' केन प्रकारेण मम शुद्धं वसत्यादिकं प्रातिहारिकमप्रातिहारिकं वा भवेदित्येवं यतितव्यमिति, प्रागुक्तश्च देवेन्द्राद्यवग्रहः पञ्चविधोऽप्यस्मिन् ग्रहणावग्रहे द्रष्टव्य इति ॥ गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

समणे भविस्सामि अणगारे अकिंचणे अपुत्ते अपसू परदत्तभोई पावं कम्मं नो करिस्सामिति समुट्ठाए सन्वं भंते ! अदि-
न्नादाणं पक्कलामि, से अणुपविसिच्चा गामं वा जाव रायहाणि वा नेव सयं अदिन्नं गिण्हिच्चा नेवऽभेदिं अदिन्नं गिण्हा-
विच्चा अदिन्नं गिण्हंतेवि अन्ने न समणुजाणिच्चा, जेहिंवि सद्धिं संपब्बइए तेसिंभि जाइं छत्तगं वा जाव चम्मछेयणगं वा
तेसिं पुब्बामेव उगगहं अणुणुन्नविंय अपडिलेदिय २ अपमज्जिय २ नो उगिगिण्हिच्चा वा परिगिण्हिच्चा वा, तेसिं पुब्बामेव उगगहं
जाइच्चा अणुन्नविंय पडिलेदिय पमज्जिय तब्बो सं० वग्गिगिण्हिच्चा वा ५० ॥ (सू० १५५)

શ્રામ્યતીતિ શ્રમણઃ-તપસ્વી યતોઽહમત ઇવંભૂતો ભવિષ્યામીતિ 'દર્શયતિ'—'અનગારઃ' અગા-વૃક્ષાસ્તૈર્નિષ્પન્નમગારં
 તન્ન વિચત इत्यनगारः, त्यक्तगृहपाश इत्यर्थः, तथा 'अकिञ्चनः' ન વિચતે કિમપ્યસ્યેત્યકિચ્ચનો, નિષ્પરિગ્રહં इत्यर्थः, तथा
 'अपुत्रः' स्वजनबन्धुरहितो, निर्मम इत्यर्थः, एवम् 'अपशुः' द्विपदचतुष्पदादिरहितः, यत एवमतः परदत्तभोजी संन-
 पापं कर्म न करिष्यामीत्येवं समुत्थायैतत्प्रतिज्ञो भवामीति दर्शयति-यथा सर्वं भदन्त ! अदत्तादानं प्रत्याख्यामि, दन्त-
 शोधनमात्रमपि परकीयमदत्तं न गृह्णामीत्यर्थः, तदनेन विशेषणकदम्बकेनापरेपां श्राव्यसरजस्कાदीનાં सम्यक्શ્રમણત્વં
 निराकृतं भवति, स चैवंभूतोऽकिञ्चनः श्रमणोऽनुप्रविश्य ग्रामं वा यावद्वाजधानीं वा नैव स्वयमदत्तं गृहीयात् नैया-
 परेण ग्राहयेत् नाप्यपरं गृह्णन्तं समनुजानीयात्, यैर्वा साधुभिः सह सम्यक् प्रयोजितस्तिष्ठति वा तेषामपि सम्बन्धयु-
 पकरणमननुज्ञाप्य न गृहीयादिति दर्शयति, तद्यथा-छत्रकमिति 'छद अपवारणे' छादयतीति छत्रं-वर्पाकल्पादि, यदि-
 वा कारणिकः क्वचित्कुङ्कुणदेशादायतिवृष्टिसम्भवाच्छत्रकमपि गृहीयाद् यावच्चर्मच्छेदनकमच्यननुज्ञाप्याप्रत्युपेक्ष्य च ना-
 वगृहीयात् सकृत् प्रगृहीयादनेकशः । तेषां च सम्बन्धि यथा गृहीयात्तथा दर्शयति-पूर्वमेव ताननुज्ञाप्य प्रत्युपेक्ष्य
 वक्षुषा प्रमृज्य रजोहरणादिना सकृदनेकशो वा गृहीयादिति ॥ किञ्च—

સે નિઃ આંગતારેસુ થા ૪ અણુવીહ હગ્ગહં જાહ્વાજા, જે તત્થ ઈસરે જે તત્થ સમહિદ્દા તે હગ્ગહં અણુબ્રવિજ્ઞા—કામં લલ્હ
 આઝસો ! અદ્દાલંદં અદ્દાપરિનાયં વસામો જાવ આઝસો ! જાવ આઝસંતસસ હગ્ગહે જાવ સાહમ્મિયા દ્દાતાવં હગ્ગહં હમ્મિગિદ્દ-
 રસામો, તેણ પરં વિદ્દરિરસામો ॥ સે કિં પુણ તત્થોગ્ગહંસિ દ્વેવોગ્ગહિયંસિ જે તત્થ સાહમ્મિયા સંભોદયા સમણુજ્ઞા હવાગ-

च्छिन्ना जे તેણ સયમેસિત્તણ અસणे વા ૪ તેણ તે સાહમ્મિયા ૩ ઉવનિમંતિહ્વા, નો ચેવ ણં પરવડિયાણ ઓગિહ્વિય ૨
 ઉવનિ ૦ ॥ (સૂ ૧૫૬).

સ મિથુરાગન્તાગારાદૌ પ્રવિશ્યાનુવિચિન્ત્ય ચ-પર્યાલોચ્ય ચતિવિહારયોગ્યં ક્ષેત્રં તતોઽવગ્રહં વસત્યાદિકં યાચેત, યશ્ચ
 યાચ્યસ્તં દર્શયતિ-યસ્તત્ર 'ઈશ્વરઃ' ગૃહસ્વામી તથા યસ્તત્ર 'સમધિષ્ઠાતા' ગૃહપતિના નિશ્ચિસ્રભરઃ કૃતસ્તાનવગ્રહં-ક્ષેત્રાવગ્રહમ્
 'અનુજ્ઞાપયેત્' યાચેત, કથમિતિ દર્શયતિ-'કામ'મિતિ તવેચ્છયા 'લહુ' इति वाक्यालङ्कारे आयुष्मन् ! गृहपते ! 'अ-
 हर्लंद'मिति यावन्मात्रं कालं भवाननुजानीते 'अहापरिन्नायं'ति यावन्मात्रं क्षेत्रमनुजानीपे तावन्मात्रं कालं तावन्मात्रं
 च क्षेत्रमाश्रित्य वयं वसाम इति यावत्, इहायुष्मन् ! यावन्मात्रं कालमिहायुष्मतोऽवग્રहो यावन्तश्च साधर्मिकाः-साधवः
 समागमिष्यन्ति एतावन्मात्रमवग्रहिष्यामस्तत ऊर्ध्वं विहरिष्याम इति ॥ अवगृहीते चावग्रहे सत्युत्तरकालविधिमाह-तदे-
 यमवगृहीतेऽवग्रहे स साधुः किं पुनः कुर्यादिति दर्शयति-ये तत्र केचन प्राधूर्णकाः 'साधर्मिकाः' साधवः 'साम्भो-
 गिकाः' एकसामाचारीप्रविष्टाः 'समनोज्ञाः' उद्युक्तविहारिणः 'उपागच्छेयुः' अतिथयो भवेयुः, ते चैवंभूता ये तेनैव साधुना
 परलोकार्थिना स्वयमेपितच्चाः, ते च स्वयमेवागता भवेयुः, तांश्चाशनादिना स्वयमाहूतेन स साधुरूपनिमन्त्रयेद्, यथा-गृ-
 ह्णीत पूयमेतन्मयाऽऽनीतमशनादिकं क्रियतां ममानुग्रहमित्येवमुपनिमन्त्रयेत्, न चैव 'परवडिયાए'त्ति परानीतं यदश-
 नादि तद्मृशम् 'अवगृह्य' आश्रित्य नोपनिमन्त्रयेत्, किं तर्हि ? स्वयमेवानीतेन निमन्त्रयेदिति ॥ तथा—

સે આગંતોરેગુ વા ૪ જાવ સે કિં પુણ તત્યોગહંસિ ઇવોગ્ગહિયંસિ જે તત્ય સાહમ્મિયા અન્નસંભોદ્યા સમણુજા ઉવાગ-

ચિહ્નજા જે તેણ સયમેસિત્તણ પીઠે વાં ફળણ વા સિહ્નજા વા સંચારણ વા તેણ તે સાહમ્મિણ અગ્નસંભોદ્ધે સમણુએ ઉવનિ-
મંતિહ્નજા નો ચેવણં પરવડિયાણ ઓગિહ્નિય ઉવનિમંતિહ્નજા ॥ સે આગંતારેસુ વા ૪ જાવ સે કિં પુણ તત્થુગ્ગહંસિ ઇવોગ્ગહિયંસિ
જે તત્થ ગાહાવર્ણણ વા ગાહાં પુત્તણ વા સુદ્ધે વા પિપ્પલણ વા કણ્ણસોહણણ વા તં અપ્પણો ઇગસ્સ અદ્ધાણ
પાડિહારિયં જાહિત્તા નો અગ્નમન્નસ્સ ડિહ્નજા વા અણુપદ્ધિ વા, સંયકરણિજ્ઞંતિકદ્ધુ, સે તમાયાણ તત્થ ગચ્છિહ્નજા ૨ પુઙ્ગ-
મેવ ઉત્તાણણ દત્થે કદ્ધુ ભૂમીણ વા ઠવિત્તા ઇમં સલ્લુ ૨ ત્તિ આલોદ્ધિજા, નો ચેવ ણં સયં પાણિણાં પરપાણિસિ પચ્ચસિ-
ગિહ્નજા ॥ (સૂ. ૧૫૭)

પૂર્વસૂત્રવત્સર્વ, નવરમસામ્ભોગિકાન્ પીઠફલકાદિનોપનિમન્ત્રયેદ્, યતસ્તેપાં તદેવ પીઠિકાદિસંભોગ્યં નાશનાદીનિ ॥
કિથ્થ-તસ્મિન્નવગ્રહે ગૃહીતે યસ્તન્ન ગૃહપત્યાદિકો ભવેત્ તસ્ય સમ્યન્થિ સૂચ્યાદિકં યદિ કાર્યાર્થમેકમાતમાનમુદ્દિશ્ય ગૃહી-
યાત્ તદપરેપાં સાધૂનાં ન સમર્પયેત્, કૃતકાર્યથ પ્રતીપં ગૃહસ્થસ્યેવાનેન સૂત્રોક્તેન વિધિના સમર્પયેદિતિ ॥ અપિ ચ—
સે મિં ૦ સે જં ૦ ડગ્ગહં જાણિહ્નજા અણંતરદિયાણ પુઠવીણ જાવ સંતાણણ તહ ૦ ડગ્ગહં નો ગિણિહ્નજા વા ૨ ॥ સે મિં ૦ સે જં
પુણ ડગ્ગહં ધૂણંસિ વા ૪ તહ ૦ અંતલિક્કજાણ દુલ્લદ્ધે જાવ નો ડગિણિહ્નજા વા ૨ ॥ સે મિં ૦ સે જં ૦ કુલિયંસિ વા ૪ જાવ
નો ડગિણિહ્નજા વા ૨ ॥ સે મિં ૦ સંધંસિ વા ૪ અગ્ગરે વા તહ ૦ જાવ નો ડગ્ગહં ડગિણિહ્નજા વા ૨ ॥ સે મિં ૦ સે જં ૦
પુણ ૦ સસાગારિયં ૦ સસુદ્ધપસુભત્તપણં નો પગ્ગસ્સ નિવ્વરમણપવેસે જાવ ધમ્માણુઓગધિત્તાણ, સેવં નચા તહ ૦ ઉવસ્સણ
સસાગારિણ ૦ નો ઉવગ્ગહં ડગિણિહ્નજા વા ૨ ॥ સે મિં ૦ સે જં ૦ ગાહાવડ્ડકુલસ્સ મગ્ગમજ્ઞેણં ગંતું પંથે પહિવદ્ધં વા નો

पद्मस जाव सेयं न० ॥ से मि० से जं० इह खलु गाहावई वा जाव कम्मकरीओ वा अन्नभन्नं अफोसंति वा तद्देव तिस्सदि-
सिणाणादि सीओदगवियडादि निगिणाइ वा जहा सिज्जाए आलावगा, नवरं उग्गहवत्तन्वया ॥ से मि० से जं० आइ-
संलिक्खे नो पन्नस० उगिण्हिज्जा वा २, एयं खलु० ॥ (सू० १५८) उग्गहपडिमाए पढमो उदेसो ॥ २-१-७-१ ॥
यत्पुनः सच्चित्तपृथिवीसम्बन्धमवग्रहं जानीयात्तन्न गृहीयादिति ॥ तथा-अन्तरिक्षजातमप्यवग्रहं न गृहीयादित्यादि
शब्दयान्त्रेयं यावदुद्देशकसमाप्तिः, नवरमवग्रहाभिलाप इति ॥ सप्तमस्य प्रथमोद्देशकः समाप्तः ॥ २-१-७-१ ॥

उक्तः प्रथमोद्देशकः, अधुना द्वितीयः समारभ्यते; अस्य चायमभिसम्बन्धः-पूर्वोद्देशकेऽवग्रहः प्रतिपादितस्तदिहापि
तच्छेषप्रतिपादनायोद्देशकः, तस्य चादिसूत्रम्—

से आगंतोरेसु वा ४ अणुवीद उग्गहं जाइज्जा, जे तत्थ ईसरे० ते उग्गहं अणुन्नविज्जा कामं खलु आत्तमो! अहालंदं अहाप-
रिन्नायं वसामो जाव आवसो! जाव आवसंतस्स उग्गहे जाव साहम्मिआए ताव उग्गहं उगिण्हिस्सामो, तेण परं वि०,
से किं पुण तत्थ उग्गहंसि एवोमहिंसि जे तत्थ समणाण वा माह० छत्तए वा जाव चम्मछेदणए वा तं नो अंतोहिंसो
वाहिं नीणिज्जा यदियाओ वा नो अंतो पविसिज्जा, सुत्तं वा नो पडिबोहिज्जा, नो तेसिं किंचिवि अप्पत्तियं पडिणीयं
करिज्जा ॥ (सू० १५९)

स भिक्षुरागन्तागारादावपरब्राह्मणाद्युपभोगसामान्ये कारणिकः सन्नीश्वरादिकं पूर्वग्रक्रमेणावग्रहं याचेत्, तस्मिन्नाव-

गृहीतेऽवग्रहे यत्तत्र श्रमणब्राह्मणादीनां छत्राद्युपकरणजातं भवेत्तन्नैवाभ्यन्तरतो वह्निर्निष्क्रामयेत् नापि ततोऽभ्यन्तरं प्रवेशयेत् नापि ब्राह्मणादिकं सुप्तं प्रतिबोधयेत् न च तेषाम् 'अप्यत्तिर्य'ति मनसः पीडां कुर्यात् तथा 'प्रत्यनीकतां' प्रतिकूलतां न विदध्यादिति ॥

से मि० अभिकंठिज्जा अंववणं उवागच्छित्तए जे तत्थ ईसरे २ ते उगाहं अणुजाणाविज्जा—कामं खलु जाव विहरि-
स्सामो, से किं पुण० एवोग्गहिंसि अह भिक्खू इच्छिज्जा अयं भुत्तए वा से जं पुण अयं जाणिज्जा सअहं ससंताणं तह०
अयं अफा० नो प० ॥ से मि० से जं० अप्पंडं अप्पसंताणं अतिरिच्छछिन्नं अब्बोच्छिन्नं अफासुयं जाव नो पडिगाहिज्जा ॥
से मि० से जं० अप्पंडं वा जाव संताणं तिरिच्छछिन्नं वुच्छिन्नं फा० पडि० ॥ से मि० अंवमित्तगं वा अंवपेसियं वा
अंवचोयगं वा अंवसालगं वा अंवडालगं वा भुत्तए वा पायए वा, से जं० अंवमित्तगं वा ५ सअहं अफा० नो पडि० ॥ से
भिक्खू वा २ से जं० अयं वा अंवमित्तगं वा अप्पंडं० अतिरिच्छछिन्नं २ अफा० नो प० ॥ से जं० अंवडालगं वा अप्पंडं
५ तिरिच्छछिन्नं वुच्छिन्नं फासुयं पडि० ॥ से मि० अभिकंठिज्जा उवगच्छित्तए, जे तत्थ ईसरे जाव
उगाहंसि० ॥ अह भिक्खू इच्छिज्जा उच्छं भुत्तए वा पा०, से जं० उच्छं जाणिज्जा सअहं जाव नो प०, अतिरिच्छछिन्नं
तदेव, तिरिच्छछिन्नेऽपि तदेव ॥ से मि० अभिकंठि० अंतरुच्छुयं वा उच्छुगंढियं वा उच्छुचोयगं वा उच्छुसा० उच्छुडा०
भुत्तए वा पाय०, से जं पु० अंतरुच्छुयं वा जाव डालगं वा सअहं० नो प० ॥ से मि० से जं० अंतरुच्छुयं वा०
अप्पंडं वा० जाव पडि०, अतिरिच्छछिन्नं तदेव ॥ से मि० त्थसणवणं उवागच्छित्तए, तदेव तिमिनि आलावगा, नवरं

लहसुणं ॥ से मि० लहसुणं वा लहसुणकंदं वा लह० चोयंगं वा लहसुणनालंगं वा मुत्तए वा २ से जं० लसुणं वा जाव
लसुणवीयं वा सअंडं जाव नो प०, एवं अतिरिच्छच्छिन्नेज्जि जाव प० ॥ (सू० १६०)

स भिक्षुः कदाचिदाम्रयनेऽवग्रहमीश्वरादिकं याचेत, तत्रस्थश्च सति कारणे आग्रं भोक्तुमिच्छेत्, तच्चाग्रं साण्डं
ससन्तानकमप्रासुकमिति च मत्वा न प्रतिगृहीयादिति ॥ किञ्च-स भिक्षुर्यत्पुनराम्रमल्याण्डमल्पसन्तानकं वा जानी-
यात् किन्तु 'अतिरथीनच्छिन्नं' तिरथीनमपाटितं तथा 'अव्यवच्छिन्नम्' अखण्डितं यावदप्रासुकं न प्रतिगृहीयादिति ॥
तथा-स भिक्षुरत्प्याण्डमल्पसन्तानकं तिरथीनच्छिन्नं तथा व्यवच्छिन्नं यावत्प्रासुकं कारणे सति गृहीयादिति ॥ एवमा-
द्यावयवसम्यग्निध सूत्रत्रयमपि नेयमिति, नवरम्—'अंवभित्तयं'ति आमाद्धम् 'अंवपेसी' आमाफाली, 'अंवचोयंगं'ति
आम्रछही सालंगं-रसं 'डालंगं'ति आम्रभृक्षणखण्डानीति ॥ एवमिक्षुसूत्रत्रयमप्याम्रसूत्रवन्नेयमिति, नवरम् 'अंतरुच्छुयं'ति
पर्यमध्यमिति ॥ एवं लशुनसूत्रत्रयमपि नेयमिति, आम्रादिसूत्राणामवकाशो निशीथपोडशोद्देशकादवगन्तव्य इति ॥
साम्प्रतमवग्रहाभिग्रहविशेषानधिकृत्याह—

से मि० आगंतारेसु वा ४ जावोगहियंसि जे तत्थ गाहावईण वा गाहा० पुत्ताण वा इथेयाइं आयतणाइं उवाइक्कम्स अह
मिक्खू जाणिज्जा, इमाहिं सत्तहिं पडिमाहिं उगगहं उगगिहित्तए, तत्थ एल्लु इमा पढमा पडिमा—से आगंतारेसु वा ४ अ-
णुवीइ उगगं जाइज्जा जाव विहरिस्सामो पढमा पडिमा १ । अहावर० जस्स णं मिक्खुस्स एवं भवइ—अहं च खल्ल
अन्नेमि मिक्खूणं अट्ठाए उगगं उगगिहित्तए, अण्णेसिं मिक्खूणं उगगहे उगगहिए उव्हिसामि, दुच्चा पडिमा २ । अहा-

वरा० जस्स णं मि० अहं च० उगिणिहस्सामि अग्नेसिं च उगहे उगहिण नो उवहिस्सामि, तथा पडिमा ३ । अहान-
 वरा० जस्स णं मि० अहं च० नो उगहं उगिणिहस्सामि, अग्नेसिं च उगहे उगहिण उवहिस्सामि, चउत्था पडिमा ४ ।
 अहावरा० जस्स णं अहं च खलु अप्पणो अट्ठाण उगहं चउ०, नो दुण्हं नो तिण्हं नो चउण्हं नो पंचण्हं पंचमा पडिमा ५ ।
 अहावरा० से मि० जस्स एव उगहे उवहिइज्जा जे तत्थ अहासमभागण इक्कडे वा जाव पलले तस्स लामे संवसिज्जा,
 तस्स अलामे उफुडुओ वा नेसज्जिओ वा विहरिज्जा, छट्ठा पडिमा ६ । अहावरा स० जे मि० अहासंथडमेव उगहं जा-
 इज्जा, तंजहा—पुढविसिलं वा कट्टसिलं वा अहासंथडमेव तस्स लामे संते०, तस्स अलामे उ० ने० विहरिज्जा, सत्तमा
 पडिमा ७ । इथेयासिं सत्तण्हं पडिमाणं अन्नयरं जहा पिडेसणाए ॥ (सु० १६१)

स भिक्षुरागन्तागारादावग्रहे गृहीते ये तत्र गृहपत्यादयस्तेषां सम्बन्धीन्यायतनानि पूर्वप्रतिपादितान्यतिक्रम्येतानि च
 वक्ष्यमाणानि कर्मोपादानानि परिहृत्यावग्रहमग्रहीतुं जानीयात्, अथ भिक्षुः सप्तभिः प्रतिमाभिरभिग्रहविशेषैरवग्रहं
 गृहीयात्, तत्रैवं प्रथमा प्रतिमा, तद्यथा—स भिक्षुरागन्तागारादौ पूर्वमेव विचिन्त्यैवंभूतः प्रतिश्रयो मया ग्राह्यो नान्य-
 थाभूत इति प्रथमा । तथाऽन्यस्य च भिक्षोरेवंभूतोऽभिग्रहो भवति, तद्यथा—अहं च खल्वन्येषां साधूनां कृतेऽवग्रहं
 ‘गृहीष्यामि’ याचिष्ये, अन्येषां वाऽवग्रहे गृहीते सति ‘उपालयिष्ये’ वत्स्यामीति द्वितीया । प्रथमा प्रतिमा सामान्येन,
 इयं तु गच्छान्तर्गतानां साधूनां साम्भोगिकानामसांभोगिकानां चोद्युक्तविहारिणां, यतस्तेऽन्योऽन्यार्थं याचन्त इति ।
 तृतीया त्वियम्—अन्यार्थमवग्रहं याचिष्येऽन्यावगृहीते तु न स्यास्यामीति, एषा त्वाहालन्दिकानां, यतस्ते सूत्रार्थविशेष-

माघार्यादभिकाङ्क्षन्त आचार्यार्थं याचन्ते । चतुर्थी पुनरहमन्येषां कृतेऽवग्रहं न याचिष्ये अन्यावगृहीते च वत्स्यामीति; इयं तु गच्छ एवाभ्युद्यतविहारिणां जिनकल्याणार्थं परिकर्म कुर्वताम् । अथापरा पञ्चमी-अहमात्मकृतेऽवग्रहमवग्रही-
प्यामि न चापरेषां द्वित्रिचतुष्पञ्चानामिति, इयं तु जिनकल्पिकस्य । अथापरा षष्ठी-यदीयमवग्रहं ग्रहीष्यामि तदीयमे-
नोत्कटादिमंस्तारकं ग्रहीष्यामि, इतरथोत्कुटुको वा निषण्णः उपविष्टो वा रजनीं गमिष्यामीत्येषा जिनकल्पिकादेरिति ।
अथापरा सप्तमी-एषैव पूर्वोक्ता, नवरं यथासंस्तुतमेव शिलादिकं ग्रहीष्यामि नेतरदिति, शेषमात्मोत्कर्षवर्जनादि पिण्डैष-
णापन्नैश्चमिति ॥ किय-

मुयं मे आजसंतेनं भगवया ध्वमक्स्त्रायं—इह खलु धेरोहिं भगवंतेहि पंचविहे. उगहे पन्नत्ते, सं०—देविदुत्तगहे १ राय-
उगहे २ गाहावइउगहे ३ सागारियउगहे ४ साहम्मियउगहे ५, एवं खलु तस्स भिक्खुस्स भिक्खुणीए वा सामग्गियं
(सू० १६२) उगहपडिमा सम्भत्ता ॥ अध्ययनं समाप्तं सप्तमम् ॥ २-१-७-२ ॥

श्रुतं मयाऽऽयुष्मता भगवतैवमाख्यातम्—इह खलु स्थविरैर्भगवद्भिः पञ्चविधोऽवग्रहो व्याख्यातः, तथा-देवेन्द्रा-
वग्रह इत्यादि सुखोन्नेयं यावदुद्देशकसमाप्तिरिति ॥ अवग्रहप्रतिमाख्यं सप्तममध्ययनं समाप्तं, तत्समाप्तौ प्रथमाऽऽचा-
राङ्गचूला समाप्ता ॥ २-१-७ ॥

सप्तसप्तिकाख्या द्वितीया चूला ।

उक्तं सप्तममध्ययनं, तदुक्तौ च प्रथमचूलाऽभिहिता, इदानीं द्वितीया समारभ्यते, अस्याश्चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरचूलायां वसत्यवग्रहः प्रतिपादितः, तत्र च कीदृशो स्थाने कायोत्सर्गस्वाध्यायोच्चारप्रश्रवणादि विधेयमित्येतत्प्रतिपादनाय द्वितीयचूला, सा च सप्ताध्ययनात्मिकेति निर्युक्तिकृद्दर्शयितुमाह—

सप्तिकागणि इफस्सरगाणि पुञ्च भणिचं तर्हि ठाणं । उद्धट्टाणे पगयं निसीहियाप तर्हि छक्कं ॥ ३२० ॥

‘सप्तैककान्येकसराणी’ति सप्ताध्ययनान्युद्देशकरहितानि भवन्तीत्यर्थः, तत्रापि ‘पूर्वं’ प्रथमं स्थानाख्यमध्ययनमभिहितमित्यतस्तद्व्याख्यायते इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याध्यायनस्य चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमान्तर्गतोऽर्थधिकारोऽयम्—किंभूतं साधुना स्थानमाश्रयितव्यमिति, नामनिष्पन्ने तु निक्षेपे स्थानमिति नाम, तस्य च नामादिश्चतुर्धा निक्षेपः, तत्रेह द्रव्यमाश्रित्योर्द्धस्थानेनाधिकारः, तदाह निर्युक्तिकारः—ऊर्द्धस्थाने ‘प्रकृतं’ प्रस्ताव इति, द्वितीयमध्ययनं निशीथिका, तस्याश्च पट्को निक्षेपः, तं च स्वस्थान एव करिष्यामीति । साम्प्रतं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

से मिक्खु दा० अभिकंखेज्जा ठाणं ठाइत्तए, से अणुपविसिज्जा गगं वा जाय रायदाणि वा, से जं पुण ठाणं जालिज्जा—
सअहं जाव मग्गहासंताणयं तं तह० ठाणं अफासुयं अणेस० लभे संते नो प०, एवं सिज्जागमेण नेयह्वं जाव उदयप्पसु-

यादृति ॥ इधेयाइं आयतणाइं उवाइकम्म २ अह भिक्खू इच्छिज्जा चउहिं पडिमाहिं ठाणं ठाइत्तए, तत्थिमा पढमा पडिमा
—अचित्तं एलु उवसज्जिज्जा अवलंबिज्जा काएण विप्परिकम्माइ सवियारं ठाणं ठाइस्सामि पढमा पडिमा । अहावरा दुब्बा
पडिमा—अचित्तं एलु उवसज्जेज्जा अवलंबिज्जा काएण विप्परिकम्माइ नो सवियारं ठाणं ठाइस्सामि दुब्बा पडिमा । अ-
हावरा तथा पडिमा—अचित्तं एलु उवसज्जेज्जा अवलंबिज्जा नो काएण विपरिकम्माइ नो सवियारं ठाणं ठाइस्सामिन्ति
तथा पडिमा । अहावरा चउत्था पडिमा—अचित्तं खलु उवसज्जेज्जा नो अवलंबिज्जा काएण नो परकम्माइ नो सवियारं
ठाणं ठाइस्सामिन्ति वोसट्ठकाए वोसट्ठकेसमंयुलोमनहे संनिरुद्धं वा ठाणं ठाइस्सामिन्ति चउत्था पडिमा, इधेयासिं चउण्हं
पडिमाणं जाय पग्गहिंयतरायं विहरिज्जा, नो किंचिवि वइज्जा, एयं खलु तस्स० जाव जइज्जासि तिप्पेमि (सू० १६३) ॥
ठाणासत्तिक्कयं सम्मत्तं ॥ २-२-८ ॥

‘स’ पूर्वोक्तो भिक्षुर्यदा स्थानमभिकाङ्क्षेत् स्थातुं तदा सोऽनुग्रहविशेषादिकम्, अनुग्रहविषय च स्थानमूर्द्धस्थानाद्यर्थ-
मन्येपयेत्, तच्च साण्डं यावत्ससन्तानकमप्राप्तुमिति लाभे सति न प्रतिगृहीयादिति, इत्येवमन्यान्यपि सूत्राणि शब्दा-
वद्वयानि यावदुदकप्रसृतानि कन्दादीनि यदि भवेयुस्तत्तथाभूतं स्थानं न गृहीयादिति ॥ साम्प्रतं प्रतिमोद्देशेनाह-
‘इत्येतानि’ पूर्वोक्तानि वक्ष्यमाणानि वा ‘आयतनानि’ कर्मोपादानानि ‘उपातिकम्य २’ अतिलङ्घ्याथ भिक्षुः स्थानं स्था-
तुमिच्छेत् ‘चतसृभिः प्रतिमाभिः’ अभिग्रहविशेषैः करणभूतैः, तांश्च यथाक्रममाह, तत्रेयं प्रथमा प्रतिमा—कस्यचिद्विक्षो-
रेयंभूतोऽभिग्रहो भवति, यथाऽहमचित्तं स्थानमुपाश्रयिष्यामि, तथा किञ्चिदचित्तं कुड्यादिकमवलम्बयिष्ये कायेन, तथा

‘विपरिक्रमिष्यामि’ परिस्यन्दं करिष्यामि, हस्तपादाद्याकुञ्चनादि करिष्यामीत्यर्थः, तथा तत्रैव सविचारं श्लोकपादादिविहरणरूपं स्थानं ‘स्यास्यामि’ समाश्रयिष्यामि, प्रथमा प्रतिमा । द्वितीयायां त्वाकुञ्चनप्रसारणादिक्रियामवलम्बनं च करिष्ये न पादविहरणमिति । तृतीयायां त्वाकुञ्चनप्रसारणमेव नावलम्बनपादविहरणे इति । चतुर्थ्यां पुनस्त्रयमपि न विधत्ते, स चैवंभूतो भवति-व्युत्सृष्टः-त्यक्तः परिमितं कालं, कायो येन स तथा, तथा व्युत्सृष्टं केशदमश्रुलोमनखं येन स तथा, एवंभूतश्च सम्यग्निरुद्धं स्थानं स्यास्यामीत्येवं प्रतिज्ञाय कायोत्सर्गव्यवस्थितो मेरुवन्निष्प्रकम्पस्तिष्ठेत्, यद्यपि कश्चित्केशाद्युत्थाटयेत्तथाऽपि स्थानान्न चलेदिति, आसां चान्यतमां प्रतिमां प्रतिपद्य नापरमप्रतिपन्नप्रतिमं साधुमपवदेन्नात्मोत्कर्षं कुर्यान्न किञ्चिद्व्यंजनीयं वदेदिति ॥ २-२-१ ॥

प्रथमानन्तरं द्वितीयः ससैककः, सम्बन्धश्चास्य-इहानन्तराध्ययने स्थानं प्रतिपादितं, तच्च किभूतं स्वाध्याययोग्यं?, तस्यां च स्वाध्यायभूमौ यद्विधेयं यच्च न विधेयमित्यनेन सम्बन्धेन निपीधिकाऽध्ययनमायातम्, अस्य च चत्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे निपीधिकेति नाम, अस्य च नामस्थापनाद्रव्यक्षेत्रकालभावैः पड्विधो निक्षेपः, नामस्थापने पूर्ववत्, द्रव्यनिपीथं नोआगमतो ज्ञशरीरभव्यशरीरव्यतिरिक्तं यद्रव्यं प्रच्छन्नं, क्षेत्रनिपीथं तु ब्रह्मलोकरीष्टविमानपार्श्ववर्त्तिन्यः कृष्णराजयो यस्मिन् वा क्षेत्रे तद्व्याख्यायते, कालनिपीथं कृष्णरजन्यो यत्र वा काले निपीथं व्या-

१ निशीथनिपीथयोः प्राकृते एकेन निशीहशब्देन व्याख्यात्वात् एवं निक्षेपवर्णनं तथा च निपीधिका निशीधिकेत्युभयमपि संमतमभिधानयोः ।

ख्यायत इति, भावनिषीधं नोआगमत इदमेवाध्ययनम्, आगमैकदेशत्वात्, गतो नामनिष्यन्नो निक्षेपः, साम्प्रतं सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

से भिक्खू वा २ अभिकं० निसीहिं फासुयं गमणाए, से पुण निसीहिं जाणिज्जा—सअंढं तह० अफ्फा० नो चेइस्सामि ॥ से भिक्खू० अभिकंखेज्जा निसीहिं गमणाए, से पुण नि० अप्पपाणं अप्पवीयं जाव संताणयं तह० निसीहिं फासुयं चेइस्सामि, एवं सिज्जागमेणं नेयव्वं जाव उदयप्पसूयाइं ॥ जे तत्थ दुवग्गा तिक्कग्गा चउवग्गा पंचवग्गा वा अभिसंधारिंति निसीहिं गमणाए ते नो अन्नमन्नस्स कायं आलिंजिज्ज वा चुंविज्ज वा दंतोहिं वा नहेहिं वा अच्छिदिज्ज वा युच्छि०, एयं रत्तु० जं सव्वहेहिं सहिए समिए सया जएज्जा, सेयमिणं मन्निज्जासि त्तिवेमि ॥ (सू० १६४) निसीहियासत्तिफयं ॥ २-२-९ ॥

च भावभिधुर्यदि वसतेरुपहताया अन्यत्र निषीधिकां-स्वाध्यायभूमिं गन्तुमभिकाङ्क्षेत्, तां च यदि साण्डा यावत्सन्तानकां जानीयात्ततोऽप्रासुकत्वान्न परिगृहीयादिति ॥ किञ्च-स भिक्षुरल्पाण्डादिकां गृहीयादिति ॥ एवमन्यान्यपि सूत्राणि शय्यावनेयानि यावद् यत्रोदकप्रसूतानि कन्ददीनि स्युस्तां न गृहीयादिति ॥ तत्र गतानां विधिमधिकृत्याह-ये तत्र साधवो नैपेधिकाभूमौ द्वित्राद्या गच्छेयुस्ते नान्योऽन्यस्य 'कायं' शरीरमालिङ्गयेयुः-परस्परं गात्रसंसर्शं न कुर्युरित्यर्थः, नापि 'विविधम्' अनेकप्रकारं यथा मोहोदयो भवति तथा विलिङ्गेयुरिति, तथा कन्दर्पप्रधाना चक्रसंयोगादिकाः क्रिया न कुर्युरिति, एतत्तस्य भिक्षोः सामर्थ्यं यदसौ 'सर्वार्थः' अक्षेपप्रयोजनैरामुष्मिकैः 'सहितः' समन्वितः तथा 'स-

मितः' पञ्चभिः समितिभिः 'सद्वा' यावदायुस्तावत्संयमानुष्ठाने यतेत, एतदेव च श्रेय इत्येव मन्येतेति ब्रवीमीति पूर्ववत् ॥ निपीधिकाऽध्ययनं द्वितीयमादितो नवमं समाप्तमिति ॥ २-२-२ ॥

साम्प्रतं तृतीयः सप्तैककः समाप्तश्च्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरे निपीधिका प्रतिपादिता, तत्र च कथम्भूतायां भूमायुच्चार्यादि विधेयमिति, अस्य च नामनिष्पत्ते निक्षेपे उच्चारप्रश्रवण इति नाम, तदस्य निरुक्त्यर्थं निर्युक्तिकृदाह—
उच्चयइ शरीराओ उचारो पसवइसि पासवणं । तं कह आयरमाणस्स होइ सोही न अइयारो ? ॥ ३२१ ॥
शरीरायुत्—प्राबल्येन ज्ययतै—अपयाति चरतीति वा उच्चारः—विष्टा; तथा प्रकर्षेण श्रयतीति—प्रश्रवणम्—एकिका, तच्च कथमाचरतः साधोः शुद्धिर्भवति नातिचार इति ? ॥ उत्तरगाथाया दर्शयितुमाह—

मुणिणा उक्कायदयावरेण सुत्तमणियंमि ओगासे । उचारविउस्सगो कायव्वो अप्पमत्तेणं ॥ ३२२ ॥
'साधुना' पइजीवकायरक्षणोद्युक्तेन वक्ष्यमाणसूत्रोक्ते स्थण्डिले उच्चारप्रश्रवणे विधेये अग्रमत्तेनेति ॥ निर्युक्त्यनुगमानन्तरं सूत्रानुगमे सूत्रं, तच्चेदम्—

से भि० उचारपासवणकिरियाए उब्बाहिज्जमाणे सयस्स पायपुंछणस्स असईए तओ पच्छा साहम्मियं जाइज्जा ॥ से भि०
से जं पु० थंडिलं जाणिज्जा सगंठं० तह० थंडिलंसि तो उचारपासवणं वोसिरिज्जा ॥ से भि० जं पुण थं० अप्पपाणं जाव
संताणयं तह० थं० उच्चा० वोसिरिज्जा ॥ से भि० से जं० अस्सिपडियाए एगं साहम्मियं समुदिसस वा अस्सि० महवे

साहम्भिया स० अस्ति प० एगं साहम्भिणि स० अस्तिप० वहवे साहम्भिणीओ स० अस्ति० वहवे समण० पगणिय
 २ समु० पाणाइं ४ जाव उरेसियं चेएइ, तह० थंडिलं पुरिसंतरकडं जाव वहियानीहडं वा अनी० अन्नयरंसि वा तहप्प-
 गारंसि थं० उचारं नो वोसि० ॥ से भि० से जं० वहवे समणमा० कि० व० अतिही समुदित्स पाणाइं भूयाइं जीवाइं
 सत्ताइं जाव उरेसियं चेएइ, तह० थंडिलं पुरिसंतरगडं जाव वहियाअनीहडं अन्नयरंसि वा तह० थंडिलंसि नो उचारपा-
 सयण०, अह पुण एवं जाणिजा—अपुरिसंतरगडं जाव वहिया नीहडं अन्नयरंसि वा तहप्पगारं० थं० उचार० वोसि० ॥
 से० जं० अस्तिपडियाए कयं वा करियं वा पामिच्चियं वा छन्नं वा घट्टं वा मडं वा लिच्चं वा समंठं वा संपधूवियं वा
 अन्नयरंसि वा तह० थंडि० नो उ० ॥ से भि० से जं पुण थं० जाणेज्जा, इह रल्लु गाहावई वा गाहा० पुत्ता वा कंदाणि
 वा जाव हरियाणि वा अंतराओ वा दाहिं नीहरंति वहियाओ वा अंतो साहरंति अन्नयरंसि वा तह० थं० नो उच्चा० ॥
 से भि० से जं पुण० जाणेज्जा—रंथंसि वा पीठंसि वा मंचंसि वा मालंसि वा अट्टंसि वा पासायंसि वा अन्नयरंसि वा०
 थं० नो उ० ॥ से भि० से जं पुण० अणंतरहियाए पुंढवीए ससिणिद्धाए पु० ससरक्खाए पु० मट्टियाए मक्खडाए चि-
 त्तमंताए सिल्लए चित्तमंताए छेल्लुयाए कोलावासंसि वा दारुयंसि वा जीवपइट्ठियंसि वा जाव मक्खडांसंताणयंसि अन्न०
 वह० थं० नो उ० ॥ (सू० १६५)

स भिक्षुः कदाचिदुच्चारप्रश्रवणकर्त्तव्यतयोत्-प्राक्कल्येन वाध्यमानः स्वकीयपादपुञ्चनसमाध्यादाबुच्चारदिकं कुर्यात्,
 स्वकीयस्य त्वभावेऽन्ये 'साधर्मिकं' साधुं याचेत पूर्वप्रत्युपेक्षितं पादपुञ्चनकसमाध्यादिकमिति, तदनेनैतत्प्रतिपादितं

भवंति-वेगधारणं न कर्तव्यमिति ॥ अपि च-स भिक्षुरुच्चारप्रश्रवणाशङ्कायां पूर्वमेव स्थण्डिलं गच्छेत्, तस्मिंश्च साण्डा-
दिकेऽप्रासुकत्वादुच्चारानि न कुर्यादिति ॥ किञ्च-अल्पाण्डादिके तु प्रासुके कार्यमिति ॥ तथा न भिक्षुर्यत्पुनरेवंभूतं स्थ-
ण्डिलं जानीयात्, तद्यथा-एकं वहन् वा साधर्मिकान् समुद्दिश्य तत्रतिज्ञया कदाचित्कश्चित्स्थण्डिलं कुर्यात् तथा श्र-
वणादीन् प्रगणय्य वा कुर्यात्, तच्चैवंभूतं पुरुषान्तरस्वीकृतमस्वीकृतं वा मूलगुणदुष्टमुद्देशिकं स्थण्डिलमाश्रित्योच्चारानि
न कुर्यादिति ॥ किञ्च-स भिक्षुर्यव्यवित्तिके स्थण्डिलेऽपुरुषान्तरस्वीकृते उच्चारानि न कुर्यात्, पुरुषान्तरस्वीकृते तु कुर्या-
दिति ॥ अपि च-स भिक्षुः साधुमुद्दिश्य क्रीतादावुत्तरगुणाशुद्धे स्थण्डिले उच्चारानि न कुर्यादिति ॥ किञ्च-स भिक्षुर्गृह-
पत्यादिना कन्दादिके स्थण्डिलान्निष्काशयमाने तत्र वा निक्षिप्यमाणे नोच्चारानि कुर्यादिति ॥ तथा-स भिक्षुः स्कन्धादौ
स्थण्डिले नोच्चारानि कुर्यादिति ॥ किञ्च-स भिक्षुर्यत्पुनरेवंभूतं स्थण्डिलं जानीयात्, तद्यथा-अनन्तरितायां सचिन्तायां
पृथिव्यां तत्रोच्चारानि न कुर्यात्, शेषं सुगमं, नवरं 'कोलायासं'ति घृणायासम् ॥ अपि च—

से भि० से जं० जाणे०—इह खलु गाहावई वा जाव वीयाणि वा कंदाणि वा गाहावइपुत्ता वा परिसाडिसु वा परिसा-
डिति वा परिसाडिस्संति वा अन्न० तह० नो उ० ॥ से भि० से जं० इह खलु गाहावई वा गा० पुत्ता वा सालीणि वा
वीहीणि वा मुगाणि वा भासाणि वा कुलत्थाणि वा जवाणि वा जवजवाणि वा पइरिसु वा पइरिस्संति वा
अन्नयरंस्सि वा तह० थंडि० नो उ० ॥ से भि० २ जं० आमोयाणि वा धासाणि वा मिल्हयाणि वा विज्जुलयाणि वा राणुयाणि
वा कडयाणि वा पगडाणि वा दरीणि वा पटुग्गाणि वा समाणि वा २ अन्नयरंस्सि तह० नो उ० ॥ से भिक्खू० से जं०

पुण यंढिछं जाणिजा माणुसरंघणाणि वा महिसकरणाणि वा वसहक० अस्सक० रुक्कडक० मक्कडक० हयक० लावयक०
 पट्टयक० तित्तिरक० कयोयक० कविंजलकरणाणि वा अन्नयरंसि वा तह० नो उ० ॥ से मि० से जं० जाणे० वेहाण-
 सट्ठाणेसु वा गिद्धपट्ठा० वा तरुपडणट्ठाणेसु वा० मेरुपडणठा० विसभक्खणयठा० अगणिपडणट्ठा० अन्नयरंसि वा
 तह० नो उ० ॥ से मि० से जं० आरामाणि वा उज्जाणाणि वा वणाणि वा वणसंडाणि वा देवकुलाणि वा सभाणि वा
 पवाणि वा अन्न० तह० नो उ० ॥ से मिक्खू० से जं० पुण जा० अट्टालयाणि वा चरियाणि वा दाराणि वा गोपुराणि
 वा अन्नयरंसि वा तह० थं० नो उ० ॥ से मि० से जं० जाणे० तिगाणि वा चउक्काणि वा चउचराणि वा चउम्मुहाणि
 वा अन्नयरंसि वा तह० नो उ० ॥ से मि० से जं० जाणे० इंगालवोहेसु खारदोहेसु वा मडयदोहेसु वा मडयधूमियासु
 वा मडयचेदएसु वा अन्नयरंसि वा तह० थं० नो उ० ॥ से जं० जाणे० नइयायतणेसु वा पंकायणेसु वा ओपायणेसु वा
 सेयणवहंसि वा अन्नयरंसि वा तह० थं० नो उ० ॥ से मि० से जं० जाणे० नवियासु वा मट्ठियखाणिआसु नवियासु
 गोप्पहेलियासु वा गवाणीसु वा राणीसु वा अन्नयरंसि वा तह० थं० नो उ० ॥ से जं० जा० डागवधंसि वा सागव०
 मूलाग० हत्थंकरवधंसि वा अन्नयरंसि वा तह० नो उ० वो० ॥ से मि० से जं० असणवणंसि वा सणव० धायइव० के-
 यदवणंसि वा अंवव० असोगव० नागव० पुआगव० चुद्धगव० अन्नयेसु तह० पुत्तोवेएसु वा पुप्फोवेएसु वा फलोवेएसु
 वा धीओवेएसु वा हरिओवेएसु वा नो उ० वो० ॥ (सू० १६६)

स भिक्षुर्यत्पुनरेयंभूतं स्यण्डिलं जानीयात्-तद्यथा यत्र गृहपत्यादयः कन्दवीजादिपरिक्षेपणादिक्रियाः कालत्रयव-

सिनीः कुर्युस्तत्रैहिकामुष्मिकापायभयादुच्चारदि न कुर्यादिति ॥ तथा-यत्र च गृहपत्यादयः शाल्यादीन्युसवन्तो वपन्ति
 चस्थन्ति वा तत्राप्युच्चारदि न विदध्यादिति ॥ किञ्च-स भिक्षुर्यत्पुनरेवंभूतं स्थण्डिलं जानीयात्, तद्यथा—‘आमो-
 कानि’ कचवरपुञ्जाः ‘घासाः’ बृहल्यो भूमिराजयः ‘भिक्षुगणि’ श्लक्ष्णभूमिराजयः ‘विज्जलं’ पिच्छलं ‘स्थाणुः’ प्रतीतः ‘क-
 ड्याणि’ इध्रुयोन्नलकादिदण्डकाः ‘प्रगर्ताः’ महागर्ताः ‘दरी’ प्रतीता ‘प्रवुर्गणि’ कुल्यप्राकारादीनि, एतानि च समानि
 वा विपमानि वा भवेयुस्तदेतेष्व्यात्मसंयमधिराधनासम्भवाच्चोच्चारदि कुर्यादिति ॥ किञ्च-स भिक्षुर्यत्पुनरेवंभूतं स्थण्डिलं
 जानीयात्, तद्यथा—‘मानुपरन्थनानि’ चुह्यादीनि तथा महिष्यादीनुद्दिश्य यत्र किञ्चित्क्रियते ते वा यत्र स्थाप्यन्ते
 तत्र लोकविरुद्धप्रवचनोपघातादिभयाच्चोच्चारदि कुर्यादिति ॥ तथा-स भिक्षुः ‘वेहानसस्थानानि’ मानुषोद्धम्बनस्थानानि
 ‘गृध्रपृष्ठस्थानानि’ यत्र मुमूर्षवो गृध्रादिभक्षणार्थं रुधिरादिदिग्धदेहा निपत्यासते ‘तरुपतनस्थानानि’ यत्र मुमूर्षव ए-
 वानशनेन तरुवत्पतितस्तिष्ठन्ति तरुभ्यो वा यत्र पतन्ति; एवं मेरुपतनस्थानान्यपि, मेरुश्च-पर्यतोऽभिधीयत इति, एवं
 विपभक्षणाग्निप्रवेशस्थानादिषु नोच्चारदि कुर्यादिति ॥ अपि च-आरामदेयकुलादौ नोच्चारदि विदध्यादिति ॥ तथा-
 प्राकारसम्बन्धिन्यट्टालादौ नोच्चारदि कुर्यादिति ॥ किञ्च-त्रिकचतुष्कचत्तरादौ च नोच्चारदि व्युत्सृजेदिति ॥ किञ्च-स
 भिक्षुरङ्गारदाहस्थानशमनानादौ नोच्चारदि विदध्यादिति ॥ अपि च—‘नद्यायतनानि’ यत्र तीर्थस्थानेषु लोकाः पुण्यार्थं
 स्नानादि कुर्वन्ति ‘पङ्कायतनानि’ यत्र पङ्किलप्रदेशे लोका धर्मार्थं लोटनादिक्रियां कुर्वन्ति ‘ओघायतनानि’ यानि प्रवा-
 हत एव पूज्यस्थानानि तडागजलप्रवेशौघमार्गो वा ‘सेचनपथे वा’ नोच्चारदि विधेयमिति ॥ तथा-स भि-

धुरभिनवाणु मृदलनिणु, तथा नवासु गोप्रहेल्यासु 'गवादनीषु' सामान्येन वा गवादनीषु खनीषु वा नोचारादि विदध्यादिति ॥ किय—'डाग'त्ति डालप्रधानं शाकं पत्रप्रधानं तु शाकमेव तद्वति स्थाने, तथा मूलकादिवति च नोचारादि कुर्यादिति ॥ तथा-अशनो-वीयकस्तद्वनादौ च नोचारादि कुर्यादिति, तथा पत्रपुष्पफलाद्युपेतेष्विति ॥ कथं चो-चारादि कुर्यादिति दशर्यति—

से भि० सयपाययं वा परपाययं वा गहाय से तमायाए एगंतमवकमे अणावायंसि असंलयंसि अल्पपाणंसि जाव मफडासंताण-यंसि अहारायंसि वा उवस्सयंसि तओ संजयामेव उधारपासवणं वोसरिज्जा, से तमायाए एगंतमवकमे अणावाहंसि जाव संताणयंसि अहारायंसि वा द्दामयंढिहंसि वा अन्नयंसि वा तह० थंढिहंसि अचित्तंसि तओ संजयामेव उधारपासवणं वोसरिज्जा, एयं रल्लु तत्स० सया जट्ठासि (सू० १६७)त्तिवेमि ॥ उधारपासवणसत्तिकओ सम्मत्तो ॥ २-२-३ ॥

स भिक्षुः स्वकीयं परकीयं वा 'पात्रकं' समाधिस्थानं गृहीत्वा स्थण्डिलं वाऽनापातमसंलोकं गत्वोचारं प्रस्त्रवणं वा 'कुर्यात्' प्रतिष्ठापयेदिति, शेषमध्ययनसमाप्तिं यावत्पूर्ववदिति ॥ तृतीयं सप्तकैकाध्ययनमादितो दशमं समाप्तम् ॥ २-२-३-१०

तृतीयानन्तरं चतुर्थः सप्तकः संसारम्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहाद्ये स्थानं द्वितीये स्वाध्यायभूमिस्तृतीये उचारादिष्विधिः प्रतिपादितः, तेन च वर्ज्यमानो गणितः कुर्यात्तद्विद्वान् श्रुत्यासेष्वरफद्विदेन भाव्यम्, इत्यनेन

संमन्धेनायातस्यास्य नामनिष्पक्षे निक्षेपे शब्दसर्षकक इति नाम, अस्य च नामस्यापने अनादृत्य द्रव्यनिक्षेपं दर्शयितुं निर्युक्तिकृद्राथापश्चार्द्धेनाह—

[द्व्वं संठाणार्द्धं भावो वचकसिणं स भावो य] । द्व्वं सहपरिणयं भावो उ गुणा य किञ्ची य ॥ ३२३ ॥
द्रव्यं नोआगमतो व्यतिरिक्तं शब्दत्वेन यानि भाषाद्रव्याणि परिणतानि तानीह गृह्यन्ते, भावशब्दस्वागमतः शब्दे उपयुक्तः, नोआगमतस्तु गुणा-अहिंसादिलक्षणा यतोऽसौ हिंसाऽनृतादिविरतिलक्षणैर्गुणैः श्लाघ्यते, कीर्त्तिश्च यथा भगवत एव चतुस्त्रिंशदतिशयाद्युपेतस्य सातिशयरूपसंपत्समन्वितस्येत्यर्हन्निति लोके ख्यातिरिति, निर्युक्त्यनुगमादनन्तरं सूत्रानुगमे सूत्रं, तच्चेदम्—

से मि० मुङ्गत्तदाणि वा नदीस० झल्लीस० अन्नयराणि वा तह० विरूवरूवाइं सदाइं वितताइं फंअसोयणपडियाए नो अभि-
संधारिजा गमणाए ॥ से मि० अहोवेगइयाइं सदाइं सुणेइ, तं—गीणासदाणि वा विपंचीस० पिप्पी(यल्ली)सगस० तूण-
यसदा० षणयस० तुंयवीणियसदाणि वा ठंकुणसदाइं अन्नयराइं तह० विरूवरूवाइं० सदाइं वितताइं कण्णसोयपडियाए नो
अमिसंधारिजा गमणाए ॥ से मि० अहोवेगइयाइं सदाइं सुणेइ, तं०—तालसदाणि वा कंसतालसदाणि वा लत्तियसदा०
गोधियस० किरिकिरियास० अन्नयरा० तह० विरूव० सदाणि कण्ण० गमणाए ॥ से मि० अहोवेग० तं० संतरस-
दाणि वा वेणु० वंसस० एरमुहिस० परिभिरियास० अन्नय० तह० विरूव० सदाइं द्युसिराइं कन्न० ॥ (सू० १६८)

‘म’ पदार्थाधिकृतो मिथुर्यदि विततततधनशुपिररूपांश्चतुर्विधानातोद्यशब्दान् शृणुयात्, ततस्तच्छ्रवणप्रतिज्ञया ‘ना-

भिसन्धारयेत्प्रमनाय' न तदाकर्णनाय गमनं कुर्यादित्यर्थः, तत्र विततं—मृदङ्गनन्दीशह्रय्यादि, ततं—वीणाविषञ्चीवद्धीसकादि-
तग्नीवाद्यं, वीणादीनां च भेदस्तन्त्रीसङ्ख्यातोऽवसेयः, धनं तु—हस्ततालकंसालादि प्रतीतमेव नवरं लत्तिका—कंशिका गो-
हिका—भाण्डानां कक्षाहस्तगतातोद्यविशेषः 'किरिकिरिया' तेषामेव वंशादिकम्बिकातोद्यं, शुषिरं तु शङ्खवेणवादीनि प्रतीतान्येव,
नवरं खरमुही—सोहाडिका 'पिरिपिरिय'स्ति कोलियकपुटावनञ्चा वंशादिनलिका, इत्येव सूत्रचतुष्टयसमुदायार्थः ॥ किञ्च—

से मि० अहावेग० तं० पप्पणि वा फलिहाणि वा जाव सराणि वा सागराणि वा सरसरपंतियाणि वा अन्न० तद्० वि-
रुव० सहाइं फण्य० ॥ से मि० अहावे० तं० फच्छाणि वा जूमाणि वा गहणाणि वा वणाणि वा वणदुग्गाणि पब्बयाणि
पा पब्बयदुग्गाणि वा अन्न० ॥ अहा० तं० गामाणि वा नगराणि वा निगमाणि वा रायहाणाणि वा आसमपट्टणसंनिवे-
साणि वा अन्न० तद्० नो अमि० ॥ से मि० अहावे० आरामाणि वा उज्जाणाणि वा वणाणि वा वणसंडाणि वा देवकुलाणि
पा तमाणि वा पवाणि वा अन्नय० तहा० सहाइं नो अमि० ॥ से मि० अहावे० अट्टाणि वा अट्टालयाणि वा चरियाणि वा
दापणि वा गोपुटाणि वा अन्न० तद्० सहाइं नो अमि० ॥ से मि० अहावे० तंजहा—तियाणि वा चउकाणि वा च-
वटणि वा चवन्मुदाणि वा अन्न० तद्० सहाइं नो अमि० ॥ से मि० अहावे० तंजहा—महिसकरणट्टाणाणि वा वस-
भरु० जरराफ० इत्थिफ० जाव फविजलकरणट्टा० अन्न० तद्० नो अमि० ॥ से मि० अहावे० तंज० महिसजुदाणि वा
जाव फविजलट्टु० अन्न० तद्० नो अमि० ॥ से मि० अहावे० तं० जूहियठाणाणि वा दयजू० गयजू० अन्न० तद्०
नो अमि० ॥ (सू० १६९)

स भिक्षुरथ कदाचिदेकतरान् कांश्चित् शब्दान् शृणुयात्, तद्यथा—‘वष्पाणि वे’ति वप्रः—केदारस्तदादिर्वा, तद्वर्णकाः शब्दा वप्रा एवोक्ताः, वप्रादिषु वा श्रव्यगेयादयो ये शब्दास्तच्छ्रवणप्रतिज्ञया वप्रादीन् गच्छेदित्येवं सर्वत्रायोज्यम् । अपि च—याचन्महिषपुद्गानीति पठपि सूत्राणि सुबोध्यानि ॥ किञ्च—स भिक्षुर्यथमिति—द्वन्द्वं वधूवर्यादिकं तत्स्थानं वेदिकादि, तत्र श्रव्यगेयादिशब्दश्रवणप्रतिज्ञया न गच्छेत्, वधूवरवर्णनं वा यत्र क्रियते तत्र न गच्छेदिति, एवं हयगजयूथादिस्थानानि द्रष्टव्यानीति ॥ तथा—

से मि० जाव सुणेइ, संजहा—अस्त्वाइयठाणाणि वा माणुम्माणियहाणाणि वा महत्ताऽऽहयनट्टीगीयवाईयतंतीतलतालुतुडि-
यपइप्पवाइयहाणाणि वा अन्न० तह० सदाइं नो अमिसं० ॥ से मि० जाव सुणेइ, तं०—रुलहाणि वा डिंवाणि वा ड-
मराणि वा डोरजाणि वा वेर० विरुद्धर० अन्न० तह० सदाइं नो० ॥ से मि० जाव सुणेइ खुड्डियं धारियं परिभुत्तमं-
डियं अलंकियं निवुज्झमाणं पेहाए एगं वा पुरिसं वहाए नीणिज्जमाणं पेहाए अन्नयराणि वा तह० नो अमि० ॥ से
मि० अन्नयराइं विरुव० महासवाइं एवं जाणेज्जा तंजहा—बहुसगडाणि वा बहुमिलक्खूणि वा बहुपचंताणि
वा अन्न० तह० विरुव० महासवाइं कन्नसोयपडियाए नो अमिसंधारिज्जा गमणाए ॥ से मि० अन्नयराइं विरुव० महु-
स्सवाइं एवं जाणिज्जा, तंजहा—इत्थीणि वा पुरिसाणि वा थेरंताणि वा मज्झिमाणि वा आभरणविभूसियाणि
वा गायंताणि वा वार्यंताणि वा नचंताणि वा हसंताणि वा रमंताणि वा मोहंताणि ॥ विपुलं असणं पाणं खाइमं साइमं
परिमुंजंताणि वा परिमायंताणि वा विछड्डियमाणाणि वा विगोबयमाणाणि वा अन्नय० तह० विरुव० महु० कन्नसोय०

॥ से मि० नो इहलोदण्हिं सरेहिं नो परलोदण्हिं स० नो सुण्हिं स० नो असुण्हिं स० नो दिट्ठहिं सरेहिं नो अदि-
ट्ठेहिं स० नो फंतेहिं सरेहिं सज्जिज्जा नो गिज्जिज्जा नो मुज्जिज्जा नो अज्झोववज्जिज्जा, एयं खलु० जाव जएज्जासि
(सू० १७०) त्थियेमि ॥ सदसत्तिकओ ॥ २-२-४ ॥

स भिक्षुः 'आख्यायिकास्थानानि' कथानकस्थानानि, तथा 'मानोन्मानस्थानानि' मानं-प्रस्थकादिः उन्मानं-
नाराचादि, यदिवा मानोन्मानमित्यश्वादीनां वेगादिपरीक्षां तत्स्थानानि तद्वर्णनस्थानानि वा, तथा महान्ति च
तानि आहतनृत्यगीतयादित्रतन्त्रीतलतालधुतितप्रत्युत्पन्नानि च तेषां स्थानानि-सभास्तद्वर्णनानि वा श्रवणप्रतिज्ञया
नाभिसन्धारयेत्तन्मनायेति ॥ किञ्च-कलहादिवर्णनं तत्स्थानं वा श्रवणप्रतिज्ञया न गच्छेदिति ॥ अपि च-स
भिक्षुः क्षुद्धिकां 'दारिकां' डिक्करिकां बहुपरिवृतां 'णिवुज्झमार्णि'ति अश्वादिना नीयमानां, तथैकं
पुरुषं यथाय नीयमानं प्रेक्ष्याहमत्र किञ्चिच्छ्लेष्यामीति श्रवणार्थं तत्र न गच्छेदिति ॥ स भिक्षुर्योन्येवं जानीयात्, महा-
न्येतान्याश्रवस्थानानि-यापोपादानस्थानानि वर्त्तन्ते, तद्यथा-बहुशकटानि बहुरथानि बहुग्लेच्छानि बहुप्रात्यन्तिकानि,
इत्येवंप्रकाराणि स्थानानि श्रवणप्रतिज्ञया नाभिसन्धारयेद् गन्तुमिति ॥ किञ्च-स भिक्षुर्महोत्सवस्थानानि यान्येवंभूतानि
जानीयात्, तद्यथा-स्त्रीपुरुषस्यविरचालमध्यवयांसेतानि भूषितानि-गायनादिकाः क्रिया यत्र कुर्वन्ति तानि स्थानानि
श्रवणेच्छया न गच्छेदिति ॥ इदानीं सर्वोपसंहारार्थमाह-सः 'भिक्षुः' ऐहिकामुष्मिकापायभीरुः 'नो' नैव 'ऐहलोकिर्कैः'
मनुष्यादिरुतैः 'पारलोकिर्कैः' पारापतादिरुतैरेहिकामुष्मिकैर्वा नृपदैः, तथा श्रुतेरश्रुतेर्वा, तथा साक्षात्पलंछ्य-

रनुपलब्धैर्वा 'न सङ्गं कुर्यात्' न रागं गच्छेत् न गान्धर्वं प्रतिपद्येत न तेषु मुह्येत नाध्युपपन्नो भवेत्, एतत्तस्य भिक्षाः सामग्र्यं; शेषं पूर्ववत्, इह च सर्वत्रायं दोषः—अजितेन्द्रियत्वं स्वाध्यायादिहाभी रागद्वेषसम्भव इति; एवमन्येऽपि दोषा हेहिं कामुष्मिकापायभूताः स्वधिया समालोच्या इति ॥ चतुर्थसप्तैककाध्ययनमादित एकादशं समाप्तम् ॥ २-२-४-११ ॥

अथ पञ्चमं रूपसप्तैककमध्ययनम् । चतुर्थसप्तैककानन्तरं पञ्चमं समारभ्यते, अस्य चायमभिसम्बन्धः—इहानन्तरं श्रवणेन्द्रियमाश्रित्य रागद्वेषोत्पत्तिर्निषिद्धा तदिहापि चक्षुरिन्द्रियमाश्रित्य निषिध्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्य नामनिष्पत्ते निक्षेपे रूपसप्तैकक इति नाम, तत्र रूपस्य चतुर्धा निक्षेपः, नामस्थापने अनादृत्य द्रव्यभावनिक्षेपार्थं निर्युक्तिकृद् गाथाऽर्द्धमाह—

द्वन्वं संठाणाई भावो वन्न कसिणं सभावो यं । [द्वन्वं सहपरिणयं भावो उ गुणा य किन्ती य] ॥ ३२४ ॥
तत्र द्रव्यं नोआगमतो व्यतिरिक्तं पञ्च संस्थानानि परिमण्डलादीनि, भावरूपं द्विधा—वर्णतः स्वभावतश्च, तत्र वर्णतः कृत्स्नाः पञ्चापि वर्णाः, स्वभावरूपं त्वन्तर्गतक्रोधादिवशाच्च भङ्गललाटनयनारोपणनिष्ठुरवागादिकम्, एतद्विपरीतं प्रसन्नस्येति, उक्तञ्च—“रुद्धस्स खरा दिट्ठी उप्पलधवला पसन्नचित्तस्स । दुहियस्स ओमिलायइ गंतुमणस्सुसुआ होइ ॥१॥” सूत्रानुगमे सूत्रं, तच्चेदम्—

१ एतस्य एता दृष्टिः उत्पलधवला प्रसन्नचित्तस्य । दुःखितस्यावम्लाययति गन्तुमनस उत्तुका भवति ॥ १ ॥

से मि० अहावेगाइयाइं रुवाइं पासइ, तं० गंधिमाणि वा वेदिमाणि वा संधाइमाणि वा कटुकम्माणि वा पो-
 त्यकम्माणि वा चित्तक० मणिकम्माणि वा दंतक० पच्छिल्लकम्माणि वा विविहाणि वा वेदिमाइं अन्नयराइं० विरु०
 धक्खुदंसणपडियाए नो अभिसंधारिज्ज गमणाए, एवं नायब्बं जहा सइपडिमा सब्बा वाइत्तवज्जा रुवपडिमावि ॥ (सू०
 १७१) पञ्चमं सत्तिक्कयं ॥ २-२-५ ॥

स भावभिधुः क्वचित् पर्यटन्नथैकानि—कानिचिन्नानाविधानि रूपाणि पश्यति, तद्यथा—‘अथितानि’ अथितपुष्पादि-
 निर्वर्तितस्वस्तिकादीनि ‘वेष्टिमानि’ वखादिनिर्वर्तितपुत्तलिकादीनि ‘पूरिमाणि’त्ति यान्यन्तः पूरणेन पुरुषाद्याकृतीनि भवन्ति
 ‘संघातिमानि’ बोलकादीनि ‘काष्ठकर्मणि’ रथादीनि ‘पुस्तककर्मणि’ लेख्यकर्मणि ‘चित्रकर्मणि’ प्रतीतानि ‘मणिकर्मणि’
 विचित्रमणिनिष्पादितस्वस्तिकादीनि, तथा ‘दन्तकर्मणि’ दन्तपुत्तलिकादीनि, तथा पत्रच्छेद्यकर्मणि, इत्येवमादीनि विरू-
 परूपाणि बहुदर्शनमतिज्ञया नाभिसन्धारयेद्गमनाय, एतानि द्रष्टुं गमने मनोऽपि न विदध्यादित्यर्थः । एवं शब्दसंघै-
 ककसूत्राणि चतुर्विधातोद्यरहितानि सर्वाण्यपीहायोज्यानि केवलं रूपप्रतिज्ञेत्येवमभिलापो योज्यः, दोषाश्चात्र प्राग्वत्स-
 मायोज्या इति ॥ पञ्चमं संसैककाध्ययनमादितो द्वादशं समाप्तमिति ॥ २-२-५-१२ ॥

अथ पष्ठं परक्रियाभिधं संसैककमध्ययनम् । साम्प्रतं पञ्चमानन्तरं षष्ठः संसैककः समारभ्यते, अस्य चायमभि-
 सम्बन्धः—अनन्तरं रागद्वेषोत्पत्तिनिमित्तप्रतिषेधोऽभिहितः, तदिहापि स एवान्येन प्रकारेणाभिधीयते इत्यनेन सम्बन्धे-

नायातस्यास्य नामनिष्पत्ते निक्षेपे परक्रियेत्यादानपदेन नाम, तत्र परशब्दस्य पङ्क्तिं निक्षेपं दर्शयितुं निर्युक्तिकारो
गाथाऽर्द्धमाह—

छक्कं परइक्किक्कं त १ दन्न २ माएस ३ कम ४ थहु ५ पहाणे ६ ।

पठं 'पर' इति परशब्दविषये नामादिः पङ्क्तिर्निक्षेपः, तत्र नामस्थापने क्षुण्णे, द्रव्यादिपरमेकैकं पङ्क्तिं भवतीति दर्शयति, तत्पथा-तत्परम् १ अन्यपरम् २ आदेशपरं ३ क्रमपरं ४ बहुपरं ५ प्रधानपर ६ मिति, तत्र द्रव्यपरं तावत्तद्रूपतयैव पर्याप्तं-परमन्यत्तपरं यथा परमाणोः परः परमाणुः १, अन्यपरं त्यन्यरूपतया परमन्यद्, यथा एकाणुकाद् व्यणुकत्रयणुकादि, एवं व्यणुकादेकाणुकत्रयणुकादि २, 'आदेशपरम्' आदिश्यते-आज्ञाप्यत इत्यादेशः-यः कस्यांचित्क्रियायां नियोज्यते कर्मकरादिः स चासौ परश्चादेशपर इति ३, क्रमपरं तु द्रव्यादि चतुर्द्धा, तत्र द्रव्यतः क्रमपरमेकप्रदेशिकद्रव्याद् द्विप्रदेशिकद्रव्यम्, एवं व्यणुकात्रयणुकमित्यादि, क्षेत्रत एकप्रदेशावगाढाद् द्विप्रदेशावगाढमित्यादि, कात्त एकसमयस्थितिकाद् द्विसमयस्थितिकमित्यादि, भावतः क्रमपरमेकगुणकृष्णाद्विगुणकृष्णमित्यादि ४, बहुपरं बहुलेन परं बहुपरं यद्यस्माद्बहु तद्बहुपरं, तथा—“जीवा पुगल समया दब्ब पएसो य पज्जवा चेव । धोवाणंताणंता गितेरागहिया दुवेऽणंता ॥ १ ॥” तत्र जीवाः स्लोकाः तेभ्यः पुद्गला अनन्तगुणा इत्यादि ५, प्रधानपरं तु प्रधानत्वेन "११, विपपानां तीर्थकरः चतुष्पदानां सिंहादिः अपदानाभर्जुनसुवर्णपनसादिः ६, एवं क्षेत्रकालभावपराण्यपि तत्सरा-

दिपङ्क्तिधत्वेन क्षेत्रादिप्राधान्यतया पूर्ववत्स्वधिया योज्यानीति, सामान्येन तु जम्बूद्वीपक्षेत्रात्पुष्करादिकं क्षेत्रं परं, काल-
परं तु प्राष्टदफालाच्छरकालः, भावपरमौदयिकादौपशमिकादिः ॥ साम्प्रतं सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

परकिरियं अञ्जस्थियं संसेसियं नो तं सायए नो तं नियमे, सिया से परो पाए आमज्जिज वा पमज्जिज वा नो तं सायए
नो तं नियमे । से सिया परो पायाइं संवाहिज वा पलिमदिज्ज वा नो तं सायए नो तं नियमे । से सिया परो पायाइं
कुसिज्ज वा रहज्ज वा नो तं सायए नो तं नियमे । से सिया परो पायाइं तिहेण वा घ० दसाए वा मक्खिज्ज वा अट्ठिम-
गिज्ज वा नो तं २ । से सिया परो पायाइं लुद्धेण वा कक्केण वा चुन्नेण वा वण्णेण वा उल्लोदिज्ज वा उव्वलिज्ज वा नो तं २ ।
से सिया परो पायाइं सीओदग्गवियेहेण वा २ उच्छोल्लिज्ज वा पहोल्लिज्ज वा नो तं ० । से सिया परो पायाइं अन्नयरेण
विलेयणजाणण आल्लिपिज्ज वा विळिपिज्ज वा नो तं ० । से सिया परो पायाइं अन्नयरेण धूवणजाणण धूविज्ज वा पधू०
नो तं २ । से सिया परो पायाओ आणुयं वा कंटयं वा नीहरिज्ज वा विसोहिज्ज वा नो तं ० २ । से सिया परो
पायाओ पूयं वा सोणियं वा नीहरिज्ज वा विसो० नो तं ० २ । से सिया परो कायं आमज्जेज्ज वा पमज्जिज्ज वा नो तं सा-
यए नो तं नियमे । से सिया परो कायं लोद्वेण वा संवाहिज्ज वा पलिमदिज्ज वा नो तं ० २ । से सिया परो कायं ति-
हेण वा घ० दसा० मक्खिरज्ज वा अचमंगिज्ज वा नो तं ० २ । से सिया परो कायं लुद्धेण वा ४ उल्लोदिज्ज वा उव्वलिज्ज
वा नो तं ० २ । से सिया परो कायं सीओ० उसिणो० उच्छोल्लिज्ज वा प० नो तं ० २ । से सिया परो कायं अन्नयरेण
विलेयणजाणण आल्लिपिज्ज वा २ नो तं ० २ । से० कायं अन्नयरेण धूवणजाणण धूविज्ज वा प० नो तं ० २ । से० का-

यंसि वणं आमज्जिज्ज वा २ नो तं २ । से० वणं संवाहिज्ज वा पलि० नो तं० । से० वणं तिहेण वा घ० २ मक्खिज्ज
 वा अच्चं० नो तं० २ । से० वणं लुद्धेण वा ४ उल्लोहिज्ज वा उव्वलेज्ज वा नो तं० २ । से सिया परो कायंसि वणं
 सीओ० उ० उच्छोल्लिज्ज वा प० नो तं० २ । से० सि वणं चा गंडं वा अरइं वा पुलयं वा भगंदलं वा अन्नयेरेणं सत्थजाएणं
 अहिंछदिज्ज वा विहिंछदिज्ज वा नो तं० २ । से सिया परो अन्न० जाएण अहिंछदिज्ज वा विहिंछदिज्ज वा
 पूयं वा सोणियं वा नीहरिज्ज वा वि० नो तं० २ । से० कायंसि गंडं वा अरइं वा पुलइयं वा भगंदलं वा आमज्जिज्ज वा
 २ नो तं० २ । से० गंडं वा ४ संवाहिज्ज वा पलि० नो तं० २ । से० कायं० गंडं वा ४ तिहेण वा ३ मक्खिज्ज वा २
 नो तं० २ । से० गंडं वा लुद्धेण वा ४ उल्लोहिज्ज वा उ० नो तं० २ । से० गंडं वा ४ सीओदग २ उच्छोल्लिज्ज वा
 प० नो तं० २ । से० गंडं वा ४ अन्नयेरेणं सत्थजाएणं अहिंछदिज्ज वा वि० अन्न० सत्थ० अहिंछदिज्ज वा २ पूयं वा
 २ सोणियं वा नीह० विसो० नो तं सायए २ । से सिया परो कायंसि सेयं वा जहं वा नीहरिज्ज वा वि० नो तं० २ ।
 से सिया परो अहिंछमलं वा कण्णमलं वा दंतमलं वा नहम० नीहरिज्ज वा २ नो तं० २ । से सिया परो दीहाइं घालाइं
 दीहाइं वा रोमाइं दीहाइं भसुहाइं दीहाइं कम्मखरोमाइं दीहाइं वत्थिरोमाइं कप्पिज्ज वा संठविज्ज वा नो तं० २ । से सिया
 परो सीसाओ लिप्पयं वा जूयं वा नीहरिज्ज वा वि० नो तं० २ । से सिया परो अंकंसि वा पलियंकंसि वा तुयट्ठावित्ता
 पायाइं आमज्जिज्ज वा पम०, एवं हिट्ठिमो गमो पायाइ भाणियन्वो । से सिया परो अंकंसि वा २ तुयट्ठावित्ता हारं वा
 अद्धहार वा उरत्थं वा नेवेयं वा मउडं वा पालंबं वा सुवन्नसुत्तं वा आविहिज्ज वा पिणहिज्ज वा नो तं० २ । से० परो आ-

रामंति वा उज्जाणंसि वा नीहृत्ता वा पविसित्ता वा पाथाइं आमज्जिज्जा वा प० नो तं साइए ॥ एवं नेयव्वा अन्नमन्न-
किरियावि ॥ (सू० १७२)

पर-आत्मनो व्यतिरिक्तोऽन्यस्तस्य क्रिया-चेष्टा कायव्यापाररूपा तां परक्रियाम् 'आध्यात्मिकीम्' आत्मनि क्रिय-
माणां, पुनरपि विशिनष्टि—'सांश्लेषिकी' कर्मसंश्लेषजननी 'नो' नैव 'आस्वादयेत्' अभिलेपेत्, मनसा न तत्राभिलाषं
—'से' तस्य साधोर्निष्प्रतिकर्मशरीरस्य सः 'परः' अन्यो धर्मश्रद्धया पादौ रजोऽवगुण्ठितौ आमृज्यात् कर्पटादिना,
वाशब्दस्तूत्तरपक्षापेक्षः, तत्रास्वादयेन्नापि नियमयेदिति, एवं स साधुस्तं परं पादौ संवाधयन्तं मर्दयन्तं वा स्पर्शयन्तं-
रञ्जयन्तं, तथा तैलादिना स्पर्शयन्तमभ्यञ्जयन्तं वा, तथा लोघ्रादिना लद्धर्तनादि कुर्वन्तं, तथा शीतोदकादिना
च्छीलनादि कुर्वाणं, तथाऽन्यतरेण सुगन्धिद्रव्येणालिम्पन्तं, तथा विशिष्टधूपेन धूपयन्तं, तथा पादात्कण्टका-
देकमुद्धरन्तम्, एवं शोणितादिकं निस्सारयन्तं 'नास्वादयेत्' मनसा नाभिलेपेत् नापि नियमयेत्—कारयेद्वाचा
पेयेनेति ॥ शेषानि कायव्रणगतादीनि आरामप्रवेशनिष्क्रमणप्रमार्जनसूत्रं यावदुत्तानार्थानि ॥ एवममुमेवार्थमुत्तरसप्तकेऽपि
व्यत्यासङ्गेपरुचिः सूत्रकारोऽतिदिशति—'एवम्' इति याः पूर्वोक्ताः क्रिया-रजःप्रमार्जनादिकास्ताः 'अन्योऽन्यं'
परस्परतः साधुना कृतप्रतिक्रियया न विधेया इत्येवं नेतव्योऽन्योऽन्यक्रियांससैकक इति ॥ किञ्च—

से सिया परो सुद्वेणं असुद्वेणं वा तेइच्छं आउटे से० असुद्वेणं नइयलेणं तेइच्छं आउटे ॥ से सिया परो गिलाणस्त

सचित्तानि वा कंदाणि वा मूलाणि वा तथाणि वा हरियाणि वा खणितु कटितु वा कडुावेतु वा तद्वच्छ आउट्टाविज्ज नो
तं सा० २ कडुयेयणा पाणभूयजीवसत्ता वेयणं वेईति, एवं खलु० समिण् सया जए सेयमिणं मन्निज्वासि (सू० १७३)
त्तिवेमि ॥ छट्ठओ सत्तिक्खओ ॥ २-२-६ ॥

‘से’ तस्य साधोः स परः शुद्धेनाशुद्धेन वा ‘चावलेन’ मन्त्रादिसामर्थ्येन ‘चिकित्सां’ व्याध्युपशमम् ‘आउट्टे’ति कर्तु-
मभिलषेत्। तथा स परो ग्लानस्य साधोश्चिकित्सार्थं सचित्तानि कन्दमूलादीनि ‘खनित्वा’ समाकृष्य स्वतोऽन्येन वा
खानयित्वा चिकित्सां कर्तुमभिलषेत् तच्च ‘नास्वादयेत्’ नाभिलयेन्मनसा, एतच्च भावयेत्-इह पूर्वकृतकर्मफले-
भ्यरा जीवाः कर्मविपाककृतकटुकवेदनाः कृत्वा परेषां शरीरमानसा वेदनाः स्वतः प्राणिभूतजीवसत्त्वास्तत्कर्मविपा-
कजां वेदनानुभवन्तीति, उक्तञ्च—“पुनरपि सहनीयो दुःखपाकस्तवायं, न खलु भवति नाशः कर्मणां सञ्चितानाम्।
इति सहगणयित्वा यद्यदायाति सम्यक्, सदसदिति विवेकोऽन्यत्र भूयः कुतस्ते ? ॥ १ ॥” शेषमुक्तार्थं यावदध्ययन-
परिसमाप्तिरिति ॥ पष्ठमादितत्त्वयोदशं सप्तैककाध्ययनं समाप्तम् ॥ २-१-६-१३ ॥

अथ सप्तममन्योऽन्यक्रियाभिधमध्ययनम्। पष्ठानन्तरं सप्तमोऽस्य चायमभिसम्बन्धः-इहानन्तराध्ययने सामा-
न्येन परक्रिया निषिद्धा, इह तु गच्छनिर्गतोद्देशेनान्योऽन्यक्रिया निषिध्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्यास्याध्ययनस्य
नामनिष्पन्ने निक्षेपे अन्योऽन्यक्रियेति नाम, तत्रान्यस्य निक्षेपार्थं निर्युक्तिरुद्गाथापश्चाद्वर्त्तमानाह—

अत्रे छक्कं तं पुण तदन्नमाएसओ चेव ॥ ३२५ ॥

अन्यस्य नामादिपड्ढिधो निक्षेपः, तत्र नामस्थापने शुण्णे, द्रव्यान्यत्रिधा-तदन्यद् अन्यान्यद् आदेशान्यच्चेति द्रव्य-
परवन्नेयमिति ॥ अत्र परक्रियायामन्योऽन्यक्रियायां च गच्छान्तर्गतैर्यतना कर्त्तव्येति, गच्छनिर्गतानां त्वेतया न प्रयोज-
नमिति दर्शयितुं निर्युक्तिकृदाह—

जयमाणस्तस्य परो जं करेइ जयणाए तत्थ अहिगारो । निप्पडिकम्मस्स उ अन्नमन्नकरणं अजुत्तं तु ॥ ३२६ ॥

जयमाणस्तेत्यादि पातनिकयैव भावितार्था ॥ साम्प्रतं सूत्रं, तच्चेदम्—
से भिक्खू वा २ अन्नमन्नकिरियं अज्झत्थियं संसेइयं नो तं सायए २ ॥ से अन्नमन्नं पाए आमज्जिज्ज वा० नो तं०, सेसं

तं चेव, एवं एत्थु० जइज्जासि (सू० १७४) त्वियेमि ॥ सत्तमम् ॥ २-२-७ ॥
अन्योऽन्यस्य-परस्परस्य क्रिया-पादादिप्रमार्जनादिकां सर्वां पूर्वोक्तां क्रियाव्यतिहारविशेषितामाध्यात्मिकां सांश्लेषिकां

नास्वादयेदित्यादि पूर्ववन्नेयं यावदध्ययनसमाप्तिरिति ॥ सप्तममादितश्चतुर्दशं, सप्तैककाध्ययनं समाप्तं, द्वितीया च समाप्ता
चूलिका ॥ २-२-७-१० ॥

अथ भावनाख्या तृतीया चूलेका ।

उक्ता द्वितीया चूला, तदनन्तरं तृतीया समारभ्यते, अस्याश्चायमभिसम्बन्धः—इहादितः प्रभृति येन श्रीवर्द्धमान-
स्वामिनेदमर्थतोऽभिहितं तस्योपकारित्वात्तद्वक्तव्यतां प्रतिपादयितुं तथा पञ्चमहाव्रतोयेतेन साधुना पिण्डशय्यादिकं ग्राह्य-
मतस्तेषां महाप्रदानां परिपालनार्थं भावनाः प्रतिपाद्या इत्यनेन सम्बन्धेनायातेयं चूडेति, अस्याश्चतार्यनुयोगद्वाराणि
भवन्ति, तत्रोपक्रमान्तर्गतोऽयमर्थोधिकारः, तद्यथा—अप्रशस्तभावनापरित्यागेन प्रशस्ता भावना भावयितव्या इति, नाम-
निष्पन्ने निक्षेपे भावनेति नाम, तस्याश्च नामादि चतुर्विधो निक्षेपः, तत्र नामस्थापने धुणत्वादनान्न ह्य द्रव्यादिनिक्षेपार्थं
निर्युक्तिकृदाह—

द्रव्यं गंधगतिलाहएसु सीउण्हविसहणाईसु । भावंमि होइ दुविहा पसत्थ तह अप्पसत्था य ॥ ३२७ ॥

तत्र 'द्रव्य'मिति द्रव्यभाधना नोआगमतो व्यतिरिक्ता गन्धाङ्गैः—जातिकुसुमादिभिर्द्रव्यैस्तिलादिषु द्रव्येषु या वासना
सा द्रव्यभाधनेति, तथा शीतेन भावितः शीतसहिष्णुरुष्णेन वा उष्णसहिष्णुर्भवतीति, आदिग्रहणाद्व्यायामधुणदेहो
व्यायामसहिष्णुरित्याद्यन्येनापि द्रव्येण द्रव्यस्य या भावना सा द्रव्यभाधनेति, भावे तु—भावविषया प्रशस्ताऽप्रशस्तभेदेन
द्विरूपा भावनेति ॥ तत्राप्रशस्तां भावभावनामधिकृत्याह—

पाणिवहसुसावाए अदत्तामेहुणपरिग्गहे चेव । कोहे माणे माया लोभे य हवंति अपसत्था ॥ ३२८ ॥

पाणिवधाद्यकार्येषु प्रथमं प्रवर्त्तमानः साशङ्कः प्रवर्त्तते पश्चालौनःपुन्यकरणतया निशङ्कः प्रवर्त्तते, तदुक्तम्—“क-

रोत्यादौ तावत्सघृणहृदयः किञ्चिदशुभं, द्वितीयं सापेक्षो विमृशति च कार्यं च कुरुते । तृतीयं निःशङ्को विगतघृणमन्यत्कुरुते, ततः पापाभ्यासात्सततमशुभेषु प्ररमते ॥ १ ॥” ॥ प्रशस्तभावनामाह—
दंसणनाणचरित्ते तववेरगे य होइ उ पसत्या । जा य जहा ता य तहा लक्खण बुच्छं सलक्खणओ ॥ ३२९ ॥

दर्शनज्ञानचारित्रतपोवैराग्यादिषु या यथा च प्रशस्तभावना भवति तां प्रत्येकं लक्षणतो वक्ष्ये इति ॥ दर्शनभावनार्थमाह—
तित्थगराण भगवओ पवयणपावयणिअइसइहीणं । अभिगमणनमणदरिसणकित्तणसंपूअणाथुणणा ॥ ३३० ॥
तीर्थकृतां भगवतां प्रवचनस्य-द्वादशाङ्गस्य गणिपिटकस्य, तथा प्रावचनिनाम्-आचार्यादीनां युगप्रधानानां, तथा-
ऽतिशयिनामृद्धिमतां-केवलिमनःपर्यायावधिमच्चतुर्दशपूर्वविदां तथाऽऽमर्षोपध्यादिप्राप्तऋद्धीनां यदभिगमनं गत्वा च
दर्शनं तथा गुणोत्कीर्तनं संपूजनं गन्धादिना स्तोत्रैः स्तवनमित्यादिका दर्शनभावना, अतया हि दर्शनभावनयाऽनवरतं
भाव्यमानया दर्शनशुद्धिर्भवतीति ॥ किञ्च—

जम्माभिसेयनिक्खमणचरणनानुप्पया य निब्बाणे । दिवलोअभवणमंदरंनंदीसरभोमनगरेसुं ॥ ३३१ ॥
अट्ठावयमुज्जिते गयग्गपयए य धम्मचक्के य । पासरहावसनं चमरुप्पायं च वंदांमि ॥ ३३२ ॥

तीर्थकृतां जन्मभूमिषु तथा निष्क्रमणचरणज्ञानोत्पत्तिनिर्वाणभूमिषु तथा देवलोकभवनेषु मन्दरेषु तथा नन्दीश्वर-
रक्षीपादौ भूमिषु च-पातालभवनेषु यानि शाश्वतानि चैत्यानि तानि वन्देऽहमिति द्वितीयगाथायामन्ते क्रियेति, एव-
मष्टापदे, तथा श्रीमदुज्जयन्तगिरौ ‘गजाग्रपदे’ दशार्णकटवर्त्तिनि तथा तन्मन्त्रिणानां घर्मचक्रे तथा अहिच्छन्नायां

पार्थनाथस्य धरणेन्द्रमहिमास्थाने, एवं रथावर्त्ते पर्वते वैरस्वामिना यत्र पादपोषगमनं कृतं यत्र च श्रामद्वद्धमानमाश्रित्य चमरेन्द्रेणोत्पतनं कृतम्, एतेषु च स्थानेषु यथासम्भवमभिगमनवन्दनपूजनोत्कीर्त्तनादिकाः क्रियाः कुर्वतो दर्शनशुद्धिर्भवतीति ॥ किञ्च—

गणियं निमित्ता जुत्ती संदिष्टी अविताहं इमं नाणं । इय एगंतमुवगया गुणपचइया इमे अत्था ॥ ३३३ ॥
गुणमाहृणं इस्सिनामकित्तणं सुरनरिंदइया य । पोराणचेइयाणि य इय एसा दंसणे होइ ॥ ३३४ ॥

प्रवचनविदाममी गुणप्रत्ययिका अर्थो भवन्ति, तद्यथा-गणितविषये-बीजगणितादौ परं पारमुपगतोऽयं, तथाऽष्टाङ्गस्य निमित्तस्य पारगोऽयं, तथा हृष्टिपातोका नानाविधा युक्तीः-द्रव्यसंयोगान् हेतून्ना धेत्ति, तथा सम्यग्-अविपरीता हृष्टिः-दर्शनमस्य त्रिदशैरपि चालयितुमशक्या तथाऽवितथमस्येदं ज्ञानं यथैवायमाह तत्तथैवेत्येवं प्रावचनिकस्याचार्यादेः प्रशंसां कुर्वतो दर्शनविशुद्धिर्भवतीति, एवमन्यदपि गुणमाहात्म्यमाचार्यदेवर्णयतः तथा पूर्वमहर्षीणां च नामोत्कीर्त्तनं कुर्वतः तेषामेव च सुरनरेन्द्रपूजादिकं कथयतः तथा चिरन्तनचैत्यानि पूजयतः इत्येवमादिकां क्रियां कुर्वतस्तद्भासनावासितस्य दर्शनविशुद्धिर्भवतीत्येषा प्रशस्ता दर्शनविषया भावनेति ॥ ज्ञानभावनामधिकृत्याह—

तत्तं जीवाजीवा नायव्या जाणणा इहं दिट्ठा । इह कज्जकरणकारगसिद्धी इह वंधमुक्खो य ॥ ३३५ ॥
यद्धो य वंधहेऊ वंधणबंधप्फलं सुकहियं तु । संसारपवंचोऽवि य इहयं कहिओ जिणवरेहिं ॥ ३३६ ॥
नाणं भविस्सई एवमाइया वायणाइयाओ य । सज्झाप आउत्तो गुरुकुलवासो य इय नाणे ॥ ३३७ ॥

तत्र ज्ञानस्य भावना ज्ञानभावना-एवभूतं मौनीन्द्रं ज्ञानं प्रवचनं यथाऽवस्थिताशेषपदार्थाविर्भावकमित्येवंरूपेति, अनया च प्रधानमोक्षाङ्गं सम्यक्त्वमाधिगमिकमाविर्भवति, यतस्तत्त्वार्थश्रद्धानं सम्यग्दर्शनं, तत्त्वं च जीवाजीवादयो नव प्रवचने कार्य-परमार्थरूपं मोक्षारूपं तथैव मोक्षार्थिना सम्यग् ज्ञातव्याः, तत्परिज्ञानमिहैव-आर्हते प्रवचने दृष्टम्-उपलब्धमिति, नव सम्यग्दर्शनाद्यनुष्ठाता, क्रियासिद्धिश्च-इहैव मोक्षावाप्तिलक्षणा, तामेव दर्शयति-बन्धः-कर्मबन्धनं तस्मान्मोक्षः-कर्मवि-चदनलक्षणाः, असावपीहैव, नान्यत्र शाक्यादिकप्रवचने भवति, इत्येवं ज्ञानं भावयतो ज्ञानभावना भवतीति ॥ तथा 'बद्धः' अष्टप्रकारकर्मपुञ्जलैः प्रतिप्रदेशमवदृब्धो जीवः, तथा 'बन्धहेतवः' मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकपाययोगाः तथा बन्ध-नम्-अष्टप्रकारकर्मवर्णारूपं तत्फलं-चतुर्गतिसंसारपर्यटनसातासातानुभवनरूपमिति, एतत्सर्वमत्रैव सुकथितम्, अन्यद्वा यत्किञ्चित्सुभाषितं तदिहैव प्रवचनेऽभिहितमिति ज्ञानभावना, तथा विचित्रसंसारप्रपञ्चोऽत्रैव जिनेन्द्रैः कथित इति ॥ तथा ज्ञानं मम विशिष्टतरं भविष्यतीति ज्ञानभावना विधेया, ज्ञानमभ्यसनीयमित्यर्थः, आदिग्रहणादेकाग्रचि-त्तादयो गुणा भवन्तीति, तथैतदपि ज्ञाने भावनीयं, यथा-“जं अन्नाणी कम्मं खवेइ” इत्यादि, तथैभिश्च कारणैर्ज्ञा-नमभ्यसनीयं, तद्यथा-ज्ञानसङ्ग्रहार्थं निर्जरार्थम् अव्यवच्छित्यर्थं स्वाध्यायार्थमित्यादि, तथा ज्ञानभावना नित्यं गुरुकुलवासो भवति, तथा चोक्तम्-“णाणस्स होइ भागी थिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धन्ना आवकहाए गुरुकुल-वासं न मुञ्चन्ति ॥ १ ॥”, इत्यादिका ज्ञानविषया भावना भवतीति ॥ चारित्रभावनामधिकृत्याह-

१ ज्ञानस्य भवति भागी स्थिततो दर्शने चास्ति न । धन्या यावत्कथं गुरुकुलवास न मुञ्चन्ति ॥ १ ॥

साहुमाहसाधम्मा सचमदत्तावरइ य यम च । साहु पारंगहावरइ साहु तवो वारसंगो य
वेरगमप्पमाओ एगत्ता (गो) भावणा य परिसंगं । इय चरणमणुगयाओ भणिया इत्तो तवो वुच्छं ॥३३९॥
साधु-शोभनोऽहिंसादिलक्षणो धर्म इति प्रथमव्रतभावना, तथा सत्यमस्मिन्नेवाहते प्रवचने साधु-शोभनं नान्यत्रेति
द्वितीयव्रतस्य, तथाऽदत्तविरतिश्चात्रैव साधीति तृतीयस्य, एवं ब्रह्मचर्यमप्यत्रैव नवगुप्तिगुप्तं धार्यत इति, तथा परिग्र-
हविरतिश्चैव साधीति, एवं द्वादशाङ्गं तप इहैव शोभनं नान्यत्रेति ॥ तथा वैराग्यभावना-सांसारिकसुखजुगुप्सारूपा,
एवमप्रसादभावना-मद्यादिप्रमादानां कर्मबन्धोपादानरूपाणामनासेवनरूपा, तथैकाग्रभावना-“एको मे सासओ अप्पा,
गाणदंसणसंजुओ । सेसा मे वहिरा भाया, सब्बे संजोगलक्खणा ॥ १ ॥” इत्यादिका भावनाः (इति प्रकटमृपित्वाङ्गं)
‘चरणमुपगताः’ चरणाश्रिताः, इत ऊर्ध्वं तपोभावनां ‘वक्ष्ये’ अभिधास्य इति ॥

किह मे हयिल्लसंझो दिवसो? किं या पट्ट तवं काउं? । को इह दब्बे जोगो खित्ते काले समयभावे? ॥३४०॥
‘कथं’ केन निर्विकृत्यादिना तपसा मम दिवसोऽबन्ध्यो भवेत्? कतरद्वा तपोऽहं विधातुं ‘प्रभुः’ शक्तः?, तच्च कृत-
रत्तपः कस्मिन् द्रव्यादौ मम निर्यहति? इति भावनीयं, तत्र द्रव्ये उत्सर्गतो वह्नचणकादिके क्षेत्रे स्निग्धरूपादौ काले
शीतोष्णादौ भावेऽग्लानोऽहमेवंभूतं तपः कर्तुमलम्, इत्येवं द्रव्यादिकं पर्यालोच्य यथाशक्ति तपो विधेयं “शक्तित-
स्यागतपसी” (तत्त्वार्थे अ० ६ सू० २३ दर्शन०) इति वचनादिति ॥ किञ्च—

१ एको मे साभत आत्मा ज्ञानदर्शनयुतः । शेषा मे बाह्या भावाः सर्वे संयोगलक्षणाः ॥ १ ॥

उच्छाहपालणाए इति (एव) तवे संजमे य संघयणे । वेरगगेऽणिचाई होइ चरित्ते इहं पगयं ॥ ३४१ ॥

तथाऽनशननादिके तपस्यनिगूहितबलवीर्येणोत्साहः कर्तव्यः, गृहीतस्य च प्रतिपालनं कर्तव्यमिति, उक्तञ्च—“तित्थ-
यरो चउनाणी सुरमहिओ सिञ्जिअव्वयधुवम्मि । अणिगूहिअवलविरिओ सव्वत्थामेसु उज्जमइ ॥ १ ॥ किं पुण अव-
सेहिं दुक्खक्खयकारणा सुविहिएहिं । होइ न उज्जमिअव्वं सपच्चवार्यंमि माणुस्से? ॥ २ ॥” इत्येवं तपसि भावना वि-
था । एवं ‘संयमे’ इन्द्रियनोदन्द्रियनिग्रहरूपे, तथा ‘संहनने’ वज्रपभादिके तपोनिर्याहनासमर्थे भावना विधेयेति,
राग्यभावना त्वनित्यत्वादिभावनारूपा, तदुक्तम्—“भाययितव्वमनित्यत्व १ मशरणत्वं २ तर्थकता ३ ऽन्यत्वे ४ । अ-
चित्त्वं ५ संसारः ६ कर्माश्रय ७ संवर ८ विधिश्च ॥ १ ॥ निर्जरण ९ लोकविस्तर १० धर्मस्वाख्याततत्त्वचिन्ता च ११ ।
।धेः सुदुर्लभत्वं च १२ भावना द्वादश विशुद्धाः ॥ २ ॥” इत्यादिका अनेकप्रकारा भावना भवन्तीति, इह पुनश्चारित्रे
कृतं—चरित्रभावनयेहाधिकार इति ॥ निर्युत्तयनुगमानन्तरं सूत्रमुच्चारणीयं, तच्चेदम्—

तेणं फालेणं तेणं समएणं समणे भगवं महावीरे पंचहत्युत्तरे यावि हुत्था, तंजहा—हत्युत्तराई थुए चइत्ता गळ्भं धक्कंते हत्थु-
त्तराहिं गळ्भाओ गळ्भं साहरिए हत्थुत्तराहिं जाए हत्थुत्तराहिं मुंढे भवित्ता अगाराओ अणगारियं पव्वइए हत्थुत्तराहिं कसिणे
पडिपुत्ते अब्बाघाए निरावरणे अणंते अणुत्तरे केवलवरनानंदसणे समुप्पत्ते, साइणा भगवं परिसिन्धुए । (सू० १७५)

१ तीर्थवरपथदुर्गानी सुरमहितो ध्रुवे सेपित्तव्ये । अनिगूहितबलवीर्यं सर्वस्याप्नोयच्छति ॥ १ ॥ किं पुनरवक्ष्येयं दुःखस्य कारणम् । भवति नोद्यमित्यं
प्रत्यपाये मानुष्ये ॥ २ ॥

समणे भगवं महावीरे इमाए ओसप्पिणीए सुसमसुसमाए समाए वीइफंताए सुसमदुस्त-
 माए समाए वीइफंताए दूसमसुसमाए समाए धदु विइफंताए पन्नदत्तरीए वासेहिं मासेहिं य अद्धनवमेहिं सेसेहिं जे से
 गिग्हाणं चउत्थे मासे अट्टमे पक्खे आसाढसुद्धे तस्स णं आसाढसुद्धस्स छट्ठीपक्खेणं हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवा-
 गएणं महाविजयसिद्धत्थपुण्डुत्तरवपुंडरीयदिसासोवत्थियवद्धमाणाओ महाविमाणाओ वीसं सागरोवमाइं आउयं पालइत्ता
 आउक्खएणं ठिइक्खएणं भवक्खएणं चुए चइत्ता इह रत्तु जंयुहीवे णं दीवे भारहे वासे दाहिणडुभरहे दाहिणमाहणकुंड-
 पुरसंनिवेशंसि उसभदत्तस्स माहणस्स कोडालसगोत्तस्स देवाणंदाए माहणीए जालंधरस्स गुत्ताए सीहुब्भवभूएणं अप्पाणेणं
 कुच्छिसि गब्भं वपंते, समणे भगवं महावीरे तिन्नाणोवगए यावि हुत्था, चइस्सामित्ति जाणइ चुपमित्ति जाणइ चयमाणे
 न याणेइ, सुदुमे णं से काले पन्नत्ते, तओ णं समणे भगवं महावीरे हियाणुकंपएणं देवेणं जीयमेयंतिकदु जे से वासानं
 तवे मासे पंचमे पक्खे आसोयवहुले तस्स णं आसोयवहुलस्स तेरसीपक्खेणं हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जोगमुवागएणं वा-
 सीहिं राइंदिएहिं वइफंतेहिं तेसीइमस्स राइंदियस्स परियाए वट्टमाणे दाहिणमाहणकुंडपुरसंनिवेशाओ उत्तरखत्तियकुं-
 डपुरसंनिवेशंसि नायाणं खत्तियाणं सिद्धत्थस्स रात्तियस्स कासवगुत्तस्स तिसलाए रात्तियाणीए वासिट्ठसगुत्ताए असु-
 भाणं पुग्गलाणं अवहारं करित्ता सुभाणं पुग्गलाणं पक्खेवं करित्ता कुच्छिसि गब्भं साहरइ, जेवि य से तिसलाए खत्ति-
 याणीए कुच्छिसि गब्भे तंप्पि य दाहिणमाहणकुंडपुरसंनिवेशंसि उस० को० देवा० जालंधरायणगुत्ताए कुच्छिसि गब्भं
 साहरइ, समणे भगवं महावीरे तिन्नाणोवगए यावि होत्था—साहरिब्बिस्सामित्ति जाणइ साहरिब्बिमाणे न यागइ साह-

रिएमिति जाणइ समणाउत्तो ! । तेणं कालेणं तेणं समएणं तिसलाए खत्तियाणीए अहउज्या कयाई नवण्हं मासाणं बहु-
 पडिपुत्ताणं अद्धट्टमाणराइंदियाणं वीइकंताणं जे से गिम्हाणं पढमे मासे दुच्चे पक्खे चित्तसुद्धे तस्स णं चित्तसुद्धस्स तेर-
 सीपक्खेणं इत्थु० जोग० समणं भगवं महावीरं अरोगा अरोगं पसूया । जणं राइं तिसलाख० समणं० महावीरं
 अरोया अरोयं पसूया तणं राइं भवणवइवाणमंतरजोइसियविमाणवासिदेवोहिं देवीहि य उवयंतेहि य एगे
 महं दिब्बे देवुजोए देवसन्निवाए देवकहकहए उप्पिजलगभूए यावि इत्था । जणं रयणिं० तिसलाख० समणं० पसूया
 तणं रयणिं वहवे देवा य देवीओ य एगं महं अमयवासं च १ गंधवासं च २ चुन्नवासं च ३ पुष्पका० ४ हिरन-
 वासं च ५ रयणवासं च ६ वासिसु, जणं रयणिं तिसलाख० समणं० पसूया तणं रयणिं भवणवइवाणमंतरजोइ-
 सियविमाणवासिणो देवा य देवीओ य समणस्स भगवओ महावीरस्स सुइक्कमाइं तित्थयराभिसेयं च करिसु, जओ णं
 पमिइ भगवं महावीरे तिसलाए ख० कुच्छिसि गब्भं आगए तओ णं पमिइ तं कुलं विपुलेणं हिरनेणं सुवन्नेणं धणेणं ध-
 न्नेणं माणिकेणं मुत्तिएणं संखसिलप्पवालेणं अईव २ परिवड्ढइ, तओ णं समणस्स भगवओ महावीरस्स अम्मापियरो एय-
 महं जाणिता निव्वत्तदसाईसि दुक्कंतसि सुइभूयंसि विपुलं असणपणखाइमसाइमं उवक्खडाविति २ ता मित्तनाइसयणसं-
 बंधिवगं उवनिमंतसि मित्त० उवनिमंतित्ता वहवे समणमाहणकिवणवणीमगाहिं मिच्छुंडगपंडरगाईण विच्छड्ढति विगोविति
 विस्सार्णिति दायोरेसु दाणं पल्लभाइति विच्छड्ढित्ता विगो० विस्सार्णित्ता दाया० पल्लभाइत्ता मित्तनाइ० मुंजाविति मित्त०
 भंजगति० १० वगेण इममेयारुत्वं नामधित्तं कारविति—जओ णं पमिइ इमे कुमारे ति० १५० कुच्छिसि गब्भे आहूए

तओ णं पमिइ इमं कुलं विपुलेणं हिरत्रेणं० संखसिलण्णवालेणं अतीव २ परिववुइ वा होउ णं कुमारे वद्धमाणे, तओ णं समणे भगवं महावीरे पंचयाइपरिवुडे, तं०—खीरघाईए १ मज्जणघाईए २ मंडणघाईए ३ खेलावणघाईए ४ अंकया० ५ अंकओ अंकं साहरिजमाणे रस्से मणिकुट्टिमंतले गिरिकंदरसमुल्लीणेविव चंपयपायवे अहाणुपुन्वीए संबहुइ, तओ णं समणे भगवं० विआयपरिणय (मित्ते) विणियत्तवालभावे अप्पुस्सुयाइ उरालाइ माणुस्सगाइ पंचलक्खणाइ कामभोगाइ सहफारिस-रसरुवगंधाइ परियारेमाणे एवं च णं विहरइ । (सू० १७६) । समणे भगवं महावीरे कासवगुत्ते तस्स णं इमे तिन्नि नामधिज्जा एवमाहिज्जंति, तंजहा—अम्मापिउसंति वद्धमाणे १ सहसंसुइए समणे २ भीमं भयभेरवं उरालं अवेलयं परिसह—सहत्तिकट्ठु देवेहिं से नामं कयं समणे भगवं महावीरे ३, समणस्स णं भगवओ महावीरस्स पिया कासवगुत्तेणं तस्स णं तिन्नि नाम० तं०—सिद्धत्थे इ वा जसंसे इ वा जसंसे इ वा, समणस्स णं० अम्मा वासिद्धस्सगुत्ता तीसे णं तिन्नि ना०, तं०—तिसला इ वा विदेहदिआ इ वा पियकरिणी इ वा, समणस्स णं भ० पित्तिअएसुपासे कासवगुत्तेणं, समण० जिठ्ठे भाया नंदिवद्धणे कासवगुत्तेणं, समणस्स णं जेठ्ठा भइणी सुदंसणा कासवगुत्तेणं, समणस्स णं भग० भज्जा जसोया कोडि-भ्रागुत्तेणं, समणस्स णं० धूया कासवगुत्तेणं तीसे णं दो नामधिज्जा एवमा०—अणुज्जा इ वा पियदंसणा इ वा, समणस्स णं भ० नत्तुई कोसिया गुत्तेणं तीसे णं दो नाम० तं०—सेसवई इ वा जसवई इ वा, (सू० १७७) । समणस्स णं० ३ अम्मो-पियरो पासावच्चिजा समणोवासगा यावि हुत्था, ते णं वहुइं वासाइं समणोवासगपरियागं पालइत्ता छण्हं जीवमिकायाणं साक्खरणनिमित्तं आलोइत्ता निदित्ता गरिहित्ता पडिकमित्ता अहारिहं उत्तरुणपायच्छिच्चाइं पडिवज्जित्ता कुससंथारगं दुरू-

मङ्गेनं कृष्णकरनित्र समलंकरेद २ त्ता दुग्धिं महया वेजव्वियसमुग्धाणं समौहणइ २ एगं महं चंदप्पहं सिवियं सहस्स-
याहणियं विउव्वति, तंजहा—ईदामिगउसभतुरगनरमकरविहगवानरकुंजररुसरभचमरसइलसीहवणलयभत्तिचित्तलयवि-
आहरमिदुणजुयलजंतजोगजुतं अभीसहस्समालिणीयं सुनिरुवियं मिसिमिसितरुवगसहस्सकलियं ईसिं मिसमाणं भिभि-
समाणं चक्खुसोयलेसं मुत्ताहलमुत्ताजालंतरोवियं तवणीयपवरलंयूसपलंयंतमुत्तदामं हारद्धहारभूसणसमोणयं अहिय-
विच्छणिजं पउमलयभत्तिचित्तं असोगलयभत्तिचित्तं कुंदलयभत्तिचित्तं नाणालयभत्ति० विरइयं सुभं चारुंकंतरुवं नाणाम-
णिपंचयन्नपंडापडायपडिमंडियगासिहरं पासाईयं दरिसणिजं सुरुवं,—सीया उवणीया जिणवरस्स जरमरणविप्पमुक्कस्स ।
ओसत्तमल्लदामा जलथलयविज्वरुसुमेहिं ॥ १ ॥ सिवियाइ मज्झयारे दिव्यं वररणरुवचिंचइयं । सीहासणं महरिहं
सपायपीढं जिणवरस्स ॥ २ ॥ आलइयमालमउडो भासुरवुंदी वराभरणधारी । रोमियवत्यनियथो जस्स थ मुल्लं सयस-
इस्सं ॥ ३ ॥ छट्ठेण उ भत्तेणं अज्झवसाणेण सुंदरेण जिणो । लेसाहिं विसुज्झंतो आरुहई उत्तमं सीयं ॥ ४ ॥ सीहा-
सणे निविट्ठो सणीसाणा य दोहि पासेहिं । वीयंति चामराहिं मणिरयणविचित्तदंडाहिं ॥ ५ ॥ पुल्लि उक्खित्ता माणु-
सेहिं साहदु रोमकूवेहिं । पच्छा वंहति देवां सुरअसुरा गरुलनार्गिदा ॥ ६ ॥ पुरब्बो सुरा वंहती असुरा पुण दाहिणंभि
पासंभि । अयरे वंहति गरुला नागा पुण उत्तरे पासे ॥ ७ ॥ वणसंडं व कुसुमियं पउमसरो वा जहा सरयकले । सो-
इइ कुसुमभरेणं इय गगणयलं सुराणेहिं ॥ ८ ॥ सिद्धत्यवणं व जहा कणयारवणं व चंपयवणं वा । सोइइ कु० ॥ ९ ॥
यरपडइभेरिपान्नरिसंरसयसहस्सिपहिं तूरेहिं । गयणयले घरणियले तूरनिनाओ परमरम्भो ॥ १० ॥ तत्तचित्तं धणसु-

सिरं आउजं चडव्विहं बहुविहीयं । वाइति तस्य देवा बहूहिं आनट्टगसएहिं ॥ ११ ॥ तेणं कालेणं तेणं समएणं जे से
 हेमंताणं पढमे मासे पढमे पक्खे मग्गसिरवहुले तस्स णं मग्गसिरवहुलस्स दसमीपक्खेणं सुव्वएणं दिवसेणं विजएणं
 मुहुत्तेणं हत्थुत्तरानक्खत्तेणं जोगोवगएणं पाईणगामिणीए छायाए विइयाए पोरिसीए छट्ठेणं भत्तेणं अपाणएणं एगसाड-
 गमायाए चंदप्पभाए सिव्वियाए सहस्सवाहिणियाए सदेवमण्युयासुराए परिसाए समणिज्जमाणे उत्तरखत्तियकुंडपुरसंनिवे-
 सस्स मज्झमज्जेणं निगच्छइ २ जेणेव नायसंडे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ २ ईसिं रयणिप्पमाणं अच्छोत्पेणं भूमिभाएणं
 सणियं २ चंदप्पभं सिव्वियं सहस्सवाहिणि ठवेइ २ सणियं २ चंदप्पभाओ सीयाओ सहस्सवाहिणीओ पत्तोयरइ २ स-
 णियं २ पुरत्थाभिमुदे सीद्दासणे निसीयइ आभरणालंकारं ओमुअइ, तओ णं वेसमणे देवे 'भत्तुव्वायपडिओ भगवओ
 महावीरस्स हंसलक्खणेणं पडेणं आभरणालंकारं पडिच्छइ, तओ णं समणे भगवं महावीरे दाहिणेणं दाहिणं दामेणं वामं
 पंचमुट्ठियं लोयं करेइ, तओ णं सक्के देविंदे देवराया समणस्स भगवओ महावीरस्स जन्नवायपडिए वइरामएणं थालेण
 केसाइं पडिच्छइ २ अणुजाणेसि भत्तेत्तिकट्ठु सीरोयसागरं साहरइ, तओ णं समणे जाव लोयं करित्ता सिद्धाणं नमुक्कारं
 करेइ २ सव्वं मे अकरणिजं पावकम्मत्तिकट्ठु सामाइयं चरित्तं पडिवज्जइ २ देवपरिसं च मणुयपरिसं च आलिक्खच्चित्त-
 भूयमिव ठवेइ—दिव्वो मणुरस्सघोसो तुरियनिनाओ य सक्कवयणेणं । खिप्पामेव निलुक्को जाहे पडिवज्जइ चरित्तं
 ॥ १ ॥ पडिवज्जित्तु चरित्तं अहोनिंसं सव्वपाणभूयहिं । साहट्ठु लोमपुलया सव्वे देवा निसामिति ॥ २ ॥ तओ णं सम-
 णस्स भगवओ महावीरस्स सामाइयं खजोवसमियं चरित्तं पडिवज्जस्स मणपज्जवनाणे नामं नाणे समुप्पत्ते अड्ढाइजेहिं

दीवेहि दोहि य समुदेहि सन्नीणं पंचिदियाणं पञ्जत्ताणं वियत्तमणसाणं मणोगयाइं भावाइं जाणेइ । तओ णं समणे
 भगवं महावीरे पव्वइए समणे मित्तनाइं सयणसंघिवगं पंडिविसज्जेइ, २ इमं एयारूवं अमिगहं अभिगिण्हइ—आरस
 वासाइं बोसट्टकाए चियत्तदेहे जे केइ उवसग्गा समुप्पज्जंति, तंजहा—दिब्बा वा माणुस्सा वा तेरिच्छिया ना, ते सन्वे
 उवसग्गे समुप्पन्ने समणे सम्मं सहिस्सामि खमिस्सामि अहिआसइस्सामि, तओ णं स० भ० महावीरे इमं एयारूवं
 अमिगहं अभिगिण्हत्ता घोसिद्धचत्तदेहे दिवसें मुहुत्तसेसे कुम्मारगामं समणुपत्ते, तओ णं स० भ० वोसिद्धचत्तदेहे
 अणुत्तरेणं आलणं अणुत्तरेणं विहारेणं एवं संजमेणं पग्गहेणं संवरेणं तवेणं वंभचेरवासेणं खंतीए मुत्तीए समिईए गुत्तीए
 तुट्ठीए ठाणेणं कमेणं सुचरियफलनिव्वाणमुत्तिमग्गेणं अप्पाणं भावेमाणे विहरइ, एवं वा विहरमाणस्स जे केइ उवसग्गा
 समुप्पज्जंति—दिब्बा वा माणुस्सा वा तिरिच्छिया वा, ते सन्वे उवसग्गे समुप्पन्ने समणे अणाउले अव्वहिए अदीणमाणसे
 तिविहमणवणकायगुत्ते सम्मं सहइ खमइ तितिवस्वइ अहियासेइ, तओ णं समणस्स भगवओ महावीरस्स एएणं विहा-
 रेणं विहरमाणस्स धारस वासा वीदकंता तेरसमस्स य वासस्स परियाए वट्टमाणस्स जे से गिम्हाणं दुचे मासे चउत्थे
 पक्खे वइसाहमुद्धे तस्स णं वेसाहमुद्धस्स दसमीपक्खेणं सुव्वएणं दिवसेणं विजाएणं मुहुत्तेणं हत्थुत्तराहिं नक्खत्तेणं जो-
 गोवगएणं पाईणगामिणीए छायाए वियत्ताए पोरिसीए जंभियगामस्स नगरस्स वहिया नईए उज्जुवालियाए उत्तरकूले
 साभागस्स गाहावइस्स फट्ठकरणंति उडुंजाणूअहोसिरस्स झाणकोट्टोवगयस्स वेयावत्तस्स चेइयस्स उत्तरपुरिच्छिमे विसी-
 भगे माल्लव्वरस्स अद्दुरसामंते उकुडुयस्स गोदोद्वियाए आयावणाए आयावमाणस्स छहेणं भत्तेणं अपाणएणं सुव्वज्जाणं-

तरियाए वट्टमाणस्स निव्वणे कसिणे पडिपुत्ते अच्चाए निरावरणे अणंते अणुत्तरे केवलवरनाणंदसणे समुप्पन्ने, से भगवं अरहं जिणे केवली सव्वन्न सव्वभावदरिस्सी सदेवमणुयासुरस्स लोगस्स पच्चाए जाणइ, तं०—आगइं गइं ठिइं चयणं उ-
 व्वायं भुत्तं पीयं कडं पडिसेवियं आविकम्मं रहोकम्मं लवियं कहियं मणोमाणसियं सव्वलोए सव्वजीवाणं सव्वभावाइं
 जाणमाणे पासमाणे एवं च णं विहरइ, जणं दिवसं समणस्स भगवओ महावीरस्स निव्वणे कसिणे जाव समुप्पन्ने
 तणं दिवसं भवणवइवाणमंतरजोइसियविमाणवासिदेवेहि य देवीहि य उवयंतेहि जाव उप्पिजलग्गभूए यावि हुत्था, तओ
 णं समणे भगवं महावीरे उप्पन्नवरनाणंदसणधरे अण्णं च लोगं च अभिसमिक्ख पुव्वं देवाणं धम्ममाइक्खइ, ततो
 पच्छा मणुस्साणं, तओ णं समणे भगवं महावीरे उप्पन्ननाणंदसणधरे गोयमार्इणं समणाणं पंच महव्वयाइं सभावणाइं
 छल्लीवनिक्कया आतिक्खति भासइ परूवेइ, तं—पुढविकाए जाव तसकाए, पढमं भंते ! महव्वयं पच्चक्खामि अस्सं पा-
 णाइवायं से सुडुमं वा घायरं वा तसं वा थावरं वा नेव सयं पाणाइवायं करिज्जा ३ जावल्लीवाए तिविहं तिविहेणं मणसा
 वयसा कायसा तस्स भंते ! पडिक्कमामि निंदामि गरिहामि अण्णाणं वोसिरामि, तस्सिमाओ पंच भावणाओ भवंति, त-
 स्थिमा पढमा भावणा—

‘तेणं कालेण’मित्यादि ‘तेन कालेन’ इति दुष्पमसुपमादिना ‘तेन समयेन’ इति विवक्षितेन विशिष्टेन कालेन सतोस-
 स्यादिकमभूदिति सम्बन्धः, तत्र ‘पंचहयुत्तरे यावि हुत्था’ इत्येवमादिना ‘आरोग्गा आरोगं पसूय’त्ति, इत्येवमन्तेन ग्रन्थेन
 भगवतः श्रीवर्द्धमानस्वामिनो विमानच्यवनं ब्राह्मणीगर्भाधानं ततः शक्रादेशात्रिशलागर्भसंहरणमुत्पत्तिश्चाभिहिता, ‘तत्थ

पंचहथुत्तरोहिं होत्य'त्ति हस्त उत्तरो यासामुत्तरफाल्गुनीनां ता हस्तोत्तराः, ताश्च पञ्चसु स्थानेषु-गर्भाधानसंहरणं जन्म-
दीक्षाज्ञानोत्पत्तिरूपेषु संवृत्ता अतः पञ्चहस्तोत्तरो भगवानभूदिति, 'चवमाणे ण जाणइ'त्ति आन्तर्मुहूर्तिकत्वाच्छब्दस्थो-
पयोगस्य व्यवनकालस्य च सूक्ष्मत्वादिति, तथा 'जणं रयणी अरोया अरोयं पसूयन्ती'त्येवमादिना 'उप्पन्ननाणदंसण-
धरे गोयमार्इणं समणाणं निगंथाणं' पञ्च महव्ययाइं सभावणाइं छज्जीवनिकायाइं आइक्खइं'त्येवमन्तेन ग्रन्थेन भग-
वतो वीर्यवर्द्धमानस्वामिनो जातकर्माभिपेकसंवर्द्धनदीक्षाकेवलज्ञानोत्पत्तयोऽभिहिताः, प्रकटार्थं च सर्वमपि सूत्रं, साम्प्र-
तमुत्सन्नज्ञानेन भगवता पद्यानां महाव्रतानां प्राणातिपातविरमणादीनां प्रत्येकं याः पञ्च पञ्च भावनाः प्ररूपितास्ता व्या-
प्यन्ते, तत्र प्रथममहाव्रतभावनाः पञ्च, तत्र प्रथमां तावदाह—

इरियासमिण्णं से निगंथे नो अणइरियासमिण्णं से निगंथे पाणाइं भूयाइं जीवाइं स-
त्ताइं अभिहणिज्जा वा वत्तिज्जा वा परियाविज्जा वा लेसिज्जा वा उइविज्जा वा, इरियासमिण्णं से निगंथे नो इरियासमिहस्ति'
पदमा भावणा १ । अहावरा दुष्सा भावणा-मणं परियाणइ से निगंथे, जे य मणे पावण सावजे सकिरिण्णं अणहयकरे'
छेयकरे भेयकरे अहिगरणिण्णं पाउसिण्णं पारियाविण्णं पाणाइवाइण्णं भूओवधाइण्णं, तहप्पगारं मणं नो पधारिज्जा गमणाणं,
मणं परिजाणइ से निगंथे, जे य मणे अयवयस्ति दुष्सा भावणा २ । अहावरा तथा भावणा-वइं परिजाणइ से निगंथे,
जा य वइं पायिया सावज्जा सकिरिया जाय भूओवधाइया तहप्पगारं वइं नो उधारिज्जा, जे वइं परिजाणइ से निगंथे,
जाय वइं अपावियस्ति तथा भावणा ३ । अहावरा चउत्था भावणा-आयाणमंडयत्तनिक्खेवणासमिण्णं से निगंथे, नो

अणायणभंडमत्तनिक्खेवणासमिए, केवली बूया०—आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिए से निगंथे पाणाइं भूयाइं जीवाइं-
सत्ताइं अभिहणिज्जा वा जाव उइविज्ज वा, तम्हा आयाणभंडमत्तनिक्खेवणासमिए से निगंथे, नो आयाणभंडमत्तनिक्खेवणा-
असमिएत्ति चउत्था भावणा ४ । अहावरा पंचमा भावणा—आलोइयपाणभोयणमोई से निगंथे नो अणालोइयपाणभोयण-
मोई, केवली बूया०—अणालोइयपाणभोयणमोई से निगंथे पाणाणि वा ४ अभिहणिज्ज वा जाव उइविज्ज वा, तम्हा आलो-
इयपाणभोयणमोई से निगंथे नो अणालोइयपाणभोयणमोईत्ति पंचमा भावणा ५ । एयावता महव्वए सम्मं काएण फा-
सिए पालिए तीरिए किट्टिए अवट्टिए आणाए आराहिए यावि भवइ, पढमे भंते ! महव्वए पाणाइवायाओ वैरमणं ॥
अहावरं दुचं महव्वयं पच्चक्खामि, सव्वं मुसावायं वइदोसं, से कोहा वा लोहा वा भया वा हासा वा नेव सयं मुसं
भासिज्जा नेवत्तेणं मुसं भासाविज्जा अन्नपि मुसं भासंतं न समणुमत्तिज्जा तिविहं तिविहेणं मणसा वयसा कायसा, एत्ता
भंते ! पडिक्कमामि जाव वोसिरामि, तस्सिमाओ पंच भावणाओ भवन्ति—वत्थिमा पढमा भावणा—अणुवीइभासी से निगंथे
नो अणणुवीइभासी, केवली बूया०—अणणुवीइभासी से निगंथे समावज्जिज्ज मोसं वयणाए, अणुवीइभासी से निगंथे नो
अणणुवीइभासिस्ति पढमा भावणा । अहावरा दुच्चा भावणा—कोहं परियाणइ से निगंथे नो कोहणे सिया, केवली बूया-
कोहप्पत्ते कोहत्तं समावइज्जा मोसं वयणाए, कोहं परियाणइ से निगंथे न य कोहणे सियत्ति दुच्चा भावणा । अहावरा तथा
भावणा—लोभं परियाणइ से निगंथे नो अ लोभणए सिया, केवली बूया—लोभपत्ते लोभी समावइज्जा मोसं वयणाए,
लोभं परियाणइ से निगंथे नो य लोभणए सियत्ति तथा भावणा । अहावरा चउत्था भावणा—भयं परिजाणइ से

निगंधे नो भयभीरुए सिया, केवली यूया-भयपत्ते भीरू समावइज्जा मोसं वयणाए, भयं परिजाणइ से निगंधे नो भय-
 भीरुए सिया चउत्था भावणा ४ । अहवर पंचमा भावणा-हासं परियाणइ से निगंधे नो य हासणए सिया, केव०
 हासपत्ते हासी समावइज्जा मोसं वयणाए, हासे परियाणइ से निगंधे नो हासणए सियत्ति पंचमी भावणा ५ । एताव-
 ता दोये महव्वए सम्मं फाएण फासिए जाव आणाए आराहिए यावि भवइ दुबे भंते ! महव्वए ॥ अहवरं तच्चं भंते !
 महव्वयं पक्कत्तासि सत्तं अदिन्नादाणं, से गमे वा नगरे वा रणे वा अप्यं वा बटुं वा अणुं वा थूलं वा चित्तमंतं वा
 अचित्तमंतं वा नेव सयं अदिन्नं गिण्हज्जा.नेवनेहिं अदिन्नं गिण्हविज्जा अदिन्नं अन्नपि गिण्हंतं न समणुजाणिज्जा जावलीवाए
 जाव वोसिरामि, तस्सिमाओ पंच भावणाओ भवंति, तत्थिमा पढमा भावणा-अणुवीइ मिउग्गहं जाई से निगंधे नो
 अणुवीइमिउग्गहं जाई से निगंधे, केवली यूया-अणुवीइ मिउग्गहं जाई निगंधे अदिन्नं गिण्हज्जा, अणुवीइ मिउ-
 ग्गहं जाई से निगंधे नो अणुवीइ मिउग्गहं जाइत्ति पढमा भावणा १ । अहवर दुष्सा भावणा-अणुन्नविय पाणभोय-
 णभोई से निगंधे नो अणुन्नविअ पाणभोयणभोई, केवली यूया-अणुन्नविय पाणभोयणभोई से निगंधे अदिन्नं भुंजिज्जा,
 तम्हा अणुन्नविय पाणभोयणभोई से निगंधे नो अणुन्नविय पाणभोयणभोईत्ति दुष्सा भावणा २ । अहवर तच्चा भा-
 यणा-निगंधेणं उग्गहंसि एतावताव उग्गहणसीलए सिया, केवली यूया-निगंधेणं उग्गहंसि अणुगहियंसि
 एतावता अणुगहणसीले अदिन्नं ओगिण्हज्जा, निगंधेणं उग्गहं उग्गहियंसि एतावताव उग्गहणसीलएत्ति तच्चा भावणा ।
 अहवर चउत्था भावणा-निगंधेणं उग्गहंसि उग्गहियंसि अभिक्खणं २ उग्गहणसीलए सिया, केवली यूया-निगंधेणं

उगहंसि उ अमिक्खणं २ अणुगहणसीले अदित्रं गिणिहज्जा, निगंथे उगहंसि अमिक्खणं २ उगहणसी-
लएत्ति चउत्था भावणा । अहावरा पंचमा भावणा-अणुवीइ मिउगहजाई से निगंथे साहम्मिएसु, नो अणुवीई
मिउगहजाई, केवली दूया-अणुवीइ मिउगहजाई से निगंथे साहम्मिएसु अदित्रं उगिणिहज्जा अणुवीइमिउगहजाई
से निगंथे साहम्मिएसु नो अणुवीइमिउगहजाती इइ पंचमा भावणा, एतावया तच्चे महव्वए सम्मं० जाव आणाए आरा-
हए यावि भवइ, तच्चं भंते ! महव्वयं ॥ अहावरं चउत्थं महव्वयं पच्चस्वामि सव्वं मेहुणं, से दिव्वं वा माणुस्सं वा तिरि-
क्खज्जेणियं वा नेव सयं मेहुणं गच्छेज्जा तं चेंवं अदित्रादाणवत्तच्चया भाणियव्वा जाव वोसिरामि, तस्सिमाओ पंच भाव-
णाओ भवंति, तत्थिमा पढमा भावणा-नो निगंथे अमिक्खणं २ इत्थीणं कइं कहित्तए सिया, केवली दूया-निगंथे णं
अमिक्खणं २ इत्थीणं कइं कइमाणे संतिभेया संतिविभंगा संतिकेवलीपत्रत्ताओ धम्माओ भंसिज्जा, नो निगंथे णं अमि-
क्खणं २ इत्थीणं कइं कहित्तए सियत्ति पढमा भावणा १ । अहावरा दुच्चा भावणा-नो निगंथे इत्थीणं मणोहराई २
इंदियाई आलोइत्तए निज्झाइत्तए सिया, केवली दूया-निगंथे णं इत्थीणं मणोहराई २ इंदियाई आलोएमाणे निज्झाएमाणे संति-
भेया संतिविभंगा जाव धम्माओ भंसिज्जा, नो निगंथे इत्थीणं मणोहराई २ इंदियाई आलोइत्तए निज्झाइत्तए सियत्ति
दुच्चा भावणा २ । अहावरा तथा भावणा-नो निगंथे इत्थीणं पुव्वरयाई पुव्वकीलियाई सुमरित्तए सिया, केवली दूया-
निगंथे णं इत्थीणं पुव्वरयाई पुव्वकीलियाई सरमाणे संतिभेया जाव भंसिज्जा, नो निगंथे इत्थीणं पुव्वरयाई पुव्वकी-
लियाई सरित्तए सियत्ति तथा भावणा ३ । अहावरा चउत्था भावणा-नाइमत्तपाणभेयणभोई से निगंथे न पणीयर-

समोयणभोई से निगंथे, केवली वूया—अइमत्तपणभोयणभोई से निगंथे पणियरसभोयणभोई संतिभेया जाव भंसिज्जा, नाइमत्तपणभोयणभोई से निगंथे नो पणीयरसभोयणभोईत्ति चउत्था भावणा ४ । अहावरं पंचमा भावणा—नो निगंथे इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवित्तए सिया, केवली वूया—निगंथे णं इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सयणासणाइं सेवे-
 माणे संतिभेया जाव भंसिज्जा, नो निगंथे इत्थीपसुपंडगसंसत्ताइं सयणासणाइं सेवित्तए सियत्ति पंचमा भावणा ५,
 एतावया चउत्थे महव्वए सम्मं काएण फासेइ जाव आराहिए यावि भवइ, चउत्थं भंते! महव्वयं ॥ अहावरं पंचमं
 भंते! महव्वयं सव्वं परिगहं पच्चक्खामि से अप्पं वा दहुं वा अणुं वा थूलं वा चित्तमंतमचित्तं वा नेव सयं परिगहं
 गिण्हिज्जा नेवभोई परिगहं परिगहं गिण्हविज्जा अन्नं पि परिगहं गिण्हंतं न समणुज्जाणिज्जा जाव वोसिरामि, तस्सिमाओ पंच
 भावणाओ भवंति, तत्थिमा पढमा भावणा—सोयओ णं जीवे [मणुन्ना]मणुन्नाइं सदाइं सुणेइ मणुन्नामणुन्नेहिं सदेहिं नो
 सज्जिज्जा नो रज्जिज्जा नो गिज्जेज्जा नो मुज्झि(च्छे)ज्जा नो अज्झोववज्जिज्जा नो विणिघायमावजेज्जा, केवली वूया—निगं-
 थे णं मणुन्नामणुन्नेहिं सदेहिं सज्जमाणे रज्जमाणे जाव विणिघायमावज्जमाणे संतिभेया संतिविभंगा संतिकेवल्लिपन्नत्ताओ
 धम्माओ भंसिज्जा, न सक्का न सोउ सदा, सोतविसयमागया । रागदोसा उ जे तत्थ, ते भिक्खू परिवज्जए ॥ १ ॥ सो-
 यओ जीवे मणुन्नामणुन्नाइं सदाइं सुणेइ पढमा भावणा १ । अहावरा दुच्चा भावणा—चक्खूओ जीवो मणुन्नामणुन्नाइं रुवाइं
 पासइ मणुन्नामणुन्नेहिं रुवेहिं सज्जमाणे जाव विणिघायमावज्जमाणे संतिभेया जाव भंसिज्जा,—न सक्का रुवमइदु, चक्खुविसय-
 मागयं । रागदोसा उ जे तत्थ, ते भिक्खू परिवज्जए ॥ १ ॥ चक्खूओ जीवो मणुन्ना २ रुवाइं पासइ, दुच्चा भावणा ।

अहावरा तथा भावणा—घणओ जीवे मणुन्ना २ इं गंधां अघायइ मणुन्नामणुन्नेहिं गंधेहिं नो सज्जिजा नो रज्जिजा जाव नो विणिघायमावज्जिजा केवली यूया—मणुन्नामणुन्नेहिं गंधेहिं सज्जमाणे जाव विणिघायमावज्जमाणे संतिभेया जाव भंसिज्जा,—न सक्का गंधमघाडं, नासाविसयमागयं । रागदोसा उ जे तत्थ, ते भिक्खू परिवज्जए ॥ १ ॥ घाणओ जीवो मणुन्ना २ इं गंधां अघायइत्ति तथा भावणा ३ । अहावरा चउत्था भावणा—जिन्माओ जीवो मणुन्ना २ इं रसां अस्साएइ, मणुन्नामणुन्नेहिं रसेहिं नो सज्जिजा जाव नो विणिघायमावज्जिजा, केवली यूया—निगंधे णं मणुन्नामणुन्नेहिं रसेहिं सज्जमाणे जाव विणिघायमावज्जमाणे संतिभेया जाव भंसिज्जा,—न सक्का रसमस्साडं, जीहाविसयमागयं । रागदोसा उ जे तत्थ, ते भिक्खू परिवज्जए ॥ १ ॥ जीहाओ जीवो मणुन्ना २ इं रसां अस्साएइत्ति चउत्था भावणा ४ । अहावरा पंचमा भावणा—फासओ जीवो मणुन्ना २ इं फासां पडिसेवेएइ मणुन्नामणुन्नेहिं फासेहिं नो सज्जिजा जाव नो विणिघायमावज्जिजा, केवली यूया—निगंधे णं मणुन्नामणुन्नेहिं फासेहिं सज्जमाणे जाव विणिघायमावज्जमाणे संतिभेया संतिविमंगा संतिकेवलीपन्नत्ताओ धम्माओ भंसिज्जा,—न सक्का फासमवेएडं, फासविसयमागयं । रागदोसा ० ॥ १ ॥ फासओ जीवो मणुन्ना २ इं फासां पडिसेवेएत्ति पंचमा भावणा ५ । एतावता पंचमे महव्वते सम्मं अवट्ठिए अणाए आराहिए यावि भवइ, पंचमं भंते ! महव्वयं । इंसेएहिं पंचमहव्वएहिं पणवीसाहि य भावणाहिं संपन्ने अणगारे अहासुयं अहामगं-सम्मं काण्ण फासित्ता पालित्ता तीरित्ता किट्ठित्ता अणाए आराहित्तां यावि भवइ ॥ (सू० १७९) भावनाऽध्ययनम् ॥ २-३ ॥

‘इरिया समिए’ इत्यादि, ईरणं गमनमीर्या तस्यां समितो-दत्तावधानः पुरतो युगमात्रभूभागन्यस्तदृष्टिगामीत्यर्थः,

न त्वसमितो भवेत्, किमिति ? यतः केवली श्रूयात्कर्मोपादानमेतद्, गमनक्रियायामसमितो हि प्राणिनः 'अभिहन्यात्' पादेन ताडयेत्, तथा 'वर्त्तयेत्' अन्यत्र पातयेत्, तथा 'परितापयेत्' पीडामुत्पादयेत्, 'अपद्रापयेद्वा' जीविताद्व्यप-
रोपयेदित्यत ईर्यासमितेन भवितव्यमिति प्रथमा भावना, द्वितीयभावनायां तु मनसा दुष्प्राणिहितेन न भाव्यं, तद्वर्श-
यति-यन्मनः 'पापकं' साधयं सक्रियम् 'अण्हयकरं'ति कर्माश्रयकारि, तथा छेदनभेदनकरं अधिकरणकरं कलहकरं
कूटदोषं प्रदोषिकं तथा प्राणिनां परितापकारीत्यादि न विधेयमिति, अथापरा तृतीया भावना-दुष्प्रसक्ता या वाक्
णिनामपकारिणी सा नाभिधातव्येति तात्पर्यार्थः, तथा चतुर्थी भावना-आदानभाण्डमात्रनिक्षेपणासमितिः, तत्र च
भेर्ग्रन्थेन साधुना समितेन भवितव्यमिति, तथाऽपरा पञ्चमी भावना—'आलोकितां' प्रत्युपेक्षितमशनादि भोक्तव्यं,
दकरणे दोषसम्भवादिति, इत्येवं पञ्चभिर्भावनाभिः प्रथमं व्रतं स्पर्शितं पालितं तीर्णं कीर्त्तितमवस्थितमाज्ञयाऽऽराधितं
यतीति । द्वितीयव्रतभावनामाह, तत्र प्रथमेयम्-अनुविचिन्त्यभाषिणा भवितव्यं, तदकरणे दोष सम्भवात्, द्वितीय
त्वनायां तु क्रोधः सदा परित्याज्यो, यतः क्रोधान्धो मिथ्याऽपि भाषत इति, तृतीयभावनायां तु लोभजयः कर्त्तव्यः,
स्यापि मृषावादहेतुत्यादिति हृदयम्, चतुर्थ्या पुनर्भयं त्याज्यं, पूर्वोक्तादेव हेतोरिति, पञ्चमभावनायां तु हास्यमिति,
पञ्चभिर्भावनाभिर्यावदाज्ञयाऽऽराधितं भवतीति । तृतीयव्रते प्रथमभावनेषा-अनुविचिन्त्य शुद्धोऽवग्रहो याचनीय
ऽ, द्वितीयभावना त्याचार्यादीननुज्ञाप्य भोजनादिकं विधेयम्, तृतीया त्वेषा-अवग्रहं गृह्यता निर्ग्रन्थेन साधुना
रेमित पवावग्रहो ग्राह्य इति, चतुर्थभावनायां तु 'अभीक्षणम्' अनवरतमवग्रहपरिमाणं विधेयमिति, पञ्चम्यां त्वनु-

विचिन्त्य मितमवग्रहं साधर्मिकसम्बन्धिनं गृहीयात्, इत्येवमाज्ञया तृतीयव्रतमाराधितं भवतीति । चतुर्थव्रते प्रथमे-
यम्-स्त्रीणां सम्बन्धिनीं कथां न कुर्यात्, द्वितीयायां तु तदिन्द्रियाणि मनोहारीणि नालोकयेत्, तृतीयायां तु पूर्व-
क्रीडितादि न स्मरेत्, चतुर्थीं नातिमात्रभोजनपानासेवी स्यात्, पञ्चम्यां तु स्त्रीपशुपण्डकविरहितशय्याऽवस्थानमिति ।
पञ्चमव्रतभावना पुनरेषा-श्रोत्रमाश्रित्य मनोज्ञान् शब्दान् श्रुत्वा न तत्र गार्हर्ष्यं विदध्यादिति, एवं द्वितीयतृतीयच-
तुर्थपञ्चमभावनासु यथाक्रमं रूपरसगन्धस्पर्शेषु गार्हर्ष्यं न कार्यमिति, शेषं सुगमं यावदध्ययनं समाप्तमिति ॥ भावनारूपं
पञ्चदशमध्ययनं । तृतीया चूडा समाप्तेति ॥ २-३-१५ ।

उक्तं.तृतीयचूडात्मकं भावनाख्यमध्ययनं, साम्प्रतं चतुर्थचूडारूपं विमुक्त्यध्ययनमारभ्यते, अस्या चायमभिसम्बन्धः—
इहानन्तरं महाव्रतभावनाः प्रतिपादिताः तदिहाव्यनित्यभावना प्रतिपाद्यते, इत्यनेन सम्बन्धेनायातस्याध्यायनस्य च-
त्वार्यनुयोगद्वाराणि भवन्ति, तत्रोपक्रमान्तर्गतमर्थार्थाधिकारं दर्शयितुं निर्युक्तिकृदाह—

अणिञ्चे पञ्चए रूपे भुयगस्स तहा (या) महांसमुद्दे य । एए खल्लु अहिगारा अज्झयणंमी विमुत्तीए ३४२
अस्याध्ययनस्यानित्यत्वाधिकारः तथा पर्यताधिकारः पुना रूप्याधिकारः तथा भुजगत्वगधिकार एवं समुद्राधिका-
रश्च, इत्येते पञ्चार्थाधिकारास्तांश्च यथायोगं सूत्र एव भणिव्याम इति ॥ नामनिष्पन्ने तु निक्षेपे विमुक्तिरिति नाम, अस्य
च नामादिनिक्षेपः उत्तराध्ययनान्तःपातिविमोक्षाध्ययनवदित्यतिदेष्टुं निर्युक्तिकार आह—

जो चेव होइ मुखो सा उ विमुत्ति पगयं तु भावेणं । देसविमुक्का साहू सन्वविमुक्का भवे सिद्धा ३४३
य एव मोक्षः सैव विमुक्तिः, अस्याश्च मोक्षवन्निक्षेप इत्यर्थः, प्रकृतम्-अधिकारी भावविमुक्त्येति, भावविमुक्तिस्तु
देशसर्वभेदाद्देहा, तत्र देशतः साधूनां भवस्थकेवलपर्यन्तानां, सर्वविमुक्तास्तु सिद्धा इति, अष्टविधकर्मविघटनादिति ॥
सूत्रानुगमे सूत्रमुच्चारयितव्यं, तच्चेदम्—

अणिच्चमावासमुर्विति जंतुणो, पलोयए सुच्चमिणं अणुत्तरं । विडसिरे विन्नु अगारवंधणं, अभीरु आरंभपरिगहं चए ॥ १ ॥

आवसन्त्यस्मित्यावासो-मनुष्यादिभवस्तच्छरीरं वा तमनित्यमुप-सामीप्येन यान्ति-गच्छन्ति जन्तवः-प्राणिन
इति, चतसृष्वपि गतिषु यत्र यत्रोत्पद्यन्ते तत्र तत्रानित्यभावमुपगच्छन्तीत्यर्थः, एतच्च मौनीन्द्रं प्रवचनमनुत्तरं श्रुत्वा
‘प्रलोकेयेत्’ पर्यालोचयेद्, यथैव प्रवचनेऽनित्यत्वादिकमभिहितं तथैव लक्ष्यते-दृश्यते इत्यर्थः, एतच्च श्रुत्वा प्रलोकेय
च विद्वान् ‘व्युत्सृजेत्’ परित्यजेत् ‘अगारवन्धनं’ गृहपाशं पुत्रकलत्रधनधान्यादिरूपं, किम्भूतः सन् ? इत्याह—
‘अभीरुः’ सप्तप्रकारभयरहितः परीपहोपसर्गाप्रधृष्यश्च ‘आरंभं’ सावद्यमनुष्ठानं परिग्रहं च सत्राह्याभ्यन्तरं त्यजे-
दिति ॥ १ ॥ साम्प्रतं पर्यताधिकारे,—

तद्वागयं भिक्खुमणंतसंजयं, अणेलिसं विन्नु चरंतमेसणं । तुदंति वायाहि अमिद्वं नरा, सरेहि संगमगयं व कुंजरं ॥ २ ॥

तथाभूतं साधुम्-अनित्यत्वादिवसन्नोपेतं व्युत्सृष्टगृहवन्धनं त्यक्त्वाऽनुत्तरं त्र्यहोपसर्गापरिग्रहं, तथाऽनन्तेज्वेकेन्द्रियादिषु सम्यग्
यतः संयतस्तम् ‘अनीदृशम्’ अनन्यसदृशं ‘विद्वांसं’ जिनागमप्रगृहीतसारम् ‘एषणायां चरन्तं’ परिशुद्धाद्वारादिना वर्त्तमानं,

तमित्थंभूतं भिक्षुं 'नरा': मिथ्यादृष्टयः पापोपहृतात्मानः 'चाग्निः' असम्यालौपैः 'तुदन्ति' व्यथन्ते, पीडामुत्पादयन्ती-
त्यर्थः, तथा लोष्टप्रहारादिभिरभिद्रवन्ति च, कथमिति दृष्टान्तमाह-शरैः सङ्ग्रामगतं कुञ्जरमिव ॥ २ ॥ अपिच—
तदृप्पगारेहिं जणेहिं हीलिय, ससङ्गफासा फरसा उर्इरिया । तितिक्खए नणि अटुट्ठचेयसा, गिरिव्व वाएण न संपवेयए ॥ ३ ॥

'तथाप्रकरैः' अनार्यप्रायैर्जनेः 'हीलितः' कदर्थितः, कथं ? यतस्तैः परुषास्तीव्राः सशब्दाः--साक्रोशाः स्वर्शाः--शीतो-
प्यादिका दुःखोत्सादका उत्-प्रावत्येनेरिता-जनिताः कृता इत्यर्थः, तांश्च स मुनिरेवं हीलितोऽपि 'तितिक्षते' सम्यक्-
सहते, यतोऽसौ 'ज्ञानी' पूर्वकृतकर्मण एवायं विपाकानुभय इत्येवं मन्यमानः, 'अदुष्टचेताः' अकलुषान्तःकरणः सन्
'न तैः संप्रवेपते' न कम्पते गिरिरिव वातेनेति ॥ ३ ॥ अधुना रूप्यदृष्टान्तमधिकृत्याह—

उवेहमाणे कुसलेहिं संबसे, अकंठदुक्खी तसथावरा दुही । अत्तए सब्वसहे महामुणी, तद्वा हि से सुस्समणे समाहिए ॥ ४ ॥

'उपेक्षमाणः' परीपहोपसर्गान् सहमान इष्टानिष्टविषयेषु वोपेक्षमाणो-माध्यस्थ्यमवलम्बमानः 'कुशलैः' गीतार्थैः सह
संवसेदिति, कथम् ? अकांतम्-अनभिप्रेतं दुःखम्-असातावेदनीयं तद्विद्यते चेपां त्रसस्थावराणां तान् दुःखिनस्त्रस-
स्थावरान् 'अल्पयन्' अपरितापयन् पिहिताश्रयद्वारः पृथ्वीवत् 'सर्वसहः' परीपहोपसर्गसहिष्णुः 'महामुनिः' सम्यग्जग-
त्रयस्वभाववेत्ता तथा ह्यसौ सुश्रमण इति समाख्यातः ॥ ४ ॥ किञ्च—

विऊ नए धम्मपयं अणुत्तरं, विणीयतण्हस्स मुणिस्स ज्ञायओ । समाहियस्सङ्गिसिद्वा व तेयसा, तवो य पत्ता य जसो य वडुइ ॥ ५ ॥
'धिद्वान्' कालज्ञः 'नतः' प्रणतः प्रहूः, किं तत् ?—'धर्मपदं' धान्त्यादिकं, किंभूतम् ?—'अणुत्तरं' प्रधानमित्यर्थः,

तस्य चैवंभूतस्य मुनेर्विगततृष्णास्य ध्यायतो धर्मध्यानं 'समाहितस्य' उपयुक्तस्याग्निशिखावत्तेजसा ज्वलतस्तपः प्रज्ञा यंशश्च वर्धत इति ॥ ५ ॥ तथा—

दितोदिसंऽणंतजिणेण ताइणा, महव्वया खेमपया पवेइया । महागुरु निस्सयरा उईरिया, तमेव तेउत्तिदिसं पगासगा ॥ ६ ॥

‘दिशोदिश’मिति सर्वास्वप्येकेन्द्रियादिषु भावदिक्षु ‘क्षेमपदानि’ रक्षणस्थानानि ‘प्रवेदितानि’ प्ररूपितानि, अनन्त-
श्चासौ ज्ञानात्मतया नित्यतया वा जिनश्च-रागद्वेषजयनादनन्तजिनस्तेन, किंभूतानि व्रतानि?—‘महागुरुणि’ कापुरुष-
दुर्बहत्वात् ‘निःस्वकराणि’ स्वं-कर्मानादिसम्बन्धात्तदपनयनसमर्थानि निःस्वकराणि ‘उदीरितानि’ आविष्कृतानि तेजस-
इव तमोऽपनयनात्त्रिदिशं प्रकाशकानि, यथा तेजस्तमोऽपनीयोर्ध्वाधस्तिर्यक् प्रकाशते एवं तान्यपि कर्मतमोऽपनयनहे-
तुत्वात्त्रिदिशं प्रकाशकानीति ॥ ६ ॥ मूलगुणानन्तरमुत्तरगुणाभिधित्तयाऽऽह—

सिएहिं मिक्खू असिए परिव्वए, असज्जमित्थीसु चइज्ज पूयणं । अणित्सिओ लोगमिणं तहा परं, न मिज्जई कामगुणेहि पंडिए ॥ ७ ॥

सिताः-वद्धाः कर्मणा गृहपाशेन रागद्वेषादिनिबन्धनेन वेति गृहस्था अन्यतीर्थिका वा तैः ‘असितः’ अवद्धः-तैः सार्द्धं
‘ङ्गमकुर्वन् भिक्षुः’ ‘परिव्रजेत्’ संयमानुष्ठायी भवेत्, तथा स्त्रीषु ‘असज्जन्’ सङ्गमकुर्वन् पूजनं त्यजेत्-न सत्काराभिलाषी
‘वेत्, तथा ‘अनिश्रितः’ असंवद्धः ‘इहलोके’ अस्मिन् जन्मनि तथा ‘परलोके’ स्वर्गादाविति, एवंभूतश्च ‘कामगुणैः’
मनोज्ञशब्दादिभिः ‘न मीयते’ न तोल्यते न स्वीक्रियत इतियावत् ‘पण्डितः’ कटुविपाककामगुणदर्शीति ॥ ७ ॥

तहा विगुक्कस्स परिज्जचारिणो, धिईमओ दुक्खसखमस्स मिक्खुणो । विसुब्बाई जंसि मलं पुरेकडं, समीरियं रुप्पमलं व जोइणा ॥ ८ ॥

‘तथा’ तेन प्रकारेण मूलोत्तरगुणधारित्वेन विमुक्तो-निसङ्गस्तस्य, तथा परिज्ञानं परिज्ञा-सदसद्विवेकस्तया चरितुं शीलमस्येति परिज्ञाचारी-ज्ञानपूर्वं क्रियाकारी तस्य, तथा धृतिः-समाधानं संयमे यस्य स धृतिमांस्तस्य, दुःखम्-असा-तावेदनीयोदयस्तदुदीर्णं सम्यक् क्षमते-सहते, न वैकल्यमुपयाति नापि तदुपशमार्थं वैद्यौषधादि मृगयते, तदेवंभूतस्य भिक्षोः पूर्वोपात्तं कर्म ‘विशुध्यति’ अपगच्छति, किमिव ?-‘समीरितं’ प्रेरितं रूप्यमलमिव ‘ज्योतिषा’ अग्निनेति ॥ ८ ॥

साम्प्रतं भुजङ्गत्वगधिकारमधिकृत्याह—

से ह्यु परिज्ञासमयं नि वद्वै, निराससे उवरय मेहुणा चरे । भुयंगमे जुन्नतयं जहा चए, विमुच्ये से दुहसिज माहणे ॥ ९ ॥

‘स’ एवंभूतो भिक्षुर्मूलोत्तरगुणधारी पिण्डैपणाध्ययनार्थकरणोद्युक्तः परिज्ञासमये वर्तते, तथा ‘निराशंसः’ ऐहिका-मुष्मिकाशंसारहितः, तथा मैथुनादुपरतः, अस्य चोपलक्षणत्वादपरमहाव्रतधारी च, तदेवंभूतो भिक्षुर्यथा सर्पः कञ्चुकं मुक्त्वा निर्मलीभवति एवं मुनिरपि ‘दुःखशय्यातः’ नरकादिभवाद्विमुच्यत इति ॥ ९ ॥ समुद्राधिकारमधिकृत्याह—

जमाहु ओह सलिलं अपारयं, महासमुद्रं व भुयाहि दुत्तरं । अहे य णं परिजाणाहि पंडिए, से ह्यु मुणी अंतकडेत्ति वुच्ये ॥ १० ॥

‘यं’ संसारं समुद्रमिव भुजाभ्यां दुस्तरमाहुस्तीर्थकृतो गणधरादयो वा, किम्भूतम् ?-ओघरूपं, तत्र द्रव्यौघः सलिल-प्रवेशो भावौघ आश्रवद्वाराणि, तथा मिथ्यात्वाद्यपारसलिलम्, इत्यनेनास्य दुस्तरत्वे कारणमुक्तम्, अथैनं संसार-समुद्रमेवंभूतं शपरिज्ञया सम्यग् जानीहि प्रत्याख्यानपरिज्ञया तु परिहर ‘पण्डितः’ सदसद्विवेकज्ञः, स च मुनिरेवंभूतः कर्मणोऽन्तकृदुच्यते ॥ १० ॥ अपिच—

जहा हि धदं इह माणवेहिं, जहा य तेसिं हु विमुक्ता आहिण । अहा तहा बन्धविमुक्ता जे विऊ, से हु मुणी अंतकडेति बुझई ॥ ११ ॥
 ‘यथा’ येन प्रकारेण सिध्यात्यादिना ‘बद्धं’ कर्म प्रकृतिस्थित्यादिनाऽऽत्मसात्कृतम् ‘इह’ अस्मिन् संसारे ‘मानवैः’
 मनुष्यैरिति तथा यथा च सम्यग्दर्शनादिना तेषां कर्मणां विमोक्ष आख्यातः इत्येवं याथातथ्येन बन्धविमोक्षयोर्यः सम्य-
 ग्वेत्ता स मुनिः कर्मणोऽन्तकृदुच्यते ॥ किञ्च—

इमंनि लोए परए य दोसुवि, न विज्झई बंधण जस्स किंचिवि । से हु निरालंबणमणइट्टिए, कलंकलीभावपहं
 विमुचइ ॥ १२ ॥ तिवेमि ॥ वियुत्ती सम्मत्ता ॥ २-४ ॥ आचाराङ्गसूत्रं समाप्तं ॥ ग्रन्थाग्रं २५५४ ॥

अस्मिन् लोके परत्र च द्वयोरपि लोकयोर्न यस्य बन्धनं किञ्चनास्ति सः ‘निरालम्बनः’ ऐहिकामुष्मिकाशंसारहितः
 ‘अप्रतिष्ठितः’ न क्वचित्प्रतिबद्धोऽशरीरी वा स एवंभूतः ‘कलंकलीभावात्’ संसारगर्भादिपर्यटनाद्विमुच्यते ॥ त्रयीमीति
 पूर्ववत् ॥ उक्तोऽनुगमः, साम्प्रतं नयाः, ते च ज्ञानक्रियानययोरवतरन्ति, तत्र ज्ञाननयः प्राह—यथा ज्ञानमेवैहिकामु-
 ष्मिकार्थावाप्तये, तदुक्तम्—“गायम्मि गिण्हिअब्बे अगिण्हिअब्बंमि चेव अत्थंमि । जइअव्वमेव इइ जो उवएसो
 सो णओ नाम ॥ १ ॥” यतितव्यमिति ज्ञाने यत्नो विधेय इति य उपदेशः स नयो नामेति—स ज्ञाननयो नामेत्यर्थः ।
 क्रियानयस्त्विदमाह—“क्रियेव फलदा पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्रीभक्ष्यभोगज्ञो, न ज्ञानात्सुखितो भवेत्
 ॥ १ ॥” तथा—“शास्त्राण्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खा, यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान् । संचिन्त्यतामौपधमातुरं हि,
 किं ज्ञानमात्रेण करोत्यरेगम् ? ॥ १ ॥” तथा—गायमित्यादि, ज्ञातयोरपि ब्राह्मग्राहकयोरर्थयोस्तथाऽपि यतितव्यमेवेति

क्रियैवाभ्यसनीयेति, इति यो नयः स क्रियानयो नामेति, एवं प्रत्येकमभिसन्धाय परमार्थोऽयं गुरुव्यत—ज्ञानाक्रियाम्या-
मोक्ष' इति, तथा चागमः—“सर्वेसिपि नयाणं बहुविहवसन्वयं निसामित्ता । तं सव्यनयविसुद्धं जं चरणगुणद्विओ सा-
हू ॥ १ ॥” चरणं—क्रिया गुणो—ज्ञानं तद्वान् साधुमोक्षसाधनायालमिति तात्पर्यार्थः ॥

आचारदीकाकरणे यदासं, पुण्यं मया मोक्षगमैकहेतुः । तेनापनीयाशुभराशिसुचैराचारमार्गप्रवणोऽस्तु लोकः ॥ १ ॥
अन्त्ये निर्युक्तिगाथाः—

आयारस्स भगवओ धउत्थचूलाइ एस निज्जुत्ती । पंचमचूलनिसीहं तस्स य उवरिं भणीहामि ॥ ३४४ ॥
सत्तहिं छहिं चउचउहि य पंचहि अट्ठचउहि नायव्वा । उद्देसएहिं पढमे सुयत्वंधे नव य अज्झयणा ३४५
इक्कारस तिति दोदो दोदो उद्देसएहिं नायव्वा । सत्तयअट्ठयनवमा इक्कसरा हुंति अज्झयणा ॥ ३४६ ॥

॥ इति श्री आचाराङ्गनिर्युक्तिः ॥

पाहण्णे महसदो परिमाणे चव होइ नायव्वो । पाहण्णे परिमाणे य छव्विहो होइ निक्खेवो ॥ १ ॥
दव्वे खेत्ते काले भावंमि य होति या पहाणा उ । तेसि महासदो खलु पाहण्णेणं तु निप्फन्नो ॥ २ ॥
दव्वे खेत्ते काले भावंमि य जे भवे महुंता उ । तेसु महासदो खलु पमाणओ होति निप्फन्नो ॥ ३ ॥
दव्वे खेत्ते काले भावपरिण्णा य होइ योद्धव्वा । जाणणओववक्खणओ य दुविहा पुणेक्खेक्का ॥ ४ ॥

प्रावपरिण्णा दुविहा मूलगुणे चेव उत्तरगुणे य । मूलगुणे पंचविहा दुविहा पुण उत्तरगुणेसु ॥ ५ ॥
पहण्णेण उ पगयं परिण्णाएय तहय दुविहाए । परिण्णाणेसु पहणे महापरिण्णा तओ होइ ॥ ६ ॥
वीणं मणुईणं तिरिक्खजोणीगयाण इत्थीणं । तिचिहेण परिचाओ महापरिण्णाए निज्जुत्ती ॥ ७ ॥

अविबृता निर्युक्तिरेपा महापरिज्ञायाः, अविबृता इत्यत्रोपन्यस्ताः ।

॥ इत्याचार्यश्रीशीलाङ्कविरचितायामाचारदीक्षायां द्वितीयश्रुतस्कन्धः समाप्तः,

समाप्तं चाचाराङ्गमिति ॥ ॥ ग्रन्थाग्रम् १२००० ॥

इति श्रीमदाचाराङ्गविवरणं श्रीशीलाङ्काचार्योक्तं समाप्तम् ।